ଚନ୍ଦ୍ରୋଦ୍ଧାର

(କାବ୍ୟ)

ପ୍ରଣେତା

ଶ୍ରୀ ନୀଳାଦ୍ରି ଦତ୍ତ

ଡାକ୍ତର, ଜାନୁଗଞ୍ଜ, ଭଦ୍ରକ ।

ପ୍ରକାଶକ

ଶ୍ରୀ ମହେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦ ଦତ୍ତ

(ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ)

୧୯୩୪

CHANDRODDHARA

BY

Dr. NILADRI DUTT

JANUGANJ,

BHADRAK

Published by

MAHENDRA PRASAD DUTT.

Rs. 1 / 8 /- ମୂଲ୍ୟ ଠ ୧୫ ମାତ୍ର

PRINTED BY
Lakshmi Kanta Mahapatra B. A.
GOPINATH PRESS
BHADRAK

Dr N DUTTA

ପୁରୀ ସାମନ୍ତ କଲେଜର ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରଫେସର
ଶ୍ରୀ କାହ୍ନୁ ଚରଣ ମିଶ୍ରଙ୍କର
"ସାହିତ୍ୟ ସମୀକ୍ଷା"ର ମନ୍ତବ୍ୟ—ପ୍ରଶଂସା

………ରାଧାନାଥଙ୍କ ପରେ କବି-ନୀଳାଦ୍ରି ଦଉହିଁ ମହାକାବ୍ୟ ସୃଷ୍ଟିରେ ଲେଖନୀ ଚାଳନା କରିଅଛନ୍ତି । କବିଙ୍କ ଚନ୍ଦ୍ରୋଦ୍ଧାରକୁ ଏକ ମହାକାବ୍ୟ ବୋଲି କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବନାହିଁ । ଏହି କାବ୍ୟ ନିଜର ମୌଳିକ ଶ୍ରୀରେ ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ । ଏହାର ଭାଷା ଓ ଭାବ ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ । ଏ କାବ୍ୟ ଉଦ୍ଦୀପନା ମୂଳକ । ଏଥିରେ ମହାକାବ୍ୟର ସକଳ ପ୍ରକାର ଲକ୍ଷଣ ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ କେତେକ ଲକ୍ଷଣରେ ଏହାର ସଙ୍ଗର ପରିପୂର୍ତ୍ତି ଲାଭ କରନ୍ତୁ………

ଭୂମିକା

ମହାଭାରତର ଦ୍ରୋଣପର୍ବ ଅନ୍ତର୍ଗତ 'ଅଭିମନ୍ୟୁବଧ' ଆଖ୍ୟାୟିକା ଅବଲମ୍ବନରେ **ଚନ୍ଦ୍ରୋଦ୍ଧାର** କାବ୍ୟ ଲିଖିତ । ଚନ୍ଦ୍ରଦେବ ଶାପଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ଅର୍ଜ୍ଜୁନପୁତ୍ର ଅଭିମନ୍ୟୁ ରୂପରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିବା ଓ କୁରୁକ୍ଷେତ୍ରରେ ସପ୍ତରଥୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିହତ ହୋଇ ପୁନର୍ବାର ଚନ୍ଦ୍ରଲୋକକୁ ପ୍ରୟାଣ କରିବା କଥା ସର୍ବଜନ ବିଦିତ ।

ଏ କାବ୍ୟର ନାମ 'ଅଭିମନ୍ୟୁବଧ' ନ ହୋଇ 'ଚନ୍ଦ୍ରୋଦ୍ଧାର' ହେବାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ସମୁଦାୟ କାବ୍ୟଟି ପାଠ କଲେ ଜଣା ପଡ଼ିବ । କବି ଏଥିରେ କେବଳ ପୌରାଣିକ ଆଖ୍ୟାୟିକା ମଧ୍ୟରେ ଆପଣାକୁ ଅବଦ୍ଧ ନ ରଖି ସ୍ୱକବି-ସୁଲଭ ଉଚ୍ଚ ଓ ବହୁମୁଖୀ କଳ୍ପନାର ଆଶ୍ରୟ ଗ୍ରହଣ କରି ଅଛନ୍ତି । ସେ ଜଣେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ-ଚିକିତ୍ସାଜୀବୀ । ନୀରସ ରସାୟନଚର୍ଚ୍ଚା ଓ ଅସ୍ତ୍ରୋପଚାରର ମଧ୍ୟରେ ବୁଡ଼ିରହି ଏ ଭଳି ସରସ, ସୁନ୍ଦର ଓ ସୁଗନ୍ଧ ମାନସ-କୁସୁମ ଦ୍ୱାରା ବାଣୀ ଆରାଧନା କରିବା, ତାଙ୍କ ଭଳି ବ୍ୟକ୍ତି ପକ୍ଷରେ ଯେପରି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଜନକ ସେହିପରି ଗୌରବାତ୍ମକ ।

ଚନ୍ଦ୍ରୋଦ୍ଧାରର ଛନ୍ଦ ପ୍ରଧାନତଃ ଅମିତ୍ରାକ୍ଷର ହେଲେ ମଧ୍ୟ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ସର୍ଗ ମିତ୍ରାକ୍ଷର । ଅମିତ୍ରାକ୍ଷରୀ ସର୍ଗମାନଙ୍କର ଭାଷା ଟିକିଏ କଠିନ ହୋଇଅଛି ସତ୍ୟ ମାତ୍ର କବି ଯେଉଁପରି ଉଚ୍ଚ ଭାବ ଓ ସୂକ୍ଷ୍ମ ତତ୍ତ୍ୱାଦିର ଅବତାରଣା କରିଅଛନ୍ତି, ତହିଁରେ ଭାଷା ସରଳ କରିବା ଅତୀବ ଦୁଃସାଧ୍ୟ ।

ମିତ୍ରାକ୍ଷରୀ ସର୍ଗ ଗୁଡ଼ିକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମନୋରମ ଓ ସୁଖପାଠ୍ୟ । ମୋ ବିଚାରରେ କବିଙ୍କର କଳାକୁଶଳତା ତହିଁରେ ଅଧିକ ଫୁଟି ଉଠିଛି ।

ପ୍ରକୃତି ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ଚନ୍ଦ୍ରୋଦ୍ଧାରର କବି ସିଦ୍ଧହସ୍ତ । ବୋଧହୁଏ ଉତ୍କଳର ଆଧୁନିକ କବି ଜଣେ ଦୁଇଜଣଙ୍କ ଛଡ଼ା ଏପରି ନିପୁଣତା କେହି ଦେଖାଇ ପାରି ନାହାନ୍ତି । ମଧୁର ଓ କରୁଣ ରସ ବିକାଶରେ କବି ଯେତେ ଉତ୍କର୍ଷ ଦେଖାଇ ଅଛନ୍ତି, ବୀର ଓ ଭୟାନକ ରସ ସୃଷ୍ଟିରେ ତାଙ୍କର କୃତିତ୍ୱ ଅଧିକ । ମନେହୁଏ ଏହାହିଁ ଚନ୍ଦ୍ରୋଦ୍ଧାର କାବ୍ୟର ବିଶେଷତ୍ୱ ଓ ଏଥିରେହିଁ ତାଙ୍କର ବହୁମୁଖୀ ଜ୍ଞାନ ଓ ପ୍ରତିଭାର ପରିଚୟ ମିଳେ ।

ଯାହାହେଉ ଜଣେ ପ୍ରତିବେଶୀ ଡାକ୍ତର ଭାଇଙ୍କୁ ବାଗ୍‌ଦେବୀଙ୍କର ସେବକ ରୂପେ ପାଇ ମୁଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦିତ; ଆଶାକରେଁ ତାଙ୍କର ଐକାନ୍ତିକୀ ସାଧନା ଜୟଶ୍ରୀ ମଣ୍ଡିତ ହୋଇ ଧନକୁବେର ଉତ୍କଳ ଭାରତୀ-ଭଣ୍ଡାର ନାନା ରତ୍ନରାଜିରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରୁଥିବ । ଇତି

ଭଦ୍ରକ } ଶ୍ରୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ମହାପାତ୍ର

ଆଉ ସବୁ ପୂଜ୍ୟ ମୋର ଗୁରୁ ଦୁଇ ଜଣ
ଉତ୍କଳ ରାଧାନାଥ, ଗୌରବ ଶ୍ରୀ ମଧୁସୂଦନ

ନିଜକଥା

ମୁଁ ଜଣେ ଚିର ପ୍ରବାସୀ—ପୁଣି ଏକ ସ୍ଥାନରେ ଅଧିକ ଦିନ ଅବସ୍ଥାନ ମୋ ଭାଗ୍ୟରେ ଘଟେନାହିଁ । ଏହି କାରଣରୁ ଚନ୍ଦ୍ରୋଦ୍ଧାରର ମୁଦ୍ରଣ ବିଷୟରେ ବାରମ୍ବାର ପ୍ରେସ ପରିବର୍ତ୍ତନ, ପ୍ରୁଫ ସଂଶୋଧନାଦି ଅସୁବିଧାରେ ପଡ଼ି ମୋତେ ଯତ୍ପରୋନାସ୍ତି ବେଗ ପାଇବାକୁ ହୋଇଛି । ଶେଷେ ମୋର ପରମପ୍ରିୟତମ ପ୍ରତିବେଶୀ, ବାଗୁରାଇ ଏମ୍ ଇଃ ସ୍କୁଲର ହେଡ଼ ପଣ୍ଡିତ ଶ୍ରୀମାନ୍ ମାଗୁଣି ଲେଙ୍କାଙ୍କ ଯତ୍ନ ଓ ଆନୁକୂଲ୍ୟରୁ ବହି ଖଣ୍ଡିକ ସର୍ବସାଧାରଣରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇ ପାରିଲା । ଏ ନିମନ୍ତେ ସେ ମୋର ଧନ୍ୟବାଦାର୍ହ ଓ ଅଶେଷ କଲ୍ୟାଣ ଭାଜନ ।

ଏଥିରେ ଯେଉଁ ସମସ୍ତ ମୁଦ୍ରା ପ୍ରମାଦାଦିର ଦୋଷ ରହି ଗଲା ସେ ସକାଶେ ମୁଁ ସୁଧୀ ପାଠକବର୍ଗଙ୍କ ଠାରେ କ୍ଷମା ଭିକ୍ଷା କରୁଅଛି । ଇତି ।

ଶ୍ରୀ ନୀଳାଦ୍ରି ଦତ୍ତ

ଓଁ

ଚକ୍ରୋଦ୍ଧାର

ଆହ୍ୱାନ ।

ଅୟ ମା ସାରଦେ, ଦେବି, ଛନ୍ଦଜା ଭାରତି !
ଡାକେ ତୋ ଅଧମ ସୁତ ଭକ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୃଦେ ।।
ମନ ପ୍ରାଣ ଏକ କରି ଶ୍ରୀପଦ ପଙ୍କଜେ
ଅମର ବାଞ୍ଛିତ ଚିର-କବି-ସେବ୍ୟ ଯାହା;
ସେ ପଦେ ମାଗଇ ଭିକ୍ଷା, ସୁଲଳିତ ତାନେ,
ଝଙ୍କାରୁ ବାରେ ତୋ ବୀଣା ମୂଢ଼ କଣ୍ଠେ ମୋର,
କବି-କଣ୍ଠ-ବିହାରିଣୀ ଅଟଇ ଯେ ସଦା ।
ଦେଖନ୍ତୁ ଭାରତବାସୀ ଯେ ଯାହା କରଇ
ବାଞ୍ଛା, ସେ ବରଦା ପଦେ ହୁଅଇ ତା ବାଞ୍ଛା
ପୂର୍ଣ୍ଣ, ଘୁଞ୍ଚୁ ତାଙ୍କ ମନୋଭ୍ରମ, ନୁହଇ ତୋ
ଶ୍ରୀପଦ-ପଙ୍କଜ ଏକା ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ପାଇଁ,
ସର୍ବ-କଣ୍ଠ-ବିହାରିଣୀ ତୋ ବୀଣା ହୁଅଇ
ନିର୍ମଳା, ଅଚଳାଭକ୍ତି ବିଶ୍ୱାସର ବଳେ ।
ହଉଁ ଦୃଢ଼ତର ହେଉ ବିଶ୍ୱାସ ତାଙ୍କର,
ଗୁଣରୁ ପ୍ରାୟତେ ବନ୍ଧୁ ଯଥା ଦୃଢ଼ୀଭୂତ;
ପ୍ରଧାବିତ ହେଉ ଭକ୍ତି ଶ୍ରୀପଦେ ତୋହର,
ସ୍ରୋତସ୍ୱତୀ ସ୍ରୋତ ଯଥା ଅମ୍ବୁଧି ଚରଣେ,
ବନ୍ଦିବା ଆଗାରେ ଧାଏଁ ସତତ ସବେଗେ ।
କୃପାମୟି ଜନନି ଗୋ ସନ୍ତାନ ବତ୍ସଳେ !
କଳ୍ପନା ବିମାନ ହୋଇ କରିଛି ବାସନା,
କବି-କଳ୍ପନା-ନିର୍ମିତ କାବ୍ୟକୁଞ୍ଜୁଁ ତବ
ପୁଷ୍ପ ତୋଳି ମାଳା ଗୁନ୍ଥି, ପିନ୍ଧାଇବି ବୋଲି
ମାତୃଭୂମି ଗଳେ; ତେଣୁ ମଗଇଁ ମା ପଦେ,
ଶିଶୁ ଯଥା ଜନନୀକୁ ଯାଚେ କ୍ରୀଡ଼ନକ,
ଦିଅ ମା ଦିଅ ମା ଦାନେ ଦାନ-ଦୟାମୟି !
ଦୟାବନ୍ତ ଧର୍ମପାତ ଶୁଷ୍କ ପୁଷ୍ପ କଳି ।
ପ୍ରବଳ ବାସନା ମନେ ବର୍ଣ୍ଣିବାକୁ ମାଗୋ !
ପବିତ୍ର ପୀୟୂଷ କଥା ଶ୍ରୀମହାଭାରତେ
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଭଗିନେୟ ଅର୍ଜୁନ ଆତ୍ମଜ—
ମହାବୀର ଅଭିମନ୍ୟୁ କି କୌଶଳେ ରଣେ
ନ ପୂରୁଁ ଷୋଡ଼ଶ ବର୍ଷ କିଶୋର ବୟସେ
ଭେଦିଥିଲେ ଚକ୍ରବ୍ୟୂହ ଯୁଦ୍ଧ ଗୁରୁଭୂତ,
ନ ଜାଣନ୍ତି ଭେଦ ଯାହା ପାର୍ଥ ବିନା କେହି ।।
କି କୌଶଳେ ସପ୍ତରଥୀ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ଆଦି
ବଧିଲେ କ୍ଷତ୍ରିୟ ହୋଇ ଅନ୍ୟାୟ ସମରେ,
କିପରି ମହାତ୍ମା ପୁଣି ଚଳିଲେ କରୁଣେ

ମର ଧାମୁଁ ଚନ୍ଦ୍ରଲୋକେ, ଶାପଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇ
ଭୁଞ୍ଜିବାକୁ କର୍ମଫଳ ଆସିଥିଲେ ଯହିଁ ।
ଦୃଢ଼ଏ ବାସନା ରହି ଜିହ୍ୱାରେ ମୋହର
ବହିଲ ଯେରୂପେ ମହାକବି ବ୍ୟାସ କଣ୍ଠେ
ଋଷି କୁଳର୍ଷଭ, ଗୁରୁ ଛନ୍ଦେ ଗାଇଲେ ଯେ
ଜାହ୍ନବୀ ପୁଲକେ; ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ ଅମର ସମ୍ପଦ,
ପବିତ୍ର-ପୀୟୂଷ-ବର୍ଷୀ-ଭାରତ, ଭାରତେ,
କଳି-କଲୁଷ-ତାମସ ନାଶୀ ଶଶୀରୂପୀ ।
ହେମାତଃ ! ସାରଦେ ଦିଅ ମୋତେ ସେ ଶକତି
ଯାର ପ୍ରଭାବେ ମହାମୂର୍ଖ*କାଳିଦାସ ଅଜ୍ଞ
ମହାକବି ନାମେ ଖ୍ୟାତ ସାରା ଭୂମଣ୍ଡଳେ;
ଚଳୁ ମୋ ଲେଖନୀ ଆଜ ତୋ ଶବଦ ଶୁଣି,
ଶୁଣୁଥିଲେ ପୂର୍ବକାଳେ ଯେରୂପେ ଋଷିଏ
ଆକାଶର ଦୈବବାଣୀ ପାଇ ଦିବ୍ୟ କର୍ଣ୍ଣ,
ଲେଖୁଥିଲେ ମହାକାବ୍ୟ ଶ୍ରୁତି ସ୍ମୃତି ଆଦି
ଆର୍ଯ୍ୟଜ୍ଞାନ-ପ୍ରତିବିମ୍ବ ଫଳିତ ମୁକୁର,
ଯା ଲାଗି ପ୍ରାଚୀନା ମାତା ପ୍ରାଚୀ ପ୍ରଦେଶର,
ପ୍ରତୀଚୀ-ପ୍ରଦେଶ-ଜ୍ଞାନୀ ନମସ୍ୟ ଚିରେ ।

କୌରବ ସଭା ।

ପ୍ରଥମ ସର୍ଗ ।

ଯଦୁ-କୁଳୋଜ୍ଜ୍ୱଳ ରବି ମହାବୀର କୃଷ୍ଣ,
ପଡ଼ିଲେ ସଂଗ୍ରାମେ ଧର୍ମକ୍ଷେତ୍ର କୁରୁକ୍ଷେତ୍ରେ,
କୌରବ-ପାଣ୍ଡବ-ଭାବି-ଭାଗ୍ୟ-ପରୀକ୍ଷାର,
ଜନ୍ମାନ୍ଧ-ଜୀବନ-ଧନ ଦୁଷ୍ଟ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ
ଭଗ୍ନ ମନୋରଥେ କହେ "କି ହେବ କି ହେବ !
କିଏ ବାନ୍ଧି ଆଣି ଦେଇ ଦୁଷ୍ଟ ଯୁଧିଷ୍ଠିରେ
ମୋ ମନ ବାସନା ଏବେ କରିବ ପୂରଣ ।
କିମ୍ବା ତାରିବ ହାୟ ଏଘୋର ସଙ୍କଟୁ
କାଳରୂପୀ ଶତ୍ରୁ ହସ୍ତୁଁ ଦାରୁଣ, ଦୁର୍ଜ୍ଜୟ;
ନାବିକ ଆତଙ୍କ ଯଥା ତରୀ ମଗ୍ନ ହେଲେ,
ଅତଳ ଅନନ୍ତାର୍ଣ୍ଣବେ ତରଙ୍ଗ ସଙ୍କୁଳେ ।"
ସଭାମଧ୍ୟେ ଶୂର ବୃନ୍ଦ ଦ୍ରୋଣ କର୍ଣ୍ଣ ଆଦି
ପାଣ୍ଡୁର ନିଷ୍ପ୍ରଭ ପ୍ରାୟ କଳେବର କାନ୍ତି-
ମଳିନ ନିର୍ବାଣ ଯଥା ରବି ଗ୍ରହପତି,
ରାହୁ ଯେବେ ଗ୍ରାସେ ତାଙ୍କ ରଥ ଶୂନ୍ୟ ପଥେ;
କିଅବା ତାରକା ପତି ନିଶାନ୍ତେ ପ୍ରଭାତେ
ହୁଏ ହୀନପ୍ରଭ ଯଥା ନବ ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟେ;
ବିଷଣ୍ଣେ ସଭାରେ ସର୍ବେ ବସିଛନ୍ତି ମୌନେ ।
ସଭାମଧ୍ୟୁଁ ଉଠି ତହୁଁ କହଇ ସଦର୍ପେ
କର୍ଣ୍ଣ, ସୂର୍ଯ୍ୟପୁତ୍ର ଶତ ସୂର୍ଯ୍ୟ ସମତେଜେ
"କିପାଇଁ ହେ କୁରୁପତି ବୃଥା କର ଭୟ,
ନାହାନ୍ତି କି ବୀର ଆଜ ଭୀଷ୍ମ ବୀର ସୁତ,
ରତ୍ନଗର୍ଭା ବୀର-ପ୍ରସୂ ଭାରତ ମାତାର;
ହେଲାକି ଅବୀରା ମାତା ଭୀଷ୍ମ ବୀର ବିନା ?
ଚିର ଲୀଳା-ଭୂମି ଯାହା ଶୂର ସିଂହଙ୍କର;
ଗରଭିଣୀ ଯାହାଲାଗି ଅଖିଳ ଭୂତଳେ,
ନୋହିଛି ନୋହିଛି କେବେ ନୋହିବ ନୋହିବ
ବୀର ଶୂନ୍ୟ ମାତା ଅଙ୍କ ଏହି ଧରା ତଳେ,
ଯାବତ୍ ଚନ୍ଦ୍ର ସୂର୍ଯ୍ୟ ସ୍ୱକକ୍ଷେ ଚଳିବେ ।
ଥିଲେ ଭୀଷ୍ମ ପିତାମହ ସ୍ଥବିର, କୃପାଳୁ,
ନ ଯୁଝିଲେ ଉପରୋଧେ ପାଣ୍ଡବଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ।
ହେ କୌରବ ନାଥ! ଚିତ୍ତେ ନକର ଭାବନା,
ପୂରାଇବି ମନସ୍କାମ କଲି ଏହି ପଣ,"
(ଦେବେନ୍ଦ୍ର, ପ୍ରଦତ୍ତ ଅସ୍ତ୍ର ଏକଘ୍ନୀ ନିଷ୍କୋଷି
କ୍ଷୁରନ୍ତ ଉଲ୍କା ସମ ଉଗ୍ର ଜ୍ୟୋତିଃ-ରାଶି
ଅସହ୍ୟ ନୟନେ ତେଜ ତୀବ୍ର ଜ୍ୟୋତି ଯୋଗୁଁ
ପ୍ରଚଣ୍ଡ ମାର୍ତ୍ତଣ୍ଡ ଯେତେହେଁ ନିଦାଘ ମଧ୍ୟାହ୍ନେ)

* କଥିତ ଅଛି କାଳିଦାସ ମୂର୍ଖ ଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ସାରଦାଙ୍କ ବରରେ କବି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ହୋଇଥିଲେ ।

ଏକା ମୁଁ କରିବି ଯୁଦ୍ଧ, ନାଶିବି ସର୍ବଂଶେ,
ପାଣ୍ଡୁ କୁଳେ ଧର୍ମ ଭ୍ରଷ୍ଟ ଧର୍ମ ପୁତ୍ର ଆଦି,
କୁଳେ ନ ରହିବେ କେହି ଜଳ ଦେବା ପାଇଁ;
ଅପାଣ୍ଡବା ହେବ ଧରା, ମହା ଶୂନ୍ୟେ ତାଙ୍କ
ନାମ ଯିବ ମିଶି, ଯଥା ସାଗର ଗରଭେ
ମିଳେ କ୍ଷୁଦ୍ର ଜଳସ୍ରୋତ; ଦେଖିବ ଜଗତ,
କି ଅତୁଳ ବୀର୍ଯ୍ୟ ଧରେ ଧନୁର୍ଦ୍ଧର କର୍ଣ୍ଣ,
କୁରୁ ଅନ୍ନ-ଜାତ-ରକ୍ତ ପ୍ରବହେ ଯା ଦେହେ ।"
ଆକର୍ଣ୍ଣି ବିସ୍ମିତ ଚକ୍ଷୁ କର୍ଣ୍ଣ ବୀରଙ୍କର
ତରୁଣ ବଦନ ହେଲା ଆରକ୍ତ ବରଣ,
ତରୁଣ ଅରୁଣ ଯଥା ନିଶାନ୍ତେ ପ୍ରଭାତେ;
ଲୋହିତ ଲୋଚନୁଁ ସ୍ଫୁରେ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଜ୍ୟୋତିଃରେଖା,
ସ୍ଫୁରେ ଅଗ୍ନି କୁଣ୍ଡୁ ଯଥା ଅନଳ ସ୍ଫୁଲିଙ୍ଗ,
କମ୍ପିଲା ସେ ସଭାସ୍ଥଳ, କର୍ଣ୍ଣ ଭୀମ ରବେ,
କମ୍ପେ ବଜ୍ର ରବେ ଯଥା ଦିଗନ୍ତ ପଟଳ,
ଘନଘଟା କରି ଯେବେ ଘନ ଆଚ୍ଛାଦଇ,
(ଅବରୋଧି ରବିକର ଶୂନ୍ୟ ପଥ ନଭେ ।
କମ୍ପା ବନଭୂମି ଯଥା ଭୀଷଣ ହୁଙ୍କାରେ
ହର୍ଯ୍ୟକ୍ଷର, କଣ୍ଠ-ଅରି ପଶୁକୁଳେଶ୍ୱର ।
ସଭାସ୍ଥ ଇତର ଜନେ ଶୁଣି ସେ ବଚନ,
ଉତ୍ତେଜିତ, ଉତ୍ସାହିତ ହୃଦ୍ୟ ସୁଜନଙ୍କର,
ପ୍ରଶଂସି କର୍ଣ୍ଣଙ୍କୁ, ସର୍ବେ ହେଲେ କୁହାକୁହ,
ନିଶ୍ଚେ ଏ ସାଧିବେ କାର୍ଯ୍ୟ ନାଶି ମହାରିପୁ,
ସେନାପତି ପଦେ ଯେବେ ହୋଇବେ ବରଣ ।
ଡମ୍ବରୁ ନିନାଦ ଶୁଣି କାଳଫଣୀ କେବେ,
ରହେକି ବିବରେ କାହିଁ ଅଳସ ସ୍ୱପନେ ?
ବୀର ମୁଖୁଁ ବୀର ରସେ, ବୀର ତର୍କ ଶୁଣି,
ରୋମାଞ୍ଚିତ ହେଲା ଗାତ୍ର ବୀରବୃନ୍ଦଙ୍କର,
ବ୍ୟସନ ବଧି ସର୍ବେ ଦନ୍ତେ ଓଷ୍ଠ ଚାପି
କୋଷବ ସ୍ଥାପିଲେ ହସ୍ତ ଦମ୍ଭେ ବୀରକେଶୌ,
ନିଷ୍କାଶିଲେ ଅସି କେବା ଟଙ୍କାରିଲେ ଧନୁ,
ବୀରପଦ୍ମରେ ଯଦା କଟି-ସ୍କନ୍ଧ ଶୋଭି ।
ବକ୍ଷୋଦେଶେ ଆଘାତିଲା ହୃତ୍ପିଣ୍ଡ ସବେଗେ,
ଦ୍ରୁତୁଁ ଦ୍ରୁତତର ରକ୍ତ ହେଲା ପ୍ରବାହିତ,
ଧମନୀରୁ ଧମନୀକୁ କ୍ଷୁଦ୍ରୁଁ କ୍ଷୁଦ୍ରତର
ଉତ୍ତେଜକ ସୁରାପାନେ ମତ୍ତ ହେଲାପ୍ରାୟେ
ଉତ୍ତେଜିତ ହୋଇ ସର୍ବ ବୀରେନ୍ଦ୍ର ମଣ୍ଡଳୀ,
ଜୀବନ ମଣିଲେ ତୁଚ୍ଛ ଝାସିବାକୁ ସର୍ବେ,
ଇଚ୍ଛିଲେ ସେ ମହାହବେ ଅନଳ ସଦୃଶ,
ଝାସଇ ଅନଳେ ଯଥା ପତଙ୍ଗ ଉଦ୍ବେଗେ
ଅଗ୍ନି କୁଣ୍ଡ ଜ୍ୟୋତି ଦେଖି ଆତ୍ମହରା ହୋଇ ।
ସେ ଆଶ୍ୱାସ ବାଣୀ ଶୁଣି କର୍ଣ୍ଣ ବୀରଙ୍କର,
କୁରମତି ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ, ଦୁଷ୍ଟ ଶିରୋମଣି,
ଭରସା ପାଇଲା କିବା ଅକୂଳ ସମୁଦ୍ରେ,
ପାଇଣ ସେ ଜଳେ ତରୀ ଜୀବନ-ରକ୍ଷିଣୀ,'
କହିଲା, "ହେ ବୀରକର୍ଣ୍ଣ ! କର୍ଣ୍ଣଧାର ତୂର୍ଣ୍ଣ
ତୁମ୍ଭେ ହିଁ ନାଅଛ ଏହି ସମର ସାଗରେ,
ତୁମ୍ଭ ବିନା କେ ରକ୍ଷିବ ମୋତେ ଏ ସଙ୍କଟେ,'
ବରିବି ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ନିଶ୍ଚେ ସେନାପତି ପଦେ
ଆଜ ରଣେ, ମନୋବାଞ୍ଛା କର ମୋ ପୂରଣ;
ବିନାଶି ପାଣ୍ଡବ-ବଂଶ ଭାରତୁଁ ସମୂଳେ,
ହିଂସା ଅଗ୍ନି ନିର୍ବାପିତ କର ମୋ ହୃଦୟୁଁ,
ଶାନ୍ତିବାରି ସିଞ୍ଚି ଦଗ୍ଧ ଅଶାନ୍ତ ଜୀବନେ" ।
ମହାମତି କୃପାଚାର୍ଯ୍ୟ, ପ୍ରଶାନ୍ତ ମୂରତି
ଏତେବେଳ ଯାଏ ଯେତୁ ଥିଲେ ସ୍ଥିର ଭାବେ,
ସ୍ଥିର ହିମାଳୟ ଯଥା ଘୋର ଦୁର୍ଦ୍ଦିନେ,
ଉଠନ୍ତେ ସଭାରୁ ସର୍ବେ ହୋଇଲେ ସ୍ତବଧ;
ଭୀମ ଝଟିକାନ୍ତେ ଧରା ସ୍ଥିର ହେଲା ପ୍ରାୟେ ।
କହିଲେ "ହେ କୁରୁପତି, ଶୁଣ ମୋ ବଚନ
କାର୍ଯ୍ୟ ସିଦ୍ଧ ନୋହେ କେବେଁ ବାକ୍ୟ ଆଡ଼ମ୍ବରେ,
ଗରଜିଲା ମେଘ ଯଥା ବରଷେ ଅଳପ,
ଔଦ୍ଧତ୍ୟ ବା ପ୍ରଗଲ୍ଭତା, ନହେ ତ ଜନମ

(୧) ନଖ

ନୁହଇ ଭୂଷଣ କେବେ; ନକରେ ପ୍ରତିଜ୍ଞା,
ପୁଣି ସଜ୍ଜନରେ ସେହୁ, ହୋଇଲେ ବିଫଳ
ହସିବ ଜଗତ କାଳେ; ପ୍ରକୃତ ମହତ,
ନ ଦେଖାଏ ଗର୍ବ କମ୍ଭା ଆତ୍ମ ବଡ଼ିଆଣ,
ଫର ଫର ହୁଏ ଯିନା ସାମାନ୍ୟ ସଫରୀ ।
ସାଗର ଉପର ନୀରେ, ଦେଖିଛତ ସର୍ବେ,
ଗମ୍ଭୀର ସଲିଳଗର୍ଭେ ମହତ ରୋହିତ,
ଗମ୍ଭୀର, ନିଶ୍ଚଳ ଥାଏ ଗମ୍ଭୀର ସଲିଳେ;
ବୟୋବୃଦ୍ଧ, ବହୁଦର୍ଶୀ ଶୂରଶ୍ରେଷ୍ଠ, ପୁଣି
ଯୁଦ୍ଧ-ଗୁରୁ, ଦ୍ରୋଣ ବର୍ତ୍ତମାନେ, କର୍ଣ୍ଣ ହେବ
ସେନାପତି ରଣେ, ଅଟେ କି ଉଚିତ ଏହା ?
ସାଧାରଣ ଜ୍ଞାନ ଯାର ଅଛଇ ମସ୍ତକେ,
ପ୍ରକୃତ-ଯଥାର୍ଥ-ବାଦୀ ହୁଏ ଯଦି ସେହି,
କର୍ଣ୍ଣ ସେନାପତି ହେଉ, କହିବକି ଏହା ?
କୃପାଚାର୍ଯ୍ୟ ବାକ୍ୟ ଶୁଣି କର୍ଣ୍ଣ ବୀରଙ୍କର
ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ ପଦ୍ମ ଯଥା ପଡ଼ଇ ଝାଉଁଳି,
ଅତ୍ୟୁଗ୍ର ତୁଷାର ପାତେଁ ଶିଶିର ନିଶୀଥେ;
ପ୍ରଚଣ୍ଡ ମାର୍ତ୍ତଣ୍ଡ- ପ୍ରଭା, ନିଦାଘେ, ଅଥବା,
ଘୋଟଇ ଗଗନେ ଯେବେ ନିବିଡ଼ ନୀରଦ,
ହୁଅଇ ମଳିନ ଯଥା ତେମନ ବିଷଣ୍ଣ;
ହେଲା ପ୍ରସନ୍ନ ବଦନ, ଚାହିଁ ଚାହିଁ କ୍ଷଣେ,
ରକ୍ତାଭ ନୟନ ହେଲା ପାଣ୍ଡୁର ବରଣ;
ମର୍ମଭେଦୀ ଲଜ୍ଜା ବର୍ଣ୍ଣି ନଚାହିଁ ଅନ୍ୟକୁ
ଭୂତଳେ ନ୍ୟସିଲେ ଦୃଷ୍ଟି ସ୍ଥାପି ଗଣ୍ଡେ କର ।
ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ-ଫଣ ଫଣୀ ଶିରେ ପ୍ରହାରିଲେ ଦୃଢ଼େ,
ସଂକୋଚଇ ଫଣା ଯଥା ନତମୁଖ ହୋଇ,
କର୍ଣ୍ଣବୀର କୃପାଚାର୍ଯ୍ୟ ବଚନ ପ୍ରହାରେ,
ନତ ଶିର ନୀଚ କଲେ ତେସନ ସଭାରେ ।
ସଭ୍ୟବୃନ୍ଦ ପରସ୍ପର ହେଲେ କୁଦା କୁଦି,
କର୍ଣ୍ଣ ଅପମାନ କଥା ଗୁପତେ ଅସ୍ଫୁଟେ,
କେହିବା ଚାହିଁଲେ କର୍ଣ୍ଣେ କଣେଇ କଣେଇ ?
ଏକକୁ ଆରେକ ଚାହିଁ ମୁଖେ ହସ୍ତ ଦେଇ,
ମୁରୁକି ମୁରୁକି ଧୀରେ କେହିବା ହସଇ ।
"ପ୍ରକୃତ ଯଥାର୍ଥ-ବାଦୀ କୃପ ମହାମତି",
କହି କେ ପ୍ରଶଂସେ ମନେ, କେହିବା ନିନ୍ଦଇ
"କହିବା ଉଚିତ ସତ୍ୟ ସର୍ବ ଜନପ୍ରିୟ
ଅପ୍ରିୟ ଯଥାର୍ଥ-ବାକ୍ୟ ସଦା ନିନ୍ଦନୀୟ ।"
ଏହିରୂପେ ସଭାମଧ୍ୟେ ନାନାଭାବେ ଲୋକେ
କଲେ ନିନ୍ଦା ପରଶଂସା ନିଜ ନିଜ ଜ୍ଞାନେ ।
ପର ପରଶଂସା ଶୁଣି ପରଶ୍ରୀକାତର,
ଦଗ୍ଧୀଭୂତ ହୁଏ ଯେସ୍ନେ ହିଂସା ଅନଳରେ,
ତେସନ ଜ୍ୱଳିଲେ କର୍ଣ୍ଣ ମରମେ ମରମେ,
ଦ୍ରୋଣ କୃପ ଅମଙ୍ଗଳ ଚାହିଁଲେ ମନରେ ।
କହିଲେ ଗୁହାରି ତେବେ ସଭାରେ ଶକୁନି
ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପରାମର୍ଶ ଦାତା ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନଙ୍କର
(କୁଟିଳ, କପଟୀ-ଗୁରୁ, ଅତି-ଦୁଷ୍ଟ ମତି,)
ଧନ୍ୟରେ କପଟୀ ମନ୍ତ୍ରୀ କପଟୀ ସମାଜ,
ମାମୁଙ୍କୁ ଭଣଜା ଆଛା ଘଟାଇଛୁ ବିଧି !
କଳ୍ପେ କଳ୍ପ ଗଳିଯିବେ ଷଣ୍ଡିମ୍ବ ସନ୍ତାନେ,
-ଭାରତେ ଭାରତ-ଗାଥା ଯାବତ ରହିବ,
ଯାବତ ଏ ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମ ହିନ୍ଦୁ ନାମ ଥିବ,
ଆର୍ଯ୍ୟକୁଳେ ଅନାର୍ଯ୍ୟ ତା ଦୁଷ୍କର୍ମ ଦହନେ
ଜ୍ୱଳନ୍ତ ପ୍ରଦୀପ ଯଥା ତମୋମୟ ପୁରେ;
ରହିବ ତୋ ନାମ ହେବ କପଟୀ ଉପମା;
ଅଦ୍ୟାପି ଭୁବନ ବାସୀ ତୋ ନାମେ ଡରଇ
(ମଣି ଧାରୀ ଫଣୀ ଗର୍ତ୍ତ ପରି, ରେ କୁଟିଳ !
ପିତୃ ବୈର-ବଂଶ ଧ୍ୱଂସ ସାଧିଲୁ ସ୍ୱକାର୍ଯ୍ୟ,
ତୋ ଉପମା ତୁହି ମାତ୍ର ନାହିଁ ଅନ୍ୟ କିଛି,
ଭସ୍ମାଚ୍ଛନ୍ନ ବହ୍ନି ଦେହୁଁ ଉଠେ କେବେ ଧୂମ
ନୋହିଲେ ଉତ୍ତାପ ଥାଏ ସଦା ଜାଗରିତ;
କିନ୍ତୁ, ଏ ଗର୍ଭରେ, ବିଶ୍ୱ ସ୍ରଷ୍ଟା ! କୌତୁକେ ତୁ
ସୃଜିଲୁ କି ? ଅପ୍ରାକୃତ ଉପାଦାନ ଦେଇ,
ହୃଦୟ ଜ୍ୱଳନ୍ତାନଳ କାଳାନଳ ଜିଣି
ବାହ୍ୟ ସ୍ନିଗ୍ଧ ସୁଶୀତଳ ସୁଚନ୍ଦନ ବଳି,

ମାତୃ ସ୍ତନ୍ୟ ବିଷପୂର୍ଣ୍ଣ କାହିଁ ଦେଖି ନାହିଁ,)
"ହେ ସଭ୍ୟମଣ୍ଡଳ ଶୁଣ, ଏକତା କେବଳ
କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନର ସଦା ଅମୋଘାସ୍ତ୍ର ଭବେ,
କାହାକୁ ଅଜଣା ଅବା ସଂସାରେ ଏକଥା ?
କିଅବା କହିବି ମୁହିଁ ବିସ୍ତାର ଅଧିକ—
ଯା' ପ୍ରଭାବେ ଭୁଞ୍ଜେ ନର ଶାନ୍ତି, ସୁଖ ଆଦି
ବୈକୁଣ୍ଠ-ପରମ-ଭୋଗ ଏହି ମର-ଗେହେ,
ପରସ୍ପର ମନାନ୍ତର, ଉପୁଜାଏ ସଦା
ମହାବିଭୀଷିକାମୟ ଗୃହ ବିସମ୍ବାଦ,
ଏକତା ବିଚ୍ଛେଦ ବୀଜ ଏମନ୍ତ ଜଗତେ,
ଧ୍ରୁବ ବାଣୀ, ଶୂରବୃନ୍ଦ ! ଜାଣ ହେ ସରବେ,
ଯେ ବୃକ୍ଷେ ଫଳଇ ଫଳ କବଳ ଗରଳ,
ବଂଶ-ଧ୍ୱଂସ, ଦେଶ ଧ୍ୱଂସ, ଜାତି-ଧ୍ୱଂସ ଆଦି,
ହିଂସାପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ନେହଶୂନ୍ୟ, ମମତା ବର୍ଜ୍ଜିତ ।
ଇଚ୍ଛା କି ଉଚ୍ଛେଦ ସର୍ବେ, ଭ୍ରାତୃବୃନ୍ଦ ! ଦୁଃଖ
ପାଇବାରେ ଏକମାତ୍ର ତଥି ଏକତାକୁ
ନିମଜ୍ଜଇ ହିଂସାସ୍ରୋତେ ଗଢ଼ା ନରନକ୍ରେ,
ଭୁଞ୍ଜିବକି ଆଜୀବନ ଅଶାନ୍ତି ଜଗତେ ।
ଧୃଗାର୍ହ ଜଗତେ ଚିର ଇତର ସମାଜେ
ଯା'ହା; ଥାଉ ଅନ୍ୟକଥା କେମନ୍ତେ କହିବି
ଛି-ଛି ଲଜ୍ଜା ଲାଗେ ମୋତେ, କୌରବ ଭରସା
ବୀର ବଳ ଶିରୋମଣି ଶୋଭିତ ସଭାରେ
ଭାରତୀୟ ଆର୍ଯ୍ୟେ ଆଜି ଅନାର୍ଯ୍ୟ ଘୋଷିତ
ଦୋଷେ କଳଙ୍କିତ ସର୍ବେ ! ହେ କୌରବ ବୀରେ
କରଇ ଜିଜ୍ଞାସା, କେହି ଦେଖିଛକି କେବେ
ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୋଷ ଶୂନ୍ୟ ଅବା ପୂର୍ଣ୍ଣ ଗୁଣ-ହୀନ ?
ଏ ଜଗତେ ନୁହେଁ କେହି ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ନିର୍ଗୁଣ,
ଦେଖ, ଜଗତ ତାମସ ନାଶୀ-ସକଳଙ୍କ-
ଶଶୀ, ଗୁରୁପତ୍ନୀ ହାରୀ ଦେବ-କୁଳପତି
ଇନ୍ଦ୍ର, ଧ୍ୱଜଗର୍ବ, ଛାର ନର ମର କଥା
କି କହିବି ଆଉ, ଯୋଗ୍ୟ ନୁହେ କହିବାର

ଯାହା ଆହା; ପାପପଙ୍କେ ଚିର ମଗ୍ନ ଯେହ୍ନୁ ?
କରଇ ପ୍ରାର୍ଥନା ମୁହିଁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆଜି
ତ୍ୟଜନ୍ତୁ ସରବେ ନିଜ ନିଜ ଈର୍ଷା, ଦ୍ୱେଷ,
ମନୁଁ ମନୋବ୍ୟଥା ଆଜି; ସୋଦର ସଦୃଶ
ଭାବ ହେ ସରବେ; ପରସୁଖ ଦୁଃଖେ ହୁଅ
ନିଜେ ସୁଖୀ ଦୁଃଖୀ ! ଦେଖୁ ନାହିଁ କିହେ ଶୂରେ,
ଆହା ! ପୌର୍ଣ୍ଣମାସୀ ଶଶୀ ରାହୁଗ୍ରସ୍ତ, ଆଜି,
ଆର୍ଯ୍ୟଗୌରବ-କୌରବ-ରବି, ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ,
ଯା' ଅନ୍ନ ଭୋଜନେ ସର୍ବେ ଧରିଛ ଜୀବନ,
କେମନ୍ତ ବିମର୍ଷ ତୁମ୍ଭ ଭଗ୍ନ-ମନ ଦେଖି,
ତହିଁ ଶୂରେ ନ'ବ୍ୟଥଇ କି ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ସେ ବ୍ୟଥା ?
ରାଜା ଦୁଃଖ ଦେଖି କେହି ଦେଖିଛକି କେବେ
ରାଜାଧୀନ ପ୍ରଜା କିମ୍ବା ରାଜ-କର୍ମଚାରୀ,
ରହେ ଉଦାସୀନ ? ରହେ ଯେ, କୃତଘ୍ନ ସେହି
ଶତଧିକ ତାକୁ; ନୁହେ ନର, ପଶୁ ସେହି,
ନର-ରୂପ ମାତ୍ର, ଚିର କୀଟ ନରକର
ଜାଣିକି ନିଶ୍ଚୟ ତାକୁ, ହେ ଭାରତ ସୁତେ !
ସତ୍ୟ କହେ ଜନ୍ମଭୂମି ସୁସନ୍ତାନ ତୁମ୍ଭେ
ଆର୍ଯ୍ୟପୁତ୍ର ଯେବେ, କାହିଁ ସେହି ରାଜ ଭକ୍ତି
ଯା ଲାଗି ଗରବୀ ତୁମ୍ଭ ପୂର୍ବ ବଂଶ ଥିଲେ,
ଆର୍ଯ୍ୟ କୁଳେ ଜନ୍ମ ଯଦି, କରନ୍ତେ ସାର୍ଥକ
ଆର୍ଯ୍ୟ ନାମ, ରାଜ ଭକ୍ତି ଅତୁଳା ଦେଖାଇ ।
ରାଜ-ଭକ୍ତି ରକ୍ତ-ସ୍ରୋତ ବହେ ଯେବେ ଦେହେ
ନିକ୍ଷେପ ଯେ ମହାହବେ ନିଜ ନିଜ ପ୍ରାଣ,
କୃତଜ୍ଞତା ସୂତ୍ରେ ସର୍ବେ ହୋଇଣ ଆବଦ୍ଧ
ବୀର ଗର୍ବେ, ବୀରଯେବେ ଭାରତୀୟ ଆର୍ଯ୍ୟେ ।
ଦେଖାଅ ଦେଖାଅ ଶୂରେ ଶିଖାଅ ଅପରେ,
ନ କହୁ କୃତଘ୍ନ କେହି ଭାରତ ପୁତ୍ରଙ୍କୁ,
ନରଖ କଳଙ୍କ ରେଖା ଭବ-ବଂଶ ଭାଲ ।
କର ହେ ପ୍ରସନ୍ନମନା ବିପନ୍ନ ରାଜାଙ୍କୁ,
ସୁପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ସର୍ବେ ଭବ ସ୍ୱକର୍ତ୍ତବ୍ୟ;
କି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ-ବିମୂଢ଼ତା ସର୍ବଥା ଘୃଣିତ ।

ଅବହିତ ଚିତ୍ତେ ସର୍ବେ ଶୁଣ ମୋ ବଚନ,
ହେ ରାଜକେଶରୀ ! ଯୁଦ୍ଧେ କେହି ଏ ସଂସାରେ
ଅଛନ୍ତି କି ଜଣେ, ସର୍ବ ମହାବଳ ଯିହ—
(୧)ବ୍ୟୂହ ମହାରଣ୍ୟ ଯଥା, କିଏ ବା ନ ଜାଣେ,
ହେ କର୍ଣ୍ଣ ଏକଘ୍ନୀ ଧାରୀ ! ତୁମ୍ଭ ବୀରପଣ
ଏଥି ! ଆଉ ଅନ୍ୟ କଥା, ସୁରେନ୍ଦ୍ରଜ, ସୁର-
ପତି-ଜୟୀ ଯାର ନାମେ ଡରେ ପଶୁପତି
ନାଦେ ଯଥା ଗଜ-ଯୂଥ ପତି; ଶୂରବର
ତଥାପି ଜଗତ କହେ ଯୁଦ୍ଧେ ସମସ୍ତଙ୍କ
ବୃଦ୍ଧ ବହୁଦର୍ଶୀ ବାକ୍ୟେ ଚଳିବା ସର୍ବଦା ?
ନଚଳେ ସେ ମୂର୍ଖ ସେହି; ମିଥ୍ୟା କି ଏକଥା ?
ଆସ ଭାଇ ସର୍ବେ ମିଳି, ବରିବା ଦ୍ରୋଣଙ୍କୁ
ଆଜି ସେନାପତି ପଦେ, ଯୁଦ୍ଧ ବିଶାରଦ
ବୃଦ୍ଧ ବହୁଦର୍ଶୀ, ପୁଣି ରଣନୀତି ଜ୍ଞାନୀ ।
ସରବ ସମ୍ମତି କ୍ରମେ ଦେଲେ କୁରୁପତି
ଦ୍ରୋଣ ଗଳେ ପୁଷ୍ପମାଳା, ଅଭିଷେକ ଶେଷେ
ଯଥାବିଧି ସଭାମଧ୍ୟେ ଗାଇଲେ ଚାଟୁକେ
ମନୋଲ୍ଲାସେ ସ୍ତୁତିବାଦେ, ଶଙ୍ଖ ଭେରୀ ଆଦି
ବାଜିଲା ବିବିଧ ବାଦ୍ୟ ଦାମାମା, ଦଗଡ଼,
ବୀରବୃନ୍ଦ କୋଳାହଳେ ଦେଲେ କରତାଳି,
ହୃଷ୍ଟ ମନେ ସେନାପତି ହେଲେ ଦ୍ରୋଣ ରଣେ
ହୃଷ୍ଟମନା ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ହେଲେ ସୁପ୍ରସନ୍ନ ।
ନିର୍ବାଣ ଉନ୍ମୁଖ ଦୀପ ତୈଳଦାନେ ଯଥା,
ଆଶାତରୁ ପଲ୍ଲବିଲା ନିରାଶ ହୃଦୟେ,
ବୀରବୃନ୍ଦ ମହାନନ୍ଦେ ବୀର ମଦେ ମାତି,
ଚଳିଲେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାବାସେ ସର୍ବେ ସ୍ଥିର କରି ଶେଷେ
କରୁର କୌରବ ସେନା ଦ୍ରୋଣାଦେଶେ କାଲି
ରଚିବ ସେ ମହାବ୍ୟୂହ, ଅଗମ୍ୟ, ଭୀଷଣ ।

ପ୍ରଥମସର୍ଗ ସମାପ୍ତ ।

ପାଣ୍ଡବ ସଭା ।

(ଦ୍ୱିତୀୟ ସର୍ଗ)

ବୈଜୟନ୍ତ ଧାମେ ଯଥା ଦେବେନ୍ଦ୍ର ବାସବ
ବସନ୍ତି ଦେବଙ୍କ ସହ ବେଷ୍ଟିତ ଚୌଦିଗେ,
ମହାନନ୍ଦେ, ଦେବର୍ଷି-ଦାନବ ନାଗାଦ୍ୟେ;
ତେସନ ସଭାରେ ଆଜି, ପାଣ୍ଡବ ଶିବିରେ,
ବସିଛନ୍ତି ଶୂର ବୃନ୍ଦ ଅତି ହୃଷ୍ଟ ମନେ.
ପରାଭବ ପରାକ୍ରମୀ ଭୀଷ୍ମ ମହେଷ୍ୱାସ ।
ଧର୍ମ ଅବତାର, ଧର୍ମ—ପୁତ୍ର ଯୁଧିଷ୍ଠିର,
ଦେଖନ୍ତେ ଯାହାର ଧୀର ପ୍ରଶାନ୍ତ ବଦନ,
ନିର୍ବାତ ନିଷ୍କମ୍ପ-ହ୍ରଦ ନୀର, ଦର୍ଶକର
ହୃଦେ ଉଦେ ସ୍ୱତଃ ଭକ୍ତିଭାବ । ବସିଛନ୍ତି
ସ୍ଥିରଭାବେ ଗିରିବର ଭୂକମ୍ପ ସମୟେ
ସ୍ଥିର ଯଥା, ଭୀମ ମୂର୍ତ୍ତି ଭୀମ ଭୀମାକୃତି,
ଗଦାଧାରୀ କାଳ କାଳଦଣ୍ଡଧାରୀ ଯଥା,
ଜ୍ୟୋତିଷ୍ମାନ୍, ରବିବପୁ, ବୀର ଧନଞ୍ଜୟ
ଧନପତିଜୟୀ, ଜଗତ୍ପତି ସଖା, କରେ
ଅନଳ ପ୍ରସାଦ-ଲବ୍ଧ କୋଦଣ୍ଡ-ଗାଣ୍ଡୀବ,
ନାଗଜୟୀ ଯେନୁ, ଇନ୍ଦ୍ରଦତ୍ତ ସୁଭୂଷଣ
କିରୀଟ ମସ୍ତକେ, ଶଶିଚୂଡ଼ ଚୂଡ଼େ ଯଥା
ଅର୍ଦ୍ଧ ଚନ୍ଦ୍ର ଜ୍ୱଳେ, ଭୁଜ-ବଳ ମାଦ୍ରୀସୁତ
ସହଦେବ ସହୋଦର, ଯିହ ଶତ୍ରୁକୁଳ
ବିନାଶୀ ନକୁଳ; ହୃଷ୍ଟମନା ଧୃଷ୍ଟଦ୍ୟୁମ୍ନ
ବୀର୍ଯ୍ୟବାନ ଚେକିତାନ, ଯୁଯୁଧାନ ଆଦି
ମହାବୀର ବୃନ୍ଦ; ଶତ ଶତ ପାତ୍ର ମନ୍ତ୍ରୀ
ସଭାସଦ ନତଭାବେ ବେଷ୍ଟିତ ଚୌଦିଗେ,
ମଧ୍ୟେ, ତାରାପତି ତାରାଗଣ ମଧ୍ୟେ ଯଥା,
ଅଖିଳ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ପତି ନାରାୟଣ ସ୍ୱୟଂ
ବୈକୁଣ୍ଠ ବିହାରୀ ହରି ନରରୂପେ ଭବେ

(୧) ସମୂହ

ହୁଅନ୍ତି ଜନମ ଆସି ଯୁଗେ ଯୁଗେ ଯେଉଁ
ଅଭିଷ୍ଟ, ଅଧର୍ମୀ ନାଶି ଧର୍ମ ରକ୍ଷା ହେତୁ ।
ବସିଛନ୍ତି ହର୍ଷେ ସର୍ବେ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ବଦନେ
ପ୍ରଭାତେ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ଅବ୍ଜ ନବ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଦେଖି
ଭାସଇ ଆନନ୍ଦେ ଯଥା ନଳିନୀ ସଲିଳେ ।
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ପୁଚ୍ଛିଲେ କୌତୁକେ
କହନ୍ତୁ ପାଣ୍ଡବ ନାଥ! କେଉଁ ବୀରବରେ
କରି ସେନାପତି ପଦେ ପଠାଇବ ରଣେ
କାଲି ରାଜା ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ, ଅଥବା କରିବ
ସନ୍ଧି, ସମ୍ମୁଖ ସମରେ ଦେଖି ସାରର୍ଷଭ
ଭୀଷ୍ମଙ୍କ ପତନ, ଥିଲେ ଯେ ଅଜେୟ ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ
ଇଚ୍ଛାମୃତ୍ୟୁ, ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ, ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟୀ ସମ ।
ବାର୍ତ୍ତାହରଣ ଗୁପ୍ତଚର ଏମନ୍ତ ସମୟେ
ହେଲା ଉପସ୍ଥିତ, ଯଥାବିଧି ପ୍ରଦର୍ଶାଇ
ସମ୍ମାନ ସଭାରେ, ଜଣାଇଲା କରଯୋଡ଼ି
ଧର୍ମସୁତେ ନମ୍ରଶିରେ, "ମହାବୀର ଦ୍ରୋଣ
ରଣେ ହେବେ ସେନାପତି, ଶୁଣିଲି ମୁଁ ପୁଣି
କଠୋର ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଗୁରୁ ଦ୍ରୋଣ ଦେବଙ୍କର
ସଭା ସମକ୍ଷରେ ଆହା ! କେମନ୍ତେ କହିବ
ଦାରୁଣ ବାରତା ସେହି, କହିବାର ଯୋଗ୍ୟ
ନୁହେ ଯାହା, ଭୃତ୍ୟ ହୋଇ ଧର୍ମସୁତେ, ଭୟ
ଲାଗେ ମୋତେ, ଦାସ ଯେଣୁ ଗୁପ୍ତଦୌତ୍ୟେରତ
ଅବଶ୍ୟ ଶୁଣିଛି ଯାହା କହିବି ପ୍ରକାଶ,
ନ ଦୂଷିବେ ମୋତେ; ପାଣ୍ଡୁବଂଶ ବିନାଶିଣ
କରିବେ ପୂରଣ,ମନୋବାଞ୍ଛା ପ୍ରିୟଶିଷ୍ୟ
ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନଙ୍କର; ପୁଣି ତାଙ୍କୁ ସେ କହିଲେ
କୁନ୍ତୀସୁତ ଧର୍ମସୁତେ ବାନ୍ଧି ଦେବେ ବେଗି;
କହିଲି ଯଥାର୍ଥ ଏବେ ଯା ଅଛି ମୋ ଜାଣି ।"
ଏତେ କହି ବାହୁଡ଼ିଲା ଦୂତ ସଭାସ୍ଥଳୁଁ ।
ଭାଙ୍ଗିଗଲା ସୁଖ-ସ୍ୱପ୍ନ, ଧରିଲା ଅଗ୍ନିରେ
ମହା ବିଭୀଷିକା ମୂର୍ତ୍ତି ଦ୍ରୋଣଙ୍କ ପ୍ରତିଜ୍ଞା,
ଅଜ୍ଞାନ ହୋଇଲେ ଜ୍ଞାନୀ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଅହା !

ଗ୍ରହପତି ଉଦେ ଦେଖି ପୂର୍ବ ଗଗନେ
ଫୁଲ୍ଲମନେ କମଳିନୀ ହସୁଥାଏ ସୁଖେ,
ଏମନ୍ତ ସମୟେ କାହୁଁ କୁଜ୍ଝଟିକା ଆସି
ଘୋଟଇ ଅମ୍ବର ଯେବେ ଘନଘଟା କରି
ନପାଇଣ ସୁଖଦାୟୀ ଉଷା ଶୁଭ ଜ୍ୟୋତି,
ସରୋଜ-ସହାସ୍ୟ-ଆସ୍ୟ ଶୁଷ୍କ ହୁଏ ଯଥା,
ଉତ୍ଫୁଲ୍ଲ-ପଙ୍କଜ-ମୁଖ ଧର୍ମାତ୍ମଜଙ୍କର
(ହୋଇଲା ବିବର୍ଣ୍ଣ ତଥା, ବାର୍ତ୍ତାବହ ବାକ୍ୟେ ।
ଗଜପତି ମଦୋନ୍ମାଦେ କ୍ରୀଡ଼ା କରୁଁ କରୁଁ
ଅକସ୍ମାତେ ଶୁଣିଲା କି କେଶରୀ ହୁଙ୍କାର ?
ସଭ୍ୟ ସର୍ବେ, ଯୁଗପତ ତ୍ରାସାପ୍ତ ଯାତ୍ରିକ-
ହାର ପାପି ଖିନ୍ନ ଯଥା ଉତ୍କଣ୍ଠା ଯୋଗେ,
ପାଣ୍ଡବ ସଭାରେ ମ୍ଳାନ ହୋଇଲେ ତେସନ ।
ନିଜଗତ-ପତି ହରି ଶ୍ରୀରାଧାବଲ୍ଲଭେ,
ଦ୍ରୌପଦୀ-ବଲ୍ଲଭ ଗୃହୀଁ ବାଷ୍ପାକୁଳ ନେତ୍ରେ
(ଧୃତପଟେ ଦେଖାଦେଲା ପୂର୍ବ ଦୁଃଖ-ଛବି
ଦେଖାଏ ଯୁମୁକୁରେ ପ୍ରତିବିମ୍ବ ଯଥା)
ଗଦଗଦ ସ୍ୱରେ ଶୋକେ କହିଲେ ବ୍ୟାକୁଳେ
କହ ଶୁଣେଁ, ହେ ମୁରାରି ! ବିପତ୍ତି ତାରକ !
କେତେ କଷ୍ଟ ଅଛି ଆଉ ଏ ପୋଡ଼ା କପାଳେ,
ସାଗର-ଲହରୀ ପରି ଦୁଃଖ ପରେ ଦୁଃଖ,
ଆସୁଛି ସର୍ବଦା ମାତ୍ର, ନାହିଁ ଶାନ୍ତି ପ୍ରଭୋ !!
ତରିଅଛୁ ବହୁ କଷ୍ଟ, ସ୍ମରିଲେ ଯେ ପୂର୍ବ
କଷ୍ଟ, ବିଦରେ ହୃଦୟ; ପଡ଼ଇ ମୋ ମନେ,
ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ଶତଭାଇ ସଙ୍ଗେ ଯେବେ ବାଲ୍ୟ,
ଆରମ୍ଭିଲୁଁ ଜଳକେଳି ମିଳି ପଞ୍ଚଭାଇ
ମନୋହାରୀ ପୁଣ୍ୟମୟୀ ଜାହ୍ନବୀ ସଲିଳେ,
କରଭ ମଣ୍ଡଳୀ ଯଥା କ୍ରୀଡ଼ନ୍ତି କୌତୁକେ
ଘୋରାରଣ୍ୟ ଶୁଣ୍ଡେ ଶୁଣ୍ଡ କରି ଭଡ଼ାଭଡ଼ି;
ଅବ୍ୟକ୍ତ ସେ ସୁଖ ଆହା; କି କହିବି ପ୍ରଭୋ !
କ୍ରୀଡ଼ା ରସ ସୁଧାପାନେ ମତ୍ତଥିଲୁଁ ସର୍ବେ,
କି ଛାର ସ୍ୱରଗ ସୁଖ ସେ ସୁଖ ସମ୍ମୁଖେ,

ନଥିଲା ଯେକାଳେ ମନେ ଭେଳ ବୈରଭାବ,
ସୋଦର ସଦୃଶ ହୃଦେ ଥିଲା ସୁହୃଦତା,
ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ ସ୍ନେହ ଆହା ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟେ,
ଏକମନ ଏକପ୍ରାଣ ଥିଲୁଁ ସର୍ବ ଭାଇ
ଏକଇ ଗ୍ରଥିତ ସୂତ୍ରେ ମଣିମାଳା ପରି;
ବାଲ୍ୟକ୍ରୀଡ଼ା ସହଚର ଅମଙ୍ଗଳ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ,
ଦେଖାଦେଲା ଆସି ସେହି ମଙ୍ଗଳ ମିଳନେ,
ଅଗ୍ନି ସଖା ବାୟୁ ଯଥା ଅଗ୍ନିଶିଖା ସଙ୍ଗେ,
ଲାଗିଲା ତୁମୁଳ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ବୃକୋଦର ସହ
ଆକ୍ରମିଲେ ଶତଭାଇ ଭାଇ ବୃକୋଦରେ
ଶିଶୁ ତିମିଙ୍ଗିଳେ ଯଥା ଶତ ନକ୍ର ଶିଶୁ;
ପାରଇ କି କେବେ କାହିଁ କେଶରୀ ଶାବକେ
କରଭ ମଣ୍ଡଳୀ ମିଳି ଆକ୍ରମନ୍ତି ଯେବେ ?
ନପାରି ବିରତ ହେଲେ ଶତ ଭାଇ ସର୍ବେ;
କ୍ଷଣପରେ ମିଳିଗଲୁଁ ପୟଃ ଯଥା ତୋୟେ;
ଘୁଞ୍ଚିଗଲା ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ହେଲୁଁ ମହାନନ୍ଦି, କିନ୍ତୁ—
କେ ଜାଣେ ପୋଷିଛି କ୍ରୂର ତୀବ୍ର ପ୍ରତିହିଂସା
ବିଷମୟ ଫଳବର୍ଷୀ ସେହି କ୍ଷୁଦ୍ର ହୃଦେ,
ଭୂଧର-ବିଧ୍ୱଂସୀ-ବହ୍ନି ଜନ୍ମଇ ଯେସନେ
ସଂଯୁକ୍ତ ବିଟପୀ ଶାଖା ସାମାନ୍ୟ ଘର୍ଷଣେ;
ଜଳକ୍ରୀଡ଼ା ପାରି ସର୍ବେ ଭୁଞ୍ଜିଲୁଁ ଆନନ୍ଦେ,
ବନଭୋଜ କରି ଯାହା କରିଥିଲୁଁ ତହିଁ;
କିନ୍ତୁ କ୍ରୂର ଆତତାୟୀ ସୂକ୍ଷ୍ମ କୌଶଳରେ
ଭୁଞ୍ଜାଇଲା ପ୍ରାଣନାଶୀ କାଳକୂଟ ବିଷ
ଅକପଟୀ ବୃକୋଦରେ, ଯହିଁଶୁଁ ଅଧିକ
ମୁହିଁ ସ୍ନେହ କରେଁ ଯାକୁ, ଜଳକ୍ରୀଡ଼ା କ୍ଳାନ୍ତ
ସର୍ବେ, ନିଦ୍ରାଦେବୀ କୋଳେ ଲଭିଲୁଁ ବିଶ୍ରାମ;
ବିଷାକ୍ରାନ୍ତ ତନୁ ଦେଖି, ବାନ୍ଧି ଶିଳା ସଙ୍ଗେ
ହସ୍ତ ପଦ ଦୃଢ଼ ଗୁପ୍ତେ ନିସ୍ତବ୍ଧ ନିଶୀଥେ,
ଜାହ୍ନବୀ ଅତଳ ଜଳେ ଫିଙ୍ଗିଦେଲେ ଭୀମେ ।
ପ୍ରଭାତେ (୧)ତଳପ ତ୍ୟଜି କେତେ ଯେ ଖୋଜିଲୁଁ
ଭାଇ ବୃକୋଦରେ ଗୃହ ଭାଇ; କମାନ୍ତି ବି
ସେ ସଙ୍ଗେ ଖୋଜିଲା ଯେତେ ନ ଜାଣଇ କିଛି;
ନ ପାଇ ବିକଳେ କାନ୍ଦି ଜନନୀ ସମୀପେ
ଜଣାଇଲୁ ଯାଇ, ମାତୃଶିରେ ଅକସ୍ମାତେ
ହେଲା କି ପତିତ (୨) ଶତପର୍ବ ! ମାତା ମୁଖୁଁ
ନିସ୍ସରିଲା ବାକ୍ୟ ଶୁଣି ଏ ଅଶୁଭ ବାର୍ତ୍ତା ।
ହେଲେ ସ୍ତମ୍ଭୀଭୂତା ମାତା, ଖୋଜିଲେ ଅରଣ୍ୟ
ଘାଟ, ଘର, ଗ୍ରାମ, ବନ, ନଦୀ, ଅନାହାରେ
ଅପୌତ ଶରୀରେ, ଦିବା ଅବସାନ ଯାଏ,
କେବେ ବା ସ୍ୱଗୃହେ ଫେରି ପୁଣି ଅନ୍ୱେଷିଲେ,
ଉଚ୍ଚ ବୃକ୍ଷ-ଚୂଡ଼ ନୀଡ଼େ କପୋତୀ ଯେ ରୂପେ
ନପାଇ ଶାବକେ କେବେ ଆକାଶରେ ଉଡ଼େ
କେବେ ଶାଖୀଚୂଡ଼େ, ଏଣେ ତେଣେ ଘୁରି ବସେ
ଫେରି ନିଜ ନୀଡ଼େ, ଅଶ୍ରୁବାରି ଅବିରଳ;
ପୋଛିଣ ଅଞ୍ଚଳେ; ଏହିରୂପେ ମନସ୍ତାପେ,
ସପ୍ତ ଦିବା ରାତ୍ର ବସି ବିଷାଦେ କାନ୍ଦିଲୁ
ମାତା ସହ ଗୃହଭାଇ; କି କହିବ ପ୍ରଭୋ !
ତବ କୃପାବଳେ ପାଇ ଭାଇ ବୃକୋଦରେ
ହୋଇଲୁଁ ହରଷ ସର୍ବେ; ଯେବେ ଜତୁ ଗୃହେ
ରଖି ପଞ୍ଚଭାଇ ମାତାସହ ଆତତାୟୀ
ପାଞ୍ଚିଲା ମରଣ ଅଗ୍ନି ଦେଇ ବିନାଶିବ
ବୋଲି, ସେହିବେଳେ ନାଥ ! ତବକୃପାବଳେ
ଆଉ ପିତୃବ୍ୟ ପ୍ରସାଦେ, ପାଇଲୁଁ ଜୀବନ,
ନୋହିଲେ କି ଆଜିଯାଏ ବଞ୍ଚିଥାନ୍ତୁ କେହି !
ଅଯୋନି-ସମ୍ଭବା-କୃଷ୍ଣା-ସ୍ୱୟମ୍ବର ବେଳେ
ଲକ୍ଷ ରାଜା ମଧ୍ୟେ ପାର୍ଥ, ଲକ୍ଷ୍ୟଭେଦ ଯେବେ
ଲଭିଲା ପରଶ ମଣି ପାଣ୍ଡବ ପାବନୀ,
ତ୍ରିପଥଗା ତ୍ରିଭୁବନେ ପତିତ ପାବନୀ
ଯଥା, ଆକ୍ରମିଲେ ଲକ୍ଷରାଜା ସବ୍ୟସାଚୀ
ବୀରେ, ସହସ୍ର ଶବରେ ଯଥା ମହାବଳ-
ବ୍ୟାଘ୍ରେ ପ୍ରଭୋ ! ତବ କୃପାବଳେସିନା ହେଲା;

(୧) ନିଦ୍ରା (୨) ବଜ୍ର

ଏକାଜନ୍ମୀ ଧନଞ୍ଜୟ, ଘୋରଯୁଦ୍ଧେ, ତେବେ
କି କହିବ, ଭବନ୍ତେ ସେ ପୂର୍ବ କଥା, ନାଥ !
କୋପାନଳେ ଜ୍ୱଳେ ହୃଦ, ହୋମାନଳ ଜ୍ୱଳେ
ଯଥା ଆହୁତି ପ୍ରଦାନେ; ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନାଦେଶେ
ଯେବେ ଦୁଷ୍ଟ ଦୁଃଶାସନ ଗୁରୁଜନ ଆଗେ
କୁଳବଧୂ ପାଞ୍ଚାଳୀକୁ ପଞ୍ଚପତି ପୁରେ
ଓଟାରିଲା ଉଲଙ୍ଗନ ଆଶେ, ରକ୍ତମାଂସ
ଅସ୍ଥି ଦେହେ, ଭବେ, ଏହା ସହିବକେ ? ଅହୋ !
ସ୍ମରିଲେ ସେ ସତୀ କଷ୍ଟ ମନେ ହୁଏ ଯେହ୍ନେ
ସହସ୍ର ବୃଶ୍ଚିକ ଅସି ଦଂଶେ ମର୍ମସ୍ଥଳ !
ସତୀ ସୀତା ସମ ଦେବୀ ପାଞ୍ଚସେନୀ ଅହା !
ପର ପୁରୁଷ ସ୍ପର୍ଶ ଭୀତା ଅତି ଲଜ୍ଜାବତୀ,
ଲଜ୍ଜାବତୀ ଲତାସମ, କାନ୍ଦିଲେ ବିକଳେ,
କାନ୍ଦେ ଯଥା ଶାଖୀ ଦୁଃଖେ ନୁଆଁଇ ଶିରକୁ
ଏହିବେଗେ ସେହିବେଗେ ବୃଥା ଅଶ୍ରୟ ଆଶାରେ
ଭୀମ ପ୍ରଭଞ୍ଜନ ଯେବେ ଓଟାରେ ତା ଅଙ୍ଗ,
ନ ପାଇ ଆଶ୍ରୟ କାହିଁ ଘୋର ଝଟିକାରେ;
ଏକେ ଏକେ ସଭା ମଧ୍ୟେ ଡାକିଲା ସକଳେ,
କିନ୍ତୁ କେହି ନ ଶୁଣିଲେ କର୍ଣ୍ଣେ, କର୍ଣ୍ଣ, ଦ୍ରୋଣ,
କୃପ, ଶଲ୍ୟ, ଜୟଦ୍ରଥ, ପିତାମହ ଆଦି,
ବ୍ୟାଧେ, ପାଶାବଦ୍ଧ-କ୍ଷୁଦ୍ର-କୁରଙ୍ଗ-କ୍ରନ୍ଦନେ
ବଧୀର ଯେରୂପେ; ଧର୍ମାବଦ୍ଧ ପଞ୍ଚପତି
ଦେଖିଲୁଁ ସ୍ୱନେତ୍ରେ ବସି ସ୍ୱପତ୍ନୀ ବିବଶା,
ସର୍ବଂସହା ପତି ବୋଲି ବୋଲନ୍ତି ତ ତୋତେ
ପାରନ୍ତୁକି ସହି ଏହି ଅବ୍ୟକ୍ତ ଯନ୍ତ୍ରଣା ?
ପତି ଆଗେ ପତ୍ନୀ ଜାନୁ ଦର୍ଶନ ସଭାରେ ।
ସୁଦୃଢ଼ ଶୃଙ୍ଖଳାବଦ୍ଧ ହର୍ଯ୍ୟକ୍ଷ ଯେରୂପେ,
କଡ଼ମଡ଼ ଭୀମ ଦନ୍ତ ଗର୍ଜେ ଭୀମ ରବେ,
ନପାରି ଶୃଙ୍ଖଳ ଭାଙ୍ଗି, ତେସନ ସଭାରେ
ଧର୍ମପାଶାବଦ୍ଧ ଭୀମ, ବୀର ବୃକୋଦର
ପ୍ରଳୟ ଜଳଦସମ ଗର୍ଜିଲା ଭୈରବେ,

ସୁପ୍ତ ଶିଶୁ ମାତୃକୋଳେ ଉଠିଲେ ଚମକି;
କମ୍ପିଲା ସେ ସଭାତଳ, କମ୍ପିଲା ବସୁଧା,
ଟଳିଲା ଭୂଧର ଶୃଙ୍ଗ ଟଳଟଳ କରି
ହାସିଲେ ଦାନବ-ହାସୀ ବିଦ୍ୱେ ଦେବେଶ;
ଅକାଳେ ପ୍ରଳୟ ଭାବି, ଅନନ୍ତ ପାତାଳେ,
ଦଶ ଶତ ଫଣା ତୋଳି ଗୁହାଁଲେ ଚକିତେ,
ନ ଶୁଣିଲା କର୍ଣ୍ଣେ କିଛି କେତେବେଳ ଯାଏ,
କିନ୍ତୁ ନିଷ୍ଫଳ ଏ ବୃଥା ଗରଜନେ, କେହି,
"ମାର" "ମାର" "ଧର" "ଧର" କହି ନଦ୍ଧାତତେ,
ତାକେ ଯେବେ ବଧକର୍ତ୍ତେ ପାଇବକି ରକ୍ଷା
କାହିଁ ଗ୍ରାହ-ଗ୍ରସ୍ତ ଜଳେ ? ତେସନ, ଦ୍ରୌପଦୀ
ନ ପାଇଲେ ରକ୍ଷା ତହିଁ ଭ୍ରମ ଭ୍ରମ ରବେ ।
କାନ୍ଦିଲେ ବିକଳେ ସତୀ ଅନାଥିନୀ ସମ
ବାନ୍ଦରେ ୧ ଦନ୍ଦଶୂକ ଯଥା ଭୁଜଙ୍ଗ କବଳେ,
ସିଂହସମ ପଞ୍ଚନାଥ ଥାଉଁ ସଭାସ୍ଥଳେ ।
ସଂକଟ ତାରଣ ପ୍ରଭୋ ! ଦାତା ଶିରୋମଣି !
ସତୀ ଶିରୋମଣି ଲଜ୍ଜା ରଖିଲ ସଭାରେ
କୋଟି ବସ୍ତ୍ର ଦାନେ, ସେହି ବିଷମ ସଂକଟେ;
ନ ପାରି ବିବସ୍ତ୍ର କରି ଅଙ୍ଗ ଦୁଷ୍ଟ ଦୁଃଶାସନ
କ୍ଷୁଣ୍ଣ ମନେ ନମ୍ରଶିରେ ବସିଲା ସଭାରେ;
କୁରୁ-କୁଳ-ଗ୍ଲାନି କ୍ରୂର କପଟୀ ଲମ୍ପଟ
ଅଭୀଷ୍ଟ ଅସିଦ୍ଧ ଦେଖି ଦୁଷ୍ଟ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ
ନିର୍ଲଜ୍ଜ ଅନାଜ, ଅନ୍ଧହୋଇ କ୍ରୋଧେ, ଛି ! ଛି !
ଦେଖାଇଲା ନିଜ ଜାନୁ ୨ ଜାଣୁମଣି ଆଗେ ।
ସଭ୍ୟ ସର୍ବେ, ଗୁରୁ ଆଦି ଗୁରୁ-ଜନ ଯେତେ
ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟ ଖ୍ୟାତତାତ ପିତାମହ ଆଦି
ମୁଦିଲେ ନୟନ, ହେଲା ବିବର୍ଣ୍ଣ ବଦନ,
ତରୁଣ ପଲ୍ଲବ ଯଥା ଅନଳପ୍ରତାପେ;
୩ ମନ୍ଦ-ଅରି ମନ୍ଦ ଭାଗ୍ୟ ଦେଖି ୪ ଚନ୍ଦ୍ରଶାଳା-
ଚୂଡ଼େ, ସବିଲେ ଗମ୍ଭୀର, ଉଚ୍ଚେ, ଉଚ୍ଚମୁଖେ,
କୁକ୍କୁର ଶୃଗାଳ ଆଦି କାନ୍ଦିଲେ ବିକଳେ;

(୧) ବେଙ୍ଗୁଲି (୨) ପଣ୍ଡିତାସ୍ତ୍ରୀ (୩) ପେଚକ (୪) ଘରଶୀ ହଂସଅର

ବିନାମେଘେ ଅକସ୍ମାତେ ଗରଜିଲା ବଜ୍ର,
ଶୁଣି ନ ଶୁଣିଲା ପରି ରହିଗଲା ଦୁଷ୍ଟ ।
କୁଟିଳ ମାତୁଳାଦେଶେ କପଟୀ କପଟେ,
ଖେଳାଇ କପଟ ପାଶା ଜିଣିଲା ପ୍ରଭୋ !
ସର୍ବଜାଣ ! ନ ଜାଣୁଛ ତୁମ୍ଭେ ? କି କହିବି,
ମାନବ-ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ-ସ୍ପୃହା ଫଳ ଥିଲା ଭାଗ୍ୟେ,
ଉଚ୍ଚ ବଂଶେ ରାଜକୁଳେ ଜନ୍ମ ସୁସ୍ଥକାୟେ,
ରତି ଜିଣି ରୂପବତୀ ସୀତାସମ ପତ୍ନୀ,
ତ୍ରିଲୋକ ବିଜୟୀ ଭାଇ ଭୀମାର୍ଜ୍ଜୁନ ଥିଲା,
ଭୂତଳେ ଅତୁଳ ଯାହା, କହ ପ୍ରଭୋ ! ମମ
ସମ ସୁଖୀ ଥିଲା କିଏ-ଏ ସଂସାରେ ? ରୂପେ,
ଗୁଣେ, ଧନେ, ମାନେ, କେଉଁ ପଦେ ଊଣା ଥିଲି ?
କୁରୁ-ବଂଶ—ଶନି, ଦୁଷ୍ଟ, କପଟୀ ଶକୁନି
କୁଲଗ୍ନେ ଭେଟିଲା ଆସି କ୍ରୂର ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନେ;
କୁକ୍ଷଣେ ଖେଳିଲି ୧ ଅକ୍ଷ ହାରିଲି ସମସ୍ତ,
ହୂହଖଣ୍ଡି ରାଜ୍ୟଧନ, ଜନ ଆଦି ପଣେ;
ବନବାସୀ ହେଲି ଶେଷେ ତ୍ରୟୋଦଶ ବର୍ଷ,
ବର୍ଷେ ଅଜ୍ଞାତ ତହିଁରେ; ହେବି ଯଦି ଜ୍ଞାତ
ସେହି ଅଜ୍ଞାତ ବରଷେ, ପୁଣି ତ୍ରୟୋଦଶ
ବର୍ଷ ହେବି ବନଗାମୀ, ହାୟ ! ଥିଲି କାଲି
ପୂଜ୍ୟପାଦ ନରପତି ସିଂହାସନେ ବସି,
ହେଲି ଆଜ ଦୀନ ହୀନ ନ ଗଣ୍ୟ ମାନବ
ଭିକ୍ଷାଜୀବୀ, ବନବାସୀ ପଶୁସମ ବନେ !
ଏତେ କଷ୍ଟ ଦେଇ ସୁଦ୍ଧା ନ ଥିଲା ସନ୍ତୁଷ୍ଟ
ହିଂସିଲା ସେ ଘୋରାରଣ୍ୟେ ନାନାମତେ ତେବେ,
ରୂପବତୀ ଦ୍ରୌପଦୀକୁ ହରିବ ବୋଲି
ସିନ୍ଧୁରାଜାଙ୍କୁ ବନେ ସସୈନ୍ୟେ ପେଷିଲା ।
ଅତିଥି-ସତ୍କାର-ବ୍ରତ ବୃଥା କରାଇଣ
ମୁନି କୋପାନଳେ ସର୍ବେ ଜାଳାଇବା ଆଶେ
ପେଷିଲା ଶିଷ୍ୟଙ୍କ ସହ ଦୁର୍ବାସାଙ୍କୁ ବନେ ।
ତବ କୃପାବଳେ ପ୍ରଭୋ ! ସଂକଟ ତାରଣ
ପାଇଲୁଁ ଜୀବନ ସର୍ବେ ବିଷମ ସଂକଟେ,
ଅବଶେଷେ ପଞ୍ଚଭାଇ ପଞ୍ଚଗ୍ରାମ ମାତ୍ର
ମାଗିଲୁଁ ଭିକ୍ଷା ଭିଖାରୀ ସ୍ୱରୂପେ ୧ ପିଶୁନ,
ନଶୁଣି, କହିଲା ଆଉ ପଞ୍ଚଗ୍ରାମ ଦୂରେ
ସୂଚ୍ୟଗ୍ର ପ୍ରମାଣେ ଭୂମି ନ ଦେବ ପାଣ୍ଡବେ,
ବିନା ଯୁଦ୍ଧେ, ଦୃଢ଼ପଣ ମୋର, ହେ ସର୍ବଜ୍ଞ !
କି ଅବା କହିବି ତୋତେ ବିସ୍ତାରି ଅଧିକ,
ପାଞ୍ଚ ଥିଲୁଁ ପାଞ୍ଚ ଭାଇ ବନବାସ ଶେଷେ
ଆନନ୍ଦେ କାଟିବୁଁ କାଳ ହସ୍ତିନା ନଗରେ;
ନଫଳିଲା ଆଶା ସୁଖ ହତଭାଗ୍ୟ ଭାଗ୍ୟେ,
ନିର୍ମଳ ଶାରଦାକାଶେ ସୁଖ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଆହା !
ଘରସିଲା ଯୁଦ୍ଧ ଘନ, ଘନ ଘଟା କରି
ମଜ୍ଜିଲା ସବଂଶେ ଦୁଷ୍ଟ ମଜାଇଲା ବୀରେ,
ଭାରତ-ସରସୀ-ଶୋଭି-ସରୋଜ ସଦୃଶ ।
ନର ରକ୍ତ ମେଦ ସ୍ରୋତେ ଭାସିଲା ବସୁଧା;
କୁଳବଧୂ ଗଣ, ମଣି-ହରା ଫଣୀ ସମ,
କାନ୍ଦନ୍ତି କାତରେ କେତେ ଦେଖ ଭାରତରେ
ହରାଇଣ ନିଜ ନିଜ ପତି ପୁତ୍ର ଭ୍ରାତା ।
କହ ପ୍ରଭୋ ! କି ଉପାୟେ ପାଇବୁଁ ହେ ରକ୍ଷା,
କେ ଅଛି ପାଣ୍ଡବ ବଳେ ସମକକ୍ଷ ପ୍ରଭୋ !
ରଣନୀତି-ବିଶାରଦ ଯୋଦ୍ଧା-ଯୁଦ୍ଧ-ଗୁରୁ,
ଅଜେୟ ଜଗତେ ଯେଣ୍ଟି କାର୍ତ୍ତବୀର୍ଯ୍ୟ ସମ,
ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଯୁଝିବାକୁ ସମ୍ମୁଖ ସମରେ;
ତୁମ୍ଭେ ବିନା ଏକମାତ୍ର ପାଣ୍ଡବ ଭରସା,
ତୁମ୍ଭବିନା ଅନାଥଙ୍କ କେ ଅଛି ଜଗତେ ?
ଯାହା ଇଚ୍ଛା କର ପ୍ରଭୋ ! ଲଗିଲା ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ।
ଏତେ କହି ସନ୍ଧ୍ୟାଗମେ ପଥିକ ଯେସନେ
କିଂକର୍ତ୍ତବ୍ୟମୂଢ଼ ହୁଏ ନିର୍ଜ୍ଜନ ଅରଣ୍ୟେ,
ବସିଲେ ତେସନ ବୀର ବିଷାଦେ ମଉନେ ।
ଅତୀତ ଦୁଃଖର କଥା ଶୁଣି ଭ୍ରାତା ମୁଖୁଁ
ଭୀମ, ଦଣ୍ଡଧାରୀ ଯମ ସମ ଗଦାଧାରୀ,

(୧) ପାଶା (୨) ଦୁଷ୍ଟ

କହିଲା ଗମ୍ଭୀରେ, ଗର୍ଜି ଜଳଦ—ନିଃସ୍ୱନ
ଆସ୍ଫାଳି ବିଶାଳ ଗଦା କର-କର କରେ;
"ତବ ଅନୁଗ୍ରହେ ଭ୍ରାତଃ! ଏହି ପଦାବଳେ,
ହୃଦନ୍ତରେ ଥାଏ ଯଦି ଭକ୍ତି ବିଷ୍ଣୁପଦେ,
ପ୍ରଭୋ! ସତ୍ୟଯଦି ଧର୍ମଙ୍କରୁ ପାଣ୍ଡୁ ପୁତ୍ରେ
ଧର୍ମମାର୍ଗେ ଚଳୁଥିବେ ନ୍ୟାୟପଥେ ସଦା,
ସତ୍ୟ ଯେବେ "ଯତୋଧର୍ମ ସ୍ତତୋଜୟ" ବାକ୍ୟ
ନିଶ୍ଚୟ ନିଶ୍ଚୟ ଭ୍ରାତଃ! ଜିଣିବୁଁ ନିଶ୍ଚୟ,
କାଲି ରଣେ ଧର୍ମ—ଅନ୍ଧ ଅନ୍ଧ ପୁତ୍ର ଗଣେ;
କାହାଲାଗି ଭୀତ ଭ୍ରାତଃ! ଏତେ ଚିନ୍ତାନ୍ୱିତ,
ଅର୍ଥଗୃଧ୍ନୁ ଭିକ୍ଷାଜୀବୀ ବ୍ରାହ୍ମଣ ନିମନ୍ତେ?
ଅର୍ଥହେତୁ ବିକଲା ଯେ ସ୍ୱୀୟ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଧର୍ମ,
ସ୍ୱଧର୍ମ-କଳଙ୍କ, ଭୀରୁ, ପର ଧର୍ମଧାରୀ
କେକୀ-ପୁଚ୍ଛଧାରୀ-କାକ, ହୋଇଛନ୍ତି କେବେ
କେକୀ ସମତୁଲ୍ୟ? କେହି ଦେଖିଛନ୍ତି କାହିଁ
କାଚ ମଣି, ମଣି କାଚ ହେବାର ଜଗତେ?
ନୋହିଛି ନୋହିଛି କେବେ ନୋହିବ ନୋହିବ,
ବ୍ରାହ୍ମଣ ବ୍ରାହ୍ମଣ ସଦା କ୍ଷତ୍ରିୟ କ୍ଷତ୍ରିୟ,
ରହିଥିବ ଯଦବଧି ବିଧି ସୃଷ୍ଟି ବଶେ;
ଭୀମ ବାହୁ ଯୁଦ୍ଧେ ଭ୍ରାତଃ! କା ଶକ୍ତି ଅଛଇ.

ଅଜ୍ଞାତ ଜଗତ ଜନେ ଅବଧି ଏ କଥା,
ରତ୍ନାକର ଗର୍ଭ ଯଥା ଲୁକ୍କାୟିତ ଲୋକେ;
ଦମ୍ଭୋଳୀ, ଦମ୍ଭୋଳୀ-ଧାରୀ ମହାଦମ୍ଭେ ଯେପି,
ଯେଉଁ ତୁଙ୍ଗ ଶୃଙ୍ଗ ଧରେ, ଭଙ୍ଗି ନ ପାରଇ,
ଭଙ୍ଗି ପାରେ ଦାସ ତାକୁ ଶତ ଖଣ୍ଡ କରି,
ଅନାୟାସେ; ଶିଳା ସହ ଶାଳ ହେଳାରେ
ଫିଙ୍ଗି ପାରେ ପାରାବାର ଅଗାଧ ଗରଭେ;
ମାନବାସ୍ଥି ଉପାଦାନେ ନୋହିଛି ଗଠିତ
ଭୀମଅଙ୍ଗ, ଯହିଁ ବଜ୍ର ଲାଗି ହୋଇଯିବ,
ଭଗ୍ନ, ଯଥା ହିମାଳୟ ଅବୟବେ ଲୋଷ୍ଟ୍ର।
ଅନ୍ୟ ଅସ୍ତ୍ର, କଥା ଅବା କି କହିବ ଆଉ,
ଅଜ୍ଞାତ ଜଗତେ ଅବା କାହାକୁ ଏ କଥା,
ଜନ୍ମକାଳେ ମାତାମମ ନ ପାଇଲେ ତୋଳି
ଗୁରୁ ହେତୁ ଗଲି ପଡ଼ି ଶତ ଶୃଙ୍ଗ ପୃଷ୍ଠେ,
ଶତ ଖଣ୍ଡେ ଶତ-ଶୃଙ୍ଗ ଶୃଙ୍ଗ ଗଲା ଭାଙ୍ଗି।
ତୁଙ୍ଗ ଶୃଙ୍ଗ ଭଙ୍ଗେ ଯଥା ଅଶନି ପତନେ;
ଅଭେଦ୍ୟ ଏ ଅଙ୍ଗ, ଏଥି ନ ଭେଦିବ ଅସ୍ତ୍ର;
ଗୁରୁ ଜ୍ଞାନେ ସ୍ନେହ ପାଶେ ବନ୍ଧଥିଲି ମୁହିଁ;
ଧନୁର୍ଦ୍ଧର ପିତୃସମ, ନାନା ତତୋଧିକ
କରି, ଗୁରୁ ଆଜ୍ଞା ଶିରୋଧାର୍ଯ୍ୟ ଭାବୁଥିଲି
ମନେ, ଲଙ୍ଘନେ ଅନନ୍ତ ପାପ ଥିଲା ଜ୍ଞାନ
ହୃଦେ, ବୃଦ୍ଧ ବ୍ୟାଧ ରୂପୀ ବଞ୍ଚାଳ ତପସ୍ୱୀ!
ପକ୍ଷଭ୍ରତେ ପାଇ, କାନ୍ତ ସରଳ ହୃଦୟୀ,
ନଚାଇଛି ସ୍ୱେଚ୍ଛାମତ, ନଚାଏ ଭିକ୍ଷୁକ
ଯଥା (୧) ଶାଖାମୃଗ ଧରି; ସହିଛି ସମସ୍ତ,
ନ ସହିବ କେବେହେଁ ଆଉ କହିଲି ଯଥାର୍ଥ
ଶୃଙ୍ଖଳ ବିମୁକ୍ତ ଏବେ ହୋଇଛି କେଶରୀ,
ଏକା ଦ୍ରୋଣ ବ୍ୟାଧ କଥା କି କହିବ ଆଉ
'କୋଟି ଦ୍ରୋଣ ବ୍ୟାଧ ଯଦି ସମ୍ମୁଖିବେ ରଣେ:
ଏ କେଶରୀ କେଶ ଗୋଟି ନ ପାରିବେ ତୋଳି।
ରୁଷିବେ ସମରେ ଯେବେ ଭୀମ ପ୍ରତିକୂଳେ
କାଲି ରଣେ, ତ୍ରିଭୁବନେ ଚରାଚରେ ଯେତେ
ଇନ୍ଦ୍ର, ଚନ୍ଦ୍ର, ଯମ ସମ ମହାରଥୀ—ଯତ,
ପଳାଇବେ ସର୍ବେ ଯଥା ପଳାନ୍ତି କୁରଙ୍ଗେ,
ଯୂଥ ମଧ୍ୟେ କ୍ରୁଦ୍ଧ ସିଂହ କରି ଦରଶନ;
ଦେଖିବ ଜଗତ କାଲି, ଭୀମ ଦ୍ରୋଣ ଦୁଇ
ମଧ୍ୟେ କିଏ ବଳବାନ, ପ୍ରଭଞ୍ଜନାଙ୍ଗଜ,
କିମ୍ବା ଭରଦ୍ୱାଜାତ୍ମଜ" ଏତେ କହି ବାୟୁ—
'ସୁତ ବସିଲା ନିଶ୍ଚଳେ; ହୋଇଲା ନିଶ୍ଚଳ
ସଭା ବାତ୍ୟା ଶେଷ ଧରାପ୍ରାପ୍ତ ଯଥେ; ତହୁଁ,
ନାରାୟଣ ଧର୍ମସଖା କହିଲେ ସସ୍ମିତେ
"ହେଉ ତବେ ସେନାପତି ଭୀମ କାଲି ରଣେ"

(୧) ବାନର

"ହେଉ ହେଉ" ସଭ୍ୟସବେ କହିଲେ ସେକାଳେ
ଅଭିଷିକ୍ତ ହେଲେ ଭୀଷ୍ମ ସେନାପତି ପଦେ ।
ଯଥାବିଧି ତହିଁ, ବନ୍ଦୀ ଆନନ୍ଦେ ବନ୍ଦିଲ ;
ଉଚ୍ଚ କଣ୍ଠେ ଜୟଧ୍ୱନି ପଡ଼ିଲା ଉଚ୍ଛୁଳି,
ପୁର ନାରୀ ହୁଳି ହୁଳି ଦେଲେ ମହାହର୍ଷେ,
ବାଜିଲା ବିବିଧ ବାଦ୍ୟ ଘୋର ନାଦ କରି
ମହା କୋଳାହଳ କଲେ ପାଣ୍ଡୁ ବଳସବେ ।

ତୃତୀୟ ସର୍ଗ
ପ୍ରକୃତି ବର୍ଣ୍ଣନା

ଅସ୍ତାଚଳେ ଅଭ୍ର କୋଳେ ଅସ୍ତଗଲେ ରବି
ବିଷାଦେ କାନ୍ଦିଲା ପ୍ରାଚୀ, ହସିଲା ପ୍ରତୀଚୀ
ମହୋଲ୍ଲାସେ, ହାସ୍ୟମୟୀ ପତ୍ନୀ ଯଥା, ପତି
ଯେବେ ବିଦେଶୁଁ ଆସଇ; ପ୍ରକୃତି ସୁନ୍ଦରୀ,
ଶିକ୍ଷା ଦିଏ କି ଅଲକ୍ଷ୍ୟେ; ସୁଖପରେ ଦୁଃଖ,
ସୁଖ ଦୁଃଖ ପରେ ଆସେ ସଦା ପ୍ରାଣୀ ଭାଗ୍ୟେ
ଭବେ । ହମ୍ବାରବେ ଗାଭୀ ବୃନ୍ଦ ଅସମ୍ଭାଳ
ହୋଇ, ତର ତରେ ପରସ୍ପରେ ମରାମରି
କରି, ପାଞ୍ଚଣ ପ୍ରହାର ଭୟେ ଆଗେ ଆଗେ
ଧାଉଁଛନ୍ତି ପୁଚ୍ଛ ଉଚ୍ଚକରି; ପଥପାର୍ଶ୍ୱୁଁ
ତୋଳି କେହି ଶ୍ୟାମ ଶସ୍ୟାଙ୍କୁର କେହିଅବା
ଶୃଙ୍ଗେ ବାଡ଼ ଭାଙ୍ଗି ପଶେ କୃଷକ ବାଡ଼ୀରେ
ନ ସମ୍ଭାଳି ଲୋଭ (ପଶୁ ଲୋଭ ଦମ୍ୟ ନୁହେ
ଦେଖାଏ କି ଅବା) ଗୋରୁ ଖୁରୋତ୍ଥିତ ଧୂଳି
ଗୋଧୂଳି-ଗଗନେ ଘନ ଆବରି ସତ୍ୱର
ନୀରଦ ସଦୃଶ ଦୂରୁ ଦିଶେ ସ୍ତର ସ୍ତର,
ଆସେ ପଛେ ପଛେ ତାଙ୍କ, ମନ୍ଥର ଗମନେ,
ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦେ, ଗୋଷ୍ଠୁ ଫେରି ଧୂଳି-ଧୂସରିତ
ଅଙ୍ଗ, ଗୋପାଳକ, ଗୋପବାଳ, ଗୋ ତାଡ଼ନ—
—ଦଣ୍ଡ ହସ୍ତେ ଗୋଭିହୃଦ, ସରଳ ସଙ୍ଗୀତ
ରଙ୍ଗେ ଗାଇ ନାଚି ନାଚି; ବତ୍ସା ସହ ଗାଭୀ —
ବୃନ୍ଦେ ଥାଇ ଥାଇ କେବେ ଭର୍ତ୍ସଇ କୁର୍ଷିତେ
ଅଭିଧାନ-ଅବ୍ୟକ୍ତ ଶବ୍ଦେ ପଶୁଜ-ସୁଲଭ ।
କ୍ରମେ ଆସିଲା ଅନ୍ଧାର, ସନ୍ଧ୍ୟା ଆଗମନ
ଦେଖି ପଥିକ ସତ୍ୱର ତର ତରେ ଗଲେ
ପଥ ଅନାଇଁ ପଶ୍ଚିମେ, ହେଲେ ମହାନନ୍ଦ
ସବୁ ନାଗର ନାଗରୀ, ବିଶେଷତଃ ଯେତେ
ପତ୍ନୀ ନବ ବିବାହିତା ; ଚକୋର ଚକୋରୀ
କରୁ "କ୍ରୂର ବିଧି" ବୋଲି ଭୁଞ୍ଜିଲେ ବିରହ-
ବ୍ୟଥା ସମସ୍ତ ଖେଚରୀ, କେକୀ, କେକୀବଧୂ
ସହ, ଉଡ଼ି ଶାଖୀ ଚୂଡ଼େ, କପୋତ କପୋତୀ,
କାକ ଉଡ଼ି ନିଜ ନୀଡ଼େ, ଆଶ୍ରିଲେ ଖେଚର
ସବେ ନିଜ ନିଜ ବାସ, ତରୁ ଲତା ଗୁଳ୍ମ—
ଦଳ ପଡ଼ିଲା ଝାଉଁଳି; ବଢ଼ିଗଲା ଛାୟା—
ଛାୟା ଛାଇଲା ଚୌଦିଗେ ଅନ୍ଧକାର କ୍ରମେ;
ନବ ବଧୂ ସମ ସନ୍ଧ୍ୟା, ସୌମ୍ୟ ଶାନ୍ତ ମୂର୍ତ୍ତି;
ଆସଇକି ଧୀରେ ଟାଣି ଓଢ଼ଣା ଆବନ୍ଧ !
ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ଗନ୍ଧବହ, ବହିଲା ସୁସ୍ୱନେ;
ମସୀମୟୀ ନିଶିଥିନୀ ଅସିତ-ବସନା
ଆସିଲା ପିନ୍ଧିଣ ଗଳେ ତାରା-ରତ୍ନହାର;
ସୀମନ୍ତେ ସିନ୍ଦୂର ରୂପେ ଶୋଭେ ଗୁରୁ ବାଳ-
ଇନ୍ଦୁ; ବନ୍ଧୁ ଉଦେ ଦେଖି ଫୁଟିଲା କୁମୁଦ
ସବେ, ସରସ ବଦନେ; ଅବିରଳ ଅଶ୍ରୁ-
ବାରି ବର୍ଷିଲେ ନଳିନୀ ବୃନ୍ତାସନେ ବସି;
ଉଡୁପତି ଉଦେ ଦେଖି ମହୋଦଧି ତହିଁ,
ବନ୍ଧୁ ସମାଗମେ ବନ୍ଧୁ ଯଥା, ମହାନନ୍ଦେ
ଆଲିଙ୍ଗନ ଆଶେ ଅଙ୍ଗ, ଧାଇଁଲା ଚଞ୍ଚଳେ;
ଉତ୍ତାଳ ତରଙ୍ଗ-ମାଳା ଭ୍ରମିଲେ ଭୀଷଣେ,
ଗମ୍ଭୀର ନୀଳାମ୍ବୁରାଶି ମନ୍ଦ୍ରିଲା ଭୈରବେ
ବେଳା ଲଙ୍ଘି ଜଳଚରେ ରଙ୍ଗେ ଚୌଦିଗେ
ଅସଂଖ୍ୟ ମକର ମୀନ କୁମ୍ଭୀର କୂର୍ମାଦି !
ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ଅର୍ଦ୍ଧ ଇନ୍ଦୁ ଏକ ଶୋଭେ ନୀଳନଭେ
ଶତ ଇନ୍ଦୁ ଉଦ୍ଭାସିତ ସାଗର ଗରଭେ,

ପୁଣି ସେହି ଶତ ଇନ୍ଦୁ ଚଞ୍ଚଳ ତରଙ୍ଗେ,
ଦିଶେ ଶତ ଶତ, ଦୃଶ୍ୟ, ଅତି ମନୋରମ;
ଅହୋ ! କି ବିଚିତ୍ର ଲୀଳା ତବ ଲୀଳାମୟ
ପ୍ରଭୋ ! ବୁଝିବ କେମନ୍ତେ କହ ଅଳ୍ପମତି—
ନର,କୂପ ଭେକ କେବେ, ପାରଇକି ବୁଝି
ଅପାର ସାଗର ବାରି କି ଭାବେ ବହଇ ?
ଇଚ୍ଛାମୟ ପ୍ରଭୋ ! ତବ ଇଚ୍ଛା ଜ୍ଞାତମାତ୍ର
ତୋତେ, ନ ଜାଣଇ ଅନ୍ୟ କେହି ଚରାଚରେ
ଜଗେ, ଅଖିଳ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଚଳେ ନିରଙ୍କୁଶ
ଇଚ୍ଛାବଳେ ତବ, ପୁତ୍ତଳିକା ଧାଇଁ କରେ
ପୁତ୍ତଳିକା ନାଚେ ଯଥା ବିବିଧ ବିଧାନେ ।
ଚପଳା-ଚଞ୍ଚଳା-ଊର୍ମି—ସଂକୁଳ ପୟୋଧି,
ଯହିଁ ଏକ ଦିଗେ କରି ଭୀମ ଘୋଘୋ ରବ
ଯେଉଁଠି ଅସହ୍ୟ ପ୍ରଳୟ; ନିସ୍ତବ୍ଧ ସ୍ତିମିତ
ଶୈଳ ଶ୍ରୀ ମନ୍ଦିର-ଶୋଭି, ଚନ୍ଦ୍ର-ମୁଗ୍ଧକରା
ଅନ୍ୟ ଦିଗେ; ପୁଣି ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ପ୍ରଶାନ୍ତ ତମ୍ବୀର
ନଭ, ନକ୍ଷତ୍ରେ ଭୂଷିତେ । ଦେଖନ୍ତେ ଏ ଶୋଭା
ହୃଦେ ଏମନ୍ତ ଆସଇ; ତ୍ରିଗୁଣ ଧାରିଣୀ
ସତୀ ପ୍ରକୃତି ସୁନ୍ଦରୀ, ସତ୍ତ୍ୱ, ରଜ-ତମ
—ରୂପ', କରି କ୍ରୀଡ଼ା କାଳସ୍ରୋତେ ନବବେଶ
ଧରି, ସତ୍ତ୍ୱନଭ, ରଜସିନ୍ଧୁ, ତମ ଶ୍ୟାମ—
ଶୈଳ । ଶର୍ବରୀର ସହଚରୀ ନିଦ୍ରାଦେବୀ
ଶାନ୍ତି ପ୍ରଦାୟିନୀ, ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ
କ୍ରମେ ସେବେ ତରତରେ ଚଳିଲେ ସର୍ବାଗ୍ରେ,
ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଲୋକ ଯହିଁ ଡାକନ୍ତି ଦେବୀଙ୍କୁ
ନ ପାରି ସହିଣ ଆହା ! ଅସହ୍ୟ ଯନ୍ତ୍ରଣା,
କ୍ଷତ ଲାଗି ବ୍ୟସ୍ତ କେହି ଉଦ୍ବ୍ୟସ୍ତ କେହିବା
ଭ୍ରାତୃ ବନ୍ଧୁ ବିୟୋଗରେ, ଲଭିବେ ବିଶ୍ରାମ
ବୋଲି ପାସୋରିଣ ଶୋକ, ଏମନ୍ତ ସମୟେ
ଦେବୀ ହୋଇ ଉପସ୍ଥିତ ପରଶି ସୈନିକେ,
ନିଦ୍ରା କଷ୍ଟ-କରେ-ସ୍ପର୍ଶ-ମଣି ସମ ଆହା !
ଶୁଆଇଲେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ପଶି ଘରେ ଘରେ ।
ଜନନୀ କୋମଳ ସ୍ନେହ କର ପରଶନେ
ଶୁଏ ଏ ସନ୍ତାନେ ତାର ଯଥା ରଜନୀରେ;
ଅନ୍ୱେଷିଲେ ଅନନ୍ତରେ ସ୍ୱପ୍ନଦେବୀ ପ୍ରତି,
ଦେଖିଲେ ଯେରୂପେ କାର ନୁହେ ନିଦ୍ରାଭଙ୍ଗ
ଯୁଦ୍ଧକ୍ଳାନ୍ତ ହୋଇଛନ୍ତି ସୈନିକ ସର୍ବେ ;
କର ଅ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲମନା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆଜି,
ଦର୍ଶାଇ ତୋ ମାୟାରାଜ୍ୟ ନନ୍ଦନ କାନନ ।
ଏତେ କହି ନିଦ୍ରାଦେବୀ ଚଳିଲେ ଅନ୍ୟତ୍ର,
ଅବଶ ଶିଥିଳଅଙ୍ଗ ହେଲା ସମସ୍ତଙ୍କ ·
ନେତ୍ର-ପତ୍ର ନେତ୍ରେ ଗଲା ଗୁହିଁ ଗୁହିଁ ଢାଙ୍କି
କ୍ରମେ କ୍ରମେ କର୍ଣ୍ଣେ କିଛି ନ ଶୁଭିଲା ଆଉ,
ପାସୋରିଲେ କର୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟ ନିଜନିଜ କର୍ମ,
ଶୂନ୍ୟହେଲା ବାହ୍ୟ ଜ୍ଞାନ କ୍ଷଣକାଳ ପରେ ;
ଡାକିଲା ସଘନେ ନାସା ଘଡ଼ ଘଡ଼ କରି
କାହାର ବହିଲା ଲାଳ ଓଷ୍ଠଦେଶଦେଇ,
ଖସିଣ ବସନ ଲୋଟେ ଭୂତଳେ କାହାର,
ଉଲଙ୍ଗେ, ଅର୍ଦ୍ଧଲଗ୍ନେ ଶୋଇଛନ୍ତି ଥୋକେ ;
ମାୟାବିନୀ ସ୍ୱପ୍ନଦେବୀ ଭ୍ରାନ୍ତ ବିଳାସିନୀ,
ମନୋମତ ଅବସର ପାଇଣ କୌତୁକେ,
ଦର୍ଶାଇଲେ ମାୟା ରାଜ୍ୟ ସୈନିକେ, ତାଙ୍କର ;
ମହାମାୟା ମୁଗ୍ଧହୋଇ ସୈନିକ ସରବେ
ଦେଖନ୍ତି ସମ୍ମୁଖେ ଜ୍ୟୋତେ ସୁଧା ସ୍ନାତ ସୌଧେ
ନିଦାଘ ନିଶୀଥେ ବସି ସୁଗୃହ ଦର୍ପଣେ
ଦୁଗ୍ଧ-ଫେନ-ନିଭ ତଳ୍ପେ ସଜ୍ଜିତ ପ୍ରକୋଷ୍ଠେ ;
ଉନ୍ମୁକ୍ତ ଗବାକ୍ଷ ଦେଇ ସୁଗନ୍ଧ ପବନ
ବହେ ସ୍ନିଗ୍ଧ ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ପୁଷ୍ପ ଗନ୍ଧ ହରି,
ପ୍ରିୟା-ମୁଖ ହାସ୍ୟୋଚ୍ଛ୍ୱାସ-କମ୍ପିତ-ଅଧରୁ
ପିଅଇ ଅମୃତ ସୁଖେ ପୁଲକ ହୃଦୟେ,
ପୁନଃ ପୁନଃ ମୁଖଚନ୍ଦ୍ରେ ନିରେଖେ ଅତୃପ୍ତେ,
ପ୍ରେମୋଚ୍ଛ୍ୱାସେ ଆଲିଙ୍ଗନ କରେ କେହି ;

ଗୃହେଁ ଗୃହେଁ ଦେଖିଲା ସେ ପ୍ରେମୋନ୍ମତ୍ତପ୍ରିୟା
ସଲଜ୍ଜେ ସସ୍ମିତେ, ଛଣି ନ ଜାଣିଲା ପର
ଛାଡ଼ ଛାଡ଼ କହି କଣ୍ଠେ ଜଡ଼ିଲା ସବେଗେ,
ଥାଇ ଥାଇ ହସେ ଯୁବା ପ୍ରେମୋନ୍ମତ୍ତ ମନେ
ସସ୍ମିତ ବଦନ ବାହ୍ୟେ ଦେଖାଯାଏ ମାତ୍ର
ଗାଢ଼ ନିଦ୍ରା ଅଭିଭୂତ ହେଲେହେଁ ତଥାପି;
ଅବଶ ନିସ୍ତେଜ ଯୁବା ଅବଳା ବନ୍ଧନେ,
ହୁଅଇ ଅବଶ ଯଥା ଦାରୁ ଭେଦ—ଭୃଙ୍ଗ
ମଧୁ ଲୋଭେ ବସେ ଯେବେ କମଳିନୀ କୋଳେ
କମଳିନୀ ସୁକୋମଳ ଦଳ ସ୍ପର୍ଶେ ତାର;
ଅଛି କାହାର ସାଧ ତ୍ରିଭୁବନ ମଧ୍ୟେ
ଦେବତା ଅସୁର ନର ଗନ୍ଧର୍ବ କିନ୍ନର
କରେ ଏ ବନ୍ଧନ ଛିନ୍ନ ହୋଇବ ଉଦ୍ଧାମ ।
ଏ ବନ୍ଧନେ ପଡ଼େ ଯେବେ ଯୋଗୀବର ବାରେ
ଭୁଲିଯାଏ ଯୋଗ ଯାଗ ଥାଉ ଅନ୍ୟକଥା;
କେହ ବା ଦେଖଇ ତହିଁ ଗନ୍ଧର୍ବ ଭୁବନେ
ହାସ୍ୟ ଲାସ୍ୟମୟୀ ଗୁରୁ ବିମ୍ବାଧରା ଗଣ
କୁସୁମ-ଭୂଷଣ-ବାସ ସୁବାସିତ ତୈଳେ
ସୁସଜ୍ଜିତ ହୋଇ ହର୍ଷେ ଭ୍ରମନ୍ତି କୌତୁକେ;
ଗୁରୁ ଉରୁ ଉଚ୍ଚ କୁଚ ଚତୁର କଟାକ୍ଷ
ନିରେଖି ଯାହାଙ୍କ, କ୍ଷଣେ ଅଜନ୍ମ ସଂଯମୀ
ବିକାରହେବେ, ତର, ପଦେ କଥାପଦେ ପାଇଁ;
ସେହିପର ମୋହିନୀଙ୍କ ପ୍ରେମ ସମ୍ଭାଷଣେ
କରନ୍ତି ସାର୍ଥକ ବାରେ ଭଙ୍ଗୁର ଜୀବନେ
ଅସ୍ଥାୟୀ ଯୌବନ, ବହୁତପ- ପୁଣ୍ୟାର୍ଜିତ—
ଭବ ନର-ଜନମର-ପରମ-ସମ୍ପଦ !
ଦେବତା ଦୁର୍ଲଭ ସୁଖ ସ୍ବେଚ୍ଛା ପ୍ରୀତି ବଶେ
ମତ୍ତ କେହ କେଳିକୁଞ୍ଜେ ନିର୍ଜନେ ଗୁପତେ;
ନବପ୍ରେମ ମୁଖ ଦେଖି ପ୍ରେମହୀନ ବୃଦ୍ଧେ,
ଦନ୍ତହୀନ ମୁଖେ ହର୍ଷେ ହସନ୍ତି ଅହ୍ଲାଦେ
ବିକୃତ ସସ୍ମିତ ମୁଖ ଦିଶେ ବାସ୍ତବରେ ।

ସାମାନ୍ୟ ସୈନିକ ଯାଙ୍କୁ ନ ଗଣନ୍ତି କେହ
ସୈନ୍ୟ-ପଦ-ବାଚ୍ୟ ବୋଲି, ଦେଖନ୍ତି ସମ୍ମୁଖେ
କେତେ, ଅଧିକ ସଂଗ୍ରାମେ, କେଶାଗ୍ର ବିକ୍ରମେ
ପଶି, ବିନାଶନ୍ତି ଶତ୍ରୁସୈନ୍ୟ, ସେନାପତି
ସହ; କେହବା ନାଦଇ ଦମ୍ଭେ ସିଂହନାଦେ,
ଅହତ ଉପରେ, ଯଥା ଗର୍ଜ୍ଜଇ ହର୍ଯ୍ୟକ୍ଷ ;
ଅର୍ଦ୍ଧମୃତ କବଳିତ ବୃଷ ଅଂସୋପରି
ବିକୃତ ହୁଙ୍କାର କରି ଶୁଭଇ ପ୍ରକୃତ ।
ଲଭିକେ ବିଜୟ ପୁଣି ଗାଇ ଜୟ ଜୟ
ବିଜୟୀର ବୈଜୟନ୍ତୀ ତୋଳେ ତରୁ ତରେ
ବାସ୍ତବରେ ହସ୍ତ ତୋଳି କହେ ଜୟ ଜୟ ।
ନୀଚୁ ଉଚ୍ଚ ପଦ ଲଭି ପ୍ରୀତିକେ ଆନନ୍ଦେ
କେହବା ଶୁଣଇ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଶଂସନ୍ତି ସର୍ବେ
ସମର ବିଜୟୀ ବୋଲି ବିନାଶିକେ ଶତ୍ରୁ
କୁଳ କରଇ ଲୁଣ୍ଠନ ମୁକୁଟ କିରୀଟ
ରତ୍ନ ରତ୍ନହାର ଚନ୍ଦ୍ରହାର ବିଭୂଷଣ
ଅସ୍ତ୍ର, ମଣି ମାଣିକ୍ୟାଦି, ମହାର୍ଘ ସମ୍ପତ୍ତି;
ରଣଜୟୀ ହୋଇ କେହ ପୂଜେ ପ୍ରଣୟିନୀ
ଚାରି ପଦାମ୍ବୁଜେ ଯେତେ ଲୁଣ୍ଠିତ ପଦାର୍ଥ;
ଆକାଶେ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ହର୍ମ୍ମ୍ୟ ସୃଜି ଏହିରୂପେ,
(୧) ସପ୍ନେ ସେ ଦେବେଶ ଭୋଗ ଭୁଞ୍ଜନ୍ତି ସରବେ ।
ଅନନ୍ତ ଅନିଭ ନଭେ ସୁନୀଳ, ନିର୍ମଳ
ନୀରେଶ୍ବର ସମ ଶୋଭେ ସ୍ଥିର ସୁଗମ୍ଭୀର
ଶୋଭେ କୋଟି କୋଟି ତାରା ଫୋଟି (୨) ହୋଇ
ପିପିଲି ନିର୍ମିତ ଗୁରୁ ଚନ୍ଦ୍ରାତପେ ଯଥା
କାରୁ କାର୍ଯ୍ୟ; ନିମ୍ନାଂଚଳେ ଦୀପାବଳୀ ଯଥା
ଅମା ନିଯାମାରେ, ପ୍ରତି ହିନ୍ଦୁ ଘରେ ଯେବେ
କଳୁଷ ନାଶିନୀ ଶ୍ୟାମା, ନୃମୁଣ୍ଡ—ମାଳିନୀ
ପଞ୍ଚଭରେ ପିଣ୍ଡ ଭୋଜ—ପିତୃଲୋକ ସହ,
ଅସି ପୂତ ଭାରତକୁ, ପୃଥ୍ବୀ ପ୍ରସିଦ୍ଧ,
ଅପୂତ ସନ୍ତାନେ ତାଙ୍କ ଦେଇ ଦର୍ଶନ ।

(୧) ସ୍ବପ୍ନେ (୨) କଟକ ଜିଲ୍ଲାର ଗ୍ରାମ ବିଶେଷ

ଗଗନ ଗବାକ୍ଷ ଖୋଲି ଶଶୀ ସୀମନ୍ତିନୀ
ପତିପ୍ରାଣା ସତୀ, ଦୀର୍ଘ ବିରହ ବିଧୁରା
ଶୀଘ୍ର ପତି ଆଗମନ ଅପେକ୍ଷା ଆଶାରେ
ପଥ ପ୍ରତି ଦେଖନ୍ତିକି ଉତ୍କଣ୍ଠ ନୟନେ ?
(ଦୁଃ ସମସ୍ତ-ଶାପକାଳ ଶେଷ ପ୍ରାୟ ଜାଣି)
ନିଶା ଅବସାନେ ସରେ ସରୋଜିନୀ ଯଥା
ଉଦୟ ଅଚଳେ ଦେଖି ଅରକ୍ତ ବରଣ ।
ଚିତ୍ରର ପ୍ରତିମା ସମ ନୀରବେ ନିଶ୍ଚଳେ
ଭୂତଳେ ସ୍ଥାପିଣ ଦୃଷ୍ଟି ଦେଖନ୍ତି ସକଳେ ।
ନିସ୍ତବ୍ଧତା ଦେଖି ଭାଙ୍କ ଲାଗଇ ସନ୍ଦେହ
ସର୍ବେ ନୀରବ କିପାଇଁ ? ନୀରବ ହୋଇବା
ସତୀ ପତ୍ନୀ ପକ୍ଷେ କେବେଁ ନୁହେ ନୈସର୍ଗିକ ?
ପତିଙ୍କୁ ବିଦେଶାଗତ ଜାଣେ ଯଦି ସେହି ।
ମନେ ହୁଏ ଦେଖି ଯେହ୍ନେ ନା,ନା, ତାହାନୁହେ
ସୁନୀଳ ଦୁକୂଳାବୃତ ବଧୂବଧୂ ବୃନ୍ଦ
ଅବଲୋକ ସ୍ୱପ୍ରାଣେଶେ, ଜୀବନ—ସର୍ବସ୍ୱ ।
ସ୍ୱର୍ଗଚ୍ୟୁତ-ଶାପ-ଗ୍ରସ୍ତ-ଦେବ ସୁଧାକରେ,
ଅଭିମନ୍ୟୁ ରୂପେ ରହି ସମର ଶିବିରେ
କୁରୁକ୍ଷେତ୍ରେ, କ୍ରୀଡ଼ାରତ ଉତ୍ତରା ସହିତେ
ରତି ଜିଣି ରୂପବତୀ ନବୀନା ନାଗରୀ
ସଧବା-ସୁଲଭ-ହିଂସା ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ
ନିରେଖନ୍ତି ଏକଧ୍ୟାନେ ଅରୁଣ ଲୋଚନେ;
ନିନ୍ଦାକରେ ପୁରୁଷେ ଯେ ଷଟ୍ପଦ ସଦୃଶ
ଅତି ଅସଂଯମୀ କହି । କେହି ବା ହିଂସଇ
ଉତ୍ତରା ନମ୍ରତା, ତାର ପରଶ୍ରୀକାତରା;
ହେଉବା ନହେଉ ତାହା; ମମ ଅନୁମାନ
ମନେ ଏମନ୍ତ ଆସଇ; ନ ନିରେଖେ କେଉଁ-
ସାଧ୍ୱୀ ସ୍ୱତଃ ଘୃଣା ନେତ୍ରେ ପତି ଅନ୍ୟ ପତ୍ନୀ—
ପ୍ରତି; ହେଲେହେଁ ସେ ସହ୍ୟଶୀଳା ସହସ୍ରଶଃ

ତୃତୀୟ ସର୍ଗ ସମାପ୍ତ

ଚତୁର୍ଥ ସର୍ଗ

॥ ରୋହିଣୀ—ବିଳାପ ॥

ଶଶୀ ପୁରେ ବସି ଏକ ସୀମନ୍ତିନୀ
 ଯୋଷା ଶିରୋମଣି ଯେହ୍ନେ ଅନାଥିନୀ
କାନ୍ଦଇ ନୀରବେ ବହେ ନୀର ଝର—
 ପଡ଼େ ଗଣ୍ଡେ କୁଚେ ଝର ଝର କରି ;
ଘନ ନୀଳ କେଶ ଲୋଟଇ ଭୂତଳେ
 ଗଣ୍ଡେ ସ୍ଥାପି ହସ୍ତ ବସିଛି ବିକଳେ ।
କ୍ଷୀଣେ ଝଟକଇ ସିନ୍ଦୂର ସୀମନ୍ତେ
 ବାରୁଣୀ ଯେସନ ଗୋଧୂଳି ଆଗତେ
ଆଚ୍ଛାଦଇ ଯଦି ସେ ବେଳେ ତପନେ
 ଅସ୍ତ ଗିରି ଶିରେ କାଦମ୍ବିନୀ ଘନେ ।
ପଡ଼ିଛି କୁନ୍ତଳ ପୃଷ୍ଠେ ବିଶୃଙ୍ଖଳେ
 ଅଙ୍ଗୁ ଖସି ବସ୍ତ୍ର ଲୋଟଇ ଭୂତଳେ ;
ବିଲୋଳ କୁନ୍ତଳ ପଶ୍ଚାତେ, ସମ୍ମୁଖେ
 ନିଶୀ ସରୋଜିନୀ-ସମ-ମୁଖ ଦୁଃଖେ;
ଏ ଛବି ନିରେଖି ଉଦେଉଏ ମନେ,
 ଗ୍ରାସେ ତାମସ କି ଗୋଧୂଳି କିରଣେ ?
କିମ୍ବା ରାହୁମୁଖ କରିଣ ବ୍ୟାଦାନ
 ଧାଏଁ ଗିଳିବାକୁ ସୁଧାଂଶୁ ବଦନ ?
ନାହିଁ ଅଉ କିଛି ଅଙ୍ଗେ ଆଭରଣ ,
 ରହିଛି କେବଳ ଶୀକରେ କଙ୍କଣ ;
ନୀର କଲ୍ଲୋଳେ କୃଶୋଦରୀ କର ,
 ଖସି ପଡ଼େ କରୁ ବଳା ଜ୍ୟୋତିଷ୍କର ;
ଅନ୍ୟକର ଦେଇ ଚାପିଲେ ଚଞ୍ଚଳା,
 (୧)ପ୍ରକୋଷ୍ଠେ ଯତନେ ଟେକି ରଖେ ବଳା,
କେଶ ବାସପ୍ରତି କାହିଁ ତା ଯତନ ,
 ଆଦରି ଶୀକରେ ରଖିଛି କଙ୍କଣ ;
ବଳୟେ ବାଳାର ଦେଖିଣ ପୀରତି ,
 ମନେହୁଏ ନିଶ୍ଚେ ସଧବା ଯୁବତୀ ;
ସ୍ଥୂଳ ଥିଲା କର (୨)ପେଶ ଥିଲା ବଳା,

(୧) ମଣିବନ୍ଧ (୨) ପରିଧିବିଶିଷ୍ଟ

ପୂର୍ବେ ବଳା ଅଛି କର କେଉଁଣେ ଗଳ୍ପ ?
ସ୍ଥୂଳ କରେ ସିନା ବନ୍ଧଥିଲା କଡ଼
କୁଞ୍ଚକରୁ ଏବେ ଯାଉଅଛି ପଡ଼ ;
ହେମ ଅଙ୍ଗେ ଆହା ଲାଗିଅଛି ମସୀ ,
କିଏ ଏ କାମିନୀ ଏକାଅଛି ବସି !
ସୌଦାମିନୀ ସ୍ଥିର ନବୀନ ଯୌବନା ,
କ୍ଷୀଣ କ୍ଷୀଣ ତନୁ ମଳିନ ବସନା !
ସୂକ୍ଷ୍ମ ଚୀନବାସ ଭେଦି କୁଚଶୋଭା
ଢଙ୍କେ ଶୁଭ୍ରମେଘ କେତେକ ମନୋଲୋଭା
କୌମୁଦୀଙ୍କୁ ଗାଢ଼ କରି କି ବିରଞ୍ଚି
ତନ୍ୱଙ୍ଗୀ ଲଳିତ ତନୁ କି ଗଢ଼ିଛି ?
ନ କାଢ଼ଇ କଛି ରହିଛି ଅନାଇଁ ,
ବୁଝେ ବୋଲି କଛି ବୁଝି ପାରୁନାହିଁ ;
ସେଜାଣେ ତାମନେ ନ ପଡ଼ଇ ଜଣା
ଚିନ୍ତନା କରଇ ବସି କି ଭାବନା ;
ଥରେ ଥରେ ଥାଇ ନିଃଶ୍ୱାସଇ ଘନେ ,
"ହାୟ" "ହାୟ" କହେ ଅସ୍ଫୁଟ ବଚନେ
ନୟନୁ ଲୋତକ ନାସିକାରୁ ଲାଳା,
ଅଞ୍ଚଳେ ପୋଛଇ ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ବାଳା ;
ଅଙ୍ଗକାନ୍ତି ଦେଖି ଉଦେ ହୁଏ ମନେ,
ସାମାନ୍ୟା ଏ ନାରୀ ନୁହଇ, ଏ ଜଣେ ;
୧-କମ୍ବୁଳ ଗୋଲାକ ଶୁଦ୍ଧ ୨କମ୍ବୁନଦେ,
ବାମା ଅଙ୍ଗ ଦିଶେ ତେସନ ବିଷାଦେ ;
ବିଷାଦ ସାଗରେ ରହିଛି ମଗନ
ଦୂରୁ ଦେଖି ମନେ ହୁଅଇ ଏସନ ;
ଯେତେହେଉ ପଛେ କଠିନ ହୃଦୟ,
ନିରେଖି ଏରୂପ ଦ୍ରବିବ ନିଶ୍ଚୟ ;
ଗୃହୁଁ ଗୃହୁଁ ବାଳାପଡ଼ିଗଲା ଟଳି,
ତରୁ ଛିନ୍ନ କିବା କୁସୁମିତ ବଲ୍ଲୀ;
ଥର ଥର ଥରେ ପାଦ ଶିର କର ,
ଛିନ୍ନ—ପୁଚ୍ଛ ପ୍ରାୟେ ଜୀବନ୍ତ ନାଗର ;
ପାଷାଣ ଘର୍ଷଣେ ଉର ଶିର କରେ,
ବହଇ ଶୋଣିତ ଅଙ୍ଗୁ ଦର ଦରେ;
ଉଠିଲା ଚିତ୍କାର ବିକଟ ନିଃସ୍ୱନେ,
ନଶୀଥେ ଶ୍ମଶାନେ ଡାକିନୀ ଯେସନେ ;
ଶୁଣି ଭୀମ ସ୍ୱର ହୋଇ ହୁଡ଼ା ହୁଡ଼ି,
ଅଳିଏ ସକଳେ ଆସିଲେ ଦଉଡ଼ି ;
କହେଲା କହେଲା ବୋଲି କେ କହଇ ,
ଆଣ ଆଣ ବାରି ବୋଲି କେ ଡାକଇ ;
ଧର ଧର କହି କେ ଟେକଇ ବାହୁ ,
ତର ତର ହୋଇ ଧାଇଁଛି କେ କାହୁଁ ;
ଧସ୍ତାଧସ୍ତି କରି ଭୂତଳୁ ଟେକିଲେ,
ଆଉଜାଇ କୋଳେ ବାଳୀକୁ ବସିଲେ ;
କେଉଁ ସଖୀ ବାରି ସିଞ୍ଚଇ ବଦନେ,
କେହିବା ବିଞ୍ଚଇ ବ୍ୟଞ୍ଜନା ପବନେ ;
କେ ପୋଛି ଦିଅଇ ଲୋତକ ଶୋଣିତ,
ଅବଗରେ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ କେହିବା ତ୍ୱରିତ ;
ଯାଇଅଛି ଭିଡ଼ ଦଶନ କବାଟି,
କି ଭାଗ୍ୟେ ରହିଛି ରସନା ନ କାଟି ;
ଶୁଆଇଲେ ନେଇ ଉଠାଇ ପଲଙ୍କେ,
ଘୋଡ଼ାଇ ବସନେ ଯତ୍ନେ ଜାକି ଅଙ୍କେ ;
ଉଠିଲା ଚିତ୍କାର ବିକଟାଳ ସ୍ୱରେ,
ଫିଙ୍ଗି ଦେଇ ଅଙ୍ଗୁ ବାସ କ୍ଷଣପରେ ;
ଅଟ୍ଟ ଅଟ୍ଟ ହସି ବିକଟ ଗର୍ଜନେ
ନାଚେ କେବେ ବାମା ହୁଙ୍କାର ଭୀଷଣେ;
ଉଲ୍ଲଙ୍ଗିନୀ ବାମା ନ ପିନ୍ଧେ ଅମ୍ବର,
ସଖୀଏ କହନ୍ତି ଧର ଧର ଧର ;
ମୁକ୍ତ କେଶ ପାଶ ବିମୁକ୍ତ କବରୀ;
ସମ୍ଭାଳି ସଖୀଏ ନ ପାରନ୍ତି ଧରି ,
ଦନ୍ତ କଡ଼ମଡ଼ ଭ୍ରୂକୁଟି ଗୃହାଣୀ,
ଭୀତା ସଖୀ ସର୍ବେ କୁରଙ୍ଗ ଇର୍ଷଣୀ ;
ଉନ୍ମାଦିନୀ କାନ୍ଦେ ବିକଳେ ବାହୁନି,

(୧) ପଙ୍କ (୨) ସ୍ନାନ

ଯେତେ ବୁଝାଇଲେ ନ ବୁଝଇ ତୁନ ;
ବୃଥା ବୁଝୁଥିଲେ ମିଳି ଅଳି ଅଳି ,
,ବିଚ୍ଛେଦ କଷଣେ ସରିଗଲା ବାଳୀ ;
ଦିବାନିଶି ବସି ଏକାନ୍ତେ ସଦନେ,
କାନ୍ଦୁଅଛି କାଳ କେବଳ କ୍ରନ୍ଦନେ ;
ସବୁବେଳେ ବାଳୀ ହେଉଅଛି ଭଳ,
“ହାସ୍ତୁ ମୁ ବିକଳ” କରି ଜପାମାଳ
ସ୍ୱାମୀ ବନ୍ଧୁ ସଖୀ ହୋଇଲେଣି ଅହା,
ଅସ୍ଥି ଚର୍ମ ସାର ଅଛି ମାତ୍ର ୧ ସାହା ;
ପୋଡ଼ା ବେଗ କାହିଁ ଘଟିଲା ଏକାଳେ,
ଦୁଃଖ ପରେ ଦୁଃଖ ଅଭାଗୀ କପାଳେ ;
ଏକେତ ବିଧାତା ଗଢ଼ିଛି ଅବଳା,
ଦୁର୍ବଳା ଦ୍ୱିତୀୟେ ବିରହର ଜ୍ୱାଳା,
ତହିଁ ପୁଣି ବେଗ ଅସାଧ୍ୟ ହୋଇଛି,
କି କଷ୍ଟ ଏକଷ୍ଟୁଁ ଅଧିକ କାହିଁ ଛି ?
ଦୟାନିଧି-ବିଧି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡେ ବୋଲାଉ,
ଦୁଃଖୀ ଲକ୍ଷ୍ୟେ ଦୁଃଖ ଯେତେ ଲଗାଉ;
ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ ନରବଧି ନରେ ତୋର ବିଧି,
ନନନ୍ତ ଅବଧି କହୁଣ, ରେ ବିଧି !
ଚନ୍ଦ୍ରଲୋକେ ଅଙ୍କ ଚନ୍ଦ୍ରବଧୂ ଗଣ
ନନନ୍ତ ତୋ ବିଧି ଦେଖାଇ ଦୂଷଣ
ପିକ ଶ୍ରେଣୀ ଗୀତ ଦେଗଇ ଧରଣୀ,
ବୃଥା କାହିଁ ସିନା ଦୋଷୀ ବନମଣି;
ନିଜ କୃତ କର୍ମ-ବୀଜତ, ଅକ୍ଷୟ,
ଅଙ୍କୁର ଉଠିବ ବନେ ସେ ନିଶ୍ଚୟ;
ସୁଗନ୍ଧ କୁସୁମ ଫୁଟେ ଯେବେ ବୃକ୍ଷେ,
ଆନନ୍ଦେ ଭୁଞ୍ଜଇ ପ୍ରାଣୀ ମହାସୁଖେ;
କର୍ମ ବୀଜୁ ଯେବେ ଫଳେ ତିକ୍ତଫଳ,
ବୃଥା ତୋ ବିଧିକୁ ଦୂଷଇ କେବଳ;
୨ ଅର୍ଦ୍ଧିନୀ ପୁଚ୍ଛଇ ୩ କୃର୍ତ୍ତିକାକୁ ଚାହିଁ,
ସଖୀ ଦେହେ ଜ୍ଞାନ ଅସିଲା ନାହିଁ ?
କଷ୍ଟ କଷ୍ଟପାଇ ଶୋଇଥିଲେ ଅଳ୍ପ;
ଉଠିଲେକ ନାହିଁ ଦେଖ ତେଜ ତଳ୍ପ
୪ ଭରଣୀ କହଇ ନ ବୁଝିଲ କଥା,
କେଉଁ ବେଗ ପାଟରାଣୀକୁ ହୋଇଛି;
ଅର୍ଦ୍ଧିନୀ କହଇ ଶୁଣ ଦେଇ ମନ
କବ୍ୟାଧି, ଔଷଧ, କାରଣ, ଲକ୍ଷଣ,
ନାମ ଏ ବେଗର ଉନ୍ମାଦ, କାରଣ,
ପ୍ରକୃତ ବିରହ, ଶୁଣବୁ ଲକ୍ଷଣ,—
ପ୍ରଥମେ ହୁଅଇ ଚିନ୍ତା, ଜାଗରଣ,
ଦ୍ୱିତୀୟେ, ତୃତୀୟେ ଉଦବେଗ ମନ;
ଲବଣେ ଯେସନ ମୃଣ୍ମୟ ଆଧାର,
କମେ କମେ ହୁଏ କ୍ଷୀଣ କ୍ଷୀଣତର;
ହୋଇଯିବ ଯେବେ ସେହିପରି କ୍ଷୀଣ,
ଜାଣିବୁ ଚତୁର୍ଥ ଅବସ୍ଥା ଅଧୀନ !
ପାଣ୍ଡୁର ମଳିନ ଦିବାଚନ୍ଦ୍ର ସମ,
ହୋଇଲେ ଜାଣିବୁ ଅବସ୍ଥା ପଞ୍ଚମ;
ଅଶନେ ଶୟନେ ବ୍ୟସନରେ ମନ,
ନ ଲାଗିବ କେବେଁ, ସଦା ଅନ୍ୟମନ;
କହୁଁ କହୁଁ ଯେବେ ଭୁଲିଯିବ କଥା,
ଜାଣିବୁ ଆଗତ ଏ ଷଷ୍ଠ ଅବସ୍ଥା;
ସପ୍ତମ ଅବସ୍ଥା ବଡ଼ ଗୁରୁତର,
ଦିବାନିଶି ବସି କାନ୍ଦେ ଝରଝର;
ଜ୍ଞାନ ଥାଇ ଦେହେ ହୁଅଇ ଅଜ୍ଞାନ,
ଅନାଇଁ ରହଇ ହୋଇ ଏକଧ୍ୟାନ;
ଡାକିଲେ ନ ଶୁଣେ କିଛି ନବୁଝଇ,
ପୁନେଇଁ ଉଅଁସେ କହିତେ ବହାଇ
ଅସ୍ପଷ୍ଟ ବଚନ “ ଅହା, ଅହା, ” କହି,
ସବୁ ଅନୁଭୂତି ଦର୍ଶାଇଲେ ତହିଁ,
ଦଶା ହେବାଥାଉ କଢ଼ିଯିବ ଜାଣ,
ନାସନେହ ଏହା ଶାସ୍ତ୍ରର ପ୍ରମାଣ;
ଶୁଣୁ ଶୁଣୁ କରି ଅଷ୍ଟ୍ରକ ନିଃସ୍ୱନେ,

(୧) ଲୌକିକ କଥାରେ “ ସାହା ”-ପ୍ରାଣବାୟୁ ୨,୩,୪, ସଖୀମାନେ.

ଏ କଥା କହଇ ସେ ଜାଣେ ତା'ମନେ;
ସପ୍ତମ ଅବସ୍ଥା ବ୍ୟାଧି ବିଲକ୍ଷଣ,
ଉନ୍ମାଦ ପ୍ରଳାପ ପ୍ରଧାନ ଲକ୍ଷଣ;
ତୁନି ହୋଇ ନାନେ କେବେ ଉଚ୍ଚେ ହସେ,
ଅନ୍ୟକେ ଶଙ୍କାରେ, ମନକୁ ଯା'ଆସେ;
ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ମୂର୍ଚ୍ଛା ହୁଏ କେବେ କେବେ,
ପୂର୍ବ କଥା ଭାବି ଗାଢ଼େ ଲୁଚେ ଯେବେ ।
ବେଣିବେଳ କାଟେ ବିଷାଦେ ଅଜ୍ଞାନେ,
କେବେ ବେଳ କାହେ ବଚନ ସଜ୍ଞାନେ;
ଉନ୍ମାଦ ଅବସ୍ଥା ଅବଶ୍ୟ ଦୁଃସାଧ୍ୟ,
କିନ୍ତୁ କେବେହେଁ ନୁହେ ଜାଣିବ ଅସାଧ୍ୟ;
ଝାଡ଼ି, ଫୁଙ୍କି, ମନ୍ତ୍ର, ମୂଳ ମୁଷ୍ଟିଯୋଗ,
ଯେତେ କର କେବେହେଁ ନ ଯିବ ଏ ରୋଗ;
ବୈଦ୍ୟ କବିରାଜ ଜ୍ୟୋତିଷ ଗୁଣିଆ,
ସବେ ଦେଖାଇବେ ସ୍ୱଗୁଣ ଗଣିଆ;
ବଇଦେ କହିବେ ବାତାଦି ବିକାର,
ତ୍ରିଫଳାଦି ଘୃତ ଔଷଧ ଏହାର;
ଚରକ ସୁଶ୍ରୁତ ଶ୍ଲୋକ ଆଉଡ଼ାଇ,
ବ୍ୟାଧି ସଙ୍ଗେ ଦେବେ ଔଷଧ ମିଳାଇ;
ଗଣକେ କହିବେ ଉତ୍ପାତ ଗ୍ରହର,
ଦଶା ମନ୍ଦ ଅଛି ଗ୍ରହଶାନ୍ତି କର;
ଏ ଶାନ୍ତି ପ୍ରଧାନ ଲୌହ ଶଙ୍ଖ ଦାନ,
ଦକ୍ଷିଣା ସହିତେ ଗ୍ରହ—ବିପ୍ରେ ଦାନ;
କାଳି ବନ ଭଳି ଗୃହେ ଗୃହେ କର,
ରୋଗିଣୀ ଅର୍ଥ ଯାହା ହେବ ଦରକାର;
ସ୍ୱଜାତି ସବୁଏ କହିବେ ଗୁଣିଆ,
କିନ୍ତୁ ନୁହେ ଏହା ଜ୍ୱର ଡାହାଣିଆ;
କଣ୍ଟମୂଳେ କେବେ ଯାଇଥିଲେ ଏକା,
ଭୂତ ସଙ୍ଗେ ନଷ୍ଟ ହୋଇଅଛି ଦେଖା;
ଛଡ଼ାଇ ଦେବ ମୁଁ ନ କର ଭାବନା,
ବାନ୍ଧି ନେଇଯିବ ଅଣ ଖଣ୍ଡେ କନା;
ସୋରିଷ ମୁଠାଏ ନ ମାର ନିଃଶ୍ୱାସ,
ଅଣ ଦେଖେଁ ମୁହିଁ ଭୂତକ ସାହସ;
ଗୁଣୁ ଗୁଣୁ ହୋଇ କେହୁ ଦଣ୍ଡେ ରହି,
କହିବେ ବୁଝିଲ ଏତେ ବେଳେ ଯାଇ;
ନୂଆ ଶିଖାଣିଆ ପେଷିଛି ବାଉତି,
ଅଛା ! ଛଡ଼ାଇବ କରଣ ଆହୁତି;
ଭରିଦେବେ ଫର୍ଦ୍ଦ (୨)ସଓ୍ୟାଶ ଟଙ୍କାର,
ଯଜ୍ଞ ଆୟୋଜନ ବିବିଧ ପ୍ରକାର;
ରକ୍ତ ବସ୍ତ୍ର, ପୁଷ୍ପ, ରକତ ଚନ୍ଦନ,
ସୁରା, ଗଞ୍ଜା, ପାଞ୍ଚ ତୋଳାର ଅଞ୍ଜନ;
ତେରି ମୂଳ ଡାଳ ବିବିଧ ବିଧାନେ,
ବାନ୍ଧିଦେବେ କେହୁ ହସ୍ତେ ଗଳେ କାନେ;
କିନ୍ତୁ ମନେରଖ ନିଶ୍ଚୟ ଏକଥା,
ଏ ସବୁ ନୁହଇ ଏ ରୋଗ ବ୍ୟବସ୍ଥା;
ଶିଶିର ସନ୍ତପ୍ତ ତରୁ ମୂଳେ କେହୁ,
ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ-ହୃଏକ ତାପ ଦେଲେ ନେଇ;
ବସନ୍ତ ଆଗମ ବିହୁନେ ବିଟପୀ,
ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ନୁହଇ କେବେହେଁ କଦାପି;
ନିର୍ବାଣ—ପ୍ରାପ୍ତ ପ୍ରଦୀପ ଯେସନ,
ତୈଳ ଦାନେ ଜ୍ୱଳି ଉଠେ ତତକ୍ଷଣ;
କାନ୍ତା କାନ୍ତି ତଥା ବର୍ଦ୍ଧିବ ତେସନ,
କାନ୍ତ ସଙ୍ଗେ ହେଲେ ଏକାନ୍ତେ ମିଳନ,
ମନ ମୈତ୍ର ବିନା ଏହି ମନ ରୋଗ,
ନୋହିବ, ନୋହିବ, ନୋହିବ ଆରୋଗ୍ୟ;
କାନ୍ତା ସଙ୍ଗେ କାନ୍ତ ଏକାନ୍ତ—ମିଳନ,
ଅବ୍ୟର୍ଥ ଔଷଧ ଏ ରୋଗ ବିଧାନ;
ହେଉଥିବ ଯେତେ ଦୀର୍ଘ ଦୀର୍ଘତର;
ରୋଗ ବଢ଼ୁଥିବ ଉତ୍ତର ଉତ୍ତର;
କ୍ରମେ କ୍ରମେ ହେବ ଅବସ୍ଥା ନବମ,
ମୂର୍ଚ୍ଛା ଘନ ଘନ ପାଗଳାମି ସମ,
କ୍ଷୀଣ ଆଶା-ଦୀପେ ନୈରାଶ୍ୟ-ପବନ,

(୧) ଜ୍ୟୋତିଷ (୨) ଏକଶତ ପଚଶ

ଲିଭାଇବ, ମାତ୍ର ଧୂମ ଉଦ୍ଗୀରଣ—
କରି ଦୀପ କ୍ଷଣେ ହେବ ନିର୍ବାପିତ
ଚିରକାଳ ପାଇଁ ଜାଣିବ ନିଶ୍ଚିତ,
ଏହୁ ମୋହାବସ୍ଥା ଅସାଧ୍ୟ ସର୍ବଥା;
ଶାସ୍ତ୍ରେ କହିନାହିଁ ଏ ରୋଗ ବ୍ୟବସ୍ଥା;
ଜ୍ୱାଳା ଯନ୍ତ୍ରଣାର ହେବ ଉପଶମ,
ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ଅବସ୍ଥା ଦଶମ;
ସର୍ବତାପ ହାରି ମୃତ୍ୟୁ କୋଳେ ଯାଇ,
ଶାନ୍ତି ଲଭିବ ସେ ଚିର କାଳପାଇଁ ।

ଚତୁର୍ଥ ସର୍ଗ ସମାପ୍ତ

ପଞ୍ଚମ ସର୍ଗ

ରୋହଣୀର ପୂର୍ବ ସ୍ମୃତି

ଚେତା ଲଭି ବାଳୀ ଗୁରୁଦୀର୍ଘ ଶ୍ୱାସ
ଧୀରେ କହେ ସଖୀପ୍ରତି,
କହଲୋ ଅଶ୍ୱିନି ! ଆଉ କେତେଦିନେ
ଆସିବେ ପରାଣ-ପତି । ୧ ।
ଏବେକେଶେ ଗ୍ରୀଷ୍ମର ହୋଇ କେତେ ଦିନ
ରହିବି ଗିରି—ସଦନେ,
ପାଇ ମନରେସ ଯିବ ମନୋବ୍ୟଥା
ପରତେ ନ ଆସେ ମନେ । ୨ ।
ମୀନ ଯାନ ଯଥା ପ୍ରଚଣ୍ଡ ନିଦାଘେ
ତପ୍ତ-ସରସୀ-ଜୀବନେ,
ବ୍ୟାକୁଳେ ମୋ କାଳ କଟେ ସେହ୍ନପରେ
ସୁଧାଂଶୁ-ସୁଖ-ସଦନେ । ୩ ।
ବୈକୁଣ୍ଠ—ଧାମ ସମ ମନୋହର
ରୋହଣୀ ବିଳାସାଗାର,
ଏବେ ଅଭାଗିନୀ ଭାଗ୍ୟକୁ ହୋଇଛି
ଦୁଃଖମୟ କାରାଗାର । ୪ ।
କୋକିଳ କାକଳୀ ଶୀତଳ ଚନ୍ଦନ
କୁସୁମିତ ଉପବନ,
ସ୍ୱାଦୁକର ଅନ୍ନ ସୁରଭି ଅଘ୍ରାଣ
ଆଦି ବିବିଧ ବ୍ୟସନ । ୫ ।
ସୁଖକର ଶବ୍ଦ ସ୍ପର୍ଶ, ରୂପ, ରସ,
ଗନ୍ଧ, ଭୋଗ ଉପଚାର,
ସୁଖେ ସବୁଙ୍କର— ହରସିଜ-ସରୀ
ଦୁଃଖେ କ୍ଷତେ ଯଥା କ୍ଷାର । ୬ ।
ଯେଉଁ ଭୋଗ ଦ୍ରବ୍ୟ ସୁଖୀ-ସୁଖ ବଢ଼େ
ଇନ୍ଦ୍ରିୟ-ତୃପତି-କର,
ସେ ଦରବ ପୁଣି ଦୁଃଖୀ କପାଳକୁ
ହୁଏ ଦୁଃଖର ଆକର । ୭ ।
କଣ୍ଠି ରସାସ୍ନ ସ୍ୱାଭାବିକ ସ୍ୱନ
ଶୁକ ଶାରୀ ପିକଙ୍କର,
ତାଙ୍କ ବିନା ଏବେ ସେହି ସ୍ୱନ ଲାଗେ
ଯଥା ଖର-ସ୍ୱର ଖର । ୮ ।
ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ବସି ପଲ୍ଲବ ଆସନେ,
ମଣୁଥିଲି ମୁହିଁ ତୁଚ୍ଛ,
ରତନ-ଜଡିତ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ସିଂହାସନ
ବର୍ଣ୍ଣି ଜିଣି କେକୀ ପୁଚ୍ଛ । ୯ ।
କୋମଳ କର୍ପାସ - ତୁଳା ତଳ୍ପ ଏବେ
ଶାଳ୍ମଳୀ କଣ୍ଟକ ସମ,
ଶୀତଳ ଚନ୍ଦନ, ସୁରଭି ପବନ
ଦହର ହୃଦୟ ମମ । ୧୦ ।
କହିଲେ ବିଶାଖା— "ଦୁଃଖ ଥାଏ ଯଦି
"ରାଣୀ ଗୋ ! ଯାର ଜୀବନେ,"
"ନ ଧରଇ ଦେଖା ସୁଖ କେବେ ତାଙ୍କୁ
"ଖୋଜିଲେ ସାରା ଭୁବନେ" । ୧୧ ।
ଲେଖି ନଥାଇଲେ ଅଶ୍ୱିନୀ ସ୍ୱହସ୍ତେ
ତଳେ ତୋର ତଳ ସୁଖ,

"ମନ ସୁଖ ଥିଲେ   ସବୁ ସୁଖ ଲାଗେ"
"ମନ ଦୁଃଖେ ସବୁ ଦୁଃଖ" । ୧୨ ।
ବିରହ କଷଣ   କେଡ଼େ ଦୁଃଖ ଦାୟୀ
କେମନ୍ତେ କହିବ ସହି,
ଅବ୍ୟକ୍ତ ଏହା   ଅନୁଭବ ବିନା
କେହି ନ ପାରଇ କହି । ୧୩ ।
ପତି ମୂଲ୍ୟ ସତୀ   ନ ଜାଣଇ କେବେଁ
ବିରହ କଷଣ ବିନୁ,
ପତି ଯେ କଥନ   ଚିହ୍ନିଲି ସଙ୍ଗିଗୋ !
ହରାଇଲି ଯେଉଁ ଧନୁ । ୧୪ ।
ହାତେ ଥିବାଯାଏ   ହତାଦର କଲି
ହାତରୁ ଗଲେ ସେ ଖସି,
ହରାଇ ଏବେମୁଁ   ଗୃହାଳୁଣୀ ସିନା
ଝୁରିବି ଦିବାନିଶି ବସି । ୧୫ ।
ସୁଲଭେ ଦୁର୍ଲଭ   ଦରବ ମିଳିଲେ
ହୋଇଥାଏ ହତାଦର,
ପତି ସଙ୍ଗେ ସ୍ଥିତି   ସତୀ ନ ଜାଣଇ
ତେଣୁ ଏତେ ସୁଖକର । ୧୬ ।
ଭାଗ୍ୟ ଦୋଷେ ଯେବେ   ହୁଅଇ ସେ କେବେ
ବାଟର ମାତ୍ର ବିରହଣୀ,
ସ୍ୱାମୀ ସଙ୍ଗ-ସୁଖ   କେଡ଼େ ମୂଲ୍ୟବାନ
ତେବେ ସେ ଜାଣେ କାମିନୀ । ୧୭ ।
ସ୍ୱତଃପ୍ରାପ୍ତ ସୁଖ   କେଡ଼େ ସୁଖକର
ନହୋଇବାଯାଏ ଦୁଃଖ,
ନଜାଣଇ ସୁଖୀ   ମହିମା ତାହାର
ଭୋଗୁ ଥିଲେହେଁ ସେ ସୁଖ । ୧୮
କହିଲେ ଅର୍ଦ୍ଧିନୀ   "ସତ୍ୟକଥା ଏହା"
"ସୁଖ କେଷନ ମୋତନେ,"
"ନ ଜାଣେ ଯଥାର୍ଥ   ଉଡ୍ଡୀନ ବିହଙ୍ଗ
ପଡ଼ିବାଯାଏ ବନ୍ଧନେ" । ୧୯ ।
ସତ୍ୟକଥା ଏହା"   "ଏକଥାଟି ସତ"
"ନାହିଁ ଭ୍ରାନ୍ତି ଏଥି ତିଳେ,"

ବସିଥିଲେ ଯେତେ   ସଖୀ ଦାସୀ ଅନ୍ୟ
ସରବେ ତହୁଁ ଭାଷିଲେ । ୨୦ ।
ସ୍ୱତଃପ୍ରାପ୍ତ ସୁଖ   ସଦା ଜଗତରେ
ହୋଇଥାଏ ହତାଦର,
ସ୍ୱାଧୀନତା ମୂଲ୍ୟ   ତେଣୁ ନଜାଣଇ
ସଂସାରେ ସ୍ୱାଧୀନ ନର । ୨୧ ।
ଭାଗ୍ୟ ଦୋଷେ ଯେବେ   ହୁଅଇ ସେ କେ·
ବାରେ ମାତ୍ର ପରାଧୀନ,
ସ୍ୱାଧୀନତା ରତ୍ନ   ଦର କହିବାକୁ
ହୁଏ ଭାଜନ ସେ ଜନ । ୨୨ ।
ଦାମ୍ପତ୍ୟ ପ୍ରଣୟ   ବିରହ-କଷଣ
କେଡ଼େ ସୁଖ, ଦୁଃଖ, ଦାୟୀ,
ବିରହ-କଷ୍ଟ   ଭୁଞ୍ଜିବାର ଏକା
ତାହାବିନୁ ଅନ୍ୟ ନାହିଁ । ୨୩ ।
ନଷ୍ଟେ ଜୀବଧନ —   ପୁରକୁ ମୋ ଜୀବ
ଯାଆନ୍ତା ମୋଧଡ଼ ବିନା,
ଅମର ଏ ପ୍ରାଣ   ଅମୃତ ଭକ୍ଷଣେ
ସେ ଯୋଗୁଁ ରହିଛି ସିନା । ୨୪ ।
ଅଶନେ ବ୍ୟସନେ   ଜାଗରଣେ ସ୍ୱପ୍ନେ
ଅନୁକ୍ଷଣେ ମୁଁ ନୟନେ,
ଯେଣେ ଅନାଉଛି   ଦେଖୁଛି ମୁଁ ତାଙ୍କୁ
ପୂର୍ବ କଥା ପଡ଼େ ମନେ । ୨୫ ।
ସରସୀ-ସଲିଳେ   ରବିବିମ୍ବ ଯଥା
ତରଙ୍ଗେ ତରଙ୍ଗେ ଭାସେ,
ମନ ତରଙ୍ଗର   ସ୍ତରେ ସ୍ତରେ ମୋର
ମନଗେହ ପରକାଶେ । ୨୬ ।
ପୂର୍ବେ ଯେଉଁ ନିଦ୍ରା   ଡାକ ନେଉଥିଲା
ସମ୍ପ୍ରାପ୍ତି ଅର୍ଦ୍ଧେ ସାଦରେ,
ଯେତେ ଡାକିଲେହେଁ   ସେହି ନିଦ୍ରା ଏବେ
ନ ଆସଇ ପାଖେ ଥରେ । ୨୭ ।
"କେମନ୍ତେ ଆସିବ"   କହିଲେ ଅର୍ଦ୍ଧିନୀ
"ଶୋଧନ୍ତି ନିଦ୍ରା-ଅଶନ,"

“ନୟନ ଝରଇ ବାରିଧାର ଅତି”
“ସତତ ଉଦ୍‌ବେଗ ମନ” । ୨୮ ।
ଲିଖିଲେ ଦଶାଶା “ସୁଖବେଳେ ଯାହା ।”
“ନ ଦେଖିଲେ ସ୍ୱତଃ ଅସେ,”
“ଦୁଃଖବେଳେ ତାକୁ ଯତ୍ନେ ଲେଡ଼ିଲେହେଁ”
“ନ ଆସଇ କଳୁ ପାଶେ” । ୨୯ ।
ନାନା ଘଟଣାରେ କରଇ ଯତନ
କର ଦେଇ ଦେବେ କଣ୍ଠେ,
ଶୁଦ୍ଧ ନୟନେ ଭାବେ ଅନ୍ୟ କଥା
ଭୁଲିଯିବ ବୋଲି କ୍ଷଣେ । ୩୦ ।
ମାନସ ନୟନେ ସ୍ମୃତି ପଟ ଦେଖି
ଶୋଭଇ ସେହି ମୂରତି,
ଧୃତ-ଶିଳା-ଚନ୍ଦ୍ର ଲୁଟେ ତାଙ୍କୁ ଘେରି
କରନ୍ତି ସ୍ୱଅଳ ସ୍ତୁତି । ୩୧ ।
ପ୍ରସ୍ରବଣ-ଲୁପ୍ତ -ବାରି-ରାଶି ଯଥା
ବହେ ଶୈଳୁ ଝର ଝରେ,
ଯୁଗଳ ନୟନୁ ଶେଷୁପରେ ଅଶ୍ରୁ
ବହେ ଦରଦର ଧାରେ । ୩୨ ।
କେତେ ଖେଳା ଲୀଳା ହାସ୍ୟ କଉତୁକ
ପଡ଼େ ଚିନ୍ତା ରଙ୍ଗ ମନେ,
ସୌଦାମିନୀ ଯଥା ଅମା ଯାମିନୀରେ
ଦରଶାଏ ଦୃଶ୍ୟ ଘନେ । ୩୩ ।
ମନେ ପଡ଼େ ତହିଁ ସଙ୍ଗେ କେତେ କଥା
ଶତ ବିଦ୍ୟୁତ ଗତରେ,
ପୂର୍ବ ସୁଖଶାନ୍ତି ଅଣଇ ଅଶାନ୍ତି
ଇନ୍ଧନ ଯେସନେ ଅଗ୍ନିରେ । ୩୪ ।
ଚିତ୍ରଗାରୁ ପଟ ସ୍ମୃତି ତୋରଣରୁ
ଦେଖାଦିଏ ତତକ୍ଷଣେ,
ଅଭିନବ ରୂପେ, ସ୍ୱପ୍ନ ସମ ଏବେ
ଘଟିଛି ଯାହା ଜୀବନେ । ୩୫ ।
ପୂର୍ବ ସୁଖ ସ୍ମୃତି ଦୁଃଖୀ ଦୁଃଖଠାରୁ
ଦୁଃଖଦା ଗୁଣେ ଅନେକ,
ଅନୁଭବ ବିନା ଅନୁମାନେ ଏହା
ଜାଣି ନ ପାରେ ବିବେକ । ୩୬ ।
ଜାଣିଥାନ୍ତି ଯିଏ ପୂର୍ବ-ପ୍ରୀତି-ସୁଧା
ଏବେ ବିଷମୟ ପରେ,
ନପିଇ ସେ ବିଷ ଦୁରୁ ମୁଁ ଜୁହାର
କରିଥାନ୍ତି ତାକୁ ତରେ । ୩୭ ।
ପୁଷ୍ପ ସମ ପୂର୍ବ— ସୁଖ ସ୍ମୃତି ଏବେ
ସୁଗନ୍ଧ କଣ୍ଟକ ସମ
ଘୋଟି ଘୋଟି ସୁଖ ଦିଏ କୋଟି ଦୁଃଖ
ଦହଇ ମୋର ମରମ । ୩୮ ।
ମୋର ସ୍ମୃତି ଦେଲି ମୋ ଭଗାରୁ ଏବେ
ତା’ ଅବେ କହିବ ସବୁ,
କରିଥିଲି ଯେଉଁ ପାପ କେଉଁ କାଳେ
ଏବେ ଦେଉଅଛି ଦାହ । ୩୯ ।
ସ୍ମୃତି ଶାସ୍ତ୍ରବାରେ ତୁଷାଣ-ମନ
ଅସ୍ଥିତା ଭଜଇ ଲକ୍ଷ୍ମୀ,
ଚନ୍ଦ୍ରିକା ଯେସନେ ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରୀ ଗାରେ
ଘନ ଅପାରେ ବିଳାସ । ୪୦ ।
ଥର ଥର ଅଙ୍ଗ ହୃଦ ଦକ ଦକ
କହନ୍ତୁ ନ ସ୍ଫୁରେ କଥା,
ସଂଜ୍ଞା ଆଉ ଦେହେ ସଂଜ୍ଞାହୀନ ପ୍ରାୟେ
ଲଭଇ କ୍ଷଣେ ଜଡ଼ତା । ୪୧ ।
କନ୍ଥି ଚହ୍ନି ହେଲେ ଚକ୍ଷୁ ଛଳ ଛଳ
ତା’ ଦେଖି ତହିଁ ଅଶ୍ୱିନୀ,
“ଅସ ଭ୍ରମିଯିବା ଉପବନେ ରାଣି !
କହିଲେ “ଘେନ ସଙ୍ଗିନୀ” । ୪୨ ।
ଏତେ କହି ସର୍ବେ ଉଠିଲେ ସେଠାରୁଁ
ରାଣୀ ଅସ୍ଥିର ଚରଣେ,
ଭ୍ରମି ଏଣେ ତେଣେ ବୃନ୍ଦ ଗୃହ ସଙ୍ଗ
ଉରେଖନ୍ତି ସଯତନେ । ୪୩ ।
କେବେ ବୃନ୍ଦ ମଧ୍ୟେ କେବେ ଜହ୍ନାଳିକେ
କେବେ ନାରେଙ୍ଗୀ ଗହନେ,

କେତେବା ପାଦପେ ଅନାଇ ଛନ୍ଦରେ
ଲଗୁଥାନ୍ତି ଅନ୍ୟ ମନେ । ୪୪ ।
ବୃଶ୍ଚିକ ଦଂଶନ ପାଉଛି ପୂର୍ବ-ସ୍ମୃତି,
ଦହଇ ତାଙ୍କ ହୃଦୟ,
ଠାବେ କେବେ ବାମା ଚିହ୍ନି ନ ପାରନ୍ତି
କାହିଁ ହୋଇ ଯାଉଛି ଲଜ୍ଜା । ୪୫ ।
ନବ ନବ ବେଶରେ କଳାଇ ମଣ୍ଡଳି,
ସ୍ମୃତି ହୁଅଇ ଅର୍ଜନ,
ଦେଇ ଯୋଗୁଥିଲେ ଦଳେ ଚାରୀ ମାନ
ଭେଦ ଅର୍ଗଳର ଘନ । ୪୬ ।
ଅସ୍ଫୁଟ ସ୍ମୃତ ରବ ରଶ୍ମି ମଧ୍ୟ
ଭେଦ ସନ୍ଧି ଦୁଃଖବନ,
ଦେଖିଲେହେଁ ଛାୟାଦ, ଅଟେ ତାହାରେବ
ଜ୍ୟୋତିଷ ବର୍ଣ୍ଣ ଘନ । ୪୭ ।
କୋଟଲ କାକଳୀ ଦମ୍ପନ ଦୁସ୍ଥର
ମୁଗ୍ଧନ ସ୍ଵରକ ତ'ଳେ,
ଦଗ୍ଧ ଲୋଚନେ ସଜ୍ଜ ପୂ ଅଛନ୍ତି
ବଟେଟ ନଥା ମଧୁବାଟକ । ୪୮ ।
ମଧୁଗନ୍ଧ ଲେଖ- ମଧୁପ, ଗୁଞ୍ଜନ—
ପଦ୍ମରେ ମଧୁ ପ୍ରଚଳ,
ଲତା ତରୁତାରେ ଫେନ କାଳ ପାତେଶ
ଦେଖିବା ପ୍ରେମ ଜମଳ । ୪୯ ।
ଅନାଇଁ ଲୁସରେ ଟଳୁମାଧ କଣ୍ଠ
ଦେଖ ସଖି ! ଶାନ୍ତି—ଖୋଜ,
ପରମ-ବିରହ— ବର୍ଦ୍ଧକ, ବିଳାସର
ପତି-ପତ୍ନୀ-ମନ ଭେଦ । ୫୦ ।
ରୂପଦର୍ପଣେ ଯଥା କୁଟିଳ, ଦ୍ୟକ୍ଷ ପ୍ରତେସୂ
ଦାଗ ଏବଂ ଦର୍ପଣରେ,
ଘନ୍ତରେ ସତ— ଚୁମ୍ବି ବ୍ରଜ ତଥା
ଅବସ୍ଥା ଦେଟେ ମନର । ୫୧ ।
ପ୍ରକୃତି ସୁନ୍ଦରୀ କୁନ୍ତଳ ମା ଦର
ଘନଟେ ନେତେ ପ୍ରଭାତେ

ଯୁଗୀ କେତେ ମୁଖ ପ୍ରୀତୀ କେତେ ଭୂଷଣ
ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆକାଶ ଅନ୍ଧାରେ । ୫୨ ।
ପଡ଼ଇ ମୋ ମନେ ବସି ସଖି ହେବେ
ଛୁଟିଛି ଏହି ତରୁ ମୂଳେ,
କେତେ ଗଲୁବସ୍ତ୍ର କାଟୁଥିଲୁ କାଳ
ବସି ଲଜ୍ଜା ବକୁଳେ । ୫୩ ।
କୁହୁ ଥାଆ କୁଞ୍ଜେ ଝଙ୍କାର ଝଙ୍କାରି
ପିକ ପିକ-ବଧୂ ସଙ୍ଗେ,
ଏ ଗତ ସଙ୍କେତେ ତାଳ ଦେଉଥାଏ
ହାସପରିହାସ ରଙ୍ଗେ । ୫୪ ।
ନୀରବ-ଜାଗର— ଜଗୃତି-ନିବାସୀ
ଜୀବନ ଉଜଳି ନାହିଁ,
ସ୍ଵପ୍ନ ଦେଖୁଥାନ୍ତି ଆନନ୍ଦ ଉଲ୍ଲାସେ
ଥରେ ଥରେ ଉଷ୍ମ ଶ୍ଵାସ । ୫୫ ।
ଶିଶା ଫୁଟେ କେଲି— ରଥ ସଙ୍ଗ ତାଙ୍କ
ମାତେ ରଙ୍ଗ ଅନୁରାଗ,
ଅନିଷ୍ଟ ପୂର୍ଣ୍ଣି ହେଉଥିଲା ତାଙ୍କ
ନିର୍ମଳ ଧ୍ୟାନ ଅଗ୍ରାବ । ୫୬ ।
ସେ ସଙ୍ଗୀତ ଛନ୍ଦ କୁସୁମ ପଲ୍ଲବ
ସଙ୍ଗେ ଅନନ୍ତ ସାଗରେ,
ଲୋକ ଲଜୁଥିଲା ଅଟତ ବାଅନା
ଶବଦ ନାହା ହୁଅନ୍ତେ । ୫୭ ।
ମୃଦୁଳ ଅନଳେ ମଲ୍ଲୀ ଫୁଲଟିଏ
ଦୋଳିଥିଲା ବୃନ୍ତାସନେ,
ନିର୍ମଳ ଆଶାରେ ଗୁନ୍ଥିଥିଲା ଅଳୀ
ନ ଯାଉ ବସି ସୁମନେ । ୫୮ ।
ନ ହୁ ସ୍ଥାପି ଟନେ ଅନ୍ଧକାର କୋଟେ
ପଙ୍କଜ ଦାନେ କାନ୍ଦେଣ୍ଟି,
ଦେଖାଇ ସେ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ଲସିଲେ ସଖି
ଉପମା କହ ଦେଖିଛି । ୫୯ ।
ସେମି ଦର୍ଶି ପାଶ ମୁଖମଲ ହୁରେ
ଆସିଲେ ଦ୍ଵୟ ଘଟନ୍ତ ଧାନ୍ତି

କହନ୍ତି ଉପମା ପାଇବ କା ଠାହିଁ
ମନେ ହେଜ ପ୍ରାଣ ଯାଉଁ । ୬୦ ।
ଭଜନେ ବୈଷ୍ଣ ବୃନ୍ଦେ କଥା କହୁଁ କହୁଁ
ଖେଳେ ଅଳୀକ କୋପନେ,
ମୁହିଁ ମୋଡ଼ ଦେଇ ଲୁଚିଅନା ଫୁଲେ
ଲିଭେରଖିଲ ଉପବନେ । ୬୧ ।
କହୁଥିଲେ " ସୁମନେ ! ସେଉଁ ସୁମନକୁ
ନେଇଥିଲୁ ନାମେ ତାର."
" ବେଳ ଭୂଷ କର ଦେବଙ୍ଗିତ; କମ୍ପା
ଦୂର୍ବ ଭୂଷ ଗଲେ ମାଉ " । ୬୨ ।
ଯେବଯଣୀ-ବଚନ— କାଦେଣ ସଂକୋଚ ମୁଁ
ପୋଡ ଦେଲ୍ ବସେ ମୁଖ,
ଜାଡ଼ପୋଡ ତହୁଁ କହିଲେ " ଦେଖ ଛିଗୁ,
ଶୁଣିବା ହେଉ ମୋ ଦୁଃଖ " । ୬୩ ।
"କଷ କୈଳାସରେ ଉରଜ - ଶଙ୍କର
ଜଣ୍ଣନ-ସୁମନେ ଶୋଭେ,"
"କିନ୍ତୁ ଧମ୍ମ କିବେ ଦେଖିବାକୁ ମୁହିଁ
ବାଞ୍ଛ ହେଉଅଛି ଲୋଭେ" । ୬୪ ।
" ଆଜ୍ଞା ହେଉ ଦାସେ ଶମ୍ଭୁରେ ଭାବର "
"ଯାଉ ବଢ଼ିବାକୁ ତହିଁ,"
" ଉରଜ ଲଲାଟେ ଲାଗିବ ସଂଯୋଗ-"
" କିକେ ୧ ଭାଗଣ୍ଡିକ ଲଗ୍ନ " । ୬୫ ।
ଭ୍ରୂକୁଟି କଟାଷ ନିକ୍ଷେପି ତ ଙ୍କୁ ମୁଁ
ଭର୍ତ୍ସିଲ୍ କୋପେ ଅଳୀକ
" କାହିଁପାଇଁ ତେସ୍ତ ହେଦେହେ "ଭାଷିଲେ
" ଶତେମ ତାର ଅଦଳିକ " । ୬୬ ।
ହାସ୍ୟ ଅସମ୍ଭାଳେ ରହି ନ ପାରିଣ
ପଳାଇଲି ତହୁଁ ଦୂରେ,
ଘୋଡ଼ାଇ ମୋ ପଛେ ଅନୁଗାମୀ ହୋଇ
ଓଗାଳିଲ ପଥ ୨ ପୁରେ । ୬୭ ।
ଲଜେ ସନ୍ତାପେ ଘାଟ ଧାବନ୍ତେ

ଧ୍ୱଂସ ହଂସୀ କ୍ରୀଡ଼ା ଗାରେ,
ଦେଖୁଥିଲ ସୁଖେ ଏକା ନଭଗୁଳେ
ଗୋଧୂଳି ମଳଦ୍ୱାନ୍ତେ । ୬୮ ।
ଜଳ ଦୋଳାସନେ ଦୋହଲି ଦୋହଲି
କେଳନାଦେ ହଂସ ହଂସୀ.
ନାଚ ଚାଉଛନ୍ତି ତାଳଧ୍ୱଏ ତହିଁ
ତରଙ୍ଗ ଛଟେଳ ସରସୀ । ୬୯ ।
ସରିମିଳ ଟିସ କଲେ ହତଶିଖ
ଗଳା ମୋଡ଼ ମୃଣାଳର,
ତଳୀ ପଟେସ ଖେଳା ୩ ଅପେକ୍ଷିକ, ମାତ୍ର
ମୃତ୍ୟୁ ଏଥା ଭୁବନର । ୭୦ ।
କାମେ ମତ୍ତ କାହିଁ ଘୋଡ଼ାଏ ମରାଳ
ଛଟନେ ତା ଚଳାପାଙ୍ଗୀ,
ଗତ୍ରେ ଦୂର ସ ଛ ସେ କଳଭାଷିଣୀ
ମୁହେଁ ପୁଣି ଚଳା ଭ୍ରଙ୍ଗି । ୭୧ ।
ଧାଇଁ ନ ପେବାରୁ ଧାଏ ପୁଣିପଛେ
ପୁଣି ହଂସୀ ଯାଏ ଯସି,
କରେ ଉଦ୍ବେଗ ବ୍ୟଙ୍ଗ ବଢ଼ାଇ ଉଦ୍ବେଗ
ହଂସର, ତାର ପ୍ରେମୁଷୀ । ୭୨ ।
ହାଉ ସ ଛଥିଲ ଲଜାନ୍ତର ହଂସ
ଜାଣୁଥିଲା ତାର ପ୍ରିୟା,
ପ୍ରେମ ଜିମ୍ବ ଲଯୁ ସତତ ପ୍ରମଦା
ଏକାଧା ଯାତେଣ ଭୁଲିଆ । ୭୩ ।
ବ୍ୟଙ୍ଗରସ ସୁଧା ପିଇବାକୁ ଅଭ
ହଂସେ କାହିଁ ଅବସର,
ତୃଷାତୁର ଜନେ ଜଳକୁ ଅନ
ହୁଏକ ତୃପତକର ? । ୭୪ ।
କାମାନଳେ ପୋଡ଼ ଘୁଞ୍ଚୁଥିଲ ମାତର
ନସାଇ ହଂସୀକୁ ତାର,
ପିହ୍ୟୁକେ୍ୟ ଯଥା ବ୍ୟାକୁଳତ ଛତ୍ର
କରିବାପାଏ ଉଦ୍ଧାର । ୭୫ ।

(୧) ଚନ୍ଦ୍ରକର ବାଳକାଳସ୍ଥା ଅର୍ଥାତ୍ ଅର୍ଦ୍ଧଚନ୍ଦ୍ରାକାର (୨)ଅଙ୍ଗୁର (୩) ଶୀକାର୍

ନଚାଇଲେ ହଂସୀ ହଂସେ ବାହୁ କାହିଁ
ଦହଇ ଅନଙ୍ଗ ଅଙ୍ଗ,
ବେଳତ ନଥାଏ ଏକାଳେ କାମୀଙ୍କୁ
ନିରବାକୁ ଅପାଙ୍ଗ । ୭୬ ।
ପୁଣ ସାମିନୀକୁ ପୁରଃସର ହୋଇ
ଧଇଲ ସନ୍ତ୍ରିର ତୀରେ,
ବକ ମନ ମୀନ ସେ ଶୋଭା ଦର୍ଶନେ
ପ୍ରାଣଧନ ଅଛି ଧୀରେ । ୭୭ ।
ସଞ୍ଚିତେ ପଷ୍ଟାକୁ ଲୁଚ ଦେଖୁଥିଲେ,
ମୋର ଦରଶନ-ଲୀଳା,
ଛାୟା ମାତ୍ର ତାଙ୍କ ଜଳେ ପଡ଼ୁଥିଲା
ବୁଝୁଙ୍କୁ ଅଜ୍ଞାନ ହେଲା । ୭୮ ।
ଛାୟାଦେଖି ଜଳେ ସୁନ୍ଦରୀନ୍ତେ ଚକିତେ
ଦେଖିଲ ପଦ୍ମଶେଖର,
ଶୋଭା ଅଭିନବେ ପଣ୍ଡ ପଡ଼ିଗଲା
ଅସିଲ ଦୃଶ୍ୟ ସୁନ୍ଦର । ୭୯ ।
ନୟନେ ନୟନ ହୁଅନ୍ତେ ମିଳନ
ଲାଜେ ତେ ତଳ ମୁଁ ମଥା,
ହେଲି ମୃତ ପ୍ରାୟ ପତି ପରଶରେ
ଯଥା ଲଜ୍ଜାବତୀ ଲତା । ୮୦ ।
ହସ ହସ ହସି ଭାଷିଲେ "ଲଳିତେ
କି ଦେଖୁଛ ଏକାବଳୀ,"
"ଏକେ ଦୁଃଖ ପ୍ରଦ ବୁହୁଙ୍କୁ ସୁଖଦ
ନ ଜାଣ କି ମଦାଳସି ?" । ୮୧ ।
ବଦନେ ବସନା ରହିଲି କାମୁଢ଼ି
ଲାଜେ ନଳକର ମୁଖ,
ସଖି ଗୋ ! ସେବେଳେ ନ ପାଇଲି ସୁହିଁ
ମନଗେହ ଶିଶୁମୁଖ । ୮୨ ।
ପିନ୍ଧି ନାଗବେଣୀ ପାଦେ ଲାକ୍ଷାରସ
ଉରଜ (୧) କଗଡ଼େ କର,
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣୀନ ବସନେ ଆବରି ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ,
ଗତ ସ୍ୱଜ ହଂସ ପର । ୮୩ ।
ଅସିଲେ ହେନେ ଗୋ ନଗାରଲି ଶଙ୍କି
ଠିଆହେଲେ ପାଶେ ଧୀରେ,
ପୁଛିଲି ଉସୁକେ କିଏ ତୁମ୍ଭେ କହ
ଏପୁରେ ଏତେ ରାତିବେ ? । ୮୪ ।
"(୨) କୁମୁଦନୀ ବନ୍ଧୁ" କହିଲେ "ମୋନାମ"
"(୩) ପତନ ଦର୍ଶନ ଅଧ,"
"କର ଅସିଅଛ (୪) ପତି ନିରତା ମୁଁ
କହୁଛ କର ପ୍ରକାଶ" । ୮୫ ।
"ହେଲାରୁ କରମ ହୀନ ସିନା ମୁହିଁ
ଆସିଲି ଏପୁରେ ଏକା,"
"ନୋହିଲେ କି ଏମୁଁ ତୁମ୍ଭ ସଙ୍ଗେ କପା
ହୋଇଥାନ୍ତା ମୋର ଦେଖା" । ୮୬ ।
"(୫) ପତି ନଦାରୁଣ ହୁଅନ୍ତି ପତ୍ନୀକୁ
ପ୍ରଥମେ ପକାଇ ଫାନ୍ଦେ,"
"ଶୁଣି ହସୁଥିଲି, ଅଙ୍ଗେ ନିଭାଇଲି
ସତ୍ୟ ଏ କଥା ପ୍ରବାଦେ" । ୮୭ ।
"କର୍ମ ହୀନ ହେଲେ ନ ଥାଏ ଜଗତେ
ଲାଜ କି ମାନ ମହତ,"
"କହନ୍ତି କଥାରେ କଲି ଅନୁଭବ
ସତ୍ୟ ବେଦ ବାକ୍ୟ ବତ" । ୮୮ ।
"ସତୀ ପତିଙ୍କର ଏକ-ପତି-ପତ୍ନୀ-
ବ୍ରତ ଜଗତରେ ଜଣା,"
"ତାଙ୍କ ବିନା ଅନ୍ୟ ସମ ଦୁଃଖୀ ସତ !
ତେତେ କି ଏହା ଅଜଣା" । ୮୯ ।
"ତାଙ୍କ ଦରଶନ ବହୁକାଳୁ ମୁହିଁ
ନ ପାଇ ଏଥି ଅସିଲି," ।

(୧) ଦାଡ଼ିମ୍ବ (୨) ବନ୍ଧୁ କହିଲେ ମୋ-ନାମ କୁମୁଦନୀ, ବା ମୋ ନାମ କୁମୁଦନୀ-ବନ୍ଧୁ
(୩) ପତି ନଦର୍ଶନ ବା ପତନ୍ନୀ ଦର୍ଶନ (୪) ପତି-ନିରତା ବା ପତିଗାରତା (୫) ପତି-ନଦାରୁଣ ବା ପତନ୍ନୀ-ଦାରୁଣ

"ପ୍ରାଣବନ୍ଧୁ ମୋର ଅଛନ୍ତି ଏ ଦୂରେ
ଲୋକଙ୍କ ମୁଖେ ଶୁଣିଲି" । ୯୦ ।
"ମୋ ପ୍ରତନବାସ* ଚନ୍ଦ୍ର ଲୋକେ ସିଦ୍ଧ
କହିଲି ନୃସିଂହ ବାଣୀ,"
"ଏହିକ ରସ ପୁର, କାହିଁ ହେବେ କହ
ଷିଖ ଅଛି ନେହିବ ନାଶି" । ୯୧ ।
ବାରାଙ୍ଗନା ଭାବି ନ ଦିଉର କହି
ବହିଲି ବିଷଣ୍ଣ ମନେ,
ପୁରୁଷ ଭ୍ରମର ନ ହୁଅନ୍ତି କାହାର
କହନ୍ତି ସତ୍ୟ ବଚନେ । ୯୨ ।
ଥିଲି ପ୍ରାନ୍ତରରେ ସୁନ୍ଦର ପ୍ରସୂନ
ହାର ଗୁନ୍ଥା ସଯତନେ,
ହସି ହସି ଗଳେ ପିନ୍ଧାଇଲେ ହେଲି
ଦକ୍ଷିଣା ଚୁମ୍ବନ ଦାନେ । ୯୩ ।
"ଛି ଛି ଛଇଳା ତୁଗା ! ନ ପାରିଲୁ ଶକ୍ତି
ତୋଳିତୁ ଏତେ ପ୍ରଭୁତା,"
ଲାଜେ ଜଳିଗଲି ସେ ବାକ୍ୟ ଶ୍ରବଣେ
ହେଲି କିଂକର୍ତ୍ତବ୍ୟ-ମୂଢ଼ା । ୯୪ ।
ଧରିଲୁ ଅଞ୍ଚଳ— ଟୋକୁଛି ଚଞ୍ଚଳ
ଘୋଡ଼ାଇଲି ନତାନନ;
ଦେଲେ ଲାଜ କାହିଁ, କଣ୍ଠ ଲଗାଇ ସେ
ଦେଖିଲେ ଦେଇ ଚୁମ୍ବନ । ୯୫ ।
କେତେ ଅଙ୍ଗ ଭଙ୍ଗି— ଇଙ୍ଗିତାଦି ହେଲ
କେତେ ଅଖି ଠାରଠାର,
ପ୍ରୀତ-ରଙ୍ଗ-ଭଙ୍ଗୀ ନ ବୁଝନ୍ତି ଅନ୍ୟେ
ଜନା ନାଗର ନାଗରୀ । ୯୬ ।
ପ୍ରୀତି ଅନୁକୂଳ — ମଧୁର ଯୁକ୍ତି
ଭର୍ତ୍ସନା ମିଥ୍ୟା କୋପନ,
ରୁଚି ଅନୁକୂଳ— ମସଲ ମରଡ
ପ୍ରଗଲ୍ଭ ଲାଗେ ବ୍ୟଞ୍ଜନେ । ୯୭ ।
ପ୍ରେମମୂର୍ତ୍ତି ରୂପେ ତାଙ୍କ ପ୍ରେମ-ଲୀଳା
ରହିଛି ହୃଦେ ଅଙ୍କନ
ଲିଭିବାର ଥାଉ ବଢ଼ୁ ଦିନେ ଦିନେ
ଯେସନ ବୃକ୍ଷେ ଖୋଦନ । ୯୮ ।
ଶକତ ସମ୍ପତ୍ତି ପୁରୁଷର ବଳ
ଯୋଷାବଳ ପୁଂସ ଏକା
ବୁଝିଲି ଯଥାର୍ଥ ନାହିଁ ଭ୍ରାନ୍ତି ଏଥି
ଏହା ଅନୁଭୂତି ଲେଖା; । ୯୯ ।
"କାଳକ ନ ଗଲୁ ବାଳକ ବୁଦ୍ଧି ଗୋ"
ଟିକିଏ ଦେଖି ମୋ ଦୋଷ,
କହନ୍ତି ସେ, କେତେ ମିଷ୍ଟ ତିରସ୍କାର
ଆହା ! କି ମିଷ୍ଟ ସେ ରୋଷ; । ୧୦୦ ।
ପରଶମଣି ସେ— ତାଙ୍କ ପରଶରେ
ହେଲି ମୁଁ ଲୌହ କାଞ୍ଚନ,
ମନୁ ଯାଉ ନାହିଁ ତାଙ୍କ ଗୁଣମାନ
କେତେ ସୋହାଗ ବଚନ । ୧୦୧ ।
ମୋ ଧବ ମାଧବ— ପ୍ରେମ ସୁରସିକ
କି କହିବି ସଖି ! ତୋତେ,
ଘର ନାରୀ ମୁହିଁ ଗୁଣିକି କେମନ୍ତେ
ଭାସେ ତାଙ୍କ ପ୍ରେମ ସ୍ରୋତେ । ୧୦୨ ।
କାମିନୀଙ୍କ ମନ ମଜାଇବେ କୋଉଁ
ମୂର୍ଖଙ୍କ ଶବଧ ଘସେ,
କେତେ ଭଙ୍ଗି କରି ଶୀତନ୍ତି କୌତୁକେ
ଅବ୍ୟକ୍ତ ପରକାଶେ । ୧୦୩ ।
ଝଟିଲ୍ଲି ବେଳକୁ ହୃଦୟେ ବାସନା
ରସିକା କୋମଳ ମନେ

* ପତ—ନିବାସ କିମ୍ବା ପତନ—ବାସ ।

ଛଦ୍ମା ଚୁମ୍ବେ ଚାନ୍ଦା   ପଡ଼େ ଆସି ଧନା
ଚମିକି ଛବି-ଦର୍ପଣେ । ୧୦୪ ।

ସେ କାଳନା ତାଙ୍କ   ପ୍ରଙ୍ଗଣେ ରସିକ
ଉଡ଼ଗଭ ଧାନ୍ୟ ସଦା,
ନବ ଯୌବନ—   ଗରବିନୀ ଗର୍ବିଣୀ
ତୁମ୍ଭେ ନ ଦୁଃଖ ସମ୍ପଦା । ୧୦୫ ।

"ଛାଇଁ ଛାଇଁ ଛୁଅ"   ଛୁଟିଲ ଭଉଣୀ
"ଥାଇଁବ ସନ୍ଦୂରେ ଦେ,
ଭଲି ଆସିଲୁଣି   ମୃଗ-ଡ଼ଶା-ଡାଗ
ଦୋହଲୁଣି ଦୁଃଖ-ସଣ" । ୧୦୬ ।

"ଅଳି କି ଏ ଦୋହା—   ପଚାରଣେ ସଜନୀ
ମିଳନ-ପ୍ରଣତ ଆସି,
ନଅଜେ ମନକୁ   ଦୁଃଖ-ବିଭ୍ରବସି
ତାନସଲୁ ଦେବ ନାଶି" । ୧୦୭ ।

କହନ୍ତି ବେହଣୀ   ହସିଲେ ଅଶ୍ବିନୀ
"ଜାଣ ନାହିଁ କି ସମ୍ଭୁକୁ !
ଦୁଃଖ ଅନ୍ତେ ସୁଖ   ସୁଖ ସୁଖଠାରୁ
ମହତ୍ତ୍ୱ ଗୁଣରେ ଗୁରୁ । ୧୦୮ ।

ଦାରିଦ୍ୟ ନଥିଲେ   ନିଟିବେ ପ୍ରେମର
ଦୁଃଖିନୀ ଏତେ ଆଦର,
ଘଟେ ନ ଝୋଡ଼ଦରୁ   ଦେଖି ମା ପୀରତ
ପାତ୍ରିତ ନୀଳା ଗୃହ୍ମନର" । ୧୦୯ ।

ସୁଦେବ ନିଜ   ଅନୁକୂଳ ଧରି
ଦେଖି ଏ ସକଳ ଦେବ,
ଅଚିନ୍ତିତ ଦୃଶ୍ୟ—   ର ଅନ୍ତ କଥା
କହିଲେ ସଢ଼େ ମନରେ । ୧୧୦ ।

ଏହି କେତେ ପୂରେ   ଏହି ପଲଙ୍କରେ
ଦୁହେଁ ନୋକାରେ ବସି.
ସୀଡ଼ା କଷ୍ଟୁରିକ   ବାହୁ ଭୁଞ୍ଜ ଜାଳ
ଘନେ ମନ୍ଦୋଲାସେ ହସି । ୧୧୧ ।

ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ—   ଚେନ ଚେଷ୍ଟର
ନାହିଁ ଭଳ ଅବସରେ,
ଭୁଲିଲ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ   ନେଲା ଜ୍ଞାନ ଦୂର
ବୁଡ଼ାଇ କାମ-ସାଗରେ । ୧୧୨ ।

ମୁହିଁ ଦୋଳ୍ପ ଦେହ   ଯୋଡ଼ା ଅନଙ୍ଗର
କହନା ତା କଥା ସନ୍ଧ,
ଜଳଯୋଡ଼ ଗଲା   ତଥାପି ନ ମଲା
କଳକଳ କରେ ରନ୍ଧ୍ର । ୧୧୩ ।

କହନ୍ତେ ପଲ୍ଲବୀ   ହସିଲେ ସରବେ
ମୁହିଁ ମୁହିଁ ସଖୀ ଅଢ଼େ,
ନତାନନେ ତହୁଁ   ହସିଲେ ବେହଣୀ
ହସି ଓଢ଼ଣା ଭିଡ଼ାଢ଼େ । ୧୧୪ ।

"ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଆଜେ ଦୂଣି   କାଠ ବା ମାଡ଼ିଲ
ପଢ଼ିଲେ ତା କଥା ମନେ
ଛୁଇଁ କି ନେଇଯାଇ   କର୍ପୂର ଦିଅଇ
ସ୍ୱର୍ଗ ନରକେ କ୍ଷଣେ । ୧୧୫ ।

କି ଅନିର୍ବିଖ୍ୟ* କାରଣ   କେ ଜାଣେ କୁହ ଆ
ଫୁଲଏ ମନ ସହସା,
ଦୁହିଁ ହୃଦେ ଘଟେ   କେବେ ନ ଭୁଲିବ
କାମ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସେହି ଦଶା ।" ୧୧୬ ।

ଧନ୍ୟ ତୁ ମଦନ   ଧନ୍ୟ ତୋ ଶକତି
ଧନ୍ୟ ତୋର ପ୍ରକୃତି,
ଯା ସଙ୍କଟେ ନାହିଁ   ଦେବ ଦାନବ
ନ ଛୁଟିଲ ଭ୍ରମ ଯାର । ୧୧୭ ।

ଅର୍ବାଚୀନ ନର   କଥା କି କହିବ
ବ୍ରହ୍ମା, ବିଷ୍ଣୁ, ମହେଶ୍ବର,

* କିମିଅ—ସୁନ୍ଦିକା ।

ତୋ କୁନ୍ତଳେ ପଡ଼ି   ଧୂସର କି ଜ୍ଞାନ
ମୁଷ୍ଟି-ସ୍ଥିତ-ଇନ୍ଦୁ-କର । ୧୧୮ ।

ତୋ ଶିର ପରଶେ   ଶରତ ଯାମିନୀ
ହୁଏ ଶଶୀ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟମୟୀ
କରତଳ ଗତ   ସ୍ପର୍ଶେ ଇନ୍ଦ୍ରପଦ
ପାନ ଅମୃତଳ କାଯୀ । ୧୧୯ ।

ଶତ ବରଷର   ଜରା-ବ୍ୟାଧି-ଗ୍ରସ୍ତ
ବୃଦ୍ଧ ମୁଣ୍ଡ ବୃଦ୍ଧଗଣେ,
ହେବେ ମଦନ ସମ   ଯୁବା ଯୌବନାନ୍ତ
ତୋ ଶିର ପରଶେ କ୍ଷଣେ । ୧୨୦ ।

ଘୋର ଘୁମାନ୍ତରେ   ସ୍ୱପ୍ନଭାଙ୍ଗି ଯେ ନାରୀ
ହୃଦେ ଥରେ ସନ୍ନ୍ୟାସେ,
ଭବେ ସେ ଏକାକୀ   ନାଶିବେ ଶୃଙ୍ଗାରେ
ତମୋମୟ ଅମାବସେ । ୧୨୧ ।

ନିଷ୍କଣ୍ଟ ହୃଦୟେ   ମହା କୃତାର୍ଥିକା
କୋଣ-କୁଳବଧୂ ସନେ,
ମହା ଯୋଗୀଶ୍ୱର   ହୁଏ ମହାଶ୍ମା*
ତୋ ଅଙ୍ଗ ପରଶନେ । ୧୨୨ ।

କି ନ କରିପାରୁ   ରେ ଦର୍ପକ, ତୁହି
ସର୍ବ ଦର୍ପହାରୀ ଭବେ,
ଯା ଇଚ୍ଛା ତା କରୁ   ତୋ ମୋହନ ମନ୍ତ୍ରେ
ମୁଗ୍ଧ ଚରାଚର ସବେ । ୧୨୩ ।

ବିଷ କି ଅମୃତ   ନ ପାରଇ ଚିହ୍ନି
ତୋ ଶର ଧରଣ ଜାଣ,
ବିଷ ସମ ହୃଦ   ଦହଇ ପ୍ରକୃତ
ଜନୁ ଲାଗେ ସୁଧାସମ । ୧୨୪ ।

ଏ ସଂସାର ମରୁ—   ତୁମେ ଏକା ତୁହି
ତରୁ-ତଳ-ମୃଣ୍ଟି-ଜଳ,
ଯା ପାଇ ସୁଦୃଷ୍ଟ   ପାସୋରେ ଜଳକେ
ପ୍ରପଞ୍ଚ-ଜଞ୍ଜାଳ-ଦଳ । ୧୨୫ ।

ଏକାଧାରେ ତୁହି   ତୁମ୍ଭେ ପ୍ରଭୃତି
ମଣି ମନ୍ମଥ ଭୁବନ,
ସୃଷ୍ଟି ମତେ ଦେହ   ଦେହରେ ଶକ୍ତି, କରୁ
ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ରଞ୍ଜନ ଜନ । ୧୨୬ ।

ରେ କନ୍ଦର୍ପ, ତୁହି   ନ ଥିଲୁ ଯଦ୍ୟପି
ମାନବେ ଶମାନେ ଭବେ
କି ଜାଣନ୍ତେ ନର   ପ୍ରେମ ସୁଖ ସ୍ୱାଦୁ
ରହି ସଦା ଜଡ଼ ଭବେ । ୧୨୭ ।

ଏଥି ବେଳ କାଳେ   ଋଷି କୁଳଶ୍ରେଷ୍ଠ
ଶିଷ୍ୟଗଣ ସଙ୍ଗ,
ହେଲେ ଉପସ୍ଥିତ   ଦ୍ୱାରେ, ପଟାଳିଲେ
ବାର୍ତ୍ତା ପୁରେ ବାର୍ତ୍ତା ଦେହ ।” ୧୨୮ ।

ଶୁଣି ନ ଶୁଣିଲେ   ପର ବହୁଗଲେ
କାନ୍ତି ମାତ୍ର କାମମୋହିତ
ତପସ୍ୱୀ-ପ୍ରବର   ଧୃତାଦିର ଦେଖି
କ୍ଷୁଣିଲେ ଭୀଷଣ କୋପେ । ୧୨୯ ।

ତପସ୍ୟା ପ୍ରଭାବେ   ଜାଣିଲେ ମହର୍ଷି
କାମେ ମତ୍ତ ତାପସନ୍,
ଅତଏବ କ୍ରୋଧରେ   ବଚନ କହେଶି
ଭାଷିଲେ ସକ୍ରୋଧେ ଯତ ।” ୧୩୦ ।

“ଲଭି ଲୋକ ପଣ   ଯୋଗ୍ୟ ନୋହୁ ତୁହ
ଯାଅ ମୋର ଆଶ୍ରମେ,
ଜନମି ମରତେ   ଭୁଞ୍ଜ ମୃତ୍ୟୁ ଦୁଃଖ
ପ୍ରାକୃତିକ ଏହି ପାପେ ।” ୧୩୧ ।

ଶୁଣି ନିଦାରୁଣ—   ବାକ୍ୟ ଯତଙ୍କର
ବାଣ-ବିଦ୍ଧ ଏଣ ସମ,

* ମହାଶ୍ମା—(ମହା—ଅଶ୍ମା)— ମହାମୂର୍ଖ ।

ପଡ଼ି ପଡ଼ି ତଳେ   କାନ୍ଦିଲେ ବାଳକେ
ଛାଡ଼ି ଛାଡ଼ା ନର-ଜନ୍ମ ।" ୧୩୨ ।
ଧାଇଁ ମହର୍ଷିଙ୍କ   ପାଦ ଧରି କାନ୍ଦି
କହିଲେ "ହେ ତାତ ! ବାରେ,
କ୍ଷମ ଦାସ ଦୋଷ   ନ ହେବି କୁଣ୍ଠିତ
ଅନ୍ତ ଅଛି ଯହାଁରେ ।" ୧୩୩ ।
ଦ୍ୱିଜବର ଶୁଣି   କାରୁଣ୍ୟ ବଚନ
ମୂକ ହେଲେ ପରକ୍ଷଣ,
କାଦମ୍ବିନୀ ପ୍ରାୟ   ଅଜସ୍ର-ପତନେ
(ଯଥା) ବାରି-ବିନ୍ଦୁ ବହ । ୧୩୪ ।
ରେ ବତ୍ସ ! ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ   ପଚାରେ ସମ୍ବୋଧି
ଭାଷିଲେ ସଦୟେ ମୁନି,
ବ୍ରାହ୍ମଣ-ବଚନ   କେବେ ବା ଖଣ୍ଡନ
ହୋଇଛି ଅଦ୍ଭୁତ ଶୁଣି ? । ୧୩୫ ।
ନର ନାରାୟଣ   ଜନ୍ମିବେ ଭାରତେ
ହୋଇବୁ ତହିଁ ଜନମ,
ହେବୁ ନାରାୟଣ   ଭାଗିନେୟ ତୁହି
ବୀରଗଣେ ଅଗ୍ରଗମ । ୧୩୬ ।
ନ ଲଭିବ କ୍ଷୁଦ୍ର   ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଲୋକ କଷ୍ଟ
ଜନ୍ମି ପୁଣ୍ୟ ପାଣ୍ଡୁ କୁଳେ,
ହୋଇବୁ ସହାୟ   କୁରୁ ଯୁଦ୍ଧେ ତୁହି
ଏ କଥା ଜାଣ ତୁ ଯୁକ୍ତେ । ୧୩୭ ।
ସପ୍ତରଥୀ ମିଳି   ସେହି ମହାହବେ
ବଧିବେ ଅନ୍ୟାୟ ରଣେ,
ଷୋଡ଼ଶ ବରଷ   ଶେଷେ ତୁ ଫେରିବୁ
ପୁଣି ଏ ଚନ୍ଦ୍ର ଭୁବନେ । ୧୩୮ ।
ନର ନର ଲୋକ   କେମନ୍ତ ସଖି ଗୋ
କେମନ୍ତ ତହିଁ ପ୍ରାଣୀଏ,
ତାଙ୍କ ବ୍ୟବହାର—   ରୀତିନୀତି ମାନ
ଦର୍ଶାଇବ ମୋତେ କିଏ । ୧୩୯ ।
କେଉଁ ଭାଗ୍ୟବତୀ—   ଅଙ୍କେ ପତି ଅଜ
ହୋଇଛି ଦୁଃଖିନୀ ପତି,
କେମନ୍ତ ସେ ଯୋଷା   ନାସ୍ତି ଶିରୋଭୂଷା
ଦରଶନେ ବଳେ ମତି । ୧୪୦ ।
କହୁଁ କହୁଁ ଶୋକ   ଉଠିଲା ଉଚ୍ଛୁଳି
ତାପ ଯୋଗେ ଯଥା ପୟ,
ନାଶିଲେ ସଙ୍ଗିଏ   ସେ ଶୋକ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ
ବାକ୍ୟ-କୌଶଳେ, ବୋଧ ନୟ । ୧୪୧ ।

ଷଷ୍ଠ ସର୍ଗ ।

ଅଶ୍ୱିନୀଙ୍କର ସ୍ୱପ୍ନ ପୁର ଗମନ)

ଦେଖି ସେ ବିକଳ ଦଶା ପ୍ରାଣେଶ୍ୱରୀଙ୍କର
ଆଶ୍ୱସ୍ତ ବଚନେ ସତ୍ୱେ କହିଲେ ବୁଝାଇ,
ବିପଦେ ଅଧୀର ହେବା ନୁହଇ ଉଚିତ,
ଜାଣି ନଜାଣିଲ ପରି କିପାଁ କର ଶୋକ ?
ଜୀବନ-ସରିତ-ସ୍ରୋତେ ସୁଖ-ଦୁଃଖ-ରାଶି
ବୁଦ୍‌ବୁଦ ଆକାରେ ଉଠେ ନିତ୍ୟ ନିତ୍ୟ କେତେ,
ସମସ୍ତ ଜୀବନ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏଭାବେ ଜଗତେ;
ଏ ବିଶ୍ୱ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡେ, ଚିରସୁଖୀ, ଚିରଦୁଃଖୀ,
ନୁହେଁ କେହି ଜଣେ, ଜାଣନାହିଁ, ତମୋମୟୀ
ନିଶିଶେଷେ ହାସ୍ୟମୟୀ ଉଷା ଆସେ ପୁଣି ?
ଚକ୍ରପରି ସୁଖ ଦୁଃଖ ଘୂରେ ପରା ସଦା,
ମାୟାରାଜ୍ୟ ଚଳେ ସିନା ଏହି ବିଧି ବଳେ,
କି କହିବି ଆଉ, ଦେବି, ଜାଣୁମଣି * ତୁମ୍ଭେ,
ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ କହିବା ସିନା ବାହୁଲ୍ୟ ମାତର,
ଦୁଃଖ ବିଭାବରୀ ଦେଖ ଆସିଲାଣି ପାହି,
ଅଚିରେ ଆସିବେ କାନ୍ତ ଫେରି ତବ ପାଶେ,
ସେତେବେଳେ ଭାସିବ ପୁଣି ଆନନ୍ଦ ସାଗରେ ।
ଉତ୍ତରିଲେ ଶଶୀପ୍ରିୟା ଗଦ ଗଦ ଭାଷେ
ଅଛି କି ଏଭଳି ସୁଖ ଏ ପୋଡ଼ା କପାଳେ,
ସତେକି ଫେରିବେ କାନ୍ତ ଦେଖିବି ନୟନେ
ସତେକି ଦୁଃଖିନୀ ଭାଗ୍ୟେ ଆସିବ ସେଦିନ !
ନ ହୁଏ ପରତେ ମୋର ଅଶ୍ୱିନି ସେ କଥା;
ଦୁଃଖବେଳେ ସୁଖ, ଦୁଃଖ, ସୁଖ ବେଳେ ଯେବେ
ମନେ ହେବ, ସତ ! ତେବେ ସୁଖ ଦୁଃଖ ସୃଷ୍ଟି
କିପାଁ ଭବେ, ପଦ୍ମିନୀର ବାଞ୍ଛା-ସୁଖ ଥାଏ
କିଗୋ ଦେବ ! ଦିନମଣି ଅସ୍ତଗତେ ଅସେ
ଯେତେବ ରହି ଏହିରୂପେ କୁ । କୁହି ହେଉ -
ହେଉ ଦୁହେଁ, କରଯୋଡ଼ ଜଣାଇଲା ଦାସୀ
ଅଧିଦ୍ୱାରେ "ମହାଯଶା ମହର୍ଷି ନାରଦ,
ଦ୍ୱାରେ ଉପସ୍ଥିତ ଅଛି, ଶୀଘ୍ରମ୍ ଦର୍ଶନ
ତାଙ୍କ ଅଭିପ୍ରାୟ କହି ପେଶିଲେ ବାରତା"
ମହର୍ଷିଙ୍କ ଆଗମନ ଶୁଣିଣ ଅଶ୍ୱିନୀ
କହିଲେ ଆହ୍ଲାଦେ "ଦେବ, ନ ହୁଅ କାତର
ଜଣାଇବେ ସବୁ ବାର୍ତ୍ତା ଦେବର୍ଷି ମର୍ତ୍ତ୍ୟର
ମନୋବାଞ୍ଛା ଆଜ ନିଶ୍ଚେ ହୋଇବ ପୂରଣ ।"
ଏହାପରେ ଉଭୟ, ଯାଇ ମହର୍ଷି ସମୀପେ
ଭକ୍ତିଭାବେ ପ୍ରଣମିଲେ ମୁନି ପାଦେ ସର୍ବେ
ଆଶୀର୍ବାଦ କରି ଋଷି ଜିଜ୍ଞାସିଲେ "କହ
ମାତଃ ! କୁଶଳ ବାରତା" ବାଷ୍ପାକୁଳ ନେତ୍ରେ
ସତୀ ମୁନି ପାଦେ ଧରି ଗଦ ଗଦ କଣ୍ଠେ
ହାୟ କହିଲେ ବ୍ୟାକୁଳେ, "କିଅବା ନଜାଣ
ପିତଃ ! ଦୁହିତା ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ କଥା, ବିଚାରିଲ,
ହୃଦ ମୋର, କି କହିବି, ଭିକ୍ଷୁଣୀ ସେ ସବ-
କଥା,—ଷୋଡ଼ଶ ବରଷ ହେଲା ଅନାଥିନୀ
ହୋଇ କି କଷ୍ଟ ପାଇଲି" ଏତେକହି ଅଛ-
ବଣେ କାନ୍ଦିଲେ ବିକଳେ—କେ ସେତେକ ଚପଳ

---

୧ ପଣ୍ଡିତା ସ୍ତ୍ରୀ

କିଛି କାଳ ଦେଶେ ବସି, ଦୁଃସହ କଷଣ
ହୃଦ ଆଲୋଡ଼ନ କରି ବହିଲା ଲୋତକ
ରୂପେ ଦର ଦର ନେତ୍ରୁଁ, ଶୈଳ ହୃଦ-ଜଳ
ଯଥା ପ୍ରସ୍ରବଣ ଅଙ୍ଗୁ, ସଦସ୍ତେ ସସ୍ନେହେ.
ଆଶ୍ୱାସେ ସତୀଙ୍କୁ ତେବେ କହିଲେ ମହର୍ଷି.
"ନ ହୁଅ କାତର ମାତଃ ଚନ୍ଦ୍ର କୁଳ ଲକ୍ଷ୍ମି !
ଅଚିରେ ଫେରିବେ ତବ ପ୍ରାଣକାନ୍ତ ପୁରେ,
କହିଲି ନିଶ୍ଚୟ ବାଣୀ ଶୁଣ ମା ବେହୁଣି !
ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧର, ତୋହପରି ବଞ୍ଚା ଯେବେ ହେବେ
ମା ! ଅଧୀର ନ ହେବ ଟିକେ ବରଞ୍ଚ ଆଉ କହୁ;
ଅଛନ୍ତି କୁଶଳେ ତବ ଧବ ଯମ ଧାମେ,
ଜନ୍ମିଛନ୍ତି ପାଣ୍ଡୁ ବଂଶେ, ଅଭିମନ୍ୟୁ ନାମେ
ଇନ୍ଦ୍ରଜ ଆତ୍ମଜ ହୋଇ, ପିତା ସମ ପୁତ୍ର,
ପ୍ରାଣପ୍ରିୟା ହୋଇଛନ୍ତି ବସଃ ତନୟା,
ସେବୁଛନ୍ତି ଅହର୍ନିଶ ଛାୟା ସମ ରହି
ଭୋଗୁଛନ୍ତି ସ୍ୱର୍ଗ ସୁଖ ଚନ୍ଦ୍ରସୂନୁ ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ;
ନର ଲୋକ କଷ୍ଟ ତାଙ୍କୁ ନ ଲାଗଇ କିଛି
ଶତଦଳ ଦଳେ ଯେସନେ ପଙ୍କିଲ ସଲିଳ"
ପୁଛିଲେ ବେହୁଣୀ ତେବେ ଉଦ୍ବେଗେ ଋଷିଙ୍କୁ
"ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉତ୍କଣ୍ଠା ଚିତ୍ତ ଦେଖିବାକୁ ପିତଃ !
କି ଭବେ ଅଛନ୍ତି ମମ ପ୍ରାଣପତି କାହିଁ ।
କର୍ମେ ଯେ ଫେରିବେ କେବେ ଚନ୍ଦ୍ରଲୋକେ ପୁଣି
ଦୟା କରି କହ ପିତଃ ! ଉପାୟ ଏହାର ।"
"ନ ପାରିବ ସାଧି ମାଗୋ ! ଏ କାର୍ଯ୍ୟ ତୋହର"
ତେବେ, ଶୁଣ ମା ବେହୁଣି ! ଯେ ଚେଷ୍ଟା ହୋଇବ
ପୂର୍ଣ୍ଣ ମନୋବାଞ୍ଛା ତୋର; ଯାଅ ସ୍ୱର୍ଗ ଦେବୀ
ପାଶେ, ଜାଣନ୍ତି ସେ ସବୁ କଥା ତନ୍ନ ତନ୍ନ
କରି, ଅଶ୍ୱିନୀ କୁମାରେ ଯେସନେ ଦେହ ତତ୍ତ୍ୱ
ଜାଣି, ଏ ବିଶ୍ୱ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ତାଙ୍କ ଚକ୍ଷୁ ଅଗ୍ରେ
ନାଚେ, କି କହିବି ଆଉ, ତାଙ୍କ କୃପାବଳେ
ପାରିବୁ ଦେଖି ତୁ ମାଗୋ ! କିରୂପେ ଭୂଲୋକେ
ତବ ସ୍ୱାମୀ ରହିଛନ୍ତି" ଏତେ କହି ତହୁଁ
'ରାଧାକୃଷ୍ଣ ରାଧାକୃଷ୍ଣ' ଉଚ୍ଚାରି ଯୋଗୀନ୍ଦ୍ର
ଉଠନ୍ତେ ସେ ସ୍ଥାନୁ, ମୁନି ପାଦେ ପ୍ରଣମିଲେ
ସରବେ ସେଠାରେ; କଲେ ଆଶୀର୍ବାଦ ମୁନି
"ଚିର ଅବୈଧବ୍ୟ ଭୋଗ ସର୍ବେ ପୁତ୍ରକାମ୍ୟେ,-
ଶାନ୍ତି ପୁଷ୍ଟି ତୁଷ୍ଟି ହେଉ," କହି ମହାଯଶା
ଚଳିଲେ ଅନ୍ୟମନ ବୀଣା ବଜାଇଁ ବଜାଇଁ ।
ଭକ୍ତି ରସେ ଢଳ ଢଳ କୃଷ୍ଣ ପ୍ରେମେ ଭୋଳା
ପୁଲକ ଅନ୍ତର ସଦା ମହାନନ୍ଦମୟ,
ରାଣୀ ମୁଖ ଚାହିଁ ତେବେ କହିଲେ ଅମ୍ବିକା,
"ବୃଦ୍ଧା ଅଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଯିବା ନୁହଇ ଉଚିତ ।
ତବ ଆଶୀର୍ବାଦେ ମୁହିଁ ଯିବଇଁ ଏକାକୀ,
ନିଶ୍ଚେ ମୁଁ ଆଣିବି ଧରି ଦେବୀଙ୍କୁ ଏ ପୁରେ,
ଏତେ କହି ସୁକେଶିନୀ ଉଡ଼ନ୍ତେ ଆକାଶେ
ଉତ୍କଣ୍ଠିତ-ବଧୂ ତେବେ କହିଲେ ବିଷାଦେ
ମାଅଲୋ ଅମ୍ବିକେ ! ତେବେ ଯାଅ ତ୍ୱରା କରି
ଦେବୀ ପାଦ ପଦ୍ମେ ସବୁ କହିବୁ ଏ କଥା
ନାହିଁ ଚନ୍ଦ୍ରଲୋକେ ଆଉ କହିବୁ ଆଲୋକ
ହତଶ୍ରୀ ହୋଇଛି ଦୂର ଶ୍ରୀକାନ୍ତ ବିହନେ,
କି ନେ ବସି ନିରନ୍ତର କହିବୁ ଅନ୍ତର,
ପଶୁଛି ବାରବାରେ ପଚାରିବୁ ତାଙ୍କୁ
ନ ପଡ଼ିଲା କି ମନେ ଆଉ ଚନ୍ଦ୍ରଲୋକ କଥା,
ନିତ ନିତ ନିଶି ଯୋଗେ ଆସୁଥିଲେ ଯହିଁ
କହୁଥିଲେ ଗୃହେ ମୋତେ ଝିଅଲୋ ତୋହର
ନ ଦେଖିଲେ ମୁଖ ବାରେ ନ ଲାଗଇ ମନ
ଦୁହିତା ପରାୟେ ମୁହିଁ ସ୍ନେହ କରେ ତୋତେ
ଲାଗେ କି ବେହୁଣୀ ତୋର ମାତା ପରି ମୋତେ ?
କି ଦୋଷେ ବଞ୍ଚିତା ସୁତା ସେ ଅମିୟ ବାକ୍ୟ
ହେଲେହେଁ ମୁଁ ଦୋଷୀ, ସୁତା ଦୋଷ ଧରିବାର,

ଏତେ କି ନଗର ? ଅଗ କି କନ୍ଦର ମୁହିଁ;
ପଅଗ୍ରର୍ଦ୍ଧ ବସିଥିବ କି ଅଛିଗି ଗିରି ଏ,
ଗୃହଜିକା ଗୃହମ୍ମି ଯଥା କାଦମ୍ବିନୀ ଅଟେ;
ଏକଥ ସମ୍ଭବ କାର୍ଯ୍ୟ କହିବୁ ଅନ୍ୟ କି ।”
ବଧୂ-ବଧୂର୍ଦ୍ଧି ସ୍ମି ସଖୀ ଉଦ୍ୟତ-ଚରଣା
ଉଦ୍ୟତ ଗଗନରେ ଭେଦ କାଦମ୍ବିନୀ-ଦଳ
ଉଡ଼ିଲ ଅମ୍ବରେ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱତରେ ଯାଇ
ନବୀନା-ଅଙ୍ଗନା-ଅଙ୍ଗ-ଉଲ୍ଲଙ୍ଘନ-ପ୍ରିୟ
ପବନ ନପାରି ଅଙ୍ଗ ଉଲ୍ଲଙ୍ଘି ବାଳାର
ରୂପେ ରୂପେ ଶୃଷ୍ଟ ବାକ୍ୟ କହିଲା କର୍ଣ୍ଣରେ
ଉଡ଼ାଇ କୋମଳ କେଶ ଦୁକୂଳ ସଧୀରେ
ଶୀତଳିଲା ସ୍ୱେଦ ଅଙ୍ଗୁ ଗୋଡାଇ ଖେଦାଇ;
ସ୍ୱକାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନ ପାଇଁ ଲମ୍ପଟେ ଏ ରୂପେ
ଧାଅନ୍ତି କରଟଣ ଘୃଣା ନ ବହନ୍ତି ମନେ;
ନୂପୁର କଙ୍କଣ ସଙ୍ଗେ ମଧୁର କିଙ୍କିଣୀ
ଦୋଳି ନିତମ୍ବୋପରି କ୍ଷୀଣ କଟି ତଟେ
ଝଣି କିଣି କଣି ହୋଇ ବାଜିଲା ମଧୁରେ:
ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱତରେ ଯେତେ ଚଢ଼ି ଅଛି ବାମା
କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ରତର ତେତେ ହେଉଛି ପ୍ରତିମା;
ମଧୁର ସିଞ୍ଜିନୀ † କ୍ରମେ ଜଣାଇଲା କିଛି
ଉତ୍କଣ୍ଠେ ବେହୁଣୀ ଯାହା ଶୁଣୁଥିଲେ ରହି,
ଅଦ୍ଭୁତଦୃଶ୍ୟ ତେବେ ଉତ୍ଫୁଲ୍ଲ ନୟନେ
ଚାହିଁଲେ ଅନାଇଁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱନେତ୍ର ହୋଇ
ନେହିଲା ବସନ ତଳେ ଛପି ବନ୍ଧ ଶିରୁ,
କ୍ଷୀଣ କଟିଷ ଧୀନ ସ୍ତନ ଧରିଲା ମଞ୍ଜୁଳ,
ଧୈବଳ ଶୋଭେ ଯଥା ଧରଣୀ ଉରସେ,
ଶୃଙ୍ଗ-ଯୁଗ ଯଟକାଟଟେ, ଅଦ୍ଭୁତ ଜନ୍ମନ
ହେଲ ଅନାବୃତ ଦୃଶ୍ୟ, ତାମ ଟେନି ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ
ଅଧଃ ସନ୍ଧ୍ୟସ୍ତ, କ୍ରମେ ହେଲା ସଙ୍କୁଚିତ,
ଶନ୍ନ ମାନେ ରହିଗଲା ବାମେତର ନେତ୍ର;
କ୍ଷୁଦ୍ରତର ବାମା କ୍ରମେ ହେଲା ସୂତ୍ର ତର୍ମ
ଜଣି ଶେଷେ ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟୀ ରେଖା ତାଙ୍କ ଯଥା;
ପ୍ରତ୍ୟୁଷ-ଉଷସେ * ଲୀନ ହୋଇ ଯାଏ କିମ୍ବା
ସୁନୀଳ ଜଳଧି ଜଳେ ଟୋଇତ ଯେସନ,
ଗୃହେଁ ଗୃହେଁ ମିଶିଯାଏ ସାଗର ଗରଭେ,
ବାହ୍ୟ ନେତ୍ର ଲୁଚ ଯାଇ ମାନସ ନୟନେ
ରହିଲା ଅଶ୍ୱିନୀ ରୂପ, ବେହୁଣୀର ତେବେ
ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ମଣିଲେ ଚତୁ, ନିମିଷେ ବରଷ;
ଲମ୍ଫାଇ ସ୍ୱକାର୍ଯ୍ୟ କାଳଗାଧ ଯିନା ଦଉ;
ଏ ରୂପେ ଜଗତେ ଯେତେ ଦୁଃଖିଜନ ପାଶେ;
ମନେ ମନେ ଭାବନ୍ତି ସେ ପହୁଞ୍ଚିଛ ପର,
ନିରେଖି ସୁରମ୍ୟ ପୁରୀ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେବାଙ୍କର
ପରଶଂସେ ପଗ ମନେ ଅଶ୍ୱିନୀ ଅଧୁନା;
ସାଦରେ ବସାଇ ଦେବୀ ପୁଲ୍ଲକିନ୍ତ ପଖ
କହିଲେ ଅଶ୍ୱିନୀ କହ ଭଦ୍ରଲୋକ କଥା
ଲୁଟିଲେ ଅଛି କି ମୋର ସେହୁଣୀ ଦୁହିତା ।
କ୍ଷଣ ପରେ ଶୁଣି ପୁଣି ପକ୍ଷୀ କଣ୍ଠ-ରବ
ଉତ୍କଣ୍ଠେ ଭାବଇ କିବା ଅଦିଲ ଅଶ୍ୱିନୀ !
ଉତ୍ପ୍ରେକ୍ଷି ଦେଖନ୍ତି ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ କେହୁ କେଣେ ନାହିଁ ।
ଯୁବତୀଙ୍କ ପଦେ ପଦେ ବିପଦ ଆଶଙ୍କା
କହ କେବେ ଭାବେ ବାଳୀ ଘଟିଲା କି ଅବା
ନୋହି କି ବିଳମ୍ବ ଏତେ ହେଉଅଛି କାହିଁ ?
ଦଣ୍ଡକ୍ଷଣେ ଭାବେ ପୁଣି ବହୁଦୂର ପଥ -
ସର୍ବନାଶମନେ ଯିବ ବହୁକାଳ ଲଗି;
ସଂଶୟ ଦୋଳାରେ ପଡ଼ି ଝୁଲୁଛି ଏ ରୂପେ
ନାନାଭାବେ ଶୁଭାଶୁଭ ଚଟେ କେତେ ମନେ,

† ଅଳଙ୍କାର ଧ୍ୱନି ।   * ସୂର୍ଯ୍ୟ କିରଣ ।

ବର୍ତ୍ତୁଳ ଉତ୍କଣ୍ଠା ଯଥା ବିନ୍ଦୁପୀ ନାସ୍ତର
ଲମ୍ପଟ ନାଗର ଆଗେ, ବନ୍ଦେ ଲୁଚେ ଯେବେ ।
ରୋହଣୀ ରାଣୀଙ୍କ କଲୁ ନିରାଶ ହୃଦୟେ,
ଆଶାଦେବୀ, ହେଲେହେଁ ସେ ଲୁହ ଭରା ବଡ଼
ଦୟାବତୀ ଅହା ! ଦେଉଅଛି ପ୍ରବୋଧ ସେ
ନ ହୁଅ କାତର, ଶୀଘ୍ର ଆସିବେ ଅମ୍ବିକା ।
ଆଶା ସିନା ବଞ୍ଚାଉଛି ସଂସାରେ ଲୋକଙ୍କୁ
ନ ଥାନ୍ତା ଯଦ୍ୟପି ଆଶା ମାୟାମରୁଭୂମିରେ

କେ ଲଭନ୍ତା ଚାହିଁବାକୁ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଜନ୍ତ୍ରାରେ ।
*ଦ୍ୟୁ-ବଧୂ-ସିନ୍ଧୁ ବକ୍ଷୁ ତହୁଁ ଦୂର ଯାଇ,
ଦେଖିଲେ, ଶୂନ୍ୟରେ ଏକ ବହୁଷଣ ପରେ
ତମୋ-ମହୁପୁରୀ; ମହା ଭୀଷଣ ସ୍ଥଳୀ,
ଅମାନିଶି ବିଭୀଷଣ ହୁଅଇ ଯେସନ
ଘନ କାଦମ୍ବିନୀ ଯେବେ ଆବରେ ଅମ୍ବର;
ପୁରୀପାର୍ଶ୍ୱେ ନାରୀ ଏକ ରକ୍ଷିଣୀ ରୂପରେ
ନିରୀକ୍ଷଣ କରି ଦୂରୁଁ ଦେଖିଲେ ଅମ୍ବିକା

ରହସ୍ୟ ପୁଛିଲେ ଯାଇ ଧୀରେ ଧୀରେ ପାଶେ
"କେ ତୁମ୍ଭେ ଭ୍ରମୁଛ ଏହି ତମୋମୟ ପୁରେ ?
କହିବ କି ଦୟା ବହି ସୁଭ୍ରାନ୍ତା ପଥିକେ
କେଉଁ ପଥେ ଯିବ ମୁହିଁ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେବୀ ପୁରେ !"
"କେ ତୁମ୍ଭେ ଅଇଲ କାହିଁ କି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ତବ
କିବା ପ୍ରୟୋଜନ ପୁଣି ସ୍ୱପ୍ନଦେବୀ ପୁରେ ?
ଉତ୍ତର ପ୍ରଥମେ, ପରେ ପାଇବ ଉତ୍ତର ।"
ଉତ୍ତରିଲେ ଏହିରୂପେ ନଗର ରକ୍ଷିଣୀ;
"ଅଇଲି ମୁଁ ଚନ୍ଦ୍ରଲୋକୁ, ନାମ ମୋ ଅମ୍ବିକା.
ଦ୍ୟୁ-ବଧୂ ପେଷିଛନ୍ତି ସ୍ୱପ୍ନ ଦେବୀ ପାଟେ,
କହିଲି ଯଥାର୍ଥ, ଅଉ ନ ସନ୍ଦେହ କଳନ,
କହି ଦୟାବହି କେଉଁ ପଥେ ଯିବି ମୁହିଁ
ସ୍ୱପ୍ନ ଦେବୀ ପୁରେ ।" "ଏହି ତାଙ୍କ ପୁରୀ ମାତ୍ର
ତାଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ବିନୁ କେହି ନ ପାରେ ପ୍ରବେଶି;
ରହ କ୍ଷଣେ ଆସୁଛି ମୁଁ ଜଣାଇ ଦେବୀଙ୍କୁ"
ଏତେ କହି ଚାଲିଗଲା ରକ୍ଷିଣୀ ତତ୍କ୍ଷଣେ
ମିଳିଯାଏ ଶମ୍ପା ଯେହ୍ନେ ନୀରଦ ହୃଦୟରେ;
କ୍ଷଣପ୍ରଭାରୂପୀ ପୁଣି କ୍ଷଣକରେ ଆସି
ସମ୍ଭାଷି ସ୍ନେହରେ 'ଆସ' ବୋଇଲା 'ମୋ ସଙ୍ଗେ'
ଚଳିଲେ ଅମ୍ବିକା ଧୀରେ ରକ୍ଷିଣୀର ପଛେ ।

ନିବିଡ଼ ତମସାବୃତ ହୋଇଛି ସେ ପୁରୀ
ଅମାନିଶି ଯଥା ଯେସନ୍ତ, ଘନ ଘନାବରେ,
ସୂଚୀ-ଭେଦ୍ୟ-ଅନ୍ଧ ମାତ୍ର ନାହିଁ ସେ ତିମିରେ,
ନ ଦିଶେ ଆକାଶେ ତାରା ନ ସ୍ୱନଇ ବାୟୁ,
ତମସାବରଣେ ଧରା ଦିଶେ ଏକରୂପା
ନ ମର୍ମରେ ପତ୍ର କ୍ଷମା ନ ସ୍ୱନଇ ଝିଲ୍ଲୀ,
ନୀରବ ନିସ୍ତବ୍ଧ ସର୍ବ ମନ୍ତ୍ର ମୁଗ୍ଧ କିବା !
ନିସ୍ତବ୍ଧତା ଭୀଷଣତା ବଢ଼ାଏ ଦ୍ୱିଗୁଣ;

କିଛି ଦୂରେ ଯାଇ, ଦୂରେ ଦେଖିଲେ ସମ୍ମୁଖେ
ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ଗୁରୁ ସ୍ନିଗ୍ଧ ମୃଦୁଳ ଆଲୋକେ,
ମନେ ହୁଏ ଦେଖି ଯେସନ୍ତ ଚିର ସ୍ଥିର ଭାବ
ସୌଦାମିନୀ ରହିଅଛି ହାସ୍ୟମୟୀ ବେଶେ;
ଦିଶେ ସେ ଆଲୋକେ ଏକ ବିଶାଳ ଧାମ ନାମ
ସୁବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ସୁମଞ୍ଜୁଳ ନୟନାଭିରାମ;
ନଦ, ନଦୀ, ବନ, ଗିରି, ଶ୍ରେଣୀ ଯଥା ତଥା,
ଅଧିତ୍ୟକା, ଉପତ୍ୟକା, କାନ୍ତାର ବିସ୍ତୃତ,
ଅଦୃଷ୍ଟପୂର୍ବ ସର୍ବ ଅମ୍ବିକା ନୟନେ;
ସୁନୀଳ ନୀରଦ ଅଙ୍ଗେ ଶୃଙ୍ଗଧର ଶୃଙ୍ଗ
କାହିଁକି ମିଶିଛି (ଯୋଗବଳେ ଯୋଗୀବର
ମିଶାଉଛନ୍ତି ଯଥା ଜୀବ ପରମାତ୍ମା ସଙ୍ଗେ)

* ଅମ୍ବିକା

କାହିଁ ବା ପ୍ରାଚୀରକାରେ ରହିଛି ବେଷ୍ଟିତ
ରୋଧିଣ ନୟନ-ପଥ ଦର୍ଶକର ଦୂରେ;
ଝଙ୍କାର କାନନ-ଶ୍ରେଣୀ ବିଶାଳ ବିସ୍ତୃତ,
ଝର ଝର ଝରେ କାହିଁ ବହେ ନିର୍ଝରଣୀ,
ଶିଖର-ପତିତା ସ୍ୱଚ୍ଛନୀର ଦିଶେ ଯାର
ସ୍ୱଚ୍ଛତର ପୁଣି, ମସୀ ଶ୍ୟାମ-ଶୈଳ-ଅଙ୍ଗେ
ସ୍ନିଗ୍ଧ ସ୍ୱଚ୍ଛାଲୋକେ, ଦିଶେ ଶୁଭ୍ର ଯଥା ଶ୍ୱେତ
ଉତ୍ତରୀୟ, ସୁବିଶାଳ କୃଷ୍ଣ ବକ୍ଷେ ନନ୍ଦ-
ନନ୍ଦନର । ଶ୍ରୁତି ସୁଖକର ବାଦ୍ୟ ଧ୍ୱନି
ଶୁଭିଲା ଅଦୂରେ, ବ୍ୟଗ୍ରେ ଅନାଇ ବିସ୍ମୟେ
ଦେଖିଲେ କାନନ ଏକ ଶ୍ୟାମଳ ସୁଦୂରୁ
ଦିଶଇ ସୁଦୂରୁ ତହିଁ ସୁରମ୍ୟ ଆରାମ
କନକ-ପ୍ରସୂନ-ପ୍ରସୂ, ଠାବେ ଠାବେ କୁଞ୍ଜ-
ବନ ଦିଶେ ଶୁଭ୍ରତର; ପୁଞ୍ଜ ପୁଞ୍ଜ ପୁଷ୍ପ
ପ୍ରତି କୁଞ୍ଜେ ଫୁଟେ; କୁହୁ କୁହୁ ପିକରବ
ଉଠେ ମୁହୁର୍ମୁହୁ ତହିଁ ଉଦ୍ୟାନ ହୃଦୟୁ
ଅଶ୍ରୁତ ପୂରବ କେତେ ପକ୍ଷୀ କଣ୍ଠରବ
କର୍ଣ୍ଣବ୍ୟଞ୍ଜୀ, କର୍ଣ୍ଣ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱେ ଢାଳେ ସୁଧା, ଅଦ-
ରଧାତ୍ମକ, ଆହା ପୁଷ୍ପ-ଧନୁ ଦେଇ କିବା
ଅଲକ୍ଷେ ଅନଙ୍ଗ ଶରେ ମାରଇ ମରମେ ।
କି କହିବି, ଥାଉ ଅନ୍ୟକଥା, ଶୁଣିଣ ଯେ
ଧ୍ୱନି, କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ ଯୋଗୀ ମନ, ହେବ କେନ୍ଦ୍ର-
ଚ୍ୟୁତ; ନାନା ଜାତି ପଶୁପକ୍ଷୀ, ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ବର୍ଣ୍ଣ,
ଶ୍ୱେତ, ପୀତ, ଲୋହିତ ବା କେହି ନାନାରଙ୍ଗେ
ରଞ୍ଜିତ ହୋଇଛି ଆହା ! କି ସୁନ୍ଦର ଭାବେ ।
ଶଶକ ଶଶକୀ ସହ କୁରଙ୍ଗ କୁରଙ୍ଗୀ,
ଅଜ-ମେଷ-ବୃଷ-ଗାଭୀ-ଅଶ୍ୱ-ମହିଷାଦି,
କପୋତ-କପୋତୀ, କାହିଁ ପିକ ପିକବଧୂ,
ଚରୁଛନ୍ତି, ଉଡୁଛନ୍ତି ନିର୍ଭୟ ହୃଦୟେ;
କି ସୁନ୍ଦର ଶତ ଶତ ପୁଷ୍ପିତ ବଲ୍ଲରୀ
ମାଧବୀ ମାଳତୀ ଆଦି ବନ ସୁଶୋଭିନୀ
ବେଢିଛନ୍ତି ଅନୁରାଗେ ବିଟପୀ କଣ୍ଠରେ ।
ଚମ୍ପକ, ଅଶୋକ, ବିଲ୍ୱ, ଶିରୀଷ, ଖର୍ଜୁର
କିଂଶୁକ, କଦମ୍ବ, ନିମ୍ବ, ବକୁଳ, ତମାଳ,
ବିଭୀତକୀ, ହରୀତକୀ, ଆମଳକୀ ଆଦି
ସଜାଇ ଶ୍ୟାମଳ ଅଙ୍ଗ ପଲ୍ଲବ ମୁକୁଳେ
ନିବେଦିତ ପ୍ରାଣେ ସର୍ବେ ରହିଛନ୍ତି ତହିଁ
କେହି ବା ଆନତ ଫଳ ଭରେ, ଉନ୍ନତ ବା
କେହି ପୁଷ୍ପଗୁଚ୍ଛେ; ଯେସନେ ଯୌବନେ ଯୁବତୀ !
ସୁମନ ସମ୍ପଦ ଗନ୍ଧ ଘେନିଆଇଣ ବାୟୁ
ବୋଳି ଅଙ୍ଗେ ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ବହଇ ଚୌଦିଗେ
ନାତ୍ୟୁଷ୍ଣ ଶୀତଳ ଗନ୍ଧ ସଦାନନ୍ଦ କାୟ,
ଯା ଘ୍ରାଣେ ହୃଦୟବଲ୍ଲୀ ନାଚଇ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ
କେତେ କମନୀୟ ଆହା କି ସୁରମ୍ୟ ସ୍ଥଳୀ
ଅଛି କି ଏଭଳି ସ୍ଥଳୀ ଏ ବିଶ୍ୱ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡେ ?
ଥିଲା ପର. କାହିଁ ଅର୍ଜୁନ ହୁଏ ପରତେ,
ମନେ ହୁଏ ଦେଖି ଯେସନେ ପ୍ରକୃତି ସୁନ୍ଦରୀ
ଶାନ୍ତି ଦେବୀ ସଙ୍ଗେ ଏଥି ମୂର୍ତ୍ତିମତୀ ହୋଇ,
ଭ୍ରମୁଛନ୍ତି ଅଜ ବନେ ସହାସ୍ୟ ବଦନେ ।
ଖଣ୍ଡେ ଦୂର ଯାଇ ପୁଣି ଦେଖିଲେ ସମ୍ମୁଖେ,
ନଭସ୍ପର୍ଶୀ ଚୂଡ଼ା ଏକ ରମ୍ୟ ହର୍ମ୍ମ୍ୟ ଶିରେ,
ଉଚ୍ଚେ ତା ଉପରେ ଏକ ଧ୍ୱଜା ମନୋହର,
ହେଲେହେଁ ସେ ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ ବର୍ଣ୍ଣ ସ୍ଫୁଟତର
ଦିଶେ ମାତ୍ର ରକ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣ ତହିଁ । ମନ୍ଦ ବାତେ
ଉଡ଼ଇ ପତାକା ଯେସନେ ତରଙ୍ଗ ରଙ୍ଗରେ,
କି ଅପୂର୍ବ ଶୋଭା ଦିଶେ ଦର୍ଶକ ନୟନେ,
ମନେ ହୁଏ ଦେଖି ଯେସନେ ଇନ୍ଦ୍ର-ଚାପ ଛାୟା
ପଡ଼ିଛି ସାଗର ଗର୍ଭେ, ତରଙ୍ଗ କ୍ଷୋଭିତ ।
ସ୍ଥିର ନେତ୍ରେ ଦେଖୁଥିଲେ ସେ ଶୋଭା ଅର୍ଜ୍ଜୁନ
ପ୍ରତିମା ପ୍ରତିମ ନାରୀ ବୁଲୁଥିଲେ ପଥେ ।

ଏତେ ଯେ ବର୍ତ୍ତନା କରି ଯାଇଥିଲେ ସଖୀ
ଅଟିବାକୁ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେବୀ ରାଜ୍ୟ ପୁରେ ଦ୍ୱାର,
ଅଣିବାର ଦୂରର ଥାଉ ଯାଇଛନ୍ତି ଭୁଲି
ନିଜେ ନିଜ ଦେହ କଥା, କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଳନ
କଥା କି କହିବ ଆଉ; ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ମନ୍ଦିର
ସବ ଦେଖିଛି ଭୁଲାଇ; ଏମନ୍ତ ସମୟେ
ପଡ଼ନ୍ତେ ଅର୍ଦ୍ଧିନୀ ପାଦ ବନ୍ଧୁର ପ୍ରସ୍ତରେ,
ଉଠିଲେ ଚମକି ତହୁଁ ଯାଉଁ ଯାଉଁ ପଥେ,
ସଖୀ 'ଉହୁ ଉହୁ' କହି, ଶୁହିଁଲେ ଚକିତେ
ଘଟିଛି ଅଗ୍ରଗା ରକ୍ଷିଣୀ, ଯାଗ୍ରହେ ପୁଛିଲେ
ତେବେ ଅର୍ଦ୍ଧିନୀ ତାହାଙ୍କୁ, "କେତେ ଦୂରେ ଅଛି
ଆଉ ଦେବୀଙ୍କ ମନ୍ଦିର?" "ସେହି ଯେ ସୁରମ୍ୟ
ଚୂଡ଼ା ଦିଶଇ ସମ୍ମୁଖେ, ସେହି ତାଙ୍କ ପୁରୀ
ନୁହେଁ ବେଶି ଦୂର ଅଉ ଅଳ୍ପ ଦୂର ମାତ୍ର"
ଏତେ କହି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଗୁଲୁ ଗୁଲୁ ଦୁହେଁ
ତୋରଣ ସମ୍ମୁଖେ ଆସି ହେଲେ ଉପନୀତ,
ଦ୍ୱିରଦ ରଦ ନିର୍ମିତ ସୁନ୍ଦର ତୋରଣ,
ମାଣିକ୍ୟ କାଞ୍ଚନ କାରୁକାର୍ଯ୍ୟ ତଦୁପର
ପ୍ରବାଳ ମୁକୁତା ସ୍ତମ୍ଭ ଶୋଭେ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ,
ସ୍ତମ୍ଭେ ସ୍ତମ୍ଭେ ନୀଳମଣି-ମାଳା, ଦିଶେ ଗୁରୁ,
ପ୍ରତିମାଳେ ହୀର-ପୁଷ୍ପ ଦିଶେ ଗୁରୁତର,
ଦିଶେ ଗୁରୁ ତମ ପୁଣି, ଫୁଟନ୍ତା କୁସୁମ,
ଭ୍ରମେ ଉନ୍ମତ୍ତା ଭ୍ରମର ଯେବେ ପୁଷ୍ପୋପର
ବସେ; ନାସିଦ୍ୱୟ ଦୁଇ ପାର୍ଶ୍ୱେ ପ୍ରତିହାରୀ
ରୂପେ ରହିଛନ୍ତି ତହିଁ, ଅର୍ଦ୍ଧିନୀ ଶ୍ରୀମୁଖ
ପ୍ରତି ଅନାଇଲେ, ମାତ୍ର ନ ଭଷିଲେ କେହି,
ତୋରଣେ ପ୍ରବେଶି ଯାହା ଦେଖିଲେ ଅର୍ଦ୍ଧିନୀ,
କେମନ୍ତେ ବର୍ଣ୍ଣିବ ତାହା ଦୁର୍ବଳା ଲେଖନୀ,
କଳ୍ପନା ନୟନେ ଯାହା ଦେଖଇ ସମ୍ମୁଖେ
ଲକ୍ଷାଂଶୁ ଏକାଂଶ ଯେବେ ପାରନ୍ତି ପ୍ରକାଶି
ମଣନ୍ତି ସାର୍ଥକ ସିନା ଲେଖନୀ ଧାରଣ ।

ସପ୍ତମ ସର୍ଗ ।

"ସ୍ୱପ୍ନପୁର ବର୍ଣ୍ଣନ ।"

କାହିଁ ଅର୍ବାଚୀନ ମମ ଅଧମାଧମ
କାହିଁ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେବୀ ପୁର,
ବାମନ ହୋଇ ମୁଁ ଇଚ୍ଛେ ଛୁଇଁବାକୁ
ନଭେ ଦେହ ସୁଧାଂଶୁର । ୧ ।

କାକ ହୋଇ ପିକ— କଣ୍ଠେ ଗାଇବାକୁ
ବଳି ଅଛି ମୋର ମନ,
ଗର୍ଦ୍ଦଭ, ଦର୍ଦ୍ଦୁର ପାରଇ କି କେବେ
ଅନୁକରି ବୀଣା ସ୍ୱନ ? । ୨ ।

ଜାଣି-ଶୁଣି ଏହା ତଥାପି ଇଚ୍ଛାରେ
କରିବି ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନ,
ଏ ଧୃଷ୍ଟତା ମୋର କ୍ଷମିବ ସ୍ନେହରେ
ହେ କବି କୋବିଦ ଗଣ । ୩ ।

ତବ ଅନୁରୂପେ ଗାଥା ଗାଇବାକୁ
ବଳିଛି ଇଚ୍ଛା ମୋହର,
ନାହିଁ ଶକ୍ତି ମାତ୍ର ଶିଶୁ ପ୍ରାୟେ ମୁହିଁ
ପଥେ ତୋଳେ ବାଲିଘର । ୪ ।

ଅତି ଧୀରେ ଧୀରେ   ପ୍ରବେଶି ଅଶ୍ୱିନୀ
ଦେଖିଲେ ଯାହା ସେ ପୁରେ,
ସୁକବି ଅଶକ୍ତ   କଳ୍ପିତ ବର୍ଣ୍ଣନେ
ମୋ ବର୍ଣ୍ଣିବା ଆଜ ଦୂରେ । ୫ ।
ଦୁଇ ପାଶେ ଶୁଭ୍ର   ପ୍ରସ୍ତର ନିର୍ମିତ
ତୁଙ୍ଗ ଗୁରୁ ହର୍ମ୍ମ୍ୟ ରାଜି,
କନକ ଖଚିତ—   ମୁକ୍ତାବଳୀ ତହିଁ
ବିଜଡ଼ିତ ବହୁ ରାଜି । ୬ ।
ଦ୍ୱିରଦ ରଦରେ   ନିର୍ମିତ ଗବାକ୍ଷ
ଜଡ଼ିତ ତହିଁ ସୁବର୍ଣ୍ଣ,
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ମୟୂଖେ   ଦିବସେ ଗୁରୁତର
ମୋହଇ ଦର୍ଶକ ମନ । ୭ ।
ତୁଷାର ରାଶିରେ   ଉଷା ସୌର କର
ପଡ଼ି ଦିଶିଲା ପରାୟେ,
ତହିଁ ବଳ ଶୋଭା   ଦିଶେ ମନୋହର
ଚକ୍ଷୁ ଚିକିମିକି ଯାଏ । ୮ ।
ଦୁଇ ପାଶେ ଖଚିତ— ସୌଧରାଜି ମଧ୍ୟେ
ପଥ ଯାଇ ଶୌର୍ଯ୍ୟ ଋଜୁ,
ସକୋତ ନଦୀର   ବହେ ମଧ୍ୟେ, ଦୁଇ-
ପାଶେ ଶ୍ୱେତ ଶୈଳ ବ୍ରଜ । ୯ ।
ପଥ ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ   ଗୁରୁ ଉତ୍ସ କାହିଁ
ପୁଷ୍ପ କୁଞ୍ଜେ ସୁବେଷ୍ଟିତ,
ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଉଠି ଯହିଁ   ଗନ୍ଧ-ବାରି-ଧାର
ଚୂର୍ଣ୍ଣାକାରେ ଭୂପତିତ । ୧୦ ।
ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପୁଷ୍ପ   ବିବିଧ ବର୍ଣ୍ଣର
କେହି ଶ୍ୱେତ ରକ୍ତ ପୀତ,
ମାଳ ମାଳ ହୋଇ   ପଥ ପାଶେ ପାଶେ
ରହିଛି ହୋଇ ସଜ୍ଜିତ । ୧୧ ।
ଗୁଚ୍ଛ ଗୁଚ୍ଛ ପୁଷ୍ପ   ସ ଘନ ପଲ୍ଲବ
ରହିଛି ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ କଳସେ,
କାହିଁ ବା ସୁମନ,   ଲତିକା ଦୋଳାରେ
ଦୋଳଇ ମୃଦୁ ବତାସେ । ୧୨ ।
ଆକାଶେ ଫୁଟଇ   କୁସୁମ କେତେବା
କୁସୁମ ବରଷା କାହିଁ,
କାହୁଁ ଏ କୁସୁମ   ଆସିଲା ଦେଖନ୍ତେ
କେଉଁଣେ ଗଲା ଆଉ ନାହିଁ । ୧୩ ।
ଅଗୁରୁ ଚନ୍ଦନ   କୁଙ୍କୁମର ଗନ୍ଧ
ଦେବ-ପୁଷ୍ପ ଗନ୍ଧ ସହ,
ଉଠଇ ସୌରଭେ   ମୃଦୁ ମଧୁ ଧୀରେ
ବହେ ଯେବେ ଗନ୍ଧବହ । ୧୪ ।
ଏ ସୁଗନ୍ଧ ତହୁଁ   ଉଠେ ନିରନ୍ତର
କେ କରି ପାରେ ବର୍ଣ୍ଣନା,
ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସୌରଭେ   ପାର୍ଥିବ ସୁଗନ୍ଧ
କାହିଁ ବା ତାର ତୁଳନା । ୧୫ ।
କର୍ଣ୍ଣ ରସାୟନ   ଅତୀବ ମଧୁର
ଧ୍ୱନି ଉଠେ ନିରନ୍ତର,
ମନ ପ୍ରାଣ ଆହା   ତନ୍ମୟ ହୁଅଇ
ଶୁଣି ସେ ମଧୁର ସ୍ୱର । ୧୬ ।
କବିଙ୍କ ଉପମା   ପିକ-କଣ୍ଠ କିମ୍ବା
ବୀଣା କ୍ୱଣ ସ୍ୱର ସିନା,
ସେ ସ୍ୱର ଉପମା   ସେହି ସ୍ୱର ଆଉ
ନାହିଁ ଅନ୍ୟ ତାହା ବିନା । ୧୭ ।
କାହିଁ ବା ଅନ୍ଧାର   କାହିଁ ବା ଆଲୋକ
କାହିଁ ଆଲୋକ-ଅନ୍ଧାର,
ମିଶାମିଶି ହୋଇ   ରହିଛି ସେ ଠାବେ
ସବୁ ଦୃଶ୍ୟ ମନୋହର । ୧୮ ।
କ୍ଷଣପ୍ରଭା ରୂପୀ   କ୍ଷୀଣତନ୍ୱୀ କେତେ
ସୁନ୍ଦରୀଙ୍କ ଶିରୋମଣି,
ନବ ନବ ବେଶେ   ଉଦେଇ ଯାଆନ୍ତି
କାହାର ସବେ ତକ୍ଷଣି । ୧୯ ।

ପୁଣି ଅଛନ୍ତି   ତାଙ୍କ ପଛେ କେତେ
ପଛେ ପଛେ କେତେ ପୁଣି,
ତରଙ୍ଗ ଆକାରେ   ଉଠନ୍ତି ଗଗନେ
ଅସଂଖ୍ୟ ସ୍ୱର୍ଗ ତରୁଣୀ । ୨୦ ।
କେହୁ ସୁଧାପାନେ   କେହୁ ନୃତ୍ୟ ଗୀତେ
କେହୁ ଅବା କ୍ରୀଡାରତ,
କେହୁ ବା ଭ୍ରମନ୍ତି   ହସ୍ତିତେ ଚୌଦିଗେ
ମହାନନ୍ଦେ ସର୍ବେ ମତ୍ତ । ୨୧ ।
ନାଗରୀଙ୍କ ରୂପ   କେତେ ମନୋହର
କେମନ୍ତେ ଅବା ବର୍ଣ୍ଣିବ,
ନାହିଁତ ଶବଦ   ଶବ୍ଦକୋଷ ମଧ୍ୟେ
ସେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରକାଶିବ । ୨୨ ।
ରତି, ରୋହିଣୀ ବା   ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ଯେବେ
ଚନ୍ଦ୍ରରୂପା ଏ ନାଗରୀ,
ତୁଳନା ସ୍ଥଳରେ   କହିଲି ଏତେକ
ହେବେତ ତହୁଁ ସୁନ୍ଦରୀ । ୨୩ ।
ଅକସ୍ମାତେ ଏକ   ଦେଖିଲି ତଡାଗ
ସୁବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ମନୋହର,
ସନ୍ତରନ୍ତି ରଙ୍ଗେ   ମତ୍ସ୍ୟ କୂର୍ମ ଆଦି
ବହୁବିଧ ଜଳଚର । ୨୪ ।
ଉଡ଼ି ଉଡ଼ି ଆସି   ବସନ୍ତ କୌତୁକେ
ସାରସ ସଙ୍ଗେ ସାରସୀ,
ବୁଡ଼ି ବୁଡ଼ି ବୁଲେ   ପାଣିକୁଆ କାହିଁ
କ୍ରୀଡ଼ାମତ୍ତ ହଂସ-ହଂସୀ । ୨୫ ।
ପଲ ପଲ ପକ୍ଷୀ   କେହୁ ଧଳା କଳା
କେହୁବା ପୀତ, ଲୋହିତ,
ନୀଳ-ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ   ଶୋଭା ସୃଜୁଛନ୍ତି
ଆକାଶ କର ସହିତ । ୨୬ ।
ନୀଳାମ୍ବର ପିନ୍ଧି   କହ୍ଲାର ଆନନ୍ଦେ
ତରଙ୍ଗ ସଙ୍ଗେ ନାଚଇ,
ଲୋହିତ ବସନ   ପିନ୍ଧି ସୂର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରିୟା
ଆନନ୍ଦେ ନୀରେ ଭାସଇ । ୨୭ ।
ମୋ ଦାଉ ତୋ ଦାଉ   ପାଉ ନୁହେଁ ସହି
ସଦ୍ଭେ ଗୃହିଁ କହେ କଇଁ,
ବସନ ଭୂଷଣେ   ନୁହଇ ଭୂଷିତ
(ମୁଁ) ତେଣୁ ସଦା ହାସ୍ୟ-ମୟୀ । ୨୮ ।
ଯେତେଣ ଅନାଉଛି   ଅଶ୍ୱିନୀ ସେ ଦିଗେ
ଦେଖେ ନବ ନବ ଶୋଭା,
ଚକ୍ଷୁ-ପ୍ରୀତି-କର   ହୃଦ-ମୁଦ-କର
ସମସ୍ତହିଁ ମନୋଲୋଭା । ୨୯ ।
ଶବଦ, ପରଶ,   ରୂପ, ରସ, ଗନ୍ଧ,
ସରବେ ତହିଁ ସୁନ୍ଦର,
ମଧୁକାଳେ ଧରା,   ଜୀବନ-ଯୌବନ
ସ୍ପର୍ଶେ ଯଥା ଗୃହୁତର । ୩୦ ।
ପ୍ରାବୃଟେ ବଢ଼ଇ   ନଦୀଜଳ ଯେସନେ
ବୃହିଁ ବୃହିଁ କ୍ଷଣେ କ୍ଷଣେ,
ଅଶ୍ୱିନୀ ଆନନ୍ଦ   ମୁହୁର୍ମୁହୁ ବଢ଼େ
ତେସନ ଶୋଭା ଦର୍ଶନେ । ୩୧ ।
ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ   ଅତ୍ୟାଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଏକ
ଦେଖିଲେ ଅଶ୍ୱିନୀ ତହିଁ,
ମନେ ଉଦେହୁଏ   ଯାହା ଯେତେବେଳେ
ତକ୍ଷଣେ ତାହା ଦେଖଇ । ୩୨ ।
ମନ ବାସନାକୁ   ଦୃଷ୍ଟିପଥେ ନେଇ
କଏବା ସ୍ଥାପଇ ଆଣି,
ନ ପାରିଲେ କଳି   ଦେଖି ସେହିରୂପ
କେମନ୍ତ ସେହି କାହାଣୀ । ୩୩ ।
ଭାବୁ ଭାବୁ ମନେ   ଉଦେ ହେଲା ଆସି
ସବୁ କି ଏଥି ସୁନ୍ଦର,
ନାହିଁକି ଏ ପୁରେ   ଆଉ ଅନ୍ୟ କିଛି
ଅଦଭୁତ, ଅସୁନ୍ଦର ? । ୩୪ ।

ଏକ ବୃକ୍ଷେ ଫଳେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଫଳ
ଫଳରୁ ଫୁଲ ହୁଅଇ,
ଦୁଇ-ପଦ ପଶୁ ଚତୁଷ୍ପଦ ପକ୍ଷୀ
ନରମୁଖ, ଦେହ ଅଶ୍ୱ । ୩୫ ।

କେହୁ ଲୋମ ଯୁକ୍ତ କେହୁ ଲୋମ ଶୂନ୍ୟ
ବହୁନଖ, ମୁଖ କାର,
କେହୁବା କବନ୍ଧ ହସ୍ତ ପଦ ଶୂନ୍ୟ
କେହୁବା ଭୀଷଣାକାର । ୩୬ ।

ଭୀଷଣ ଦଶନ ଭୀଷଣ ବଦନ
ବ୍ୟାଦାନ ଭୀଷଣତର,
ଚକ୍ଷୁ ମୁଦି ଭୟେ ଥରଲେ ଅଶ୍ୱିନୀ
ସ୍ୱେଦସିକ୍ତ କଳେବର । ୩୭ ।

ନେତ୍ର ପୁନ ଖୋଲି ଦେଖିଲେ ସମ୍ମୁଖେ
ସହସା ବିଶାଳ ବନ,
ସିଂହ ବ୍ୟାଘ୍ର ହସ୍ତୀ ଅଶ୍ୱ ମହିଷାଦି
ଅଗଣିତ ଜୀବଗଣ । ୩୮ ।

ଶୂନ୍ୟେ ଉଡୁଛନ୍ତି ତରୁ ଲତାଗଣ
ଶୂନ୍ୟେ ଚତୁଷ୍ପଦ ପ୍ରାଣୀ,
ଡରି ବୁଲୁଛନ୍ତି କେମନ୍ତେ ଏ ଭବେ
ନ ପାରିଲେ ତାହା ଜାଣି । ୩୯ ।

ସ୍ତମ୍ଭୀଭୂତ ହୋଇ କେତେବେଳ ଯାଏ
ଦେଖିଲେ ସେ ଦୃଶ୍ୟ ତହିଁ,
ନ ପାରିଲେ କଳି ନିଜ ଜ୍ଞାନବଳେ
ଭବ ଭିନ୍ନ ଗଲେ ରହି । ୪୦ ।

କେତେ ସୌର ରାଜ୍ୟ ଗ୍ରହ ଉପଗ୍ରହ
ଚନ୍ଦ୍ର ତାରା ପ୍ରଭାକର,
ବିଭୀଷଣ ବେଗେ ଚକ୍ରାକାରେ ସର୍ବେ
ଭ୍ରମୁଛନ୍ତି ନିରନ୍ତର । ୪୧ ।

ଭୀମ ଧୂମକେତୁ ଭୀମ ପୁଚ୍ଛ ଟେକି
କାହିଁ ଗର୍ଜ୍ଜଇ ଭୈରବେ,
ଗ୍ରହଚ୍ୟୁତ ଉଲ୍କା ବିକଟ ଶବଦେ
ପଡ଼ଇ ସାଗର ଗର୍ଭେ । ୪୨ ।

ଅସଂଖ୍ୟ ଶୈଳ ନଦ ନଦୀ ସହ
ପ୍ରବାହିତ ଅଗଣନ,
କାହିଁବା ଆଗ୍ନେୟ— ଗିରି କରେ ଅଗ୍ନି
ମୁହୁର୍ମୁହୁ ଉଦ୍‌ଗୀରଣ । ୪୩ ।

ଭୀମ ଭୂମିକମ୍ପେ ବଦରେ ଭୂଧର
ଟଳମଳ ବିଶ୍ୱ କ୍ଷଣେ,
ଶତ ଶତ ରାଜ୍ୟ ଭାସେ ଭୀମ ସ୍ରୋତେ
ଭୀଷଣ ଜଳପ୍ଲାବନେ । ୪୪ ।

ଭୀଷଣ ସଂଗ୍ରାମ ଲାଗିଅଛି କାହିଁ
ବହେ ନଦୀ ସ୍ରୋତ ରକ୍ତେ,
ଜଳବମ୍ବ ଧୂମ ଉଠେ କେତେ ଛନ୍ଦି
ଅଶ୍ୱିନୀ ଚକ୍ଷୁ ଅଗ୍ରତେ । ୪୫ ।

ସହସା ଆକାଶେ ନିବିଡ଼ ନୀରଦ
ଘୋଟିଗଲା ଚଉଦିଗେ,
ଘୋର ଅନ୍ଧକାରେ ନ ପାରିଲେ ଦେଖି
ବାଟ, ଘାଟ, କେଉଁ ଦିଗେ । ୪୬ ।

ହୁହୁଙ୍କାର ସ୍ୱନେ ଭୀମ ପ୍ରଭଞ୍ଜନ
ଗର୍ଜ୍ଜଇ ଭୈରବ ରବେ,
ବିଭୀଷଣ ହାସ୍ୟେ ହସେ କ୍ଷଣ-ପ୍ରଭା
ଦମ୍ଭୋଳୀ-ନାଦଇ ଦମ୍ଭେ । ୪୭ ।

ମେଘ ଘଡ଼ ଘଡ଼ କର କଡ଼ କଡ଼
ପଡ଼ଇ କରକା ରାଶି,
କମ୍ପେ ବସୁନ୍ଧରା ଥର ଥର ଥର
ଘର ଗ୍ରାମ ଯାଏ ଭାସି । ୪୮ ।

ସମ୍ବର୍ତ୍ତ ସଦୃଶ ମନ୍ଦ୍ରଇ ଭୈରବେ
ବିଭୀଷଣ ପୟୋଧର,
ନିବିଡ଼ ତମସା ସୌଦାମିନୀ ହାସ୍ୟେ
ଦିଶଇ ନିବିଡ଼ତର । ୪୯

ସେ ବିକଟ ହାସ୍ୟେ ଦେଖିଲେ ଅମ୍ବିକା
ପ୍ରକାଣ୍ଡ ମୃଗେନ୍ଦ୍ର କେଶରୀ,
ଶୃଙ୍ଗଧର ଶଙ୍କୁ ଆସ୍ଫାଳି କେଶର
ବଦନ ବ୍ୟାଦାନ କରି । ୫୦ ।
ବିଦ୍ୟୁତ ଗତିରେ ଧାଇଁଛନ୍ତି ଦୁହେଁ
ଲକ୍ଷ ରଖି ତାହା ପ୍ରତି,
ନ ଦେଖିଲେ ଆଉ ପରକ୍ଷଣେ କିଛି
ନିବିଡ଼ ତମସେ ସତୀ । ୫୧ ।
ପୁଣି କ୍ଷଣପ୍ରଭା ଚମକେ ଅମ୍ବିକା
ସମ୍ମୁଖେ ବେନି କେଶରୀ,
ଦେଖି ଜ୍ଞାନ ଶୂନ୍ୟ ହୋଇଲେ ସହସା
ଭୀଷଣ ବେଗେ ଚିତ୍କାରି । ୫୨ ।
ଅମ୍ବିକାର ଦଶା ଦେଖିଣ ରକ୍ଷିଣୀ
ସଧୀରେ ଟେକିଲେ ଯାଇ,
ଚେତାଇ ସାଦରେ ପୁଛିଲେ "କି ହେଲା !
ମୂର୍ଚ୍ଛା ଗଲ କାହିଁପାଇଁ ?" । ୫୩ ।
ଅଦ୍ୟ ପ୍ରାନ୍ତ କରି ରକ୍ଷିଣୀ ସମ୍ମୁଖେ
ସମସ୍ତ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ଧୀରେ,
କହିଲେ ଅମ୍ବିକା ସ୍ୱପ୍ନଦେଶ ପୁରେ
ଦେଖିଲେ ଯାହା ଆଖିରେ । ୫୪ ।
"ଅନାଦି ଅନନ୍ତ ଏ ପୁର ମହିମା"
କହିଲେ ରକ୍ଷିଣୀ, "ସହି,
କୋଟି କୋଟି ଯୁଗ ଭ୍ରମିଲେ ଏ ରୂପେ
ଗୋଟିଏ ତୁଟି ନୁହଇ । ୫୫ ।
ଗାରୁଡ଼ିଆ ଖେଳେ ସର୍ପ ସଙ୍ଗେ, ଜାଣେ
କୁହୁକୀ ବାଜୀ * ମରମ,
ଅନ୍ୟ ସର୍ବେ ସଖି ଭୟପ୍ରଦ ଅଦ୍ଭୁତ
ଏଥିବା କେଉଁ ଭରମ । ୫୬ ।

ପୁରବାସୀ ଜେତେ ମହାମାୟା ଦୃଶ୍ୟ
ନୁହଇ କିଛି ନୂତନ,
ନ ବୁଝଇ ଅନ୍ୟ କେହି ଗୂଢ ତତ୍ତ୍ୱ
ବିନା ବିଜ୍ଞାନ-ଅଞ୍ଜନ" । ୫୭ ।
ବ୍ୟାକୁଳିତ ଚିତ୍ତେ "କାହିଁ ସେ ମନ୍ଦିର
କେତେଦୂର ଅଛି ବୋଲି,"
ପୁଛନ୍ତେ ଅମ୍ବିକା କହିଲେ ରକ୍ଷିଣୀ
"ଚକ୍ଷୁ ବୁଜି ହଅ ଖୋଲି" । ୫୮ ।
ସହସ୍ର ସୁଧାଂଶୁ ଢାଳଇ ସୁଧାଂଶୁ
ଶାରଦ ନିର୍ମଳାକାଶେ,
କୌମୁଦୀ ବସନେ ଆବରି ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ
କୁମୁଦ ସଲିଳେ ହସେ । ୫୯ ।
ସୁଦୂରୁ ସରସୀ କାଚ-ସ୍ୱଚ୍ଛ-ନୀର
ପୁଷ୍ପ-ମଣ୍ଡଳ-ମାଳିକା,
ସୁରମ୍ୟ ପ୍ରାସାଦ ଶୋଭଇ ତା ତୀରେ
ଫିଟାଇ ଚକ୍ଷୁ ଅମ୍ବିକା । ୬୦ ।
ଦେଖିଲେ ଫିଟିଲା କବାଟ ଦେଉଳୁଁ
ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ରାଶି,
କୋକିଳ କୋମଳ କମନୀୟ କଣ୍ଠ-
ସ୍ୱରେ ପୁରି ଯାଏ ଭାସି । ୬୧ ।
ବସନ୍ତ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ରାକା ଶରଚ୍ଛଶୀ
ଅନିଳ ମଳୟାକୁଳ,
ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ ହୋଇ ବସିଛେ ଆନନ୍ଦେ
କୋଟି ଗୁଣେ ହୋଇ ଠୁଳ । ୬୨ ।
ପ୍ରଶାନ୍ତ ଗମ୍ଭୀର ପ୍ରସନ୍ନତା ମୟ
ଦୟାଧାର ବଦନନା,
ବିଶ୍ୱ-ବିମୋହନୀ ବିଦ୍ୟୁତ-ବରଣା
ଗୁରୁ ନଳିନୀ ନୟନା । ୬୩ ।

* ବାଜୀ—ଖେଳ, ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲ ।

ଗୁରୁ ବିମ୍ବାଧର ଲଲାଟେ ସିନ୍ଦୁର
ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶରଦନ୍ଦୁ ଆଭା,
ବିମୁକ୍ତ କୁଞ୍ଚିତ ସୁଗୁରୁ ଚିକୁର
ସୁନୀଳ-ଜଳଦ-ପ୍ରଭା । ୬୪ ।
ଶୋଭେ ଶିର୍ଷୋପର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କିରୀଟ
ଗଞ୍ଜେ ମଧ୍ୟାହ୍ନ ତପନ,
ରତନେ ଖଚିତ ଅମ୍ବରେ ଅଦ୍ଭୁତ
ଝଲସି ପଡ଼େ ନୟନ । ୬୫ ।
ବାମକରେ ଜାଲ ଦକ୍ଷିଣେ ଦର୍ପଣ
ଭୂଷିତା ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଭୂଷଣେ,
ରାଜ ରାଜେଶ୍ୱରୀ ରୁଚେ ବରାଙ୍ଗରେ
କେକୀ-ପୁଚ୍ଛ ସିଂହାସନେ । ୬୬ ।
ଧରେ କେ ତାମ୍ବୁଳ ବିଞ୍ଚେ କେ ଚାମର
ଯୋଗାଏ କେହୁ ସୁଗନ୍ଧ,
ପ୍ରବେଶି ମନ୍ଦିରେ ପ୍ରଣମିଲେ ଦୁହେଁ
ଚୁମ୍ବି ଦେବୀ ପାଦଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ । ୬୭ ।
ଆଶୀର୍ବାଦ କରି ଜିଜ୍ଞାସିଲେ ଦେବୀ –
“କହ କହଲେ ଅମ୍ବିକା,
କୁଶଳତ ସବୁ ଚନ୍ଦ୍ର ପୁରେ ଅଛି
କେମନ୍ତ ସୁତା ରୋହିଣୀ । ୬୮ ।

ଗଦ ଗଦ କଣ୍ଠେ କହିଲେ ଅମ୍ବିକା
କଅବା ନଜାଣୁ ମାତଃ,
ଷୋଡ଼ଶ ବରଷ ଚନ୍ଦ୍ରପୁର ପତି
ଗର୍ଗମୁନି ଶାପଗ୍ରସ୍ତ । ୬୯ ।
ଏ ବିଶ୍ୱ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡେ ପତି ଭିନ୍ନ କାହିଁ
ପତି ପରାୟଣା ଗତି,
ଦିବାନିଶି ବସି କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ଆଉ
ଉଠିବାକୁ ନାହିଁ ଶକ୍ତି । ୭୦ ।
ଏକେତ ସୁତନ୍ୱୀ କ୍ଷୀଣାଙ୍ଗୀ ରୋହିଣୀ
କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି କ୍ଷୀଣତର,
ହୋଇଲେଣି ଆହା ସୁଦୀର୍ଘ ବିରହେ
ଅଛି ଜୀବନେ ମାତର । ୭୧ ।
ଅଳ୍ପ ଦିନେ ଆଉ ଜୀବନ ପ୍ରଦୀପ
ରୋହିଣୀର ଲିଭିଯିବ,
ତବ ଦରଶନ- ଆଶା-ତୈଳ ସିନା
ବଞ୍ଚାଇ ରଖିଛି ଜୀବ । ୭୨ ।
କର ଦୟା ବାରେ ଦୟାମୟୀ ମାଗୋ
ବଞ୍ଚୁ ଦୁଃଖିନୀର ଜୀବ,
ଅଧିକ ବିଳମ୍ବେ ନୈରାଶ୍ୟ-ପବନେ
ନିଶ୍ଚେ ଦୀପ ଲିଭିଯିବ । ୭୩ ।

ଅଷ୍ଟମ ସର୍ଗ ।

ଭାରତର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ବର୍ଣ୍ଣନ ।

ଚନ୍ଦ୍ରପୁର କଥା ଶୁଣି ଅଶ୍ୱିନୀ ମୁଖରୁ
*ମନ୍ଦାମାୟା ଚନ୍ଦ୍ରାନନ ହୋଇଲା ବିବର୍ଣ୍ଣ
ନିର୍ମଳ ଶାରଦ ଚନ୍ଦ୍ରେ ଆବରିଲା କିବା
ମେଘ ଖଣ୍ଡେ କ୍ଷଣପାଇଁ ଉଡ଼ିଆସି କାହୁଁ;
ବିଷାଦେ ନିଶ୍ୱାସ ଛାଡ଼ି ମନ୍ଦାମାୟା ଧୀରେ
କହିଲେ "ଅଶ୍ୱିନି ! ମୁହିଁ, ଜାଣେଁ ସବୁ, କିନ୍ତୁ
କି ଦୁଃଖ ଯେ ଭୋଗୁଛନ୍ତି ସତୀଏ, ଭାରତେ,
ଯେ ଦେଶେ ଜନମିଛନ୍ତି ରୋହିଣୀର ସ୍ୱାମୀ;
ଶୁଣିବୁ ତୁ ଯେବେ, ଅଭି ରୋହିଣୀକି ଦୁଃଖୀ
ବୋଲି ନ କହିବୁ କେଭେ । ଶୁଣିବାକୁ ଇଚ୍ଛା
ଯଦି ଶୁଣ କହେ ।" ଏତେ କହି ଆରମ୍ଭିଲେ,
"ଏକ ଚନ୍ଦ୍ର-ରାଜ-ଦୁଃଖେ କାନ୍ଦେ ଚନ୍ଦ୍ରପୁର,
ଲକ୍ଷ ରାଜା ଦୁଃଖେ କାନ୍ଦେ ଭାରତ ଅନ୍ତର
ଚନ୍ଦ୍ରପୁରେ ଏକା ସତୀ କାନ୍ଦେ ପତିପାଇଁ
କେତେ ଯେ କାନ୍ଦନ୍ତି ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ ସଂଖ୍ୟା ତାର ନାହିଁ;
ସତୀ ସାଧ୍ୱୀ ଆର୍ତ୍ତନାଦ ସାଧୁ ହାହାକାର
ଦୁର୍ବଳ କ୍ରନ୍ଦନ ନିତ୍ୟ ଉଠେ ନିରନ୍ତର
(ସର୍ବଂସହା, ସର୍ବଂସହା ଯଦ୍ୟପି ବୋଲାଏ
ଗୁରୁ ପାପ ଭାର କିନ୍ତୁ ନ ପାରଇ ସହି)
ନ ପାରି ସହଣ ତେଣୁ ଅସହ୍ୟ ଯନ୍ତ୍ରଣା
ହୋଇଣ ଅନନ୍ୟୋପାୟ ଜ କୁଛନ୍ତି ନିତି
ଶୋକ ଉଷ୍ଣ ଅଶ୍ରୁବାରି ବିଶ୍ୱପିତା ପଦେ
ଢାଳଇ ସତତ ଯଥା ସ୍ରୋତ ଜଳଧିରେ ।
ଏକମାତ୍ର ଆଶ୍ରୟ ଯେ ନିରାଶ୍ରୟଙ୍କର
ଆରତ ଭଞ୍ଜନ ପ୍ରଭୁ ଦୀନବନ୍ଧୁ ହର

କେତେକାଳ ସହିବେ ଏ ଦୁଃଖ ଦୁଃଖୀଙ୍କର
ଉପଯୁକ୍ତ କାଳ ଏବେ ହୋଇଛି ଭାରତେ,
ପାପୀ ପାପ ପୂର୍ଣ୍ଣମାତ୍ରା ହୋଇଅଛି ତହିଁ,
କର୍ମତରୁ ଫଳବତୀ ଏତେକାଳେ ଆସି
ଉଶ୍ୱାସିବେ ଧରା ଭାର ମନାସି ହୃଦୟେ
ବିଶୁଦ୍ଧ କନକେ ରଖି ଅଶୁଦ୍ଧ କଳଙ୍କେ,
ନଶେ ହୁତାଶନ ଯଥା, ପୋଡ଼ାଇ, ତେସନେ
ବିନାଶି ଦୁଷ୍କୃତ ରାଶି ରଖିବେ ଧରମ,
ଦୁଷ୍ଟର ଦମନ ଶିଷ୍ଟ ପାଳନ ସ୍ୱରୂପ,
ଏହିରୂପେ କର୍ମଫଳ ଦେବେ ବୋଲି ପରା
ଅଖିଳ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ପତି ସ୍ୱୟଂ ନାରାୟଣ
ଗୋଲୋକ ବିହାରୀ ହରି ପ୍ରଭୁ ଦୟାମୟ
ସୁଖ ଦୁଃଖାତୀତ, ତ୍ୟଜି ନିଜ ଧାମ ଏବେ
ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଲୋକେ ପବିତ୍ର ଭାରତେ,
ପ୍ରକୃତି ପ୍ରମୋଦୋଦ୍ୟାନ ଶାନ୍ତି ନିକେତନ;
ହିଂସା ଲୋଭ ଦୁଇ ଦୁଷ୍ଟ ଦସ୍ୟୁରୂପେ ପଶି
ଶାନ୍ତି ଦେବୀ ବରଭୂଷା ଦୟା ସ୍ନେହ ଆଦି
ହରିଛି ତା ଚିହ୍ନ, ପୁଣି, କରିଛି ନିଃସ୍ୱାର୍ଥ-
ପର ହିତ ତଙ୍କୁ ସ୍ୱାର୍ଥେ ଅନ୍ଧ ତହିଁ ଅଙ୍କେ
ଛାତିନ ହୀନେ ବିଦ୍ରୋହାଗ୍ନି ଦେଇଛି ଜଳାଇ
ଘରେ ଘରେ ହାହାକାର ଉଠେ ନିତି ନିତି,
ନିତି ନିତି ଶୀତ ଯେହ୍ନେ ବଢେ ଶୀତକାଳେ
ବଢ଼େ ହିଂସାରାଜ୍ୟ ଧର୍ମେ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ସମାଜେ
କାହିଁ ନାହିଁ ଶାନ୍ତି, ମର୍ତ୍ତ୍ୟ କର ଅହମିକା-
ମଦେ ମସ୍ତକଙ୍କୁ ଆହା ! ଅନନ୍ତ ନରକ-

* ସ୍ୱପ୍ନଦେବୀ ।

ରାଜ୍ୟ ନେଇଛ ଉଠାଇ; ପାପାଗ୍ରସ୍ତ ଧର୍ମ-
ଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇଛନ୍ତି ତେଣୁ ମାନବ ମାନବ
ବହୁଜୀବ କରି ଯାଙ୍କୁ ସୃଜିଛନ୍ତି ବ୍ରହ୍ମା
ବିଶ୍ୱ-ପିତା ଅଦ୍ୱିଯୋନି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ କରତା,
ତାଙ୍କ ଅପ୍ରୀତିର ଆହା ଦେଖିବେ କେମନ୍ତେ ?
ଧର୍ମର ପ୍ରକୃତ ତତ୍ତ୍ୱ ଯାଇଛନ୍ତି ଭୁଲି,
ଅହିଂସା ପରମ ଧର୍ମ ବେଦ ବାକ୍ୟ ତହିଁ,
ରହିଛି ନାମକୁ, କିନ୍ତୁ କି କହିବ, ହାୟ,
ଦମ୍ଭ ଦର୍ପ ଅଭିମାନ କ୍ରୋଧ ପାରୁଷ୍ୟାଦି
ଅସୁର ସମ୍ପଦେ ମତ୍ତ ଭାରତ ବାସୀଏ
ପୈଶାଚିକ ଯଜ୍ଞେ କରି ପଶୁ ନର ହତ୍ୟା
ମହାପାପ, ମହାଧର୍ମୀ ମଣନ୍ତି ଆପଣେ ।
ଅତି ପୂତ ବେଦ ଧର୍ମ ପୂଜା ପ୍ରକୃତିର
ଉଚ୍ଚ ଜୀବ ହନନରେ ପରିଣତ ଏବେ;
କି ଦୁର୍ଗତି ହୋଇଅଛି ଶୁଣ ପୁଣି ତହିଁ
ଏକତା ସୂତ୍ରରେ ବଦ୍ଧ ଥିଲେ ଯେଉଁ ଜାତି
ନିଃସ୍ୱାର୍ଥେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସର୍ବେ କରୁଥିଲେ ଯେହ୍ନେ
ସମାଜ ଉନ୍ନତି ଥିଲା ଏକମାତ୍ର ଲକ୍ଷ୍ୟ
ପ୍ରାଣପଣେ ସାଧୁଥିଲେ ସମାଜର ହିତ
ନ ରଖି ପ୍ରଭେଦ କେହି ନିଜ ପର ମଧ୍ୟେ
ଯଥା ଶକ୍ତି ଶସ୍ତ୍ରେ ଶାସ୍ତ୍ରେ କେହି ବା ବାଣିଜ୍ୟେ
କି କୃଷିବ ପୁଣି ଗୁଣ ଅନୁଯାୟୀ କର୍ମ
କରୁଥିଲେ ଯେହ୍ନେ, ଦେଖ ସେହି ଜାତି ଆଜି
ସ୍ୱାର୍ଥପର ହିଂସା ଦ୍ୱେଷ ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ
ଦୁର୍ବଳୁ ଦୁର୍ବଳତର ହେଉଛି କି ରୂପେ;
ଗୁଣ ଭେଦେ ଗୃହ ବର୍ଣ୍ଣ ବ୍ରାହ୍ମଣ କ୍ଷତ୍ରିୟ
ବୈଶ୍ୟ ଶୂଦ୍ର ଥିଲେ ଯେହ୍ନେ ଜନ୍ମ ଭେଦେ ଗୃହ-
ଜାତି ହେଲେ କାଳ କ୍ରମେ, ସେହି ଗୃହ ଏବେ
ଶତ ଲକ୍ଷ ଜାତି ମଧ୍ୟେ ବିଭକ୍ତ ହେବତେ;
ତାଙ୍କ ମଧ୍ୟେ ଶାଖା ପୁଣି ପ୍ରଶାଖା ତାଙ୍କର
କୁଳୀନ ମଉଳ ଭେଦ ତାଙ୍କ ମଧ୍ୟେ ପୁଣି !
କହିବାର ନୁହେଁ ଯାହା ଘଟିଛି ଭାରତେ
ଏହିରୂପେ ଉତ୍ପନ୍ନିଲା ଭେଦ ନିଜ ମଧ୍ୟେ
ଭାଙ୍ଗିଗଲା ଐକ୍ୟ ଗୁପ୍ତ ଶକ୍ତି ସମାଜର,
ହୋଇଲେ ଦୁର୍ବଳ କ୍ରମେ ଭାରତ ବାସୀଏ,
ସମଷ୍ଟିର ଶକ୍ତି କେବେ ଥାଏକି ବ୍ୟଷ୍ଟିରେ ?
ମତ୍ତହସ୍ତୀ ବନ୍ଧ ଯିନା ଗୁଣତ୍ରେ ତୃଣର
ଗୁଣରୁ ଖୁଲନେ ତୃଣ ଥାଏକି ସେ ବଳ ?
ଗୃହୁଁ ଗୃହୁଁ ହୋଇ ଶିଶୁ ଟିକି ଟିକି କରି
ଛିଣ୍ଡାଇ ପାରଇ ରଜ୍ଜୁ ଗଜ ବନ୍ଧନର
ବିଭକ୍ତ ହୋଇଲେ ତୃଣ ସଂଯୁକ୍ତ ରଜ୍ଜୁର
ଏକତ୍ୱେ ଭିନ୍ନତ୍ୱେ ଭେଦ ବୁଝିଲୁ କି କେତେ ।
ଅଧର୍ମୀ ଲେ ହିଂସିବାକୁ ପୁଣି ପରସ୍ପରେ
ଅଧର୍ମିକା ମଦେ ମତ୍ତ ହୋଇଣ ସବବେ,
ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେଲା ସ୍ୱାର୍ଥ ସିଦ୍ଧି ସମସ୍ତଙ୍କ ତହିଁ
ନ ଭାବିଲେ ନ୍ୟାୟାନ୍ୟାୟ ପାପ ପୁଣ୍ୟ କିଛି,
ସମାଜ ବା ଦେଶୋନ୍ନତି ନ ଭାବିଲେ କେହି
ନିର୍ମୋକ * ରୂପେ ଧର୍ମ ଅନ୍ତଃସାର ଶୂନ୍ୟ;
ରହିଲା ନାମକୁ, ପାପ ଏ ଛିଦ୍ରେ ପ୍ରବେଶି
ବୁଡାଇଲା ରାଜ୍ୟ, ରାଜ୍ୟ-ବାସୀ ସମସ୍ତଙ୍କୁ,
ବାୟୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ-କୁମ୍ଭ-ଛିଦ୍ରେ ଜଳ ପଶି ଯଥା
ବୁଡାଏ କଳସ ଭାରି ସଲିଳ ଗରଭେ
ଧର୍ମଚ୍ୟୁତି ହେତୁ ଆହା ! ଘୋର ପାପେ ମଗ୍ନ
ସୁଜ୍ଞାନ-ବର୍ଗୁର-ରୂପୀ-ମନଶ୍ଚକ୍ଷୁ ଦ୍ୱୟ
ଜଡିତ ପଙ୍କିଲ ଜଳେ ପାପ ପଲ୍ୱଳର
ନିଜ ହିତାହିତ ତେଣୁ ନ ଜାଣନ୍ତି କିଛି
ନ ଦେଖେ ପଟଳାବୃତ ନେତ୍ର ଯାହା ଯଥା ।
କୁପଥ୍ୟର ବେଗ ପରି କୁକର୍ମେ କୁଫଳ

* ସାପକାତି ।

ଆସିବ ନିଶ୍ଚୟ କାଳ, ଆସିଛି ସେ କାଳ
ଏବେ ଭାରତ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ଯହିଁ କ୍ରମେ କ୍ରମେ
ମହାପାପ-ଅଭ୍ର ହୋଇ ଅତି ଗାଢ଼ତର
ସୁଧାଂଶୁ-ସୁନ୍ଦର-ଧର୍ମ କରଛି ନିଷ୍ପ୍ରଭ
ଧ୍ୱଂସିବେ ତୋଳି ଏ ଘନ ତମିର ଅଶାନ୍ତି
ଭାରତ ହୃଦୟ ସ୍ୱୟଂ ନାରାୟଣ, ଘୋର
ଯୁଦ୍ଧ ପ୍ରଭଞ୍ଜନ ତହିଁ ଉଠାଇବେ, ଯେତେ
ପୁରାତନ ରାଜ୍ୟ-ଦେବ ସ୍ଥରଖାର, ଉଡ଼ି
ଯିବ ରାଜ୍ୟ, ରାଜ ସିଂହାସନ ଆଦି, ତୁଳା
ରାଶି ବାୟୁଯୋଗେ ଯଥା, ଏହି ଯୁଦ୍ଧେ
ଖେଳଡ଼ା ହେବେ ବିଶ୍ୱ ବୀର ବୃନ୍ଦ, ଚନ୍ଦ୍ରପତ
ପର ଯେତେ ମହାରଥୀ ପତି(କଳ୍କି) ଏହି ଝଡ଼
ଯେବେ ହୋଇବ ସ୍ତିମିତ, ଭାସିବ ଭାରତ
ନଭେ ଶାନ୍ତ ଶଶୀ ପୁନଃ, ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶରଦିନ୍ଦୁ
ସମ, ଫେରିବେ ସ୍ୱସ୍ଥାନେ ସର୍ବେ ବୀରବୃନ୍ଦ
ତେବେ, ହେଲେ ଶେଷ ଯୁଦ୍ଧ ଅଭିନୟ ପୁଣି
ସର୍ବ ଶେଷେ, ଶାନ୍ତ ରାଜ୍ୟ କରିଣ ସ୍ଥାପନ
ଫେରିବେ ବୈକୁଣ୍ଠେ ତେବେ ବୈକୁଣ୍ଠ ବିହାରୀ ।
କ୍ଷୁଦ୍ରବୁଦ୍ଧି ବିଶ୍ୱବାସୀ ପାଇବ କି ବୁଝି
ବିଶ୍ୱପିତାଙ୍କର ଏହି ଅନନ୍ତ ମହିମା ।
ମହାଜ୍ଞାନୀ ଜ୍ଞାନାଗମ୍ୟ ଅତି ଗୂଢ଼ ତତ୍ତ୍ୱ
ତାଙ୍କ ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ କେହି ନ ଜାଣଇ ବିଶ୍ୱେ,
କି କହିବ ଅଶ୍ୱିନୀ ମୁଁ ମହା ମାୟା ହୋଇ
ତାଙ୍କ ମାୟା ଆବରଣେ ଥାଏଁ ଲୋ ସତତ
ଥାଉ ଅନ୍ୟ କଥା, ଆଜ କହିବାର ଦୂରେ ।

ଶୁଣି ଏହି ଗୁହ୍ୟ ତତ୍ତ୍ୱ ମହାମାୟା ମୁଖୁଁ
ମନ୍ତ୍ରମୁଗ୍ଧ ସମ ସ୍ତବ୍ଧ ହୋଇଲେ ଅଶ୍ୱିନୀ
ନିର୍ବାକ ନିଶ୍ଚଳ ଦେହ ଅନାଶ୍ୱାସ ନାସା
ବହୁ କି ନ ବହେ ରକ୍ତ ଧମନୀ ଭିତରେ
କେ କହିବ ତାହା, ନେତ୍ର ନିଷ୍ପନ୍ଦ ନିଶ୍ଚଳ
ଜଣେ ହୁଏ ଦେଖି ଯେହ୍ନେ ଅନ୍ତର୍ଭେଦ-ଦୃଷ୍ଟି
ଦୁର୍ଭେଦ୍ୟ ତମସାଚ୍ଛନ୍ନ ବିଶ୍ୱ ମାୟା ଭେଦି
ପଶିଛି ଅନନ୍ତ ରାଜ୍ୟେ ବିଶ୍ୱ ନିୟନ୍ତାର;
ବିଧି-ବିଧି-ବୀଜ * ଯହିଁ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ନିହିତ
ଚର୍ମ-ନେତ୍ରେ ଦୃଷ୍ଟ ସେହି ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ରାଜ୍ୟେ,
ଅଶ୍ୱିନୀ ଗମ୍ଭୀର ମୂର୍ତ୍ତି ସାକ୍ଷୀ ମାତ୍ର ତାର,
ଅଜ୍ଞାନତା ନୀରବତା ଭାଷା ବର୍ଣ୍ଣନାର
ଅଜ୍ଞାନ ନୀରବ ଯୋଗୀ ଯୋଗେ ମଗ୍ନ ଯେବେ,
ଏହି ରୂପେ ହୁଏ ସିନା ବାହ୍ୟ ମୂର୍ତ୍ତି ତାର ।
କ୍ଷଣ ପରେ ମହାମାୟା କହିଲେ "ଅଶ୍ୱିନି,
ଜଣା ମୋ ସତ୍ୱରେ ଯାଇ ଗେହିଣୀକୁ ମୋର
ଅଚିରେ ହୋଇବ ପୂର୍ଣ୍ଣ ମନୋବାଞ୍ଛା ତାର
ଦୁଃଖ ନିଶି ଅବସାନ ହେବ ଅବିଳମ୍ବେ ।

* ବିଧି—ବିଧି ବୀଜ—ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ନିୟମର ମୂଳ ବା ସୃଷ୍ଟି ରହସ୍ୟ ।

ନବମ ସର୍ଗ ।

କୌରବ ପକ୍ଷର ମନ୍ତ୍ରଣା ।

ବସିଛନ୍ତି ସର୍ବେ ଆଜ ଗମ୍ଭୀର ବଦନେ
ଦ୍ରୋଣ କର୍ଣ୍ଣ କୃପ ଶଲ୍ୟ ଆଦି ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମା
ଶତ ଶତ ବୀରବୃନ୍ଦ ବେଷ୍ଟି ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନେ;
ତାରକା ମଣ୍ଡିତ କିବା ଅଭ୍ରାକ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରମା
କୁଞ୍ଚିତ କପାଳ ନେତ୍ର, ଅବନତ ମୁଖେ
ଗଣ୍ଡେ କର ସ୍ଥାପି ସର୍ବେ ବିଷଣ୍ଣ ଅନ୍ତରେ
ଗ୍ରୀବା ଟୋଳି ଦୀର୍ଘ ଶ୍ୱାସ ଛାଡ଼ି ମହାଦୁଃଖେ
ଅନିମେଷ ନେତ୍ରେ କେହି ନିରେଖେ ଉପରେ,
ଗୋ କଳ୍ପନେ ତଷ୍ଟ ତଳେ ଦେଖା ଯାଉ ଆଜ
କିପାଇଁ ବିଷଣ୍ଣ ଏଡ଼େ କୁରୁବୀର ସଜ ।
ସିଂହାସନ ଉପବିଷ୍ଟ ରାଜା ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ
ସୁଦୀର୍ଘ ନିଃଶ୍ୱାସ ଛାଡ଼ି ଦ୍ରୋଣ ଆଡ଼େ ଚାହିଁ
କହିଲେ "କେମନ୍ତେ ଗୁରୋ ମନୋରଥ ମମ
ହୋଇବ ପୂରଣ, ଆଉ ଦିଶୁ ନାହିଁ ବୁଦ୍ଧି;
କହୁଁ କହୁଁ ଗଲା ବହି ସପ୍ତାଦଶ ଦିନ,
ନର ରକ୍ତ ମେଦ ସ୍ରୋତେ ବହେ ନଦୀ ନିତି
କୁରୁବଳ କ୍ଷୀଣବଳ ହେଲେ ଦିନୁ ଦିନ
କି କଲେ ସରବେ ହୋଇ ମହାରଥୀ ପତି
ନାମକୁ ହୋଇଛ ମାତ୍ର ମହା-ମହା ରଥୀ
ଅତି ଅଳ୍ପ ଶକ୍ତି କାର୍ଯ୍ୟରେ ଦେଖୁଛି ମାତ୍ର ।
ନିଦାଘ ସନ୍ତପ୍ତ ତରୁ ଦଳେ ଦଳେ ଆହା !
ଶୁଷ୍କପତ୍ର କ୍ଷୀଣ ଯେସନ୍ତେ ଆତପ ତାପରେ,
ବେଗବତୀ ସ୍ରୋତସ୍ୱତୀ କିମ୍ବା କ୍ଷୀଣତୋୟା
ହୁଅଇ ଯେସନେ ଗୁରୋ ! ଦେଖ ଧୀରେ ଧୀରେ,
କୁରୁବଳ କ୍ଷୀଣବଳ ହୁଅଇ ତେସନେ
କି କରିବ କହ ଏବେ ବୁଦ୍ଧି ଦିଶୁନାହିଁ,
କେମନ୍ତେ ପାଇବ ଶାନ୍ତି ଅଶାନ୍ତ ଗା ନେ,
ସନ୍ତପ୍ତ ପରାଣ ଅବା ଶୀତଳିବ କାହିଁ;
କୃଷ୍ଣ ପକ୍ଷ ତମଃ ସମ ଦୁଃଖ ଅନ୍ତରର
ଉଣା ହେବା ଦୂରେ ଆଉ ବଢ଼େ ନିରନ୍ତର ।
ସର୍ବ ମୁଖେ ଏକ ଦୁଃଖ ପାଣ୍ଡବ ପ୍ରଶଂସା,
କର୍ଣ୍ଣଙ୍କ ସ୍ୱରୂପେ ଥିଲା ପ୍ରମୋଦ ଉଦ୍ୟାନେ,
ଟୋଳିଣ କର୍ଣ୍ଣଙ୍କ ତହୁଁ କରିଥିଲି ଆଶା
ଭୁଞ୍ଜିବି ଅକ୍ଷୟ ସୁଖ ଯାବତ ଜୀବନେ;
ଥାଉ ଦୂରେ ଭୁଞ୍ଜିବାର ସେ ଅକ୍ଷୟ ସୁଖ
କି ଉପାୟେ ରକ୍ଷା ହେବ ନନ୍ଦନଗଣ ମୋହର,
ସୁହୃଦ ସୋଦର ବନ୍ଧୁ ବାନ୍ଧବଙ୍କ ଦୁଃଖ
ବୈଧବ୍ୟ ବେଦନା ପୁଣି ବନ୍ଧୁ-ବଧୂଙ୍କର,
ଦାବ-ତପ୍ତ ବାୟୁସମ ବହଇ ପ୍ରଖର
ଏକା ହିଂସା ବେଗଜ୍ୱାଳା ନ ପାରିଲି ସହି
ଶତ ଉପସର୍ଗ ଅସି ତହିଁ ମିଳିଲେଣି ।"
ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନେ ଚାହିଁ ଗୁରୁ କହିଲେ ବୁଝାଇ,
ନିବୃତ୍ତି ଶାନ୍ତିର ପଥ ପ୍ରଶସ୍ତ ସୁନ୍ଦର,
ନିର୍ବାପିତ ହୁତାଶନ ଇନ୍ଧନ ନ ପାଇ,
ଚିରନ୍ତନ ପ୍ରକୃତିର ଏ ବିଧି ଉଦାର,
ଇଚ୍ଛା ଯଦି ଶାନ୍ତି ଆଶା କର ଏହିକ୍ଷଣି,
କରିବ ସ୍ଥାପନ ସନ୍ଧି ପାଣ୍ଡବଙ୍କ ସହ;
ଭୁଞ୍ଜିବ ଅକ୍ଷୟ ସୁଖ ଯାବତ ଜୀବନେ,

ପଞ୍ଚ ଭ୍ରାତେ ପଞ୍ଚ ଗ୍ରାମ ଦେବୁ ଯେବେ କହି
ଲଭନ୍ତ ସମରାନଳ ଭାରତ ଗଗନେ
ଶାନ୍ତ-ଶଶୀ ବିରାଜନ୍ତ ଶୁଭ୍ରତର ବର୍ଣ୍ଣେ"
'ଥାଉ ସନ୍ଧି' କହି କ୍ରୋଧେ ରାଜା ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ
"ପୁଣି ସେହି ପୂର୍ବକଥା, ସ୍ୱପନରେ କେଭେଁ
ଭାବ ନାହିଁ ଯାହା, ହାୟ କେମନ୍ତେ ଏମନ
ଗୁରୋ, କହିଲେ ସତ୍ୱରେ, ଦେଖିଛ କି କେବେ
କୌରବଙ୍କୁ କରିବାକୁ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଲଙ୍ଘନ,
ପ୍ରତିଜ୍ଞା ପାଳନ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଧର୍ମ ଯେ ବଂଶର
ଯେ ବଂଶେ ଶାନ୍ତନୁ ବୀର ଲଭିଣ ଜନମ
ପୁତ୍ରମାନଙ୍କ ନିଧନ ଅକାତରେ ଦେଖି
କରି ନ ପାରିଲେ ପୂର୍ବ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଲଙ୍ଘନ,
ସେ ବଂଶ ଶୋଣିତେ ଦେହ ନୁହେ କି ଗଠନ?
କି କହିବି ମୁହିଁ ଗୁରୋ! ହେଲେ ଅନ୍ୟ କେହି
ଦେଖାଇ ଦିଅନ୍ତା ଆଜ ତାର ପ୍ରତିଫଳ
କି ହୁଅନ୍ତା ଏ ସଭାରେ । ଗୁରୁ ବୋଲି, ଏହି
ଅସହ୍ୟ ବାକ୍ୟ ମୁହିଁ ସହିଲି ସକଳ,
ବୁଝିଛି ବୁଝିଛି ଅହୋ ଅଭିପ୍ରାୟ ତବ
ସମର-ଶଙ୍କିତ ତବ ହୋଇଛି ଜୀବନ,
କମ୍ପ ହୃଦ ହୋଇ ଭୀତ, ପ୍ରାଣ ଲାଗି ଯେବେ,
କାପୁରୁଷ ନୁହେଁ କିନ୍ତୁ ରାଜା ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ,
କରିବ ଏକ୍ଷଣି ଯୁଦ୍ଧ ବିପ୍ରେ ପ୍ରାଣଦାନ,
ନ ଦେଖିଣ ତାକୁ ଯୁଦ୍ଧେ ମହା ବିଭୀଷଣ ।
ଶିକ୍ଷା ଉପଦେଶ ବିପ୍ରେ ଅଟନ୍ତି ସୁପଟୁ,
କିନ୍ତୁ କାର୍ଯ୍ୟକାଳେ ସର୍ବେ ମୁଦନ୍ତି ଲୋଚନ,
କି ଉପାୟେ ଏଡ଼ାଇବେ ବିଷମ ସଙ୍କଟ,
ନୀଚ ପୁଚ୍ଛ ଭୀତ ଶ୍ୱାନ ଯେରୂପେ ପଳାନ୍ତି,
ସଙ୍କୋଚି ସ୍ୱ-ବପୁ, ଧୀରେ ପଛଦୁଆର,
ଦର୍ଶାଇ ଦଶନ ପଂକ୍ତି ସମ୍ମୁଖ ସମରେ;
ନ ଲୋଡ଼ିବେ କଦାପି ଗୁରୁ ସୁପଥ ତାଙ୍କର;

କିଏ ଇଚ୍ଛେ ପ୍ରାଣେ ସ୍ୱର୍ଗ ପରାର୍ଥେ ଧରାରେ ?
ମୂର୍ଖ ମୁହିଁ ଭାବିଥିଲି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ମୋର
ଜାଣିଲି ସ୍ୱାର୍ଥାର୍ଥୀ ସର୍ବେ, କେହି ନୁହେଁ କାର ।
ଯା ଅଙ୍ଗେ ହୁଅଇ କ୍ଷତ ସେ ବ୍ୟଥା ଜାଣଇ,
ଦର୍ଶକ ପ୍ରକାଶେ ଦୁଃଖ "ଆହା" "ଉହୁ" କହି,
ଯେଉଁ ପ୍ରତିହିଂସା ଅଗ୍ନି ହୃଦୟ ଦହଇ,
କେତେ ଯେ ଦୁଃସହ ତାହା କି କହିବି ମୁହିଁ;
ଦାବାନଳ ରୂପୀ ଏହି ପ୍ରତିହିଂସାନଳ
ସବଂଶେ ପାଣ୍ଡବ ବଂଶ ଧ୍ୱଂସ ନ କରିବ
ଯାବଦବଧି, ନ ହୋଇବ କେବେହେଁ ଶୀତଳ,
ବର୍ଷା ମେଘ ବଜ୍ରାନଳ ନଷ୍ଟେ ଜଗାଇବ,
ନୁହେଁ ଦୀପଶିଖା ହେବ ଫୁତ୍କାରେ ନିର୍ବାଣ,
କିମ୍ବା ଶାରଦୀୟ ମେଘ ବିଫଳ ଗର୍ଜନ ।
ଏହିରୂପେ ଏକେ ଏକେ କର୍ଣ୍ଣ ଆଦି ଯେବେ,
ସର୍ବ ବୀରେ ଏ ବିପଦେ ଉଦାସୀନ ହେବେ,
କିମ୍ବା ସର୍ବେ ମିଳି ଯେବେ ବୈରି ପକ୍ଷ ନେବେ,
ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ପଣ ତିଳେ ନ ଟଳିବ ତେବେ,
ସମ୍ଭବ ହୋଇଲେ ହେବ ଅସମ୍ଭବ ଭବେ,
ଅସ୍ତାଚଳେ ଉଇଁଲେ ବା ଉଇଁବେ ତପନ,
ତଥାପି ସୂଚ୍ୟଗ୍ର ଭୂମି ନ ଦେବ ପାଣ୍ଡବେ
ରାଜା ରଟଣ, ଏ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରିବ ପାଳନ,
ଲଙ୍ଘନେ ତା ମହାପାପ ଜାଣେ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ।
ଯାବଦବଧି ରକ୍ତସ୍ରୋତ ବହେ ଧମନୀରେ
କ୍ଷୀଣ ଭାବେ ପ୍ରାଣବାୟୁ ବହେ ଦେହେ, ଗଲେ ଯିବ
ରାଜ୍ୟ, ବଂଶ ଧ୍ୱଂସ ହେଲେ ହେବ ଧରଣୀରେ,
ତଥାପି ଏ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ସନ୍ଧି ନ କରିବ,
ଯା ଥିବ ଘଟିବ ନଷ୍ଟେ କପାଳ ଲେଖନ,
ନୋହିବ ନୋହିବ କେଭେଁ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଲଙ୍ଘନ
ପାଣ୍ଡବ ନିଧନ କିମ୍ବା ଶରୀର ପତନ
ଏହୁଁ ଅନ୍ୟ ନ ଜାଣଇ ରାଜା ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ,

ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ଯାହା କାର୍ଯ୍ୟ ତାହା କହିଲି ନିଶ୍ଚୟ
ନ କରିବ ସନ୍ଧି କେବେହେଁ ହୋଇଲେ ପ୍ରଳୟ ।
ନାଥ ଗୁରୁବର ! ନ ପାରଇଁ ଆଶା କେବେହେଁ, ସ୍ୱାନ-
ସ୍ୱାର୍ଥୀ ଜନେ ଏବେ ରାଜା ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ଠାରୁ
କା-ପୁରୁଷ ନୀତି ସନ୍ଧି ଉପଦେଶ, ଦାନ-
ଦାସ ଯୋଗ୍ୟ, ଶିବା କମ୍ପ ଶ୍ୱା ନୋଚିତ, କୁରୁ-
ପତି ବୀର୍ଯ୍ୟବନ୍ତ ପକ୍ଷେ ବା ଅଯୋଗ୍ୟ ନିଶ୍ଚୟ ।"
କମ୍ପିତ ଅଧର ନାସା ଅଙ୍ଗ ଥର ଥର
କ୍ରୋଧ ବିସ୍ଫାରିତ ନେତ୍ର ତପ୍ତ ଲୌହ ସମ
ଗର୍ଜଇ ଗୋକ୍ଷୁର ଯଥା କ୍ରୋଧେ ଜର ଜର
ପ୍ରହାରିଲେ ପୁଚ୍ଛେ ତା'ର ଉଠେ ତୋଳି ଫଣା
ଗର୍ଜେ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ଶୁଣି ସନ୍ଧି ପ୍ରସ୍ତାବନା ।
ନୃପ-କର୍କଶ-ସ୍ୱରେ, ସଭ୍ୟେ ଭୀତମନା ।
ହୋଇଲା ନୀରବ ସ୍ଥିର ସଭା କ୍ଷଣ କାଳ,
ହୋଇଲେ ସ୍ତିମିତ ସର୍ବ ସଭାସଦ ଯେତେ,
ସ୍ତିମିତ ବୋହିତ ଯଥା ସଲିଳେ ନିଶ୍ଚଳ,
ପାର୍ଶ୍ୱେ ଚାହିଁ ପୁଣି କହେ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ "ଏତେ—
କାଳେ ଅହୋ ! ଜାଣିଲି ମୁଁ ହସିବେ ସରବେ
ସହାସ୍ୟ ଜଗତେ, କିନ୍ତୁ ବିପକ୍ଷ ଯେବେ
ନାନା ବ୍ୟାଜେ ଖେଦି ପଥ ପଳାନ୍ତି ସରବେ,
କେଉଁରୂପେ ଏଡ଼ାଇବେ ବନ୍ଦେ ବାନ୍ଧିବେ
ନ ସହିବ ସର୍ବଂସହା କୃତଘ୍ନତା ପାପ,
ଅଛି ଧର୍ମ, ଧନେ ନିଶ୍ଚେ ହେବ ମନସ୍ତାପ ।"
ଚଞ୍ଚଳେ ଜଳଧି ଜଳେ ମୈନାକ ଅଚଳ
ଅଟଳେ, ନ ଟଳେ ବାରି ସହସ୍ର ହିଲ୍ଲୋଳେ
କିନ୍ତୁ ବାଡ଼ବାଗ୍ନି ଯେବେ ପଶେ ଅନ୍ତସ୍ଥଳେ
କମ୍ପିଉଠେ ଗିରିଶୃଙ୍ଗ ଟଳଟଳ ଟଳେ ।
ଅଚଳ ମୈନାକ ସମ ଦ୍ରୋଣ ମହାବୀର
ଶତ ଅପମାନେ ଯାର ନ ଟଳିଲା ଧୃତି
କେବଳ ଗୋଟିଏ ଶବ୍ଦେ ହୋଇଲେ ଅଧୀର ।

ଗୋଟିଏ ଅକ୍ଷର ମାତ୍ର ହେଲା ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଚ୍ୟୁତ,
'କୃତଘ୍ନ' ହୋଇଲା ଯେବେ ଶବଦ ଗୋଚର,
ଶବଦ ତ ନୁହେଁ ଏହା ଶବ୍ଦଭେଦୀ ଶର,
ଦୁଃସହ 'କୃତଘ୍ନ' ଶବ୍ଦ ଶୁଣି ବୀରବର
ବାଣବିଦ୍ଧ ବ୍ୟାଘ୍ର ସମ ତୀବ୍ର ଅପମାନେ
ହେଲେ ଛଟପଟ କ୍ଷଣେ, କିଛି କ୍ଷଣ ପରେ
ବାରିପୂର୍ଣ୍ଣ ମେଘ ଚକ୍ଷୁ ଅଙ୍ଗ ଥର ଥର,
କହିଲେ ଗମ୍ଭୀରେ ଗୁରୁ ଜୀମୂତ ଗର୍ଜନେ,
ରୁଦ୍ଧ ନିର୍ଝରିଣୀ ସ୍ରୋତ, ପର୍ବତ ଗହ୍ୱରେ
ବିଶାଳ ପାଷାଣ ଖଣ୍ଡ ଖସିଯାଏ ଯେବେ,
ଘର୍ଘରେ ଝରଇ ଯଥା ଭୈରବ ଗର୍ଜନେ
ଝଙ୍କାରି କାନନ ଶ୍ରେଣୀ ଶ୍ୟାମ-ଭୀମ-ରବେ,
ବା ଆଗ୍ନେୟ ଗିରି ଗର୍ଭେ ପଶେ ଯଦି ଜଳ
କରଇ ଉଦ୍ଗାର ଯଥା ଗୈରିକ ତରଳ,
"କୃତଘ୍ନ" ହୋଇଲି ଆସି ଏତେ କାଳ ପରେ,
ଥିଲା ଯାକ କହିବାର ଏତିକି ତୋହର
ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ! କି କହିବ, କି ଦାଗ ଅନ୍ତରେ
ଜଳେ ବାଡ଼ବାଗ୍ନି ସମ, ହୃଦ କୋଣେ ମୋର,
କୃତଘ୍ନ,-କୃତଘ୍ନ, ନା-ନା ଶବ୍ଦଭେଦୀ ଶର
କେତେ ଦୁର୍ବିସହ ଆହା ! କି ଯନ୍ତ୍ରଣା ଦାୟୀ,
କେମନ୍ତେ ବୁଝିବ ଅନ୍ୟ, ଅହୋ ! କେଉଁ ଘୋର
ମହାପାପେ ଦ୍ରୋଣ ଆଜି ଭୁଞ୍ଜେ ଏତେ କଷ୍ଟ
ନାହିଁ ବୁଝିବାକୁ ପ୍ରଭୋ ! କେହି ତୁମ୍ଭ ବିନା ।
ଯେଉଁ ଧର୍ମ ତରୁତଳେ ଦୀନ ପକ୍ଷୀ ବସେ
କାଟିଲୁ ତା' ମୂଳ ତୁହି ନିର୍ଦ୍ଦୟେ କଠୋର ।
କେ ବୁଝିବ ପ୍ରଭୁ ଲୀଳା ଏ ବିଶ୍ୱ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡେ
ଈଶ୍ୱରେଚ୍ଛା ନିରଙ୍କୁଶ ।"—ଉଚ୍ଚାର ଗମ୍ଭୀରେ
କୃତଘ୍ନ-ରବରେ ଆଜି ମୁକ୍ତ ହୃଦଦ୍ୱାର
ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ ଭୂଧର ଗର୍ଭ ବଜ୍ର ଯୋଗେ ହାୟ,
"ଦେଖ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ଦେଖ ସଭ୍ୟବୃନ୍ଦ ସର୍ବେ

ଦ୍ରୋଣ ହୃଦେ ସ୍ତରେ ସ୍ତରେ ରହିଛି କି ଲେଖା
ବାଲ୍ୟ କାଳୁ ଜାଣେ ମୁହିଁ—ନ ଜାଣଇ କେଉଁ-
ଗୁରୁ, ଶିଷ୍ୟ-ହୃଦ-କଥା-ଅନ୍ତର-ବିବାଦ
କୌରବ ପାଣ୍ଡବ ମଧ୍ୟେ ରହିଛି ଗୁପତେ
ଭସ୍ମ ଆବରଣେ ଯଥା ଗୁପ୍ତ ଅଗ୍ନି-କଣା,
କିମ୍ବା ବିଷ-ବୀଜ ଯଥା ଉର୍ବର ଭୂମିରେ
ଘ୍ରାଣିଥିଲି ଏହାମଧ୍ୟ ବିବାଦର ଭବି-
ଫଳ ବିଷମ ଅଶୁଭ: ଏ ବିବାଦ ବହ୍ନି
ଯେବେ ହୋଇବ ବର୍ଦ୍ଧିତ କ୍ରମେ କ୍ରମେ କ୍ରମେ,
କୌରବ ପାଣ୍ଡବ ବଂଶ ପୋଡ଼ାଇବ ନିଃଶେଷ
ଏହା ଜାଣି ପୁନଃ ପୁନଃ କେତେ ଯେ କରିଛି
ଯତ୍ନ ସାଧ୍ୟମତ ମୁହିଁ, କି କହିବି ତାହା
ଭାବିଥିଲି ବୁଝାଇଣ କୌରବ ପାଣ୍ଡବେ
ନିର୍ବାପିବି ସର୍ବ ଭବିଷ୍ୟ ଅଗ୍ନିକଣା, କିମ୍ବା
ଉପାଡ଼ିବି ହିଂସା-ବୀଜ-ଅଙ୍କୁର ପ୍ରଥମୁଁ,
କିନ୍ତୁ ବୃଥା ହେଲା ମୋର ସହସ୍ର ଯତନ
"ଯତ୍ନ କଲେ ରତ୍ନ ମିଳେ" ନୁହେ ସତ୍ୟ ସଦା,
ଜାଣିଲି ହୃଦୟେ ଜ୍ଞାନ ହେଲା ସୁସ୍ପଷ୍ଟତର,
ସେହି ହେତୁଁ "ଯଥା ଇଚ୍ଛା ପଥ ତଥା" ଜନ-
ଶ୍ରୁତମାତ୍ର, କିନ୍ତୁ ସବୁଠାରେ ଯୁକ୍ତ୍ୟ ନୁହେ
ଏ ନୀତି ଜୀବନେ ଗଜଗତି ଜାଣିଲି ମୁଁ
ନୁହେ ଗଜାଧୀନ, ନର ଇଚ୍ଛା ସେହିପରି
ନୁହେ ନରାଧୀନ କେବେଁ, ଅଙ୍କୁଶ ଉଭୟ
ଶିରେ ଅଛି ବିଦ୍ୟମାନ, ଦୃଷ୍ଟ ଗଜାଙ୍କୁଶ
ଶୋଭେ ସାଦୀକର * କରେ, ମାନବ ଅଙ୍କୁଶ
କିନ୍ତୁ ଅଦୃଷ୍ଟ ଗୁପତେ ଶୋଭେ ଦୈବକରେ
ଏତିକି ପ୍ରଭେଦ । ଦେଖୁ ଦେଖୁ ବଢ଼ିଗଲା
ଦିବାକର କାନ୍ତି ଗାଢ଼ୁଁ ଗାଢ଼ତର ହେଲା
ଧୀରୁ ଧୀରୁ କ୍ରମେ ଯଥା ନିଦାଘ ଗଗନେ
ଘନ କାଦମ୍ବିନୀ; ଗ୍ରସୁଁ ଗ୍ରସୁଁ ବଢ଼ିଯାଏ
ଅନନ୍ତ ଅମ୍ବର, ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ କ୍ଷୁଦ୍ର ମେଘ
ମିଳେ ଆସି ଯେବେ, ହେତୁଁ ଘନତର ହୁଏ
କାଦମ୍ବିନୀ ଦେହ, ଦେଲେ ଏ ସମରେ ଯୋଗ
ସମସ୍ତ ନୃପତି, ନିଜ ନିଜ ଇଚ୍ଛାମତେ
କୁରୁ ପାଣ୍ଡୁ ପକ୍ଷେ, ବାକି ନ ରହିଲେ କେହି
ଭାରତ ସମ୍ରାଜ୍ୟେ ଭାବି ଭାବି ଫଳ ହୃଦ-
ହେଲା ଅତି ବ୍ୟସ୍ତ, ମହା ପ୍ରଳୟ କି ଆସି
ହେଲା ଉପସ୍ଥିତ, ମହା ବିଭୀଷିକା ମୟ
ନରମେଧ ଯଜ୍ଞ, ଗାଙ୍ଗ ସ୍ତୋମାଗ୍ନି ଉଠିଲା
କାନ୍ଦିଲି ନୀରବେ, କି କରିବି କାହିଁ ଯିବି
କାହିଁ ଗଲେ କେ କହିବ କେମନ୍ତେ ପାଇବି
ରକ୍ଷା ଭାରତ ସନ୍ତାନ, ନ ଦେଖି ଉପାୟ
ମନେ ବିଗ୍ରହିଲି ପୁନଃ, କରିବି ମୁଁ ଶେଷ
ଚେଷ୍ଟା, ବୁଝାଇବି ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନେ ତାଙ୍କ ଭୀଷ୍ମ-
ଦେବେ ମନେନିଲ ପଡ଼ିଲ ଯୁଦ୍ଧ ଦୁଇଦିନ
ଆଗେ, ସନ୍ଧ୍ୟାଗମେ ଭୀଷ୍ମ ସହ ପ୍ରବେଶିଲି
ମୁହିଁ ଶିବିରେ, ଗୁପତେ ତୋତେ ବୁଝାଇଲି
କହି, ଦେଖ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ !—ଗୁରୁ ଗୁରୁଜନ
ବାକ୍ୟ ସଦା ମାନନୀୟ, ବୃଥାରେ କାହିଁକି
ଏତେ ଲଗାଉଛୁ ହଠ, ଅଭିଜ୍ଞ ହୋଇଣ-
କିପାଁ ଅବିଜ୍ଞ ପରାୟେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଅଛୁ
କହ, ଭାବି ଦେଖ ବାରେ, କି କହିବି ତୋତେ,
କି ପ୍ରଳୟ ପ୍ରଭଞ୍ଜନ ଆସନ୍ନ ଭାରତେ
ବହିବ ଯଦ୍ୟପି ଝଡ଼ ରହିବନି କିଛି,
ଛାର ଖାର ହୋଇ ଯିବ ଭାରତ ନିଶ୍ଚୟ,
ଭାରତରେ ଭାରତକୁ ନ ରହିବ ଆଉ
କେତେ ନରହତ୍ୟା, କେତେ ଭୀଷଣ କାଣ୍ଡ
କେତେ କୁଳସୀମନ୍ତିନୀ ହୋଇବେ ବିଧବା,

* ମାହୁନ୍ତ ।

ବିଭୀଷଣ ପରିଣାମ ଭାବି ଦେଖ ବା'ରେ,
ଭାବିଲେ କାହାର ହୃଦ ନ ଦରିବେ କହ
ସାମାନ୍ୟ ଗୃହସ୍ଥ ଗୃହ ପତନର କଥା;
କିମ୍ବା କଣ୍ଟା ବିନ୍ଧି ପଦେ ବେଦନା ନରର
ନ ଲାଗେ କି କଷ୍ଟ ତୋତେ ଭାବିଲେ ସେ କଥା;
ପୁଣି ଭାବି ଦେଖ ଜୟେ କିମ୍ବା ପରାଜୟେ
ଉଭୟରେ କ୍ଷତି, ନାହିଁ ଲାଭ କେଉଁଠି, ଯେବେ
ତୁ ହୋଇବୁ ଜୟୀ, ଧ୍ରୁବ ଅବା କେ କହିବ ?
ଭବିଷ୍ୟତ କଥା କେହି କହି ନ ପାରଇ,
କାହାକୁ ଘେନି ତୁ ରାଜ୍ୟ କରିବୁ ଭାରତେ
ନ ରହିବେ କେହି ଆଉ ଏ ମହା ଆହବେ
ଗୃହଗ୍ରାମ ନଗର ନାଶ ଯିବେ ସର୍ବେ ଉଡ଼ି
ଭୀମ ପ୍ରଭଞ୍ଜନ ରୂପୀ ଆସନ୍ନ ସଂଗ୍ରାମେ ।
ପୂର୍ବାପର ଭାବି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଉଚିତ
ସର୍ବଥା ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ଆଉ ସର୍ବ ବାଦୀମତ;
ସୁ-ବୁଦ୍ଧି ନ ତୋଳେ ପାଦ ପୂର୍ବାପର ଭାବି
ଅତଏବ କଥା ମାନି ମମ ଉପଦେଶେ
ପଞ୍ଚଭ୍ରାତେ ପଞ୍ଚ ଖଣ୍ଡି ଗ୍ରାମ ମାତ୍ର ଦେଇ
ଅତି ତୁଚ୍ଛ ତୁଳନାରେ ଭାରତ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ-
ରାଜ ରାଜେଶ୍ୱର ରୂପେ ରହ ହସ୍ତିନାରେ;
ଭୀଷ୍ମ ମଧ୍ୟ ଏହିରୂପେ ବୁଝାଇଲେ କେତେ;
କି କହିଲୁ ମୋତେ ମନେ ପଡ଼େ କି ତୋହର?
ଦୀର୍ଘେ ଶ୍ୱସି ଅଧୋମୁଖେ କହିଥିଲୁ ତୁହି
ଦେଇପାରେ ପ୍ରାଣ ଦାସ ଗୁରୁଆଜ୍ଞା ହେଲେ,
ପାଣ୍ଡବେ ନ ଦେବ କିନ୍ତୁ ସୂଚ୍ୟଗ୍ର ପୃଥିବୀ
କିମ୍ବା ଦାସ ନ ପାରିବ ସନ୍ଧି କରି କେବେ,
ଏତିକି ବିନତି ଦାସ କରେ ପଦ ଯୁଗେ,
ସନ୍ଧିକଥା ଆଉ କେବେଁ ନ ଆଣିବେ ମୁଖେ ।
ମନେ କି ପଡ଼ଇ ତୋର ସେହି ସବୁ କଥା
ତୁମ୍ଭ ମୁଖୁଁ ଶୁଣି ସେହି କଠୋର ବଚନ

ନିର୍ବାପିତ ସନ୍ଧି ଆଶା ହେଲା ଚିର ପାଇଁ;
ଜାଣିଲି ମୁଁ ତେବେ, ବିଷବୃକ୍ଷ ମୂଳେ କଲେ
ଅମୃତ ସିଞ୍ଚନ, ତେବେ ସୁଦ୍ଧା ନ ଫଳଇ
ସୁଫଳ ତହିଁରେ, ନ ସିଝଇ ପାଷାଣ କିମ୍ବା
ନ ବୁଝେ ଅବୁଝ, ଫଳେ ନୈରାଶ୍ୟ ଆଶାରେ
ଦୁଃଖ କାମନାରେ, ସତ୍ୟ ଯା କହନ୍ତି ବିଜ୍ଞେ
ନିନ୍ଦିଲି ମୁଁ ମନେ ମନେ ଅବୋଧ ମାନବ
ଭାବୁ ମନେ ମନେ ବୁଦ୍ଧି ଅତି ବଡ ବୋଲି
କିନ୍ତୁ ଭାବି ଦେଖି ନାହିଁ ସାଧ ତୋଳିବା'ର
ତୃଣଟିଏ ତୋ'ର, ଧିକରେ ମାନବ ତୋ'ର
ଜ୍ଞାନେ ଅଧଃପତନ, ନ ପାରିଲୁ ବୁଝାଇ ତୁ
ଗୋଟିଏ ମାନବେ, ତଥାପି ଗରିମା କରୁ
ଜ୍ଞାନୀ ଜ୍ଞାନୀ ବୋଲି, ବିଦ୍ୟା ପଢ଼ି ଜ୍ଞାନୀ ଯଦି
ହୁଅନ୍ତେ ଜଗତେ, ଏମନ୍ତ କି ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ
ହୋଇଥାନ୍ତା କେବେ ? ବିଦ୍ୟା ନାମ ଜାଣିଲି ମୁଁ
ଶାଣିତା ସେ ଧାର ଯା ଯୋଗେ କର୍ତ୍ତନ ଶକ୍ତି
ବଢ଼େ କୃପାଣର, ଦର୍ପଣ ପ୍ରତିବିମ୍ବ
ହୁଏ ସ୍ୱଚ୍ଛତର ସୁ-ବୁଦ୍ଧିର ସୁ-ବୁଦ୍ଧି ବା
ଦୁର୍ବୁଦ୍ଧି ଦୁଷ୍କର, ଯାର ଭେଦେ ଦଉ ଶକ୍ତି
ଯାହା ବିଧାତାର, ବଢିଯାଏ ଏହାଯୋଗେ
ଜାଣିଲି ନିଶ୍ଚୟ । ଏହିରୂପେ ଅମ୍ଳାନ
କରି ଗୃହ ମୁଖେ ଭୀଷ୍ମ ସହ ଫେରିଲି ମୁଁ
ମହାଚିନ୍ତାନ୍ୱିତ । ଆସୁ ଆସୁ ପଥେ ଭୀଷ୍ମ
କହିଲେ ପ୍ରବୋଧି, ଗୁରୋ ! ବୃଥା ଭାବ କିପାଁ ?
ଯେପରି ସ୍ୱଭାବ ଯାର ଚଳେ ସେହି ପଥେ
କି ସାଧ୍ୟ କାହାର କରେ ପ୍ରକୃତି ଲଙ୍ଘନ
ଜନ୍ମେ ତରୁ ରାଜି ଯହିଁ ମିଳେ ବନ ଭୂମି
ନଦୀ ଦେଖ ବକ୍ର ପଥେ କରଇ ଗମନ
ସେହି ପରି ସିନା, ପାପି-ମନ ନିରନ୍ତର
ଧାଏଁ ପାପପଥେ, ଧର୍ମ ମତ ବୁଝାଇଲେ

ହୁଏ କି କଦାପି, ନର ବୋଇତର ଯାତ୍ରୀ
କର୍ଣ୍ଣଧାର ହର ଚଳେ ନୌକା କାଳ ସ୍ରୋତେ
ତରଙ୍ଗ ଉପର, ପାରେଇ ଫେରାଇ ଗତି
ବିନା କର୍ଣ୍ଣଧାର, ଲକ୍ଷ ଚେଷ୍ଟା କରି କେବେ
ବୋଇତର ଯାତ୍ରୀ କର୍ଣ୍ଣଧାର ମତେ ତାହା
ଚଳିବ ନିଶ୍ଚୟ, ଯହିଁ ଇଚ୍ଛା ତହିଁ ସତ୍ୟ
ଜାଣ ନିଃସନ୍ଦେହ, ଦେଶ କାଳ ପାତ୍ର ଭେଦେ
ସ୍ୱଜ୍ଞାନାଲୋକେ ଯାହା ଦେଖିବ ଉଚିତ
ଚଳିବ ସେ ପଥେ, ଅଭିନେତା ଅଭିନୟେ
କରନ୍ତି ଯଥା, ନିର୍ଲିପ୍ତ ସରୋଜନୀଦଳ
ସଲିଳେ ଯେସନ ଅର୍ପି କରମର ଫଳ
ବିଶ୍ୱପିତା ପଦେ ଫଳାକାଂକ୍ଷୀ ନ ହୋଇବ
କେବେହେଁ ସଂସାରେ ହୁଏ ଯେ ସେ କର୍ମ ଯୋଗେ,
ଆଗେ କିମ୍ବା ପଛେ ଏହା ପ୍ରକୃତି ଧରମ
ନ ପାରଇ କେହି ଲଙ୍ଘି ଏ ବିଧି ଜଗତେ
ଧ୍ରୁବ ସତ୍ୟ ଏହା, ଏହି ମାନବ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ
ଏହାର ପାଳନ ଅଟେ ପରମ ଧରମ
ମାନବର ଏକା, ନାହିଁ ତାର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ଆଉ
ନର ଅଧିକାର, କର୍ମ ନରାଧୀନ, କର୍ମ-
ଫଳ ଦୈବାଧୀନ, ଜାଣି ଶୁଣି କିମ୍ପା ଏତେ
ବିଷଣ୍ଣ ତଥାପି, ଶିଷ୍ୟ ପ୍ରତି ଗୁରୁବ୍ରତ
କରିଛ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ତୁମ୍ଭେ ହେବା', ଏବେ ତବ .
ଅବଶ୍ୟ ଉଚିତ; ଗତସ୍ୟ ଶୋଚନା ନାସ୍ତି
ଭାବ ଭବିଷ୍ୟତ ମହା ଯୁଦ୍ଧେ କି କରିବ
ଆସନ୍ନ ସମ୍ମୁଖେ । ତତ୍ପାନ୍ତୁ ଯାଇ ପୁନଃ
ଜ୍ୱଳନ୍ତ ବହ୍ନିରେ ପଡ଼, ଭାବିଲି ମୁଁ ତେବେ
କି କରିବ ଏବେ ? ଥିବ ନିରପେକ୍ଷ ମୁହିଁ
ଭାବିଲି ପ୍ରଥମେ, ତହିଁ ଦୁଇଟି ନିମିତ୍ତ
ବାଧା ଦେଲା ଅସି— ଶୁଣ ପ୍ରଥମ ନିମିତ୍ତ,
ରହିବି ମୁଁ କାହିଁ, ଘୋର ଭୀମ ବାତ୍ୟା ଯହିଁ
ବହଇ ପ୍ରବଳେ ତହିଁ ସାମାନ୍ୟ ତରୁ କି
ରହେ ସ୍ଥିର ଭାବେ ! କିମ୍ବା ଦାବାନଳ ଯେବେ
ଦହଇ ଅରଣ୍ୟ, ରହେ କି ଅଦଗ୍ଧ କେବେ
କ୍ଷୁଦ୍ର ମୃଗ ଶୁନ ? ପୁଣି ଭାବିଲି ମୁଁ ଯାଇ
ହିମାଳୟେ ଋଷ୍ୟାଶ୍ରମେ (ମରକତ ପୁଞ୍ଜ-
ସମ କ୍ଷୁଦ୍ର ସିନ୍ଧୁ ଗର୍ଭେ) ରହିବି ନିର୍ବିଘ୍ନେ,
କିନ୍ତୁ, ଲୋକ ନିନ୍ଦା ଭୟ ମନେ ଉପୁଜିଲା
ଘୃଣା, ଦ୍ରୋଣ ଭୀତ, ପଳାତକ, ନ ହେବାର
ନିରପେକ୍ଷ, ଏ ବିଶେଷ୍ୟ ହେତୁ, ମୃତ୍ୟୁ ଶତ—
ଗୁଣେ ଶ୍ରେୟ ନିନ୍ଦା ଠାରୁ, ଭାବିଲି ମୁଁ ତେବେ
ପଶିବି ସମରାନଳେ ଯା ଥିବ କପାଳେ
ନ ସହିବି ଲୋକ ନିନ୍ଦା କାପୁରୁଷ ପରି,
ହେବି ସମଦଶାପନ୍ନ ସମସ୍ତଙ୍କ ସଙ୍ଗେ,
ବିଷମ ସମସ୍ୟା ଏବେ ହେଲା ଉପସ୍ଥିତ
ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ଅନ୍ନଦାତା, ପାଣ୍ଡବେ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ
କି ବୁଦ୍ଧି କରିବି ଏବେ, ନେବି କେଉଁ ପକ୍ଷ
ନାଗଗନ୍ଧ-ମୂଷା * ଭେଟ ହେଲା ଦୈବ ଯୋଗେ,
ଛୁଟିଲେ ହୁଅଇ ଅନ୍ଧ, ଭକ୍ଷଣେ ମରଣ;
ପାଣ୍ଡବ ସହାୟ ହେଲେ ହୋଇବି କୃତଘ୍ନ,
କୌରବ ସହାୟ ହେବି ଅନ୍ୟାୟ କରମ,
କୃତଜ୍ଞତା ଆଉ ନ୍ୟାୟେ ପକ୍ଷେ ପ୍ରତି ପକ୍ଷେ,
ଯତନେ ଓଜନ କଲି ଜ୍ଞାନ ତୁଳା ଦଣ୍ଡେ,
ଏକ ପାର୍ଶ୍ୱେ କୃତଜ୍ଞତା, ଅନ୍ୟ ପାର୍ଶ୍ୱେ ନ୍ୟାୟ
ଉଠିଗଲା ନ୍ୟାୟ ନୀଚ ହେଲା କୃତଜ୍ଞତା,
ଜାଣିଲି ମହତ ନୀଚେ ଦେଖି କୃତଜ୍ଞତା,
କଲି ମୁଁ ସଂକଳ୍ପ ତେବେ ହୋଇବି ଅନ୍ୟାୟୀ,
ନ ହେବି କୃତଘ୍ନ କିନ୍ତୁ ଜୀବନେ କଦାପି,
ଅନୁଭବ କର, ଦ୍ରୋଣ ବୁଝିଛ ନିଶ୍ଚୟ

* ନାଗଗନ୍ଧ ମୂଷା=ଛୁଚୁଁ ।।

ଦ୍ରୋଣର ପରମ ଧର୍ମ କୃତଜ୍ଞତା ଏକା
ଦେଇଅଛି ଜଳାଞ୍ଜଳି ନ୍ୟାୟାନ୍ୟାୟ ପ୍ରତି ।
ଗୋଟିଏ ଆଶ୍ରୟ ଏହି ଜୀବନେ ଦ୍ରୋଣର,
ଅନନ୍ତ ଅର୍ଣ୍ଣବେ ଭଗ୍ନ ନାବିକର ଯଥା
ଧରିଛି ଏହାକୁ, ଧରି ରହିଥିବି ମୁହିଁ
ନ ଛାଡ଼ିବି ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ! କଦାପି ଏହାକୁ
ଯାବତ୍ ବହୁଥିବ ପ୍ରାଣବାୟୁ ଦେହେ
କରୁଛି ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଆଜ ସଭା ସମକ୍ଷରେ
ଇନ୍ଦ୍ର, ଚନ୍ଦ୍ର, ଅଗ୍ନି, ବାୟୁ ସାକ୍ଷୀ ରଖି ମୁହିଁ
ଅନ୍ନଦାତା ଆଜ୍ଞା ନିଶ୍ଚେ କରିବି ପାଳନ,
ନ ଭାବିବି ପାପ ପୁଣ୍ୟ ନ୍ୟାୟାନ୍ୟାୟ କିଛି ।
କହ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ କହ କି କରିବି ମୁହିଁ
କି କଲେ ନହେବ ଦ୍ରୋଣ କୃତଘ୍ନ ତୋ ଠାରେ
କରିବି ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ନିଶ୍ଚେ ଇଚ୍ଛାମତେ ତୋର ।"
କ୍ଷଣପରେ ଶ୍ୱସି ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ କହିଲେ ବ୍ୟାକୁଳେ
ଭଗ୍ନ ସ୍ୱରେ ରହି ରହି ଅସ୍ଫୁଟ ବଚନେ
"ଅଖିଳ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡେଶ୍ୱର ମାୟାମୟ ପ୍ରଭୋ !
ଧର୍ମ କି ଅଧର୍ମ ପଥେ କରେ ବିଚରଣ
ନ ପାରିଲା ବୁଝି ଏହି ଅଜ୍ଞାନ ସନ୍ତାନ
ହୃଷୀକେଶ ! ହୃଦେ ତୋତେ ଭାବି ଦ୍ରୋଣ ତବ
ଚଳେ ଯୁଦ୍ଧ ଅଭିନୟେ ଅଭିନେତା ରୂପେ
ଶ୍ରୀଚରଣେ ପାପ ପୁଣ୍ୟ କରି ସମର୍ପଣ
ଜ୍ଞାନ ଅନୁଯାୟୀ ଚଳେ କର୍ମ କ୍ଷେତ୍ରେ ଦ୍ରୋଣ
ରଖ କିମ୍ବା ମାର ହରି ଜାଣ ଦୟାମୟ
ଯା ଇଚ୍ଛା ତା କର ପ୍ରଭୋ ନିରାଶ୍ରୟାଶ୍ରୟ ।"
ଏତେ କହି ନୀଚ ମୁଖେ ନ ଚାହିଁ କେଣିକି
ଶିରେ କର ଥାପି ମୌନେ ବସିଲେ ବିଷଣ୍ଣେ ।
ଖଳର ସହାୟ ଖଳ ମାତୁଳ ଶକୁନି
ଦୂରଦର୍ଶୀ ଶବଶଂସୀ ଶକୁନି ପରାୟେ
କ୍ରୂରଗତ ସର୍ପସମ କୂଟ-ମନ୍ତ୍ର-ଗତ
ଭାବେ ମନେ ମନେ ଶୁଣି ଦ୍ରୋଣଙ୍କ ପ୍ରତିଜ୍ଞା
ପଡ଼ିଲା ବାରୁଣୀ ଯୋଗ ଏତେ କାଳ ପରେ
ଘଟାଇବି ସର୍ବନାଶ କୌରବଙ୍କ ହସ୍ତ
ଚଳାଇ ଅନ୍ୟାୟ ପଥେ କୂଟ ମନ୍ତ୍ରେ ମୋର
ବିଷକୁମ୍ଭ ପୟୋମୁଖ, ସୁହୃଦ ପରାୟେ
କହିଲା ସଭାରୁ ଉଠି ସଧୀରେ ଗମ୍ଭୀରେ
ସୁବୁଦ୍ଧି ନିର୍ବୁଦ୍ଧି ହୁଏ ବିପତ୍ତି କାଳରେ
କହନ୍ତି, ଦେଖିଲି ଆଜ ସମ୍ମୁଖରେ ମୁହିଁ
ହୋଇଲା ବିଶ୍ୱାସ ଯାହା ଥିଲା ଅବିଶ୍ୱାସ
ରାମ ହେମ-ମୃଗ ପଛେ ଧାବମାନ କଥା
ପୁତ୍ରଶୋକ ଅଶ୍ରଦ୍ଧେୟ ବୋଲି, ଥିଲା ମନେ
ଧାରଣା ଯା, ଦୂରୀଭୂତ ହେଲା ଆସି ଏତେ-
କାଳ ପରେ, ସର୍ବ ସମକ୍ଷରେ ଦେଖି, କୁରୁ-
ପତି, ବ୍ୟବହାର ଗୁରୁ ପ୍ରତି ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ
ବିପତ୍ତି ତୁ ତୋ କବଳେ ପଡ଼ି ଆଜ ରାଜା
ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ, ମହାଯଶା ମହୀପତି ମହା-
ଜ୍ଞାନୀ ବିଖ୍ୟାତ ଜଗତେ, ମହାଜ୍ଞାନୀ ସମ
କାର୍ଯ୍ୟ କଲେ ଏ ସଭାରେ । ନ ଥିଲୁ ତୁ ଏକା
ଏହି ଜନ ଶ୍ରୁତି, ଶ୍ରୁତି ଭକ୍ତି ସମ ସତ୍ୟ
ଏତେକାଳ ପରେ ଆସି ବୁଝିଲି ମୁଁ ଧ୍ରୁବ ।
କହିଲେ ବୁଝାଇ ତେବେ ଗୃହିଁ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନେ
ନିଦାଘ ଉତ୍ତାପେ ତପ୍ତ ହୁଏ ସିନା ହ୍ରଦ
କ୍ଷୁଦ୍ର ନଦନଦୀ କିନ୍ତୁ ଦେଖିଛ କି କେବେ
ନଦୀକୁଳେଶ୍ୱରେ କାହିଁ ହେବାକୁ ଉତ୍ତପ୍ତ ?
ଅଧୀର ହୋଇବା ତବ ନୁହଇ ଉଚିତ,
ଗ୍ରୀଷ୍ମ ପ୍ରଭଞ୍ଜନେ କେବେ ହୁଏ କି ଅଧୀର
କ୍ଷୁଦ୍ର ମହୀରୁହ ପରି ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ ଭୂଧର
ବିପଦେ ଧୀରତା ନାଶ ଯାଅ କିପାଁ ଭୁଲି
ଅଜ୍ଞ ସମ ସୁଜାତଙ୍କ ହୋଇ, ଧୈର୍ଯ୍ୟଧର
ଡାକିଲ ଉର୍ମିଳ ପ୍ରାୟେ ନ ଭର୍ତ୍ସି କାହାକୁ

ଦର୍ଶାଅ ଶ୍ରେଷ୍ଠତା ତବ ଦର୍ଶାଇ ନମ୍ରତା;
ସନାତନ କୁଳ ପ୍ରଥା ଗୁରୁଜନ ପ୍ରତି
କୁରୁ-ଶ୍ରେଷ୍ଠେ, ସର୍ବେ ସବ ଗୁଣେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବୋଲି
ଜାଣନ୍ତୁ ଭାରତେ, ଦ୍ରୋଣ ଆଚେ଼ ଗୃହଁ ପୁଣି
ଆରମ୍ଭିଲା କୁରୁ କ କହିବ ମୂର୍ଖ ମୁହିଁ,
ବିଜ୍ଞବର ଗୁରୁ ତୁମ୍ଭେ, ଅଧିକ କହିବା
ତୁଲ୍ୟ ମାତର, ଶିଷ୍ୟ ଶତ ଅପରାଧ
ମାର୍ଜନୀୟ, ଏହି ନୀତି ବଶବର୍ତ୍ତୀ
ଗୁରୁ ବାରେ, କ୍ଷମାକର ଶିଷ୍ୟ ପ୍ରତି,
ର ଦୋଷ ଯଥା ଜନକ ନ ଧରେ;
ତ ପ୍ରତି ପୁଣି କରଇ ପ୍ରାର୍ଥନା
ନ ହୁଅ ବିମନା କିମ୍ବା ନ ଧର ହେ ଦୋଷ
ବିପତ୍ତି-ପୀଡ଼ିତ ଆହା ! ଦେଖ କୁରୁପତି
ଲୁପ୍ତ ପ୍ରାୟ ଜ୍ଞାନ, ଶକ୍ତି ପାଗଳ ପ୍ରତିମ
ବିଦଗ୍ଧେ ପରବ୍ଧେ ଭାବ ସ୍ୱକର୍ତ୍ତବ୍ୟ-ନୀତି
ବିପତ୍ପାତେ ବନ୍ଧୁ ପ୍ରତି ବନ୍ଧୁର ସାହାଯ୍ୟ.
ନ-ଭାବଣ ଦୋଷାଦୋଷ ବିପନ୍ନ ବନ୍ଧୁର ।
ଶୁଣ ସର୍ବେ କି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଅଧୁନା ମୋ ମତେ
ଚକ୍ରବ୍ୟୂହ ଗୁରୁ କାଲି ରଚନ୍ତୁ ସମରେ
ଅଦ୍ଭୁତ ଅଜ୍ଞାତ ଯାହା ନ ଜାଣନ୍ତି କେହି
ପାର୍ଥ ଭିନ୍ନ,ଭେଦିବାକୁ, ଅଦ୍ୟାପି ଜଗତେ,
ନ ରହିବେ କୃଷ୍ଣ କିମ୍ବା ପାର୍ଥ କାଲି ରଣେ
ସଂଶପ୍ତକ ସେନାସହ ଯିବେ ଯୁଝିବାକୁ
ଇତି ଅବସରେ ଯୁଦ୍ଧେ ହୋଇବେ ପରାସ୍ତ
କିମ୍ବା ହେବ ଧ୍ରୁବ ବନ୍ଦୀ ଭୀମ ନିଃସନ୍ଦେହ,
ପାଣ୍ଡବ ଦୁର୍ଦ୍ଦାନ୍ତ ରଥୀ ଅନୀକିନୀ-ପତି,
ହେବେ ବନ୍ଦୀ କିମ୍ବା ମଲେ ଭୀମ ରଣାଙ୍ଗନେ,
ଅଧୀର ହୋଇବେ ଶୋକେ ନିଶ୍ଚେ ଗୁରୁଭାଇ

ଦୁର୍ବଳ ହୋଇବ ତେଣୁ ପାଣ୍ଡୁବଳ ସମେ
ଶତାଙ୍ଗ * ପ୍ରଧାନ ଅଙ୍ଗ ଚକ୍ରଭଙ୍ଗେ ଯଥା,
ଏହିରୂପେ ଜୟୀ ହେବୁଁ ଆମ୍ଭେ ସର୍ବେ ନିଶ୍ଚେ
ଅମାତ୍ୟ ମନ୍ତ୍ରୀ ! କହ ହେ ସରବେ ସ୍ୱ ସ୍ୱ
ଅଭିମତ ଏବେ," କହେ ଜୟଦ୍ରଥ ତେବେ
ସଧୀର ବଚନେ; "ହୁଏ ଏହିପରି ଯଦି
ନିଃସନ୍ଦେହେ ହେବୁ ଜୟୀ, ନାହିଁ ଭ୍ରାନ୍ତି ତିଳେ
କିନ୍ତୁ ଭାବ ଦେଖି ବାରେ, ଅଭିମନ୍ୟୁ ଆସେ
ଯଦି ସେନାପତି ରୂପେ, ପିତାସମ ପୁତ୍ର
ମହାରଣ ବିଶାରଦ, କି କରିବ ତେବେ
ବୟସେ ବାଳକ କିନ୍ତୁ କାର୍ଯ୍ୟେ ବୃଦ୍ଧ ପିତା,
ଶସ୍ତ୍ରଶାସ୍ତ୍ରେ ସୁପଣ୍ଡିତ-ଅଦ୍ୱିତୀୟ ଜଣେ
ନାହିଁ ଏଥି ଏକା, ରଣେ ଛଳିବ ତାହାକୁ
ସମକକ୍ଷ ଏ କୌରବ ବୀର ବୃନ୍ଦ ମଧ୍ୟେ"
"ଯା କହିଲ ସତ୍ୟ" ଶଲ୍ୟ ଗୃହଁ ଜୟଦ୍ରଥେ
କହିଲେ ଉତ୍ତମ ରୂପେ ଜାଣେ ମୁହିଁ ତାକୁ
ସମ ପ୍ରହରଣ ରଣେ ପିତା ସମ ପୁତ୍ର
ପୂର୍ବରୁ ତଦ୍ଗ୍ରହ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଉଚିତ
ଭୁତ ଭବିଷ୍ୟତ ଭାବ ବୁଦ୍ଧି ଅନୁଯାୟୀ"
"ନ ପାରିଲେ ଏକ ରଥୀ ଏକାଧିକ ରଥୀ
ମିଳି ବିମୁଖିବା ରଣେ" କହନ୍ତେ ଶକୁନି
କୃପ କହିଲେ ସସ୍ମିତେ "ନୁହେଁ ରଥିକୁଳ-
ପ୍ରଥା ଯୁଝିବା ଏ ରୂପେ" "ନୁହେ ରଥିକୁଳ-
ରୀତି ରଥୀ ସଙ୍ଗେ ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ଶତ୍ରୁ ସଙ୍ଗେ
ଅବଶ୍ୟ ଉଚିତ, ମାରି ଅରି ପାରି ଯେଉଁ
ରୂପେ, କଳେବଳେ ଛଳେ ବା କୌଶଳେ,ଶଠେ
ଶାଠ୍ୟ ସମାଚର-ଏ ରୀତି ବା ଅବିଦିତ
କାହାକୁ ସଭାରେ, କଏ ବା ନ ଜାଣେ ଏହା;

* ରଥ ।

ଶତ୍ରୁ ସଙ୍ଗେ ଏହି ସନ୍ଧି ଅବଶ୍ୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ”
ଏତେ କହି ନୀରବଲେ କୁଟିଳ ଶକୁନି
କହିଲେ ସ୍ୱର୍ଥରେ ତେବେ ଅଙ୍ଗ ଅଧିପତି
“ଅଭିମନ୍ୟୁ ଶତ୍ରୁ ନା ନା ପୁତ୍ର ସମ ଲାଗେ
ମୋତେ ଭାବଲେ ତା କଥା, ବାତ୍ସଲ୍ୟ ସ୍ନେହରେ
ସ୍ଫୁଦସ୍ଫୀତ ହୁଏ ମୋର” “ଯେ କଣର ଅର
ହର * ନୁହେ କି ତା ଶିଶୁ ଶତ୍ରୁ ସେ ହର୍ଷର
ପକ୍ଷେ, ନକୁଳ କି ସର୍ପପର, ସ୍ନେହ କରେ
ସର୍ପ ଶିଶୁ ପୁତ୍ର ଭାବେ, ଜନମ ଅବଧି ?
କେମନ୍ତେ କହିଲ କର୍ଣ୍ଣ ହାସ୍ୟ ଲାଗେ ମୋତେ,
ପୁତ୍ର ସ୍ନେହ ଅନୁଭବ ଅଭିମନ୍ୟୁ ଠାରେ.
କହୁଛି ବୁଝାଇ ପୁଣି ଶକୁନି କର୍ଣ୍ଣଙ୍କୁ
ହସ ହସ ହୋଇ (ହାସ୍ୟ ନୁହେ ଏହା ମାତ୍ର
କାଳକୂଟ, ବିଷ-ଯାସ-ମହାକାଳ-ଫଳ
କସଲ-ଗରଳ-ମିଶ୍ର ଶ୍ୱେତ-ପତ୍ର କମ୍ପା
ପୁଷ୍ପ କଳ, କଳ ସର୍ପ ଗରଭେ ଯାହାର)
ହୃଦସ୍ଥ ଦୌର୍ବଲ୍ୟ ଏହା ନୁହେ ସତ୍ୟ ସ୍ନେହ
କହିଲି ଯଥାର୍ଥ କର୍ଣ୍ଣ ଭାବ ଦେଖ ମନେ;
ଛାଡ଼ ତାହା ଏହିକ୍ଷଣି କର, ଛୁଦ, ବଜ୍ର-
ସମହୃତ, ଆଶା ଯେବେ ହେବ ଜୟୀ ଆଗୁ
କାଲି ରଣେ, ନିଜ ସର୍ବେ କର ଆକ୍ରମଣ
ଭୀମ କିମ୍ବା ଅଭିମନ୍ୟୁ ଯେ ଅସିବ ରଣେ,
ମହାରଣ୍ୟ କେଶରୀଙ୍କୁ କିରତେ ଯେ ରୂପେ
ନ କରିବ ଯେବେ ଏହା, ଜାଣ ନିଃସନ୍ଦେହ,
ସନ୍ଦେହ ଜଣିବା ରଣେ କୌରବ ପକ୍ଷରେ
ଗତ ତ୍ରୟୋଦଶ ଦିନ, ତ୍ରୟୋଦଶ ବର୍ଷ
ଗତ ହେଲେ ଏହିରୂପେ ନ ଲଭିବ କେବେଁ
ସମର ଅନଳ, ସୂକ୍ଷ୍ମ ରୂପେ ଭାବ ଦେଖ

ଚଳେ ଯଦି ଏହିରୂପେ ଯୁଦ୍ଧ ବହୁକାଳ
କି ଦଶା ଘଟିବ ଦେଶେ; ଦେଶ ବାସୀଙ୍କର
ସର୍ବେ ମିଳ ଆକ୍ରମିଲେ ନିଃସନ୍ଦେହ ଜୟ,
ସାମାନ୍ୟ ଅନ୍ୟାୟ ହେବ, ଜାଣେ ମୁହିଁ, କିନ୍ତୁ
ଦୀର୍ଘ ଯୁଦ୍ଧ ତୁଳନାରେ ନୁହଇ ଅନ୍ୟାୟ,
ଅତଏବ ମମ ମତେ ସମବେତ ହୋଇ
ଆଶା ଯଦି ଜୟୀ ହେବ ଅଗ୍ର ମହାହବେ,
କର ହେ ସଂହାର କାଲି ଚକ୍ରବ୍ୟୂହ ମଧ୍ୟେ
ଭୀମ କିମ୍ବା ଅଭିମନ୍ୟୁ ଯେ ଆସେ ସମରେ
ଶୃଙ୍ଖଳେ ଆବଦ୍ଧ ଯଥା ମହାବଳ ବ୍ୟାଘ୍ରେ ।”
ଶକୁନି ପ୍ରସ୍ତାବ ଶୁଣି କହେ ଦୁଃଶାସନ
“ଉତ୍ତମ ଏ ପରାମର୍ଶ, ଅବଶ୍ୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ
ଏହି ଯୁକ୍ତି ଅନୁସାରେ ଚଳନ୍ତୁ ଯେବେ ସର୍ବେ
ହୋଇବୁଁ ବିଜୟୀ ଧ୍ରୁବ, ନିଃସନ୍ଦେହ ଏହା
ଗୁରୁଦେବ ମତ କିନ୍ତୁ ଶୁଣିବାକୁ ଇଚ୍ଛା”
“ମୋର କେଉଁ ମତ କିଆଁ ଏ ଜିଜ୍ଞାସା ପୁଣି,
କରଛି ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ମତେ କାର୍ଯ୍ୟ
କରିବି ମୁଁ ନିଶ୍ଚେ” ଏତେ କହି ଦ୍ରୋଣ ଗୁରୁ
ବସିଲେ ନିସ୍ତବ୍ଧେ, ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ମୁଖେ ତେବେ
ଶୁଣିଲେ ସଭିଏ, ଭାବ କ୍ଷଣେ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ
ଟେକେ ମଥା ତୋଳି, “ରଚି ବସ କାଲି ସର୍ବେ
ବଡ଼ ଚକ୍ରବ୍ୟୂହ, ମାର ଅର ନ୍ୟାୟାନ୍ୟାୟେ
ଯେ ପ୍ରକାରେ ହେଉ, କର ବନ୍ଦୀ ପଞ୍ଚ ଭ୍ରାତୃ
ଅସତୀ ଦ୍ରୌପଦୀ, ନାରୀକୁଳ କଳଙ୍କିନୀ
ସଙ୍ଗେ ଯୁଧିଷ୍ଠିରେ ହୀନ କାପୁରୁଷ ବୀରୁ
ଅଧର୍ମୀ କପଟୀ ଦାସଦାସୀ କରି ଦେବେ
ରଖିବ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ, ତେବେ ଯାଇ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ
ମନୋବାଞ୍ଛା ମୋର, କ୍ଷମି ଦାସ ଦୋଷ, ଗୁରୁ !

---

* ସିଂହ ।

ଯାଅ ତୁମ୍ଭେ ଅବଲମ୍ବେ ରଚନ୍ତୁ ଗୁପତେ
ଅର୍ଦ୍ଧ୍ୟ ଘଟେ ଚକ୍ରବ୍ୟୂହ ଅତି ସୁକୌଶଳେ
ସଜ୍ଜ ହୁଅଁ କର ସର୍ବେ ଯାଅ ସ୍ୱ ସ୍ୱ ବାସେ,
ଗୁରୁ ମାତୁଳଙ୍କ ମତେ କର କାଲି ରଣ
ମମ ଆଜ୍ଞା, ସାବଧାନ ! ନୋହିବ ଅନ୍ୟଥା
ପ୍ରତର୍କେ ସରବେ ମିଳି କର କାଲି ରଣ
କର ବନ୍ଦୀ ବନ୍ଧ କିମ୍ବା ଭୀମ ଅଭିମନ୍ୟୁ
ଯେ ଅଛେ ଯେ ବ୍ୟୂହ ମଧ୍ୟେ ବେଢ଼ି ତାକୁ ସର୍ବେ
ପାଶବଦ୍ଧ ସିଂହେ ଯଥା ବ୍ୟାଧବୃନ୍ଦ ମିଳି ।

ଦଶମ ସର୍ଗ ।

ଚନ୍ଦ୍ରପୁରକୁ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେବୀଙ୍କର ଆଗମନ ଓ ରୋହିଣୀ ସହିତ କଥୋପକଥନ ।

ସ୍ୱପ୍ନଦେବୀ ଆଜ୍ଞାପାଇଁ ମହାନନ୍ଦ ମନେ
ଚଳିଲେ ଅଶ୍ୱିନୀ ଶୂନ୍ୟେ ବିଦ୍ୟୁତ ଗତିରେ
ବିଦ୍ୟୁତ ପ୍ରତିମ ପ୍ରଭା ପ୍ରକାଶି ଗଗନେ ?
କ୍ଷଣ ମଧ୍ୟେ ପ୍ରବେଶିଲେ କ୍ଷପାକର ପୁରେ ।
ଚନ୍ଦ୍ର ବଧୂ ମହାଗ୍ରହେ ପୁଚ୍ଛିଲେ ସବାଗ୍ରେ
" କୁଶଳତ ଅଶ୍ୱିନୀ ତୋ ଗମନା କମନେ ?
"ଆସିବେତ ଦେବୀ" ? "ଆସୁଛନ୍ତି ପଛେ" ହସି
ଭାଷିଲେ ଅଶ୍ୱିନୀ, ନବାନନ୍ଦ ମନେ ହେଲା,
ଆନନ୍ଦ ସଞ୍ଚାର, ସଞ୍ଚରଇ ତରୁ ଯଥା,
ବସନ୍ତ ପରଶେ ପତ୍ରମଳମସ୍ପୃକ୍ତବୃଘ —
ମଳୟ ଅନଳେ, ଜ୍ୱଳନ୍ତ ନିର୍ବାଣ-ପ୍ରାୟ
ଦୀପ ତୈଳ ଦାନେ, ତହୁଁ, "କେମନ୍ତେ ଏକାକୀ
ଦେଇଥ ଗଲୁ ଦେବୀ ପୁରେ, ଏକା ଦେଖି ସ୍ୱପ୍ନ-
ଦେବୀ କି କହିଲେ ତୋତେ" ପଚାରନ୍ତେ କେହି
ତହିଁ କହିଲେ ରୋହଣୀ "ଶୁଣିଲୁ ଅମୃତ
ତୁମ୍ଭ କେହି ଜଣେ ଯାଇ, ଯାଇଅଛି ବହୁ—
ନଷ୍ଟ ପଥ ଶ୍ରମ ହେତୁ, ଭୁଞ୍ଜାଅ ପ୍ରଥମେ
କହି, ପଚାରିବ ପଛେ, ମହାରାଣୀ ଆଜ୍ଞା —
କ୍ରମେ ଆସିଲା ଅମୃତ, ଜଡ଼ିଲେ ଚୌଦିଗେ
ବେଷ୍ଟି ବର୍ଣ୍ଣ ପୂରି ନାରୀ; କନକପତ୍ର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ —
ଘଟେ ଢାଳି ସ୍ୱସ୍ତି ବାଣୀ, ଅଶ୍ୱିନୀ ହସ୍ତକୁ
ଦେଲେ ବଢ଼ାଇ ସାଦରେ, ସମ୍ମାନ ସମ୍ଭ୍ରମେ
ପାନ କରିଲେ ଅଶ୍ୱିନୀ, ଶୀତଳିଲା ସ୍ୱେଦ
ଅଙ୍ଗୁ, ବ୍ୟଜନେ ଚାମର, ଅଶ୍ୱିନୀ ପାନାନ୍ତେ
ପଦ୍ଧୂଃ ସ୍ନିଗ୍ଧ ହେଲେ ଯେବେ, ପୁଚ୍ଛିଲେ ରୋହିଣୀ
ରାଣୀ ଧୀରେ ଧୀରେ ପୁନଃ "ପାଇଲେ ଚହ୍ନିତ
ତୋତେ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେବୀ ତୁମ୍ଭ, କେମନ୍ତେ ସେ ପୁରୀ
ଶୋଭା? "କେତେ ଦୂର ହେବ" ? ଇତ୍ୟାଦି ବିବିଧ
ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରି ଧଶ୍ୱରେ, ଶୁଣିଲେ ବୃତ୍ତାନ୍ତ
ସର୍ବେ ଅଶ୍ୱିନୀ ମୁଖରୁ, ପଚାରିଲେ ପୁଣି
ବ୍ୟଗ୍ରେ "ଆସିବେତ କେବେ" "ନିଶ୍ଚୟ ଆସିବେ"
ବୋଲି କହିଲେ ଅଶ୍ୱିନୀ, ଏହାପରେ କହୁଁ—

କହୁଁ ସହସା ତକ୍ଷଣେ, ହେଲେ ଉପସ୍ଥିତ
ଦେବୀ, ସସମ୍ଭ୍ରମେ ଉଠି ସର୍ବେ ପ୍ରଣମିଲେ
ପଦେ, ସସ୍ନେହେ ତନୁଜଙ୍କ ଧରି ଚୁମ୍ବି ଶିରଃ,
ଏକେ ଏକେ ଆଶିଷିଲେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଦେବୀ;
କହିଲେ ଅକ୍ଷୟ ସ୍ନେହ ପାଇ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର
ଥାଅ ମା ସରବେ ନିଜ ନିଜ ଗୌରବରେ,
ବସାଇଣ ସିଂହାସନେ ଦେବୀଙ୍କୁ ସମ୍ରାଜ୍ଞୀ
ବାଷ୍ପ ଗଦ ଗଦ ସ୍ୱରେ କହିଲେ ବ୍ୟାକୁଳେ,
"ମୋ କପାଳେ ଏତେ କଷ୍ଟ ଲେଖିଥିଲେ ବିହି
ଜ୍ଞାନ ସତ୍ତ୍ୱେ କିଛି ମୁଁ ତ କରିନାହିଁ ଦୋଷ
ହାୟ ମା ! କି ଦୋଷେ କହ ଭୋଗେ ଏତେ କଷ୍ଟ
ସ୍ୱପ୍ନଦେବୀ ପୁଚ୍ଛିକରି ସ୍ୱଅଞ୍ଚଳ ଧୀରେ
ପୋଛିଣ ବୈଦେହୀ ଅଶ୍ରୁ କହିଲେ ବୁଝାଇ
ପାଗଳିନୀ ସମ କିହ କାନ୍ଦିଲେ କି ହେବ ?
ହେଲୁଣିତ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ଅସ୍ଥି ଚର୍ମ ସାର
କହମା କନ୍ଦନେ ଲାଭ ପାଉଛୁ କି କିଛି ?
ତୋ ଲଲାଟ ରେଖା କିଏ ଲିଭାଇବ କହ,
ଯା ଅଛି କପାଳେ ତୋର ଅବଶ୍ୟ ଘଟିବ ।
ଦୋଷ କଲେ ଦଣ୍ଡହେବ ନ ହେଲେ ନହେବ
ସବୁ ବେଳେ ସତ୍ୟ ନୁହେଁ ଏକଥା କହେ ପି,
ଏ ଜନ୍ମର କର୍ମ ସଙ୍ଗେ ସମ୍ବନ୍ଧ ଅଳପ
ବିନା ଦୋଷେ ଦଣ୍ଡ ଯଦି ନ ହୁଅନ୍ତା କେବେ
କି ଦୋଷେ ଗ୍ରାସଇ ରାହୁ କହ ତେବେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ?
ଜଗତ ତାମସ ଧ୍ୱଂସୀ ସହସ୍ର କିରଣ,
କି ଦୋଷେ ଅପକ୍ୱ ଫଳ ଝଡ଼େ ତରୁକୋଳୁ
ଅକାଳେ ସହସା ? କିଦୋଷେ ବା କମଳିନୀ
ପୋଡେ ଶିଶିରରେ,ତୀବ୍ର ସୂର୍ଯ୍ୟ ତେଜେ ସଦା
ହୁଏ ନେ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲି, ସବୁ ଏ ପ୍ରାରବ୍ଧ ଲେଖା,
ପୂର୍ବ ଜନ୍ମ କୃତ କର୍ମ ଫଳ ଏ ସମସ୍ତ,
କଲେ ବା ନ କଲେ ଦୋଷ ଏ ଜନମେ କେହି,
ଅବଶ୍ୟ ସମସ୍ତ ଭୋଗେ ଫଳବି ନିଶ୍ଚୟ,
ଏହାହିଁ ନିୟତି ବୋଲି ବୋଲିଏ ଜଗତେ ।
ଅବଶ୍ରାନ୍ତ ଚଳେ ବିଶ୍ୱ ଏ ନିୟତି ବଳେ
ଏନିୟତି ଗତି କେବେଁ ନୋହିବ ବ୍ୟତ୍ୟୟ,
ଯେତେବେଳେ ଯା ହେବାର ଘଟିବ ନିଶ୍ଚୟ
ନ ହୋଇବ ଏଣେ ତେଣେ ତିଳାର୍ଦ୍ଧେ କଦାପି,
ଲକ୍ଷାଂଶୁ ଏକାଂଶ ଯଦି ଫଳାଫଳ କେବେ
ହେବ ଇତସ୍ତତଃ ଏହି ନିୟତିର ଗତି,
ତକ୍ଷଣେ ପ୍ରଳୟ ହେବ ଅକାଳେ ଏ ବିଶ୍ୱ,
ଅଚିନ୍ତ୍ୟ-କଳ୍ପନାତୀତ-ଅନାଦି- ଅନନ୍ତ-
ସ୍ଥାବର-ଜଙ୍ଗମ-ପୂର୍ଣ୍ଣ- ଚରାଚର-ବାସ ।
ନାହିଁ ମା କାହାର ସାଧ ଏ ବିଶ୍ୱ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡେ,
ରୋଧିବ ନିୟତି ଗତି ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ମାତର,
ଯେ ନିୟତି ପରିଚର୍ଯ୍ୟା ବ୍ରହ୍ମା ବିଷ୍ଣୁ ହର,
ଆଉ ଅନ୍ୟ କାହା କଥା କହିବାର ଦୂରେ,
ନରମର ଯକ୍ଷ କିମ୍ବା ଗନ୍ଧର୍ବ କିନ୍ନର
କୀତଦାସ ତୁଲେ ରହି ସୃଜନ ପାଳନ
ଧ୍ୱଂସ ଅହର୍ନିଶ କରନ୍ତି, ସେ ନିୟତି ଲେଖା,
ବିନ୍ଦୁ ବା ବିସର୍ଗ କେହି ପାରେ କି ଟଳାଇ ?
କପାଳ, ଅଦୃଷ୍ଟ, ଭାଗ୍ୟ, ନାନା ନାମେ ଲୋକେ
କହନ୍ତି ଏହାକୁ ସର୍ବେ ନିଜ ଇଚ୍ଛା ମତ
ସର୍ବ ଜୀବ ଜଡ଼ ଭାଗ୍ୟେ ଅଛି ଏହି ଲେଖା
ଈଶ୍ୱରେଚ୍ଛା ବଳାର୍ଜ୍ଜିତ ସ୍ୱ କରମ ଫଳ
ରହିଛି ସଞ୍ଚିତ ଯାହା ଗୁପତେ ଅଲକ୍ଷେ
କାଳ କ୍ରମେ ଘଟିବ ତା ଯେତେବେଳେ ଯାହା,
ଲକ୍ଷ ଚେଷ୍ଟା କରି କେହି ପାରେ କି ରୋକିଇ
ଅବଶ୍ୟ ଘଟିବ ତାହା ଯା ଥିବ କପାଳେ ।"
"ଯାଥିବ କପାଳେ ତାହା ଅବଶ୍ୟ ଘଟିବ ।
ନ ହୁଏ ବିଶ୍ୱାସ ମୋର, ଏତେ ଆଶା ଏତେ
ଚେଷ୍ଟା ଏତେ ଯେ ଉଦ୍ୟୋଗ,ସବୁ ବୃଥା ତେବେ?

ନାହିଁ କିଛି ପ୍ରୟୋଜନ କହିବାର ଆଉ
ସତ୍ୟ ବୋଲି ଏହି ଯୁକ୍ତି ନ ଆସେ ମନକୁ
ଅତି ଅସଙ୍ଗତ କଥା ନ ହୁଏ ପ୍ରତ୍ୟୟ ।"
କହନ୍ତେ ଅଶ୍ୱିନୀ, ହସ ହସ ହୋଇ ପୁନଃ
ଉତ୍ତରିଲେ ଦେବୀ, "ଝିଅ ! ବାଳକାଟୁ, ଅଳ୍ପ—
ମତି, କେମନ୍ତେ ବୁଝିବୁ କହ ଅନନ୍ତ ଏ
ତତ୍ତ୍ୱ; ତ୍ରିକାଳଦରଶୀ ଋଷି ମହର୍ଷିଙ୍କ
ସୂର୍ଯ୍ୟ-ସମ ଜ୍ଞାନାଲୋକେ ନୁହେଁ ଯା ସୁସ୍ପଷ୍ଟ,
ଖଦ୍ୟୋତ-ଦୀପ୍ତି-ପ୍ରତିମ କ୍ଷୁଦ୍ର-ଜ୍ଞାନେ ତୋର,
ଅଶ୍ୱିନୀ ! କେମନ୍ତେ କହ ହେବ ପ୍ରକାଶିତ,
ଜଟିଳ ଗମ୍ଭୀର ଅତି ସୁ କଠିନ ତତ୍ତ୍ୱ,
କ୍ଷୁଦ୍ର କୂପ ଭେକ କେବେ, ପାରଇ କି ବୁଝି
ପାରାବାର ଗର୍ଭେ କେଉଁ କି ଭାବେ ରହିଛି ।
ନୁହେ ଅସଙ୍ଗତ କିମ୍ବା ନୁହେ ମିଥ୍ୟା କେବେଁ,
ଧ୍ରୁବ ସତ୍ୟ ସୁସଙ୍ଗତ ଯୁକ୍ତି ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏହା,
ବୁଝିବାକୁ ସାଧ୍ୟ ନାହିଁ ତୋର, ତେଣୁ ମହା-
ଭ୍ରାନ୍ତ ବୋଲି ବୋଧ ହୁଏ ତୋତେ, ଇଚ୍ଛାଯଦି
ଶୁଣିବାକୁ ଶୁଣ ମନ ଦେଇ, ଅଳ୍ପ ଭାବ
ଦେଖ ବାଳେ; ପାରିବୁ କି ରହି ତୁହି; କର୍ମ
ଚେଷ୍ଟା ଉଦ୍ୟୋଗ ବା ଯାହା କିଛି କରୁଅଛୁ
ନିତ୍ୟ କର୍ମ ଅହର୍ନିଶ ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ,
ନ ପାରିବୁ ରହି କେବେଁ, ଭାବିଦେଖ ମନେ
ଏ ନିୟତି ଗତି ତୋତେ କରାଇବ ବାଧ୍ୟ,
ଟାଣି ଆଣି କରାଇବ ଅବଶ୍ୟକ ମତ,
ବାଧ୍ୟ ହୋଇ କରିବୁ ତୁ କ୍ରୀତ ଦାସୀ ପରି
ସାମାନ୍ୟ ଗୋଟିଏ ବାକ୍ୟେ ବୁଝି ଉଛି ଶୁଣ
କେବଳ କାଲୁ ସେହଣୀତ ଭୋଗୁଅଛି କଷ୍ଟ,
ସେହିତ ଅଶ୍ୱିନୀ ତୁହି ସଙ୍ଗେ ଅଛୁ ସଦା,
ଯେତେବେଳେ ଡାକଅଛୁ, ଆସିଥାନ୍ତି ନିଶ୍ଚେ
ଜାଣୁଛି ଏ କଥା, କିପାଁ ନ ଡାକିଲୁ କହ,
ଏ ବେଳେ ବା ମୋତେ, କିପାଁ ଡାକିଲୁ ତୁ କହ
ଏତେକାଳ ପରେ, ଏବେ ନିୟତିର ଗତି,
କେତେ ସୂକ୍ଷ୍ମ ବୁଝିଲୁ କି ? ବୁଝିଲୁ ତ ପୁଣି
ଯେତେବେଳେ ଯା ହେବାର କେମନ୍ତେ ଘଟଇ ।"
ବୁଝିଲି ମୁଁ ପୁତ୍ତଳିକା ସମ ସର୍ବେ, ବିଶ୍ୱେ,
ଖେଳନ୍ତି ନିୟତି କରେ ପରାଧୀନ ହୋଇ,
ସ୍ୱାଧୀନତା ତଲେ ବୋଲି ନାହିଁ କାର ବିଶ୍ୱେ,
କହନ୍ତେ ଅଶ୍ୱିନୀ ପୁଣି ଆରମ୍ଭିଲେ ଦେବୀ
"ଠିକ୍ ତାହା ନୁହେ, କେବେ ବା ସ୍ୱାଧୀନ କେବେ
ପରାଧୀନ ପୁଣି, ଜ୍ଞାନ ଶକ୍ତି ଅନୁଯାୟୀ
ସ୍ୱାଧୀନ ପରବେ, ଦେହଧାରୀ ଭବେ, ଭବେ,
ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜ୍ଞାନ ଶକ୍ତି କେହି ଲଭି ନ ପାରଇ,
ଯେ ହେତୁ ଅସୀମ ଏହା, କେମନ୍ତେ ପାଇବ
ସୀମା କହ ଅସୀମର; ସର୍ବେ ଚରାଚର
ବିଶ୍ୱେ ସୀମ ବଦ୍ଧ ଯେଣୁ, ସମସ୍ତଙ୍କ ଜ୍ଞାନ
ଶକ୍ତି ସୀମାବଦ୍ଧ ତଥା, ବୁଝୁଛୁ ତ ? ତେଣୁ
ଊଣା ଅଧିକରେ ଭବେ ପରାଧୀନ ସର୍ବେ,
ବ୍ରହ୍ମା ଆଦି ଯକ୍ଷ ନର, ଗନ୍ଧର୍ବ, କିନ୍ନର,
ଯାନ ଭେଦେ ଏହା ପୁଣି ଭିନ୍ନ ସଭିଙ୍କର
ପଶୁ ପକ୍ଷୀ କୀଟ ନର ସୁରାସୁର ଆଦି,
ଯେ ଯାହା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଦେଖେ ସ୍ୱଜ୍ଞାନ ଆଲୋକେ
ସେହି ତାର ପୁଣ୍ୟ ଧର୍ମ ନୁହେଁ ଅନ୍ୟ କିଛି ।"
ବୋଇଲେ ଅଶ୍ୱିନୀ "ତେବେ, ସମସ୍ତଙ୍କ ପାପ
ପୁଣ୍ୟ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ହେବ ? "ଦେଶ କାଳ ପାତ୍ର
ଭେଦେ ଅବଶ୍ୟ ବିଭିନ୍ନ," "ନିଃସନ୍ଦେହ ଏହା
ବ୍ୟାଧ ଧର୍ମ ଋଷି ଧର୍ମ ନୁହେ ଏକା କେବେଁ"
ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖି ଉତ୍ତରନ୍ତେ, କହିଲେ ଅଶ୍ୱିନୀ,
ବ୍ୟାଧ ହୋଇ ଧର୍ମ କେହି ପାଳେ କି ଅଟେ?
"ବ୍ୟାଧ ଧର୍ମୀ" ନୁହେଁ କିଏ, କି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଆଜି
ଅନ୍ୟ କଥା ନ ଥିଲେ କି, ରାମଚନ୍ଦ୍ର ବ୍ୟାଧ

ବ୍ୟବସାୟୀ, ପିତୃସତ୍ୟ ପାଳନାର୍ଥେ ଗଲେ
ଯେବେ ବନେ, ଭସ୍ମ ବେଶେ ରାଜ୍ୟ ତେଜି ପତ୍ନୀ
ଭ୍ରାତା ସହ, ମୃଗୟାରେ✝ ଉଦର ସେ ପୋଷୁ
କି ନ ଥିଲେ ? ସଂଖ୍ୟାତୀତ ରକ୍ଷ ଗ୍ରାମ* ନାଶି
ଯେ ସଂଗ୍ରାମେ ଉଦ୍ଧାରଣ ଯେ ସୀତାଙ୍କୁ ଲଙ୍କା—
କାରାଗାରୁ ପରୀକ୍ଷିଲେ ହୁତାଶନେ ସର୍ବ—
ସମକ୍ଷରେ, ପୁଣି, ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଅଯୋଧ୍ୟାରେ
ହେଲେ ଯେବେ ରାଜଦଣ୍ଡଧାରୀ ସେ ସୀତାଙ୍କୁ
ସତୀ ଶିରୋମଣି, ମିଥ୍ୟା ଅପବାଦେ (ଅହା !
କେତେ କଷ୍ଟ ନ ଭୋଗିଲେ ସତ୍ୟ ଲୋକ ପାଇଁ)
ଅନ୍ତଃ ସତ୍ତ୍ୱା ସତ୍ତ୍ୱେ ବନେ ନିର୍ଦ୍ଦୟେ ତ୍ୟଜିଲେ
କହିବୁ କି ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଥିଲେ ମହାପାପୀ ?
"ବୁଝିଲୁ କି କିଛି" ବୋଲି ଉତ୍ତରନ୍ତେ ଦେବୀ
"ମିଥ୍ୟା ଅପବାଦେ ବନେ ସତୀଙ୍କୁ ପେଷିବା
"ଅନ୍ୟାୟ ନୁହେକି ଏହା?" ଭାଷିଲେ ଅଶ୍ୱିନୀ
"ଅନ୍ୟାୟ ଏ ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ, ନୁହଇ ଅଧର୍ମ"
ଭାଷନ୍ତେ ସ୍ୱପନ ଦେବୀ, କହିଲେ ଅଶ୍ୱିନୀ
"ଅନ୍ୟାୟ ଅଧର୍ମ ନୁହେ ଏ କେମନ୍ତ କଥା"
"ନ୍ୟାୟ ଧର୍ମ ମଧ୍ୟେ ଶୁଣ ପ୍ରଭେଦ ପ୍ରଥମେ—
ତେବେ ତୁ ବୁଝିବୁ ଯାଇ ଅନ୍ୟାୟ ଅଧର୍ମ;
ଆତ୍ମହିତ ପରହିତ ସଦା ସମଭାବେ
ନିରପେକ୍ଷେ ଦୁଇପକ୍ଷ ଦେଖେ ନ୍ୟାୟ, କିନ୍ତୁ,
ଧର୍ମ ଦେଖେ ପରହିତ ନିଜଠାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ
ନିରପେକ୍ଷତାକୁ ଧରି ନ୍ୟାୟ ସଦା ଚଳେ
ଧର୍ମ ଏକା ଚଳେ କିନ୍ତୁ ସ୍ୱାର୍ଥ ତ୍ୟାଗ ବଳେ
ତେଣୁ ନ୍ୟାୟ ଠାରୁ ଧର୍ମ ଶ୍ରେଷ୍ଠ, ସବୁ କାଳେ
ଉତ୍ତରନ୍ତେ ଦେବୀ ପୁଣି ପୁଚ୍ଛିଲେ ଅଶ୍ୱିନୀ
"କିପାଁ କଲେ ଏ ଅନ୍ୟାୟ ଦେବ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ?"
କହନ୍ତେ ଅଶ୍ୱିନୀ ଦେବୀ କହିଲେ ବୁଝାଇ
ରାଜ ଧର୍ମ- ପ୍ରଜାପୁଞ୍ଜ ମନରକ୍ଷା ପାଇଁ।
ଅଶ୍ୱିନି ! ଏ ରାଜଧର୍ମ ଅତି ସୁ କଠିନ
ନିଜ ସୁଖେ ତୁଚ୍ଛ ମଣି ପ୍ରଜା ସୁଖ ପାଇଁ
ପ୍ରାଣ ଦାନେ ସୁଦ୍ଧା ବ୍ୟୟ କରିବାକୁ ଯତ୍ନ,
ଦେବେ ନ ଦେବେ ଯେ ଧର୍ମରେ ନ୍ୟାୟ ନ ବର୍ତ୍ତେ
କଳି ପୁତ୍ତଳିକା ପରି ପ୍ରଜା ମନୋମତେ
କାର୍ଯ୍ୟ ବ୍ୟୟ କରିବାକୁ, ଏ ଧର୍ମ ଅଶ୍ୱିନୀ;
ମହା ଦାୟିତ୍ୱର ଚିହ୍ନ ନୁହେ ଅନ୍ୟ କିଛି,
ଅଜ ରାଜପଦେ, ଉଚ୍ଚତମ ପଦ ବୋଲି
ବୋଲନ୍ତି ଯାହାକୁ ଏକା ସେ କେବଳ ମାତ୍ର
ମହା-ଅଶାନ୍ତି-ଆସ୍ପଦ ଜାଣିଥା ଜଗତେ,
କପାଁ କଲେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଏ ଅନ୍ୟାୟ ଶୁଣ,
ସୀତା ଯେବେ ଗ୍ରହଣୀୟା ହେଲେ ରାମଙ୍କର
ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ମାସ ରହି ରାକ୍ଷସ ଗୃହରେ
ଅନ୍ୟ ନାରୀ ଗ୍ରହଣୀୟା ନ ହୋଇବେ କିପାଁ ?
ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଯା ଆଚରେ ତାହା ଆଦର୍ଶ ଅନ୍ୟର,
ଏହି ଯୁକ୍ତି ବଳେ କ୍ରମେ, ଅଯୋଧ୍ୟା ରାଜ୍ୟେ

✝ ମୃଗଂ ହତ୍ୱାନୟ କ୍ଷିପ୍ରଂ ଲକ୍ଷ୍ମଣେନ୍ଦ୍ର ଶୁଭେକ୍ଷଣେ
କ୍ଷନ୍ତନ୍ ମେଧ୍ୟାନ୍ ମୃଗାନ୍ ହତ୍ୱା ଚେର ତୁର୍ଯ୍ୟ ମୁନାବନେ"
"ଥାଗ ମିଷ୍ୟତ ମେ ଭର୍ତ୍ତା ପୁଣ୍ୟ ମାଦାୟ ପୁଷ୍କଳଂ
ରୁରୁନ୍ ଗୋଧାନ୍ ବରାହାଂଶ୍ଚ ହତ୍ୱାଦାୟା ମିଷଂବହୁ"
ଏହା ଛଦ୍ମବେଶି ରାବଣ କୁ ସୀତାଦେବୀ କହିଥିଲେ" ବାଲ୍ମୀକି
ରାମାୟଣ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ ।   * ସମୂହ

ପ୍ରଚରିଲା ପ୍ରଜା ମଧ୍ୟେ, ଜଳେ ତୈଳ ଯଥା
ତେଣୁ ରାମ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ନ ଥିଲେହେଁ ଇଚ୍ଛା
ବିସର୍ଜିଲେ ସୀତା, ପ୍ରଜା-ମନ-ରକ୍ଷାହେତୁ,
ବୁଝିନ୍ତୁ କି ଧରମର କେଡ଼େ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଗତି
ଆଉ ଦେଶ କାଳ ପାତ୍ର ଭେଦେ ଧର୍ମ ଭିନ୍ନ
କେତେ; ଏବେ ଶୁଣ ସର୍ବେ ସ୍ୱାଧୀନ କେମନ୍ତେ
ଇଚ୍ଛାମତ କାର୍ଯ୍ୟ କେହି ନ ପାରନ୍ତି କରି
ସବୁବେଳେ କିନ୍ତୁ ବେଳେବେଳେ ପାରେ ତାହା ।
ଏତକି କେବଳ ଦତ୍ତ ସ୍ୱାଧୀନତା ତାଙ୍କୁ
ମାତ୍ର କାର୍ଯ୍ୟ ସଫଳତା ନୁହେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାଧୀନ
ତାର, ଶୁଣିଛୁ ତ ତୁହି, ଦଶାନନ ଗମ୍ଭା*
ଆଦି କେତେ ମହାସୁର, ଭକ୍ତି ଥିଲେ ସୃଷ୍ଟି
ମଧ୍ୟେ ରଖିବାକୁ ବଶ୍ୟେ, ପାରିଲେ କି କେହି ?
ଏହି ରୂପେ ପାପ ପୁଣ୍ୟ ସ୍ୱୀୟ କ୍ଷେତ୍ର ମଧ୍ୟେ
କରି ପାରେ କେବେ କେବେ ନିଜ ଇଚ୍ଛା ମତ
ବଧି ପାରେ ବନ୍ଧ ଜୀବ ବ୍ୟାଧ ଶତ ଖଣ୍ଡେ
ନିର୍ଦ୍ଦୟେ, କିମ୍ବା ସଦୟେ ଏକ ଖଡ୍ଗାଘାତେ,
ଏହି ରୂପେ ସର୍ବେ ବିଶିଷ୍ଟ ସ୍ୱୀୟ କ୍ଷେତ୍ର ମଧ୍ୟେ
ସ୍ୱେଚ୍ଛାମତ ପାପ ପୁଣ୍ୟ ପାରନ୍ତି କରିଣ
ଏହି ସବୁ ପାପ ପୁଣ୍ୟ ହୋଇଣ ଏକତ୍ର;
ରହିଇ ସଞ୍ଚିତ ଗୁପ୍ତେ ନିୟତିର କରେ
କାଳ କ୍ରମେ ଆସେ ପୁଣି ସୁଖ ଦୁଃଖ ରୂପେ
ନିଦାଘ ସଞ୍ଚିତ ମେଘ ବର୍ଷାକାଳେ ଯଥା—
ଏହିହେତୁ ବେଳେବେଳେ ଚଳିଲେ ସୁପଥ
ମଧ୍ୟ ହୁଏ ବିପର୍ଯ୍ୟସ୍ତ, ଲୁକ୍କାୟିତ ବୀଜ
ଯାର ଥାଏ ସ୍ୱ କରମେ, ଜ୍ଞାନାଜ୍ଞାତ ପୂର୍ବ-
କୃତ ବସ୍ତୁ ପୁରାତନ, ଅକ୍ଷୟ ଅମର
ବୀଜ କରମର ଧ୍ରୁବ, ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ
କାଳ ଅବଶ୍ୟ ଫଳିବ, ବୁଝିଲୁ କି କର୍ମ
କଲେ ଫଳ ମିଳେ, ନୁହେ ମିଥ୍ୟା କଥା, ପାପ
ପୁଣ୍ୟ ଧର୍ମାଧର୍ମ ସତ୍ୟ ସୁସଙ୍ଗତ, ମିଥ୍ୟା
ନୁହେ କେବେହେଁ? "ବୁଝିଲି ମୁଁ" କହିଲେ ଅଶ୍ୱିନୀ
କପାଳ କେବଳ କର୍ମଫଳ ନାମାନ୍ତର
ମାତ୍ର, ନୁହେ ଅନ୍ୟ କିଛି," "କପାଳ ଦେ—
ନ କରେ ବିଶ୍ୱାସ, ଈଶ ଇଚ୍ଛା ବଳବତ
ସ୍ୱ କରମ ଫଳ ଏହା, କରେ ମୁଁ ବିଶ୍ୱାସ ।
ଏଣୁ ଈଶ୍ୱରେଚ୍ଛା କେବେହେଁ ନୁହେ ଦୁଃଖ ଦାୟୀ,
ଅଜ୍ଞାନ ହେତୁରୁ କିନ୍ତୁ ବୋଧ ହୁଏ ଦୁଃଖ ।
ଅଜ୍ଞାନ ତିମିରେ ଜୀବ ଥାଏ ଯେତେ କାଳ
ତେତେକାଳ ଦୁଃଖ ବୋଲି ଅନୁଭବେ ସେହି
କିନ୍ତୁ ଜ୍ଞାନାଲୋକ ଯେବେ ହୁଏ ସେ ପ୍ରାପତ
ପୂର୍ବ ଦୁଃଖ, ଦୁଃଖ ବୋଲି ନ ହୁଅଇ ମନେ;
ସ୍ୱପ୍ନ ଭୁକ୍ତ କଷ୍ଟ ଯଥା ଜାଗ୍ରତରେ, କିମ୍ବା
ରଜ୍ଜୁକୁ ଭୁଜଙ୍ଗ ଭାବି ଅନ୍ଧକାରେ ଯଥା
ଭ୍ରାନ୍ତ ହୁଏ ବୃଥା ମନ ଆଲୋକ ଆଗତେ
ଭୁଲି ଯାଏ ସେହି ଦୁଃଖ ସହସା, ତେସନ
ସତ୍ୟ ବୋଲି ଜଡ଼ ବିଶ୍ୱେ, ଅନୁଭବୁ ଯାହା
ଜ୍ଞାନ ପ୍ରାପ୍ତି ପରେ, କିନ୍ତୁ ନିଶ୍ଚୟ ସେ ବିଶ୍ୱେ
ମହା ମାୟାମୟ ବୋଲି ବୋଧ ହେବ ତୋତେ
ମରୀଚିକା ପରି ଯହିଁ ନ ଥିଲେହେଁ ବାରି,
ଦିଶେ ନୟନକୁ ଯେହ୍ନେ ସ୍ଥିତ ବାରି ତହିଁ,
ତେସନ ଜ୍ଞାନାନ୍ତେ ସତ୍ୟ ଜଡ଼ାତ୍ମକ ବିଶ୍ୱ,
ଅସତ୍ୟ ଅସାର ବୋଲି ହେବ ଅନୁଭୂତ
ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲ କୃତ ଦ୍ରବ୍ୟ ଅଳୀକ ସଦୃଶ୍ୟେ ।
ଆଉ ଏହି ବିଶ୍ୱ ମହା ନାଟ୍ୟ ଶାଳା ରୂପେ
ଦିଶିବ ନୟନେ, ସର୍ବ ମର୍ତ୍ତ୍ୟମର ଯହିଁ

* ଗମ୍ଭାପୁର ।

ଶକ୍ତି ଅନୁସାରେ ଅଭେଦନେତା ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ
କରନ୍ତି ସତତ, ସେତେବେଳେ ବୁଝିବୁ ତୁ
ସକଳେ ସମାନ, ଦୁଃଖୀ ନୁହେ କେହି, ମାତ୍ର
ଦୁଃଖୀ ରୂପେ ସାଜିଛନ୍ତି ବିଶ୍ୱ ଅଭିନୟେ
ଦୁଃଖୀ ହେବାଠାରୁ ଦୁଃଖୀ ସାଜିବା ପ୍ରକୃତ
ନୁହେଁକି ଆନନ୍ଦକର ? ଏତେବେ ଏ ସଂସାର
ମହାନାଟ୍ୟଶାଳା ରୂପେ ହେବ ଅନୁଭୂତ
ଜୀବ ଭାବେ ଯେତେବେଳେ ଯହିଁ ନିର୍ବିକାର ଆତ୍ମା
ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ସ୍ୱରୂପ ନିଷ୍କ୍ରିୟ ନିଷ୍କଳ,
ସତ ରଜ ତମ ଭେଦେ ପ୍ରକୃତି ଆଶ୍ରୟି ।
ଏହି ସେ ରୋହିଣୀ ଏବେ କାନ୍ଦୁଅଛ ଦୁଃଖେ
ଦେଖିବ ଯେ ଯେବେ ଯାଇ ଭାରତ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା
ଆପଣାକୁ ଦୁଃଖୀ ବୋଲି ନ କହିବ ଆଉ;
ଶିକ୍ଷାର ସୋପାନ ଏହି ସଂସାରିକ ଦୁଃଖ
ପିତାର ତାଡ଼ନା ଯଥା ପୁତ୍ର ପ୍ରତି ଦୁଃଖ
ଦଦ୍ୟା ଭାସେ ଯେବେ ସେହି ନ ଦିଅଇ ମନ
ଦୁଃଖ ସୃଷ୍ଟି ସଂସାରରେ ସୁଖ ସ୍ୱାଦ ପାଇଁ,
ସୁଖପୂର୍ବ ଦୁଃଖ, ସୁଖ ପୂର୍ବ-ଦୁଃଖ ସଙ୍ଗେ
ସମ ନୁହେ କେବେଁ, ସ୍ୱଚ୍ଛତର ଦଗ୍ଧ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ
ଅଦଗ୍ଧ ଅପେକ୍ଷା, ଦୁଃଖୀ-ସୁଖ ସୁଖୀ ସୁଖୁଁ,
ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବହୁଗୁଣେ; ନ ଭୋଗିଛି ଜୀବନେ ଯେ
କଷଣ କଦାପି, ନୁହେ ଜ୍ଞାତ ତାକୁ କେବେଁ
ସୁଖ-ସ୍ୱାଦ ସତ୍ୟ ନିଶ୍ଚେ ଏହା ଜାଣିଥିବୁ ।"
ପୁଚ୍ଛିଲେ କୃତ୍ତିକା ମାଗୋ ଦେବୀଙ୍କୁ ସାଗ୍ରହେ
"କି ଭାବେ ସେ ଦେଶେ ସର୍ବେ କାନ୍ଦୁଛନ୍ତି କାଳି
ଯେ ଦେଶେ ଜନମିଛନ୍ତି ଶାକ୍ୟମୁନି ଅମର"
'ସେ ଦେଶ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ମୁହିଁ କହିବି କେମନ୍ତେ
ବର୍ଣ୍ଣି ନହେବ ହୃଦ କାହାର କୃତ୍ତିକା—
ଯୁଗ ସର୍ବେ ଯା ଘଟିଛି ଭାରତେ ଯଥାର୍ଥ,"
ଏତେକ କହି ସ୍ୱପ୍ନଦେବୀ ଭାଷିଲେ ବିଷଣ୍ଣେ
ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ ତେଜି ଧୀରେ ଗମ୍ଭୀର ବଚନେ
"ସଂକ୍ଷେପେ ଶୁଣ ଭାବି ଭାରତ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା—
ଥିଲା ଯହିଁ ସତ୍ୟ, ତ୍ୟାଗ, ଦୟା, ଉପକାର,
ଅହିଂସା, ଅକ୍ରୋଧ, ଧୃତି, ନିଃସ୍ୱାର୍ଥପରତା,
କ୍ଷମା, ତପଃ, ଶୌଚ, ନ୍ୟାୟ, ଅକ୍ରୂରତା ଆଦି
ବିବିଧ ସେବକେ ମନ୍ତ୍ରୀ ସଭାସଦ ରୂପେ
ଧର୍ମରାଜଙ୍କର, ଏବେ ସେହି ଦେଶେ ହାୟ !
ଅଧର୍ମ କରଇ ରାଜ୍ୟ ଘେନି ଦଳ ବଳ,
କାମ, କ୍ରୋଧ, ମିଥ୍ୟା, ଲୋଭ, ମୋହ, ଦ୍ୱେଷ ଆଦି
ମନ୍ତ୍ରୀ ରୂପେ ମଦ, ତହିଁ ହିଂସା ସେନାପତି,
ସେବକ ପଣରେ କାମ କ୍ରୋଧାଦି ଖଟନ୍ତି;
ନାହିଁ ସୁଖ ନାହିଁ, ଶାନ୍ତି ଭାରତରେ ଆଉ
ଯାଇଛି ବସନ୍ତ ଏବେ ଘୋର ଗ୍ରୀଷ୍ମ ତହିଁ !
ବଳୀ ଉତ୍ପୀଡ଼ନ ବୃଷ୍ଟି ବିପ୍ଳବ ହେତୁରୁ
ବ୍ୟାକୁଳ ସରବେ, ତହିଁ ଅଶାନ୍ତି ତାପରେ,
ଆତଙ୍କେ ଭାରତବାସୀ କାନ୍ଦୁଛନ୍ତି କାଳି;
ଦଗ୍ଧ ସୂତ୍ରବତ ତହିଁ ରହିଅଛି ଧର୍ମ,
ସୃଜିଥିଲେ ବିଶ୍ୱ ପିତା ଦୟାକର ଯାହା
ତରିବାକୁ ଏକ ତରୀ ଏ ଭବ ସାଗର
ମହା ମାୟାମୟ, ଯହିଁ ନ ଥିଲେହେଁ ସୁଖ
ସୁଖ ଅଛି ବୋଲି ସଦା ସତ୍ୟ ଜାଣେ ମନ ।
ମରୁ ମରୀଚିକା ଯଥା ମୃଗଗଣ ପକ୍ଷେ
ବୃଥା ଦୁଃଖ ହେତୁ ହୁଏ ତୃଷ୍ଣାରେ ଭ୍ରମାଇ;
ଦେଖି ଖାଣ୍ଟି ସୁନାପରି ନୁହଇ ଯେ ସୁନା
ମାତ୍ର ଅସାର ଟ୍ୟାମିକା * ଜାଣି ଶୁଣି ସୁଦ୍ଧା
ସଂସାର ସମ୍ବନ୍ଧ ରୂପେ ଅସାର, ତଥାପି
ସରବେ ଭାବନ୍ତି ତାକୁ ସାରରୂପେ, ପୁଣି ।

* ଭେଲ୍

ଜାଣନ୍ତି ଯଦ୍ୟପି ଜନ୍ତୁ ସହସ୍ର ଚେଷ୍ଟାରେ
ଶତଦୁଃଖ ବଦଳତ ମିଳେ ଏକସୁଖ,
ବିଷୟ ବାସନା-ତୃପ୍ତି-ତୁଷ୍ଟି, କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ
ନ ମିଳେ ସରବ ଭାଗ୍ୟେ ସୁଲଭେ ସେ ପୁଣି,
ମିଳେ ଯଦି କେବେ ଅଣେ ଆଗେ, କିମ୍ବା ଶେଷେ
ଆଧି† ବ୍ୟାଧି ମହାଦୁଃଖ ଚରତାର୍ଥ ଯାର
ଅସିଧାର-ଲିପ୍ତ-ମଧୁ, ଆସ୍ୱାଦେ ଯେସନ
ରସନା କ୍ଷତର ଦୁଃଖ ସ୍ୱାଦୁ ସୁଖ ସଙ୍ଗେ
ଉଷ୍ଟ୍ର-କଣ୍ଟକ-ଭୋଜନ ନ୍ୟାୟଦୃଷ୍ଟାନ୍ତେ ଯାହା)
ତଥାପି ସେ ସୁଖ ଆଶେ ବାଇ ହୋଇ ଏତେ
ପୁନଃପୁନଃ କରୁଥାନ୍ତି ସେ ସୁଖ-ଲାଳସା
ବାରମ୍ବାର ହୋଇ ମୂଢ଼ା ମହା ଦୁଃଖ ଗ୍ରସ୍ତ
ଚିର କ୍ରୀତ-ଦାସ ତୁଲେ କାମାଦି ରିପୁଙ୍କ
ନ କରନ୍ତି ଅଣୁ ତୁଟି ପାଳନ୍ତି ସେ ଆଜ୍ଞା;
ଏତେ ଯେ ମମତା ପୁଣି କି କହିବି ଆଉ
ମୋର ମୋର କହି ଜନ୍ତୁ କାନ୍ଦୁଛନ୍ତି କାଳ.
ଜଣି ନ ଜାଣନ୍ତି ମୂଢ଼ କେହି ନୁହେ କାର,
ବାଟର ବାଟୋଇ ଯଥା ଯାଉଁ ଯାଉଁ ବାଟେ,
କ୍ଷଣେ ଦେଖା ହୁଏ କରି ନାନା ଲୋକ ସଙ୍ଗେ,
କାହାର ସଙ୍ଗେ ବା ପଦେ ଅଧେ କଥା କହି
ଫେରି ଯାଏ ଗୃହେ ପୁଣି ଯଥାକାଳେ ସେହି
ସାର ହାଟ ଅଭିନୟ; ସେହିପରି ସିନା
କେହି ଆଗେ କେହି ପଛେ ଚାଲିଯିବେ ସର୍ବେ,
ଯିବ ସେ ନିଶ୍ଚୟ ଏବେ ଆସିଛି ଯେ ଭବେ
(ମରଣ ନିଶ୍ଚୟ ତାର ଜନ୍ମ ଅଛି ଯାର)
ଭବ ରଙ୍ଗ ମଞ୍ଚେ ସର୍ବେ ସାରି ଅଭିନୟ;
ନିଜ ନିଜ ପିତା ମାତା ଶତ୍ରୁ ମିତ୍ର ସଙ୍ଗେ
ଯା ସଙ୍ଗେ ସମ୍ବନ୍ଧ ଯାର ଯେତେବେଳ ଯାଏ.

ଯବନିକା ଅନ୍ତରାଳେ ଅସିଥିଲେ ଜନ୍ତୁ,
ତଥାପି, କୃଷ୍ଣତା ସମ ଅଙ୍ଗାରେ, ମମତା
ମୃତ୍ୟୁ କାଳେ ଥାଏ ମୂଢ଼ା ସୁଦୃଢ଼ ହୃଦୟେ,
ହାଏ ଯଦି କେହି ତେବେ ସାଧୁ ଉପଦେଶ
ବାଟ ପାଇଁ ନିଜ ହାତେ କରିଯାଅ କିଛି
ପ୍ରାଣ ଥାଉଁ ଥାଉଁ, ଶୁଣି ନ ଶୁଣିଲା ପରି
ରହି ଥାନ୍ତି ଧୀରେ ପକାଇ ନାନାଦି କଥା
କି କରିବ ପୁତ୍ର ପୌତ୍ର କି କରିବ ପତ୍ନୀ—
କଣ୍ଠଗତ ପ୍ରାଣ, ଭାବୁଥାନ୍ତି ତେବେ ମୂଢ଼ା;
ବିଷୟ ବାସନା ଅହୋ ! କେତେ ଦୃଢ଼ ଟାଣ
କାଢ଼ି ନେବେ ଅଙ୍ଗୁ ବସ୍ତ୍ର ଜାଣନ୍ତି ସେ ଯଦି
ମରଣାନ୍ତେ, ତେବେ ମୂଢ଼ା ନଭାବନ୍ତି ତିଳେ
ଜୀବ ମୋକ୍ଷଦାତା କର୍ତ୍ତା ଜଗତ ପିତାଙ୍କୁ,
ରେଶମର କୀଟ ଯଥା ଭାବି ଅନ୍ଧ ହାୟ !
ସ୍ୱୀୟ କୃତ ଜାଲେ, କରି ବନ୍ଧ ଆପଣାକୁ
ଘାଣ୍ଟି ହେଉଥାଏ ପଡ଼ି ଅମୁହାଁ ହୋଇଣ
(ଇଚ୍ଛା'କଲେ ସେ ଜାଲକୁ କାଟି ଖଣ୍ଡେ ଖଣ୍ଡେ
ମୁକ୍ତ ହୋଇପାରେ କ୍ଷଣେ କିନ୍ତୁ, ତଥାପି ସେ
କହି କାଟଇ କି ଆଗେ ?) ସେହିପରି ସିନା
ଦୁଶ୍ଛେଦ୍ୟ ମମତା ଜାଲେ ପଡ଼ି ନିରନ୍ତର
ଧନ ଜନ ପ୍ରତି ଦୃଢ଼େ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇଣ
ଘାଣ୍ଟି କାଳ କାଟୁଥାନ୍ତି ପ୍ରପଞ୍ଚ ଜଞ୍ଜାଳେ !
କି ଅଛି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଆଉ ଏହାଠାରୁ ବଳି
ପାରନାହିଁ କାଟିକେହି ସେହିଣି ! ମମତା-
ନୀରେ ରେଖା ସମ ଏହା, ଯେତେ କାଟୁଥିଲେ
ପୁଣି ମିଳିଯାଏ କ୍ଷଣେ; ଭବ-ଗୁପ୍ତ-ତତ୍ତ୍ୱ
ଏହା ଅତୀବ ଦୁର୍ବୋଧ୍ୟ, ଶୁଣ ପୁଣି, ଆଉ,
ଆସକ୍ତି ନାମରେ ଖ୍ୟାତ ଅତି ଦୁଷ୍ଟମତି

† ମନୋବ୍ୟଥା ।

ଆସେ କାଡ ଗୁଣ୍ଠିହୋଇ ନ ଡାକଲେ ସୁଦ୍ଧା
ନିଯତା✝ ଲତିକା ସମ ମୂଳ ନାହିଁ ଯାର,
ଜୀବ ସ୍ମା ଆଶ୍ରୟ କରି ରହିଥାଏ ସଦା,
ବେଶ୍ୟା ସମ ମନୋହର ସୁଷମାରେ ବାହ୍ୟ,
ନାଗିନୀ ସଦୃଶ ମାତ୍ର ବିଷମ ଅନ୍ତରେ;
ଅମୃତେ ଭ୍ରମେଣ ଯରେ, ମୁଗ୍ଧମୂର୍ଖ ଲୋକେ
ପିଉଥାନ୍ତି ବିଷ, ହର୍ଷେ ସୋମରସ ସମ,
ଯେତେ ପିଉଥିଲେ ତେତେ ବଢୁଥାଏ ତୃଷା
ମଦ୍ୟପର ତୃଷା ସମ, ନା—ନା—ତତୋଧିକ
ଶତ ଗୁଣ ହେବ, ଯେତେ ବୃଦ୍ଧ ହୁଏ ତେତେ
ବଢଇ ମମତା, ଶୂନ୍ୟ ଯୋଗେ ଅଙ୍କ ଯଥା —
(ମନୁଷ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟ ଥାଏ ବିବାହ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ
ପରଶନ୍ତେ ଚତୁଷ୍ପଦ ହୁଏ ପରଣତ
ଆଗରେ ଷଟ୍ପଦ ସମ ଲଭିଲେ ସନ୍ତତି
ଲୂତା ସମ ଅଷ୍ଟପଦୀ ଜନମିଲେ ନାତି)
ମହା ଦୁଃଖେ ପଞ୍ଜିହୋଇ କାଟୁଥାନ୍ତି କାଳ
କୁଟିଳା ପୁଂଶ୍ଚଳୀ* କରେ ପୁଂସ ଶୋଷଣ ଯଥା ।
ଏ ବିଷ ବିଷଘ୍ନ ଏକା ସେହି ମହୌଷଧି
ବିଶୁଦ୍ଧ ବୈରାଗ୍ୟ, ଦୂର ଉପାଦାନେ ଗଢା;
ଅନାସକ୍ତି ବୋଲି ଯାକୁ କହନ୍ତି ଜଗତେ
ଜଳେ ପଦ୍ମଦଳ ସମ, ଜଳରୁ ଜନମ
ମାତ୍ର ନଲାଗଇ ଜଳେ । ଏ ଭବ ସାଗରେ
କିନ୍ତୁ ରହିବା ଏ ରୂପେ ନୁହଇ ସହଜ
ଯେ ରହେ ମୁକ୍ତ ସେ ଭବ ବନ୍ଧନୁ ନିଶ୍ଚୟ,
ଯଦବଧି ନ ହୋଇବ ଅନାସକ୍ତ ଲୋକ
ନୋହିବ ପ୍ରକୃତ ସୁଖୀ ମୁକ୍ତ ବା କଦାପି;
ଏହି ଅନାସକ୍ତି ଶିକ୍ଷା ଦେବା ପାଇଁ ସିନା

ରହିଛି ସୋପାନ ରୂପୀ ନିଷ୍କାମ କରମ,
ଭକ୍ତି, ଜ୍ଞାନ ତଦୁପର, ଏକପରେ ଏକ-
କରି ତିନୋଟି ପାବଚ୍ଛ — ଜିଜ୍ଞାସୁ ପିପାସୁ,
ଯେଣୁ ପ୍ରକୃତ ଧର୍ମର, ଯିବାର ଉଚିତ
ତାର ସେ ପାବଚ୍ଛ ଧରି, ସାଗରାଭିଳାଷି—
ବାରି ବରଦର ଯଥା ସ୍ରୋତ ଆଶ୍ରି ଯାଏ,
ଶୈଳ-ଶିରୁ ଝରଣାକୁ, ଝରୁ ପୁଣି ନଦୀ
ଏହିରୂପେ ଯାଇ ମିଶେ ସାଗର ସଙ୍ଗମ ।।
ଜାଣିଥିଲେ ଏହି ତତ୍ତ୍ୱ ଧରମର ସାର,
ଜାଣିଥିଲେ ପୂର୍ବେ ପୁଣି ଧ୍ରୁବ ବୋଲି ଏହା,
କଦାପି ନମିଳେ ସୁଖ ଅଧର୍ମ ପଥରେ,
ଚଳୁଥିଲେ ସଦା ତେଣୁ ସର୍ବେ ଧର୍ମ ପଥେ।
ସୁବର୍ଣ୍ଣେ ଆଶ୍ରମ-ଧର୍ମ କରଣ ପାଳନ,
ଯଥାବିଧି ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ । ନିତ୍ୟକର୍ମ ଆଦି
ସାଧୁଥିଲେ ସଉନ୍ନତ, ଦେହ ଦାନେ ସୁଦ୍ଧା ।।
ଥାଉ ଅନ୍ୟ କଥା ଜାଣୁ କି ସେହିଣି ତୁହି,
ଯାଲାଗି ହୋଇଛି ଇନ୍ଦ୍ର ବଜ୍ରଧାରୀ ଭବେ
କି ଦେବ ନିର୍ମିତ ସେହି ବଜ୍ର ମହା ଅସ୍ତ୍ର
ଦୈତ୍ୟ-ଦାବାନଳ-ରୂପୀ ତ୍ରିପୁର-ଭସ୍ମଦ—
ବ୍ରାହ୍ମଣ-ପୁଙ୍ଗବ ଦେବ ଦଧୀଚି ଅସ୍ଥିରେ,
ଦେଇଥିଲେ ବାସବଙ୍କୁ ମହାଯଶା ଏହା
ତେଜି ଯୋଗ ବଳେ କାୟା ସମାଧିସ୍ଥ ହୋଇ
ବୀତ ବାରବତ ଆତ୍ମା ପରମାତ୍ମା ସଙ୍ଗେ
ମିଳାଇ ଜୀବାତ୍ମା ତର ଈଶତ୍ୱେ ଶାଶ୍ୱତ;
ଦୈତ୍ୟ ଉପୀଡନ ଯେବେ ନ ପାରି ସହି
ଯାଚିଲେ କାତରେ ଅସ୍ଥି ମୁନିଙ୍କ ଅଙ୍ଗରୁ
ସ୍ୱୟଂ ଦେବପତି ଯାଇ ଅତିଥି ରୂପରେ

✝ ଏକ ପ୍ରକାର ପତ୍ର ବିହୀନ ଲତା 'ନିର୍ମୂଳି ଲତା'
* ବେଶ୍ୟା ।

ଦୈତ୍ୟ କୁଳ ଧନମଣି ବୃତ୍ର ନିଧନାର୍ଥେ,
ଯେବେ ବଜ୍ରକାଳ ପାଇ ବର ବ୍ରହ୍ମା ଠାରୁ ।
କି ଥିଲା କି ହେଲା ହାୟ ! ଭାରତରେ ପୁଣି
ଦ୍ୱିଜ କୁଳ ଶିରୋମଣି ବ୍ରାହ୍ମଣ ଯେ ହେତେ
ମହାତ୍ମା ହୋଇଥିଲେ ସର୍ବତ୍ୟାଗୀ ସଦା,
ହେଲେଣି ସେ ମହାତ୍ମାନ ସର୍ବାତ୍ୟାଗୀ ଏବେ
ଆଜି ହିଂସା ଲୋଭ ଅନ୍ଧ ପଥ ଅଧର୍ମର
ତ୍ୟକ୍ତି ଯାଗ ଯୋଗ ଆଦି ଧର୍ମକର୍ମ ମାନ,
ସର୍ବ ଭୂତ ହିତେ ରତ ଥିଲେ ଯେଉଁ ଜାତି
ସର୍ବ ଭୂତାହିତେ ରତ ହେଲେଣି ଏବେ ସେ,
ଯଜ୍ଞ ସୂତ୍ର ଛଳେ ଯେହ୍ନେ ତ୍ରିଗୁଣ ଧାରଣ
କରୁଥିଲେ ପ୍ରକୃତର, ତାଙ୍କ ବଂଶଧରେ
ତ୍ରିଗୁଣୁଁ ତୃତୀୟ ଗୁଣ କରଣ ଧାରଣ
ତ୍ରିଗର୍ତ୍ତି ✠ ପୁକାର-କାଶ ହୋଇଛନ୍ତି ଏବେ,
ହସ୍ତ୍ୟ ତଦ୍ବତ୍ ଯେସନ ନାମେ ହସ୍ତୀ ମୃଗ
ଭବତେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଦ୍ୱିଜ ହେଲେଣି ସେସନ;
ବୋଲାନ୍ତି ସେ ନାମେ ମାତ୍ର ଦ୍ୱିଜ ବା ବ୍ରାହ୍ମଣ
ଗୁଣେ ବା କର୍ମେ କିନ୍ତୁ ଶୂଦ୍ରାରୁଁ ଅଧମ
ତୀରଦ ବାରଦ ଯଥା ନାମକୁ ବାରଦ,
କିମ୍ବା ରଙ୍କ ପୁତ୍ର ନାମ ରଖିଲେ କୁବେର,
ଡାକନ୍ତି ଗ୍ରାମରେ ତାକୁ କୁବେର ବୋଲିଣ
କିନ୍ତୁ ଧନପତି ଗୁଣ ଥାଏ କି ତା ଠାରେ?
ନ ଥିଲେ ଯେଉଁ ଗୁଣ ଦେହେ ଆପଣାକୁ ଗୁଣୀ
ବୋଲି ଜଣାନ୍ତି ଅପରେ କି କହିବ ଆଉ
ତୁଚ୍ଛ ଆଭିଜାତ୍ୟ ଗର୍ବ ଅହମିକା ସଙ୍ଗେ
ଶୂନ୍ୟ କୁମ୍ଭ ଶବ୍ଦ ସମ ଦେଖାଇ ଲୋକଙ୍କୁ
ବଡ ମଜା ଯୁକ୍ତି ଥୋକେ କହୁଥାନ୍ତି ପୁଣି
କମ୍ବୁ କମ୍ବୁ ଜାତି ପୁଣି ଆମ୍ଭ ଅମ୍ଭ ସଦା

ପ୍ରକୃତି ନିୟମ ଏହା ନ ଜାଣେ ବା କିଏ?
କିନ୍ତୁ ନ ଜାଣନ୍ତି ମୂଢ଼େ ହାସ୍ୟ ଲାଗେ ମୋତେ
ରୂପେ ବର୍ଣ୍ଣେ ଗନ୍ଧେ ସ୍ୱାଦେ ନାନା ପ୍ରକାରରେ
ଆମ୍ର ନିମ୍ବ ମଧ୍ୟେ ଭେଦ ରହିଛି ସର୍ବଦା
ମନୁଷ୍ୟେ ମନୁଷ୍ୟେ ଭେଦ ଅଛି କି ସେପରି
ବ୍ରାହ୍ମଣ କ୍ଷତ୍ରିୟ ବୈଶ୍ୟ ଶୂଦ୍ର ମ୍ଲେଚ୍ଛ ମଧ୍ୟେ ?”
ଏସନ୍ତେ ହାରଚନ୍ଦ୍ର ରାଣୀ ପୁଚ୍ଛିଲେ ଦେବୀଙ୍କୁ
“ପ୍ରବଳ ବାସନା ମନେ ଦେଖିବାକୁ ମାତଗୋ !
ଯେଉଁ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ପୁରୀ ଯହିଁ ବସନ୍ତି ମୋର
ଜୀବର ଜୀବନ, ଅଉ ଆହାର ବିହାର
ଗୀତ ନୀତ ବା କପଟ, କପଟ ଜୀବନ
ସର୍ବେ କରନ୍ତି ଯାପନ, ଶୁଣି ଅଛି ପୁଣି
ଜନ୍ମ ମୃତ୍ୟୁ ଅହରହ ଲାଗିଅଛି ତହିଁ
ହେଉଛି ଉଦ୍ବେଗ ସଦା ଅତି ଆକୁଳିତ
ପିଞ୍ଜର-ଆବଦ୍ଧ-ପକ୍ଷୀ ସମ ପ୍ରାଣ-ମମ
ଦୟା କରି ବାରେ ମୋତେ ଦେଖା ମା ସେ ପୁରୀ?
ଏତେକ କରଇ ହିଅ ଅଳ ନେତା ପୁଟରେ
ତୋ ବିନା କାହାର ସାଧ୍ୟ ଅଛି ତ୍ରିଭୁବନେ
ଅନେକ ଅଭବେ ଦୃଷ୍ଟି ଅସମ୍ଭବ ଦର
ଏ ବାସନା କହି ମୋର କରିବ ପୂରଣ?”
“ଧାରଣୀ ପର କହିଁ ହେଉଛୁ ଅଧୀର”
ହସି ହସି ହୋଇ ଦେବୀ କହନ୍ତେ ସପ୍ରେମେ
ସନ୍ନେହେ ବୁଲାଇ କର ରୋହିଣୀ ପୃଷ୍ଠରେ,
“ଦେଖିବୁ କୌତୁକେ ତୁହି ନର ନାରୀଙ୍କର
ନାନା ବିଧ ଲୀଳା ଖେଳା ସେ ନବ ରାଜ୍ୟରେ;
କେତେ ନବ ନବ ଦୃଶ୍ୟ ଗୁରୁ ଅନୁପମ
ଅଦୃଷ୍ଟ-ପୂର୍ବ ଆଉ ଅଶ୍ରୁତ-ପୂର୍ବ,
କିନ୍ତୁ ମା ଗୋଟିଏ କଥା, ନ ପାରିବୁ ଯାଇ

✠ ଚୁଲ୍ଲୀ, ଶଙ୍ଖ, କାନ ।

କେବେହେଁ ଏ ଶରୀର ଘେନି, ବିଶ୍ୱ-ଧର୍ତ୍ତ ଦେହ
ଭିନ୍ନ ବିଭିନ୍ନ ଭୁବନେ । ସ୍ଥାନ ଅନୁଯାୟୀ
ଦେହ ସୃଜିଛନ୍ତି ସ୍ରଷ୍ଟା ଜଳଜ ଜୀବର
ଦେହ ଜଳ ବାସ ଉକ୍ତ, ବାୟୁବାୟୁ ଲୋକେ
ସେ କି ପାରଇ ପ୍ରବେଶି? ବିଧି-ବିଧି ଏହା,
ନ ପାରଇ କେହି ଲଙ୍ଘି ଛଳେ ହେଲେ ତାକୁ"
କହନ୍ତେ ରୋହିଣୀ କାନ୍ତ ଉଜଳ ବଲ୍କଳ
ଚକ୍ଷୁ ଛଳ ଛଳ କରି, ମଥା ପୋତି ତଳେ
ଅନ୍ୟ ମନେ ଗୁଳୁଥିଲ ପାଦାଙ୍ଗୁଳି ଧୀରେ
ଭାବୁଥିଲା ମନେ ମନେ ରୋହିଣୀ କି ଅବା,
ଅଇଲା କିପାଇଁ ତେବେ? ଦେଖିବ କେମନ୍ତେ?
ଇତ୍ୟାଦି ବିବିଧ କଥା ନ ପ୍ରକାଶି ମୁଖେ,
ସେ ବେଳେ ରୋହିଣୀ ଚୂପ ଜାବଡେ କି ଅବା;
କରୁଥିଲ ସୁ ବର୍ଣ୍ଣିନା କାତର ରୂପରେ
କ୍ରୋଧ ବିଷାଦର ମିଶ୍ର ଲକ୍ଷଣ ସକଳ ।
ବହୁ କଷ୍ଟେ କରଗତ ଚିର ଦୁଃଖିନୀର
ପରଶ ମଣିକି ହେଲ ସାମାନ୍ୟ ସ୍ଫଟିକ,
ଆଶା ମଣି ଥିଲା ଯାକୁ ଚାରିବାର ନୀର
ମରୁ ମରୀଚିକା ହେଲ କପାଳକୁ କ୍ଷଣେ
ଲଭିଲ କି ଆଶାଦୀପ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ, କ୍ଷଣକେ
ନୈରାଶ୍ୟ ଝଟିକା ବେଗେ, ଭାଙ୍ଗିଗଲା ଆଶା
ସୁଖ ସ୍ୱପନ ସଦୃଶ ମଣୁଥିଲ ଯାକୁ
କାଳ ଜାଗରଣେ ସତ୍ୟ "ନିଶ୍ଚେ ଦେଖାଇବ
ସମ୍ପ୍ରତେ ସମ୍ମୁଖେ ଦେବୀ କହିଲେ ସସ୍ନେହେ
କାହିଁ ଚିନ୍ତା କରୁଅଛୁ ମନ ତୁ ତୃଷ୍ଣାରେ
ଏ ବିଶ୍ୱ ସଂସାର ମୋହଟାରୁ ଜନ୍ମ ଲଭି
ମୋ କୋଳେ ମିଳଇ, ଯଥା ଜଳରୁ ବୁଦ୍ ବୁଦ୍,
ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧର ଯୋଗବଳେ ଦେଖାଇବ ତୋତେ,
ଯେଉଁ ଯୋଗ ବଳେ ଯୋଗୀ ବଳୀ ହୋଇ ଅଳ୍ପେ
ପ୍ରକୃତିକୁ ଦାସୀ ରୂପେ ରଖନ୍ତି ସତତ,
ନାହିଁ ପ୍ରତିହତ ଗତି କାହିଁ ତାଙ୍କ ଭବେ
ସଦା ଅବାରିତ ଦ୍ୱାର ଅନଳେ ଅନିଳେ
ଜଳେ ସ୍ଥଳେ ବ୍ୟୋମ ମଧ୍ୟେ, ଅସାଧ୍ୟ ତାହାଙ୍କୁ
କିଛି ନାହିଁ ଏ ଜଗତେ, ଇଚ୍ଛିଲେ ସେ ରଚି-
ବଅ ପାରନ୍ତି ବୋଧଣ, ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ଇଚ୍ଛିଲେ
ଥାଉ ଅନ୍ୟ କଥା ଦୂରେ, ପାରନ୍ତି ସୃଜଣ
ନବ ବିଶ୍ୱ ସେ କ୍ଷଣକେ, ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର ଯୋଗୀ
କଥା ନାହିଁ କରିଲ ଶୁଣି; ଏ ମହା ମହିମ
(କ୍ଷୁଦ୍ର ମର ନର କୁଳେ ଅମର ଯା ନାମ)
ତପୋବଳେ ନବ ସ୍ୱର୍ଗ ସୃଜିଥିଲେ କ୍ରୋଧେ
ସ୍ୱର୍ଗ ଚ୍ୟୁତ ହୋଇଲେ ଯେବେ ନୃପତି ତ୍ରିଶଙ୍କୁ,
ମୋତେ ସେବ ଲଭେ ଯୋଗୀ ଏହି ଯୋଗୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ
ଦେଖିବୁ ତୁ ଦେଖ ତେବେ" କହନ୍ତେ ଏତିକ;
ହଜିଗଲା ବାହ୍ୟଜ୍ଞାନ ସମସ୍ତଙ୍କ କାହିଁ
ଅଶ୍ୱିନୀ ଭରଣୀ ଆଦି ସହଚରୀଙ୍କର
ରୋହିଣୀ ସହିତ ଯେତେ ଥିଲେ ଉପସ୍ଥିତ
ନ ଦଶିଲ ନ ଶୁଭିଲ କ୍ଷଣ କାଳ କିଛି
ଘନାବୃତ ସ୍ଥିର ଅମା ନିଶୀଥେ ଯେସନ
ଅକସ୍ମାତେ ଦୀପ ଯେବେ ହୁଏ ନିର୍ବାପିତ,
ପରକ୍ଷଣେ ଦେଖୁଛନ୍ତି ସ୍ୱଚ୍ଛ ସ୍ନିଗ୍ଧାଲୋକେ
ଅନୁପମ ଅଭିନବ ଅଦୃଷ୍ଟ-ପୂର୍ବବ
ଯାଉଛନ୍ତି ଉଡ଼ି ଉଡ଼ି ଦିବ୍ୟ ଦିବ ମାର୍ଗେ
ମନୋହର ସୁସଜ୍ଜିତ ବିମାନେ ବସିଣ
ଖଚିତ ହୀରକ ଜାଲ ମଣି ମାଣିକ୍ୟାଦି
ବିବିଧ ରତନେ କେତେ ଅଦୃଷ୍ଟ ମହାର୍ଘ
କଳ୍ପନା ହୁଅଇ ବଣା କାରୁ କାର୍ଯ୍ୟ ଯାର,
ଭାବ ସ୍ତବ୍ଧ ଅଟକଳ ନ ପାରିଣ କିଛି
ସପ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣ ସୁରଞ୍ଜିତ କମନୀୟ ଆଭା
ଯାର କରେ ଝଲମଲ, ଶକ୍ରଚାପ ଯଥା
ଆନ୍ଦୋଳିତ ତରଙ୍ଗର ଚଞ୍ଚଳ ହିଲ୍ଲୋଳେ

ଢୁଲିସି ପଡ଼ଇ ଚକ୍ଷୁ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳତା ଯୋଗୁଁ,
ବିବିଧ ସୁମନ ଗନ୍ଧ ନିର୍ଯ୍ୟାସ ସୌରଭେ;
ସୁବାସିତ ସେ ସ୍ୟନ୍ଦନ ହୋଇଅଛି ପୁଣି
ଅନଭ୍ର ଶାରଦ ନଭେ; କୁମୁଦିନୀ ଯଥା
ଆନନ୍ଦିତା ହାସ୍ୟମୟୀ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ନିଶିରେ,
ନାନା ହାସ୍ୟ କଉତୁକେ କେତେ କାଳ ଗଲା
କେତେ ଦୂର ଆସିଲେଣି ନ ଜାଣିଲେ କିଛି;
ସୁଖୀ ସୁଖ ଦିନ ସିନା କାଟେ ଏହି ପରି

ଦୁଃଖୀ ଦୁଃଖ ସବୁଦିନେ ଅପରନ୍ତା ଭବେ
ଲମ୍ବାଇ ସ୍ୱକାପୁ କାଳ ହଠ ଦେଖେ ତାର ।
ଚଳ-ଶିଖି-ଶିଖା-ପ୍ରଭା ପ୍ରକାଶି ଗଗନେ
ଉଡ଼ ଥାଯୁଥିଲା ରଥ ଖେଚର ସଦୃଶ
ଯେଣେ ଅନାଇଲେ ଶୂନ୍ୟ ଦିଶେ ସେହି ଦିଗ

ପୋତ ପାନ୍ଥ ଦେଖେ ଯଥା ଜଳଧି ବକ୍ଷରେ,
ଆସୁ ଆସୁ ଦେଖାଗଲା ସମ୍ମୁଖେ ବିଶାଳ
କୁହେଳି ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଛବି, ଶଶୀ-ମଣୀ ସମ
ଉଚ୍ଚାବଚ ବହୁଦୂରେ, ଜ୍ରପୃଷ୍ଟ ନୟନ;
ଯେତେ ଶଶୀ ସେମନ୍ତିନୀ ତରତରେ ସର୍ବେ
ବିମାନ ଗବାକ୍ଷ ଦେଇ ଦେଖନ୍ତି ଉଦ୍‌ଗ୍ରୀବେ
ସ୍ୱଭାବ ଅପର ମୂର୍ତ୍ତି ଥୋଇ କେ ଦେଖିଇ

ଚକିତେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଦୂରେ ସତୃଷ୍ଣ ନୟନେ ।
"କି ଦେଖୁଛ କହ କିଛି ବୁଝିଲ କି କେହି?"
ହସ ହସ ହୋଇ ଦେବୀ କହନ୍ତେ ସରବେ
ହସି ହସି 'ନା' 'ନା' ବୋଲି ଉତ୍ତର ଯକଟେ
ପୁଛିଲେ ସାଗ୍ରହେ ବ୍ୟଗ୍ରେ "କହ ମା କିଏସେ?"
"ଏହି ସେହି ଦେଶ, ଦରଶନ ଆଶେ ଯାର
ଆସିଛ ସରବେ, ଏହି ସେ, ସମ୍ମୁଖେ ଦିଶେ
ବିଶାଳ ମୂରତି, ଶୃଙ୍ଗ ମାଳ ଏହା, ନଭ-
ସ୍ପର୍ଶୀ ଚୂଡ଼ା, ବସୁଜାଇ ଶିରେ ସେହି ଗିରି-
ବରଙ୍କର, ସମ୍ରାଟର ଶିରେ ଯଥା ବହୁ-
ମୂଲ୍ୟ ଚୂଡ଼ା, ଗଜେନ୍ଦ୍ର ଏ ଶୈଳ କୁଳେ, ଇନ୍ଦ୍ର
ଦେବ କୁଳେ ଯଥା, ନାମ ହିମାଳୟ ଯାର
ବିଖ୍ୟାତ ଜଗତେ; ଗୁଣପୁଞ୍ଜ ଶୋଭା ପୁଞ୍ଜ
ଯଦ୍ୟପି ନ ଥାଏ ସ୍ୱର୍ଗେ; ରହିଛି ଏକତ୍ରେ
ଏଥି ଚନ୍ଦନେ ସୁମନ ସମ, କମନୀୟ
ମହୀୟାନ ଆଦର୍ଶ ଏ ମହତର ଏକା

ଶୃଙ୍ଗ ପରେ ଶୃଙ୍ଗ ଦେଖି ଶୃଙ୍ଗ ତଦୁପରେ
ଅସଂଖ୍ୟ ଶଇଳ ଚୂଳ ଚନ୍ଦ୍ରବାଳ କୋଳେ
ମିଶାନ୍ତି ଶ୍ୟାମଳ କାନ୍ତି ସୁନୀଳ ଆକାଶେ;
ସେ ଗିରୁ ଛବି ଦର୍ଶନେ ମନେ ହୁଏ ଯେହ୍ନେ
ଉତ୍ତାଳ ତରଙ୍ଗ-ମାଳା-ସଙ୍କୁଳ ସିନ୍ଧୁକୁ

ଅନୁକରେ କିବା ଶୈଳ ଶ୍ୟାମଳ ଛବିଳ ।
ପ୍ରତୀଚୀରୁ ପ୍ରାଚୀ ଯାଏ ପ୍ରାଚୀର ଆକାରେ
ରହିଛି ଉତ୍ତର ପ୍ରାନ୍ତେ ଭାରତ ଖଣ୍ଡର
ଜମ୍ବୁଦ୍ୱୀପେ ସପ୍ତଦ୍ୱୀପା ମେଦିନୀ ମଧ୍ୟରେ ।
ଅଛି ଯିବ ଜିହ୍ୱା ଯାର ମହିମା ବର୍ଣ୍ଣିନେ
ବୀଣାପାଣିଙ୍କର ସ୍ୱୟଂ, ଆଉ ଅନ୍ୟ କଥା,
ସେ ଦେଶ ମହିମା ମୁହିଁ ବର୍ଣ୍ଣିବି କେମନ୍ତେ !

ଧରମ ପଞ୍ଜର ଯାର, ଧୈର୍ଯ୍ୟ ମଜ୍ଜା ଦେଇ
ଅମେଦ ଗଠିତ ମେଦ, କର୍ମ ମାଂସ ପେଶୀ,
ବିନିର୍ମିତ ଦୟା ସ୍ନେହେ, ସ୍ନାୟୁ ଦେହ ସାର,
ଭକତି-ଶୋଣିତ-ସ୍ରୋତ ବହେ ଧମନୀରେ
ଉତ୍ତମାଙ୍ଗ * ଗଢ଼ା ଯାର କେବଳ ସୁଜ୍ଞାନେ,
ଅବିରତ ଦେହ, କ୍ଷମା—ତିତିକ୍ଷା ଚରମେ
ଶାନ୍ତି ଯାର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ, କାନ୍ତି ଚର ସହଚରୀ
କମନୀୟ କାନ୍ତି ଯାର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଦେଇ ଗଢ଼ା,

* ମସ୍ତକ ।

ଦେଖନ୍ତେ ଯେ ରୂପ ରସ ସ୍ତବକ ଛନ୍ଦାରୁ
ମୃଗ ତୃଷ୍ଣ ପୁଷ୍ପ ଦେଖି ଭୃଙ୍ଗର ଯେପର,
ସୁଖାଦ୍ୟ ଦର୍ଶନେ ଯଥା ଉଦରମ୍ଭରିର,
କିମ୍ବା, ଯାର ହୋଇ କାମୀ କୁସୁମେଷୁ ବଶେ,
ଅନ୍ତରେ ଅନ୍ତରେ ଯଥା ସଦା ହୁଏ ଦହ
ଲଳିତ ଲାବଣ୍ୟ ରୂପ ଦେଖି ଲଳନାର
ସ୍ୱାମିକୁ ନଚେତନ ଯନ୍ଧ ଜାଣେ ତହିଁ ପୁଣି
ନ ପାର ପ୍ରବେଶି ସୁଖେ କେତକୀ କୁସୁମେ

ଯଥା ଷଟ୍ପଦ ଲମ୍ପଟ, କିମ୍ବା ଶସ୍ତ୍ରାବୃତ
ଦ୍ୱାରୀ ଦେଖି ଧନାଗାରେ ଚୋର. ଅର୍ଥୀ ବ୍ୟାଧି
ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଦ୍ୱେଷୀ ପରିମାର ଦେହର ଯେ ସଦା
କାନ୍ଦୁଛନ୍ତି କଷ୍ଟେ କାଳ କ୍ଷୁଣ୍ଣ ମନୋରଥେ
ଶତ୍ରୁହସ୍ତେ ଗୃହ ଦେଖି ଗୃହ ବାସୀ ଯଥା ।

ତୁଷାର ଆବୃତ ବପୁ ବିରାଟ ଲଲାଟେ
ସମ୍ରାଟ ଲଲାଟେ କିବା ଭାସ୍ୱର କିରୀଟ
ସମ ହିମାଳୟ ଯାର ଶୋଭେ ଭାରତର
ତୁଙ୍ଗ ଶୃଙ୍ଗଧର ଶୃଙ୍ଗ ଉଠଇ ସମ୍ମୁଖେ,
ସେ କିରୀଟେ ଚୂଡ଼ା ସମ ପାର୍ବତୀ-ଶିଖର
(ଉଚ୍ଚତମ ପର୍ବତର ଉଚ୍ଚତମ ଚୂଡ଼ା)
ପ୍ରସିଦ୍ଧ ସିଦ୍ଧାଦି ଯେତେ ଗନ୍ଧର୍ବ ପ୍ରଧାନ
ବସନ୍ତି ସରବେ ଏଥି ସଦା ଶାନ୍ତ ସୁଖେ
ବିହରନ୍ତି ସଦାନନ୍ଦେ ଆନନ୍ଦ ଦାୟିନୀ

ହୈମବତୀ, ହିମାଚଳ ତନୟା ହେମାଙ୍ଗୀ
ସଦା ସଦାନନ୍ଦ ସଙ୍ଗେ, ଏ ଶିଖରୋପର
ନାହିଁ ବେଶି ଦୂର ଆଉ, ଅଳ୍ପ ଦୂର ମାତ୍ର
ଅଭ୍ର ବୃନ୍ଦ ବନ୍ଦନୀୟ ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ ଶିଖର
ଦିଶଇ ଅସ୍ପଷ୍ଟ କୃଷ୍ଣ ଶ୍ୱେତ ବିଜଡ଼ିତ ।"
ଚାହୁଁ ଚାହୁଁ ଉପସ୍ଥିତ ରଥ ଶୈଳୋପର

"ଅବତର ରଥୁଁ ସର୍ବେ ଚାଲ ପଦବ୍ରଜେ
ଭେଟିବାକୁ ହରଗୌରୀ କୈଳାସ କନ୍ଦରେ
ଯଥାବିଧି ପୂଜି ତାଙ୍କୁ ଫେରିବା ଏ ସ୍ଥାନେ"
କହନ୍ତେ ସ୍ୱପନ ଦେବୀ ମହାହର୍ଷ ଭରେ,
ଅବତରି ରଥୁଁ ସର୍ବେ ଦେଖନ୍ତି କୌତୁକେ
ଅଦୃଷ୍ଟ ପୂର୍ବ ଚାରୁ ଦୃଶ୍ୟ ନବ ନବ ।
ଚାଲନ୍ତି ସର୍ବାଗ୍ରେ ଦେବୀ ପଥ ପ୍ରଦର୍ଶିକା
ତାଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ରାଣୀ, ତାଙ୍କ ପଛେ ସର୍ବେ ।

ଶୈଳଚୂଳ-ଚାରୁ-ମୃଗ-ନାଭି-କସ୍ତୁରୀର
ସୁଗନ୍ଧ ବହଇ ବାୟୁ ଚୋରାଇ ସଧୀରେ
ନାତ୍ୟୁଷ୍ଣ ଶୀତଳ ଯାର ସ୍ପର୍ଶ ସ୍ନିଗ୍ଧକର
ବ୍ରତତୀ ବେଷ୍ଟିତ ତରୁ ସୁଚାରୁ ଦର୍ଶନ
କୋମଳ ପଲ୍ଲବାଙ୍କୁର ସୁମନେ ଶୋଭିତ,
କାହିଁ କୁଞ୍ଜାକାରେ କାହିଁ ପ୍ରାଚୀର ଆକାରେ
କାହିଁ ବା ବାରଦାକାରେ ଦିଶଇ ସୁଚାରୁ
ଘନ ସନ୍ନିଧାନ ହେତୁ ବିବିଧ ତରୁତ;
ଶ୍ୟାମଳ ରସାଳ ଡାଳ ଅଢ଼େ ବସି ପିକ
ଢାଳଇ ଶ୍ରବଣେ ସୁଧା ସଙ୍ଗୀତ ସୁତାନେ,
ସେ ଡାଳେ କଜ୍ଜଳପରୀ ଦିଏ ତାଳ ତହିଁ
ଦାମ୍ପତ୍ୟ-ପ୍ରଣୟାଦର୍ଶ କପୋତ-କପୋତୀ
ଡାଳେ ବସି ଚୁମ୍ବୁଛନ୍ତି ପରସ୍ପର ମୁଖ,
ସୁ-ରସିକ କଷ୍ଟଫେଡ଼ା✝ ସମ୍ବୋଧେ କାହିଁ ବା

ସୋହାଗେ ବଧୂକୁ "ବହୁ କଥା କହ" ବୋଲି
ସୁକଣ୍ଠ ଗାୟକ ଶୁକ ବସି କାହିଁ ସୁଖେ
ଗାଉଛନ୍ତି ଦଳେ ଦଳେ ଉପୁଜାଇ ଭ୍ରମ
ନର କଣ୍ଠ ବୋଲି ମନେ ନବ ଦର୍ଶକର,
ଇନ୍ଦ୍ର ଧନୁ-ବର୍ଣ୍ଣ-ପୁଚ୍ଛ ଗୁଚ୍ଛ କରି କେକୀ
ଉଚ୍ଚ କେକା ରବେ ରବେ ବସି ତରୁ ଡାଳେ,

✝ କଷ୍ଟଫେଡ଼—ଏକ ପ୍ରକାର ପକ୍ଷୀ ଏମାନେ 'ବଉ କଥା କହ' ବୋଲି ଡାକନ୍ତି ।

ବନ୍ୟ କୁକ୍କୁଟର ରବ ଆଉ ଆଇ କେବେ
ଶୋଭାଦର୍ଶୀ ମନେ ତ୍ୱରା ଆକର୍ଷେ ଅଲକ୍ଷେ
ସୁମନ୍ଦ ସୁଗନ୍ଧାମୋଦେ ଆକୁଳିତ ଅଳି
ଭ୍ରମୁଛନ୍ତି ପୁଞ୍ଜେ ପୁଞ୍ଜେ କୁଞ୍ଜେ ଠାବେଠାବେ,
ତୁଙ୍ଗ ଗିରି ଦୁଇପାର୍ଶ୍ୱେ ମଧ୍ୟେ କଲ୍ଲୋଳିନୀ
ସଙ୍କଟେ ସଙ୍କୋଚ ବପୁ ନବୋଢ଼ା ପରାୟେ
କଳ ତାନେ ଧାବା ନଦୀ ବହେ ନିରନ୍ତର ।
ସୌର କର ପଡ଼ କାହିଁ ନୀରସ୍ତର ପରେ
ପ୍ରପାତର ରୌପ୍ୟ ଜ୍ୟୋତି ଦିଶେ ଝଲମଲ
ନୟନ ଝଲସି ପଡ଼େ ସେ ଶୋଭା ଦର୍ଶନେ;
ଜେନ୍ତର ଚିକ୍କଣ କାହିଁ ପ୍ରଶସ୍ତ ଚଟାଣ
ବହୁଦୂର ବ୍ୟାପି ଦିଶେ ତରୁ-ଲତା-ହୀନ
ଗୁଳ୍ମହୀନ ମୂର୍ଖ ପ୍ରାୟେ; କାହିଁବା ମସୃଣ
ଦିଶେ ଖଣ୍ଡେ ଖଣ୍ଡେ ତରୁ ଲତାଗୁଳ୍ମହୀନ
ବୃତ୍ତାକାର, ମଧ୍ୟେ ଗର୍ତ୍ତ କେନ୍ଦ୍ରାକାରେ ସଜେ;
ବିଷଧର ବାସସ୍ଥଳୀ, ଗାତ୍ର ବେଷ୍ଟି ଯାର
ଜଳ ଯାଇଅଛି ଭୂମି ପରିଧି ଅକାରେ ।
ସୁଗୁରୁ-ଗୁମଟି-ଗାଭୀ ସୁଗୁମର-ଗୁଚ୍ଛା,
ଭୂଇଁ ଛୁଇଁ ଯାଏ ଯାଙ୍କ ଲମ୍ବିତ ଲାଙ୍ଗୁଳ,
ଦଳେ ଦଳେ ଦ୍ରୋଣୀ ତଟେ ଭ୍ରମନ୍ତି ଅରଣ୍ୟେ
ଆରଣ୍ୟ ମହିଷ ସଙ୍ଗ ସ୍ଥିତ ନେଇ କାହିଁ
ବ୍ୟାଘ୍ର-ବିସ୍ତାରିତ-ନେତ୍ରେ ଗୃହାନ୍ତ ଚୌଦିକେ
ଶ୍ୟାମଳ ଶିଖର ଶୃଙ୍ଗେ ଦଳ ଦଳ ହୋଇ ।
କ୍ରୀଡ଼ାଶୀଳ ମୃଗଗଣେ ଶ୍ୱେତାଭ ସରଭେ*
କୋମଳ ଗୋ-ବତ୍ସ ସମ ଦେଖି ତେଇଁ କାହିଁ,
ପତଙ୍ଗ ପରାୟେ ରଙ୍ଗେ ଭ୍ରମନ୍ତି କୌତୁକେ,
ଲୁଣ୍ଠନ ତାଙ୍କର ଦେଖି ମନେ ହୁଏ ଯେହ୍ନେ
ଫେନିଳ ତରଙ୍ଗ ଖେଳେ ସୁନୀଳ ସାଗରେ ?

ମଖମଲ- ସୁକୋମଳ-ଶ୍ୟାମଳ ଶାଦ୍ୱଳେ✝
ସରମୂର୍ତ୍ତି ଯେବେ କାହିଁ କୁରଙ୍ଗ-କୁରଙ୍ଗୀ
ଚଞ୍ଚଳ ତରଙ୍ଗେକ୍ଷଣୀ ଶୃଙ୍ଗୀ ଏଣେତେଣେ
ଅରେ ତୃଣ ଭକ୍ଷି ଅରେ ଗୃହାନ୍ତ ନିକଟେ ।
ଶଶକ ଶାବକ ସଙ୍ଗେ ଚରନ୍ତି ଅଦୂରେ
ସ୍ୱଜାତି-ସୁଲଭ-ଭୟ ନାହିଁ ମାତ୍ର ଦେହେ,
ଲୋଳ ଜିହ୍ୱା-ସ୍ଥଳଦାଗ-କେଶର-କେଶରୀ
ଦାରଣେକ ଭୟପ୍ରଦ ଦର୍ଶନ ଯାହାର,
ସୁଶୀଳ ପୁଙ୍ଗବ ସମ ନ ହିଂସି କାହାକୁ
ନିକଟେ ବସିଣ ଶୁଣେ ସୁକ୍କଣୀ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦେ ।
ବଟ ବଟପୀର ଶାଖା ଆକର୍ଷି ଅଦୂରେ
ଭକ୍ଷେ ସୁଖେ କପିବର ଝୁଲନ୍ତି ଶ୍ରେଣୀ
ଭାଙ୍ଗେଦିଏ ନିସ୍ତବ୍ଧତା ସେ ଶବ୍ଦେ ବନର
ଚମକାଇ ଅନ୍ୟ ଜୀବେ ସଭୟ ସ୍ୱଭାବ
ଗୃହାନ୍ତ ନିକଟେ ମାତ୍ର ନ ପଳାନ୍ତି ଜୀବେ
ଜାଣନ୍ତି ଯଥାର୍ଥ ଯେଣୁ ନହିଂସିବେ କେହି
ନିର୍ମଳର ପୁଣ୍ୟ ଭୂମି କୈଳାସ କନ୍ଦରେ;
କଣ୍ଟକ ଦଶାଳ କାଚ ଘର୍ଷଣେ କଷର
ହୋଇଛି ଚିକ୍କଣ ଭୂମି ଦୁର୍ବାହୀନ କାହିଁ
ଦ୍ରୁମାବଳୀ ଦୀର୍ଘ ଗ୍ରୀବା ବଳ୍କଳ ବିହୀନ ।
ଖଣ୍ଡେ ଦୂର ଯାଇଁ ଯାଇଁ ଦିଶିଲା ସମ୍ମୁଖେ
ସୁବିଶାଳ ସରୋବର ସୁଗୁରୁ ମୁକୁର-
ରୂପେ ଗିରି ପାଦତଳେ; ବା'ରି ନୁହେ ବାରି
ଯା'ର ବାରି କି ସ୍ଫଟିକ, ନବ ବିକଶିତ
କମଳ ଉତ୍ପଳ ଆଦି ଜଳଜ ସୁମନ,
ତୋଳି ଛନ୍ତି ଶିରି ଉଚେ ନୟନ-ନନ୍ଦନ,
ତେଣୁ ଜଣାଯାଏ ଏହା ସଲିଳ ନିଶ୍ଚୟ;
ଗୁଣ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସର ଦିଶେ ଗୁଣହୀନ ପ୍ରାୟେ,

* ଏକ ପ୍ରକାର ମୃଗ

✝ କୋମଳ ଦୁବ ଘାସ ।

ପ୍ରକୃତି ମହତ୍ତ ସିନା ଉଣନ୍ତି ଏପରି ।
ଧାଉଁଛନ୍ତି ଅଳିକୁଳ ଗନ୍ଧାମୋଦିତ ମାତି
ସୁଗନ୍ଧ ଯାହାର ବାୟୁ ବହେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗେ
ପରର ମହତ୍ତ୍ୱ ଯଥା ପ୍ରଶଂସେ ମହତ ।
ଉଡ଼ ଅଛନ୍ତି ଶୁଭ୍ର ରାଜହଂସ ପଂକ୍ତି
କୃତ୍ରିମ-ମଲ୍ଲିକା ମାଳା ଝୁଲେ ବ୍ୟୋମ ପଥେ ।
"ସମ୍ମୁଖେ ଦିଶଇ ଯେଉଁ ସରସୀ ବିଶାଳ
ମରାଳଙ୍କ କୋଳାହଳେ ସଦା ମୁଖରିତ,
ଶୁଭଇ ଶବଦ ଯା'ର ଶୁଣ କର୍ଣ୍ଣ ଡେରି
ଧଳା କଳା ଅଙ୍ଗ ଦେଖ ଦିଶଇ ଅସ୍ପଷ୍ଟ"
ସରୋବର ବକ୍ଷେ ଦେବୀ ଅଙ୍ଗୁଳି ନିର୍ଦ୍ଦେଶି,
କହିଲେ "ଏ ସର ନାମ ମାନ-ସରୋବର,
ସ୍ୱଭାବେ ମାନସୋଲ୍ଲାସୀ ଦର୍ଶକର ସଦା ।
ଭାରତ ଲଲାଟ ପଟେ ମୁକୁଟ ଏ ଚିର,
ସେ ମୁକୁଟେ ମଣି ରୂପେ ମହାର୍ଘ ସୁଚାରୁ
ଅସୀମ ଗୁଣର ଖଣି ଶୋଭାର ଭଣ୍ଡାର
ବିରାଜେ ଏ ସର ଶ୍ୱେତ ମରାଳ ମାଳିନୀ,
ଗନ୍ଧର୍ବ ଗନ୍ଧର୍ବୀ ସିଦ୍ଧ ସିଦ୍ଧ-ପତ୍ନୀ ଯା'ର,
କରନ୍ତି କୌତୁକେ କେଳି ନିର୍ମଳ ସଲିଳେ,
ସଦାନନ୍ଦ ସଦାନନ୍ଦ-ପତ୍ନୀ ସଙ୍ଗେ ସୁଖେ ।
ସ୍ୱଚ୍ଛ ପୁଣ୍ୟତୋୟା ଏହି ବିଖ୍ୟାତ ଜଗତେ
ମହାପାପୀ ସ୍ନାନ କରି ଥରେ ଜଳେ ଯା'ର
ହୋଇ ଯାଏ ମହାପାପୁଁ ମୁକ୍ତ ସେହିକ୍ଷଣେ
କନକ କଳଙ୍କ ଯଥା ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଅନଳେ;
ପିଇଲେ ଯାହାର ବାରି ଗଳିଯା'ଏ କେଉଁଣେ
କଲୁଷ-ତାମସ ଭାବ ମାନସ-କଳସୁଁ,
ବିଶୁଦ୍ଧ ସାତ୍ତ୍ୱିକ ଭାବ ହୃଦେ ହୁଏ ଉଦେ;
କତକ ସଲିଳୁଁ ଯଥା ପଙ୍କିଳତା ତାର
ନିରମଳୀ ଫଳ ଯୋଗେ କଟି ଯାଇ କ୍ଷଣେ,
ହୋଇଯାଏ ଗୁହୁଁ ଗୁହୁଁ ନୀର କାଚ ସ୍ୱଚ୍ଛ ।
ଦେଖ ଦେଖ ଉତ୍ତରରେ ଦିଶଇ ସରସୀ ।
ସ୍ଫଟିକ ସଦୃଶ ସ୍ୱଚ୍ଛ ସୁଦୀର୍ଘ ଦୀର୍ଘିକା
ଗଗନ ବିହାରୀ ଗ୍ରହ ଉପଗ୍ରହଙ୍କର
ସୁଚାରୁ ଦର୍ପଣ ଏହା, ଦିଗଙ୍ଗନା ଯହିଁ
ଦେଖନ୍ତି ବଦନାମ୍ବୁଜ ନିଭୃତେ ହରଷେ ।
କମଳ ଉତ୍ପଳ ଆଦି କୁମୁଦ କହ୍ଲାର
ଶ୍ୱେତ ପୀତ ରକ୍ତ ନୀଳ ବିବିଧ ବର୍ଣ୍ଣର
ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ ମନୋହର ବାରିଜ ସୁମନେ
ଚାରୁ ଅଳଙ୍କାର କିବା ଚାରୁ ବାଳା ଅଙ୍ଗେ
ଧାଡ଼ି ଧାଡ଼ି ଶ୍ୱେତ ତନୁ ସୁବଙ୍କିମ ଗ୍ରୀବ
କ୍ରୀଡ଼ା ରତ ତରଙ୍ଗେ✢ ମରାଳ ମରାଳୀ
ସ୍ୱଚ୍ଛ ସଲିଳରେ ଦେଖ ସୁଚାରୁ କେମନ୍ତ
ନିତମ୍ବେ ଦୁକୂଳୋପରି କାଞ୍ଚିଦାମ ସମ,
ତରଙ୍ଗେ ତରଙ୍ଗେ ଦେଖ ଚାରୁ ପ୍ରତିବିମ୍ବ
ଆଶାର ଆଲୋକେ ଯଥା ଝଟକେ ବାସନା
ଶଙ୍ଖ-ରୂପ ଜିଣି ଶୋଭା ଦିଶଇ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ।
ଚକୋର ଚକୋରୀ ଦେଖ ଆପ-ଦଣ୍ଡୀ ପଛେ
କର୍ଣ୍ଣିକାର ଛାୟା ଯାଇ ସରସୀ ଗରଭେ
ହିନ୍ଦୋଳା ଆକାରେ ଦିଶେ ତରଙ୍ଗ ହିଲ୍ଲୋଳେ
ନିରେଖି ସରବେ ଦେଖ ସରୋବର ତୀରେ
ମନ୍ଦିରର ଚୂଡ଼ା ସେହି ହର-ଗୌରୀଙ୍କର
ଦରଶନ ଆଶେ ଯା'ର ଯାଉଛନ୍ତି ସକଳେ
ଦିଶଇ ପ୍ରଭାତେ ବାରି ଗରଭେ ସବୁ ତଳେ !
ଚାଲ ଏବେ ଯିବା ହର ମନ୍ଦିର ସମୀପେ,
ଯଦିବ ବନ୍ଧୁର ପଥ ଅତି ବିଶୃଙ୍ଖଳ
ଭଗ୍ନାଙ୍ଗ ଜନପ୍ରଭୃ ତମେ ଅଛନ୍ତି କାହିଁ ବା;

✢ ଜଳ ସନ୍ତରଣରେ ।

ମନେ ଭେବ ଦେଖି ଯେଣ୍ଡେ ସେ ବିଜନ ସ୍ଥାନ
ତମୋ-ମୟୀ ସହି, "ହେନେ ଲୁଚ ରହେ କର୍ଣ୍ଣ;
ଚାଲ ଅତି ସାବଧାନେ, ପଥେ ଧରେ ଧୀରେ,
ଦେଖ ତୁଙ୍ଗ ଶୃଙ୍ଗ କେତେ ଗଗନ ପରଶୀ
ଭଙ୍ଗିପଡ଼େ କେଉଁକ୍ଷଣେ ନିଶ୍ୱାସେ ଯା'ର,
ପତନ୍ତୀ ଆକାରେ ଯାହା ହେଉଣ ଶୃଙ୍ଗ ଚୂଳେ
ପ୍ରଶସ୍ତ ପୂର୍ଣ୍ଣାକାର ମନ୍ଦର ସେହିଟି ।
ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱକୁ ଅନାଇଁ ସବେ ଦେଖନ୍ତି ସୁନ୍ଦରୀ
ଦର୍ଶନେ ସୂକ୍ଷ୍ମୀନ ବାସ ଆକର୍ଷି ଶିରରୁ
ଥୋଇ ବାମହସ୍ତ ନିଜ ଗ୍ରୀବାର ପଶ୍ଚାତେ
ସମ୍ଭାଳନ୍ତି କୁନ୍ତଳକୁ ପିକାଳି କୁନ୍ତଳା;
ସମ୍ଭାଳୁ ସମ୍ଭାଳୁ ଶିରୁ ଭରଣୀ ବେଣୀରୁ
ପଡ଼ଗଲା ଅଳଙ୍କାର ଶିଥିଳ କୁନ୍ତଳୁ
ଫିଟିଯାଇ କେଶ ଗୁଚ୍ଛ ଖସି ଶିରୁଁ ବସ୍ତ୍ର;
ଯୁବତୀ-ସୁଲଭ ହାସ୍ୟେ ହସିଲେ ସରବେ
କଲେ ନାନା ରଙ୍ଗେ ବ୍ୟଙ୍ଗ ଭରଣୀକୁ ତହିଁ;

ଆଗେ ଦେବୀ ପଛେ ପଛେ ଚାଲନ୍ତି ସରବେ
ଜଣଙ୍କ ପଛରେ ଜଣେ ଧରାଧର ହୋଇ
ବିଷମ ବନ୍ଧୁର ପଥ ଢଗାରେ ଅତି
କହିବା ସଙ୍କଟେ କାହିଁ ନଇଁ ନଇଁ ଖଟ୍ରିଣ୍ଡ
ସଙ୍କୋଚ ଶରୀର ଯେତେହେ ଚମ୍ପା'ଳ ବଚନ
ଚାଲୁଛନ୍ତି ଅପ୍ରଶସ୍ତ ନୀଚ ପଥ ହେତୁ
ଏ ପଥେ ଆଶ୍ରୟ ଅଛ ନାହିଁ ଅନ୍ୟ କେହି,
ଏକମାତ୍ର ପଥିକର ଶୈଳଜା ଲତିକା
ବାନ୍ଧବୀ ଆକାରେ କା'ର୍ଯ୍ୟ କରେ କାହିଁ କହିଁ,
ଗଡାଣିଆଁ ସର୍ପାକାର ସୋପାନ ଆକାର,
ଜଳ ପଥ କାହିଁ ଅବା କୂପାକାରେ କାହିଁ,
ଯାଇଛି ପାତାଳେ, ଦେଖି ହୁଅଇ ପରତେ
ଜଳ୍ପିବ ସ୍ୱଳତେ ହେଉଛି ଅତି ସୃଷ୍ଟି କାଳୁ
ଆଲୋକ ଛିଟିକା ଏଥି ପଡ଼ନାହିଁ କେବେ,
କୃଷ୍ଣପକ୍ଷ ତମ ଯାକ ସବୁ କି ଏଠାରେ
ପୁଞ୍ଜୀଭୂତ ହୋଇ ବାଧା ଦିଅନ୍ତି ପଥିକେ?
ସେ ତମସେ ଜକ ଜକ ଦିଶେ କାହିଁ କାହିଁ
ହୀରା, ନୀଳା, ମାଣିକ୍ୟାଦି ମହାର୍ଘ ରତନ;
ବନ୍ଧୁର ବିଶାଳ ଶିଳା ତଳୁ କେବେ କେବେ
ଫଣୀ ବାହାରେ ଗିର'ରୁ, ଜଳ ଉଠି ଲୋଭେ
ଫଣୀ ଶିରୋମଣି-ଦୀପ୍ତ-ଆଲୋକ ସହସା;
ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ ହୋଇ କିବା ବାଧା ଦିଏ ଭୟ
ନିସ୍ତବ୍ଧତା ତାହାପୁଣି ବଢ଼ାଏ ଦ୍ୱିଗୁଣ
ନିଜ ଶ୍ୱାସ, ପାଦ ଶବ୍ଦ ହୁଏ ଭୟପ୍ରଦ
ପତଙ୍ଗ ଗମନେ ଶୁଣି କ୍ଷୀଣ ସ୍ୱନ ଯହିଁ
ବିଦ୍ୟୁଦ୍ବହ୍ନି ସମ ହୃଦେ ଉଠଇ ଚମକ
ଉଡ଼ିଗଲା ପ୍ରାଣ-ପକ୍ଷୀ ପିଞ୍ଜରୁ ସହସା
ଅଜ୍ଞାତ ଏ ପଥ ଯହିଁ ନ ପାରିବ ଯାଇ
କେମନ୍ତ ସେ ପଛକେ ଯେତେ ନିର୍ଭୀକ ହୃଦୟ,
ନ ଚାଲଇ ପାଦ, ସ୍ତବ୍ଧ ଦୃଷ୍ଟି ଅଟେ ପଛ
ଥର ଉଠେ ପାଦ ଭଣ୍ଡା ଥର ଥର କରି,
ନ ସ୍ଫୁରଇ ବାକ୍ୟ ମୁଖୁଁ ଶୁଷ୍କ ଜିହ୍ୱା ଓଷ୍ଠ,
ଧଡ଼ ଧଡ଼ କରେ ସ୍ୱାନ୍ତ ଘର୍ମ ସିକ୍ତ ଅଙ୍ଗ;
ମନେ ମନେ ଇଷ୍ଟ ଦେବେ ଜପିଣ ସକଳେ
ଏକକୁ ଆରେକ ଦୃଢ଼ ଧରିଣ ସଭୟେ
ପାର ହେଲେ ଧୀରେ ଧୀରେ ସେ ବିଷମ ଘାଟି
ଏହି ରୂପେ ବହୁ କଷ୍ଟେ କେତେ ଦୂରେ ଯାଇ
ଉଠିଲେ ସରବେ ଏକ ଉଚ୍ଚ ଶୃଙ୍ଗୋ ପର
ସୁଦୃଶ୍ୟ ଶ୍ରୀ ପୁଷ୍ପୋଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୃଦ ମୁଦକର ।
ସ୍ୱଚ୍ଛ ନିର୍ଝରାଲୋକେ ଧୌତ ବନ କଳେବର
ନିର୍ଝରଣୀ କ୍ଷୀଣ କଟି ଛନ୍ଦିଲ ହିଲ୍ଲୋଳେ
କାକ-ଚକ୍ଷୁ ପ୍ରଭ ସ୍ୱଚ୍ଛ ଉରଗ ଗାମିନୀ
ଫେନ ପୁଞ୍ଜ ଛଳେ ହସି ବହିଯାଏ ଯହିଁ
ଝଙ୍କାର କାନନ କ୍ଷେତ୍ର ମଧୁର ନିନାଦେ,

ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସୁରଭି ବାୟୁ ବହଇ ଚୌଦିଗେ,
ତରୁ ମୁକୁଳିତାଙ୍କୁର, ପୁଷ୍ପିତା ବ୍ରତତୀ
ବାଣ ଧନୁର୍ଗୁଣ ଧର ପିକାଳି ନିଃସ୍ୱନେ
ବସନ୍ତ ସଙ୍ଗୀତ ଯହିଁ ଗାଏ ସୁମଧୁରେ ।
ମୋହଇଲେ ହରଷ ସର୍ବେ, ସେ ଦୃଶ୍ୟ ନିରେଖି
ଶୀତାର୍ତ୍ତି ପ୍ରପନ୍ନ ଯେସନେ ସୂର୍ଯ୍ୟାଂଶୁ ଦର୍ଶନେ ।
ଏ କାଳେ ସ୍ୱପନଦେବୀ କହିଲେ ସମ୍ବୋଧି
"ତିଷ୍ଠି ଏଥି କିଛିକାଳ ସୁସ୍ଥ ହୁଅ ସର୍ବେ
ବନ ଉପବନ-ଶୋଭା ଦେଖି ଇଚ୍ଛାମତ
ତତ୍ପରେ ଚଳିବା ପୁଣି କୈଳାସ ଦର୍ଶନେ ।
ବାରମ୍ବାର ସାବଧାନ୍, ଶୁଣ ସର୍ବେ କିନ୍ତୁ
କୁମାର କାନନେ କେହି ନପଶିବ କଦାପି"।
ଅଙ୍ଗୁଳି ବଢାଇ ଦେବୀ କହନ୍ତି ଦେଖାଇ,
"ଉତ୍ତରେ ଦିଶଇ ସେହି ମଞ୍ଜୁଳ ଶ୍ୟାମଳ
ପ୍ରବେଶ ନିଷେଧ ଏଥି କାମିନୀଙ୍କ ପାଇଁ
ନ ଜାଣି ପ୍ରବେଶେ ଯେବେ କାମିନୀ କଦାପି
ତକ୍ଷଣେ ପାଲଟି ଯାଏ ଲତିକା ଆକାରେ ।"
"କିପାଁ ସେ ଲତିକାକାରେ ପାଲଟେ କାମିନୀ"
ପୁଛନ୍ତେ ବୈଦେହୀ ରାଣୀ ଉତ୍ତରଲେ ଦେବୀ
"କୁମାର ଶଙ୍କରାତ୍ମଜ, କୌମାରେ ଜୀବନ
କାଟୁଛନ୍ତି ଯେଣୁ ଏଥି ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ବ୍ରତେ
ଅତ୍ୟନ୍ତ କଠୋର ମାତ୍ର ଭାବୀ ସୁଖପ୍ରଦ,
କାମିନୀ ଦର୍ଶନ ମନା ଏ ଦୁଃସାଧ୍ୟ ବ୍ରତେ,
ତେଣୁ ତପୋବନେ ମନା କାମିନୀ ପ୍ରବେଶ ।
ଯାଅ ସର୍ବେ ଦେଖି, ମୁହିଁ ରହିଲି ଏଠାରେ
ଆସିବ ସତ୍ୱର ଫେରି ନ କର ବିଳମ୍ବ ।"
ମାୟା ବଳେ ମାୟା ଦେବୀ ବିରହ ବେଦନା
ପୂର୍ବୁଁ ହରିଥିଲେ ଉଷା ଶିଶିରଶ୍ରୁ ଯଥା
ପଦ୍ମିନୀ ନୟନୁଁ, ତେଣୁ ନଥିଲା ହୃଦୟେ
ଦୁଃସହ ବିଚ୍ଛେଦ ଦୁଃଖ କାହାରି ସେବେଳେ,

ବନ ଉପବନ ଶୋଭା ନିରେଖି ସାନନ୍ଦେ
ଦଳେ ଦଳେ ଏଣେ ତେଣେ ଭ୍ରମନ୍ତି ନିର୍ବିଘ୍ନେ;
ଯାହାର ସହାୟ ସ୍ୱୟଂ ଛନ୍ତି ସ୍ୱପ୍ନ ଦେବୀ
କିଭୟ ତାହାଙ୍କୁ ଆଉ ଅଛି ଏ ସଂସାରେ ?
ଏକେତ ନିର୍ଜନ ବନ, ଗୁରୁଜନ କେହି
ଜଣେ ହେଲେ ନାହିଁ ସଙ୍ଗେ ତହିଁ ପୁଣି ଆଉ
ପୁଂସ ସମାଗମ ଭୟ ନଥିବାରୁ ତାଙ୍କୁ
ଗ୍ରୈରେ ବ୍ୟାଘ୍ର ଗୋଳ ସମ ପଡିଲା ସୁଯୋଗ ।
ଏ ମହା ବାରୁଣୀ ଯୋଗେ, ଯୌବନର ତର-
ସହତର, ହାସ୍ୟରସ, ବାମା ହୃଦେ ଯହିଁ
ଲଜ୍ଜା ଆବରଣେ ଥାଏ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଇନ୍ଦୁ ଯଥା
ମେଘ ଅବରଣେ, କିମ୍ବା ମଧୁ ଯଥା ପୁଷ୍ପେ
ପୁଷ୍ପଦଳାବୃତ ହୋଇ ରହିଥାଏ ସଦା,
ଉଠିଲା ତରଙ୍ଗାକାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ନିଶୀଥେ
ଯଥା ପାରାବାର ବାରି, କିମ୍ବା ଉତ୍ସସମ
ଉଦ୍ଘାଟନେ ରୁଦ୍ଧ ଦ୍ୱାର ତାର ମହାନନ୍ଦେ
ଶଶୀ ସିମନ୍ତିନୀ ରତ-ରଜତ-ବଦନା
ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ-ପୁଷ୍ପ ହାସ୍ୟେ ତରୁଣ ମୃଗାକ୍ଷି
ସରଳ କୌତୁକେ ରତା ସରଳା ହରଷେ
ଯୁବତୀ-ସୁଲଭ-ବ୍ୟଙ୍ଗେ ମତ୍ତ ହେଲେ ତହିଁ ।
ଯାଇଁ କେ ତୋଳଇ ପୁଷ୍ପ କେ ତୋଳଇ ଫଳ
ଅଳ୍ପ ଉଚ୍ଚ ତରୁଡାଳୁଁ ଗୁହିଁ ଏଣେ ତେଣେ
ହସି ହସି ଝୁଲେ ତହିଁ ହଲାଇ ଡାଳକୁ
କୁନ୍ତଳୁ ଦୁକୂଳ ନେଇ ଭିଡଛି କଟିରେ,
ସେ ଦୃଶ୍ୟ ଦର୍ଶନେ କେହି ହସେ ହସି ହସି
ଉଦରେ ସ୍ଥାପି ତା ହସ୍ତ ବସିପଡେ ତଳେ,
ଅଦମ୍ଭାଳେ କେହିହୁଏ କ୍ରନ୍ଦନ-ଉନ୍ମୁଖ,
ବ୍ରତତୀ ଦୋଳାରେ କେହି ଦୋଳୁଅଛି ହର୍ଷେ,
ଦୋଳାଏ ଅପର ସଖୀ ସଜୋରେ କାହାକୁ,
ସଂଗ୍ରହେ ଉତ୍ପଳ କେହି କଳା ଧଳା ନୀଳ

ତରବାଙ୍ଗ ପତଙ୍ଗ କେ ଧରେ ଧରେ ଦୂରେ ।
ବୃକ୍ଷ ମୂଳେ ଛାୟା କୋଳେ ଭୂମି ଶଯ୍ୟା ପରେ
କ୍ରୀଡ଼ାନ୍ତ କୌତୁକେ ଥିଲେ କ୍ରୀଡ଼ାଶୀଳା ବାଳା
ଅନନ୍ୟ ମାନସେ କେହି କରଖେ ସେ ଖେଳ
ଅର୍ଦ୍ଧାବୃତ ଅଙ୍ଗେ ଶୋଇ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦେ ସେଠାରେ;
କେହିବା ଗୁନ୍ଥଇ ହାର ବନାସୂନେ ବସି
କେବଳ ଫୁଲକୁ ଫୁଲେ ଛନ୍ଦଣ କୌଶଳେ;
'କେହି ପୁଷ୍ପ ପରେ ଅଳି ଗୁଞ୍ଜନ ଦେଖାଇ
ହାସ୍ୟ ପ୍ରିୟା ସୁରସିକା ପଚାରଇ ତହିଁ
ଗାଢ଼ ଛନ୍ଦେ "କହ ସଖି ! କଳରେ ଭ୍ରମର'?
ଦର ଦର ହସି ସଖି ଦିଅଇ ଉତ୍ତର
"ମନେ ହୁଏ ଭାଙ୍ଗେ ତାର ମାନିନୀର ମାନ
'କହ କେଉଁ ଦୋଷେ ପ୍ରିୟେ ! ଏତେ ତୋ ଗୁମାନ
ଦାସ୍ୟ ଚାହେଁ ତଳେ ବୋଲି ନାହିଁ କି ତୋହର ।'
ଭଣେ ତହୁଁ ଅନ୍ୟ ସଖି ହୋଇ ଅଗ୍ରସର
"କହ ଅଳି ପୁଷ୍ପେ ସଖି ଦେଖାଏ ଅନ୍ୟଙ୍କୁ
ପୁରୁଷ ବିକଳ ବାଣୀ କେତେ ସେ ବେଳକୁ ।
ଅନ୍ୟ ସଖି ହସି କହେ "ମୋମନେ ପ୍ରତ୍ୟୟ
କୁସୁମ କୁସୁମବତୀ ହୋଇଛି ନିଶ୍ଚୟ,
ସଲଜ୍ଜେ ଇଙ୍ଗିତେ ତେଣୁ ନମ୍ରାଇ ଶିରକୁ
ଛୁଅଁ ନା ନିଷେଧ ପାଇଁ କହେ ତା କାନ୍ତକୁ,
ତିନ ଥର ଦୋଲଯାଇ ପତ୍ର ଅନ୍ତେ ଲୁଚି
ଚତୁର୍ଥ ଚତୁରେ ଭଣେ 'ଦୂରେ ନାଥ ଘୁଞ୍ଚି'
ଅନ୍ୟ ସଖି ଭଣେ ହସି "ମମ ଅନୁମାନେ
ସଦ୍ୟ ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ ନବକୁମାରୀ- ସୁମନେ
କାମାର୍ତ୍ତ ଭ୍ରମର ଛଳେ ମୃଦୁ ଗୁଞ୍ଜ ଗୀତରେ
ଜଣାଏ ଜଣାଇ କାମାଙ୍କୁର କହେ ଧୀରେ,
ସଙ୍କୋଚେ ନ ଯାଇ ତେଣୁ ପଲ୍ଲବ ଗହଳେ
ଇତସ୍ତତଃ ଲୁଚି ବୁଲେ ନ ଛୁଇଁ ଭ୍ରମରେ"
ତାହା ନୁହେଁ ତାହା ନୁହେଁ" ଅନ୍ୟ ସଖି ଭଣେ
"ଅନ୍ୟ ଫୁଲ-ଭୋଗ-ଗନ୍ଧ ଭୃଙ୍ଗ ଅଙ୍ଗ ବାସେ,
ମାନେ ମୁହଁ ମୋଡ଼ି ଠାଣି ପଲ୍ଲବ ଓଢ଼ଣା
ଶିଶିର ଅଶ୍ରୁ ଛଳେ କାନ୍ଦେ ମାନିନୀ ଲଳନା;
ରାଗେ ଜର ଜର ତେଣୁ କମ୍ପେ ଫୁଲ ରାଣୀ
'ଖଣ୍ଡିତା' ଲକ୍ଷଣ ସିନା ଏହି ରୂପେ ଜାଣି ।"

'ନହୁଁ ମୁଁ ତାନ୍ତରେ' କେହି କହେ ହସି,
ମୋ ଅନୁମାନେ ପୁଷ୍ପ ମଦାଳସୀ ।
ଆଉଛି ପୀବନ୍ତ- ପଦ୍ମ ଷୀର କରେ,
ବଢାଇ ଉଦ୍ବେଗ ନିଷେଧ ଭ୍ରମରେ ।
ସୁମନ ସୁନ୍ଦରୀ ପୀରନ୍ତ ପ୍ରବୀଣା,
ତାକୁ ଜଣା ପ୍ରୀତି ମୂଲ୍ୟ ବଢା ଜଣା ।
ମଧୁର ପ୍ରୀତିର ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ଦ୍ୱିଗୁଣ,
ଉଦ୍ବେଗ ବଢ଼ଇ ଯେତେ ପୁଣ ପୁଣ ।
ପ୍ରୀତି ରସ ପଦ୍ମ ହୋଇଥାଏ ଗାଢ ,
ଯେତେ କହୁଥିବ 'ଛାଡ଼' 'ଛାଡ଼' 'ଛାଡ଼'
ତେଣୁ ସେ କଣୋଣି ନ ଦିଅଇ ଧରା,
ଯେତେ ଅଳି ଅଳି କରେ ଧରାପରା ।
ସ:ପ୍ର:- ଚୂତ ଡାଳେ ବସି ପିକ ରବେ କିଆଁ ?
ସ:ଉ:- ଫୁଙ୍କି ଜାଳଦାଏ ବିରହର ନିଆଁ
ସ:ଉ:- ଅମ୍ଭ ସ୍ୱର ସଙ୍ଗେ ଏ ସୁଯୋଗ ପରା ।
ମିଳାଇ ସେ ବାନ୍ଧେ ତା କର୍କଶ ଗଳା
ସ:ପ୍ର:- କାହିଁପାଇଁ ରବେ ତେବେ 'କୁହୁ' 'କୁହୁ' 'କୁହୁ'
ସ:ଉ:- ମୋ କଣ୍ଠ କେମନ୍ତ କର୍କଶ କୁ ଉହୁ
ତେଣୁ ଦୁଃଖେ ପିକ ରବେ 'କୁହୁ' 'କୁହୁ' ।
ବ୍ୟଙ୍ଗେ କହେ କେହି "କ କବ, ଅହାହାଃ"
ଅନ୍ୟ ହସି କହେ "ସାବାସ୍ ! ବାହାବାଃ"

ଏମନ୍ତ ସମୟେ ଦେବ ବିଳମ୍ବ ନ କରି
ଅଉ, ଅସ ଅସ ତ୍ୱରା ଡାକନ୍ତେ ସରବେ

ଅନଚ୍ଛୁକ ମନେ ତେଜ କ୍ରୀଡ଼ା କଉତୁକେ
କେହି କହେ 'ରହ କ୍ଷଣେ' କେହି କହେ 'ଚାଲ
ନୋହିଲେ ବିମନା ହେବେ ଦେବୀ ବିଳମ୍ବରେ' ।
ଅପୁ ଅପୁ ପଥେ କେହି କ୍ରୀଡାରତ ବାଳା
ବସନ ଓଠାର ପଛୁଁ ଖେଳେ ସଖୀ ସଙ୍ଗେ
ଉଭା ହେଲେ ଦେବୀ ଅଗ୍ରେ ଶଶୀପ୍ରିୟା ସର୍ବେ
ଅଙ୍ଗୁଳି ଦେଖାଇ ଦେବୀ କହିଲେ ସରବେ
"ଏହି ଯେ ପୁରତେ ଦିଶେ ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ ଶିଖର
ମିଶେ ଅପଘନ ଯାର ଶ୍ୱେତ ଘନ ସଙ୍ଗେ
ସ୍ଫଟିକେ ଗଠିତ ସମ ଦିଶଇ ସୁଦୂରୁ
ଧବଳ ତୁଷାର ଶିଳା ଆବରଣ ହେତୁ
ଶତ ଶତ ସାନୁମାନ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗେ ଯାର
ଶ୍ୱେତ ତମ୍ବୁ ସମ ଦିଶେ ଅଭ୍ର ଆବରଣେ
ବ୍ୟୋମ ସଙ୍ଗେ ମିଶି ଯାଇ ନ ଦିଶଇ ଚୂଡ଼ା
ସେ ଶିଖରେ ବ୍ୟୋମକେଶ ବିହରନ୍ତି ସଦା
ସ୍ୱପତ୍ନୀ ଶଙ୍କରୀ ସଙ୍ଗେ ଶୈଳେଶ୍ୱର ସୁତା ।
ଆସ ଆସ ପଛେ ମୋର ଧୀରେ ସାବଧାନେ
ନ ଅନାଇ ଏଣେ ତେଣେ ନିରେଖି ପଥକୁ,
ଅତ୍ୟୁଚ୍ଚ ସୋପାନ ଏକେ ଅପ୍ରଶସ୍ତ ପଥ
ଗଳିତ-ତୁଷାର-ନୀରେ ଧୋଇ ଅଛି ପୁଣି
ପିଚ୍ଛିଳ ପାବଚ୍ଛ ଯାର ପଦ-ସ୍ଖଳନୀୟ
ସୁଚିକ୍କଣ ଶ୍ୱେତ ଶିଳା ସୋପାନ ଶ୍ରେଣୀରେ ।"
ଦେବୀଙ୍କ ଆଦେଶମତେ ସେ ଗନ୍ତବ୍ୟ ପଥେ
ଚଳନ୍ତି ମରାଳୀ ଯଥା ଏକ ପଛେ ଏକ,
ଏ ରୂପେ ଉପରେ ଉଠି ହେଲେ ଉପସ୍ଥିତ
ମନ୍ଦିର ପାବଚ୍ଛ ତଳେ ପ୍ରଶସ୍ତ ମଣ୍ଡପେ ।
ନିରେଖନ୍ତି ରମଣୀଏ ରମଣୀୟ ଦୃଶ୍ୟ
ଚକ୍ରାକାରେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗେ ସୁଶ୍ୟାମଳ ମଞ୍ଚ
ସିନ୍ଧୁ ସମ ଦିଶେ ଯହିଁ ଦିଗନ୍ତ ବିସ୍ତାରୀ
ଶୁଭ୍ର ହର୍ମ୍ୟ ରାଜି ଶୁଭ୍ର ନଦୀ ବାଲି ରାଶି,
ଫେନ ପୁଞ୍ଜ ଛବି ଧରେ ସେ ଜଳଧି ଜଳେ
ନୀରେ ଥାଇ ଉଚ୍ଚ ନୀଚ ଦିଶୁଥିଲା ଯାହା
ଗୃହ, ଗ୍ରାମ, ବନ, ଶୈଳ ଜଳାଶୟ ଆଦି,
ଉଚ୍ଚେ ଉଠି ଉଚ୍ଚ ନୀଚ ନ ଦିଶଇ ଆଉ
ସମତଳ ସମ ଦିଶେ ସମସ୍ତ ପୃଥିବୀ;
ଏକାକାର ଏକଦ୍ରବ୍ୟେ ଗଢ଼ା ଯେସନ୍ତେ ସର୍ବେ
(ବେଦାନ୍ତୀ ନୟନେ ଯେସନ୍ତେ ଏ ବିଶ୍ୱ-ସଂସାର)
ସୁବିଶାଳ ଦ୍ରୁମମାନ ଦିଶେ ତୃଣ ପ୍ରାୟେ
ସର୍ବ ବ୍ୟାପି ଆତ୍ମା ଯଥା ଅହଂ ଇତ୍ୟାକାରେ ।
କାକ-ଚକ୍ଷୁ-ପ୍ରଭ ସ୍ୱଚ୍ଛ ସଲିଳା ତଟିନୀ
ଭୁଜଙ୍ଗ ଗତିରେ ଏକ ବହିଯାଏ ତହିଁ
ଉପରୁ ତଳକୁ ଶ୍ୟାମ ଶଇଳ ବିଗ୍ରହେ,
ନିରନ୍ତରେ ଝରଝରେ ଶିଳା ଶଯ୍ୟାପରେ;
ଯେ ରବେ ମୁଖର ସଦା ସ୍ତବ୍ଧ ଶୈଳ ଶ୍ରେଣୀ ।
କହିଲେ ସମ୍ବୋଧି ଦେବୀ "ପତିତ ପାବନୀ
ଗଙ୍ଗା ନାମ ଏ ନଦୀର ପୀୟୂଷ-ସଲିଳା
ବ୍ୟୋମ-କେଶ-ଜଟା ଜାଳ-ପ୍ରସୂତା ତ୍ରିସ୍ରୋତା
ତ୍ରିଭୁବନେ ତିନି ସ୍ରୋତ ବହଇ ସତତ ।
ଦେଖ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ଏକ ସ୍ରୋତ ବହେ ଉଲ୍କାକାରେ
ଉଦ୍ଭାସିତ ସୌରକରେ କେତେ କମନୀୟ
ଧୂମିଳ ନିର୍ମଳାକାଶେ ଶ୍ୱେତ ସ୍ରୋତ କିବା
ଶୁକ୍ଳ ଉତ୍ତରୀୟ ସମ ବକ୍ଷ ନୀଳ ବକ୍ଷେ ।
ଛାୟା-ପଥ ସର ଗୁରୁ ବଙ୍କିମ ଗମନା
ବହିଯାଏ ନୀଳାକାଶେ ଦୂରୁ ଦୂରାନ୍ତରେ
'ମନ୍ଦାକିନୀ' ନାମେ ଖ୍ୟାତ ଏ ସ୍ରୋତ ସ୍ୱରଗେ
ସ୍ୱର୍ଲୋକ-ପାବନୀ ଏହି — ଦେଖ ଅନ୍ୟ ଦିଗେ
ଅନ୍ୟ ସ୍ରୋତ ବହେ ଯହିଁ ଭୂଗର୍ଭେ ପାତାଳେ
ଶାଶ୍ୱତ-ତମିସ୍ରାଗାର ବିଭୀଷଣ ସ୍ଥଳୀ
ବିଷଧର ବାସେ ପୁଣି ମହା ବିଭୀଷଣ;
ସେ ପୁରେ ଏ ସ୍ରୋତ ଖ୍ୟାତ 'ଭୋଗବତୀ' ନାମେ

ସ୍ନାନେ ଯହିଁ ମୁକ୍ତ ହୋନ୍ତୁ ନାଗେ ନାଗ ଜନ୍ତୁ ।
ସମ୍ମୁଖେ ବହଇ ଯେଉଁ ସ୍ରୋତ ନିଃସ୍ରୋତରୁ
ଫେନିଳ ଚଞ୍ଚଳ କଳ-କଲ୍ଲୋଳିନୀ ଶୁକ୍ଳ ।
ଶ୍ୱେତ ଉପବୀତ ସମ ଶ୍ୟାମ ଶୈଳ ସ୍କନ୍ଧେ
ଏକମାତ୍ର କୁଳାଙ୍କୁର ସଗର ବଂଶରେ
ମୁନି ଶାପେ ଭସ୍ମୀଭୂତ ଭଗୀରଥ ନାମେ
ଧନ୍ୟ ବୀର୍ଯ୍ୟେ ଜନ୍ମ ଯାର ନାଶିବାକୁ ଏକା,
ଅସମ୍ଭବ ଲଭେଗ ମାତ୍ର ନୁହେ ଅସମ୍ଭବ,
ନାହିଁ ଅସମ୍ଭବ କିଛି ଜାଣିବୁ ଏ ବିଶ୍ୱେ,
ତପସ୍ୟା ପ୍ରଭାବେ ଯାହା ନୁହଇ ସମ୍ଭବ
ବାକ୍ୟସିଦ୍ଧ ମୁନିବରେ ହୋଇଥିଲା ଏହା
ସ୍ୱବଂଶ ସନ୍ତାନ ତାପେ ତାପିତ ହୃଦୟ
ପର ଦୁଃଖେ କାନ୍ଦେ ସିନା ପ୍ରକୃତ ଯେ ସାଧୁ,
ସର୍ବ ଭୂତ ହିତେ ରତା ତେଣୁ ଏ ବୋଲାନ୍ତି
ସବଂଶ ସଦ୍‌ଗତି ଆଶେ ଅନଶନେ ବୀର
ସାଧିଲେ କଠୋର ତପ ଏହି ଶୈଳ ତଳେ.
ତପେ ତୋଷି ଆଶୁତୋଷେ ଆଶୁ ତୋଷ ପ୍ରିୟେ
ନେଇଥିଲେ ଏ ସ୍ରୋତକୁ ତାଙ୍କର ଆଦେଶେ
ବହୁ କଷ୍ଟେ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ପୁରେ କଳୁଷ ଅଳୟ ।
ଯାଉଁ ଯାଉଁ ପଥେ ତାଙ୍କ ରୋଧ ଦେଲା ଗତି
ସମ୍ମୁଖେ ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ ଏହି ନିଃଶଙ୍କେ ଶୈଳେନ୍ଦ୍ର,
କି କରିବେ ହତବୁଦ୍ଧି ନ ହୋଇ ସେ ବୀର,
'କିଂ କର୍ତ୍ତବ୍ୟବିମୂଢ଼ତା' କ୍ଳୀବର ଲକ୍ଷଣ
ଜାଣିଥିଲେ ବୀର ଏହା ଅକ୍ଷରେ ଅକ୍ଷରେ
ଜାଣି ଥିଲେ ପୁଣି ଏହା ସ୍ଥିର ମନା ଧ୍ରୁବ,
କର୍ମ-ସଫଳତା-ବୀଜ ଲୁକ୍କାୟିତ ସଦା
ଦୃଢ଼ ପ୍ରତିଜ୍ଞତା ଆଉ ଅଧ୍ୟବସାୟରେ;
ସେବଲେ ଦେବୀଙ୍କୁ ତହିଁ ଅନଶନେ ପୁଣି
ଆଦେଶିଲେ ଦେବୀ ବୀରେ ସ୍ୱପନେ ନିଶୀଥେ
"ଯାଦଃପତି ମନାଇ ତୁ ଆଣି ପାରୁ ଏଥି

ଐରାବତେ ଇନ୍ଦ୍ର, ଯଦି ସ୍ୱର୍ଗସ୍ଥ ମହତେ,
ଯେବେ ସେ ଶୈଳର ଅଙ୍ଗ ବିଦାରଣ ଦନ୍ତେ
କରିଦେବ ଛିଦ୍ର ତେବେ ସେ ଛିଦ୍ରେ ପ୍ରବେଶି
ଯାଇ ପରେ, ଏଥିଁ ନାହିଁ ଅନ୍ୟୋପାୟ ଆଉ;
ତହୁଁ ପୁଣି ପୁଣ୍ୟଶ୍ଳୋକ ତୋଷି ତପୋବଳେ
ମହାବଳ ଐରାବତେ ଦେବେନ୍ଦ୍ର ବାହନେ
ଘେନାଇ ଉପଳ ଶୈଳ ପଥ ଉନ୍ମୋଚନେ
କଲେ ଅନୁରୋଧ ତାଙ୍କୁ ସ୍ରୋତ ଗତି ହେତୁ,
ତପେ ତୁଷ୍ଟ କରିବର କହିଲେ ଗରବେ .
"ଅସାଧ ମୋଠାରେ କିଛି ନାହିଁ ଏ ଜଗତେ
ଅନାୟାସେ ବାଞ୍ଛା ତବ କରି ପାରେଁ ପୂର୍ଣ୍ଣ,
କିନ୍ତୁ ପୁରସ୍କାର ଅଛି ପ୍ରତ୍ୟେକ କର୍ମର,
'ପତି' ବୋଲି ସମ୍ଭାଷିବେ ଗଙ୍ଗା ଯେବେ ମୋତେ
କରିବି ଏ କାର୍ଯ୍ୟ, ଯାଅ ପଚାର ଦେବୀଙ୍କୁ ।"
ବଜ୍ରାହତ ପ୍ରାୟେ ହେଲେ ହତବୁଦ୍ଧି ବୀର
କେମନ୍ତେ କହିବେ ଅବା ଦେବୀଙ୍କୁ ଏ କଥା,
ମାତା ବୋଲି ସମ୍ବୋଧନ୍ତି ଯାହାଙ୍କୁ ସତତ;
ନ ପାରିଲେ ଭାବି କିଛି, ବିଫଳ ସେ ଶୈଳେ
ରହିଲେ ନୀରବ; ଦେବୀ କହିଲେ ସ୍ୱପନେ
"ବୁଝିଛି ସକଳ ବତ୍ସ ନ ହୁଅ ବିଷଣ୍ଣ
ଯଦ୍ୟପି ପୂରଣ ବାଞ୍ଛା ନୀଚ ଠାରୁ ହୁଏ
ତଥାପି ଯାଚଞ୍ଚା କେଭେଁ ନକର ତା ଠାରେ
ବିଫଳ ହେଲେହେଁ ତବ ମନୋରଥ ଜାଣ
କରିବ ଯାଚଞ୍ଚା ଲକ୍ଷ ଗୁଣ ମହତକୁ
ନୀଚ ନୀଚ ଥାଏ ସଦା ମହତ ମହତ;
ଯେତେତ ହେଲେ ଗଜ ସେତ ଗଜବୁଦ୍ଧି ତାର
ସେ କାହୁଁ ଜାଣିବ କହ ମହତ ମହତ୍ତ୍ୱ?
ନୀଚ ଠାରେ କାର୍ଯ୍ୟ ତବ ପଡ଼ିଛି ଅଧୁନା,
ସ୍ୱ କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନ ପାଇଁ କେବେ କେବେ ଭବେ
ହୋଇଥାଏ ନୀଚ ଠାରୁ ମହତ ଲାଞ୍ଛିତ,

ନାହିଁ ନବୀନତ୍ୱ ଏଥି ଜଟା ଶୁଣ ଏହା;
ନ ହୁଅ ବିମନା ତମ୍ଭେ ଏଥି ପାଇଁ ବୃଥା,
ଯାଅ ବତ୍ସ ଐରାବତେ କହ ବେଗେ ଯାଇ
'ନିବାର ତରଙ୍ଗାଘାତ ସହିଲେ ସେ ମୋର
ପତି ବୋଲି ତେବେ ତାଙ୍କୁ କରିବ ସ୍ୱୀକାର'
ଜଣାଇଲେ ଭଗୀରଥ ଐରାବତେ ଯାଇ,
କରୀନ୍ଦ୍ର କହିଲେ ଗର୍ବେ ହସ ହସ ହୋଇ
'ନିବାର ପ୍ରହାର ଅହୋ ! ତିନି ଲକ୍ଷ ବାର
ପ୍ରହାରିଲେ ସହିପାରେ ବଜ୍ର ଦେହ ମୋର ।'
ଅବତରି ଇନ୍ଦ୍ର କରୀ ଗର୍ବେ ଗିରି ଚୂଳେ
ଉପାନ୍ତ ସମୂଳେ ଦ୍ରୁମ ଶୁଣ୍ଡେ ଶୈଳ ମୂଳୁଁ
ବକ୍ରଦନ୍ତେ ବିଦାରିଣ ବିଶାଳ ଉପଳ,
କଲେ ସୁପ୍ରଶସ୍ତ ପଥ ସୁଡଙ୍ଗ ଆକାର,
ହେଲା ସେତୁ ତୁଲ୍ୟ ଶୈଳ ତଳ ଦେଶେ ଯାର
ବହଇ ସଙ୍କୋଚି ବପୁ ତନ୍ମଧ୍ୟେ ସେ ସ୍ରୋତ;
ବୀଚି ପ୍ରହାରକୁ କରୀ ଅପେକ୍ଷା କରିଣ
ପ୍ରବେଶିଲେ ଜଳ ମଧ୍ୟେ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲିତ ମନେ,
ଉଠିଲା ଆକାଶେ ଊର୍ମି ଭୈରବ ହୁଙ୍କାରେ
(ଉଠେ ଯଥା ରାଧିକାକୁ ବଶେ ବିଶ୍ୱ ରାଧୀ
ପ୍ରଳୟେ ପୟୋଧି ଗର୍ଭୁ ଉତ୍ତାଳ ତରଙ୍ଗ,
ଉଠିଲେ ଚମକି ସର୍ବେ, ଜଳଚାରୀ ଜୀବ
'କି ହେଲା କି ହେଲା' କହି ନିଶ୍ଚଳ ସଭୟେ
ଯେ ଯହିଁ ପାଇଲେ ତହିଁ ଜୀବନ ବଳଲେ ।
କାହିଁ ଗଲା ଗଜବର ନ ମିଳିଲା ଅନ୍ତ
ଉଠିଲା କ୍ଷଣେକେ ମାତ୍ର ତୀବ୍ର ଆର୍ତ୍ତନାଦ
'ରଖମା ରଖମା ପ୍ରାଣ ମଲି ମଲି ମଲି'
ନିରୂର୍ମି ନିସ୍ତବ୍ଧ ଜଳ ହୋଇଲା ତକ୍ଷଣେ
ପଳାଇଲେ କରିବର ସଙ୍କୋଚି ସ୍ୱ-ବପୁ
ଭୀତ ଶ୍ୱାନ ପରି ତହୁଁ ମହା ଲଜ୍ଜାରେ ।
ଚଳିଲା ଏ ସ୍ରୋତ ପ୍ରୌଢ଼ ଶୈଳ ଗୁହା ତହୁଁ
ପ୍ରାନ୍ତର ନଗର କେତେ ଜନପଦ ଦେଇ
କରାଇ ପବିତ୍ର ତୀର୍ଥ ଉକ୍ତ ସ୍ଥଳୀ ମାନ,
ପତଙ୍ଗ ଆଲୋକ ଦେଖି ଧାବନ୍ତି ଯେସନ
ଦଳେ ଦଳେ ଶତ ଶତ ଆସିଲେ ଚୌଦିଗୁଁ
ଜଳଚର ବିହଙ୍ଗମେ ମହା କୋଳାହଳେ,
ଶାରଦ ବାରିଦ ଶୋଭା ପ୍ରକାଶି ଗଗନେ
କେହି ଉଡ଼େ କେହି ବୁଡ଼େ କେହି ଗାଏ ହର୍ଷେ
ଭାସି ଭାସି ଯାଏ କେହି ଜଳ ଦୋଳାସନେ
ଉଡ଼ି ପଡ଼ି ଊର୍ମି ସଙ୍ଗେ ସନ୍ତରଣ ପଟୁ
ଏହିରୂପେ ଯାଉଁ ଯାଉଁ ପଥେ ସ୍ରୋତ ମୁଖେ
ଭାସିଗଲା ଜହ୍ନୁ ମୁନି କ୍ଷୁଦ୍ର କୁଟୀରଟି;
ମହାଯୋଗୀ ସିଦ୍ଧ ତପୀ ତପସ୍ୟା ପ୍ରଭାବେ
ଶୋଷିଲେ ଗଣ୍ଡୂଷେ ସ୍ରୋତ ଜଳ ଦଳ ସହ;
କାହିଁ ଗଲା ସ୍ରୋତ କାହିଁ ଗଲା ଏତେ ଜଳ
ଦେଖିଲେ ମାତର ଜଳଜୀବ କୋଳାହଳ
ସ୍ଥଳେ ପଡ଼ି ଛଟପଟ କରନ୍ତି କେବଳ ।
କାନ୍ଦିଲେ ବ୍ୟାକୁଳେ ବୀର ମୁନି ପାଦେ ପଡ଼ି,
ଆଦ୍ୟ ପ୍ରାନ୍ତ ସ୍ୱ ବୃତ୍ତାନ୍ତ କହିଲେ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ,
ଦୟା ବହି ଦୟାଶୀଳ ଚିରି ଦେଲେ ଜାନୁ
(ଉଦ୍ଗାରିଲେ ମୁଖେ ସ୍ରୋତ ଉଚ୍ଛିଷ୍ଟ କହିବେ
ଶୁଦ୍ଧ୍ୟ ଭିନ୍ନ ପଥେ ହେବ ମଳ ମୂତ୍ର ଜାଣି)
ହେଲା ବହିର୍ଗତ ସ୍ରୋତ ପୂର୍ବାପର ପୁଣି
ଚଳିଲା କଲ୍ଲୋଳେ ଊର୍ମି ଉଠିଲା ଫେନିଲ,
ମହା ହର୍ଷେ ପୁଲକିତ ହେଲେ ଭଗୀରଥ
(ହୃତ ଧନ ପ୍ରାପ୍ତି ସଦା ବଢ଼ାଏ ଆନନ୍ଦ)
ସେ ଦିନୁ ଏ ସ୍ରୋତ ନାମ ହୋଇଲା ଜାହ୍ନବୀ।
ଜୀବନ ଏହାର ଜୀବ-ପାପ-ତାପ-ହାରୀ
ଜୀବନ୍ତେ, ପ୍ରଶାନ୍ତେ ପୁଣି ହୁଏ ମୁକ୍ତି ହେତୁ
ଅୟସ୍କାନ୍ତ ସ୍ପର୍ଶ ମଣି ପରଶେ ଯେସନ
କ୍ଷଣକେ କନକାକାରେ ହୁଏ ପରିଣତ,

ତେଜନ ପରଶି ତାର ମହାଜ୍ଞାନୀ-ପାପୀ
ସହସା ପାଲଟି ଯାଏ ମହା ଜ୍ଞାନୀ ଧର୍ମୀ
ଅସ ସର୍ବେ ଅବଗାହି ପୂତ ସ୍ରୋତ ଜଳେ
ଶାଶ୍ୱତ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ବିଧି ପୁଣ୍ୟ କର୍ମେ ଏହା
ପବନ୍ତି ସ୍ୱଦେହ, ପରେ ପ୍ରବେଶି ମନ୍ଦିରେ
ଶଙ୍କର ଶଙ୍କରୀ ହର୍ଷେ କରିବା ଦର୍ଶନ ।"

ସ୍ୱପ୍ନଦେବୀ ସଙ୍ଗେ ସର୍ବେ ଚଳିଲେ, ସେ ସ୍ରୋତେ
ରଜତ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କାନ୍ତି ପୀୟୂଷ ସଲିଳା
ପ୍ରକ୍ଷାଳିଲେ ଗୁରୁ ଅଙ୍ଗ ସୁଗୁରୁ ଦର୍ଶିତା,
ଉଲ୍ଲୋଳ-କଲ୍ଲୋଳ ମଞ୍ଜୁ-ମଙ୍ଗଳ-ମାଳିନୀ
ପୁଣ୍ୟତୋୟା ଜାହ୍ନବୀର ଶୁଭ୍ର ସ୍ନିଗ୍ଧ ଜଳେ ।

ଦଶମ ସର୍ଗ ସମାପ୍ତ ।

ଏକାଦଶ ସର୍ଗ ।

କୈଳାସ—ଦର୍ଶନ ।

କାହିଁ ଶିବ-ପୁରୀ, କାହିଁ ଅର୍ବାଚୀନ ମୁହିଁ
କ୍ଷୁଦ୍ରାଦପି କ୍ଷୁଦ୍ର ଦୀନ ଅକିଞ୍ଚନ ଅତି;
ଯୋଗୀନ୍ଦ୍ରେ କରନ୍ତି ଯୋଗ ଯୁଗେ ଯୁଗେ ବସି
ଲଭିବାକୁ ଯେ ଲୋକକୁ ପରମ ଦୁର୍ଲଭ,
କେମନ୍ତେ ମାନବାଧମ, ଆବୃତ ସତତ
ପୁଣି ବିଶ୍ୱ ମାୟା ପାଶେ, ଜରାୟୁ ବେଷ୍ଟିତ
ଭ୍ରୂଣ ସଦୃଶ ମୋହାନ୍ଧ, ପଶିବ ସେ ମୋକ୍ଷ-
ଧାମେ, ଲୂତା ତନ୍ତୁ ଆଶ୍ରି, କାହିଁ, ଅସମ୍ଭବ,
କେ ପାରେ ଯିବାକୁ ଭୁଙ୍ଗ ହିମାଚଳ ଚୂଳ
କିନ୍ତୁ, ଗୋ ସାରଳେ, ଦେବ ! ଉତ୍କଳ ଭରତ !
ତବ ବଳେ ବଳୀ ଯେ, ମା ! କି ଅସାଧ୍ୟ ତାର,
କହ ଏ ଜଗତେ; ଅୟି ବୀଣାପାଣି ଦେବି,
ଶ୍ୱେତାବ୍ଜ ବାସିନୀ, କର ହୃଦେ ଅଧିଷ୍ଠାନ

ଏ ଦୀନ ଦାସର, ସଙ୍ଗେ ଘେନି ଅସମାତେ ,
କଳ୍ପନା ସୁନ୍ଦରୀ, କବିକୁଳ ବନ୍ଦନୀୟା
କାନ୍ତା ଛାୟା ସମ ତବ ଚିର ସହଚରୀ ।
ଏ ଦାସକୁ ବର ଯଦି ଦିଅ ଗୋ ବରଦେ !
ତବ ଅନୁଗ୍ରହେ ମାତଃ ଉତ୍କଳ ନିବାସୀ
ଶୁଣିବେ ଆନନ୍ଦାର୍ଣ୍ଣବେ ଭାସି ନିରନ୍ତରେ
ଏ ମମ କବିତା ଗାଥା ସୁଧା ସମ ମଣି
ହରଷିତ ଚିତ୍ତେ ସଦା ଅତୃପ୍ତ ହୃଦୟେ ।
ସ୍ନାନାନ୍ତେ ଅବର ଅଙ୍ଗ ଶୁଦ୍ଧ ଶୁଷ୍କ ବାସେ
ବିବିଧ ବର୍ଣ୍ଣର ପୀତ ଲୋହିତ ହରିତ
ମନ୍ମଥ-ମନ-ମୋହିନୀ ବଧୂ--ବଧୂ-ବୃନ୍ଦ
ବୃନ୍ଦାବନେ ବନେ ଯଥା ବ୍ରଜାଙ୍ଗନା ଗଣ
ଶ୍ୟାମ ଦରଶନ ଆଶେ ସୋତ୍ସାହେ ଚଳନ୍ତି

କିମ୍ବା ନୀଳାଚଳେ ଯେସନ୍ତେ ସୁନୀଳ ସାଗରୁ
ଚଳନ୍ତି ଯୁବତୀ ଦଳ ଜଳ-କେଳି ଅନ୍ତେ,
ଗଳପୁ ଗଳପୁ ପଥେ ହାସ୍ୟ ଲାସ୍ୟ ମୟୀ
ଜଗନ୍ନାଥ ଦରଶନେ ସୁଶୃଙ୍ଗୁ ଉର୍ଣନା,
ଚଳିଚଲେ ଯେସନ ସର୍ବେ କପର୍ଦ୍ଦୀ ଦର୍ଶନେ,
କୈଳାସେ କୈବଲ୍ୟ ଧାମ ମୁମୁକ୍ଷୁ କାଙ୍କ୍ଷିତ ।
ପୀନ ପୟୋଧର ରୂପ ଅହା ହେ ରସିକେ !
କେମନ୍ତେ ବର୍ଣ୍ଣିବ କହ ତାଙ୍କ ସ୍ବର୍ଣ୍ଣ-କାନ୍ତି
ଝଟକେ ଦ୍ୱିଗୁଣ ପୁଣି ସଦ୍ୟ ସ୍ନାନ ହେତୁ
ପ୍ରଭାତ ଶିଶିର ଧୌତ ଫୁଲ୍ଲ ଅବ୍ଜ ନଭ;
କଳ୍ପନା ନୟନେ ଯଦି ପାର ଦେଖିବାକୁ
ପ୍ରବେଶି ସେ ରୂପ ଉପବନେ ଦେଖ ବାରେ,
କି ସୁନ୍ଦର କି ମଧୁର କେଉଁତ କମନୀୟ
କୁଞ୍ଚିତ ତରଙ୍ଗ ରଙ୍ଗେ କଜ୍ଜଳ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ
ସୁଦୀର୍ଘ ଚିକ୍କଣ ଚୂମ୍ବି ସୁଗ୍ଲୁରୁ ଚିକୁର.
ଉଡ଼ନ୍ତ ଫର ଫର ଦେଖ ଲଳିତ ଗମନେ,
ବିଜୟ କେତନ ରୂପେ ରତିପତିଙ୍କର;
ଅଳି ରୂପୀ ଅଳକାକୁ ଦେଖ ଇତସ୍ତତଃ
କପୋଳେ କମଳ ଭାବ ଲକ୍ଷ୍ୟ କର ଉଡ଼େ;
ଚଳ ଶୃଙ୍ଗୁ ଭ୍ରୂରୁ ଦେଖି ମନେ ହୁଏ ନିଶ୍ଚେ
ଅଲକ୍ଷ୍ୟେ ଅନଙ୍ଗ ବସି ଟଙ୍କାରେ କୋଦଣ୍ଡ
ତା ମଧ୍ୟେ ସିନ୍ଦୂର ବିନ୍ଦୁ ଲାବଣ୍ୟ ଲଲାଟେ
କନ୍ଦର୍ପ-କ୍ରୀଡ଼ା-କାନ୍ତ-ଟଙ୍କ-ଟର ପ୍ରାୟେ,
ଫୁଟଇ ଯୁବକ ବକ୍ଷେ ଦହି ତା ହୃଦୟ
ଚିକ୍କଣ କପୋଳ ଶୃଙ୍ଗୁ ଚମ୍ପକ ବରଣ,
ଦର୍ପକ ଦର୍ପଣ ରୂପୀ ଭୁବନ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ।
କେ ଅଛ ହେ ଯୁବାକୁଳେ, କହ ହୃଦ ଫେଇ
ନ ଫକୋରେ ଓଷ୍ଠ ଯାର ଚୁମ୍ବନ ଆଶାରେ
ଦର୍ଶନ ମାତ୍ରକେ ସ୍ୱତଃ ଅଜ୍ଞାତେ ଅଲକ୍ଷେ,
ଦର୍ଶନ କିପାଇଁ, ଖାଲି ଶ୍ରବଣ ମାତ୍ର !

ଯୁଗଳ କମଳ ନେତ୍ର ଖଞ୍ଜନ -ଗଞ୍ଜନ
ଫୁଲବାଣ କିବା ଏହା କାମ ଧନୁର୍ଗୁଣେ
ସନ୍ଧିତ କଟାକ୍ଷ ଯେବେ ଚଳେ ଏ ନୟନ୍ତୀ
ସୁତୀକ୍ଷ୍ଣ ବିଷାକ୍ତ ବାଣ ଉଡ଼ ପତଙ୍ଗର,
କେ ଅଛ ଏ ବିଶ୍ୱେ ପୁଂସ ଧୈର୍ଯ୍ୟଶାଳୀ ଏଡ଼େ.
ନ ହେବ ଯା ଧୈର୍ଯ୍ୟଚ୍ୟୁତ ଏ ବିଷ ଅଶୁଗେ ?
ଥାଉ ଅନ୍ୟ କଥା ନିଜେ ଧୂର୍ଜଟି ଜଟିଳ,
ହରିଇଣ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ପରି ଏ କଟାକ୍ଷ ଶରେ,
ଶୈଳ-ସୁତା ସତୀ ରୂପ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ନିରେଖି,
ମାତିଥିଲେ କାମମଦେ, ଯୋଗ ଯାଗ ତ୍ୟାଗି
ତେଜି ଭସ୍ମ ଲେପିଥିଲେ ସୁଚନ୍ଦନ ଅଙ୍ଗେ,
ଫିଙ୍ଗିଦେଲେ ଅସ୍ଥି ମାଳା, ପିନ୍ଧିଥିଲେ ପରି
ନୀଳମଣି ରତ୍ନମାଳା ନୀଳକଣ୍ଠ ଗଳେ;
ଅଲକ୍ଷେ କଟାକ୍ଷ ଶୂଳ ଚଞ୍ଚଳାକ୍ଷି ଯେବେ
ତୋଡ଼ାନ୍ତି ବଦନାମ୍ବୁଜ ବସନେ ସହସା
ଭୂତଳେ ନିବେଶି ଦୃଷ୍ଟି ଚାଲୁଥାନ୍ତି ପଥେ,
ଦେଖି କି ନ ହୁଏ ମନେ, ଯୁବା ମନ ମୀନ,
ଆକର୍ଷି କଟାକ୍ଷ-ପାଶେ ଧୀବରଣୀ ରୂପେ
ମଦନ ଗର୍ବିଣୀ ଏହି ପ୍ରମଦା ପ୍ରମୋଦେ
ଦେଖନ୍ତି ପଡ଼ନ୍ତ କିମ୍ବା ଉଦ୍ଧୃତ ଏ ଜାଲେଁ,
ତେଣୁ ନିରେଖନ୍ତି ନରେ ଅନନ୍ୟ ମାନସେ
ଭଗ୍ୟେ ଉରଜାଦ୍ରି ସ୍ଥଳୀ ଯୁବାଙ୍କ ହତାଶେ
ଦୁକୂଳେ ଆବୃତ କରି ରଖନ୍ତି ସତତ,
ନୋହିଲେ କି ଥାନ୍ତା ବିଶ୍ୱେ ଯୁବାମନ କେବେ
ଭୀମ ପ୍ରଭଞ୍ଜନେ ଯଥା ଲଘୁ ତୂଳା ରାଶି
ଲବଣୀ ପିତୁଳା କିମ୍ବା ଅନଳ ପରଶେ ।
ବର୍ଷି ସୃଷ୍ଟି ବନ୍ଧ୍ୟ ପୂର୍ବ ହୋଇ ଥାନ୍ତା ନାଶ ।
ବଳିହାରି ବାମା ଦଳ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ସତତ
ନମେ କବି, କବି ଦୂରୁ ସେ କଟାକ୍ଷ ଶରେ ।
ସ୍ୱପ ଦେବୀ ଅଗେ ଅଗେ ତାଙ୍କ ପଛେ ପଛେ

ଏତେକ ଏତେକ ଶୁକ୍ଳଛନ୍ଦା ଶଶୀ ସିମନ୍ତିନୀ
ସନ୍ଧ୍ୟା ଆଗମନେ ଯଥା ରାଜହଂସୀ ସରୁ ।
ନବ ଦୂର୍ବାଦଳ ଦେଖି ଯାଉଁ ଯାଉଁ ପଥେ
ଆଦେଶିଲେ ତୋଳିବାକୁ ଦେବୀ ସମସ୍ତଙ୍କୁ,
କହିଲେ ବୃଷଭ ପାଇଁ ନେତା ଏ ଦେଉଳେ
ଶ୍ୟାମ ଦୂର୍ବାଦଳ ତୋଳି ଧରି ବାମ କରେ
ଚଳନ୍ତି ଚଳାକ୍ଷୀ ପଥେ ଚାହିଁ ଏଣେ ତେଣେ,
କେ କହେ ସୁମନେ ଦେଖ କେମନ୍ତ ସୁନ୍ଦର
ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ ସୁବାସିତ ଗନ୍ଧାମୋଦେ ଯାର
ଅଳିଏ ଆକୁଳ ହୋଇ ଭ୍ରମନ୍ତି ଚୌଦିଗେ,
ଗୁଞ୍ଜନ କେମନ୍ତ ତାଙ୍କ କର୍ଣ୍ଣରସାୟନ,
ମୃଦୁଳ ମଳୟାନିଳ ବହଇ କେମନ୍ତ
ସୁରଭିତ ବନସ୍ଥଳୀ କୁସୁମ କୁନ୍ତଳା
ଆସିଲେ ଦ୍ୱିରେଫ ଦଳେ ମଞ୍ଜୁଳ ଗୁଞ୍ଜନେ,
(ମକରନ୍ଦ ଗନ୍ଧ ଲୋଭେ ମତ୍ତ ହୋଇ ସବା)
ବେଢିଲେ ଚନ୍ଦ୍ରମା-ହ୍ରଦ-ସର-କୁମୁଦିନୀ;
ଦେଖ ଦେଖ କହେ ଜଣା ଭ୍ରମରର ଭ୍ରମ,
ଫୁଲ ଛାଡ଼ି ଉଡ଼ି ବସେ କପୋଳେ କେସନ
ନ ଶୁଣି ତା'କଥା ସଖୀ କହେ ଦେଖ ତାଳେ,
କେଡେ ମନୋହର ରଙ୍ଗ ଶଙ୍ଖ-ଗୁପ ଜିଣି
ପକ୍ଷୀଟିର, ଗାଏ ପୁଣି କି ମଧୁର ତାନେ,
ମରମ ପରଶୀ ଆହା ଶୁଣ କର୍ଣ୍ଣ ଡେରି
ଦେଖ ଦେଖ କହେ ତହିଁ ରସିକା କୁଣ୍ଡିକା
ସଜାଇ ଶ୍ୟାମଳ ଅଙ୍ଗ ସୁମନେ ପଲ୍ଲବେ,
ନାଗର ନାଗରୀ ପ୍ରେମ ଲଭି ଅଶେଷ ଯଥା
ତମାଳ ପ୍ରସାରେ ବାହୁ ସସ୍ନେହେ କେସନ
ଯୁବତୀ ବ୍ରତତୀ ପ୍ରତି ନବ ମଞ୍ଜରିତ
ଛନ୍ଦିବାକୁ ଗଳେ ତାର ପ୍ରେମ ଆଲିଙ୍ଗନେ;
ଶୃଙ୍ଖଳ ବିଟପୀ ବନ୍ଧ କଣ୍ଠେ ଦେଖ, ସଖି
ସୁ-କନକ କାନ୍ତି ଜଣା ପୁଷ୍ପିତା ଲତିକା
ଜହ୍ନହାର ସମଶୋଭେ କ୍ରୀଡ଼ି ବାସେରସେ;
ରସାଳସ୍ଥ ରସାଳରୁ ଉଠଇ ସଙ୍ଗୀତ
ସୁ-ଗାୟକ ପିକ କଣ୍ଠ ସୁଲଳିତ ତାନେ;
ଗୁଞ୍ଜରି ମଧୁର ମଧୁ-ମକ୍ଷିକା ସୁସ୍ୱରେ,
ଗୀତ, ବୀଣା ଧ୍ୱନି ଯଥା ସଙ୍ଗୀତ ଅଳସୁ
ବଡ଼ ସୁଶୀତଳ କିନ୍ତୁ ଏ ସ୍ଥଳୀ ସଜନି ।
ବୋଲନ୍ତେ ରୋହିଣୀ ରାଣୀ କହିଲେ ଅମ୍ବିକା
ଯା କହିଲ ସତ୍ୟ ରାଣୀ ବଡ଼ ସୁଶୀତଳ,
ନିର୍ଜନତା ଦେଖି କିନ୍ତୁ ଭୟ ଲାଗେ ମୋତେ ।
କହନ୍ତେ ବିଶାଖା ତହୁଁ କହିଲେ ଭଉଣୀ
ପ୍ରାଣାନ୍ତେ ଏପଥେ ଏକା ନ ପାରିବ ଯାଇ
ଘୋରାରଣ୍ୟ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗେ କେହି କେଣେ ନାହିଁ
ଧୂ-ଧୂ କରେ ବନସ୍ଥଳୀ ନିସ୍ତବ୍ଧ ସରବ,
ଏଡ଼େ ବିଭୀଷଣ ସ୍ଥଳୀ ଦେଖି ନାହିଁ କେବେ ।
ଘର୍ମାର୍ଦ୍ର ଶରୀରେ ଆର୍ଦ୍ରା କହଇ ସଭୟେ,
ବଡ଼ ବିଭୀଷଣ ସ୍ଥଳୀ ସତ୍ୟ ଗୋ ସଜନି !
କେତେ ଦୂର ଶିବ ପୁରୀ ଗଲୁ ଗଣ୍ଡେ ଗଣ୍ଡେ
ସନ୍ନିହିତ ପ୍ରାୟେ ଦିଶେ ଦେଉଳ ପତାକା
ଚାଲି ଚାଲି ପଥ କିନ୍ତୁ ନ ହୁଅଇ ଶେଷ ।
ଥିଲା ଯା ନନ୍ଦନ ବନ ମୁହୂର୍ତ୍ତିକ ପୂର୍ବେ
ମୁହୂର୍ତ୍ତିକ ପରେ ହେଲା ଭୀଷଣ ଅରଣ୍ୟ
ମହାର୍ଦ୍ଧ ହୀରକ ହେଲା ସୁତୀକ୍ଷ୍ଣ କଣ୍ଟକ,
ସୁବର୍ଣ୍ଣ ପିତ୍ତଳାକାରେ ହେଲା ପରିଣତ ।
ସ୍ୱପ୍ନଦେବୀ ହସି ତହୁଁ କହିଲେ ବୁଝାଇ
"ମନଗଢ଼ା ଏ ପୃଥିବୀ କଳ୍ପନା ନିଳୟ
ଯେ ଯେମନ୍ତ ଭାବେ ତାକୁ ଦିଶଇ ତେମନ୍ତ
ସତ୍ୟ ଅନୁଭବ ଯାହା ଅଜ୍ଞାନ ଅନ୍ଧାରେ
ପରେ ହୁଏ ମିଥ୍ୟା ତାହା ଜ୍ଞାନାଲୋକେ ପୁଣି,
ଅଜ୍ଞାନୀ ନୟନେ ଧରା ଧ୍ରୁବ ସତ୍ୟ ମାନ
ଜ୍ଞାନୀ ନେତ୍ରେ ମିଥ୍ୟା ଯଥା ମରୀଚିକା ବାରି,

ମନର ଅବସ୍ଥା ଭେଦେ ଭିନ୍ନ ଯଥା ରୂପ
ଦର୍ପଣ * ଅକୃତି ଭେଦେ ଛାୟା ଦେଶେ ଯଥା ।”

କହୁଁ କହୁଁ ଖଣ୍ଡେ ପଥ ଗଲେ ଅତିକ୍ରମି
ଅଗ୍ରସର ଟିକେ ଦୂର ଦେଖିଲେ ସହସା
ଚକ୍ରାକାରେ ଶୋଭେ ଏକ ଅତ୍ୟୁଚ୍ଚ ପ୍ରାଚୀର,
ମୃଣାଳେ କମଳ ସମ ସ୍ଥିତ ଶୂଳୋପର,
ଅତି ମନୋହର ପୁରୀ ନସ୍ଥିନ ନନ୍ଦନ
ହୀରକ କନକ ଆଦି ମହାର୍ଘ ରତନେ
ନିର୍ମିତ ପ୍ରାକାର ଯାର ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ କାନ୍ତି
ଖର ସୌର କର ଯୋଗେ ଝଲସାଏ ଚକ୍ଷୁ,

ଦେଖି ହୁଏ ମନେ ଯେହ୍ନେ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦୀ ରୂପେ
ପ୍ରାକାର ପ୍ରେରଇ ଜ୍ୟୋତି ସୂର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତିକୂଳେ
କ୍ରମେ ଅଗ୍ରସର ଯେତେ ହୁଅନ୍ତି ବାଳିଏ
ସ୍ପଷ୍ଟତର ପୁରୀ ତେତେ ହେଉଥାଏ କ୍ରମେ

ସ୍ପଷ୍ଟତର ହୁଏ ଯଥା ସୁଶୀତଳ ମହୀ
ଦିବାଲୋକେ, ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଯା ଥାଏ ଊଷାକରେ;
ଦେଖିଲେ ତୋରଣ ଏକ କାଞ୍ଚନ ନିର୍ମିତ
ନୃପତି ତୋରଣ ଭିନ୍ନ ଏ ତୋରଣ ପାଶେ
ଭୁକ୍ତି କାକ ପୁଚ୍ଛ ଯଥା କେକୀ-ପୁଚ୍ଛ ଭୁଲେ,
କାରୁକାର୍ଯ୍ୟ ତଦୁପର ବିଚିତ୍ରତାମୟ
ବୈଦୁର୍ଯ୍ୟାଦି ବହୁମଣି ଜ୍ୱଳେ ଜକ ଜକ
ଅଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରତିମ ପ୍ରଭା ପ୍ରକାଶି ସତତ

ଉଦ୍ଭାସିତ ପୁରୀ ଏକ ଅପୂର୍ବ ଆଲୋକେ
ଶତ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଜ୍ୟୋତି ଯେବେ ହୋଇବ ଏକତ୍ର
ସେ ଆଲୋକ ଜ୍ୟୋତି ସଙ୍ଗେ ନୋହିବ ତୁଳନା
ଶତ ତାରା କର ଯଥା ସୌରକର ସଙ୍ଗେ;
ବରଂ ଏ ଜ୍ୟୋତି, ତେଜେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଜଣେ କିନ୍ତୁ

ସୁସ୍ନିଗ୍ଧ ଶୀତଳ ଯେହ୍ନେ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା କୌମୁଦୀ;
ନାହିଁ ସମତୁଲ୍ୟ ଯାର ଏ ଭବ ମଣ୍ଡଳେ ।

ନ ଦେଖିଛି ନର ଚକ୍ଷୁ କଦାପି ଯାହାକୁ
କେମନ୍ତେ ବର୍ଣ୍ଣିବ ତାକୁ ଦୁର୍ବଳା ଲେଖନୀ ।
ଲାଗିଅଛି ଯାତାୟାତ ତୋରଣେ ଲୋକଙ୍କ
ଅଗୁରୁ ଚନ୍ଦନ ଯାର ରକ୍ତ ଚନ୍ଦନର
ତ୍ରିପୁଣ୍ଡ୍ରକ ଚିହ୍ନ ଭାଲେ ଶୋଭଇ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ;
ବାହୁ କଣ୍ଠେ ଗଳେ କରେ, କର୍ଣ୍ଣେ ବା କାହାର
ଶୋଭେ ଯମ-ଭୟ-ପ୍ରଦ ରୁଦ୍ରାକ୍ଷର ମାଳା;
ଶୋଭେ ଶୁଭ୍ର ଉପବୀତ ଗୌରବରେ କାହିଁ

ସାର୍ଦ୍ଧ ଶିଖ ସ୍ଥୂଳୋଦର ସୁଗଭୀର ନାଭି
ଶିରେ ଜଟାଭାର କାର ଭସ୍ମ ଲେପ ଅଙ୍ଗେ,
କରେ କମଣ୍ଡଳୁ କାର ସୁଦୀର୍ଘ ଚିମୁଟା
ତ୍ରିଶୂଳ ଧରିଛି କେହି ନୃ-କପାଳ କରେ;

ଅଜିନ ଆସନ କାର ବସନ କଟିରେ ।
କେହି ଚୀର ଧାରୀ ମାତ୍ର ନାହିଁ ଅନ୍ୟ କିଛି
(ତୀବ୍ର ବୈରାଗ୍ୟର ଚିହ୍ନ ଏହିଟି ଆକାର) ।

ଚାହୁଁ ଚାହୁଁ ପହୁଞ୍ଚିଲେ ତୋରଣ ସମ୍ମୁଖେ
କି ଅପୂର୍ବ ଦୃଶ୍ୟ ଅହା ! ଦେଖନ୍ତି ନାରୀଏ;
ଅତୃପ୍ତ ନୟନେ, ସର୍ବେ ନିର୍ବାକ ନିଷ୍ପନ୍ଦ;
ଯେ ଯେତେ ଚାହିଁଛି ତେଣୁ ନ ଫେରଇ ଆଖି,
ପ୍ରସ୍ତର ଖୋଦିତ ମୂର୍ତ୍ତି ପରାୟେ ନିଶ୍ଚଳ ।

ଭାବିଲେ ଏ କାଳେ ତାଙ୍କୁ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖା, ତହୁଁ
ସ୍ୱପ୍ନୋତ୍ଥିତ ପ୍ରାୟେ ସର୍ବେ ନିରେଖି ଦେବୀଙ୍କୁ
ଚଳିଲେ ଦେବୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମନ୍ଦିର ଭିତରେ,
ତାଙ୍କର ଆଦେଶ ମତେ ହୋଇ ଏକ ତୁଳେ
ସୁଦୀର୍ଘ ପ୍ରାଙ୍ଗଣ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଚୀର ବୁଟୀର

* କୁବ୍ଜପୃଷ୍ଠ ଦର୍ପଣରେ ଛାୟା ବୃହତ ଓ ନ୍ୟୁବ୍ଜପୃଷ୍ଠ ଦର୍ପଣରେ ଛାୟା ଖର୍ବ ହୁଏ ।

ଦେବାଳୟ ଅଗ୍ରତଳ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ମିତ
ମର୍ମର ଦ୍ୱିରଦ-ରଦ ଲାଗିଛି କାହିଁ ବା
ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ମଣିଶିଳା ବିଦ୍ରୁମ ପ୍ରବାଳେ
ତଦୁପରି କାରୁକାର୍ଯ୍ୟ ବିବିଧ ବିଧାନେ
ସରସୀ ଆକାରେ ଯହିଁ ଫୁଟିଛି କମଳ,
ଖେଳୁଛନ୍ତି ଜଳଚରେ ମୀନ କୂର୍ମ ଆଦି
ସନ୍ତରନ୍ତି-ହଂସ ହଂସୀ ତଦୁପରି ସୁବେଶ
ସ୍ଥୂଳ ହିଲ୍ଲୋଳ ଯାର, ମନେ ହୁଏ ଦେଖି
ମନ୍ଦାନିଳେ ନାଚେ କିବା ସରସୀ ଶରଦେ
ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ନିଶୀଥେ ସ୍ୱଚ୍ଛ କୌମୁଦୀ ଆଲୋକେ ।
ପାଣି ଭାବି ପାଣି ରାଣୀ ରୋହିଣୀ ବଢ଼ାନ୍ତେ
ଠେକିଲା କୋମଳ କରେ କଠିନ ସ୍ଫଟିକ
ତା ଦେଖି ହସିଲେ ସର୍ବେ ଓଢ଼ଣୀ ଉହାଡ଼େ
ଆର୍ଦ୍ର। ଆର୍ଦ୍ର ହେବା ଭୟେ ସ୍ୱପାଦୁ ଦୁକୂଳ
ଟେକି ଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ଦେଖି ଯାଃ ସ୍ୱଣୀ ଦଶା
ଟେକି ନେଲେ ହସ୍ତ ବସ୍ତ୍ର ସହସା ତକ୍ଷଣେ ।
ଭାଗ୍ୟକ୍ରମେ କେହି ତାଙ୍କୁ ନ ଥିଲେ ନିରେଖି
ଚାହିଁ ଏଣେ ତେଣେ ବ୍ୟସ୍ତେ ସେ ମଧ୍ୟ ହସିଲେ
ଉପହାସ ପାତ୍ରୀ ନିଜେ ନୁହନ୍ତି ଜାଣିଣ ।
କାହିଁ ଉପବନାକାର, ସହକାର ଡାଳେ
କୁସୁମ ସୁଗନ୍ଧେ ତାର ମତ୍ତ ଇତସ୍ତତଃ
ଭ୍ରମନ୍ତି ମଧୁପ ପଂକ୍ତି ମଧୁଗନ୍ଧଲୋଭୀ
ଉତ୍ଫୁଲ୍ଲ ହଳଦୀ ବର୍ଣ୍ଣ ହଳଦୀବସନ୍ତ
ପକ୍ୱ ବିମ୍ବଫଳ ସମ ଚଞ୍ଚୁଟି ଯାହାର
ବସିଛି ସେ ତରୁ ଡାଳେ, ଦେଖିଲେ ଯାହାଙ୍କୁ
ଦର୍ଶକେ ଭାବିବେ ସ୍ୱତଃ ଦେଖି ମୋତେ ପକ୍ଷୀ
ସଭୟେ ଇଚ୍ଛଇ ଉଡ଼ି ଯିବାକୁ ପଳାଇ ।
ସୁଶ୍ୟାମାଙ୍ଗ ଲୋହିତାକ୍ଷ ପକ୍ଷୀଟିଏ ତହିଁ
ବସି ଅଛି ଅନ୍ୟ ଡାଳେ ସୁବକ୍ରିମ ଠାଣି
ଯାର, ଦର୍ଶାଏ ଦର୍ଶକେ ଅପୂର୍ବ କୌଶଳ,
ଶିଳ୍ପ ବିଦ୍ୟାର ଜଗତେ, ଆଉ ଶିଳ୍ପକାର
କେମନ୍ତ ପ୍ରବୀଣ ଥିଲେ ଶିଳ୍ପ ଗଠନରେ ।
ମଞ୍ଜୁ କୁଞ୍ଜବନେ କାହିଁ, ପୁଷ୍ପିତା ଲତିକା,
ସପ୍ରେମେ ଛନ୍ଦିଛି ବାହୁ ତମାଳ ଗଳାରେ ।
ମଲ୍ଲୀ, ଚମ୍ପା, ଜାଈ, ଯୁଥୀ, ମାଧବୀ ମାଳତୀ
ଫୁଟିଛି ବିବିଧ ପୁଷ୍ପ; ଭ୍ରମେ କେ ବଢ଼ାଏ
ହସ୍ତ-ଚଞ୍ଚଳ ସହସା, ପ୍ରସାରିତ ହସ୍ତେ
ଟାଣି ନିଏ ଓଢଣାକୁ କପଟେ ପଲଟେ,
କାଳେ ଉପହାସ କେହି କରିବେ ତାହାଣି;
କାହିଁ ବା ସଂଗ୍ରାମ ଭୂମି, ଯୁଝୁଛନ୍ତି ଯହିଁ
ଅଶ୍ୱାରୋହୀ ଗଜାରୋହୀ ମଲ୍ଲ ବୀରମାନେ,
ଅସି, ଚର୍ମ, ଧନୁର୍ବାଣ, ଭଲ୍ଲ, ଶୂଳ, ଗଦା,
ଗଜ, ବାଜୀ, ରଥ, ଛତ୍ର ପତାକାଦି ଯେତେ
ନିର୍ମିତ ମହାର୍ଘ ରତ୍ନେ ବିବିଧ ବର୍ଣ୍ଣର
ଦିଶଇ ଭାସ୍କର ସର୍ବ ସତ୍ୟ ବସ୍ତୁ ପରି ।
ଦୂରୁ ଦେଖି ସେ ସଂଗ୍ରାମ ଯୁଦ୍ଧ-ଅଭିନୟ
ମୃଗଶିଶୁ ମୃଗୀ ସମ ସଭୟ ସ୍ୱଭାବା
ସ୍ୱପନ ଦେବୀଙ୍କୁ ଡାକି କହେ ଅନୁରୋଧି
ଭୟ ବିଜଡ଼ିତ କଣ୍ଠେ ବିଷଣ୍ଣ ବଦନେ
ନ ଚଳ ସେ ସ୍ଥାନକୁ ଟାଣି ଅଞ୍ଚଳ ବସନେ
"ଚାଲ ଅନ୍ୟ ପଥେ ମାଗୋ ଏ ପଥେ ନ ଯାଇ ।"
ହସି ହସି ସ୍ୱପ୍ନଦେବୀ କହିଲେ ତାହାକୁ
"କିପାଁ ଡରୁ ମୃଗଶିଶୁ କହ ମା ! ବୃଥାରେ
ନୁହେଁତ ପ୍ରକୃତ ଯୁଦ୍ଧ ପ୍ରତିକୃତି ମାତ୍ର
କି କହିବେ ଲୋକେ, ଡରଗଲା ମୃଗଶିଶୁ
ମୃଗଶିଶୁ ପ୍ରାୟେ, ଯାଉ ପ୍ରସ୍ତର ନିର୍ମିତ
ମୂରତିକୁ ଦେଖି, ଯେ ଶୁଣିବ ସେ କହିବ
ଛି ! ଛି ! ଉପହାସେ, କହ ସହିବୁ ତ ଏହା ।"
ଏତେ କହି କର ଧରି ଘେନି ଗଲେ ସଙ୍ଗେ
ଯଦ୍ୟପି ପ୍ରତିମା ଦିଶେ ପ୍ରକୃତ ପରାୟେ

କହିଲେ, ରୋହିଣୀ ପୁଣି "ଧନ୍ୟ ଚିତ୍ରକର
କେମନ୍ତ ଚିତ୍ରିଛି ଅହୋ ! କେଡ଼େ କମନୀୟ !"
"ସତ୍ୟ ଯା କହିଲ ରାଣୀ ଧନ୍ୟ ଚିତ୍ରକର ।"
ଚାରୁ ଚିତ୍ରେ ମୁଗ୍ଧ ଚିତ୍ରା କହଇ ରାଣୀଙ୍କୁ
"ଧନ୍ୟ ତା ବିଜ୍ଞାଣୀ ଦକ୍ଷ ଧନ୍ୟ ତା ଜନମ
ଧନ୍ୟ ସେ ଜନନୀ, ଗର୍ଭେ ଧରିଛି ଯେ ତାଙ୍କୁ,
ବିଚିତ୍ର ମୂରତି ଦିଶେ ଜୀବନ୍ତ କି ଏତେ !"
ବିଶାଖା କହିଲା ତହୁଁ ଅଗ୍ରସର ହୋଇ
"କେମନ୍ତ ଚିତ୍ରିତ ଅହା ବାହାରେ ବିଜ୍ଞାଣି
ଯେ ଦେଖିବ ସେ କହିବ ଜୀବନ୍ତ ଅବାଧେ
କିଏ ସେହି ଶିଳ୍ପୀ ଶ୍ରେଷ୍ଠ, କେମନ୍ତେ ଚିତ୍ରିଛି
ଜାଣୁ ଯଦି କହ ନାଗୋ ! ବୁଝାଇ ଆମ୍ଭଙ୍କୁ"
କହନ୍ତି ସ୍ୱପନ ଦେବୀ ବୁଝାଇ ସଖୀରେ,
"ଖ୍ୟାତ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡେ ନାମ ବିଶ୍ୱକର୍ମା ଯାର
ସ୍ୱୟଂ ସେହି ଗଢ଼ିଛନ୍ତି ସ୍ୱହସ୍ତେ ଦେଉଳ ।
କବି, କାବ୍ୟ-ବିଶାରଦ ଜଗତେ ଯେପରି,
ଶିଳ୍ପ-କଳା-ପଟୁ ଶିଳ୍ପୀ ଜାଣିବୁ ତେସନ ।
କବି, ଚିତ୍ରକର ଦୁହେଁ ସମ ଶକ୍ତି ଶାଳୀ
କେହି ନୁହେ ହୀନ, କିନ୍ତୁ ପ୍ରଭେଦ ଏତିକି
ସୁ-ଶବ୍ଦ ଯୋଜନା ଅବା ଉପମା ଛଟାରେ
ଆସେ ଯେଉଁ ଭାବ କବି ପାଠକ ମନରେ,
ଆଣେ ସେହି ଭାବ ଶିଳ୍ପୀ ଦର୍ଶକ ମନରେ
ଦେଖାଇ ବିବିଧ ଭଙ୍ଗୀ-ସୁଠାଣି କୌଶଳେ
ଫଳାଇ ନାନାଦି ରଙ୍ଗ ଯେଉଁ ଭାବେ ଯେପରି
ଧଳା କଳା ଲୋହିତାଦି ଚିତ୍ର ଗଠନରେ ।
କବି ବୋଲି ତାଙ୍କୁ ଯାର ପଢନ୍ତେ କବିତା
ଭୁଲି ଯାଇ ଆପଣାକୁ ପାଠକ ତକ୍ଷଣେ,
ମଜ୍ଜେ ସେହି ଭାବେ କାବ୍ୟ ଯେ ଭାବେ ଲିଖିତ.
କେବେ ହସେ କେବେ କାନ୍ଦେ କରୁଣାର୍ଦ୍ର ଚିତ୍ତେ
କେବେ ବୀର ମଦେ ମାତି ତୁଚ୍ଛ ମଣେ ପ୍ରାଣ

କେବେ ବା ବିକାରଗ୍ରସ୍ତ ମଣେ ଆପଣାକୁ
ରସ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଦ୍ଭୁତ ରସ ପଡ଼ି କାହିଁ କାହିଁ;
ଆଣିପାରେ କବି ଏକା ସ୍ୱରଗୁ ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ
ପାରିଜାତ ପରିମଳ ନନ୍ଦନ ବନର,
ମରୁଭୂମେ କଲ୍ଲୋଳିନୀ ନିଦାଘେ ବସନ୍ତ,
ଅଶାନ୍ତ ହୃଦୟେ ଶାନ୍ତି, କବି ପାରେ ଏକା ।
କବି ବିଷୟେ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଠିକ ସେହି ପରି,
ଚିତ୍ରକାର ଦେଇ ଯାଏ ଦର୍ଶକଙ୍କୁ କ୍ଷଣେ
ସେହି ଭାବ ରାଜ୍ୟେ ଯହିଁ କରଇ ବସତି,
ତା'ର ଚାରୁ ପୁତ୍ତଳିକା ନୁହେଁ ଅନ୍ୟ କେହି,
ସେହି ଚିତ୍ରକାର ଯାର ଚିତ୍ର ଦେଖି ଲୋକେ
ଚିତ୍ର ବୋଲି ନ ଭାବିଣ ଭାବନ୍ତି ପ୍ରକୃତ ।
ନିଜ ସୁଖ ଦୁଃଖ କିଛି ଯା ଅଛି ସଂସାରେ
ଭୁଲି ଯାଇ ଆପଣାର ଦର୍ଶକ ସେ କାଳେ
ଚିତ୍ରାର୍ପିତ ପ୍ରାୟେ ହୁଏ ମଗ୍ନ ଭାବାବେଶେ ।
କବିତା କବିତା ନୁହେ ବନିତା ବନିତା
ପଦ ବିନ୍ୟାସେ ରସିକ ମନ ଯେ ନ ହରେ;
ଲେଖା, ଗୀତ, ଚିତ୍ର, ଯାର ନ ହରଣେ ହୃଦ
ବୃଥା ସେହି କବି, ଧନ୍ୱୀ, ବୃଥା ଚିତ୍ରକର ।"
କହୁଁ କହୁଁ ଗର୍ଭେ ପଥ ଚଳେ ଅନ୍ତଃକାମି
ଦେଖୁଁ ଦେଖୁଁ ହେଲେ ଛବି ନବୀନ ରୁଚିର
ବହିଯାଏ ପଛେ କ୍ଷଣେ; କାହାର ବା ପାଦ
ସ୍ୱତଃ ଘୁଞ୍ଚି ଅଟେ ହେଳେ ନିରେଖି ସେ ପଥେ
ଛବି ବିବିଧ ଆକା'ର, (କେ ଇଚ୍ଛେ କୁସୁମ-
ଦାମେ ଦଳିବାକୁ ପଦେ କମ୍ପ ଥୋଇବାକୁ-
ପାଦ ଫଣିମଣି ଶିରେ ଅବାଧେ ଧରିରେ) ।
ଦେବାଳୟ ବେଢ଼ି ଶୋଭେ ଉଚ୍ଚ ଚାରୁ ସ୍ତମ୍ଭ
ଶତ ଶତ ବିଜଡ଼ିତ ମାଣିକ୍ୟ ହୀରକେ
ତଳୁପର ବହୁଭାବେ ଦେଉଳ କଳସ,
କଳସେ ଉଡ଼ଇ କେତୁ ତରଙ୍ଗ ଭଙ୍ଗୀରେ

ନାତ୍ୟୁଷ୍ଣ ଶୀତଳ ମୃଦୁ ମଳୟ ଅନିଳେ ।
ଯା ଦେଖି ଯାତ୍ରିଏ ଦୂରୁ ହୁଅନ୍ତି ହରଷ
କୈଳାସ ଦର୍ଶନ ଆଶା ଫଳବତୀ ଜାଣି ।
ସେ ହର୍ଷ ସୂଚକ ରବେ "ବମ୍ ବମ୍ ହର"
କମ୍ପେ ବନ ବନାନ୍ତର କମ୍ପେ ହିମାଳୟ
ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ଛଳେ କହି "ଓମ୍ ଓମ୍ ହର"
କେବେ କେବେ ଦର୍ଘ୍ୟଘର ଶୃଙ୍ଗ ଗୁହାଶାୟୀ
ଭୀଷଣ ଆରାବ ଆସି ମିଶଇ ସେ ରବେ ।
କିଛି ଦୂର ଯାଇ ଦୂରେ ଦେଖିଲେ ସମ୍ମୁଖେ
ବିଶାଳ ବୃଷଭ ଏକ ଧବଳ ବରଣ
ଧବଳ ଅଚଳ ସମ ଆସେ ତାଙ୍କ ଆଡ଼େ
ବଙ୍କିମ ବିଷାଣ ଯାର ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ କକୁଦ
ଅଂସ ପୃଷ୍ଠ ମଧ୍ୟେ ଶୋଭେ ମେଦହେସବ ତୁଲେ;
ତା ଦେଖି ଦେବୀଙ୍କୁ ସଖୀ ପୁଚ୍ଛନ୍ତି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟେ
"ସଚଳ ପ୍ରତିମା ମାଗୋ ! କେମନ୍ତେ ଗଢ଼ିଛି
ବିଶାଳ ଶଇଳ ଏକ ବୃଷଭ ଆକାର
"ନୁହଇ ପ୍ରତିମା ଏହା ଶିବଙ୍କ ବାହନ-
ଜାବତ ବୃଷଭ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ।" ଉଚ୍ଚାରନ୍ତେ ଦେବୀ
କେ କାହିଁ ଲୁଚିବେ ତହିଁ ନ ପାଇଣ ବାଟ
ଧରାଧର କର ହୁଟେ ଆପଣା ମଧ୍ୟରେ
ଦେବଙ୍କ ପଶ୍ଚାତେ ଯାଇ ରୁଣ୍ଡ ହେଲେ ଭୟେ
"ଡରନା, ଡରନା, ହାଁ, ହାଁ ! ସ୍ଥିର ହୁଅ ସବେ
କିପାଇଁ ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ଏତେ ହେଉଅଛ ବୃଥା,
ହେଲେହେଁ ବିଷାଣଧାରୀ ନୁହଇ ହିଂସ୍ରକ
ନହିଂସେ କାହାକୁ କେବେ ହିଂସିଲେ ବ ତାକୁ;
ଦୂର୍ବାଦଳ ଲାଳସାରେ ଆସଇ ଦଉଡ଼ି;"
ଏତେ କହି ଅଗ୍ରସର ବୃଷଭ ବଦନେ
ଧୀରେ ଧୀରେ ଦେଲେ ଦୂର୍ବା ଅଉଁସି ସସ୍ନେହେ
ଘଷି ଆସି ଦିଅ ଦୂର୍ବା ନର୍ଭୟେ ବୃଷଭେ
ମୁଁ ଅଛି ଏଠାରେ କିଛି ଭୟ ନାହିଁ କା'ର ।

ଦେବୀ କଟି ଧରି ହୁଡେ ଦେବୀଙ୍କ ପଶ୍ଚୁଁ
ଏକ ପାଦେ ଠିଆ ହୋଇ ଅନ୍ୟ ପାଦ ତୋଳି
ଅତି ସାବଧାନେ ହସ୍ତ ବଢ଼ାଇ ସଭୟେ
ଅବନତେ କେହି କେହି ଦେଲେ ଦୂର୍ବା ବୃଷେ ।
ଦେଉଁ ଦେଉଁ ଦୂର୍ବା କ୍ରମେ ଭାଙ୍ଗିଗଲା ଭୟ
ବେଢିଲେ ସଖୀଏ ସଙ୍ଗେ ବୃଷ ଚାରିପାଶେ
ଚିର ପରିଚିତ ପରି ଚିରପରିଚିତେ,
କ୍ଷଣକେ କରଇ ସିନା ପ୍ରକୃତ ପୀରତି
ପ୍ରକୃତି ସ୍ୱପତ ଶକ୍ତି ଉଦ୍ଧ୍ୱ ଗଞ୍ଜନର;
କେହି ଦିଏ ଦୂର୍ବା ମୁଖେ କେ ଚୁମ୍ବେ ସସ୍ନେହେ-
କେହିବା ଅଉଁସେ କଣ୍ଠ, ଥାପୁଡ଼ାଏ କଣ୍ଠେ;
କେ ବୁଲାଇ ହାତ ତାର ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ କକୁଦେ,
ବୋଲେ ସୁକୋମଳ କେଡ଼େ ଛୁଇଁ ଦେଖ ଆହା,
କେ ପରଶି ଶୃଙ୍ଗେ କହେ କି କର୍କଶ ବାବା ।
ଫୋଡ଼ ଦେଲେ ଉର୍ଦ୍ଧ ଯିବ ପାଷାଣ କ୍ଷଣକେ,
ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପ୍ରଶଂସଇ କହି ପୁଣି ତହୁଁ
ସୁଗ୍ଲରୁ ବଙ୍କିମ ଅତି ସୁ ତୀକ୍ଷ୍ଣ କିନ୍ତୁ ।
ପ୍ରଶଂସନ୍ତି ନାନାମତେ ସଖୀଏ ବୃଷଭ-
ଅଙ୍ଗ କୋମଳତା, କେହି କାୟ ବିଶାଳତା
ରୁଚିରତା କକୁଦର, ସୁଶୀଳତା କେହି ।
ସ୍ମିତ ଉପହାସ ପ୍ରିୟା ଦେବୀଙ୍କୁ ଅଲକ୍ଷେ
ଈଷ୍ଣିତ ବଦନାମ୍ବୁଜ ଅବର ବସନେ
ସଙ୍କେତେ ନୟନ ଠାରେ ବିଶାଖାକୁ ତହିଁ
ଦର୍ଶାଏ ବୃଷଭ ନିମ୍ନ ଉଦର ପଶ୍ଚାତୁ
ଦେବୀଙ୍କ ଅଲକ୍ଷେ, ଚାହିଁ ଦେବୀଙ୍କୁ ବିଶାଖା
ଦନ୍ତେ ଚାପି ଓଷ୍ଠ ଦିଏ ଉତ୍ତର ତାହାକୁ,
ଦେଖି ସେ ରହସ୍ୟ ଜ୍ୟେଷ୍ଠା ହାସ୍ୟପ୍ରିୟା ସଖୀ
ଠେଲି ଭୁଜେ ବିଶାଖାକୁ ଅପସରେ ତହୁଁ
କହେ ଚାଲ ଯିବା ଚାଲେ ନନ୍ଦନ କାନନେ ,
ନା-ନା ବସ କହୁଥିଲ—ଶିବଙ୍କ ମନ୍ଦିରେ

ଗୁରୁଜନ ସମ୍ମୁଖରେ ଏହି ରୂପେ ସିନା—
ନୀରବେ ଚଳନ୍ତି ବ୍ୟଙ୍ଗ ତାଙ୍କର ଅଲକ୍ଷେ ।
ଭାଷା ଏହି ଉପହାସେ ଏକା ଅଙ୍ଗ ଭଙ୍ଗୀ,
ନୟନ ଅଗ୍ରଯ୍ୟ ଯହିଁ ଚୀତ୍କାକାର କର,
କର ଶାଖା, ଶିର ଆଉ ଦନ୍ତ ଓଷ୍ଠ ଆଦି ।
ଯଦ୍ୟପି ସଖୀଏ ସର୍ବେ ଜାଣନ୍ତି ନିଶ୍ଚୟେ
ସ୍ୱପ୍ନଦେବୀ ନ ଜାଣନ୍ତି ଘୁଣାକ୍ଷରେ ଏହା
ଅନ୍ଧ ଜନ ଜ୍ଞାନ ଯଥା ତାଙ୍କ ଚତୁରତା
ନ ଜାଣନ୍ତି ବୃଦ୍ଧ ଗୁରୁ, ଗୁରୁଜନ କମ୍ବା;
କିନ୍ତୁ ସୁଚତୁରୀ ସ୍ୱପ୍ନଦେବୀ, ଯେ ହୁଅଇ
ଧୂଳି ସର୍ବ ବିଶ୍ୱବାସୀ ନେତ୍ରେ; ସମ୍ଭବେ କି,
ତାଙ୍କ ନେତ୍ରେ ଧୂଳି ଦେବା; ଜାଣି ନ ଜାଣିଲ
ପର ରହସ୍ୟକେ ଯୀରେ; ସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବେ
ଯେତେକ ନ ଜାଣନ୍ତି କିଛି । ଏହି ରୂପେ ସିନା,
ଗୁରୁଜନ ରଖେ ତାର ଗୁରୁତ୍ୱ ଗୁପତେ ।
ଦୂରୁଁ ଦେଖି ବୃଷ-ବର ନବଯାତ୍ରୀ ଦଳ
ଚଳନ୍ତି ଚପଳେ ଛାଡ଼ି ବଧୂ-ବଧୂ-ବୃନ୍ଦେ,
ଡାକନ୍ତି ପଶ୍ଚାତେ ବଶୀ ରୋହିଣୀ ବୃଷକୁ
ପଶ୍ଚାତେ ନିରେଖି ବୃଷ ରୋଧି ଗତି କ୍ଷଣେ
ରହି ଯାଏ ସ୍ରୋତ ଯଥା ଯାଉଁ ଯାଉଁ ପଥେ,
ବାଧାହିଏ ଗତି ଯେବେ ସେପଥେ ଉପଳ;
ବିଶାଳ ପ୍ରକାଣ୍ଡାକାର ସ୍ରୋତ-ଗତି-ରୋଧି,
ହିମାଳି ସୁସ୍ୱରେ ଗଲା ପଳାଇ ସତ୍ୱର ।
ଅଗ୍ରସର ଖଣ୍ଡେ ସର୍ବେ ଦେଖିଲେ ସମ୍ମୁଖେ
ପ୍ରଶସ୍ତ ମଣ୍ଡପ ଏକ ଚନ୍ଦ୍ରାଚ୍ଛାଦ ତଳେ
ସୁନିର୍ମିତ ନୀଳ ନୀଳା ମାଣିକ୍ୟ ମୁକ୍ତାରେ
ଭୂତଳେ ଅତୁଳନୀୟ ଯେ ମଣ୍ଡପ-ଶୋଭା
କେମନ୍ତେ ବର୍ଣ୍ଣିବ କହ ଏଣୁର ରସନା;
ସେ ମଣ୍ଡପେ ବସିଛନ୍ତି ଶିବଭକ୍ତବୃନ୍ଦ
ଯତ ଶତ ଉତ୍ପାଶେ ମହୋଲ୍ଲାସ ମନେ ।

ଷାସ୍ୱସନେ, ପଦ୍ମାସନେ, ସିଦ୍ଧାସନେ କେହି
କୁଶାସନୋପରି କେହି ଅଜିନ ଆସନେ ।
ଶିରେ ଜଟାଭାର କାର କଂଠାଡ଼ ଆକାର,
ବିଭୂତି ଭୂଷଣ ଅଙ୍ଗ ଗଳେ ଅକ୍ଷମାଳା,
ଦଗ୍ଧ ତାମ୍ର ରଙ୍ଗ କେହି ଚନ୍ଦନ ଚର୍ଚ୍ଚିତ,
ଶିବାଷ୍ଟକ ଶିବସ୍ତୁତି ପଢନ୍ତି ସୁସ୍ୱରେ ।
ଜଳେ ଧୂପ ଗୁଗ୍ଗୁଳାଦି ସୁବାସିତ ଦ୍ରବ୍ୟ,
କର୍ପୂର, ଚନ୍ଦନ, ଘୃତ, ପୁଷ୍ପ ରାଶି ରାଶି
କୃଷ୍ଣ, ପୀତ, ଶ୍ୱେତ ଆଦି ବିବିଧ ବର୍ଣ୍ଣର
ଧତୁରା ଗଇଶ ଚମ୍ପା ନାଗେଶ୍ୱର ଆଦି
ଅଗଣିତ ବିଲ୍ୱଦଳ ସ୍ତୂପାକାରେ କାହିଁ
ମିଶ୍ରିତ ଅକ୍ଷତ ସହ ଶୁଭ୍ର ସୁବାସିତ
ରହି ଅଛି ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ; କି ସୁନ୍ଦର ଦୃଶ୍ୟ ।
ଉଠେ ଗନ୍ଧ ଧୂମ ସହ ପବନ ସଂଯୋଗେ
ଦିଗ ଦିଗନ୍ତର ହୁଏ ସୁରଭିତ ଗନ୍ଧେ ।
ପୁରାଣ-ପ୍ରକୃତ ଯାଁସି ପୁରବାସୀ ଯେତେ,
ସର୍ବେ ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟ ଏଥି, ନଦୀ ଗଣ ଯଥି
ଲଭନ୍ତି କ୍ଷୀରତା ପଶି କ୍ଷୀରାବ୍ଧି ଗରଭେ ।
କାମ,—ସିନ୍ଧୁ-ବାଡବାଗ୍ନି ସଦୃଶ ମୋହାନ୍ଧ
ବିଶ୍ୱ-ବିଶକାରୀ ମନ୍ଦେ କ୍ଷଣ ସୁଖ ଦାତା;
କ୍ରୋଧ,—ଲୋହିତାକ୍ଷ, କ୍ରୂର-କର୍ମା, ଉଗ୍ରମୂର୍ତ୍ତି,
ବିବେକ ମର୍ଦ୍ଦନକାରୀ ଭବ-ଅନ୍ଧ-ଯୁବା;
ଲୋଭ,—ଅଗ୍ନି ସମ ସଦାତୃପ୍ତ ମିଷ୍ଟଭାଷୀ
ମସି-ବୃତ୍ତି-ଭକ୍ଷ୍ୟ, ଲୋଭୀ ଜିହ୍ୱା ଲାଳହାରୁ;
ମୋହ,—ଯାହା ଲାଗେ ପୁଷ୍ପହାର ସମ କିନ୍ତୁ
ଭବ ଦୃଢ଼ ପାଶ, ମାୟା ଅମୋଘାସ୍ତ୍ର ଏକା;
ମଦ,—ବାୟୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭସ୍ତ୍ରା ସମ ସ୍ଫୀତମନା,
ଅଳ୍ପ ଯତ୍ନେ ସର୍ବଜ୍ଞସେ, କ୍ଷୁଦ୍ର ହୋଇ ବଡ଼;
ଈର୍ଷା;— ବିଷ କଣ୍ଠ ନିଜ ବିଷଦାହେ ଦହେ
ଶୁଷ୍କାସ୍ୟ, ବିମର୍ଷ ଯଥା ରାଜଯକ୍ଷ୍ମା ରୋଗୀ;

ସୁଖୀ ସଦା ପର ଦୁଃଖେ, ଦୁଃଖୀ ପର ସୁଖେ;
ଭୟ,—ସଙ୍କୁଚିତ ଯଥା ବସ୍ତ୍ରହୀନ ଶୀତେ
କମ୍ପିତ ଜଡ଼ିତ କଣ୍ଠେ କହେ କାକୁ ବାଣୀ,
କହୁଁ କହୁଁ ଭୁଲି ଯାଏ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ-ବିମୂଢ଼,
ଅଦୃଶ୍ୟ ଗୁପତେ ଗୃହେ ନିଃଶବ୍ଦେ ଅଲକ୍ଷେ,
କେବେ ଡରେ ଆଗେ ପଛେ ଚାହିଁ ଏଣେତେଣେ
କେବେ ଖେଦେ ଅଗେ ଗୃହେ ଦୀର୍ଘ ଧୀରେ ଶ୍ୱାସ
ବାତଗ୍ରସ୍ତ ପ୍ରାୟେ ଥରେ ଅଙ୍ଗ ଉଚ୍ଛ୍ୱସିତ
ଯଥା ଶାଳ୍ମଳୀ ବିଟପୀ, କେବେ ଘର୍ମସିକ୍ତ,
ଯଥା ସଦ୍ୟ ଜଳୋତ୍ଥିତ, କେବେ ସ୍ତମ୍ଭୀଭୂତ
ରକ୍ତହୀନ-ଶୀର୍ଣ୍ଣ ଯଥା ଶୁଷ୍କ ପୁଷ୍ପ ଆଭା;
ଘୃଣା,—କୁଞ୍ଚିତ ଲଲାଟ-ନାଶା-ଭ୍ରୂ-ନେତ୍ର-
ଦ୍ୱୟ ଓଷ୍ଠ ବିସ୍ଫାରିତ ସଙ୍କୁଚିତ କେବେ,
କଦାକାର ଜୀବ ହେତୁ ସବୁ ତାହା ଦିଶେ,
ପ୍ରତି ବାକ୍ୟେ କହେ ଉହୁଁ ! ଛି ! ଛି ! ବା ଛୁଅଁନା;
ମିଥ୍ୟା,—ଅସ୍ୱଚ୍ଛ ଯା ରୂପ, ଶରଦ ବାରିଦ,
ଯଥା ଗୋଧୂଳି ଗଗନେ ; କିମ୍ବା ନଟୀ ଯଥା
ଅଭିନୟେ ବଦଳାଏ କ୍ଷଣେ କ୍ଷଣେ ରୂପ
ସତତ ଘୋଡ଼ାଇ ଥାଏ ବ୍ୟସ୍ତେ ତାକୁ ରୂପେ
ତଥାପି ସେ ଦିଶେ କିନ୍ତୁ ଅଜ୍ଞାତେ ତାହାର
ଓଢ଼ଣା ଉହାଡ଼େ ଯଥା ଚଞ୍ଚଳ ନୟନ,
ସ୍ୱଚ୍ଛ ନୀର ବୀଚି ମାଳେ ପ୍ରତିବିମ୍ବ କିମ୍ବା;
କପଟ,—କୁଟିଳାଗ୍ରସ୍ତ, ମିଷ୍ଟଭାଷୀ କିନ୍ତୁ
ବିଷଗର୍ଭ ଗୁରୁ ଯଥା ମହାକାଳ ଫଳ,
ଭେଦମନ୍ତ୍ର ଉତ୍ପାଦନେ ବିଚକ୍ଷଣ ସଦା,
ଅମ୍ଳ ଯଥା କ୍ଷୀର ନୀର ବିଭିନ୍ନ କରଣେ ।
ଏ ଆଦି ଯେତେକ ରିପୁ ନ ଥାନ୍ତି ଏ ପୁରେ
ମହୌଷଧାଗାରେ ଯଥା ମହୋରଗ ଗଣ;
ଦେହ ମନ ପରମାରେ ରୋଗ ଶୋକ ଯେତେ
ବ୍ୟାଧି ଦୈନ୍ୟ ଭୟ, ବନ୍ଧୁ ବିୟୋଗାଦି କିମ୍ବା
ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ, ଦୁଷ୍ଟ ବିପ୍ଳବ ମଡ଼କାଦି ଯେତେ,
ତ୍ରିତାପର ଲେଶ ନାହିଁ ତ୍ରିପୁରାରି ପୁରେ;
ଶୀତ ଗ୍ରୀଷ୍ମ ବର୍ଷା ଯଥା ନ ଥାଏ ବସନ୍ତେ ।
ଅତିକ୍ରମି ଏହି ଦୃଶ୍ୟ , କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ
ମନ୍ଦିର ଦୁଆରେ ଆସି ହେଲେ ଉପସ୍ଥିତ ।
ଦେଖିଲେ ଦୁଆରେ ଦୁଇ ଜଟା-ଜୂଟ-ଧାରୀ
ବିଶାଳ ତ୍ରିଶୂଳ କରେ , ଶାଳ ବୃକ୍ଷ ସମ-
କାୟ, ସୁଦୀର୍ଘ ସରଳ, ଭସ୍ମ ବିଲେପିତ
ଅଙ୍ଗ, ତ୍ରିପୁଣ୍ଡ୍ରକ ଭାଲେ, ସିଂହଦ୍ୱାରେ ଦ୍ୱାରୀ
ଦ୍ୱୟ ଦେବୀଙ୍କୁ ନିରେଖି, ପ୍ରଣମିଲେ ଦେବୀ-
ପଦେ ସସମ୍ଭ୍ରମେ ଦ୍ୱୟ, ଆଶିଷି ଦୁହିଙ୍କୁ
ଦେବୀ ପୁଚ୍ଛିଲେ ସସ୍ନେହେ "କୁଶଳତ ବତ୍ସେ"?
"କୁଶଳ ମା ତବ ଆଶୀର୍ବାଦେ" କରଯୋଡ଼ି
କହେ ନନ୍ଦୀ "କି ଆଜ୍ଞା ମା କହ ଦାସେ,ହେଲେ
ଜ୍ଞାତ ପାଳିବ ତୁରିତେ ।" "ମମ ଆଗମନ ବାର୍ତ୍ତା
ଜଣାଅ ସତୀଙ୍କୁ ।" ଚଳିଗଲା "ଯେ ଆଜ୍ଞା ମା"
ବୋଲି ନନ୍ଦୀ ଦ୍ରୁତ, ଭୀଷଣ ଦର୍ଶନ ନନ୍ଦୀ
ହେଲେହେଁ ବିନୟୀ; ଭୀମ ରୂପେ ନମ୍ରଗୁଣ
ବିରୋଧି ଯଦ୍ୟପି ଅଗ୍ନି ଅଙ୍ଗେ ଶୀତଳତା,
ପର କିମ୍ବା ଉପଳାନ୍ତେ କୋମଳତା ସମ;
ତଥାପି ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ତା'ର ଊଣା ନୁହେଁ ଭବେ ।
ଊର୍ମି ମାଳା ସମାକୁଳ ପାରାବାର ବାହ୍ୟେ
ହେଲେହେଁ ଭୀଷଣ ଦର୍ଶୀ ନ ଥାଏ କି ଗର୍ଭେ
ମୁକୁତା ମାଣିକ୍ୟ ଆଦି ମହାର୍ହ ରତନ,
କରିବାକୁ ରତ୍ନାକର ନାମର ସାର୍ଥକ—!
କ୍ଷଣ ପରେ ନନ୍ଦୀ ସଙ୍ଗେ ସିଂହଦ୍ୱାରେ ସତୀ
ସଖୀଙ୍କ ଗହଣେ ଆସି ହେଲେ ଉପସ୍ଥିତ
ସେ ମିଳନ ହାସ୍ୟଛଟା ବିଦ୍ୟୁଦ୍ଦାମ ସମ
ଦିଶିଲା ଶରଦାକାଶେ କାଦମ୍ବିନୀ ମେଳେ;
କିମ୍ବା ଫେନପୁଞ୍ଜ ଯଥା ନିମ୍ନଗା ସଂଯୋଗେ

ପ୍ରଭାହତ ଅନ୍ୟ ଦଗ୍ଧ ପ୍ରାବୃଟେ ଉଲ୍ଲସେ ।
ସମ୍ଭାଷାନ୍ତେ ପରସ୍ପରେ, ପ୍ରବେଶିଲେ ପୁରେ
ଏକେ ଏକେ ପ୍ରଣମିଲେ ଶଶୀ ସିମନ୍ତିନୀ
ସତୀ, ସତୀ-ସହଚରୀ, ସ୍ୱପନ ଦେବୀଙ୍କୁ;
ସସ୍ନେହେ ଈଶ୍ୱରୀ ସଙ୍ଗେ ସବ ସହଚରୀ ।
ଶିର ଚୁମ୍ବି ଆଶୀଷିଲେ “ ମନୋବାଞ୍ଛା ପୂର୍ଣ୍ଣ
ହେଉ ଅଚିରେ ସଭିଙ୍କ ”ମଙ୍ଗଳ ସୂଚକ
ସେହି ଆଶୀର୍ବାଦ ଶୁଣି, ଶୀଘ୍ର ପତିପ୍ରାପ୍ତି—
ଆଶା ସ୍ଫୁରିଲା ହୃଦୟେ, ଇନ୍ଦୀବରବରଣା
ପତି ବିରହିଣୀଙ୍କର, ସତ୍ୟ-ବାକ୍ୟ ମିଥ୍ୟା
କେବେ ନୋହିବ ଜାଣିଣ । ଏକେ ଏକେ ନାମ
ଧରି ଡାକିଲେ ସରବେ, ତତ୍ପରେ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ
ଆଦି ସମସ୍ତ ବୃତ୍ତାନ୍ତ, କହିଲେ ସ୍ୱପନ
ଦେବୀ ସତୀଙ୍କୁ ବିସ୍ତାରି, ବିଷଣ୍ଣେ କହିଲେ
ତହୁଁ ଅଶୁତୋଷପ୍ରିୟା, “ଖଣ୍ଡିବାକୁ ବିଧି-
ବିଧି କେ ସମର୍ଥ ହେବେ ।” ଉତ୍ତରିଲେ ସ୍ୱପ୍ନ-
ଦେବୀ “କେନ୍ହ ବୁଝେ, ଦେବି ! ଯେ ଯାହା କରଛି
ତାହା ଅବଶ୍ୟ ଭୋଗିବ, କିନ୍ତୁ ଏଇ ମାତ୍ର-
ଭେଦ, ଜ୍ଞାନୀ ଭୋଗେ ଜାଣି ଶୁଣି, ମୂର୍ଖ ଭୋଗେ
କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି, କଦାପି ନୁହଇ କ୍ଷୟ କର୍ମ-ବୀଜ
ଦଣ୍ଡେ ଆରମ୍ଭିଲେ ପୁନଃ ସତୀ “ସତ୍ୟ ଦେବି !
କର୍ମ ଜଗତର ମୂଳ କର୍ମରୁ ଜନମ
କର୍ମରୁ ଭୋଗନ୍ତି ଲୋକେ ଦୁଃଖ ସୁଖ ଯେତେ;
ଏହି କର୍ମ ପାଶୁ ଯିବା ଆତ୍ମା ଦେହ ଧାରି
ନିର୍ବିକାର ନିରାକାର ସଦାନନ୍ଦ ରୂପୀ,
ଯେତେକାଳ ଦେହ ଦୁଃଖ-ସୁଖ ତେତେକାଳ,
ଛିଡ଼େ ଯେବେ କର୍ମ ସୂତ୍ର ମହା ପୁଣ୍ୟ ଫଳୁଁ
ନିଷ୍କାମ କରମ, ଭକ୍ତି, ଜ୍ଞାନ ଯୋଗାଶ୍ରୟି
ନିର୍ବାଣ ହୁଅଇ ଆତ୍ମା ସ୍ୱରୂପେ ଶାଶ୍ୱତ
ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ସାଗରେ ଶାନ୍ତିମୟ ଧାମେ,
କକ୍ଷରୁ ଚ୍ୟୁତ ଗ୍ରହ ଯଥା ମଳଇ ଆକାଶେ
ଛିଡ଼ିଯାଏ ଯେବେ ତାର ଶକ୍ତି ଆକର୍ଷିଣୀ,
କିବା ଅଗ୍ନି ଶାନ୍ତ ଯଥା ଇନ୍ଧନ ନ ପାଇ ।”
ଫିଟିଗଲା ସ୍ମୃତି ପଟ୍ଟ ସତୀଙ୍କ ବଚନେ
ପୂର୍ବ ଶୋକ କଥା ତାପ ଯୋଗେ ପୟଃ ଯଥା,
ସହସା ରୋହିଣୀ ହୃଦେ ପଡ଼ିଲା ଉଚ୍ଛୁଳି ।
“କି ଯେ ଲେଖିଛନ୍ତି ବିଧି ଏ ପୋଡ଼ା କପାଳେ
ହାୟ ! କେ କହିବ ମୋତେ ! ତୁମ୍ଭ ବିନା ମାଗୋ
କେ ଅଛି ଏ ଦୁଃଖିନୀର ଏସାରା ସଂସାରେ ?”
ବାଷ୍ପ ଗଦ ଗଦ ସ୍ୱରେ କହିଲେ ରୋହିଣୀ
ଢାଳି ସତୀ-ପଦାମ୍ବୁଜେ, ଉଷ୍ଣ ଅଶ୍ରୁ ବାରି;
ଢାଳେ ଯଥା ସ୍ରୋତସ୍ୱତୀ ଜନପଦ ପଦେ
କୂଳ ଲଙ୍ଘି କଳ କଳେ ଅତିରିକ୍ତ ଜଳ
ଦୁର୍ବହ ଗରବେ ତାର ପ୍ରାବୃଟେ ପ୍ଲାବନେ ।
“ପାହିଲଣି ଦୁଃଖନିଶି ହୃଦୟ ପ୍ରଭାତ
ବୃଥା କିଆଁ କାନ୍ଦ ଆଉ କହ ମା କଲ୍ୟାଣି,”
ଆଶ୍ୱାସି ଶଙ୍କର ପ୍ରିୟା କହନ୍ତେ ରୋହିଣୀ
କହିଲା କମ୍ପିତ ସ୍ୱରେ ରହି କ୍ଷଣେ ପୁଣି
“ବିଶ୍ୱପିତା ପରା ବିଧି ବୋଲନ୍ତି ଜଗତେ
ଏହିକି ତାଙ୍କର ବିଧି ! ନିଜ ସୁତେ ଦୁଃଖ
ଦେବା, ପ୍ରୀତିରେ ବିଚ୍ଛେଦ-ଦୁଃଖ, ଭୋଗେ ରୋଗ
ପୁଣି, ଯହିଁ ଦେଖ ତହିଁ ଦୁଃଖ, ସିଂହାସନେ
ରାଜା ଦୁଃଖୀ; ପ୍ରଜା କଥା ଥାଉ ସର୍ବେ ବିଶ୍ୱ-
ବାସୀ ସଦା ତପ୍ତ ତ୍ରିତାପରେ, ଏ କେମନ୍ତ
ବିଧି ମାଗୋ ନ ପାରଇ ବୁଝି, ବିଜ୍ଞତମା
ତୁମ୍ଭେ ମାଗୋ ! ଜ୍ଞାନହୀନା ମୁହିଁ, କି କହିବ
ଅବିଧିକି ବିଧି ଏହା ଭାବିଦେଖ ବାରେ”;
“କିଆଁ ନିନ୍ଦ ବିଧି-ବିଧି ବୃଥା ମା କଲ୍ୟାଣି ?
ଚକ୍ଷୁ ଦୋଷେ ଦୋଷୀ ଜନ ନ ଦେଖଇ ବୋଲି
ଦିନକରେ ଦୋଷ ଦେବା ଉଚିତ କି ତାର;

ଯେତେ ବୁଝାଇଲେ କେତେ ବୁଝେ କି ବାଳକ
ଯୌବନ ମାଧୁରୀ କିମ୍ବା ଜ୍ଞାନ ପ୍ରୌଢ଼ତାର;
କହ ସଖୀ ବୁଝାଇଲେ ନ ବୁଝଇ କିପାଁ !
କିପାଇଁ ନ ବୁଝଇ ଶୁଣ କାରଣ ତାହାର,
ନ ଭୁଞ୍ଜିଛି ଜୀବନେ ଯେ କଦାପି ଅମୃତ,
ସୁମିଷ୍ଟ ଉପମା ଦେଲେ ଯଥାସାଧ୍ୟ କେହି
ପ୍ରାଞ୍ଜଳ ଭାଷାରେ ଯେବେ ବୁଝାଏ ତାହାକୁ
ପାଏକି ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱାଦୁ ସେ ଜନ ସୁଧାର ?
ଯେହେତୁ ଅଶକ୍ତ ଭାଷା ଅନୁଭବ ଦାନେ,
ଅନୁଭବ ଅନୁଭବେ ମିଳଇ କେବଳ,
ଭାଷା ନିରପେକ୍ଷ ଏହା ସ୍ୱସଂବେଦ୍ୟ ସଦା ।
ବେଧି ବୃଦ୍ଧି ସ୍ନେହବତୀ ତୁ ନ ପାରୁ ବୁଝି
ଯେ ହେତୁ ବାଳିକା ତୁହି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସତ୍ୟ ।
ସତ୍ୟ ବୋଲି ଜାଣେ ଶିଶୁ ନିଜ ପ୍ରତିବିମ୍ବ
ମୁକୁରେ ନିରେଖି ଇଚ୍ଛେ ଧରିବାକୁ ତାକୁ
ବୟଃ ପ୍ରାପ୍ତେ ଭ୍ରମ ଏହା ଜାଣେ ନିଜେ ନିଜେ
ବୁଝାଇଲେ ଶିଶୁ କିନ୍ତୁ ବୁଝେ କି ଏ କଥା ?
ଜାଗ୍ରତ ସୁଷୁପ୍ତି ସ୍ୱପ୍ନ ଏ ତିନି ଅବସ୍ଥା
ପାର ହୋଇ ପ୍ରବେଶିଛି ତୁରୀୟରେ ଯେହୁ
(ଅତୀନ୍ଦ୍ରିୟ ଅବସ୍ଥା ଏ ଯୋଗୀଜ୍ଞାନ ଗମ୍ୟ
ସଦ୍‌ଗୁରୁ ଦୟାରୁ ଲଭ୍ୟ ବହୁ ପୁଣ୍ୟ ଫଳୁ)
ଜାଣନ୍ତି ସେ ସଂସାରକୁ ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲ ପ୍ରାୟେ,
ସତ୍ୟ ପ୍ରାୟେ ହୁଏ ଯାହା ସତ୍ୟ ନୁହେଁ କିନ୍ତୁ
ଅନ୍ତଃସାରଶୂନ୍ୟ ଧ୍ରୁବ ଅଳୀକ ନିତାନ୍ତ;
କହନ୍ତୁ ଥାଏ କି ଗନ୍ଧ ! କଳିକାରେ କାହିଁ
ଯଦବଧି ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ ନ ହୁଏ କୁସୁମ !
ତେସନ ପ୍ରକୃତ ଶାନ୍ତି ନ ଲଭଇ ଜୀବ
କିମ୍ବା ସେ ବିଶ୍ୱ ରହସ୍ୟ ନ ପାରଇ ବୁଝି
ଯଦବଧି ନ ଭୋଗେ ସେ ତୁରୀୟ ଅବସ୍ଥା
ଏ ଅବସ୍ଥା ପ୍ରାପ୍ତ ଯୋଗୀ ମହାତ୍ମା ସକଳେ-
କହନ୍ତି ବୁଝାଇ ସର୍ବେ ଉପଦେଶ ଛଳେ,
ଏ ସଂସାର ଜୀବପକ୍ଷେ ସୁଦୀର୍ଘ ସ୍ୱପନ
ଯେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଥାଏ କେହି ସ୍ୱପନେ ମଗନ
ସତ୍ୟାସତ୍ୟ ବୁଝିବାର ନ ଥାଏ ଶକତି
ତୁଟିଯାଇ ସ୍ୱପ୍ନ ଯେବେ ହୁଏ ସେ ଜାଗ୍ରତ,
ଜାଣେ ପୁଣି ଧ୍ରୁବ ସେହି, ସେ ସ୍ୱପ୍ନ ରାଜ୍ୟର
ଏକମାତ୍ର ସ୍ରଷ୍ଟା, ସ୍ୱୟଂ, ନୁହେଁ ଅନ୍ୟ କେହି
ସୃଷ୍ଟିକଲ ଯାକୁ ନିଜେ ଭୁଞ୍ଜୁ ଥିଲା ତହିଁ,
ତେସନ ଏ ବିଶ୍ୱେ ଜୀବ, ରଜ୍ଜୁକୁ ଭୁଜଙ୍ଗ-
ରୂପେ ଭାବ ଭୋଗେ ଦୁଃଖ, ମୃଗତୃଷ୍ଣା ଦେଖି
ଯଥା ମୃଗ ମରୁଭୂମେ, ଜଳ ଭାବ ତାକୁ
ଧାଆଁନ୍ତି ତା' ପଛେ ମାତ୍ର ଜଳ କାହିଁ ତହିଁ?
ଅନୁଭବେ ଯାକୁ ଜୀବ ପ୍ରକୃତ ଜାଗ୍ରତେ
ମିଥ୍ୟା ମାୟାମୟ ଦେଖେ ତୁରୀୟ ସେତାକୁ
ତୁଟିଯାଏ ମହାଭ୍ରମ ପ୍ରପଞ୍ଚର ତାର
ଲଭି ସେ ଶାଶ୍ୱତ ସୁଖ ଜୀବନ୍ମୁକ୍ତ ହୋଇ
ସ୍ଥାଣୁରେ ଭୂତତ୍ୱ ପ୍ରାପ୍ତି ଅନ୍ଧକାରେ ଯଥା
ବିନଷ୍ଟ ଆଲୋକେ, ପୁଣି ସେଥି ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ
କରଏ ଦର୍ଶକେ ହୃଷ୍ଟ ନାଶି ତାର ଭୟ ।"
ଶଙ୍କର ପ୍ରସାଦ ଘେନି ନନ୍ଦୀ ମହାନନ୍ଦେ
ହେଲେ ଉପସ୍ଥିତ, ତହୁଁ ଶଙ୍କରୀ ଇଙ୍ଗିତେ,
ଦେଲେ ନନ୍ଦୀ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ପ୍ରସାଦ ସାଦରେ
ସାନନ୍ଦେ ଭକତଭରେ ସେବି ସର୍ବେ ଭୋଗ,
ଚଳିଲେ ସଖୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଶିବ ଦରଶନେ ।
ଦେଖିଲେ ପୁରୀର ପୁରେ ମନ୍ଦିର ସମ୍ମୁଖେ
ଧୂପ ଜଳଇ ଦାନରେ ରାଶି ରାଶି ପୁଷ୍ପ
ଧୂତୁରା ଗଇଛ ଆଦି ପୀତ କଣିଅର,
ଅକ୍ଷତ ଶ୍ରୀଫଳ ଦଳ ବିଲ୍ୱ ନାରିକେଳ,
ବାଜେ ଶଙ୍ଖ ଘଣ୍ଟା ଆଦି ମଧୁର ନିନାଦେ,
କେ ବାଟଇ ସିଦ୍ଧି ତହିଁ କେ ଘଷେ ଚନ୍ଦନ

ମିଳାଇ କେଶର ସଙ୍ଗେ କସ୍ତୁରୀ ସୁଗନ୍ଧ
ଦ୍ରବ୍ୟ ସୁ-ସୌରଭେ ଯାର ସୁଗନ୍ଧିତ ପୁର ।
ଯାଜ୍ଞିକେ କରନ୍ତି ଯଜ୍ଞ ବେଦ ମନ୍ତ୍ର ସହ
ପବନ 'ଓଁ କାର' ଧ୍ୱନି 'ସ୍ୱାହା ସ୍ୱଧା' ସହ
ପବନେ ଦର୍ଶକ ମନ ନିଃସର ମୁଖାଗ୍ରୁ
ବନ୍ଦୁ ନେତ୍ର ନୀର ତାଙ୍କ ହୋମଧୂମ ଲାଗି
କପୋଳେ କଟୀରେ ଶୋଭେ ବିନ୍ଦୁ ବିନ୍ଦୁ ଘର୍ମ
ଫୁଲ୍ଲ ଅରବିନ୍ଦୋପରି ହିମ ବିନ୍ଦୁ କିବା;
ଦର ଦର ଧାରେ ଘର୍ମ ବହି ସର୍ବ ଅଙ୍ଗୁ
ଶୈଳୁଁ ନିର୍ଝରିଣୀ ପ୍ରାୟେ; ହୋମାନଳ ତାପେ
ଧୋଇ ନିଏ ଋତ୍ୱିଜଙ୍କ ତନିକ ଚନ୍ଦନ
ନ ଶୁକିଲ-ଜଳ-ଫଳ୍ଗୁ-ଗାବ-ମାର୍ଜନାରେ
ପୋଛନ୍ତି ଯେ ସ୍ୱେଦ ଧାରା ଥାଇ ଥାଇ ଦ୍ୱିଜେ;
ଯଜ୍ଞ ଧୂମ ଘୂରି ଘୂରି ଉଠେ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ମୁଖେ
ବ୍ୟାପିଲା ସୁଗନ୍ଧ-ପୁର ମହକଇ ବାସେ
ପ୍ରସରି ଅନିଳ ଯୋଗେ ଦିଗ ଦିଗନ୍ତରେ
ପବନଇ ସର୍ବ ଲୋକେ ଯହିଁ ଯାଏ ତହିଁ;
ବସିଛନ୍ତି ସିଂହାସନେ ଅନନ୍ୟ ଆସନେ
ସିଦ୍ଧାସନେ ଯୋଗମଗ୍ନ ଯୋଗୀବର ହର,
ପାବକ ଲଲାଟ ପଟେ ଦିଶେ ଧକ ଧକ ।
ତ୍ରିଧାସ୍ତ ଲୋଚନେ ଦେବ ତ୍ରିଲୋଚନଙ୍କର
ଶିରେ ବହେ ସୁରଧୂନୀ ଜଟା କଟାହରୁ,
ହିଲ୍ଲୋଳ କଲ୍ଲୋଳମୟୀ ଯାର ଶ୍ୱେତ ଧାରା,
ଦିଶେ ଶୁଭ୍ରତର ଜିଣି ପାରଦ ରଜତ ।
ସୁ-ସିତ ବିଶାଳ ଅଙ୍ଗେ ଅସିତ ଉରଗେ,
ଶୋଭନ୍ତି ଭୂଷଣ ପ୍ରାୟେ ଉରଃ ଶିର କରେ,
ଗଳେ ହାର ରୂପେ, ସ୍କନ୍ଧେ ଉପବୀତାକାରେ
ମହେଶ ଶ୍ୱେତାଙ୍ଗେ କୃଷ୍ଣ ସର୍ପେ ବିଭୂଷିତ;
ଉପରେ ସେ ସର୍ପ ଶିରେ ମଣି ଶୋଭେ ପୁଣି
ଶାରଦ ବାରିଦାକାଶେ ତାରକା କି ଅବା,
ଅଙ୍ଗ ଅଭ୍ର, ସର୍ପ ନଭ, ମଣି ତାରକାରେ ।
କରେ ଅକ୍ଷମାଳା ଦୃଷ୍ଟି ତ୍ରିକୁଟି ନିହିତ ।
ବ୍ୟଜନ୍ତି ଚାମର ଜୟା ବିଜୟା ଦ୍ୱିପାଶେ ।
ପ୍ରଣମିଲେ ଭକ୍ତିଭରେ ମହେଶ୍ୱର ପଦେ
ସ୍ୱପ୍ନଦେବୀ ସହ ସର୍ବେ ଶଶି ସୀମନ୍ତିନୀ
କହିଲେ ସମ୍ବୋଧି ସତୀ ଭବାନୀ ଭବେଶେ
"ଧର୍ଯ୍ୟ ! ଆସିଛନ୍ତି ସ୍ୱପ୍ନଦେବୀ ଦଣ୍ଡାକର
ପୁରେ, ଦରଶନ ଆଶା ତବ ଅଭିଳଷି
ମନେ, ଦେଖ, ପ୍ରଣମନ୍ତି ପଦେ ତବ ଶଶି-
ସୀମନ୍ତିନୀ, ଆଶୀର୍ବାଦ ଅଭିଳଷି ତବ ।"
ଉନ୍ମୀଲି ନୟନ ହର ଆଶୁ ତୋଷ ତହୁଁ
ଅଚୀଷିଲେ ଶିରକମ୍ପେ ତୋଳି ଦକ୍ଷ କର ।
ହୋଇଲେ ଧ୍ୟାନସ୍ଥ ପୁଣି ନେତ୍ର ମୁଦ୍ରି କ୍ଷଣେ
ଯୁଦ୍ଧ ଜଳଚର ଯର ନିଶ୍ଚଳ ସମୁଦ୍ରେ
ଚଳ ଘନାବରେ ଯଥା ସୂର୍ଯ୍ୟ ଦିଶେ କ୍ଷଣେ
ଗମ୍ଭୀର ବିଷଣ୍ଣ ଶମ୍ଭୁ ହେଲେ ସେହି ରୂପେ
"ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ କୃଷ୍ଣ ତବ ଲୀଳା ଭୂ ଭାରତେ
ମହା ନରମେଧ ଯଜ୍ଞ" ଉଚ୍ଚାରି ଗମ୍ଭୀରେ
ସସ୍ମିତେ କହିଲେ ହର ପୁନଃ ନେତ୍ର ମେଲି,
ବଧୂ ବଧୂ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ନିକ୍ଷେପି ସସ୍ନେହେ,
"ନାହିଁ ତ କଳଙ୍କ ଆଉ, ସହାୟ ଯାହାର
ହେବ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେବୀ ସ୍ୱୟଂ ମହାମାୟା ରୂପୀ
କିଭୟ ତାହାର ଭବେ କହ ଅଭ୍ର ବନ୍ଧେ ?"
"ତବ ଆଶୀର୍ବାଦେ ଦାସୀ କରିପାରେ ସବୁ,
ନାହିଁ କାର୍ଯ୍ୟ ବିଶ୍ୱେ ଯାହା ନ ପାରଇ ମୁହିଁ
କିନ୍ତୁ, ପ୍ରାରବ୍ଧର ଗତି ରୋଧେ ଅକ୍ଷମା ଏ
ସଦା" କହନ୍ତେ ସ୍ୱପନ ଦେବୀ, "ସତ୍ୟ ବତ୍ସ,
ପ୍ରାରବ୍ଧ ଅଖଣ୍ଡନୀୟ ହସ୍ତଚ୍ୟୁତ ତୀର
ଫେର ନ ଫେରଇ କେବେ, ନାଥ ସଙ୍ଗେ ସୁଖେ
ଥାଅ," ଆଶିଷି ଏତକ ମହା ଯୋଗେଶ୍ୱର

ହର ନିକ୍ତାନଙ୍କ ବଭ୍ରୁ ପୁନଶ୍ଚ ଧ୍ୟାନସ୍ଥ
ହେଲେ ସ୍ତିମିତ ଲୋଚନେ, ପ୍ରଣମି ସରବେ
ତହୁଁ ଚଳିଲେ ଅନ୍ୟତ୍ର । ସତୀ ଅଗ୍ରେ ଅଗ୍ରେ
ତାଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ସର୍ବେ, ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଗଲେ
ନନ୍ଦୀ ଦେବୀଙ୍କ ଆଦେଶେ; ସମ୍ମୁଖେ ଦଶିଲା
ଏକ ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ ପ୍ରାସାଦ ଶୃଙ୍ଗ ଯଥା ଶୈଳ-
ଶିରେ, ବର୍ଣ୍ଣିବାକୁ ନୁହେ ଯାର କମନୀୟ-
କାନ୍ତି, ବୁଝାପଡ଼େ ନେତ୍ରପଥ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱସ୍ଥଳ
ଯୋଗ୍ଯ, ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ବାୟୁ ବହେ ତହିଁ, ସଙ୍ଗେ
ସଙ୍ଗେ ସୁସୌରଭ ବହିଆସେ ହର୍ମ୍ମ୍ୟ । ଅହା !
ଅନାଘ୍ରାତ-ପୂର୍ବ,ଗୃହରୁ ସୁସ୍ନିଗ୍ଧ ସୌରଭ
ସୁବାସ ଯାହାର ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ ନୁହେ ତୁଳନୀୟ
ପଥ ପାର୍ଶ୍ୱେ ଉପବନ ଗୃହରୁ ମନୋହର
ବସନ୍ତେ ସରସୀ ଯହିଁ ପୀୟୂଷ ସଲିଳା,
ମରକତ ପତ୍ର ମୟ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ତରୁ ସତ
ରତ୍ନ ମଣି ଫୁଲ ଫଳ ପୀୟୂଷ ପୂରିତ ।
ସତୀଙ୍କ ସଙ୍କେତେ ସର୍ବେ ପ୍ରବେଶି ଆଗମେ
ତୋଳିଲେ ମାଣିକ୍ୟ ଫୁଲ ସୁଗନ୍ଧି ସୁନ୍ଦର;
ମଧୁର ଅମୃତ ଫଳ ଭକ୍ଷିଲା କେ ସୁଖେ
ପିଇଲା କେ ଇଚ୍ଛାମତ ସୁଧା ସରସୀରୁ;
ଯାଇଁ ଯାଇଁ କ୍ଷଣେ ପୁଣି ଶୁଣାଗଲା ତହିଁ
ସୁତନ୍ତ୍ରୀ ସଙ୍ଗୀତ ସଙ୍ଗେ ମଧୁର କାକଳୀ
ବହିଆସେ ବାୟୁ ସଙ୍ଗେ ସ୍ତୁତ ମୂର୍ଚ୍ଛନାସ
ଅଶ୍ରୁତ-ପୂର୍ବ ସେହି ମଧୁର ନିଃସ୍ୱନେ
ମନ୍ତ୍ରମୁଗ୍ଧ ବତ ହେଲେ ଶଶୀ-ମୁଖୀଏ ।
କ୍ରମେ କ୍ରମେ ହର୍ମ୍ମ୍ୟ ଦ୍ୱାରେ ହେଲେ ଉପସ୍ଥିତ ।
ପୁଞ୍ଜିତ ପୁର ଗୃହରୁ ଗୋପୁର* ମହିମା
କେଧାରବ ବର୍ଣ୍ଣି କହ କେବେହେଁ ସମର୍ଥ

ମାନବ କଳ୍ପନା କଥା ସ୍ଥଗିତ ଅଦୂରେ,
ଦେବ କବି କଳ୍ପନାକୁ ପାରିବ କଳପି ?
ଅଦ୍ଭୁତ ଅଭୂତ-ଭୂତ ବିଶ୍ୱସୃଜଙ୍କର
ବର୍ଣ୍ଣିନା କରିବା କଥା ଥାଉ ତେତେଣେ ଦୂରେ ।
ସତୀଙ୍କ ଆଦେଶେ ନନ୍ଦୀ ଆଗେ ଆଗେ ଯାଇ
ଖୋଲିଲେ ତୋରଣ ଦ୍ୱାର, ଦଶିଲା ଯେସନ
ବାଳ ରବି ଛବି ବକ୍ଷେ ପୂର୍ବ ଦିଶା ବାରଦ
କମନୀୟ ଦଶେ ଯଥା ଇନ୍ଦ୍ରଗୃହ ଜାଣି
ଉଦ୍ଘାଟିତ ଦ୍ୱାର ଯେବେ ଉଦୟ ଅଚଳେ;
ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଶାଳିନୀ ଦେବୀ ଜ୍ୟୋତିଷ୍ଣୀଙ୍କର
କମଳ-କୁଣ୍ଡଳା ଦିବ୍ୟ-ନୀଳ-ଯନ୍ତ୍ରବଳୀ ।
ସିଂହ ଦ୍ୱାରେ ସିଂହ ଏକ ଚଣ୍ଡଭୀଷଣ ରୂପୀ
ନନ୍ଦୀଙ୍କ ଆଦେଶେ ଦ୍ୱାରୁ କପାଟ ବାହାର,
ନିରେଖି ଅଦୂରେ ତହିଁ ସତୀ ଆଗମନେ
ହରଷ ଉତ୍ସୁକ ପୁଃ ହୁଙ୍କୋଳ ଜୃମ୍ଭଣେ
ଲୋଟିଲ ଭୂତଳେ ମୃଦୁ ଅସ୍ଫୁଟ ନିନାଦେ
ଦୂରୁ ଏଣେ ତେଣେ ତହିଁ ନନ୍ଦୀଆଡ଼େ ଚାହିଁ
ଅଗ୍ରସର ଫେରି ଯାଏ ସ୍ୱସ୍ଥାନେ ଉତ୍କଣ୍ଠେ
ପ୍ରିୟ ପ୍ରଭୁ ଦରଶନେ ବଦ୍ଧ ଶ୍ୱାନ ଯଥା ।
କେଶରୀ ଭୀଷଣ ଅସ୍ୟ ଦେଖି ସଖୀ ସର୍ବେ
ଭୟେ ସ୍ତବ୍ଧ ପାଦ ତାଙ୍କ ନ ଚଳିଲା ଆଗେ
ଅଗ୍ରସର ହୁଅ ଦେବୀ ସତୀ ସଙ୍ଗେ କ୍ଷଣେ
ନିରେଖି ପଶ୍ଚାତେ କେହି ନ ଆସନ୍ତି ଯହୁଁ
ସସ୍ନେହେ କହିଲେ ତାଙ୍କ "ଭୟ ! ବୃଥା କର
ଭୟ ପବନ କୈଳାସେ, ସିଂହବାହିନୀଙ୍କ
ସିଂହ ଏହି ପଶୁ ବରେ ! ହେଲେହେଁ ଶ୍ୱାପଦ-
କୁଳେ, ସିଂହ ହିଂସ୍ର ଶୀଳ ନ ହିଂସେ/କାହାକୁ
କଳ୍ପ ସତୀ ଆଜ୍ଞା ବିନା, ବିଖ୍ୟାତ ପ୍ରଶାନ୍ତ

* ଗୋପୁର—ତୋରଣ ।

ନାମେ ଗୁଣେ ପୁଣି ତଥା (ବାକ୍ୟ ସଙ୍ଗେ ଅର୍ଥ
ଯଥା ଯୁକ୍ତ ପରସ୍ପର) ସୁଶୀଳ ବାଳକ
ସମ ସ୍ୱଭାବ ଏହାର, ନିର୍ଭୟେ ସବବେ ଆସ
ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମୋର";ସସ୍ମିତେ ଶଙ୍କରୀ ତହୁଁ
କହିଲେ ସସ୍ନେହେ । "ମୋ ପୁରେ କବମା
ଭୟ ! ଅନ୍ଧକାର ସୂର୍ଯ୍ୟାଲୋକେ ଦେଖିଛ କି
କେବେ ? ଶିଶୁ ଭାବ ଦେଖି ତବ ହାସ୍ୟ ଲାଗେ
ମୋତେ, ବତ୍ସେ କି ଭୟ ମା ଏ ଭବ ସଂସାରେ
ସଙ୍ଗେ ଥାଉଁ ସ୍ୱପ୍ନଦେଖା ସୃଷ୍ଟି ପ୍ରକାଶିନୀ;"
ତେଜସ୍ୱିନୀ କର ତାଙ୍କୁ ସ୍ୱତେଜେ କମ୍ପିତ,
ହଏତାପ ଅଗ୍ନି ଯଥା ସନ୍ନିହିତ ଜନେ,
ଅଙ୍କତେ ହୃଦୟୁ ତାଙ୍କ ହରି ନେଇ ଭୟ,
ନିଏ ଯଥା ଉଷାରାଣୀ ତାମସୀ ତାମସେ
ଚପଳା ସ୍ଫୁରଣେ କିମ୍ବା ଘନାବୃତ ଜନେ,
ପଦ୍ମ ହୃଦୁ ବାଳରଶ୍ମି ତୁଷାର ଯେସନ;
ବୋଇଲେ "ଆଉମା ସର୍ବେ ନିର୍ଭୟେ ମୋ ସଙ୍ଗେ
ବୈଶ୍ୱାନର ଧୂମ ରାଶି ଜଳ ଉଠେ ଯଥା
ଅଲକ୍ଷେ ଅନିଳ ଯୋଗେ ଅଲୋକ ସହସା
ତେସନ ସଖୀଏ ସର୍ବେ ହେଲେ ତେଜସ୍ୱିନୀ
ନିର୍ଭୟ ହୃଦୟା, କ୍ଷଣେ ଭୀତଗୀଳା ସର୍ବେ
ପଶୁ କୁଳେଶ୍ୱର ସିଂହେ ପଶୁ କୁଳାଗାର
ଖର ପରାଏ ନିରେଖି ଚଳିଲେ ସିଂହିନୀ
ସମ ନିର୍ଭୟେ ସଖିଏ, ବୀରାଙ୍ଗନା ଯଥା
ସିଂହବାହିନୀଙ୍କ ପଛେ ଉଲ୍ଲାସେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତେ ।
ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶି ସର୍ବେ ଦେଖନ୍ତି କୌତୁକ
ହେମବର୍ଣ୍ଣ ଅନ୍ତଃପୁର, ଶୋଭେ ଧାଡ଼ି ଧାଡ଼ି
କନକ ହୀରକ ସ୍ତମ୍ଭ ହର୍ମ୍ୟ ପରେ ହର୍ମ୍ୟ,
ପୁଣି ହର୍ମ୍ୟ ତଦୁପରି, ଶୈଳ ଶୃଙ୍ଗ ସମ
ପ୍ରାସାଦେ ପ୍ରାସାଦେ ଦିବ୍ୟ ପ୍ରଶସ୍ତ ଗବାକ୍ଷ
ସ୍ୱର୍ଗରୁ ସୁନ୍ଦର, ଖଞ୍ଜା ଚଉପାଶେ ଯାର

ହୀରା ନୀଳା ଆଦି. ସ୍ୱଚ୍ଛ ଚଉପାଶେ ଶୋଭେ
ଶତ ଶତ, ସ୍ତରେ ସ୍ତରେ ତରଙ୍ଗ ଆକାରେ
ପ୍ରତିବମ୍ବ ପଡ଼ ଯହିଁ ରତ୍ନମଣିଙ୍କର
କୁରଙ୍ଗ ତରଙ୍ଗେକ୍ଷଣୀ, ପ୍ରଭାବ ଝଲକେ
ତାଙ୍କ, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ତରଙ୍ଗ ଆହା ଖେଳି ଗଲା
କ୍ଷଣେ;-ସୁସଜ୍ଜିତ ଚିତ୍ରପଟେ କେଳି ଗୃହେ,
କାହିଁବା ମନାନ୍ତ ମୁନି ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର ବ୍ୟସ୍ତେ
ମେନକାକୁ, ଚଳ ଗୃହୁ ଅନନ୍ତ ଯୌବନା,
ତ୍ୟଜି ଯୋଗ ତପଃ ଆଦି କାମାର୍ତ୍ତି ଲପନେ;
ନୃପବର ପୁରୁରବା ମନାନ୍ତ କାହିଁବା
ଅମ୍ବର-କୁଳ-ଶୋଭାସ୍ୱ ଉର୍ବଶୀଙ୍କୁ ବୃଥା ।
ବନବାଳା ଶକୁନ୍ତଳା ଅନନ୍ୟ ସୁନ୍ଦରୀ
ନବ ପ୍ରେମ ଖେଳ କାହିଁ ଗୃହ ଚିତ୍ରପଟେ
ଏକାକିନୀ ବସି ବସି ଗଣ୍ଡେ ସ୍ଥାପି କର
ଭାବୁଅଛି କଣ୍ୱ ମୁନି ପୁଣ୍ୟ ତପୋବନେ,
କ୍ଷୁଦ୍ର ମୃଗ ଶିଶୁଟିଏ ଠିଆ ହୋଇ ପାଶେ.
ହଲାଏ ବାଳକ ଶିରେ ଶୃଙ୍ଗ ଥାଇ ଥାଇ
ଅଭ୍ୟସ୍ତ ଚୁମ୍ବନାଶ୍ଳେଷ ନ ପାଇ ସେ ଅଙ୍କ
ମୁଖ ପ୍ରାନ୍ତ ଶୁଙ୍ଘେଁ ତାର କୌତୁକେ କେସନ,
ବନ ଅନ୍ତରାଳେ ଥାଇ ଦୁଷ୍ମନ୍ତ ନୃପତି
ଅଲକ୍ଷେ, ଅତୃପ୍ତ ନେତ୍ରେ ଗୃହୁ ସୁଧାମୃତ
ପିଅନ୍ତି ସୋତ୍ସୁକେ କେତେ ସେ ବାଳା ଅଙ୍ଗରୁ,
ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ମଦିର ମୁଗ୍ଧ ରୂପ ନୃପଙ୍କର;
ଚିନ୍ତାମଗ୍ନ ଶକୁନ୍ତଳା ମୁଖ ଛବି ଆଉ
ହାରେ ମନୋହର କେତେ ଦେଖ ସେ ଛବିରେ;
ବସ୍ତ୍ର ହରଣର ଚିତ୍ର ଯମୁନା ପୁଳିନେ
ଭୂ-ଗୋଲକେ ବୃନ୍ଦାବନେ କଦମ୍ବ ଶାଖାରେ,
କଟେ ହସ୍ତିଅ କଚ୍ଛାର, ଶିରେ ଶିଖି ପୁଚ୍ଛ-
ଚୂଡ଼ା ଅଧରେ ମୁରଲୀ, ହଠ ଦେଖେ ଗୋପ-
ବଧୂ ବସନ ଶୈବାଳ ଜଳ କ୍ରୀଡ଼ା ରତ

ବାଳା ପନକଜଘନାଙ୍ଗି, ପୀନ ପୟୋଧରା
ଗୁରୁ ନିତମ୍ବିନୀ ଗଣେ, କେହି କର ଯୋଡି
କେହି ଧରି କର ତୋଳି ଦକ୍ଷେତର କରେ
ଯୋଡାଇ ଉରଜ ନଗ୍ନ ସନ୍ଧିକଟେ ଯାଚନ୍ତି
ବସ୍ତ୍ର କ୍ଷେତ୍ରେ ଜନେ ଥାଇ, ଲଜ୍ଜା-ଘୃଣା-ଭୟ-
ହାସ୍ୟ ଏକାଧାରେ ମିଶ୍ରିତ ଏ ଭାବେ, ଏ ଛନ୍ଦେ
ରସିକ ପ୍ରବର ହର ଝଞ୍ଜଳନ୍ତି ସଦୟେ
ରସିକା ଶେଖରୀ ଗୋପ ବାଳାଙ୍କୁ ରସାଇ ।
କୁସୁମ ନିର୍ଯ୍ୟାସେ କକ୍ଷ ସୁବାସିତ ଅତି
ସୁ-ଶୋଭିତ ନାନାବିଧ-ମନୋହର ଦ୍ରବ୍ୟେ
ଦ୍ୱିରଦ-ରଦ-ପର୍ଯ୍ୟଙ୍କେ, ସୁଶ୍ରେଣି ହିଣ୍ଡୋଳା
ଆରୋହଣ ଇଚ୍ଛାଗାମୀ ପର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ସମ୍ମୁଖେ;
ଗୃହୁ ଚିତ୍ର ପଟେ ଶୋଭେ ସତୀଙ୍କ ମୂରତି
ତପସ୍ୱିନୀ ରୂପେ ଯେବେ ମନ୍ମଥ-ମୋହିନୀ
ନେଇଥିଲେ ମହେଶ୍ୱରେ ମନ୍ମଥନାଶନ
ସ୍ୱସ୍ଥାନେ, କୈଳାସୁ ଆଣି ଘୋର ତପୋବଳେ ।
ଜଟା ଧାରିଣୀ ଉମାର କଣ୍ଠାଧର ହର
ବଦନ ଓଷ୍ଠାରେ ସ୍ନେହେ, ଚିତ୍ର କି ସୁନ୍ଦର !
ବାହାର ସେ ପୁରୁ ଯାଇ କିଛି ଦୂର ଅଗେ
ଦେଖିଲେ ସମ୍ମୁଖେ, ଏକ ବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାନ୍ତର
ପ୍ରାଚୀର ବେଷ୍ଟିତ ଚଉପାଶେ । ନୃକରୋଟି,
ନର ଅସ୍ଥି ନରଶିର ଦଶନ ସଂଯୁକ୍ତ
ମାଳ ମାଳ ସ୍ଥିତ କାହିଁ ସ୍ତୂପାକାରେ ଭସ୍ମ
ଡମ୍ବରୁ ବିଷାଣ ଆଉ ବିଶାଳ ତ୍ରିଶୂଳ
ରହିଛି ପ୍ରକୋଷ୍ଠେ ଏକ ସେ ପ୍ରାନ୍ତର କୋଣେ ।
ତାଣ୍ଡବ ନର୍ତ୍ତନେ ଚଉଁ ବଳାନ୍ତି ସେ ଯେବେ
ଭୈରବର ବେଶେ ସାଜ ଭୈରବୀ ସଙ୍ଗତେ
କ୍ରୀଡ଼ନ୍ତି ଏ ପୁରେ ଅଯି," ଭଷିଲେ ଶଙ୍କରୀ,
"ଯେ ନୃତ୍ୟ ଭୂଷଣ ଏହା ଦେଖୁଛ ଯା ଏଥି ।"
ଅଦୂରେ ବାହାର ଦ୍ୱାରେ ଶୁଣିଲେ ଶବଦ
ମହା କୋଳାହଳପୂର୍ଣ୍ଣ ଚକ୍ର ର କୁନାଠ
ପୁଛିଲେ ଧାଗଦେ ରାଣୀ ସଖଙ୍କୁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ
"ଏକି ଶବ୍ଦ ମାଗୋ," "ଆସ ଦେଖିବ ମୋ ସଙ୍ଗେ"
ଉତ୍ତର ସର୍ପିତେ ସଖୀ ନେଇଗଲେ ପୁରେ;
ଦୂରୁ ଦେଖି ଦ୍ୱାରପାଳ ବୀରଭଦ୍ର ବୀର
ଚଣ୍ଡତେଜା ଉଗ୍ରମୂର୍ତ୍ତି, ଦେଖି ଯଥା ଦୂରୁ
ଦ୍ୱାରୀ ରଜ ଆଗମନ ସଶଙ୍କ, ତେସନେ
ପ୍ରଣମନ୍ତେ "କି ଆଦେଶ କହ ମା ଏ ଦାସେ"
କହନ୍ତେ, କହିଲେ ସତୀ "ଅନର୍ଗଳ କର
ତ୍ୱରା ଦ୍ୱାର, ପ୍ରବେଶିବ ପୁରେ" "ଯେ ଆଜ୍ଞା ମା"
ବୋଲି ଦ୍ୱାରୀ ଖୋଲି ଦେଲା ଦ୍ୱାର ପୂତଗନ୍ଧ
ତହୁଁ ନାଦାଇନ୍ତି ହେଥି, ଅସନ୍ତେ ବେଧିଲେ
ସତୀ ମାପ୍ତା ବଳେ ନାଶା ପଥ ସମସ୍ତଙ୍କ,
ପ୍ରବେଶନ୍ତେ ଦ୍ୱାରେ ଦୂରୁ ଆସିଲେ ଦଉଡ଼ି
ପୁରୁଁ, ମକ୍ଷିକା ଆମିଷ ଗନ୍ଧେ ଯଥା, କିମ୍ବା
ଶ୍ମଶାନେ ଶକୁନି ଶିବା! ଶବ ଦେଖି ଦୂରୁ
ଆସନ୍ତି ଦଉଡ଼ି ଯଥା ଗନ୍ଧ ପାଇ ଲୋଭେ
ଡାକିନୀ ଯୋଗିନୀ ଆଦି ପିଶାଚିନୀ ଦଳ,
କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଦେଖି ସତୀଙ୍କୁ ସହସା
ପଳାଇଲେ ତ୍ୱରା ତହୁଁ ପଳାନ୍ତି ଯେସନେ
ଉଦୃଂଶ ଫଣିନୀ ଦେଖି ବିନତା ନନ୍ଦନେ ।
ଦେଖିଲେ କୌତୁକେ ସର୍ବେ ସତୀଙ୍କ ପ୍ରସାଦେ
ଇନ୍ଦୁମୁଖୀ ଇନ୍ଦୁ ବଧୂ ନିର୍ଭୟେ ସରବେ ।
ଉଲ୍ଲଙ୍ଗିନୀ ଯୋଗିନୀଙ୍କ ବିଭତ୍ସ ରହସ୍ୟ——
ଗଳେ କାର ସଦ୍ୟ ଛିନ୍ନ ନରଶିର ମାଳା
ରକ୍ତ ସ୍ରାବୀ, ନୃକରେଷ୍ଟ ପ୍ରକୋଷ୍ଠେ ବଳୟ;
ବାହୁ ଯୁଗ୍ମେ ନର ଅନ୍ତ୍ର ଅନନ୍ତ ଆକାର
ନର ହୃଦପିଣ୍ଡ କଣ୍ଠେ କୁଣ୍ଡଳ କାହାର ।
କେହି ଦୋଳାଇଛି କର୍ଣ୍ଣେ କର୍ଣ୍ଣଫୁଲ କରି
ନର ଫୁଲକଲିକାକୁ ଫୁଲାଇ ଫୁତ୍କାରେ ।

ସୁବାସିତ ତୈଳ ସିକ୍ତେ ନରରକ୍ତ ନବ-
ମେଦ କାହାର ବା, ରକ୍ତ ବିନ୍ଦୁ ସୁଶୋଭିତ
ସିନ୍ଦୁର ସୀମନ୍ତ, ନର ଅନ୍ତ୍ର ବିଲମ୍ବିତ
ଉନ୍ନତ ନିତମ୍ବେ । ସମେଦ ଝିଲ୍ଲୀକୁ କେହି
ସୁକ୍ଷୀନ ବସନ କରି, ଲଜ୍ଜାଶୀଳା ପ୍ରାୟେ
ଆବରିଛି ଯୋନି ଜାନୁ ଊରୁ ଯୁଗଳ ।
(ମରି ଯାଉଥାଏଁ ଦେଖି ନିର୍ଲଜ୍ଜର ଲଜ୍ଜା ।)
ପିନ୍ଧିଛି କେ ଗଳେ କେହି ମାଂସ ପୟୋଧରେ
ଅସ୍ଥିରୁ ଆକାର, ମଳ ମୂତ୍ର କ୍ଲେଦ ଆଦି
ସୁବାସିତ ସୁଶୀତଳ ଚନ୍ଦନ ସମାନ.
ଦୁର୍ଗନ୍ଧେ ଯାହାର ମାଛି ସୁ ସୌରଭେ ଅଳି
ଯଥା ଆସନ୍ନ ଦଉଡ଼ି ଭଣ ଭଣ କରି,
ପଟଳ ପଟଳେ ଚଉପାଶ୍ୱ ଇତସ୍ତତଃ ତହିଁ,
ଓଘର ତାଙ୍କୁ ବ୍ୟସ୍ତବ୍ୟସ୍ତ କରନ୍ତି ନିତାନ୍ତ;
ରୂପଛଟାକୁ ବା କାହି ପଟାନ୍ତର ଭବେ
ଅନୁପମ ରୂପର ବା କି ଦେବ ଉପମା
ଜକ୍ଷି ମଞ୍ଜି ପ୍ରାୟେ କେହି ତହିଁ ତତୋଧିକ
ହାଣ୍ଡି ତଳ କଳା ଜିଣି ଗୌରାଙ୍ଗୀ ରୂପସୀ
ବଙ୍କିମ ମୁଖର ଭଙ୍ଗୀ ବର୍ଣ୍ଣନା ଅତୀତ
ଆକର୍ଣ୍ଣ ବିସ୍ତୃତ ପଂକ୍ତି ଅଧରୋଷ୍ଠ ମୋଟ
ସୁରମ୍ୟ ଦଶନ ଛଟା ସେ ମୁଖ ଗହ୍ୱରେ,
ଗୋଲଆ ଗୋଳର ପ୍ରାୟେ ଦନ୍ତୁରୀଙ୍କୁ ଦେଖି
ଶୂକର ପରମେ ଭୟେ ଅରଣ୍ୟେ ପଳାଇ
ଭୂତଳେ ପାତନ୍ତି ମୁଖ ପଙ୍କିଳ ସଲିଳେ ?
ଏ ଛବି ଦର୍ଶନେ ମନେ ଏପରି ଆସଇ
ଜିହ୍ୱା ଖାଦ୍ୟ ସ୍ୱାଦେ ରତ, ଚଳେ ଅବିରତ
ନଦୀ ଜଳ ଚପଳ ଯଥା, ଡାକିନୀଙ୍କ ମୁଖେ,
ଡମା ଡ଼ମା ଚକ୍ଷୁ ଦେଖି ଅରକ୍ତ ବରଣ
ମନେ ହୁଏ ସୃଷ୍ଟି ତାଙ୍କ ମନୋହର ନେତ୍ରେ
ସୃଜି ଥିଲେ ପରେ ସୃଜି ନକ୍ଷ ମହିଷର

ଖର୍ବ ନାସା, ନାସାଅଗ୍ର ସ୍ଥୂଳ; ସଟା ପ୍ରାୟେ
କେଶ କାଳ କଣ୍ଟକ ଅଙ୍ଗ ଜଟା ପାଂଶୁ
ଗୋ । ଟୋପି ହୋଇଅଛି ଜାହିଁ, ମନେ ହୁଏ
ଦେଖି ଛୁଇଁ ନାହିଁ ପ୍ରସାଧନୀ ଏ କେଶକୁ
କେବେ ଜନମ ଦିନରୁ ଅଙ୍ଗ ଯାଏ ତାର
ନିଶ୍ଚେ; ଅହୋ ! କି କଦର୍ଯ୍ୟ ବିକଟାଳ ରୂପ ।
ଭୀଷଣ ଦଶନ ଅନେକେ ଭୀଷଣ ଦର୍ଶନା,
ନଚାଏ ଆନନ୍ଦେ କେହି ନର ଶିର ହସ୍ତେ
ଅଶିବ ପଃହ୍ୱ ଯଥା ସଧବା ମରଣେ
ଅଛି ଅଛି ହାସ ହସି ବିକଟ ବିଭ୍ରମେ,
ଗାଏ କେହି ଶ୍ରୁତିକଟୁ ଗର୍ଦ୍ଦଭର ସ୍ୱରେ,
ଗରଜେ ଚକାରେ, କେହି କ୍ଷୁଧାରେ ବାହୁଟେକି
ହୁହୁଙ୍କାରେ ଗତ ଦେଇ ଉନ୍ମାଦିନୀ କେହି
ଲକ୍ଷ୍ୟ ଶୂନ୍ୟ ଏକାଗ୍ର ଚେତନେ ଦୌଡ଼ି ବୁଲଇ,
ଟଳି ଢଳି ନେଶା କରି ସୁରାପାନ ହେତୁ
ପ୍ରମତ୍ତ ପ୍ରମଦା କେହି ଉଦ୍‌ଗାର ଗିଳୁଛି
ପୁନଃ ପୁନଃ ଦୁଇ କରେ, ରୁଧିର କର୍ଦ୍ଦମେ
ସିକ୍ତ ସର୍ବ କଳେବର ବିକ୍ଷିପ୍ତ କୁନ୍ତଳ-
ରାଶି କାହାର ପଡ଼ିଛି ଇତସ୍ତତ ମୁଖେ
ପୃଷ୍ଠେ, ନୃକପାଳେ ମୁହୁର୍ମୁହୁ ସୁରା ପିଏ
ଦକ୍ଷକରେ କେହି, ବାମକରେ ମହାମାଂସ
ବକ୍ର ଦନ୍ତେ ଛିଙ୍କି, ଅସ୍ଥି ସହ ମାଂସ ପିଣ୍ଡେ
ଭକ୍ଷେ କଡ଼ମଡ଼େ, ପିଇ ଉଲ୍ଲାସେ କେହି
ସୁରା ସଙ୍ଗେ ମଳ ମୂତ୍ର ଘୃଣା ଶୂନ୍ୟ ଚିତ୍ତେ,
ବସି ଶିରୁ କାଟି ନେଇ ସଡ଼ ସଡ଼ ଖାଏ ।
ବିକୃତ-ବଦନା କେହି ଯକୃତ-ଲାଳସୀ
ଯକୃତ ଆଶାରେ, ନଖାଘାତେ ଶୂର୍ପଣଖା-
ଶବୋଦର ଚିରେ, କେହି ଅଦୂରେ ନିଷ୍ଟିନ୍ତ
ଟମଳ ଅନ୍ତ୍ରକୁ ଖାଏ କରାଳ ଲୋଚନା
ନିର୍ମଳ ବଦନେ ବସି ଚୋବାଇ ଚୋବାଇ

ଘାଣ୍ଟିଆ ବନାଇ ଶାଏ ଦାମ୍ଫୁଡ଼ି ଲମ୍ବାଙ୍ଗେ ।
କି ବିଭତ୍ସ ମହୋତ୍ସବ ଅହୋ ! ଦେଖିବାର
ଥାଉ, ଶୁଣିଲେ ଶାଙ୍କୁଲି ହଟେ କଣ୍ଟକିତ
ତନୁ ପ୍ରାୟେ ରୋମ ମୂଳ ମାନ, ଯେଣୁ ମୋର୍ଡ଼
ବାନ୍ତ ମାତ୍ର ଶୁଣିଲେ ସେ କଦର୍ଯ୍ୟ ଭୋଜନ;
ଦେଖିଲେ ଅଦୂରେ କାହିଁ ପଡ଼ିଅଛି ଶବ-
ରାଶି, ପର୍ବତ ଆକାରେ ! ସଦ୍ୟ ମୃତ କେହି
ଅଦ୍ୟାପି ରହିଛି ଅଙ୍ଗେ ବେଶ ଭୂଷା ଆହା !
ମଟନ ନୂଏ ଦେଖି ଯେସନେ ସମ୍ମୁଖେ ସୁପ୍ତ ଛବା,
ମୁକୁତା-ଶୁକ୍ତିକା ମୁକ୍ତ ମୁକ୍ତା ଯୁକ୍ତ ଯଥା
ବିକ୍ଷିପ୍ତେ ପଡ଼ିଛି କେତେ ସେ ପୁର ପ୍ରାନ୍ତରେ
ଛିନ୍ନ ଅଙ୍ଗ ବାହୁଦଣ୍ଡ ପାଦ ଅଦ୍ଧ,ଶିର
ସଣ୍ଡିରଣ୍ଡ, କାହିଁ କଣ୍ଠ ଅଙ୍ଗ କାହିଁ ସଙ୍ଗେ
ସଂଲଗ୍ନ ଶିଥିଲେ ।ମାଂସ ବିଗଳିତ ଧଡ଼
ପଡ଼ିଛି କା ପାଶେ ତଚ ଖୋଲ ପ୍ରାୟେ ଫୁଲି
ସଢ଼ୁଛି କେ କାହିଁ, କାର ବାହାର ପଡ଼ିଛି
ମଳ ଭର୍ତ୍ତି ମଳଦ୍ୱାରୁ. ଯୋନି ଯୋନି ମୁଖୁ
ରକ୍ତ ଜଡ଼ୁ ନିଜ ନିଜ କୁକ୍ଷିରୁ ବାହାରେ;
ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ କୀଟ ହଳ ହଳେ ଖେଳୁଛନ୍ତି
ମଳଦ୍ୱାର ମୁଖେ, ସାଧ୍ୟ କାର ତିଷ୍ଠୁ ତହିଁ
ଉତ୍କଟ ଦୁର୍ଗନ୍ଧେ, ଅସଂଖ୍ୟ ମକ୍ଷିକା ବୃନ୍ଦ,
ଭଣ ଭଣ କରି ଉଡ଼ି ବସନ୍ତି ତା ପରେ
କି କଦର୍ଯ୍ୟ ଦୃଶ୍ୟ ଅହୋ ! ଦେଖିଲେ ଯାହାକୁ
ନ ରୁଚଇ ଅନ୍ନଜଳ କିଛି କ୍ଷଣ ଯାଏ
ସ୍ମୃତି ପଥେ ପୁନଃ ପୁନଃ ଦେଖିଲେହେଁ ତାକୁ
ପଡ଼ଇ ସେ ଗନ୍ଧ ମନେ ଅବି ଜାଗରଣେ,
ଲାଗି ରହିଥିଲା ପ୍ରାୟେ ନାସାରନ୍ଧ୍ରେ ତାର,
ନିଦ୍ରା କାଳେ ସ୍ୱପ୍ନ ଭଳି ଦେଖୁଥିବ ପୁଣି
ଚମକି ସଭୟେ ସେହି ଲୋମହର୍ଷ ଦୃଶ୍ୟ ।
ସ୍ତମ୍ଭୀଭୂତ ପ୍ରାୟ ହୋଇ ବିସ୍ମୟେ ଅଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟେ,
କିଛି ସେ ତ ଶଙ୍କରୀଙ୍କୁ କହିଲେ ରୋହିଣୀ
"କ୍ଷମା କର କ୍ଷେମଙ୍କରି ! ଚାଲ ଅନ୍ୟପଥେ
ନ ପାରିବ ଦେଖି ଆଉ ଏ ବିଭତ୍ସ ଦୃଶ୍ୟ ।
ନିଜେ ଯାଇ ନ ଦେଖିଲେ ଏ ଅଦ୍ଭୁତ ପୁରୀ,
କରି ନ ପାରିବ କେବେଁ କଳ୍ପନା ଏହାର
ଶୁଣିଲେ ହେଁ ସୁବିସ୍ତାରେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ମୁଖରୁ;
ଭାବି ନ ଥିଲି ମାଗୋ ! ସ୍ୱପନରେ କେବେଁ
ଏମନ୍ତ ଯେ ପୁରୀ ଅଛି ବିଧାତା ସୃଷ୍ଟିରେ ।
ଏ ଦୃଶ୍ୟ ଦର୍ଶନେ ଜ୍ଞାନ ହେଲା ହୃଦେ ଧ୍ରୁବ
ଅସମ୍ଭବ ବୋଲି କିଛି ନାହିଁ ଏ ସଂସାରେ,
ଶୁଣିବାକୁ "ଅସମ୍ଭବ" ଶବ୍ଦ ମାତ୍ର କିନ୍ତୁ
ଛାର ଗଲ୍ପ ସ୍ୱପ୍ନ ପ୍ରାୟେ ନିରର୍ଥକ ଏହା ।"
"ଯା କହିଲୁ ସତ୍ୟ ଝିଅ" କହିଲେ ଶଙ୍କରୀ,
"ଅସମ୍ଭବ ବୋଲି କିଛି ନାହିଁ ଏ ସଂସାରେ,
ପ୍ରକୃତରେ ଅସମ୍ଭବ ନୁହେ କିଛି ଭବେ,
ବୁଝି ନ ପାରଇ ଯେହୁ ଅଳ୍ପମତି ହେତୁ
ଅପକ୍ୱ ଜ୍ଞାନର ବଶେ କହେ 'ଅସମ୍ଭବ',
ପକ୍ୱ ଜ୍ଞାନୀ ନ କହନ୍ତି 'ଅସମ୍ଭବ' କେବେ";
"କାହାର ଏ ପୁରୀ ମାଗୋ ! କାହୁଁବା ଅସନ୍ତି
ଏତେ ଶବ; କିଏ ବା ଏ ବାମାଦଳ (ଛି ଛି
ମୁହିଁ ଯୋଡ଼ୁ ନାହିଁ ଜାଣ) ନ ପାରଇ ଭେଦି
କିଛି ଏ ଗୂଢ଼ ରହସ୍ୟ, ହେଅମ୍ମା ବୁଝାଇ
ଦୟାମୟି ! ଦୟାକରି ଏ ଦାସୀକୁ ତାରେ" ।
କହନ୍ତେ ରୋହିଣୀ ହସି ଉତ୍ତରିଲେ ସତୀ
"କ୍ରମେ କ୍ରମେ ବୁଝିବୁ ମା ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧରି ରହ ।"
ଏତେ କହି ସତୀ ଏକ ଦିବ୍ୟ ଦେବାଳୟେ
ନେଇ ଗଲେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଅନ୍ୟ ପଥେ ଯାଇ ।
'କଙ୍କାଳିନୀ' ନାମେ କାଳୀ ପ୍ରିୟ ସହଚରୀ
କଙ୍କାଳ- ଭୂଷଣ-ପ୍ରିୟା, ମନ୍ଦିର ଦୁଆରେ
ଦେଖି ସତୀଙ୍କୁ ସହସା, ସମ୍ମୁଖେ ନମି,

ଜଣାଇଲା ଦାସୀ ଯେଣି ସମ୍ବାଦ ଅମ୍ବାଙ୍କୁ,
"ବହୁ ଭାଗ୍ୟ ବଳେ ଅହୋ !" ସ୍ୱପ୍ନ ଦେବୀ ପୁଣି
'ସ୍ୱାଗତ ସ୍ୱାଗତ' କହି, ଦେବୀଙ୍କୁ ସମ୍ଭାଷି,
ପୁଛିଲେ ସଙ୍କେତେ "ସର୍ବେ ଯିବେତ ଦେଖିଛନେ?
ସ୍ଥିରଃ କଣ୍ଠେ ଜଣାଇଲେ ସମ୍ମତ ଶଙ୍କରୀ !
ପ୍ରବେଶି ମନ୍ଦରେ ସର୍ବେ ଦେଖିଲେ କୌତୁକେ
ସାମାନ୍ୟ ରମଣୀ ବେଶେ ମସୀ-ଶ୍ୟାମ-ଶ୍ୟାମା
ଆସନ୍ତି ବାହାର ପୁରୁ ତ୍ୟଜି ନିଜ ବେଶ;
ନିରେଖି ଏ ବେଶେ ଦୂରୁ ଶ୍ୟାମାଙ୍କୁ ହର୍ଷିତେ
ଭାଷିଲେ ସପତ୍ନୀ ସତୀ "ଏ ମୋହନୀ ବେଶ,
କାହିଁ ଅଜି, ରୂପ ଦେଖି ମାତି ଯିବେ ରତି-
ପତି ଯଦି" ? "ଉପହାସ କଥା କିପାଁ କହ
ଗୋ ସୁନ୍ଦରି ! ଏ ରୂପେ କି ରସିବେ ସେ" ସତୀ
ପ୍ରତି ଅଙ୍ଗୁଳି ନିର୍ଦ୍ଦେଶି, ସ୍ୱପ୍ନଦେବୀ ଅଡ଼େ
ଚାହିଁ ଭାଷିଲେ ଶ୍ୟାମାଙ୍ଗୀ, "କହତୋ ତ୍ରିପୁର
ଦେବ, କାହା କଥା ସତ ? ବସିଛେ ଉସନ୍ତ
ଦେଖି ଗୋରୀ କବା କାଳୀ;" ଅଲିଙ୍ଗିଲେ ହସି-
ହସି ପରସ୍ପରେ ତହିଁ, ପ୍ରଣମିଲେ ସଖୀ
ସର୍ବେ, ଅଶିଷିଲେ ଶ୍ୟାମା, ଚାହାଇଲେ ସଖୀ
ସର୍ବେ ଏକ ଏକ କରି ଅଗମନ ହେତୁ
ଅତି ସଂକ୍ଷେପେ ଜଣାଇ । ଯେନି ଗଲେ ସଙ୍ଗେ,
ଶ୍ୟାମା ନୃତ୍ୟାଳୟେ ସର୍ବେ ହୂଗି 'ଉଗ୍ରଚଣ୍ଡା'
ନାମେ ମାର୍ତ୍ତଣ୍ଡ-ନୟନା; ଖୋଲି ଦେଲା ରୁଦ୍ଧ
ଦ୍ୱାର ଦେବୀଙ୍କ ଆଦେଶେ; ନାନାଜାତି ସର୍ପ
ଦୀର୍ଘକାୟ ସ୍ଥୂଳ କ୍ଷୀଣ କୃଷ୍ଣ ପୀତ ଆଉ
ଶିରେ ମଣି ଯାପ ପ୍ରାୟେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଜ୍ୱଳନ୍ତ;
ଫୋଁ ଫୋଁ ସ୍ୱନେ ମୁହୁର୍ମୁହୁ ରସନା ଦର୍ଶାଇ
ଗୃହିଲେ ତତ୍କଣେ ସର୍ବେ ଫଣା ତୋଳି ଦ୍ୱାରେ
ଝଳଣିରେ ମଣିତାଙ୍କ ଶୋଭିଲା ଯେସନ,
ତାରକା ଶୋଭିତ ନଭ ପ୍ରତଦ୍ଧମ ଯଥା

ସ୍ୱଚ୍ଛ ସରୋବର ଗର୍ଭେ ମୃଦୁଳ ହିଲ୍ଲୋଳେ ।
ସ୍ତମ୍ଭୀଭୂତ ହୋଇ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖନ୍ତି ସଖୀଏ
ଡାକିଲେ ଏକାଳେ ଶ୍ୟାମା "ସରଳା" "ସରଳା,"
ସଫଣ ଫଣିନୀ ଏକ ଫଣୀ ସଙ୍ଗେ ତାର
ଚିରଳା ବାଳିକା ପ୍ରାୟେ ଆସିଲା ସ୍ୱଂପଟ
ଲଟପଟ ଶ୍ୟାମା ପଦେ ତୋଳିଦେଲା ଫଣା
ମଣିମୟ ଛତ୍ର ଯଥା, ରାଣୀ ଶିରେ ଶୋଭେ,
ଶୋଭିଲା ତେସନ; ତହୁଁ ଆଲିଙ୍ଗି ସସ୍ନେହେ
ସଙ୍କେତେ ବୋଇଲେ ଶ୍ୟାମା ଯିବାକୁ ବିବରେ;
ସର୍ପ ସଙ୍ଗେ ସର୍ପ ବଧୂ ଧାଇଁ ବଳି ଯେନ
ଚାଲିଗଲା ସ୍ୱ ବିବରେ ସେ ସଙ୍କେତ ମତେ ।
ତହୁଁ ଖଣ୍ଡେ ଅଗ୍ରସରି ଶ୍ୟାମା ସଙ୍ଗେ ସର୍ବେ
ପକ୍ଷୀ କୋଳାହଳ ରବ ଶୁଣିଲେ ଅଦୂରେ;
ଯାଉଁ ଯାଉଁ କ୍ଷଣ ପରେ, ଦେଖିଲେ ସମ୍ମୁଖେ
ବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାନ୍ତରେ ଏକ, ମହୀରୁହ ଗଣ
ବହୁବାହୁ, ଜରାଜୀର୍ଣ୍ଣ, ପୁରାତନ, କେହି;
ପକ୍ଷୀ ଚଞ୍ଚୁ, ପୁଚ୍ଛ, ନଖ, ରକ୍ତ କ୍ଳେଦ ପଙ୍କ
କେହି ତାଙ୍କ ମଳ ତ୍ୟାଗେ ଦିଶନ୍ତି କଦର୍ଯ୍ୟ,
ଭଙ୍ଗାକାଠେ ଝୁଣ୍ଟି ପ୍ରାୟେ ଚହିତ କୁତ୍ସିତେ ।
ଅସଂଖ୍ୟ ପେଚକ, ଚିଲ, ବାୟସ, ଶକୁନ,
ଶବାହାରୀ ପକ୍ଷୀ ଯେତେ ହାତଗିଲା ଆଉ,
ମନେ ହୁଏ ଦେଖି ଯେତେ ପାପ ସଂସାରର
ରୁଣ୍ଡ ହୋଇଛନ୍ତି ଅସି ଏକଦେଶ ଏଠାରେ;
ମହା କୋଳାହଳେ ରବ ତେଣେ ମେଲି କେହି
ବସେ କେହି ଶାଖେ ତାର କ୍ଳେଦଲଗ୍ନ ଚଞ୍ଚୁ
ବସିଛନ୍ତି ଶାଖା ଲମ୍ବି ଗୁଞ୍ଜା ଗୁଞ୍ଜି ହୋଇ !
ଭୀଷଣ ପ୍ରାନ୍ତର ଏକେ ପକ୍ଷୀରବେ ପୁଣି,
ଅମା ଯାମିନୀରେ ଯଥା ନୀରଧର ରବ
ହୁଅଇ ଭୀଷଣତର, ସେ ଘୋର କାନ୍ତାରେ
ଶ୍ୟାମାଙ୍କୁ ନିରେଖି ହର୍ଷେ ନାଚି ଉଠ ପକ୍ଷୀ

ଉଡ଼ିଲେ ଆକାଶେ ସର୍ବେ କିଳିକିଳା ରବେ
ସୃଜଣ କୃତ୍ରିମ-ମେଘ ରୋଧି ରବି-ରଶ୍ମି ।
'ଉଗ୍ର ଚଣ୍ଡା' ଖଣ୍ଡା ଟେକି ଦେଖାନ୍ତେ ସମ୍ମୁଖେ
ଉଡ଼ିଗଲେ ପକ୍ଷୀଗଣ ବୃକ୍ଷ ଛାଡ଼ି ତହୁଁ
ଦଳେ ଦଳେ ସେ ସଙ୍କେତେ ଦୂରୁ ଦୂରାନ୍ତରେ ;
ବାୟୁ ଯୋଗେ ମେଘ ଯଥା ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ହୋଇ;
ଅଭିନବ ଦୃଶ୍ୟ ଏକ ଅତି ଅଦ୍ଭୁତ,
ଅସିଲା ଏ ଅଭିନୟେ ଦେଖିଲେ ସମ୍ମୁଖେ
ସ୍ଥରୀର ବେଷ୍ଟିତ ପ୍ରସ୍ଥ ମଧ୍ୟେ ନାରୀ ଜଣେ
କଙ୍କାଳ ବଦନୀ ନାମ 'କପାଳିନୀ' ଯାର
ତପ୍ତ ସୂର୍ମୀକର ସମ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ନୟନା,
ଘନ କୃଷ୍ଣ କାନ୍ତି, ଗଳେ ନୃ-କପାଳ ହାରେ,
ଶୋଭନ୍ତି ବଳାକା ପଂକ୍ତି ଜୀମୂତେ ଯେସନ,
ବସନ ଭୂଷଣ ଅଙ୍ଗେ ଭୁଜଙ୍ଗ ନିର୍ମୋକ-
ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ଶ୍ୱେତ ମେଘ ନୀଳ ନଭେ ଯଥା;
ପ୍ରଣମି ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗେ ଉଠି ଖୋଲିଦେଲା ଦ୍ୱାର
ପ୍ରବେଶିଲେ ପୁରେ ସର୍ବେ ରକ୍ଷିଣୀ ସହିତେ ।
ପଡ଼ି ଅଛି ଶୂନ୍ୟ ପୁର କେହି କେଣେ ନାହିଁ
ଶୂନ୍ୟ ରଙ୍ଗାଳୟ ଯଥା ଅଭିନୟ-ବିନା;
ଶ୍ୟାମାଙ୍କ ସଂକେତ ପାଇ କପାଳିନୀ ତହୁଁ
ଫୁଙ୍କିଲା ବିଷାଣ ଏକ ଗମ୍ଭୀର ନିର୍ଘୋଷେ,
ସେ ଭୈରବ ରବ ଶୁଣି, ଯେ ଯେଉଁଠାରେ ଥିଲେ;
ଭେରୀ ରବେ, ଶୁଣି ଯଥା ପ୍ରସ୍ତୁତ ସଂକେତ
ସୈନ୍ୟେ ସୈନ୍ୟ-ବାସୁ ଯଥା ଆସନ୍ତି ଦଉଡ଼ି
ତ୍ୟଜି ନିଦ୍ରା, ଖାଦ୍ୟ, କ୍ରୀଡ଼ା, ମଳ ତ୍ୟାଗ କେହି
ଆସିଲେ ଯୋଗିନୀ ଆଦି ଡାକିନୀ ପିଶାଚୀ
ବାୟୁ ବେଗେ ହୁହୁଙ୍କାର ଛାଡ଼ି ଛାଡ଼ି ଦୂରୁ
ଅସ୍ତାଗତ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଆଡ଼ୁ ବିମାନ ମାର୍ଗରେ;
ବିମାନ ଗୃହିଣୀ ସର୍ବେ ଉଦ୍ଧତ ଗମନା,
ବୃଷ୍ଟି ହୋଇଗଲେ ଯେଣେ ଅଗ୍ନିବୃଷ୍ଟି ଦାୟେ,
କେନ୍ଦ୍ର ଛାଡ଼ି ଉଲ୍କାଗଣ ପଡ଼ିଲେକ ଝଡ଼ି ।
ଆକାଶରୁ ଧରାପୃଷ୍ଠେ ସନ ସନ ଶବ୍ଦେ
ଯୁଗପତେ ତ୍ୟକ୍ତ କମ୍ପା ଅସଂଖ୍ୟ ହାଉଇ;
କମ୍ପିଲା ମେଦିନୀ ତାଙ୍କ ବିକଟ କୁହାଟେ
ଚମକିଲା ଦଶଦିଗ ଚକ ମକ କରି,
ମନେ ହେଲା ଦେଖି ଯେହ୍ନେ ଭୀମ ଘନ ଘୋଟେ
ସତାରକା-ଆକାଶ କି ପଡ଼ି ଯିବ ତୁଟି ।
ପ୍ରଦର୍ଶାଇ ଯଥାବିଧି ସମ୍ମାନ ଶ୍ୟାମାଙ୍କୁ
ସଖି, ସଖି ସହଚରୀ ସ୍ୱପ୍ନଦେବୀ-ଆଦି
ପଶିଗଲେ ଏକେ ଏକେ ପୁର ମଧ୍ୟେ ସର୍ବେ
ଆପଣା ଆପଣା ସ୍ଥାନେ ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ହର୍ଷେ,
ନିମନ୍ତ୍ରିତ ବ୍ୟକ୍ତି ଯଥା ଉତ୍ସବ ଆଳୟେ
ଭବ-ଉତ୍ସବ-ଦର୍ଶନ-ଆଶାରେ ଉଲ୍ଲାସୀ ।
'ଶ୍ୱାନମୁଖୀ' ନାମେ, ଏକ ଶ୍ୱାନମୁଖାକୃତି-
ବାଳା, ଶ୍ୟାମାଙ୍କ ସଙ୍କେତେ, ଭୁକିଲା କୁକ୍କୁର
ପ୍ରାୟେ ଭୋ ଭୋ ରବ କରି, ଆସିଲେ ଦଉଡ଼ି,
ଫେରୁ ଶୃଗାଳ ଶ୍ୱାନାଦି ଶବାହାରୀ ପଶୁ
ଦଳେ ଦଳେ ଲୋଳ ଜିହ୍ୱା ଧକାଇ ଧକାଇ
ହଲାଇ ବନ୍ଧନ ପୁଚ୍ଛ ବେଢିଲେ ତାହାଙ୍କୁ ।
ଅନ୍ୟ ଏକ ଦିଶ ଚାହିଁ ଶ୍ୟାମାଙ୍କ ସଙ୍କେତେ
ଉଠିଲା, 'ନେଙ୍କୁଡ଼ଶୁଣି' † ନାମେ ଖ୍ୟାତ ତହୁଁ;
ଆବରିତ ସର୍ବ ଅଙ୍ଗ ଛିଣ୍ଡାକନା ଦେଇ
ଧଳା, କଳା, ପୀତ, ଛିଟ ବିବିଧ ବର୍ଣ୍ଣର
ବାୟୁ ଯୋଗେ ଶୋଭେ ଚୀର କେତନ ପରାୟେ;
ଗୁହୁଁ ଗୁହୁଁ ପୂରିଗଲା ନଭ କୋଳାହଳେ
ଗୃଧ୍ର ଚିଲ ହାଡ଼ଗିଲା କିଳିକିଳା ରବେ ।

† ଡାକିନୀର ନାମ ।

ଶବ ଶଯ୍ୟା 'ଶବାସନ' ନାମେ ପିଶାଚୀ
ଉଡ଼ିଯାଇ ଶୂନ୍ୟେ ତହୁଁ ଶ୍ୟାମାଙ୍କ ସଙ୍କେତେ
କ୍ଷଣେ କ୍ଷଣ-ପ୍ରଭା ପ୍ରାୟେ ମିଶିଗଲା ନଭେ,
ଦେଖୁଁ ୨ ଶୂନ୍ୟମାର୍ଗୁ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଶବ
ପ୍ରଭଞ୍ଜନ ବଳେ ଯଥା ସୁପକ୍ୱ ରସାଳ
ଚ୍ୟୁତ ପଡ଼ିଲା କ୍ଷଣେ ପୃଥିବୀଖଣ୍ଡେ ପୁରି,
ବାଜିକର ବାଜି ପ୍ରାୟେ କାହୁଁ ଏ ଅସନ୍ତ
କିଛି ନ ପଡ଼ିଲା ଜାଣି । ବିସ୍ମୟେ ସାଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ
ସର୍ବେ ବିସ୍ଫାରିତ ନେତ୍ରେ, ଦେଖନ୍ତି ଅଦ୍ଭୁତ-
ଦୃଶ୍ୟ ଅଚଳିତ ନେତ୍ରୀ ଚିତ୍ର ପୁତ୍ତଳିକା-
ଭୁଲେ ଅନନ୍ୟ ମାନସେ । ସଦ୍ୟମୃତ ଶବ
ବୃକ୍ଷଚ୍ୟୁତ ସଦ୍ୟ ପୁଷ୍ପ ପ୍ରାୟେ ପ୍ରାଣ ଛାଡ଼ି
ଛାଡ଼ି ନାହିଁ କାର ଶେଷ ଶ୍ୱାସ ଶ୍ୱସି କେହି
ଅହା ! ଦୁର୍ବଳ ପିଞ୍ଜରୁ ପକ୍ଷୀ ଉଡ଼ିଗଲା
ପ୍ରାୟେ ଯିବଲେ ସହସା, ଉଡ଼ିଗଲା ପିଣ୍ଡୁ
ଛାଡ଼ି ଚିରକାଳ ପାଇଁ, ଶେଷ ଦର୍ଶନର
ଆଶା ମେଣ୍ଟାଇ କେହବା ମୁଦିଲା ନୟନ
ଦୃଷ୍ଟେ ମହାନିଦ୍ରା କୋଳେ; ବହିଲା ନୟନୁ
ଧାରେ ଉଷ୍ଣ ଅଶ୍ରୁ ଅହା ! ହୋଇଲା ବିବର୍ଣ୍ଣ
କାନ୍ତି ସୁବର୍ଣ୍ଣ କାୟର, ହୋଇଲା ବିକୃତ
ମୁଖ ନାସିକା ନୟନ, ଅଗ୍ନି ତାପେ ଫୁଲ୍ଲ-
ପୁଷ୍ପ ଯଥା; ତବହିଁ ବିକଟେ କେହି ତୋଳା-
ତୋଳି ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ, ଥରଥର ହୋଇଗଲା ମୁଷ୍ଟି
ବଦ୍ଧ କରେ, ଗୁହୁଁ ଗୁହୁଁ ପଡ଼ିଗଲା କଳା
ସର୍ବ ଅଙ୍ଗ, ତପ୍ତ ଲୌହ ବାଲୁ ଯୋଗେ ଯଥା
ଦେଖୁ ଦେଖୁଁ ହୋଇଯାଏ କୃଷ୍ଣ ବର୍ଣ୍ଣ କ୍ଷଣେ,
ବିଗତ ହାଟକ କାନ୍ତି ତଟକା ଶବକୁ
ଦେଖି ମନେ ହୁଏ ଅହା ଶୋଇଛନ୍ତି କିବା !
ଶ୍ରବଣେ କୁଣ୍ଡଳ, ଗଳେ ଗଜ ମୋତି ମାଳା
ସୁବର୍ଣ୍ଣ କାମୁକ ଅଙ୍ଗେ ସୁକେନ୍ଦ୍ର ଭୂଷଣ

କେତେ ରକ୍ତରେ ଅଙ୍ଗ ରଞ୍ଜିତ କାହାର
ଛିନ୍ନ ଧାର ଶବଙ୍କର ରକ୍ତ ବିନ୍ଦୁ ଧାରା
ପ୍ରବାଳର ହାର ପ୍ରାୟେ ଶୁଭ୍ର ବକ୍ଷେ ଶୋଭେ
ସେ ବକ୍ଷେ ଅଧିକ ପ୍ରାୟେ ବକ୍ଷଭେଦୀ ତୀର ।
ତୂଣୀର କାହାର ପୃଷ୍ଠେ ଶରପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୋଳେ
ଭଲ୍ଲ, ଶୂଳ, ଗଦା, ତୀର; କୋଦଣ୍ଡ, ତୋମର,
ଦକ୍ଷ ଦକ୍ଷିଣତର କରେ କରବାଳ ଢାଲ,
ଧରି କେ ପଡ଼ିଛି ତହିଁ, ଉତ୍ତାନେ, କେହବା,
ଅଣ୍ଟୁ ମାଡ଼ି ଧନୁ କାଢ଼େ ରସନା କାମୁଡ଼ି,
କେହବା କବନ୍ଧ, କେହି ଛିନ୍ନ ଜାନୁ କର
ବାହାର ପଡ଼ିଛି ବଶ ମସ୍ତକୁ କାହାର,
ଅନ୍ତ୍ର ପେଟରୁ ଫୁଟି ଦୁର୍ଭେଦ୍ୟ କବଚ
ଗ୍ରୀବା ମୂଳେ, ବକ୍ଷେ ତୀର ଲାଗିଛି କାହାର
ସବଳ ସେ ତୀର ସଙ୍ଗେ ଦୃଢ଼େ କରି ଜାଣ;
ଅଦ୍ୟାପି ସେ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ମନେ ହୁଏ କିବା॥
ବିଶଲ୍ୟ କରିବା ଆଶେ ସେ ତୀରକୁ, କାର
କରିଥିଲା ଯତ୍ନ କରେ ଉପାଡ଼ିବ ବୋଲି
ନପାରି ଉପାଡ଼ି କିନ୍ତୁ ପ୍ରାଣ ପକ୍ଷୀ ଆହା !
ଉଡ଼ି ଯାଇଅଛି ତାର ପିଣ୍ଡ ପିଞ୍ଜରରୁ !
ବଙ୍କିମ ବିକୃତ ମୁଖ, ସାଙ୍କେତିକ ଚକ୍ଷୁ
କିମ୍ବା ମୂକ ସାକ୍ଷୀ ପ୍ରାୟେ (ମୁଖ ବିନା ଏକା
ସ୍ପଷ୍ଟ ମନ-ବ୍ୟଥା, ଯହିଁରୁ ପ୍ରତର
ଜଣା ମନର ସ୍ୱଭାବ) ଦିଅଇ ଜଣାଇ,
ଭୋଗିଥିଲା କି ଯନ୍ତ୍ରଣା ସେ କାଳ ମରଣେ ।
ବିଷାଦେ ନିଃଶ୍ୱାସ ଛାଡ଼ି ସୌହୃଦୀ ଶ୍ୟାମାଙ୍କୁ
ପୁଚ୍ଛିଲେ ବିସ୍ମୟେ ଦେଖି ମର୍ମଭେଦୀ ଦୃଶ୍ୟ
"ସତ୍ୟ କରି କହ ମାଗୋ ! ସତ୍ୟ କି ଏ ମିଥ୍ୟା?
ମିଥ୍ୟା, ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲ ଅବା ବୋଲିବ କେମନ୍ତେ
ପ୍ରୀତାଲୋକେ ସମନ୍ତ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ସାହାଯ୍ୟେ
ସ୍ପଷ୍ଟ ଦେଖୁଅଛି ଯାହା ପୁଣି ନିଃସନ୍ଦେହେ

ସତ୍ୟ, ନ ମାନଇ ମନ, ଯେହେତୁ ଅଯେବେ
କାହୁଁ କହ ଏତେ ଶବ, ଯୁଗପତେ ଯୁଟିବ,
ରଣ କ୍ଷେତ୍ରେ ମୃତ ପ୍ରାୟେ ଦିଶନ୍ତି ସରବେ,
ନ ଧାଉଁଛି ଦେଖି କିନ୍ତୁ ରଣକ୍ଷେତ୍ର ପାଶେ
ନ ପାରଇ ଭେଦ କରି ଏ ମାୟା କୁହୁକ
ସନ୍ଦେହ ଦୋଳାରେ ମନ ଦୋଳେ ଇତସ୍ତତଃ
ମାୟା ତେଜ ମାୟାମୟି କହ ଏ ଦାସୀକୁ,
ଦୟା କରି, ଏ ଦୃଶ୍ୟର ପ୍ରକୃତ ରହସ୍ୟ ।”
ଗୋହ୍ରଣୀଙ୍କୁ ଶ୍ୟାମାଦେବୀ କହନ୍ତି ବୁଝାଇ
“ମିଥ୍ୟା ନୁହେଁ ସତ୍ୟ-ମା ଗୋ ! ଦେଖୁଛ ଯା ଏଥି
ରଣକ୍ଷେତ୍ରେ ମୃତ ସର୍ବେ ଏହା ମଧ୍ୟ ସତ୍ୟ,
କିନ୍ତୁ ରଣକ୍ଷେତ୍ର ଯହିଁ ଅଛନ୍ତି ଏ ସବେ,
ନୁହେ ସେ ନିକଟେ, ବହୁଦୂରେ, କୁରୁକ୍ଷେତ୍ରେ,
ସ୍ୱପ୍ନଦେବୀ ସଙ୍ଗେ ଯହିଁ ଯାଉଛ ସକଳେ ।
ତହିଁ ଦେଖିବ ଖଣ୍ଡଣତର ରଣଚଣ୍ଡୀ-
କ୍ରୀଡା, ଅସଂଖ୍ୟ ଶବର ସଂଖ୍ୟା ବାରିବାରି
ପ୍ରାୟେ, ଶୂନ୍ୟେ ଶୂନ୍ୟେ ଯାଉଛନ୍ତି ଯମାଳୟେ
ଅସଂଖ୍ୟ ମାନବ । ଆର୍ତ୍ତନାଦ ଅହରହ,
ଦମ୍ଭ ଘାତକର, ରଣ ବାଦ୍ୟ ସଙ୍ଗେ ମିଶି
କମ୍ପାଏ ମେଦିନୀ, ମର୍ମ ବିଦାରକ ଦୃଶ୍ୟ,
ସ୍ୱପ୍ନଦେବୀ ପ୍ରସାଦରୁ ଦେଖିବ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ;
ଡାକିନୀ ଯୋଗିନୀ ଆଦି ଦେଖୁଛ ଯା ଏଥି
ବସିଛନ୍ତି ସ୍ଥିରଭାବେ ମହୋରଗ ମନ୍ତ୍ର-
ବଶେ ଯଥା ବିଷଧର ହୁଂସ୍ରିକ ପ୍ରଧାନ ।
ଏ ବେଶେ ତାହାଙ୍କୁ ତହିଁ ନ ପାଇବୁ ଦେଖି,
ଇଚ୍ଛାରୂପୀ ସର୍ବେ ବାୟୁକାୟ ଉପାଦାନେ
ଗଢ଼ା ତାଙ୍କ କାୟ, ଇଚ୍ଛା ଅନୁଯାୟୀ ରୂପ
ଧରନ୍ତି ସତତ, କେବେ ବା ସୁନ୍ଦରୀ ବେଶେ
ଅନଙ୍ଗ ମୋହିନୀ, ସୁଧାଧରେ ମଧୁହାସ୍ୟ .
ଶୂନ୍ୟ କକ୍ଷେ କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ, ଯୋଗୀ ମନେ
ପାରନ୍ତି ଏ ମୋହ, ଥାଉ ଅନ୍ୟ କଥା ଦୂରେ ।
ଚଉଷ କୁଷ୍ଠିତା କେବେ ଦିଗମ୍ବରୀ ହୋଇ
ବଭ୍ରମେ ଭ୍ରମନ୍ତି ବାମା ଉନ୍ମାଦିନୀ ବେଶେ
ଯଥା ଇଚ୍ଛା ତଥା ସୁଖେ ହରଷେ ନିର୍ଭୟେ,
ଦେଖାଦେଇ କ୍ଷଣେ କେବେ କ୍ଷଣପ୍ରଭା ପ୍ରାୟେ
ଉଭେଇ ଯାଆନ୍ତି ପୁଣି ଶୂନ୍ୟେ ଶୂନ୍ୟେ ତହିଁ
ଅଭକ୍ଷ ଭକ୍ଷଣେ ରତା, ଚିର ନିର୍ବିକାର ।
ମଳ ମୂତ୍ର କ୍ଲେଦ ଆଦି ଦୂଷିତେ ସତତେ,
ପୀୟୂଷୁଁ ଅଧିକାଦରେ କରନ୍ତି ଆହାର,
ଅତି ପୂତ ଖାଦ୍ୟ ତାଙ୍କ ପୂତି ଗନ୍ଧ-ଶବ,
ନ ଜାଣନ୍ତି ସ୍ୱପ୍ନେ ସୁଦ୍ଧା ଦୟା କ୍ଷମା କିସ ।
ନିର୍ଭୟା ସରବେ କିନ୍ତୁ ଡରନ୍ତି ଏ ଦେବ-
କୁଳେ ଚାଣେ, ପ୍ରଜା ରାଜକୁଳେ ଯଥା, ତେଣୁ,
ତାଙ୍କ ଭକ୍ତ ପାଶୁ ସଦା, ଭୟେ ଥାନ୍ତି ଦୂରେ,
କୁଶକ୍ତି ଶାଳିନୀ ସର୍ବେ ପରହିଂସା-ରତା;
ପରେ ଦୁଃଖ ଦେଇ କିମ୍ବା ପର ଦୁଃଖ ଦେଖି
ଲଭନ୍ତି ଆନନ୍ଦ ସଦା ତେଣୁ ଏ ଦିଅନ୍ତି
ଦୁଃଖ ନାନା ଭାବେ, ଘରେ ନିରନ୍ତର କେହ୍ଵ,
ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦରୀ ଶିଶୁ ନର ନାରୀ ଦେଖି
ଅଲକ୍ଷେ ଶୋଷନ୍ତି ପ୍ରାଣ ରକ୍ତ ସଙ୍ଗେ ତାର,
ଆର୍ଦ୍ରତା ବସ୍ତ୍ରର ଯଥା ରବି କର ରଶ୍ମି ।
ବିଷ ସମ ଖରଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼େ ଯଦି ଗି ଦେୟ
ଉପୁଜାଏ ଭେଦୋଦ୍ଗାର ସେ ଖାଦ୍ୟ ଭୋଜନେ
କଣ୍ଠା ଖାଏ ବୋଲି ‘କଣ୍ଠା ଡାହାଣୀ’ ଏ ନାମେ
ବିଖ୍ୟାତ ଜଗତେ, ଖର ଦୃଷ୍ଟି ଯାହାର
ଚାହାଁଇ ଦିଅଇ ଅନ୍ୟେ ବାତୁଳ ସ୍ୱରୂପେ ।
ବସିଛି ସମ୍ମୁଖେ ଦେଖ ଦକ୍ଷିଣେ କ୍ରୀଷିଣୀ
ମୁହୂର୍ମୁହୁ ଦେଖ ବନ୍ଧେ ଅନାଏ କେତନେ
କଙ୍କାଳୀ ‘ରସ ବାସୁଳୀ’ ବସିଛି ତା ପାଶେ
ବାମେ, ବାମା ମଦୋନ୍ମତ୍ତା ସଦା ଦିଗମ୍ବରୀ

ନିଶୀଥେ ଶ୍ମଶାନେ ଚରେ ଚଣ୍ଡ ପ୍ରେତ ଭୂତେ
ଅଧୋମୁଖେ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱପଦେ ମୁକୁଳିତ କେଶେ
ଭକ୍ଷେ ମଳ କ୍ଳେଦ ଆଦି ସଡ଼ ସଡ଼ କରି
ବିକୃତ ଶବଦ ମାରି ଶୁଣାଯାଏ ଦୂରୁଁ;
କଦାଚିତ କେହି ଯେବେ ପଡ଼େ ତା ମାରୁଡେ
ବୁଡଇ ଭେକାଳ ତାର ଜାଣିବୁ ସେବେଳେ;
ଯମ ପୁରୁ ଫେରିବା ବା ତା ମୁଖୁଁ ଫେରିବା,
ଏକ କଥା; ବହୁ ଭାଗ୍ୟେ କେବେ କେହି ଫେରେ,
ଯେ ଫେରେ ଜାଣିବୁ ହେଲା ପୁନର୍ଜନ୍ମ ତାର ।
ତା' ପଛେ ବସିଛି ଛଳେ ଦେଖ ଦୂର କୋଣେ
ଜଟାଛାଦିତା, ଶୀର୍ଣ୍ଣକାୟା ଏକ କାଳୀ ବାଳା
ଗୋଡ଼ ପରେ ଗୋଡ଼ ରଖି ଲମ୍ବାଇ ଭୂତଳେ
ପାକୁ ପାକୁ କରେ ପାଟି ତୃଷାତୁର ପ୍ରାୟେ,
ଖସି ପଡୁଅଛି ଯାର ବସନ କଟିରୁ
ସେହି 'ତିରକୁଣୀ' ନାମେ ଖ୍ୟାତ ମର୍ତ୍ତ୍ୟଲୋକେ
ଶ୍ମଶାନ ବାସିନୀ ସଦା, ଜଳ ପିଇ ଯାଇ
ଯେବେ ଶ୍ମଶାନ ଘାଟରେ କେହି ଅବା ଭେଟେ
ତାକୁ ଏବେଳେ ଅଭଗା, ଆସନ୍ନ ମରଣ
ତାର ଜାଣିଥା ନିଶ୍ଚୟ; ବସିଛି ଦକ୍ଷିଣେ—
ତାର ଦେଖ ଅନ୍ୟ ନାରୀ, ଶାଖା ମୃଗୀ ପ୍ରାୟେ
ସଦ୍ୟ ଜାତ ଶିଶୁଟିଏ ଧରିଅଛି କୋଳେ,
ଯେତେ ପିଇଲେହେଁ ପାଣି ନ ଛାଡ଼ଇ ତୃଷା
ଏହି 'ପିତାଫୁଣୀ' ଯେହ୍ନେ ଚିତାନଳେ ସେହ୍ନେ
ପ୍ରତି ରାତ୍ରେ ଜଳ ଶିଶୁ ଶ୍ମଶାନେ ନାସେଲେ;
ଶନି ବା ମଙ୍ଗଳ ବାରେ ଅମାବାସ୍ୟା ରାତ୍ରେ
ପଡ଼ଯାଏ କେହି ଅବା ତା ପଛେ ଏକାକୀ
ନ ଲେଉଟେ କଦାପି ସେ ପ୍ରାଣ ଘେନି ତହୁଁ ।
ଅଦୂରେ ନିରେଖି ଦେଖ 'ଡାକିନୀ'ଙ୍କ ଦଳ
ଭ୍ରମନ୍ତି ଏ ଦଳ ସଙ୍ଗେ ଅବାଟେ ଶ୍ମଶାନେ
ଉଗାର ଅନେକ ମୁଖୁଁ ନିଜ ଇଚ୍ଛାମତେ,
ହେଲେହେଁ ସ୍ୱଭାବ ଦୁଷ୍ଟା ନ ମାରନ୍ତି ପ୍ରାଣେ;
କେବଳ ଦେଖାନ୍ତି ଭୟ ଦେଖିଲେ ଲୋକଙ୍କୁ
ଆମିଷ-ଲୋଲୁପୀ ବାଳା ଲୋକ ହସ୍ତୁ କେବେ
ଆମିଷ ଛଡାଇ ଖାନ୍ତି, କେବେ ବା ସେପନ୍ତି
ଅସ୍ଥି ମଳ କ୍ଳେଦ ଆଦି ଲୋକଙ୍କ ଗୃହରେ,
ସଙ୍ଗୀମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଶ୍ମଶାନୀ ଦଳ ବଳ ଘେନି
ମହା ମାୟାବିନୀ—ଛାୟାମୟ ରୂପ ଯାର,
ଚାଲି ଗଲେ ପ୍ରଭଞ୍ଜନ ପ୍ରାୟେ ଚଞ୍ଚଳ,
କେବେ ଦୃଶ୍ୟ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ, କେବେ ଅଦୃଶ୍ୟେ ଦଶଇ,
ପରତେ ନ ହୁଏ ତାକୁ ଦେଖିଲେହେଁ ନୟନେ,
ବନ ଅରଣ୍ୟବାସିନୀ ଯେ ଦାଗଦେଇ ଲୋକେ
ତେଜ ତେଜ ଗୃହଭୂତେ ଭ୍ରମେ ସଦା ବାମା,
ପବନ ସହିତେ କେବେ ପର୍ବତର କୂଟେ,
ଜଳେ ବୁନ୍ଦ ତଳେ କେବେ ଜଳଚର ପ୍ରାୟେ,
କେବେ ବା ଭ୍ରମର ରୂପେ, ଫଳେ ମୂଳେ ପଶେ
ରହି ଗୁପତ ଅଲକ୍ଷେ, ସାଧଇ ଅହିତ
ସଦା ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଭବେ, ଖାଦ୍ୟ ପେୟ ବାୟୁ
ସଙ୍ଗେ ମିଶି ଏହିରୂପେ, ନାଶେ ପ୍ରାଣ ଆହା !
ଅସହ୍ୟ ଯନ୍ତ୍ରଣା ତାଙ୍କୁ ଭୋଗାଇ ଜୀବନେ
ପ୍ରବେଶି ଅନ୍ତରେ ତାଙ୍କ ଶୋଷି ରକ୍ତ ଅଙ୍ଗୁ
କ୍ରମେ କ୍ରମେ ସହଜ ବା ଇଚ୍ଛା ଅନୁଯାୟୀ ।
ଅନୁଚରୀ ବୃନ୍ଦେ ତାର ଦେଖ ଚଉପାଶେ ।
କେହି କୃଷ୍ଣ ବସ୍ତ୍ରାବୃତା, ରକ୍ତବସ୍ତ୍ରା କେହି,
କେହି ଉଲଙ୍ଗିନୀ ଚୀର ଧାରଣୀ କେହି ବା,
ବୃଦ୍ଧ ଜରାଗ୍ରସ୍ତା କେହି ଯୁବତୀ ତା ମଧ୍ୟେ
କେହି ବା ବାତୁଳୀ କେହି ମୌନାବଲମ୍ବିନୀ,
ଗୁନ୍ଥି ହୋଇଛନ୍ତି ବସ୍ତ୍ରେ କାହାରିବା-ଜୋକ,
ରକ୍ତ ଶୋଷୀ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଅସଂଖ୍ୟ ଉକୁଣୀ
କାହାର ଝଡ଼ିପଡ଼େ ଶିରୁ, କରସ୍ପର୍ଶେ ଝଡେ
ଯଥା ପକ୍ୱ ବରକୋଳି; ଉଡ଼େ ଧୂଳା ଦଳେ

ତାଙ୍କ ଗୃଧ୍ର କାକାଙ୍କିତ ଅଙ୍ଗ ଧ୍ୱଜା ବେଢି,
ମଳ ପାନ ବେଢି ଯଥା ଭ୍ରମନ୍ତି ଅସଂଖ୍ୟ
ମାଛି ମଶା ପତଙ୍ଗାଦି, କ୍ଲେଦଜ କୀଟାଣୁ
କେତୁତଳା ଧୂମ୍ର ଖସଖସ ଅଦୃଷ୍ଟ ନୟନେ ।"
ପୁଚ୍ଛିଲେ ରୋହିଣୀ ପୁନଃ "କହ ମା ବିସ୍ତାରି
କିଏ କେଉଁ ବେଶେ ଅଛି ଭ୍ରମି ପୃଥିବୀରେ ?
ମଦମସ୍ତ, ମିଳମିଳା, ବସନ୍ତ, ପ୍ରମେହ
ମହାରୋଗ କୁଷ୍ଠ, ଯକ୍ଷ୍ମା, ଉପଦଂଶ ଆଦି
ମାନବ ସଂହାରକାରୀ ଯେତେ ରୋଗ ବୃନ୍ଦ"
ଉତ୍ତରିଲେ ଶ୍ୟାମ "ଦେଖ କୋଟରସ୍ଥ ଚକ୍ଷୁ
ଯାର ଅର୍ଦ୍ଧଉନ୍ମିଳିତ ଅଙ୍ଗ କାନ୍ତି ଶୀର୍ଣ୍ଣ
ଶୁଷ୍କ ଅସ୍ଥି ଖଣ୍ଡ ପ୍ରାୟେ ପାତଳ କପୋଳ
କପୋଳାସ୍ଥି ଉଚ୍ଚ, ଅଙ୍ଗେ କର୍ଦ୍ଦମ ଲେପିତ
ଏଣେ ତେଣେ କେଶ ଗୁଚ୍ଛି ପଡ଼ିଛି ମୁକୁଳି
'ବିସୂଚିକା' ନାମ ଯାର ମହାମାରୀ ଏହି
'ହଙ୍କାଣୀ ବୁଢ଼ି ଡାକୁଣୀ' ନାମେ ଖ୍ୟାତ ଲୋକେ;
ଅତି ଜଳପ୍ରିୟା ବାଳ ଜଳେ ତା ବସତି,
ସର୍ବାଙ୍ଗୁ ବହେ ଜଳ ଝର ଝର ଝରେ,
ଘର୍ମାକାରେ ଜଳ ବହେ ବଦନ ମଣ୍ଡଳୁ,
ଜଳସ୍ରୋତ ରୂପେ ବହେ ମଳଦ୍ୱାରୁ, ମୁହଁ
ମଳାଦ୍ୱାର ପୁନଃ ପୁନଃ କଲସୀ କଲସୀ;
ମୁହୁର୍ମୁହୁ ପିଏ ପାଣି ଅତୃପ୍ତ ତୃଷାରେ
ଦେଖ ଦେଖ ଉଲ୍ଲଙ୍ଗିନୀ ଆକର୍ଷେ କେମନ୍ତେ
ଆଇ ଆଇ ହସ୍ତ ପଦେ ବିକୃତ ବଦନେ,
ବ୍ୟାଘ୍ର ଯଥା ମୃତପ୍ରାୟ ଶୀକାରେ କୌତୁକେ,
ଗ୍ରାମେ ଗ୍ରାମେ ଭ୍ରମେ ଭୀମା ଅଦୃଶ୍ୟେ ଚଳନେ,
ଆକ୍ରମେ ଯାହାକୁ ତାର ରକ୍ଷା ନାହିଁ ଅଛି ।
କସ୍ଲୀ କାଳୀ 'ବସନ୍ତୀ' ବସିଛି ତା ପାଶେ
କେବେ ଦିଗମ୍ବରୀ କେବେ ବସନ ଧାରିଣୀ
ଗୋଟା ଗୋଟା ବୁଟ ପ୍ରାୟେ କଳା କଳା ରଙ୍ଗ-
ପୁଞ୍ଜେ ପୁଞ୍ଜେ ଦିଶେ କାୟେ ଚକଟା ଚକଟା
ପକ୍ୱ ଜାମୁକୋଳି ଥୋପା ଡାଳେ ଡାଳେ ଯଥା
ଶୀତେ ଥରି ବସ୍ତ୍ରେ କେବେ ଆବରେ ସର୍ବାଙ୍ଗ
ଶୋଇପଡ଼େ ଭୂମି ପରେ ଅବଶେ କେବେ ବା
ପୁଣି, ଘୋର ଦାହେ ଜଳ ଫିଙ୍ଗିଦିଏ ବସ୍ତ୍ର,
କ୍ଷଣେ ଉଠେ କ୍ଷଣେ ବସେ ଏଣେ ତେଣେ ଗୃହ,
କେବେ ଜ୍ଞାନ ଶୂନ୍ୟ ବାଳା ପାଗଳୀ ପ୍ରାୟେ
ପ୍ରଳାପେ ଚିତ୍କାରେ କେବେ ଭୀଷଣ ହୁଙ୍କାର
ଆକର୍ଷଇ କେଶଗଛି ଦନ୍ତ କଡ଼ମଡ଼
ବିଦାରଇ ନଖେ ଅଙ୍ଗ ଆମ୍ବୁଡ଼ି ଆମ୍ବୁଡ଼ି,
ବିଦାରେ ଦ୍ୱିରଦେ ଯଥା ସିଂହ ପଶୁରାଜ;
ବହିଯାଏ ରକ୍ତ ସ୍ରୋତ ଦର ଦର ଧାରେ
ଗେରୁଆ ସଲିଳ ସ୍ରୋତ ଝରରୁ ଶୈଳ ଯଥା,
ପିଅଇ ସେ ରକ୍ତେ ଭୀମା ମୁଖେ ଶୋଷି ସୁଖେ
ଥଇ ଥଇ ଅବଲେହେ ରକ୍ତ ହସ୍ତୁ କେବେ,
ସ୍ୱୀୟ ଅଙ୍ଗ ମାଂସ କେବେ ଦନ୍ତେ କାଟି ଖାଏ
ଶ୍ୱାନ ଯଥା ମୃତ ଶବ କାମୁଡ଼ି କାମୁଡ଼ି;
ଏ ଯାକୁ ଆକ୍ରମେ ରକ୍ଷି ନ ପାରଇ କେହି
ପୃଥିବୀରେ ତାକୁ; ପାଶେ ତାର ସହଚରୀ
ରକ୍ତ ଛିଟ ବସ୍ତ୍ରାବୃତା 'ମିଳିମିଳା' ନାମେ
କ୍ଷୁଦ୍ର ବାଳକାଟି ପରି ବସିଛି ଅଦୂରେ
ବହିର୍ଗତ ଶ୍ଲେଷ୍ମା ଯାର ନାସିକା ପୁଡ଼ାରୁ,
ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ଟାଣିଦିଏ ଖୁତୁ ଖୁତୁ କରି;
ଦୁଃଖ ଦେଇ ଶିଶୁଙ୍କୁ ଏ ଲଭେ ମହାସୁଖ,
ତେଣୁ ବାଳା ଆକ୍ରମଇ ଶିଶୁଙ୍କୁ ସତତ ।
ଦନ୍ତୁ ବନ୍ଧୁ କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କୁ ନ ମାରଇ ପ୍ରାଣେ ।
'ହାଡ଼ ଫୁଟୁଅଣୀ' ହେନ୍ତି ଜ୍ୱରିଣୀ ତାହାର
ବସିଛି ନିକଟେ ପାଶେ, ହରଡ଼ ପରିଏ
ସ୍ଫୀତ ଗୋଟା ଗୋଟା ଅଙ୍ଗେ; ଏ ଯାକୁ ଆକ୍ରମେ ତା
ତାକୁ ଦିଏ କଷ୍ଟ ବ୍ୟଥା ମାତ୍ର ନ ମାରଇ

ସ୍ଥାଣେ; ଏ ତନ ଭଗିଣୀ; ଠାକୁରାଣୀ ନାମେ
ଖ୍ୟାତ ନର୍ତ୍ତ୍ୟଧାମେ ସଦ, ଭ୍ରମନ୍ତ ଏ ସ୍ଥାନ-
ପ୍ରାୟେ ଗ୍ରାମୁଁ ଗ୍ରାମାନ୍ତରେ ଅଦୃଶ୍ୟେ ଗୁପତେ
ସଦା ବାୟୁ ସଙ୍ଗେ ଥାଇ । ଗ୍ରାମ ବାସୀ ନର-
ନାରୀ, ଯେ ଗ୍ରାମେ ପଶନ୍ତ, ପୂଜନ୍ତ ସଭୟେ,
ଯିବାପାଇଁ ଗ୍ରାମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଷୋଡ଼ଶୋପଚାରେ ।
ତା ପଛେ ବସିଛି ଦେଖ, ଖଣ୍ଡି ୨ ଅସ୍ଥି
ଯାର ଚର୍ମେ ମାତ୍ର ବେଢ଼ା, ସର୍ବ ଅଙ୍ଗେ, ଗଣା
ଯାଏ ଦୂରୁ, କ୍ଷୀଣକାୟ ଗତଜ୍ୟୋତି ଯଥା
କୌମୁଦୀ ପାଣ୍ଡୁର ବର୍ଣ୍ଣା ଶେଷ ଶର୍ବରୀର,
ଘନ ଘନ କାଶେ ସଦା ହର୍ବା ନିଶି ବସି
ଉଗାରେ ରକତ କେବେ ରକ୍ତ ମିଶା ଶ୍ଳେଷ୍ମା,
"ଯକ୍ଷ୍ମା" ନାମେ ଖ୍ୟାତ ସେହୁ ଅତି ଦୁଷ୍ଟାମତି,
ବକ୍ଷେ ହସ୍ତ ସ୍ଥାପି ଦେଖ ଶ୍ୱସଇ ସଜୋରେ
ଅର୍ଦ୍ଧ ନିମିଳିତ କେବେ ମୁଦ୍ରିତ ନୟନେ;
ପୁଷ୍ଟେ କୀଟ ପ୍ରାୟେ ଦେହେ ପ୍ରବେଶି କୌଶଳେ
କ୍ରମେ କ୍ରମେ ନାଶେ ଦୁଷ୍ଟା ଜୀବନ ଦେହୀର
ମୃଣ୍ମୟ ଆଧାରେ ଯଥା ନାଶଇ ଲବଣ ।
ଅବିଶ୍ରାନ୍ତ ଭ୍ରମେ କ୍ରୂର ସର୍ବତ୍ର ଜଗତେ
ଆସେବ୍ୟ ପବନ ରଥେ ଅବାଧେ ଅଲକ୍ଷେ ।
"ଏହି କି ମା ! ସେହି ଯକ୍ଷ୍ମା*" କହନ୍ତେ ରୋହିଣୀ
ଶିରଃ କମ୍ପେ ଜଣାଇଲେ "ଏହି" ବୋଲି ଦେବୀ ।
ଆରମ୍ଭିଲେ ପୁନଃ ରାଣୀ "ମାଗୋ ! ନାମଟୁଣି
ଭୟ ଲାଗେ ମୋତେ, କେତେ କଷ୍ଟ ଭୁଞ୍ଜିଛନ୍ତି
ଏହାଲାଗି ଆର୍ଯ୍ୟ-ଅହା ! ନ ଥାନ୍ତେ ଯଦ୍ୟପି
ଅଶ୍ୱିନୀ କୁମାର ଦ୍ୱୟ—କରମା କଲ୍ୟାଣ
ଚିର ସୁଖୀ ହୁଅନ୍ତୁ ହୋଇଥାନ୍ତୁ ସଦା—
ମୁକ୍ତ ହୋଇଥାନ୍ତେ କି ସେ ଦକ୍ଷ ଶାପୁଁ ଆଜି ?"

"ମାଗୋ ! ସେହି ଯେ ବସିଛି ଉଚ୍ଚେ ଅଙ୍ଗ ଯାର
ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ହୋଇ ତାମ୍ରବର୍ଣ୍ଣ, ମୁଖାକୃତି
କଦର୍ଯ୍ୟ ନିତାନ୍ତ, ଖର୍ବ-ନାସା ସ୍ଥୂଳ-ଓଷ୍ଠ,
ବିବର୍ଣ୍ଣ କପୋଳ ଦିଶେ ଅମସୃଣ ପୁଣି,
ଛିଡ଼ ପଡ଼ଅଛି କରୁ ଅଙ୍ଗୁଳି ଯାହାର
ଖଣ୍ଡେ ୨ କାହିଁ; କ୍ଷତଯୁକ୍ତ କରେ ଆହା
ବେଢିଛନ୍ତି ମାଛିପଲ ପୂତଗନ୍ଧ ପାଇ,
ଦେଖ ୨ କେମନ୍ତ ସେ ଘଉଡ଼ାଏ ମାଛି !
କହମା ! କିଏ ସେ ?" ପୁଛନ୍ତେ ଅଶ୍ୱିନୀ, "ଏହି
'କୁଷ୍ଠେଶ୍ୱରୀ' ରୋଗରାଣୀ ବିଖ୍ୟାତ ଜଗତେ,
ହର୍ମ୍ମ୍ୟଶିରେ ତରୁ ଯଥା ଜନ୍ମି କ୍ରମେ କ୍ରମେ
ଅବଶେଷେ ଭୂମିସାତ୍ କରାଏ ହର୍ମ୍ମ୍ୟକୁ
ସେହିରୂପେ ଏ କବଳୀ ଆକ୍ରମେ ଯାହାକୁ
ନାଶଇ ଜୀବନ ଶେଷେ ନାଶି ତା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ
ଭୁଞ୍ଜାଇ ଅଶେଷ ଶାସ୍ତି ଯାବତି ଜୀବନ;
କୁଷ୍ଠାରୁ କଳଙ୍କ ଯୋଗେ ନଷ୍ଟ ହେଲାପ୍ରାୟେ
ଏ ରୋଗ ପରଶେ ନର ନଷ୍ଟହୁଏ କ୍ରମେ ।
ଆକ୍ରମିବା ଦୂରେ ଥାଉ ନାମ ଶୁଣି ଯାର
ମୃତ୍ୟୁରୁ ଅଧିକ ଭୟେ କମ୍ପେ ଧରା ବାସୀ ।"
"ସେହୁ ଯେ ବସିଛି ପାଶେ ହସ୍ତପଦ ଯାର
କରିବର ପଦ ଠାରୁ ଦିଶେ ସ୍ଥୂଳତର
ପାଦାଙ୍ଗୁଳି ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ହୋଇଛି ବିକ୍ଷତ
ଯା' ବିକୃତ ରୂପ ଦେଖି ହାସ୍ୟ ଆସେ ସ୍ୱତଃ
କହମା କିଏ ସେ," ପୁଣି ପୁଛନ୍ତେ ରୋହିଣୀ
ଉତ୍ତରିଲେ ଶ୍ୟାମା 'ଗଜାଙ୍ଗିନୀ' ନାମ ତାର
ଅତୀବ ଦୁଃଶୀଳା ବାଳା ଯା ଅଙ୍ଗେ ପ୍ରବେଶେ
କରିଦିଏ ରୂପ ତାର ନିଜ ରୂପ ତୁଲେ
ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ବା ଅମାବାସ୍ୟା ତିଥି ଯୋଗେ ପୁଣି

* ଦକ୍ଷ ମୁନି ଅଭିଶାପରେ ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ କ୍ଷୟକାଶ ରୋଗ ହୋଇଥିବାର ପୁରାଣରେ ଶୁଣାଯାଏ

ଅଗ୍ନି ଯଥା କାଷ୍ଠ ଯୋଗେ, କୋପାନଳେ ଜଳି
ଭୀଷଣେ ଆବେଗେ ରୋଗୀ, ଅତିବ ବ୍ୟାକୁଳେ
ଥର ଥର କମ୍ପୁ ଥାଏ ଯେ ଭୀମ ଆତଙ୍କେ;
ନାନା ବେଶେ ସୁସଜ୍ଜିତ ହେଲେହେଁ ତଥାପି
ଦନ୍ତେ ଷୋଡଶୀ ସ୍ୱରୂପ ଦ୍ୱାବାଗ୍ନେ ଯଥ,
ଯୌବନ-ଚନ୍ଦନ ବନେ କାଳ ଭୁଜଙ୍ଗିନୀ-
ସମ, ଏ ଦୁଇ ଭଉଣୀ 'ମେହ, ଉପଦଂଶ'-
ରୂପେ ଆକ୍ରମନ୍ତି ଯାକୁ, ନ ଛାଡନ୍ତି ତାକୁ
ତା'ର ପୁନ ପୌତ୍ର ଯାଏ, ଭୁଞ୍ଜାଇ ନାଶଇ
ଯଥା ସବେଗେ ସର୍ବଶେ ଶ୍ୱାନ ବୀର୍ଯ୍ୟ ଶ୍ୱାନ-
ବଳ ଅନ୍ତଃସାର ଶ୍ୱାନ, ହୋଇଯାଏ କ୍ରମେ-
କ୍ରମେ ଏ ରୋଗ ପରଶେ, ଦାରୁ ଯଥା ଘୁଣ-
ଯୋଗେ କଠିନ ବଶ ନ; ବସିଛନ୍ତି ଦେଖ
ରୋଗ ଉପସର୍ଗ ରୂପା ସଙ୍ଗିନୀ ଗହଣେ
ଜରା ବନା ବୃଦ୍ଧା କେହ୍ନ କଦାକାର ରୂପା
ଅଣ୍ଡ ଗଣ୍ଡି ସ୍ଫୀତ କାର, କାର କ୍ଷତ ନାସା
ସର୍ବ ଅଙ୍ଗେ କ୍ଷତ କାର ସଙ୍ଗିନୀଙ୍କ ମଧେ
ସର୍ବରୋଗ ପ୍ରସବିନୀ ଏ ଦୁଇ ଭଉଣୀ,
କୋହ୍ନଳ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି କେହ୍ନ କହିଲେ ଏ କଥା ।
ଅସଂଖ୍ୟ ଯୋଗିନୀ ରୂପ କେତେ ମୁଁ କହିବ
ଇଶାନେ ଦକ୍ଷିଣେ ଯେତେ ବସିଛନ୍ତି ଦେଖ
ସମସ୍ତେ ଏ ରୋଗରୂପା ଜାଣି ନଅ ସ୍ଥୂଳେ
ସେହି ଯେ ଉତ୍ତରେ ଦେଖ ଉଚ୍ଚେ ଶ୍ୱେତକେତୁ
ଅଳିତ ଛବ ଗୃମର ଜୀର୍ଣ୍ଣ ପୁରାତନ,
ଜୀର୍ଣ୍ଣ ଦ୍ରୁମାବଳୀ ଯଥା ନିବାତ ଅନଳେ,
ବସିଛନ୍ତି ତଳେ ଦେଖ ଦଳ ଦଳ ହୋଇ,
ଅପ୍ରସନ୍ନ ମୁଖ ତାଙ୍କ ଦେଉଅଛି କହି
ମହାଦୁଃଖେ ମଗ୍ନ କେହ୍ନ ଶରୀର ଚିନ୍ତାରେ
କେହ୍ନବା ମାନସ ତାପେ ଜର୍ଜ୍ଜରିତ ପ୍ରାୟେ
ଲୋଳ-ଚର୍ମୀ, କ୍ଷୀଣ-ଦୃଷ୍ଟି, ସୁପକ୍ୱ-ଚିକୁର,

ଦନ୍ତହୀନ-ବଧିର କେ ଭୂସ୍ପର୍ଶ ମସ୍ତକା
କୁବ୍ଜ ପୃଷ୍ଠ ହେତୁ କେହ୍ନ ଯଷ୍ଟି ଅବଲମ୍ବି
ବସିଅଛି ଦେଖ, କମ୍ପେ ସର୍ବ କଳେବର;
କରଧୃତ ଯଷ୍ଟି ମଧ କମ୍ପେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ;
ଝୁଁ-ଝୁଁ କର କାଶେ କେହ୍ନ ରହି ବାଳା,
ଏ ଦଳ ଈଶ୍ୱରୀ ସେହି ବସିଛନ୍ତି ଉଚ୍ଚେ
'ଜରା' ନାମେ ସୁବିଖ୍ୟାତ ଜଗତେ ଏ ବାଳା
ରସାଳ କଦଳୀ ବନେ ହସ୍ତିନୀ ସେ ରୂପେ
କମ୍ପା ବସନ୍ତ କୁସୁମ ବନେ, ଖର ରଶ୍ମି
ନିଦାଘର ଯଥା; ଅହା, ଯୌବନ-ନନ୍ଦନ-
ବନେ ପ୍ରବେଶି ଏ ଜରା, ଛିନ୍ନଭିନ୍ନ କରି
ଦିଏ ସୁଗ୍ରୂତା ତାର ସୁଗୃରୁ ଅସୀମ;
ପିକ ବିଳାସ ଅଗାର, ହୁଏ ପରିଣତ,
ଶକୁନ ସେବିତ ଆହା ଭୀଷଣ ଶ୍ମଶାନେ ।
ପଶ୍ଚିମେ ବସିଛି ଦେଖ ସଙ୍ଗିନୀ ଗହଣେ
'ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ଦାୟିନୀ' ନାମେ ଯୋଗିନୀ ବର୍ଣ୍ଣୀୟା
କୁଣ୍ଡାଉଛି ରୁକ୍ଷ କେଶ ଥାଇ ଥାଇ ନଖେ
ଗତଧୂଳ ପ୍ରାୟେ ଧୂଳି ଉଡ଼େ ଯାର ଅଙ୍ଗୁ;
ସଙ୍ଗିନୀଙ୍କ ରୂପ ପୁଣି ତହୁଁ ତତୋଧିକ
ଅସ୍ଥି ଚର୍ମ ଯାର ଅଙ୍ଗେ କାଙ୍ଗାଳିନୀ ସର୍ବେ,
ଉଦର ସଙ୍ଗେ ସମତଳେ ପଶିଛି ଉରଜ
ନାଶିତର ଉଚ୍ଚ କୁଚ ଅସ୍ପଷ୍ଟତା ହେତୁ,
ବାଳୀଏ ସହଜେ ତେଣୁ ନାରୀଙ୍କ ପୁରୁଷ
ନ ପଡ଼ନ୍ତି ଜଣା; ପିଠି ସଙ୍ଗେ ପେଟ ତାଙ୍କ
ଯାଇଅଛି ଲାଗି, ଚୀର ଧାରିଣୀ ସରବେ
ଭିକ୍ଷା ପାତ୍ର କରେ, ଅର୍ଦ୍ଧ ଚୀର ଉଦରେ କ୍ଷେ-
ପ୍ରାପେ ପୁନଃ ପୁନଃ ପେଟେ କର ବୁଲାଇ କେ
ପାଣି ପିଏ ପୁଣି, ଭକ୍ଷାଭକ୍ଷ ନ ବିଚାର
ଯାହା ପାଉଅଛି ତାହା ଖାଉଅଛି କେହ୍ନ
ତଣ୍ଡୁଳ କଣିକା ଅଶେ ଝୁଲି ଝାଡେ କେହ୍ନ

ତାହ ଦର୍ଶି ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ନୋହେଁ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବଳଏ
କେମନ୍ତେ ଅଛନ୍ତି ଗ୍ରହେଁ, ଦେଖ ତାଙ୍କୁ ଅହା !
ଭୀମ ପୁଚ୍ଛ ଧୂମକେତୁ ଧ୍ୱଜା ଏ ଢଳର
ଉଡ଼ଇ ଉପରର ଦେଖ ଫର ଫର କରି;
ଯେ ଦେଶେ ଏ ପ୍ରବେଶନ୍ତି ଧ୍ୱଜା ସେନ ସଙ୍ଗେ
ଅନାବୃଷ୍ଟି, ଅତିବୃଷ୍ଟି, ଶିଳାବୃଷ୍ଟି ଆଦ,
କୌଣସି କାରଣୁ ଘୋର ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ସେ ଦେଶେ,
ଅବାଲ-ବୃଦ୍ଧ-ବନିତା ସେ ଦେଶର ସର୍ବେ
ଭୁଞ୍ଜନ୍ତି ଅଶେଷ ଦୁଃଖ, ଅନାହାର ହେତୁ,
କ୍ଷୁତ୍କ୍ଲିଷ୍ଟ ପରିଏ ଯେ ବଦଳାଏ ରୂପ
କ୍ଷଣେ କ୍ଷଣେ, ଦେଖ ସେହ୍ନ ମହା କପଟିନୀ
ବସିଛି ପୂରବେ 'ରାଷ୍ଟ୍ର ବିପ୍ଳବ କାରିଣୀ'
ଚଣ୍ଡତେଜା ରକ୍ତନେତ୍ରା କରାଳ ଦଶନା
କଟେ କରବାଳ ତାର ବସ୍ତ୍ରାଞ୍ଚଳେ ବଦ୍ଧ
ତହୁଁ ଜଣି ତୀକ୍ଷ୍ଣ ବିଷ ରସନା ନୟନେ
ଅରକ୍ତ ଘୂର୍ଣ୍ଣିତ ନେତ୍ରେ ଭ୍ରୁକୁଟି କଟାକ୍ଷେ
ଶୋଷିବାଏ ରକ୍ତ ଅଙ୍ଗୁ, ପ୍ରଚଣ୍ଡ ନାଦରେ,
ସବେଗରୁ ଗାର୍ଜି ଯଥା ଖର ସୌରକର;
ସସ୍ଫୂର୍ତ୍ତି ଚଳ କଟାକ୍ଷେ କେବେ ବା କପଟେ,
ମୋହି ନାଏ ମନ ସ୍ତବ୍ଧ ବାରାଙ୍ଗନା ପ୍ରାୟେ;
ପ୍ରିୟ ସହଚରୀ ଯାର 'କଳହିନୀ' ଦେଖ
ସବଦା ଉଧନୁକା ପ୍ରାୟେ କର କରି କୋପେ,
ବସନ୍ତି ତା ପାଶେ 'ହିଂସା, ପ୍ରତିହିଂସା' ସଙ୍ଗେ,
ମହା ମାୟାବିନୀ ବାଳା ସୂକ୍ଷ୍ମ କଉଶଳେ
ନାଶି ରୂପେ ପଶି, କେବେ ଭ୍ରାତୃଗଣ ମଧ୍ୟେ
ରାଜା ରାଜା, ପ୍ରଜା ପ୍ରଜା, ରାଜା ପ୍ରଜା ମଧ୍ୟେ
ଉଠାଏ ଅନର୍ଥ ଯେତେ ସାରା ଦୁନିଆରେ;
କେବେ ଧର୍ମ ମଧ୍ୟେ ପଶି ସାଧଇ ଅଧର୍ମ
ସମ୍ପ୍ରଦାୟେ ସମ୍ପ୍ରଦାୟେ ଘଟାଏ ଅନର୍ଥ ।
ଭୀଷଣ ପରିଣାମ ହିଂସାର ଭାରତେ
କୁରୁକ୍ଷେତ୍ରେ ଯାଇ ସର୍ବେ ଦେଖିବ ସ୍ୱଚକ୍ଷେ ।।

ଏକାଦଶ ସର୍ଗ ସମାପ୍ତ ।

ଦ୍ୱାଦଶ ସର୍ଗ ।

ଭାରତ ବର୍ଣ୍ଣନା ।

ହେ ସାରଳା-ବର-ପୁତ୍ର, ନମେ ମୂର୍ଖ ମୁହିଁ
ଜଗ-ଗୁରୁ ରାଧାନାଥ ତବ ପଦାମ୍ବୁଜେ ।
ଦୁଃଖିନୀ ଉତ୍କଳ ଭାଷା ତବ ଲାଗି ସିନା
ଭାଷା ବୋଲି ଗଣ୍ୟ ହେଲା ଭାଷାକୁଳେ, ଦେବ
ନୋହିଲେ କେ ଅନୁଯାଏ ଜାଣନ୍ତା ବା ତାକୁ;
ହେ କାବ୍ୟ କନ୍ନତା କୁଞ୍ଜ ବିହାରୀ ରସିକ
ତୁମ୍ଭେ ସିଦ୍ଧ ନ ଶିଖାଅ' ଦୟା କରି ଦାସେ
କଏ ଶିଖାଇବ କହ ଲେଖିବା ଧାରଣ

ସୁସ୍ୱରେ କବିତା ଗାଥା ଗାଇବାକୁ ଅଛି
କାହିଁ ଯଶୋମନ୍ଦରର ଉଚ୍ଚତମାସନ
ଦୁର୍ଲଭ ସୁକବି ଲଭ୍ୟ, ବସିଛି ଯେ ଠାବେ,
କାହିଁ ଅର୍ବାଚୀନ ମୁହିଁ ନଗଣ୍ୟ ଅଧମ ।
ତଥାପି ହେ ଦେବ ! ନଦୀ ସ୍ରୋତ ଅବଲମ୍ବି
କ୍ଷୁଦ୍ର-ତୃଣଖଣ୍ଡ, ପଶେ ନାହିଁ ସାଗରର
ଅନନ୍ତ ଗରଭେ, କିମ୍ବା ଧନାଢ୍ୟ ସଙ୍ଗମେ
ଯାଏ ନା କି ତୀର୍ଥ ସ୍ଥାନେ ଦୀନ-ଦୁଃଖି-ନର ?
ତେଣୁ ମୋ ଭରସା ଗୁରେ ! ଚଳିବି ସେ ପଥେ
ତବ ଅନୁଗାମୀ-ହୋଇ ଯଥା ସାଧ୍ୟ ମୁହିଁ,
କର୍ମ କରି ଯିବି ମୋର, କର୍ମେ ଅଧିକାର
ଶୁଭାଶୁଭ ଫଳ ତାର ଅର୍ପି ବିଷ୍ଣୁ ପଦେ ।
ଝଙ୍କୃତ ଚାମିନୀ ଦେବ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଭାରତ !
ଜନ କାହିଁ ଗଲେ ତହିଁ ବଧୂବଧୂବୃନ୍ଦ
କୈଳାସ ଦର୍ଶନ ଶେଷେ ସ୍ୱପ୍ନଦେବୀ ସଙ୍ଗେ
ଶ୍ୟାମା ଶ୍ୟାମା-ସହଚରୀ ସଖୀ ଆଦି ଠାରୁ
ଆନନ୍ଦେ ବିଦାୟ ଘେନି ଶୈଳ ନୃତ୍ୟାଳୟୁ
ଚଳିଲେ ଗଗନ ମାର୍ଗେ ବିମାନେ ଅଗ୍ରେନ୍ଦ୍ର ।
ଉଡ଼ିଲା ବିମାନ ଉଡ଼େ ସନ ସନ ସନେ
ପକ୍ଷୀନ୍ଦ୍ର ଗରୁଡ଼ ଯଥା ଉପେନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଘେନି ।
ସ୍ୱପ୍ନଦେବୀ ଇଚ୍ଛା ଜାଣି ଇଚ୍ଛାଗାମୀ ରଥ
ଅନ୍ତେ କମି-ଶିବପୁରୀ ପ୍ରବେଶିଲା ଯାଇ
ନଗରୀ-ଅଳକା ଗୁରୁ ଅଳଙ୍କାରେ ଭୂଷି
ଧନାଧୀଶ ଯକ୍ଷପତି କୁବେର ଭବନେ,
ପ୍ରାସାଦ ପ୍ରାଚୀର ଯାର ମାଣିକ୍ୟରେ ଗଢ଼ା
ନଭସ୍ପର୍ଶୀ ଉଚ୍ଚ ସେହି ପ୍ରାସାଦର ଚୂଡ଼ା
ଅଭ୍ରଂଲିହେ ଗଢ଼ା ପ୍ରାୟେ ଦିଶେ ଦୂରୁ ଦୂରୁ
ସେ ହର୍ମ୍ୟ ସୁରମ୍ୟ, ଛନ୍ଦ, ଶତସ୍ତୂପ ପ୍ରାୟେ
ଅମ୍ବୁଦ ଗମ୍ଭୀର ରବ ପରାୟେ ମଧୁର
ସତତ ନିରନ୍ତର ହର୍ମ୍ୟ କାକଳୀ ଲହରୀ
କେକାରବ ସଙ୍ଗେ ମିଶି ପାଳିତ କେକୀର ।
ଧବଳ ବାରିଦ କୋଳେ କ୍ଷଣପ୍ରଭା ପ୍ରାୟେ
ଅପରୂପ ଦ୍ୟୁତିମତୀ ଦିଶନ୍ତି ସେ ସୌଧେ
ଚଞ୍ଚଳା ଯଦ୍ୟପି ନାମେ ଅଚଞ୍ଚଳେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ,
ଯକ୍ଷରାଜ ପୁରେ ଚିର କରନ୍ତି ବସତି
ନିର୍ମିତ ଭୂତଳ ଯହିଁ ବୃହଲ୍ଲଣ୍ଡ ଦେଇ
ସ୍ଥାନେ ହୀରକ କର୍କେତନ ଇନ୍ଦ୍ରନୀଳ ଯୋଗେ
ହୀରକ କନକ ଭୂମି ମାର୍ଗଚଳ ଯାର
କନକାନ୍ତ ଶୀତଳକ ସ୍ପର୍ଶ ମଣିବ୍ରଜ
ବାଲୁକା କର୍କରକ ରେ ପତିତ ଏ ପୁରେ ।
ଚିରସୁଖାଳୟ ସେହି ଅଳକା ନଗରୀ
ପ୍ରଣୟ କଳହ ଆଉ କନ୍ଦର୍ପ ସନ୍ତାପ
ଯଦ୍ୟପି ରହିଛି ଏଥି କିଛି କିଛି ଦୁଃଖ
ସେ କେବଳ ଉତ୍କର୍ଷଣ ସୁଖର ଦର୍ଶନେ
ମାନ ଭିନ୍ନ ନାହିଁ ଆନ କଳହ ଏ ପୁରେ,
କନ୍ଦର୍ପ ସନ୍ତାପ ଛାଡ଼ି ନାହିଁ ଆନ ତାପ
ସେ ତାପ ମଧୁର ପୁଣି ପ୍ରତିକାର ଯୋଗେ ।
ଶାଶ୍ୱତ ସୁନ୍ଦର ରୂପ ଋତୁ ପତି ମଧୁ
ରତି ପତି ସଖା ସ୍ୱୟଂ ଦଳ ବଳ ଘେନି
ସେନାପତି ରୂପେ ଏଥି ଭ୍ରମନ୍ତି ଶାଶ୍ୱତ
ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପୁଷ୍ପଗନ୍ଧ ମୃଦୁଳ ଅନିଳେ
ଚକସୈନ୍ୟ ପ୍ରାୟେ ଶୋଭେ ଋତୁରାଜଙ୍କର
ସେ ଅନିଳେ ପ୍ରକମ୍ପିତ ତରୁ ଲତା ଗୁଚ୍ଛ
ଗଜ ବାଜୀ ରଥାକାରେ ଦିଶନ୍ତି ସକଳ
କୋକିଳ କୂଜନେ ବାଜେ ରଣ ବାଦ୍ୟ ତହିଁ
ଶ୍ୱେତ ଛତ୍ରାକାରେ ଶୋଭେ ସ୍ୱଚ୍ଛ ସ୍ନିଗ୍ଧ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା,
ରସାଳ ମଞ୍ଜରୀ ମଞ୍ଜୁ ସୁତୀକ୍ଷ୍ଣ ସାୟକ
ବଙ୍କିମ କିଂଶୁକ ପୁଷ୍ପ ଧନୁ ଧନୁର୍ଗୁଣ
ଭ୍ରାମ୍ୟମାଣ ଅଳିକୁଳ ଇତସ୍ତତଃ ପୁଷ୍ପେ
ଏହି ଧନୁ ଶର ଶୋଭେ ବସନ୍ତଙ୍କ କରେ

ବିଟପୀ ବ୍ରତତି ତହିଁ ପୁଷ୍ପିଣୀ ସତତ
ସ୍ଥଳ ସରେ ସରୋଜିନୀ ସଦା ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତା
ପ୍ରଭାର ସୁରଭି ଯହିଁ ଦୂରୁ ଦୂରାନ୍ତରେ
ଆଣିଦିଏ ଅଳିକୁଳେ କମଳିନୀ ପାଶେ
ଦୂତୀ ଯଥା ବରବର୍ଣ୍ଣୀ ପରି-ଛଷ୍ଟରେ ।
ଦେବ ପୁଷ୍ପ-ପାରିଜାତ ଚନ୍ଦ୍ର-ହ୍ରଦ ଧର
ସୁସ୍ନିଗ୍ଧ ମଳୟାନିଳ ବହଇ ସତତ
ପୂରିତ ସେ ପୁରୀ ସଦା ସ୍ନିଗ୍ଧ ସୁଗନ୍ଧରେ
ସୁରମ୍ୟ ହର୍ମ୍ୟ ଯହିଁ, ରାତି ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାମୟୀ,
ଉଷା ହାସ୍ୟମୟୀ ସନ୍ଧ୍ୟା ସ୍ନିଗ୍ଧବର୍ଣ୍ଣ ଯହିଁ
ସରସୀ ସହସ୍ରା ନିତ୍ୟ ନିର୍ମଳ ସଲିଳା
ସର୍ବେ ଶୁଭତର ଏହି ଯକ୍ଷପତି ପୁରେ ।
ଚିର ଶୁଭ୍ର ଯୌବନର ବିଳାସ ଏ ପୁରୀ
ତେଣୁ ରମଣୀଏ ସଦା ଅନନ୍ତ ଯୌବନା
କ୍ରୀଡ଼ନ୍ତି କୌତୁକେ ତହିଁ ପୁଷ୍ପପ୍ରିୟା ବାଳା
ସଜାଡ଼ି ସୁଶୁଭ୍ର ଅଙ୍ଗ କୁସୁମ ଭୂଷଣେ
ଦୃପ୍ତିମା କୌମୁଦୀ-ଜିତ ଶ୍ୱେତ ସୁରଭିତ
ନିଦାଘ ମଲ୍ଲିକା ମାଳା ଲମ୍ବିତ ଉରସେ
ବର୍ଷାଜାତ ରୋମାଞ୍ଚିତ କଦମ୍ବ କୁସୁମ
ପ୍ରଭାଜ୍ଜ ତାରକା ଯଥା ସୀମନ୍ତେ ଉଷାର
ସୀମନ୍ତ ପ୍ରଦେଶେ ଶୋଭେ, ଶୁଭ୍ର କରେ ବାଳା
ଧୂପସ୍ତ୍ର ଲଳିତ ଗେଲେ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ନନ୍ଦନୀ
ଶାରଦ ସରସୀ ଜାତ ଫୁଲ୍ଲ ପଦ୍ମଶ୍ରେଣୀ
ହେମନ୍ତ ନବୀନ କୁନ୍ଦ କୁସୁମ ସୁଦାମେ
ସୁଶୁଭ୍ର ଅଳକାବଳୀ ଗ୍ରଥିତ କୌଶଳେ
ଗଣ୍ଡ ପାଣ୍ଡୁ ଶିଶିରଜ ଲୋଧ୍ର ପୁଷ୍ପ ରଜେ
ଶିରୀଷ କୁସୁମ କର୍ଣ୍ଣେ ଶିଶିର ଋତୁର
ବସନ୍ତ ସଂଜାତ ନବ କୁରୁବକ ଫୁଲେ
ଚରଣ ଚୁମ୍ବିତ ଶୁଭ୍ର ଚିକୁର ରଞ୍ଜିତ ।
ଧନାଧୀଶ ବାସ ଏହି ଅଳକା ନଗରେ
ଶୋଭା ବୈଭବରେ କରେ ଉପହାସ କିବା
ଅମର ଆବାସ ସ୍ୱର୍ଗେ ଅମରାବତୀକୁ ?
ଶୁଣୁଁ ଶୁଣୁଁ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା ଆସି ରଥ
କେଳି ଉପବନେ, ନାମ ଚୈତ୍ର-ରଥ-ଯହିଁ
ଯକ୍ଷ ପତି ପତ୍ନୀ ଯହିଁ କ୍ରୀଡ଼ନ୍ତି କୌତୁକେ ।
ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ମୋହିତ ଚିତ୍ତେ କହିଲେ ରୋହିଣୀ
"ନନ୍ଦନ କାନନେ କିଆଁ ଆଣିଲୁ ମା ରଥ ?"
ସସ୍ମିତେ ଭାଷିଲେ ଦେବୀ "ନୁହେ ଏ ନନ୍ଦନ
ବନ, ଯକ୍ଷ କେଳି ଉପବନ ଚୈତ୍ରରଥ
ଏହି ।" "ଧନାଢ୍ୟ ଅଳକା ପୁରୀ ଏହି କି ମା ?
ଯକ୍ଷ ପତି କୁବେରଙ୍କ ବିଳାସ ଭବନ ?"
ପୁଚ୍ଛନ୍ତି ରୋହିଣୀ ଶିର କମ୍ପେ ଜଣାଇଲେ
"ଏହି" ବୋଲି ଦେବୀ "ବୋଲି କ୍ରୀଡ଼ାରତ ଦେଖ
ଯକ୍ଷପତି ପତ୍ନୀ" "ଯିବୁକି ମା ତାଙ୍କ ପୁରେ"
କହନ୍ତି ରୋହିଣୀ "ଶୀଘ୍ର ଅଗ୍ରେ କୁରୁକ୍ଷେତ୍ରେ"
ଉତ୍ତରିଲେ ଦେବୀ, ଉଡ଼ିଗଲା ରଥ ତହୁଁ,
ଅଳକା ନଗରୀ ଛାଡ଼ି ଶୂନ୍ୟ ପଥ ନଭେ ।
"ଏହି ସେହି ପୁଣ୍ୟ ଭୂମି ଆର୍ଯ୍ୟ ଗୌରବର
ତେଜ-ବୀର୍ଯ୍ୟ-ଜ୍ଞାନ-ଶିଳ୍ପ-ସତୀତ୍ୱ ପ୍ରସୂତି
ନିଃସ୍ୱାର୍ଥ-ପରତା-ଭକ୍ତି-ମୁକ୍ତିକା-ଆଗାର
ଆର୍ଯ୍ୟାବର୍ତ୍ତ ନାମ ଯାର ଦେଖ ଏ ସମ୍ମୁଖେ ।
ପୁଣ୍ୟ ନିର୍ଝରିଣୀ ଏହି କ୍ଷୀଣାଙ୍ଗୀ ରୋହିଣୀ
ଯାକୂଳେ କପିଳ ମୁନି ଯୋଗେଶ୍ୱରଙ୍କର
(ସୁଗନ୍ଧର ଭାବଗର୍ଭ ସାଂଖ୍ୟ ପ୍ରଣୟିତା)
ଦିଶେ ସୁପ୍ତାଶ୍ରମ ଦୂରେ ପଲ୍ଲବ ଗହଳେ ।
ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ କୌଶଳେ ଏହି ମୁନି କୋପାନଳେ
ନିର୍ବଂଶ ସଗର ବଂଶ ହୋଇଥିଲା ଦିନେ ।
ପୂତ ସ୍ଥଳ ଜାଣି ଏଥି ବହୁକାଳ ପରେ
ଧର୍ମାତ୍ମା ଭାରତବାସୀ ଭୂଲି ଧର୍ମପଥ
ଧର୍ମନାମେ ଅତ୍ୟଦ୍ଭୁତ ମହାପାପ [illegible]

ଯଜ୍ଞସ୍ଥଳେ ବଧ ଅହୋ ! ନିରୀହ ପଶୁଙ୍କୁ
ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହେବେ ତେବେ ଦୟା ଅବତାର
ଶାକ୍ୟବଂଶେ ଶାକ୍ୟସିଂହ ଶୁଦ୍ଧ-ସତ୍ତ୍ୱ-ଗୁଣୀ ।
ଧର୍ମର ମର୍ମଗୂଢ଼ ତତ୍ତ୍ୱ ବୁଝାଇବେ ଲୋକେ
ଧର୍ମରାଜ୍ୟେ ନବଯୁଗ ଆସିବ ସେ ବେଳେ ।
ଅସାର ସଂସାର ସୁଖ କ୍ଷଣିକ ଜାଣିଣ
ତୁଚ୍ଛ ରାଜସିଂହାସନେ ପଦେ ଠେଲି ଦର
ସତୀ ପତ୍ନୀ ପ୍ରେମ ପୁତ୍ର, ମମତା-ଶୃଙ୍ଖଳ
(ଯାହେଉ ଅବଦ୍ଧ ହୁଏ ଚରନର ଭବେ)
ଛିଣ୍ଡିବେ କାଟି ତୀବ୍ର ବୈରାଗ୍ୟ ଖଡ଼୍ଗରେ
ଶାଶ୍ୱତ ସୁଖର ପଥ ଲୋଡ଼ିବା ନିମନ୍ତେ
ତୀବ୍ର ତପୋବଳେ ପାଇ ତହପଥେ ମହାତ୍ମା
ଧର୍ମଚକ୍ରେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ନବଜ୍ୟୋତିଷ୍କର
ଅଧର୍ମ ତାମସ ଧ୍ୱଂସୀ ବୁଦ୍ଧ ଆଖ୍ୟା ଲଭି
"ଅହିଂସା ପରମ ଧର୍ମ" ଏହି ମୂଳ ମନ୍ତ୍ରେ
ପ୍ରଚାରିବେ ନବଧର୍ମ ଦେଶ ଦେଶାନ୍ତରେ
ସାମ୍ୟ ମନ୍ତ୍ରେ ମିତ୍ରଭାବେ ମିଳାଇ ସବଙ୍କେ
ବ୍ରାହ୍ମଣ ଚଣ୍ଡାଳ ଯାଏଁ ଏକତା ବନ୍ଧନେ
ଉଡ଼ାଇଣ ଭେଦ ବାଧା ଭେଦବାଦୀଙ୍କର
ଉଠାଇବେ ଜାତିଭେଦ ପଥର କଣ୍ଟକ
ସାମ୍ରାଜ୍ୟେ ସମାଜେ ଧର୍ମେ ଉନ୍ନତି ବିରୋଧୀ
ସମଗ୍ର ପୂରବ ଯଥା ସେ ଧର୍ମ ଆଲୋକେ
ତିନି ଗ୍ରନ୍ଥେ ତିନିପଟେ ପୂତ "ତ୍ରିପିଟକେ" †
ଶାଶ୍ୱତ ସୁଖର ପଥ ନିର୍ଦ୍ଦେଶି ପ୍ରଶସ୍ତ
ଚଳିବେ ସେ ପଥଧରି ନିର୍ବାଣ ପ୍ରଦେଶେ
ହେବେ କୃତକୃତ୍ୟ ଲଭି ସେହି ଶାନ୍ତିଧାମ
ଚରମ ପରମ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଶାନ୍ତିର ଜଗତ ।
ରାମଙ୍କ ମାତୁଳାଳୟ କୋଶଳ ପ୍ରଦେଶ
ଉଦାର ସମ୍ମୁଖେ ଦେଖ, ଏଦେଶ ରାଜନ
ପ୍ରକୃତି-ରଞ୍ଜନ ବ୍ରତେ ସଦାଶାନ୍ତ ବ୍ରତୀ;
ନୀରଦ ଯେସନ ନୀର ବାଷ୍ପାକାରେ ନେଇ
ବର୍ଷାକାଳେ ଧରାପରେ ବରଷନ୍ତି ପୁଣି
ତେସନ କେବଳ ଭୂପ ପ୍ରଜାଙ୍କ ହିତାର୍ଥେ
ନିଅନ୍ତି ପ୍ରଜାଙ୍କ ଠାରୁ କରରୂପେ ଅର୍ଥ ।
ହଂସ-ଶ୍ରେଣୀ-ବିରଚିତ ରଶନା ସରଯୂ
ମାନସ ପ୍ରସୂତା-ନଦୀ ଚାରୁ ଊର୍ମ୍ମିମୟୀ
ତୀର ଯୋଧ-ପ୍ରସବିନୀ ପୁଳିନେ ଯାହାର,
ଶୋଭଇ ଅଯୋଧ୍ୟା, ଦେଖ, ସୁରମ୍ୟ କେମନ୍ତ
ଅବତରି-ଥିଲେ ଏଥି ବୈକୁଣ୍ଠ ନିବାସୀ,
ରକ୍ଷକୁଳ ଦାବାନଳ ରାମରୂପେ ହରି
ତ୍ରେତାଯୁଗେ ଧରାଭାର ଉଶ୍ୱାସିବେ ବୋଲି
କରୁଥିଲା ଟଳମଳ ବିଶ୍ୱକୁ ଯେତେବେଳେ
ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ବରେ ପାପୀ ପ୍ରତାପୀ ରାବଣ
ପରଦାର ପରଧନ ହରିଣ, ଯେତେବେଳେ
ଦୁଷ୍ଟ ଦର୍ପହାରୀ ତା'ର ନିଧନ ସକାଶେ ।
କି ନ କଲେ ଧର୍ମ ଲାଗି ଧର୍ମପ୍ରାଣ ରାମ
କୈକେୟୀ କପଟ ମନ୍ତ୍ରେ ପିତୃସତ୍ୟ ପାଇଁ
ଦର୍ଶାଇ ଚରମାଦର୍ଶ ସୁପୁତ୍ରର ଭକ୍ତି
ହାସ୍ୟ ମୁଖେ ନିଜ ସୁଖେ ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେଇ
ଦୀର୍ଘ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ବର୍ଷ ହେଲେ ବନବାସୀ ।
ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଭ୍ରାତୃବତ୍ସଳ, ସୀତା ପତିବ୍ରତା
ନିଷେଧ ନମାନି ତାଙ୍କ ହେଲେ ଅନୁଗାମୀ

ତ୍ରିପିଟକ † ୧ମ—ସୂତ୍ର,-ବା ଶିଷ୍ୟ ମାନଙ୍କପ୍ରତି ଉପଦେଶ ।
୨ୟ — ନିୟମ ବା ବୌଦ୍ଧ ଶାସନ ଓ ସମାଜ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ନିୟମାବଳୀ ।
୩ୟ — ଅଭିଧର୍ମ ବା ଧର୍ମ୍ମ ନୀତି, ଦାର୍ଶନିକ ବିଷୟର ମୀମାଂସା ।

ସ୍ନେହ ବଶେ କହ ତାଙ୍କୁ "କି ଜାଣ କି ଅର୍ଘ୍ୟ,
ତୁମ୍ଭ ସୁଖ ଦୁଃଖେ ସଦା ସୁଖୀ ଦୁଃଖୀ ଆମ୍ଭେ,
ଦଶରଥ ନାସ୍ତୁରେ କିପାଁ ଜାଣି ଶୁଣି ଏହା ?"
ଏତେ ବଡ଼ ଅବଦଶା କେ ଦେଖିଛି ଅହୋ !
ପିତୃଭକ୍ତି ଭ୍ରାତୃସ୍ନେହ ସତ୍ୟପ୍ରଣୟର
ଭାରତରେ ଛାଡ଼ି ଦୃଷ୍ଟ ବଶେ କାହିଁ କହ !
ଯା ଅଛି ଜଗତେ ତାହା ରହିଛି ଭାରତେ "
ଯା ନାହିଁ ଭାରତେ ତାହା କାହିଁ ଛି ଜଗତେ ?
ଦେଖ ଏ ଦଣ୍ଡକାରଣ୍ୟ ହତ ହେଲା ଯହିଁ
ପ୍ରଚଣ୍ଡ ତାଡ଼କା ସୁଷ୍ମ ନୃମୁଣ୍ଡମାଳିନୀ
ଦଶଖ୍ୟ ମେଖଳା ଜଳା ଅମାନିଶି ଜଣି
ରାମ ଶରେ ଯଜ୍ଞ ବଦ୍ଧକାରିଣୀ ଦୁଃଶୀଳା ।
ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର ସିଦ୍ଧାଶ୍ରମ ଦିଶଇ ଅଗ୍ରତେ,
ତପୋବଳେ ନବ ସୃଷ୍ଟି ସୃଜି ମହାଯଶା
ଇଚ୍ଛିଥିଲେ ପୁଣି ଭବେ ନାରିକେଳାକାରେ
ଫଳାଇବେ ବୋଲି, କିନ୍ତୁ ବ୍ରହ୍ମା ଅନୁରୋଧେ
କ୍ଷାନ୍ତ ହେଲେ ସେ ସଂକଳ୍ପ ସୃଜନ-ବିରୋଧୀ ।
ଦେଖ ଏ ଗୌତମାଶ୍ରମ ରାମ ପାଦ ସ୍ପର୍ଶେ
ଅହଲ୍ୟା ଲଭିଲେ ମୁକ୍ତି ପତି ଶାପେ ଯେହୁ
ଥିଲେ ନିପତିତ ଏଥି ପାଷାଣ ଆକାରେ,
ଗୁପତ ପ୍ରଣୟ ଫଳେ ନାରୀଧର୍ମ ଧ୍ୱଂସୀ
କନ୍ଦର୍ପ ମୋହନ ମନ୍ତ୍ରେ ଶିଷ୍ୟ ଇନ୍ଦ୍ର ସଙ୍ଗେ
(ଧନ୍ୟ କାମଦେବ ତବ ମହିମା ଜଗତେ
ଅଘଟଣ ଘଟଣାରେ ଏକା ତୁ ସୁପଟୁ)
ଶତ ଯୋନି ହେଲେ ଇନ୍ଦ୍ର ସେ ପାପେ ଶାପରୁ
ଶିଷ୍ୟଙ୍କ ବଚନେ ପୁନ ଦୟା ବଶ ହୋଇ
ଯୋନିକୁ ନୟନାକାରେ କଲେ ପରିଣତ
ତେଣୁ ସହସ୍ରାକ୍ଷ ଇନ୍ଦ୍ର ବୋଲାନ୍ତି ଜଗତେ ;
ସୀତା ସତୀ ଜନ୍ମସ୍ଥଳୀ ଦେଖ ଏ ମିଥିଳା
ବ୍ରହ୍ମଦର୍ଶୀ ଜୀବନ୍ମୁକ୍ତ ରାଜର୍ଷି ଜନକ

ଏକାଧରେ ଯୋଗ ତ୍ୟାଗ ଆଦର୍ଶ ବିଦିତ,
ଏଭଳି ଆଦର୍ଶ କେବେ ନ ମିଳଇ କାହିଁ
ତ୍ୟାଗୀ ହୋଇ ଭୋଗୀ ଥିଲେ ରାଜା ଏ ନଗରେ
ଦେହେ ରାଜା, ମନେ କିନ୍ତୁ ନିଷ୍ପୃହ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ
ଅବ୍ଜ ଯଥା ଜଳେ ଥାଇ ନିର୍ଲିପ୍ତ ସେ ଜଳେ ।
ବୃନ୍ଦାବନ ଭୂ-ବୈକୁଣ୍ଠ-କଣ୍ଠହାରରୂପା-
ତପନତନୟା ଏହି ଯମୁନା ତଟିନୀ
ସଳିଳେ ସଲୀଳେ ଯାର ବ୍ରଜ କିଶୋରୀଏ
ଶ୍ୟାମ ସଙ୍ଗେ ନାନାରଙ୍ଗେ ସନ୍ତରି ସନ୍ତରି
ଅନୁକରି ରାଜହଂସ, ରାଜହଂସ ଗତି
ଖେଳୁଥିଲେ ମହାହର୍ଷେ ପୁଲକେ ଯାହାର;
ନିକୁଞ୍ଜ କାନନ ଦେଖ, କଣ୍ଠର ନନ୍ଦନ-
ବନ ଏ ବନ ସମ୍ମୁଖେ, ମୋହୁଥିଲେ ଏଥି,
ବଜାଇ ମୋହନ ବଂଶୀ ବଂଶୀଧାରୀ ହରି
ପ୍ରେମଶୀଳା ବ୍ରଜକୁଳବାଳାଦଳ ମନେ
ରାସକ୍ରୀଡ଼ା ରସେ ଭସି ରସିକ ଶେଖର
କୋମଳ ପଲ୍ଲବ ଶୋଭେ ବନପୁଷ୍ପ ପିନ୍ଧି
ଶିରେ ଶିଖିପୁଚ୍ଛ ଚୂଡ଼ା କଟି ତଟେ ଧଡ଼ା
ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବଲକେ ସ୍ଫୀତ ନିକୁଞ୍ଜ କାନନ
କାଟୁଥିଲେ ନିଶି ସୁଖେ ରାଧିକା ସହିତେ
ରାଧିକା କୁଳ-ଶେଖରୀ ସଖୀ ଶିରୋମଣି
ମନ୍ମଥ-ମନ-ମୋହିନୀ ରଙ୍ଗିଣୀ ଗହଣେ ।
ଯେ ଶୋଭା ଦର୍ଶନେ ସ୍ୱର୍ଗୁ ଦେବେ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ
ଆସୁଥିଲେ ଅବତରି କୌତୁକେ ସେବେଳେ ।
ଏହି ସେ ମଞ୍ଜୁଳ କୁଞ୍ଜ ବଲ୍ଲରୀ ବେଷ୍ଟିତ
ଶ୍ୟାମଳ ତମାଳେ ବେଢି ଦିଶଇ ସମ୍ମୁଖେ
ଅହେତୁକୀ ପ୍ରେମ ମାଧି ବ୍ରଜାଙ୍ଗନା ଗଣେ
ସରଳ ସ୍ୱଭାବା ସର୍ବେ ପୀରତି ବହୁଳା
ରମଣୀ ସୁଲଭ ଲଜ୍ଜା ତେଜି ଲଜ୍ଜାଶୀଳେ
ପତ୍ନୀଭାବେ ସଖୀଭାବେ ଦାସୀଭାବେ କେହି

କାୟମନୋବାକ୍ୟେ କଲେ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ
କୃଷ୍ଣ ପଦେ କୁଳ ମାନ ଦେଇ ଜଳାଞ୍ଜଳି
ଯେବନେ, ଏହି ସେ ଦେଖ ପୁଣ୍ୟ ନିଧୁବନ;
ଅତି ପୂତ ପ୍ରୀତି ଏହି ଦେବତା ଦୁର୍ଲଭ
ଅଯତନ ପ୍ରାପ୍ୟ ହେଲେ କ୍ଷୁଦ୍ରଙ୍କ ମନେ କ୍ଷମ,
ନୁହେ ଅପବର୍ଗ ମାତ୍ର ଏଭଳି ପୀରତି
ଭକତ ସୂତକାଗାର ଏହି ବୃନ୍ଦାବନ
ଅବନୀ କୌସ୍ତୁଭମଣି କୃଷ୍ଣ ଲୀଳାଭୂମି
ଯହିଁ ଭକ୍ତିସ୍ରୋତ ବହି ପ୍ଲାବିଲା ପୃଥିବୀ
ଅନଳେ ଅନିଳେ ନଭେ ଜଳେ ସ୍ଥଳେ, ଏଥି
ପ୍ରତିଭୂତେ ପ୍ରତିରେଣୁ ବହଇ ଭକତି
ବୈକୁଣ୍ଠ-ବର-ବିଭବ ମୁକ୍ତି-ପ୍ରଦାୟିନୀ
କୃଷ୍ଣପ୍ରେମେ ଭୋଳା ସର୍ବେ ଜଡ଼ କି ଚେତନେ,
ତରୁ ଲତା ଶିଳା ଅଙ୍ଗେ ଦେଖ କୃଷ୍ଣ ନାମ
ପଶୁ ପକ୍ଷୀ ନର ନାରୀ କୀଟ ପତଙ୍ଗାଦି
ପ୍ରେମେ ଗଦ ଗଦ ସର୍ବେ 'ରାଧାକୃଷ୍ଣ' ମୁଖେ,
ଯମୁନା କଲ୍ଲୋଳେ ଉଠେ ମୃଦୁଳ ଅନିଳେ
ମେଘ ମନ୍ଦ୍ର ରବେ ଗାଏ ହସି ବିଦ୍ୟୁଚ୍ଛଳେ
ଶୁଣ 'ରାଧା କୃଷ୍ଣ' ନାମ କେମନ୍ତ ମଧୁର ।
ଏହି ଗିରି ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ଯାର ଚୂଳେ ବସି
ଶ୍ରୀଦାମ ସୁଦାମ ଆଦି ସଖା ସଙ୍ଗେ ବାଲ୍ୟ
ଖେଳୁଥିଲେ ନଟବର ଗୋଚାରଣ କାଳେ
ବଜାଇ ମୋହନ ବେଣୁ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସୁସ୍ୱରେ,
ଯେଧ୍ୱନି ଶ୍ରବଣେ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ସ୍ରୋତେ ବହୁଥିଲା
ଯମୁନା ଉଲ୍ଲାସେ, ତାନେ ମତ୍ତ ତାଳେ ତାଳେ
ଗୁରୁ ଉର୍ମିଛଳେ, ଗତିହୀନ ହୋଇଥିଲା
ଗତିଶୀଳ ବାୟୁ, ଚଳ ପ୍ରାଣେ ସ୍ଥିର ଥିଲେ
ବଧାସ୍ରେ ସର୍ବେ, ଶିଳାଅଙ୍ଗ ଅଚଳର
କୋମଳ ହୋଇଥିଲା କର୍ଦ୍ଦମ ପରାୟେ
ଶ୍ରୀପଦପଙ୍କଜ ସଙ୍ଗେ ପଶୁ ପାଦଚିହ୍ନ,
ସେତେବେଳେ ପତିତ ବୃନ୍ଦ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ଅଙ୍ଗେ
ଶୋଭଇ ଅଦ୍ୟାପି ଦେଖ ସୁରୁଚିରୁ କେମନ୍ତ ।
ଇନ୍ଦ୍ର ଯଜ୍ଞ ଭଗ୍ନ ହେତୁ ଚରି ପ୍ରବଳତ
ରୁଷ୍ଟ ହୋଇ ବଜ୍ରୀ ଯେବେ ବରଷିଲେ ଶିଳା
ଅବିରତ ବୃଷ୍ଟି ସଙ୍ଗେ ସପ୍ତ ଦିବାନିଶି
ଚମକାଇ ଦଶଦିଗ ଦାମିନୀ ଚମକେ
ଘନ ଘନ ବଜ୍ରନାଦେ ଭୀଷଣ ହୁଙ୍କାରେ
ଅଗ୍ନିଶାଶ ଖଣ୍ଡ ବାୟୁ ମେଘ ସଙ୍ଗେ ମିଶି
ଅକାଳେ ପ୍ରଳୟାକାରେ କମ୍ପାଇ ମେଦିନୀ
ତୋଳିଥିଲା ଏ ଗିରିକୁ ସେତେବେଳେ ଶ୍ରୀହରି
ନଖ ଗ୍ରେ, ହେଳାରେ ଯଥା କନ୍ଦୁକେ ବାଳକେ ।
ଛତ୍ରାକାରେ ଯାର ତଳେ ବ୍ରଜବାସୀ ଜୀବେ
ଆବାଲବୃଦ୍ଧବନିତା ପଶୁ ପକ୍ଷୀ ଆଦି
ଲଭିଲେ ବିଶ୍ରାମ ସର୍ବେ ସେ ଘୋର ସଙ୍କଟେ ।
ମଘବା ମେଘବାହନ ରଣେ ଭଙ୍ଗ ଦେଇ
ଚଳି ଇଲା ନତପୁଚ୍ଛ ଭୀତ ଶ୍ୱାନ ପ୍ରାୟେ,
ଅବଶେଷେ ଶ୍ରୀଚରଣେ ପଶିଲା ଶରଣ ।
ଏହି ସେ କାଳୀୟହ୍ରଦ ଗର୍ଭୁ ଯାର ହରି
କାଳକୂଟ ବିଷ ପୂର୍ଣ୍ଣ କାଳୀୟ ଭୁଜଙ୍ଗେ
ବିନାଶି ନିଃଶଙ୍କ କଲେ ବ୍ରଜ ଜୀବଗଣେ ।
କେଶୀଘାଟ ବଂଶୀବଟ ଯମୁନା ପୁଳିନେ
କଦମ୍ବ ଭଣ୍ଡୀର ଆଦି ଦେଖ ବନରାଜି
ଗୋଚାରଣ କ୍ରୀଡ଼ାଭୂମି ବାଲ୍ୟ ଜୀବନର,
କ୍ରୀଡ଼ା ଛଳେ ନରହରି ବଧ ଥିଲେ ଯହିଁ
ବକ ଶକଟାଦି ଦୈତ୍ୟେ ଯାମଳ ଅର୍ଜ୍ଜୁନ
ପାପାଶୟ ଗୁପ୍ତଚର କଂସ ନୃପଙ୍କର ।
ଏହି ସେହି ପୂତ ସ୍ଥଳୀ ମଥୁରା ନଗରୀ
ଧର୍ମର କ୍ଲୀବତ୍ୱ ଆଉ ଅଧର୍ମର ବୃଦ୍ଧି
ରୋଧିବାକୁ- ଦୁଷ୍ଟେ ଦଳି ଶିଷ୍ଟେ ପାଳିବାକୁ
ଜନ୍ମିଥିଲେ ଯହିଁ କୃଷ୍ଣ ଭଗବାନ ସ୍ୱୟଂ

ଜନ୍ମ ପରମଧର୍ମ ପ୍ରଚାରକ ରୂପେ
ଦେବକୀ ଗରଭେ, ଦେଖ ବନ୍ଦୀଘର, ଏଥି
ବସୁଦେବ ଯେବେ ଯହୁଁ କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ କୌଶଳେ
ନନ୍ଦଗୃହେ ରଖି ଆଣି ଯଶୋଦାଙ୍କ କୋଳରୁ
ଦେବକୀ କୋଳରେ ଦେଲେ ନନ୍ଦାତ୍ମଜା ସୁତା
ଶୁଣନ୍ତେ କଂସ ଦୈତ୍ୟେନ୍ଦ୍ର, ଦୁର୍ଦ୍ଦାନ୍ତ ପ୍ରତାପୀ
ଯମ ସମ ଭୀମଦର୍ପୀ, ନାମ ଶୁଣି ଯାର
ବ୍ରଜବାସୀ ହୃଦ କମ୍ପ ହେଉଥିଲା ଭୟେ
(ଯାନାମ ଅଦ୍ୟାପି ଲୋକେ ଦୁର୍ଦ୍ଦମ କହେ)
ସେହି କଂସ ସିଂହାସନ ଭଗ୍ନ ଦଶେ ଅଛେ
ଯହିଁ ବସି ଦୁଇଭାଇ କୃଷ୍ଣ ବଳରାମ
ବଧିବାରୁ ହତକାସ ପ୍ରିୟ ମାତୁଳଙ୍କୁ
ରାହୁମୁକ୍ତ ଶଶୀ ସମ ହେଲା ବ୍ରଜପୁର
ଲଭିଲେ ଆନନ୍ଦ ଶାନ୍ତ ବ୍ରଜବାସୀ ସର୍ବେ ।
ବଧାନ୍ତେ ବିଶ୍ରାମିଥିଲେ ଯହିଁ ବସି ଆସି
ଏହି ସେ "ବିଶ୍ରାମ ଘାଟ" କଚ୍ଛପାଚ୍ଛାଦିତ;
ଦେଖ ଦୂରୁ ଦୃଶ୍ୟ ଏଥି କଚ୍ଛପେ କପିର
✝ ଜଙ୍ଘା-ତଳ ସ୍ୟନ୍ଦନର କରୁଛନ୍ତି କାର୍ଯ୍ୟ ।
କନ୍ଦର୍ପ୍ୟ କୁବୁଜା ରୂପେ ଦାସ୍ୟା ବହି ହରି
ସୁନ୍ଦରୁ ଅପ୍ସରୀ କରିଥିଲେ ଏଥି ।
ପଞ୍ଚନଦ ତଟେ ଏହି ପଞ୍ଚଗିରି* ମଧ୍ୟେ
ପ୍ରକୃତ ରକ୍ଷିତା ସ୍ୱତଃ ଅଚଳ ବେଷ୍ଟନେ ।
ଜରାସନ୍ଧ ଜଗତୀ ଏ ମଗଧ ରାଜ୍ୟର
ଦୈବୀଶକ୍ତି ବୃଦ୍ଧି ଆଶେ ଅଧର୍ମ ଅସୁର
ବହୁ ନୃପେ ବନ୍ଦୀ କରି ରଖିଥିଲା ଏଥି ।
ଭୈରବ ଭୈରବୀ ପାଦେ ଶ୍ମଶାନେ ନାଶିଥି
ବଳୀ ଦେଇ ଶତ ନୃପେ ନରମେଧ ଯଜ୍ଞେ
ଅର୍ଜିବ ସେ ମହା ଶକ୍ତି, କିନ୍ତୁ ସେ ନୃଶଂସ
କୃଷ୍ଣଦ୍ୱେଷୀ ମୂଢାସୁର ଅର୍ଜୁନ ପୂର୍ବରୁ
ହତ ହେଲା ଭୀମ ହସ୍ତେ କେଶବ କୌଶଳେ ।
ମୁକ୍ତି ଲଭି ବନ୍ଦୀ ନୃପେ,—ନା-ନା ମୃତ୍ୟୁ ମୁଖୁଁ
ଯମ ଦ୍ୱାରୁ ଫେରି ଆସି, ଆନନ୍ଦେ ଗାଇଲେ
କୃଷ୍ଣ ବୃକୋଦର ଯଶ, ବଞ୍ଚିଥିବା ଯାଏ
କୃତଜ୍ଞତା ପାଶେ ବନ୍ଧ ରହି ତାଙ୍କଠାରେ ।
କିବା ରାଜା କିବା ପ୍ରଜା କି ଧନୀ ଦରିଦ୍ର
ଆବାଳବୃଦ୍ଧବନିତା ପଶ୍ଚିମାଞ୍ଚଳର
ସରବେ ହୋଇଲେ ହର୍ଷ ସେ ମୃତ୍ୟୁ ସଂବାଦେ
ଅପାର-ଅମୃତ ପାଇ ନବ ମେଘୁଁ ବନେ
ଗ୍ରୀଷ୍ମ ସନ୍ତାପତପ୍ତ ତରୁ ଲତା ଯଥା ।
ଏହି ସେହି ଚେଦୀ ରାଜ୍ୟ ମହୀପାଳ ଯାର
ଶିଶୁପାଳ ନାମେ ଖ୍ୟାତ ଅତି ପାପାଚାରୀ
ସୁନ୍ଦରୀ ରୁକ୍ମିଣୀଙ୍କର ସ୍ୱୟମ୍ବର ବେଳେ
ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟେ ତାଙ୍କ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ପାପୀ
ଇଚ୍ଛିଥିଲା ସ୍ୱୟମ୍ବରୁ ହରି ପଳାଇ
ନିଜ ଅଙ୍କ ପ୍ରଣୟିନୀ କରିବାକୁ ତ୍ୱରି
ସତ୍ୟ ମନୋବାଞ୍ଛା କିନ୍ତୁ ଜାଣି ବାଞ୍ଛାନିଧି

✝ ଏଠାରେ ମର୍କଟ ଓ କଚ୍ଛପଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଧିକ ଯାତ୍ରୀ ମାନେ ଚଣା ଆଦି ଖାଦ୍ୟ ପଦାର୍ଥ ଶୁଷ୍କ ଘାଟୋପରି ପକାଇଦେଲେ ଉଭୟ ମର୍କଟ ଓ କଚ୍ଛପ ମାନେ ଖାଇବା ପାଇଁ ବ୍ୟସ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ମର୍କଟମାନେ କଚ୍ଛପୋପରି ଆରୋହଣ କରି ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ ଚଣା ଖାଉଥାନ୍ତି । କଚ୍ଛପମାନେ କିଛିକାଳ ଉପରାନ୍ତେ ଷଣ୍ଢୋକୁ ଭିତରକୁ ନେଇ ଶୁଷ୍କ ସ୍ଥାନରୁ ଜଳ ଭିତରକୁ ପ୍ରବେଶ କଲେ ମର୍କଟ ଅନ୍ୟ କଚ୍ଛପ ଉପରକୁ ଡେଇଁ ପଡେ ।

ବରାହ, ବୃଷଭ, ଚୈତ୍ୟକ, ଋଷିଗିରି, ବୈଭାରଗିରି ।

ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଆକର୍ଷିଣୀ କାମ୍ୟ ମନେ ବାକ୍ୟେ,
ପୂର୍ଣ୍ଣ କଲେ ଯେ ସକଳ ରୁକ୍ମିଣୀ ଦେବୀଙ୍କ,
ପରିଣୟୁଁ ପୂର୍ବେ ତାଙ୍କୁ ପାଟରାଣୀ କରି
ପରିଭବ ପରପୁର କ୍ରୂର କର୍ମା ଯାଦବେ,
ଅବଶେଷେ ସଂହାରିଲେ ସଂଗ୍ରାମେ ତାହାଙ୍କୁ ।
ଦେଖି ଦେଶ ହିତହିତ ପୁରବାସୀ ସର୍ବେ
ହେଲେ ହର୍ଷ ଗ୍ରାମବାସୀ ଜନ ପାର୍ଶ୍ୱେ ଯଥା
ସେ ବନର ନରହନ୍ତା ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ ବିନାଶେ ।
ପବିତ୍ର ପ୍ରାଚୀନ ତୀର୍ଥ ଏହି ସେ ପୁଷ୍କର
ଆରମ୍ଭିଲେ ସତ୍ୟ ଯୁଗେ ବିଶ୍ୱପିତା ଯହିଁ
ସଂସାର ହିତାର୍ଥେ ଯଜ୍ଞ ବ୍ରହ୍ମର୍ଷି ସହିତେ;
ଯଜ୍ଞାରମ୍ଭ ଶୁଭ ବେଳେ ବିଳମ୍ବ ନଦେଖି
ଗାୟତ୍ରୀଙ୍କୁ ପତ୍ନୀ ରୂପେ ଘେନି ବ୍ରହ୍ମା ତହିଁ
ସମାଧାନ କଲେ ଯଜ୍ଞ ସସ୍ତ୍ରୀକ ସେ ବେଳେ
ଯଥାବିଧି କିନ୍ତୁ ସ୍ୱର୍ଗୁ ଅବତରି ସତୀ
ସାବିତ୍ରୀ ତତ୍ପରେ, ପତି ସଙ୍ଗେ ସପତ୍ନୀଙ୍କୁ
ଦେଖି ଅଭିମାନେ, ତହୁଁ ସରୋଷେ ଭାଷିଲେ
"ବିନାଦୋଷେ ହତାଦର କଲ ମୋତେ ନାଥ !
ମୋହପରି ହତାଦର ହେଉ ଅନ୍ୟ ତୀର୍ଥେ;"
ଏତେ ବୋଲି ଗଲେ ଯାଇ ରହିଲେ ଅଦ୍ୟାପି
ଶୈଳ ଚୂଳେ ଦେଖ ସେହି ସାବିତ୍ରୀ ମନ୍ଦିରେ,
ବ୍ରହ୍ମା ପୂଜା ଅନ୍ୟ ତୀର୍ଥୁ ଉଠିଲା ସେ ଦିନୁଁ ।
ନ ଜାଣନ୍ତି ପ୍ରାଣୀ ଏଥି ହିଂସା କି ପଦାର୍ଥ
ବନସ୍ଥ ପଶୁ ପକ୍ଷୀ ମୃଗ ମୟୂରାଦି
ଭ୍ରମନ୍ତି ନିର୍ଭୟେ ଦେଖ ଲୋକାଳୟେ ଗ୍ରାମେ;
ପୁଷ୍କର ତଟପାଶେ ପୂତ ଆବୁ ଗିରେ
ଶତ ଶତ ଋଷ୍ୟାଶ୍ରମ, ବଶିଷ୍ଠ ଅଙ୍ଗିର
ଯାଜ୍ଞବଲ୍କ୍ୟ ଆଦି କରି ମହର୍ଷି ମଣ୍ଡଳୀ
ମହାତ୍ମା ମହର୍ଷି ଅବା ରାଜର୍ଷି ଦେବର୍ଷି
ବାନପ୍ରସ୍ଥାଶ୍ରମୀ କେବା ରହିଛି ସସ୍ତ୍ରୀକ,
କେହିବା ଜ୍ଞାନାଗ୍ନି ଧାତୁ ଦଗ୍ଧପୂର୍ବ ପ୍ରାୟେ,
ଦେହଯାତ୍ରା ହୋଇ ଭ୍ରମେ ବିଦେହେ, ସନ୍ନ୍ୟାସୀ
କେହି ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ବ୍ରତେ ଶିଷ୍ୟ ରୂପେ ରହି
ଯମ ନିୟମାଦି ସାଧେ ଅଷ୍ଟାଙ୍ଗ ଯୋଗର,
ମୌନବ୍ରତେ ବ୍ରତୀ କେହି ନ କହଇ କଥା ।
ଶିଶିର ନିଶୀଥେ ସରେ ଶୀତଳ ସଲିଳେ,
ନିଦାଘ ମଧ୍ୟାହ୍ନେ ଜାଳି ଅଗ୍ନି ଚଉପାଶେ,
ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱବାହୁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ପଦେ କଣ୍ଟକ ଆସନେ
ଅନାହାରେ ଅନିଦ୍ରାରେ ନାନାମତେ ଦେହ
କଷ୍ଟ ଦେଇ ଘୋର ତପ ସାଧନ୍ତି ସକାମୀ
ବିଧିମତେ ମନୋବାଞ୍ଛା ପୂରଣ ସକାଶେ ।
ନେତି, ଧୌତି, ବସ୍ତି, ଆଦି କ୍ରିୟାରତ କେହି
ହଠ ଯୋଗେ, ଭକ୍ତି ଯୋଗେ ପୂଜେ କେହି ପୁଣି
ଇଷ୍ଟ ଦେବେ ଯଥା ବିଧି, ଶିବ ବିଷ୍ଣୁ ଆଦି
ପ୍ରେମେ ଗଦ ଗଦ ଚିତ୍ତେ ପାଦ୍ୟ ଅର୍ଘ୍ୟ ଦେଇ
ଧୂପ ଦୀପ ନଇବେଦ୍ୟ ଆରତି ସହିତେ ।
ରାଜଯୋଗେ ଅତି ସୂକ୍ଷ୍ମ ପକ୍ଷୀ ମାର୍ଗେ କେହି
ଜ୍ଞାନ ପଥେ ସୁମେଧାବୀ ସୁବିଦ୍ୱାନ ରତ;
ନିଷ୍କାମ କରମ ଯୋଗେ ସେବୀ ଧର୍ମେ କେହି
ଫଳ ଫୁଲ ସମିଧାଦି ସଞ୍ଚିଳି ଯୋଗାଇ,
ଗୋଚାରଣ ଗୋପାଳନ-କୃଷି କର୍ମ କରେ ।
ତନ୍ତ୍ରୋକ୍ତ ଉପାୟେ କେହି ଶ୍ମଶାନେ ନିଶୀଥେ
ଏକାକୀ ନିର୍ଭୀକ ଚିତ୍ତେ ଅମା-ଅନ୍ଧକାରେ
ଶବାସନେ ବସି ସାଧେ ଶବାଶନା କାଳୀ
ଦୈବୀଶକ୍ତି ଲଭି ଆଶେ କେହି ପୁଣି ତହିଁ
ସାଧଇ ଭୈରବୀ ଚକ୍ର ନିର୍ବିକାର ଚିତ୍ତେ
*ପଞ୍ଚ "ମ"କାର ସଂଯୋଗେ ବିଧି ଅନୁଯାୟୀ ।
ପୂର୍ବ ସଂସ୍କାର ବଶେ ଅଧିକାରୀ ଭେଦେ

*ପଞ୍ଚ "ମ"କାର—ମଦ୍ୟ, ମାଂସ, ମୈଥୁନ, ମତ୍ସ୍ୟ, ମୁଦ୍ରା,

ଗୃହ ଛନ୍ତି ଭିନ୍ନ ମାର୍ଗେ ଭିନ୍ନ ଯୋଗାଶ୍ରମି
ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଗୁରୁ ଯେନ ଉନ୍ନତ ପଥରେ,
ବିଭିନ୍ନ ତଟିନୀ ଯଥା ଭିନ୍ନ ଶୈଳୁଁ ଆସି
ସାଗର ସଙ୍ଗମ ଆଶେ ଗମନ୍ତି ସରବେ
ସଳଖେ ଅବା ବଙ୍କିମେ କେହି ଘୂରି ଘୂରି,
ପ୍ରଭେଦ ଏତିକି ମାତ୍ର, ନାହିଁ ଅନ୍ୟ କିଛି ।
ଅଗ୍ନିହୋତ୍ରୀ କରୁଛନ୍ତି; ଯଜ୍ଞକୁଣ୍ଡ ଧୂମ୍ର
ପରଶଇ ଅନନ୍ତକୁ ସ୍ୱୀୟ ସୁସୌରଭେ ।
ସ୍ଥାଣୁ ପ୍ରାୟେ ବସିଛି କେ ନିର୍ଜୀବ ଯେସନ
ନିର୍ବିକଳ୍ପ ସମାଧିରେ, ବାହ୍ୟଜ୍ଞାନ ଶୂନ୍ୟ
ଅନନ୍ତ ନିର୍ବାଣ ରାଜ୍ୟେ ପର ଶାନ୍ତିମୟ
ମିଶାଇ ଶାଶ୍ୱତ ଆତ୍ମା ପରମାତ୍ମା ସଙ୍ଗେ ;
ଊର୍ମିଳ ସଲିଳ ଯଥା ନିରୂର୍ମି ନିସ୍ତଳ ।
ଚରମ ପରମ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଜୀବନର ଏକା
କୃତକୃତ୍ୟ ହୋଇଛନ୍ତି ଜୀବନେ ଜଗତେ ।
ନବ ଦାର୍ଶନିକ କେହି ତାର୍କିକ ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀ
ଈଶ୍ୱର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଯେନ ଯୁଝୁଛନ୍ତି ଥୋକେ
ନାସ୍ତିତ୍ୱ ସପକ୍ଷେ, କେହି ବିପକ୍ଷେ ତାହାର;
ନିରୀଶ୍ୱରବାଦୀ ସଙ୍ଗେ ସେଶ୍ୱରବାଦୀର
ଲାଗି ଅଛି ମହା ତର୍କ—ବେଦାନ୍ତ ପ୍ରମାଣ,
ସୂତ୍ର ଭାଷ୍ୟ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରି ବାକ୍ୟ ଅନୁଯାୟୀ ।
ସ୍ୱ ସ୍ୱ ଅନୁକୂଳେ ଦୁହେଁ ଦୁହିଁଙ୍କ ଶାସ୍ତ୍ରରୁ
ସାଙ୍ଖ୍ୟବାଦୀ ଦୁଇ ପକ୍ଷେ କହଇ ବୁଝାଇ
"ବୃଥା ତର୍କେ ମତ୍ତ କିପାଁ ହୋଇଅଛ ଭାଇ
ପ୍ରକୃତି ପୁରୁଷ ଭିନ୍ନ ନାହିଁ ଅନ୍ୟ କିଛି
ବିଭିନ୍ନେ ଉଭୟ ଜଡ଼; ସଂଯୋଗେ ଚେତନ
କୁଧାରୁ ଚୁମ୍ବକ ଯୋଗେ ଗତି ବିଧି ଯଥା
ପଙ୍ଗୁ ଅନ୍ଧ ନ୍ୟାୟେ ବୁଝ ଏକଥା ସତ୍ୱର ।"
ବେଦାନ୍ତ ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀ ତହିଁ ଉପଗତ ହୋଇ
"ପ୍ରକୃତି ପୁରୁଷ ଯେବେ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ମାନିବ
'ଏକମେବ, ଅଦ୍ୱିତୀୟଂ' ବେଦ ଉକ୍ତ ବାଣୀ
'ସର୍ବଂ ଖଲୁ ଇଦଂ ବ୍ରହ୍ମ' ହୋଇବ କେମନ୍ତେ ?
'ବ୍ରହ୍ମ' ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ କିଛି ନାହିଁ ଏ ଜଗତେ
'ଅକ୍ଷେପ ବିକ୍ଷେପାତ୍ମିକା' ମାୟାଶକ୍ତି ହେତୁ
ଅଦ୍ୱ ଅନନ୍ତ ବ୍ରହ୍ମ ମଧ୍ୟେ ବିଶ୍ୱାକାର ଦିଶେ ।
ସ୍ଥାଣୁରେ ପୁରୁଷ ଭ୍ରାନ୍ତି ଅନ୍ଧକାରେ ଯଥା,
ଅଦୃଶ୍ୟ ଯେଉଁ ସ୍ଥାଣୁ, ଅନ୍ତେ ସେହି ସ୍ଥାଣୁ ଥାଏ
ତମ ହେତୁ କ୍ଷଣେ ମଧ୍ୟ ନରାକାରେ ଦିଶେ,
ଅନ୍ଧକାର ଗଲେ ପୁଣି ସେହି ସ୍ଥାଣୁ ଶେଷେ;"
ଅଧ୍ୟାସ, ଅଧ୍ୟାରୋପରେ କହଇ ବୁଝାଇ ।
ମହା କୋଳାହଳେ, ଶୁଣ, କରନ୍ତି ବଟୁକେ
ପୂତ ବେଦ ଧ୍ୱନି, ଯହିଁ କର୍ଣ୍ଣରସାୟନ
ପବିତ୍ର 'ଓଁ' କାର ଶବ୍ଦ ପଡ଼ଇ ଉଚ୍ଛୁଳି ।
ସମ୍ମୁଖେ ଦିଶଇ ଯେଉଁ ରମ୍ୟ ଉପବନ
ସ୍ନିଗ୍ଧ ଛାୟା ତରୁଶୋଭି ପଞ୍ଚବଟୀ ଏହି
ପୂତ କଲା ସତୀ ସୀତା ଯହିଁ ରାମ ସ୍ଥାନେ;
କୁଟୀର ନିର୍ମାଣି ଏଥି ରଘୁକୁଳ ମଣି
ଭ୍ରାତୃପ୍ରିୟ ଭ୍ରାତା, ଭାର୍ଯ୍ୟା ପତିବ୍ରତା ସହ
ପିତୃ ସତ୍ୟ ପାଳନାର୍ଥେ ଏ ଅଞ୍ଚଳେ ଆସି
ରହିଥିଲେ କିଛିକାଳ, ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗ ହେତୁ
(ସୁସଙ୍ଗ ପ୍ରଭାବେ ଅହୋ ! କି ନହୁଏ ଭବେ
ତିକ୍ତ ନିମ୍ବ ତୁଚ୍ଛ ଯାକୁ ନ ପୁଚ୍ଛନ୍ତି କେହି
ଚଢ଼େ ବିଷ୍ଣୁ ଶିବ ଶିରେ ଜଗତ ପୂଜିତ
ମଳୟ ପରଶେ ହୋଇ ପୂତ ସୁଚନ୍ଦନ ।
ଅୟସ ପରଶମଣି ପରଶେ ସୁବର୍ଣ୍ଣେ
ହୁଏ ପରିଣତ, ଆଉ କିଏ ବା ନଜାଣେ
ପୟଃ ସଙ୍ଗେ ପାଣି ମିଶି ପୟଃ ରୂପ ଧରେ)
ଅପ୍ରସିଦ୍ଧ କାନନ ଏ ଭୀଷଣ କାନ୍ତାର
ପୁଣ୍ୟ ତପୋବନ ରୂପେ ହେଲା ପରିଣତ ;
ଗୃରୁ ପୁଚ୍ଛ-ଟାଳି ଶିଖୀ ଉଚ୍ଚ ଶାଖୀ ଶିରୁ

ସୁବର୍ଣ୍ଣମଣ୍ଡଗରେ କୃଷ୍ଣସାର ବର୍ଗେ
କାନନ ଭୂମିରୁ ଦେଖ ସ୍ପନ୍ଦନ ଅଙ୍ଗକୁ
ଗ୍ରୀବା ତୋଳି ବ୍ୟଗ୍ର ନେତ୍ରେ ଗୃହକ୍ରୀଡ଼ନମନ୍ତେ !
ତୁଚ୍ଛ ତରୁଲତା ଏଥି କେତେବା ମଲେଣି
ସର୍ବଗ୍ରାସୀ କାଳବଶେ କେତେ ଜଗଜନ୍ତି
ସନ୍ତାନ ପର୍ଯ୍ୟାୟେ ସୀତା ସ୍ୱୀୟ ଗୃହକରେ
ଯା'କୁଥିଲେ ପାଣିଦେଇ ଏ ଉଦ୍ଭିଦ ଗଣେ,
ବନଧ୍ୱଂସୀ ଦାବାଗ୍ନିକୁ ମନାଥିଲା ଏଥି
ତାଙ୍କ ଡରେ ଏ କାନନେ ପଶିବାକୁ କେବେ ।
ନାଶିକୁଳ କଳଙ୍କିନୀ ଛି, ଛି, ସୂର୍ପନଖା
ମୁହଁ ପୋଡ଼ ତାର, ଘନେ ପ୍ରଥମରେ, ପୁଣି
ତାହାଙ୍କ ନିକଟେ ନଟ ସାଜି, ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କୁ—
କି କହିବ ହାସ୍ୟ ଲାଗେ ଥିଲ ତାଙ୍କୁ, ତହୁଁ
ଲକ୍ଷ୍ମଣନିକଟେ ପୁଣି ରାମପାଶେ ଆସି
ନିଜମୁଖେ ବିବାହାର୍ଥେ କଲା ପ୍ରସ୍ତାବନା ।
ଏକପତ୍ନୀବ୍ରତ ରାମ ଭଣିଲେ ସସ୍ମିତେ
"ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିବାହ ଇଚ୍ଛା ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ନୋହିବ
କିନ୍ତୁ ଏ ସପତ୍ନୀ ଶିରୀ ନ ପାରଇ ଦେଖି"
ଲକ୍ଷ୍ୟ କର ସୀତା ଅଡ଼େ ଭଣନ୍ତେ ଏମନ,
ରାକ୍ଷସୀ ପରସ୍ପେ ନଖ ଦଶନ ବିସ୍ତାରି
ଅସିଲା ଦଉଡ଼ି ଦୁଷ୍ଟା ଦେବୀଙ୍କ ଭକ୍ଷଣେ ।
ଛେଦିଦେଲେ ତା ନାସା କର୍ଣ୍ଣ ତା ଦେଖି ଲକ୍ଷ୍ମଣ;
ଜାଣିଣ ରାକ୍ଷସେ ଏହା ଆସିଲେ ଦଉଡ଼ି
ଲଢ଼ିଲେ ତୁମୁଳ ଯୁଦ୍ଧ, କେତେ ମଲେ କେତେ
ତହୁଁ ପଳାଇଲେ ଛାଡ଼ି, କିଛି କାଳ ପରେ,
ଦୁର୍ମତି ରାବଣ ଦେଖି ଭଗିନୀ ଦୁର୍ଗତି,
ସୀତା ଦେବୀଙ୍କର ଗୁରୁ ନିରୁପମ ରୂପ
ଶୁଣିଣ ତାହାରୁ, ଦୁରଭିଳ ମୂଢ଼, ସୀତା
ହରଣ ମନାସି, ଦଙ୍ଗେ ଦେଇ ମାରୀଚକୁ
ଧରିଲା ଏ ବନେ—ରକ୍ଷ ମାରୀଚ ମାୟା
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ-ମୃଗ ରୂପ ଧରି କୁଟୀର ସମ୍ମୁଖେ,
ଭ୍ରମିଲା, ତାହା ଦେଖି ସୀତା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଲାଳସୀ
କହିଲେ ପତିଙ୍କୁ ମୃଗେ ଧରି ଦେବା ପାଇଁ ।
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ମୃଗ ସମ୍ଭବନ ଅସମ୍ଭବ ଜାଣି
ତଥାପି ଚଳିଲେ ରାମ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ
ହରିଣ ଶିକାରେ; ଆଉ ଅନ୍ୟ କଥା ଦୂରେ
(ଆସନ୍ନ ବିପତ୍ତି ବେଳେ ପ୍ରାରବ୍ଧର ବଳେ
ପୂର୍ବକୃତ କର୍ମଫଳ ଭୋଗିବା ନିମନ୍ତେ
ଜଡ଼ୀଭୂତ ହୁଏ ବୁଦ୍ଧି ତଦାକାରେ, ତେଣୁ
ସୁବୁଦ୍ଧି କରଇ କାର୍ଯ୍ୟ ଦୁର୍ବୁଦ୍ଧି ପରାୟେ)
କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ସୀତା ଶୁଣି ଆର୍ତ୍ତନାଦ-
'ଲକ୍ଷ୍ମଣ, ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଆସି ପ୍ରାଣ ରଖ ମୋର'-
(ପ୍ରୀତି ଯହିଁ ଭୟ ତହିଁ ପ୍ରକୃତି ନିୟମ)
ପତିଙ୍କୁ ବିପଦାପନ୍ନ ଭାବି ମନେ ମନେ
(ସତତ ଶଙ୍କିତ ପ୍ରୀତି କିଂକର୍ତ୍ତବ୍ୟ ମୂଢ଼
ଅମଙ୍ଗଳ ଅହଙ୍କାରେ ଗ୍ରସ୍ତ ବିପଦେ)
କହିଲେ ଲକ୍ଷ୍ମଣେ "ଯାଅ ଆର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟେ"
ସୌମିତ୍ରି ଭଣିଲେ ହସି ସୀତା ପ୍ରତି ଚାହିଁ
"କିପାଁ ବୃଥା ଭୟ ଦେଉ, ଆର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ବିପଦ !
ବିପଦ ବାରଣେ କେବେ ହୁଏ କି ବିପଦ ?
ତମ କେବେ ଆଲୋକକୁ ନ ପାରେ ପରଶି ।"
ସୀତାଙ୍କୁ ଏକାକୀ ଛାଡ଼ି ଯିବାକୁ ଲକ୍ଷ୍ମଣ
ହେଲେ ଅନିଚ୍ଛୁକ, ତହୁଁ କ୍ରୋଧେ ସୀତା ଦେବୀ
ଭର୍ତ୍ସିଲେ ସୌମିତ୍ରି ଦେବେ, କ୍ରୋଧ ଅପମାନେ
ଚକ୍ଷୁ ଛଳ ଛଳ କରି, କହିଲେ ଲକ୍ଷ୍ମଣ
"ତବାଦେଶେ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ମୁଁ ଛାଡ଼ିଲି ଏକାକୀ
ଭୁଞ୍ଜ କର୍ମଫଳ ଏବେ ଯାଅଛି ଚପଳେ
ଚଳିଲି ମୁଁ ନାହିଁ ଦୋଷ ମୋର ।" କ୍ଷଣପରେ
ଭିକ୍ଷୁ ବେଶେ ତହୁଁ, ରକ୍ଷ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଆତତାୟୀ
ଆସିଲା ରାବଣ ପୁଷ୍ପେ ପର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାନ୍ତସ୍ଥ ଦୁଷ୍ଟ

ବିଭୂତି ଭୂଷିତ ଅଙ୍ଗ ଜଟା-ଜୂଟ ଶିରେ
କରେ କମଣ୍ଡଳୁ (ବେଶ ଦେଖି ଗୁଣୀବୋଲି
ଭାବିଥିଲେ ସୀତା, କିନ୍ତୁ ଜାଣିଥା ବୈଦେହୀ
ବେଶ ସଙ୍ଗେ ଗୁଣ ସଦା ନ ଥାଏ ଜଗତେ)
ଅତି ବିନମ୍ରରେ ଆସି ମାଗିଲା ଦୁଆରେ
"ଭିକ୍ଷା ଦିଅ ରଘୁବଧୂ କ୍ଷୁଧାର୍ତ୍ତ ଭିକ୍ଷୁକେ;"
କବାଟ ଓହାଡ଼େ ଥାଇ ବଦନ ଆବରି
ସଲଜ୍ଜେ ପ୍ରଣମି ଦେବୀ କହିଲେ ସଙ୍କୋଚେ
"ନାଥାନ୍ତି ଆଶ୍ରମେ କେହି ଆସିଲେ ସେ ଦେବେ
ବସନ୍ତୁ ଅଜିନାସନେ ତରୁମୂଳେ ଦଣ୍ଡେ;"
"ଏତେ ଲଜ୍ଜା ସନ୍ୟାସୀକି ଭିକ୍ଷା ଦେବାପାଇଁ
ରାଜର୍ଷି ଜନକ ସୁତା ତୁମ୍ଭେ ଟି କି ଭଦ୍ରେ !
ଏହି ଶିକ୍ଷା ତବ ? ଏଥିପାଇଁ ବୋଲୁଅଛି
ରଘୁକୁଳେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ? ଥାଅ ତେବେ ଚଳିଲି ମୁଁ"
ଏରୂପେ ମଧୁରେ ଭର୍ତ୍ସି ଉଠନ୍ତେ କପଟୀ
ପିତୃ-ଶ୍ୱଶୁର-କୁଳେ ନିନ୍ଦା, ଶାପ ଭୟ ଭାବି
(ଭାବିଥିଲେ ମନେ ଯାହା ଫଳ ହେଲା ଆନ
ନିୟତି ନିର୍ବନ୍ଧ କିଏ କେ ପାରେ ଘୁଞ୍ଚାଇ)
ଭିକ୍ଷା ଦେନ ତରତରେ ଦିଅନ୍ତେ ତା କରେ
କପୋତକୁ ଶ୍ୟେନ ପ୍ରାୟେ ସୀତାଙ୍କୁ ମାୟାବୀ
କରଷିଲି ହଠଗଲା ବସାଇଣ ରଥେ ।
କୁରରୀ ଶବର ଜାଲେ ପଡ଼ିଲା ପରାୟେ
କାନ୍ଦିଲେ ବ୍ୟାକୁଳେ ବୃଥା ଛଟପଟ ଦେବୀ,
ରଥେ ଯାଉଁ ଯାଉଁ ପଥେ ପିଙ୍ଗି ଅଳଙ୍କାର
ଅଭୂଷିତ ଅଙ୍ଗେ କଲେ ଭୂଷଣ ବିଧାନ
ଧିକ୍କାରିଣ ନିଜ ରୂପେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-ଦର୍ପଣ
ନିନ୍ଦିଲେ ବିଧିଙ୍କୁ କହି "କିପାଁ ଦେଲ ରୂପ
ନ ଦେଇ ଶକତି ପିତଃ ! ଯେ ରୂପ ରକ୍ଷଣେ,"
ବସୁଧାଙ୍କୁ କାନ୍ଦି ପୁଣି ସମ୍ବୋଧିଲେ ସତୀ
"ଦୁହିତା ଲଞ୍ଛନା ମାଗୋ ଦେଖୁ ତୁ କେମନ୍ତେ
ଦିଅମା ଗରଭେ ସ୍ଥାନ ଦୁଃଖିନୀକୁ ତୋର
ନୁହେଁ ଦେଖି ଆଜଠାରୁ ସୀତା ନାମ ଭବେ,"
ଡାକିଲେ ବିକଳେ ବନ-ଇଷ୍ଟଦେବେ, କିନ୍ତୁ
(ଭାଗ୍ୟେଥିଲେ ଦୁଃଖ କେହି ନ ଶୁଣେ ବୈଧିଣୀ)
କେହି ନ ଶୁଣିଲେ, ରଥ- ଲିଭିଲା ଆକାଶେ,
ଏଣେ ମୃଗ ମାରି ରାମ ଆଶ୍ରମେ ଲେଉଟି
ସୀତାଙ୍କୁ ନ ପାଇ ତହିଁ କାନ୍ଦିଲେ ବିକଳେ,
ଚେତନାଚେତନେ ଭେଦ ନ ରହି ସକଳେ
ଯାହାକୁ ଦେଖନ୍ତି ତାକୁ ପଚାରନ୍ତି "କହ
କାହିଁ ଗଲା ସୀତା ମୋର ପ୍ରାଣାଧିକା ପ୍ରିୟା;"
ପାଗଳ ପରାୟେ କେବେ ପୁଛନ୍ତି ପାଷାଣେ
କେବେ ତରୁଲତା ପଶୁପକ୍ଷୀଙ୍କୁ ନିରେଖି
"ପ୍ରାଣାଧିକା ସୀତା ମୋର କାହିଁ ଅଛି କହ;"
କ୍ଷୁଦ୍ର ନର ପ୍ରାୟେ ଦେଖି ରାମଙ୍କୁ ବିହ୍ୱଳ
ଶଙ୍କରୀ ପୁଚ୍ଛିଲେ ଶିବେ "ବୈକୁଣ୍ଠ ବିହାରୀ
ହରି ଏହି କି ହେ ରାମ ? ସାମାନ୍ୟ ମାନବ
ପ୍ରାୟେ କାନ୍ଦନ୍ତି ସେ-ବିକଳେ" "ସେହି ପରଂବ୍ରହ୍ମ
ଏହି ପଦ୍ମପତ୍ର ନେତ୍ର ଦିଶନ୍ତି ସେ ଦୁଃଖୀ
ପ୍ରାୟେ, କିନ୍ତୁ ବାସ୍ତବରେ ନୁହନ୍ତି ସେ ଦୁଃଖୀ,
ନିଶ୍ଚେ ଜାଣ ପ୍ରିୟେ ! ଏହା ଅବତାର ଲୀଳା;
ଦୁଷ୍ଟଙ୍କ ଧ୍ୱଂସ ଅର୍ଥରେ" ବୋଲି ବୋଇଲେ ମହେଶ-
ନ ବିଶ୍ୱାସି ପତି-ବାକ୍ୟ ଉଠାପି ଶଙ୍କରୀ,
ମାୟା ସୀତା ରୂପ ଧରି ପରୀକ୍ଷିଲେ ରାମେ
(ହେବା ସୁଖ-ଦୁଃଖ ଦ୍ୱାରା ଏହିରୂପେ ଭକ୍ତେ
ଘଟନା ଚକ୍ରରେ ଜୀବ ସଦା ବିଡ଼ମ୍ବନ
ବୈଧିଣୀ ! ନୋହିଲେ ଶିବ ବାକ୍ୟେ ପାର୍ବତୀଙ୍କ
କେବେ, ଅବିଶ୍ୱାସ କରିଆନ୍ତେ, କହ, ହାୟ
ପ୍ରାରବ୍ଧର ଗତି ରୋଧେ ସାଧ୍ୟ କାର ଅଛି)
ଦୂରୁ ଦେଖି ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଦମ୍ପତି ସହର୍ଷେ
ପୁଚ୍ଛିଲେ ସତୀଙ୍କୁ "କାହିଁ କୁଶଳ ତ ଦେବୀ

ସୀତାରୂପେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣା କାହିଁ ଅଛ ଏଥି ?"
ସଲଜ୍ଜେ ଶାମ୍ଭବୀ ତନୁ ଧରି ନିଜ ରୂପ
ଆସନ୍ତେ ଶଙ୍କର ପାଶେ, କହିଲେ ଶଙ୍କର
"ଜଗତ ଜନନୀ ରୂପ ଧରିଛ ଯେ ଦେବୀ,
କେମନ୍ତେ ମୁଁ ସମ୍ଭାଷିବି 'ପ୍ରିୟେ' ବୋଲି ତାକୁ
ଏ ଜନମେ ତବ ସଙ୍ଗେ ଦେଖା ନାହିଁ ଆଉ,"
ଏତେ କହି ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇଲେ ଶଙ୍କର;
ଶାମ୍ଭବୀ ତେଜିଣ ତନୁ ସେ ଶୋକେ ତତକ୍ଷଣେ
ଜନ୍ମିଲେ ମେନକା ଗର୍ଭେ ହିମାଚଳେ ଯାଇ ।
ଏହି ଦେଖ ବନ ଯହିଁ ଜଟାୟୁ ପକ୍ଷୀନ୍ଦ୍ର
ଯୁଝିଥିଲା ରକ୍ଷ ସଙ୍ଗେ ସୀତାଙ୍କ ରକ୍ଷାର୍ଥେ
ଜାଣି ଅପ୍ରମେୟ ବଳ ରାବଣର ସୁଦ୍ଧା,
ପାପବ୍ରତ ପିଶୁନଙ୍କୁ ଏହିରୂପେ ସିନା
ବାଧା ଦିଏ ଯଥାସାଧ୍ୟ ପ୍ରାଣ ମଣି ତୁଚ୍ଛ
ସୁକୃତ ଧରମୀ ଯେହୁ କର୍ମକ୍ଷେତ୍ର ଭବେ ।
ପକ୍ଷୀକୁଳେ ପୁଣ୍ୟଶୀଳ ଗରୁଡ ତନୟ
ତ୍ୟଜିଲା ଏଠାରେ ପ୍ରାଣ ରାମ ପଦେ କହି
'ସୀତାହର୍ତ୍ତା ଅତତାୟୀ ଲଙ୍କାର ରାବଣ ।'
ସୀତା ଶ୍ରୀଚରଣୁ ଏଥି ପତିତ ନୂପୁର
ଜଣାଇଲା ଶ୍ରୀରାମଙ୍କୁ ମୂକ ସାକ୍ଷୀ ପ୍ରାୟେ
'ସୀତାହର୍ତ୍ତା ଯାଇଅଛି ଏହି ପଥ ଦେଇ ।'
ଅରଣ୍ୟ ନଭେ ତାରା ପ୍ରାୟେ ସୁନ୍ଦର କିଷ୍କିନ୍ଧ୍ୟା
ପାର୍ବତ୍ୟ ପ୍ରଦେଶ ଦେଖ କପି-ବାସ-ସ୍ଥଳୀ
ସଂହାରି ବାଳିକୁ ଏଥି ମହା ବଳଶାଳୀ
କପୀଶ ସୁଗ୍ରୀବେ କରି ସେ ନଗରେ ନୃପ
ସ୍ଥାପିଲେ ଚିର ମିତ୍ରତ୍ୱ ରାମ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ;
ହନୁମାନ ଭକ୍ତ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସୁଷେଣ ସୁବୈଦ୍ୟ
ଜାମ୍ବୁବାନ ବୁଦ୍ଧିମାନ, ନଳ, ଅଙ୍ଗଦାଦି
ବନ୍ଧୁ କପୀଶ୍ୱର ହେଲେ ରାମଙ୍କ ସହାୟ ।
ମର୍କଟ କଟକ ବଳେ ସିନ୍ଧୁ ବାନ୍ଧି ରାମ
(ମସୀରେଖା ପ୍ରାୟେ ଦିଶେ, ସେତୁ ଦେଖ ଦୂରେ
ଶୁଭ୍ର ଛାୟାପଥ ଯଥା ସୁନୀଳ ଗଗନେ)
ଦୁର୍ଦ୍ଧାନ୍ତ ଦାନବକୁଳ-ଗର୍ବ-ଖର୍ବ କାରୀ,
ପ୍ରବେଶି ଲଙ୍କାରେ ନାଶି ସଂଗ୍ରାମେ ରାବଣେ
*ଅଗ୍ନିରୁ ଗୌରବ ରବେ ତ୍ରିଭୁବନ-ବାସୀ
ଉଦ୍ଧାରିଲେ ସୀତା ସତୀ ହେଲେ ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ
ତ୍ରିପୁରେ ତ୍ରିପୁରଅରି ମାରି ଦଶାନନେ ।
ରମ୍ୟ ଦ୍ୱାରାବତୀ ଶୋଭେ ନୀଳ ସିନ୍ଧୁନୀରେ
ସୁନୀଳ ନିର୍ମଳାକାଶେ ଶଶୀପୁର ପ୍ରାୟେ
ନକ୍ଷତ୍ରରେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗେ ପ୍ରାଚୀର ସତୁଙ୍ଗ
ଫେନଚକ୍ର ବୀଚିମାଳ ଜଳଧି ରାଜଇ
କୌମୁଦୀ-ଧବଳ-ହର୍ମ୍ୟ-ମାଳିନୀ ଦ୍ୱାରକା
ଶୋଭଇ ତା ମଧ୍ୟେ ଯଥା ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ମଣି
ଫଣୀନ୍ଦ୍ର ବାସୁକୀ ଶିରେ ଲକ୍ଷ ଫଣାଧାରୀ;
ନିଭୃତରେ ବସି ଯେବେ ଯାଦବ ଯୁବତୀ
ସୁଦୂରୁ ଅପୂର୍ବରୂପା ଅମରାବତୀର
ନିର୍ଭ୍ରାନ୍ତ କୌତୁକେ ଦେଖେ ତୁଙ୍ଗ ସୌଧ ଶିରେ
ସରଳା ପ୍ରେମିକା ସର୍ବ କୌମୁଦୀ-ହାସିନୀ ।
ସମ୍ମୁଖେ ଗୋମତୀ ତୀର୍ଥ, ଚଳଳ ଯାହାର
ଯଦୁକୁଳବାଳା ସ୍ନାନେ ପରମ ପବିତ୍ର

* ଅଗ୍ନିର

ନର ଅସ୍ଥି ପଡ଼ି ଏଥି ହୁଏ ପରିଣତ
*ଚକ୍ରାକାରେ, ଅସ୍ଥି ଧାରୀ ସ୍ୱର୍ଗ ପଦ ପାଏ ।
ଅମର ମହର୍ଷି ଦେବ ବେଦ-ଭାଷ୍ୟକାର
ଅଦ୍ୱିଜ୍ଞାନ ଜନ୍ମଦାତା ବେଦବ୍ୟାସଙ୍କର
ପବନ ପ୍ରଭୁସାଶ୍ରମ ଦକ୍ଷିଣ ଅଗ୍ରତେ
ଅଜ୍ଞାନ ତାମସ ଧ୍ୱଂସୀ, ଜ୍ଞାନ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଯହିଁ
ପାରିଜାତ-କଳ୍ପତରୁ ଅର୍ଘ୍ୟ ଜ୍ଞାନୋଦ୍ୟାନେ
ଗୀତାକାରେ ପ୍ରକଟିଲା ସମଗ୍ର ଭାରତେ,
ମୁକ୍ତିପ୍ରଦ ସେ ଆଲୋକ ଅନୁସରି କେତେ
ଯାଉଛନ୍ତି ମୋକ୍ଷଧାମେ ଚିର ଶାନ୍ତିମୟ-
ସୁଖର ନିତ୍ୟ-ନିକେତନ ନିର୍ବାଣ ପ୍ରଦେଶେ,
ନରମ ପରମ ଲକ୍ଷ୍ୟ ସକଳ ଧର୍ମର ।
ଦେଖ ଏ ଅନନ୍ତ ସିନ୍ଧୁ, ମନ୍ଥି ଥିଲେ ଯାକୁ
ମନ୍ଦର ମନ୍ଥନ ଦଣ୍ଡେ ଓ ବାସୁକି ମଳ
ସର୍ପରାଜ ବାସୁକିକୁ ରଜ୍ଜୁରୂପେ ଧରି ।
ଉଠିଲା ବାରିଧିଗର୍ଭୁ ସେ ଭୀମ ମନ୍ଥନେ
ମତଙ୍ଗ ସର୍ବୋତ୍ତମ ଐରାବତ
ମହାର୍ଣ୍ଣବ ବାଜୀବର ଶୁଭ୍ର ଉଚ୍ଚୈଃଶ୍ରବା,
ସିଦ୍ଧଙ୍କ ବର ବୈଭବ ପାରିଜାତ ତରୁ
ବଜ୍ରଧରର ଯାର ସୁମନ ମାଦାର
ସ୍ୱର୍ଗଚ୍ୟୁତ-ସୁମନ ପ୍ରିୟା ପୁରନ୍ଦରଙ୍କର ।
ଭୂଷର କୌସ୍ତୁଭମଣି ଅମୂଲ୍ୟ ରତନ,
ଜଗତ ମୋହନ କୃଷ୍ଣ ପରମ ଯତନେ ଲଭି
ଯା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ନ ସମ୍ଭାଳି ଲୋଭ
ବହନ୍ତି ସାଦରେ ତାକୁ ହୃଦେ ଅହର୍ନିଶ ।

ନବ ଉଦଧିର ନେତ୍ରୀ ଉଦର ସୁନ୍ଦରୀ
ରମଣୀ-ସୀମନ୍ତ-ମଣି ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଦାୟୀ
ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ- ଉପମା- ସୀମା ତବ ସ୍ୱାମୀ ସଙ୍ଗେ
ଉଠିଲେ ଯେବେଳେ ସିନ୍ଧୁ ଗର୍ଭ ସମାଲୋଡ଼ି,
ସେ ରଳ ତରଳାଲୋକ ଝଳ ଝଳ ହୋଇ
ବ୍ୟାପିଗଲା ଜଳେ ସ୍ଥଳେ ବ୍ୟୋମେ ଚରାଚରେ
ଶୃଙ୍ଗ ଶୃଙ୍ଗ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗେ ହର୍ଷ ଦିଗନ୍ତରେ
ପ୍ରଥମ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷେ ମୁଗ୍ଧ ଜୀବେ ଅଥବା
ଜନ୍ମାନ୍ଧ ନୟନ ଦୃଷ୍ଟି ପାଇଲା ପରଶେ
'କମଳା କମଳା' କହି ବସୁବାସୀ ସବେ
ମତ୍ତ ହେଲେ କୋଳାହଳେ ଅପୂର୍ବ ଆନନ୍ଦେ,
ସହସା ସେ ହର୍ଷ ଧ୍ୱନି (ଜନ୍ମିର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ
ରବ ଜାତ କଣ୍ଠେ ଯଥା) ପଶି ପଶି କର୍ଣ୍ଣ
ପୂର୍ବେ ବ୍ୟାକୁଳିତ ଚିତ୍ତ ସମୁଦ୍ର ମନ୍ଥନେ
ହରାଇ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ରାଶି ଥିଲେ ଅଥୟ
ବେଗଗ୍ରସ୍ତ ପ୍ରବେଶ ଅନ୍ଧ ତରଙ୍ଗ ଛଳେ, ସେ
ନ ସମ୍ଭାଳି ଶୁଚି ଶୋକ ହୃଦ ବଦାରକ ।
ଅଦ୍ୟାପି ନମନ୍ତି ତାଙ୍କ ଯାଇ ନାହିଁ ମନୁ
ନରେନ୍ଦ୍ର ନାରଦ ନଭେ ଯେବେ ଇନ୍ଦୁ
ଲୋଟିପାନ୍ତି ବେଳା ପରେ ଗୀଗଳ ପରିପୂ ।।
ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗୁ ନିଃସୃତ ସେହି ସ୍ନିଗ୍ଧ ଶୁଭ୍ର ଜ୍ୟୋତି
ରଖିଲେ କୌତୁକେ ସବେ ଯତନେ ସମ୍ଭାରି
ଯଥାସାଧ ବର୍ଣ୍ଣି ବାର କୃଷକେ ଯେସନ
ଖଣିରେ ରଖିଲେ ଜ୍ୟୋତି ରତନ ଆକାରେ
ହୀର ନୀଳା ମୋତି ଆଦି ମଣିଗଣ ମଧ୍ୟ

* ପ୍ରବାଦ ଅଛି, ଗୋମତୀ ନଦୀରେ ନର ଅସ୍ଥି ପତିତ ହେଲେ ଚକ୍ର ଆକାରରେ ପରିଣତ ହୁଏ, ତାହାକୁ "ଗୋମତୀ ଚକ୍ର" କହନ୍ତି । ଆଜିକାଲି ମଧ୍ୟ ଏକ ପ୍ରକାର ଚକ୍ରାକାର ଅସ୍ଥି ମୁଁ ଗୋମତୀ କୂଳରେ ଦୋକାନରେ ଦେଖିଅଛୁ । ଅନୁମାନରେ ଏଗୁଡ଼ିକ ନରାସ୍ଥି ନୁହେଁ; ସାମୁଦ୍ରିକ ଜୀବାସ୍ଥି ।

ଅସୀମ ଏ ସିନ୍ଧୁ ରୂପ ନୁହେ କଳନୀୟ
ଗୁଣ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଚେତାଙ୍କ ଅନନ୍ତ ଅପାର
ଅନନ୍ତ ରତନ ଖଣି ଧରନ୍ତି ଗରଭେ
ତେଣୁ 'ରତ୍ନାକର' ନାମ ବିଖ୍ୟାତ ତ୍ରିଲୋକେ;
ବାରି ରାଶି ଦେଇ ଗର୍ଭୁ ମିହିର ଯାହାର
ରଚନ୍ତି ନୀରଦ ଧରା-ଜୀବ-ଶାନ୍ତି-କାରୀ,
ସଦା ପରାଶ୍ରୟ ଦାତା ପର ଉପକାରୀ
ବସନ୍ତି ନିଶ୍ଚିନ୍ତେ ତେଣୁ ଗରଭେ ତାଙ୍କର
ଶୈଳେ, ଇନ୍ଦ୍ର ଭୟେ ଛାଡ଼ି ନିଜ ବାସସ୍ଥଳୀ
ବିଷୟ ବିକାରେ ଯଥା ସ୍ଥିତ-ପ୍ରଜ୍ଞ-ଚିତ୍ତ
ନ ହୋଇ ଚଞ୍ଚଳ ସଦା ଥାଏ ସୁପ୍ରଶାନ୍ତ,
ସେସନ ପ୍ରସନ୍ନ ସଦା ସିନ୍ଧୁ ଜଳପତି
ଅସଂଖ୍ୟ ସରିତ ଗର୍ଭେ ପଶିଲେହେଁ ତାର ।
ମହତ ଆଶ୍ରୟ ଦାତା ମହତ ସତତ

ତେଣୁ ପ୍ରଳୟାନ୍ତକାରୀ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ସ୍ୱପୁରେ
ପ୍ରଳୟାନ୍ତେ ଶାନ୍ତି ପାଇଁ ଦିଅନ୍ତି ଆଶ୍ରୟ ।
ଦେଖି ଦେଖି ଦୂରେ ଏକ ସ୍ଥାନ ଡମିଙ୍ଗିଲ
ଚଳି ନୈଶାକାଶରେ ଚଳେ ଖଦ୍ୟୋତ ପତଙ୍ଗେ ।
ମଦନଙ୍କ ବିମାନ ତହୁଁ ଚଳିଲା ସୁଦୂରେ,
କହିଲେ ସ୍ୱପନ ଦେବୀ "ଦେଖ ଏ ପ୍ରଦେଶ
†ପଞ୍ଚାପ ସଂଯୋଗେ ନାମ ପଞ୍ଜାବ ଏହାର;
ଜନ୍ମିବେ ‡ନାନକ ନାମେ ମହାତ୍ମା ଏ ଦେଶେ
ଧର୍ମବୀର ଦୂରଦର୍ଶୀ ଏକ-ଆତ୍ମାବାଦୀ,
ଭାରତ-ଆର୍ଯ୍ୟ ପତନର ଏକମାତ୍ର ହେତୁ
ଜାତିଭେଦ, ଜାଣି ଏହି ମହାତ୍ମା କୌଶଳେ
ପଞ୍ଚ✿'କ'କାର ସଂଯୋଗେ ନବ୍ୟ ଧରଣର
ଧର୍ମ ରାଜ୍ୟେ ନବ ପନ୍ଥା ସୃଜି ଏ ଆର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ
ବାନ୍ଧିବେ ଏକତା ସୂତ୍ରେ ନବ ❦'ଶିଖ' ଧର୍ମେ

† ବିତସ୍ତା, ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗା, ଇରାବତୀ, ଶତଦ୍ରୁ ବିପାଶା ଏହି ୫ଟି ନଦୀ ସଂଯୋଗରେ ପଞ୍ଜାବ ହୋଇଅଛି

‡ ଶିଖଧର୍ମ ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ।

✿ ପଞ୍ଚ "କ" କାର-କେଶ, କଙ୍କଣ, କୃପାଣ, କାଛା (ଜଙ୍ଘିଆ) କଙ୍ଗେଇ (ପାନିଆ) ଏପାଞ୍ଚୋଟି ଶିଖ୍ ମାନଙ୍କର ସାମାଜିକ ପୋଷାକ; କେଶ କର୍ତ୍ତନ ନିଷିଦ୍ଧ, ହାତରେ ପଟେ ଲୌହ କଙ୍କଣ; ପୋଷାକ ତଳେ ଜଙ୍ଘିଆ, କରବାଳ ଅଭାବରେ ଛୁରୀ, ଓ ମୁଣ୍ଡରେ ପାନିଆ ସଦାବେଳେ ଥାଏ ।

❦ ଶିଖ୍ ଧର୍ମ—ଏ ଧର୍ମରେ ଜାତି ଭେଦ ନାହିଁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଠାରୁ ଚଣ୍ଡାଳ ଯାଏ ସମସ୍ତେ ଦୀକ୍ଷିତ ହୋଇ ପାରନ୍ତି । ଉପରୋକ୍ତ ପ୍ରକାର ପୋଷାକ ଏମାନଙ୍କର ସବୁବେଳେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଥାଏ । ତାମ୍ରକୂଟ ସେବନ ଏ ଧର୍ମରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିଷିଦ୍ଧ, ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନିଷ୍ଠାପର ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ତମାଖୁ କ୍ଷେତରେ ମଧ୍ୟ ପଦାଘାତ କରନ୍ତିନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ମଦ୍ୟ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ନିଶା ପଦାର୍ଥକୁ ପ୍ରାୟ ଏମାନେ ନିଷିଦ୍ଧ ପଦାର୍ଥ ମଧ୍ୟରେ ଗଣ୍ୟ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଗୁରୁ ଓ ନିରାକାର ବ୍ରହ୍ମ ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ ଦେବତାଙ୍କୁ ପୂଜନ୍ତି ନାହିଁ, ଏମାନେ ଖୁବ ବଳଶାଳୀ ଏମାନେ ଶୂକର ମାଂସ କୁକ୍କୁଟ ମାଂସ ଭୋଜନ କରନ୍ତି । ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ ଆଚରଣ ପ୍ରାୟ ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ପରି ।

'ମହମ୍ମଦ' ନାମେ ଏକ ଧର୍ମ ପ୍ରଚାରକ
ପ୍ରଚାରିବେ ନବ ଧର୍ମ ପଶ୍ଚିମରୁ ଆସି,
ବହୁ ଆର୍ଯ୍ୟ-ପୁତ୍ରେ ହେବେ ସେ ଧର୍ମେ ଦୀକ୍ଷିତ
ଭୀଷଣ ବିପ୍ଳବ ତେଣୁ ଧର୍ମ ବିଦ୍ୱେଷ ପରେ
ଲାଗିବ ଆର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ମଧ୍ୟେ, ସେ କାଳେ 'କବୀର'-
ନାମେ ଧର୍ମ ବୀରାଗ୍ରଣୀ ଜନ୍ମି ଏ ପଞ୍ଚ'ବେ
ସ୍ୱୀୟ ପ୍ରଭାବରେ ସୃଜି ନବ ପନ୍ଥା ଧର୍ମେ
ମିଳାଇବେ ଦୁଇ ଦଳେ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନେ ।
କିନ୍ତୁ ଏ ମିଳନ ହେବ ଅଳ୍ପ କ୍ଷଣ ସ୍ଥାୟୀ
ସ୍ରୋତ ମୁଖେ ବାଲିବନ୍ଧ କ୍ଷଣିକ ଯେସନ
କିମ୍ବା ପଦଚିହ୍ନ ଯଥା ବାଲୁକା ସ୍ତୂପରେ ।
ଭୀଷଣ କାନ୍ତାର ଦେଖ ମରୁମୟ ଭୂମି
ମରୀଚିକା ଖେଳ ଯହିଁ କଲ୍ଲୋଳିନୀ ରୂପେ
ଭ୍ରମାଏ ହରଷେ ପାନ୍ଥେ ମହା ମାୟାବିନୀ
ନୃପତି 'ପ୍ରତାପ ସିଂହ' ନାମେ ସୁପ୍ରତାପୀ
ଜନ୍ମିବେ କ୍ଷତ୍ରିୟ କୁଳେ କାଳେ କର୍ମବୀର
ଦେଶ-ହିତ ବ୍ରତେ ପ୍ରାଣ ବିସର୍ଜିବେ କିନ୍ତୁ
ନ ହେବେ ଏ ପରାଧୀନ ଜୀବନେ କଦାପି ।
'ଶାହାଜାହାଁ' ନାମେ ନୃପ ଇସ୍‌ଲାମ ଧରମୀ
ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଜ୍ଞାତା ନିର୍ମାଣିବେ ପୁଣି
ବିଚକ୍ଷଣ କାରୁକାର୍ଯ୍ୟ, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଯାହାର
ବିଶ୍ୱଶିଳ୍ପୀ ବିଶ୍ୱକର୍ମା ହେବେ ଅଧୋମୁଖ,
ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ, ମୋହିତ ହେବେ ବିଶ୍ୱବାସୀ ସର୍ବେ ।
କ୍ଷିପ୍ରଗତି ସ୍ରୋତସ୍ୱତୀ କ୍ଷୁଦ୍ର ସିପ୍ରା ତୀରେ
ନିତ୍ୟ ନବ ଶୋଭା ଭୂଷେ ପୂଜା ହୁଏ ଯାର
ସେହି ମହାକାଳେଶ୍ୱର ସୁରକ୍ଷିତ ପୁରୀ
ନଗରୀ ଅଗ୍ରଣୀ ଦେଖ ଗୁରୁ 'ଉଜ୍ଜୟିନୀ',
ରାଜଧାନୀ କରି ଯାକୁ ବିରାଜିବେ ଭୂପ

ଅଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରତାପ ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀ ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟ
ରାଜଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ, କବି, ଗୁଣୀ, ଗୁଣଗ୍ରାହୀ;
କବି କାଳିଦାସ କାବ୍ୟ-ସୁକୌଶଳୀ ଆଦି
ନବରତ୍ନ 'ଖନା' ଜ୍ୟୋତିଃ-ସାମ୍ରାଜ୍ଞୀ ସହିତେ
ବଙ୍ଗଦେଶୁ ନୃପ ଏକ ଭକ୍ତିଧର ନାମେ
ଧାର୍ମିକ୍ୟ-ପ୍ରଣୟ-ପତ୍ରେ ବିଷ୍ଣୁ ମିଶ୍ର ଦେଖ,
ତ୍ୟଜି ରାଜ୍ୟ ପତ୍ନୀ ଆଦି ବିଷୟ ବାସନା
ସିଦ୍ଧ ହେବେ ସାଧି ଏଥି କଠୋର ତପସ୍ୟା ।
ନର୍ମଦା-ନିର୍ମଳନୀର, ତଟେ ଯାର ଦୂରେ,
*କେରଳ ବନସ୍ଥଳୀ ଦେଖ ପୂର୍ଣ୍ଣା ନଦୀ
ଜନ୍ମିବେ ଯା କୂଳେ କାଳେ କୈଳାସ ନିବାସୀ
ଶଙ୍କର 'ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ ଜଗଦ୍‌ଗୁରୁ' ବୋଲି
ବୋଲାଇବେ ଲୋକେ, ହେବେ ଜ୍ଞାନତପାଗ୍ରଣୀ,
ଧର୍ମ ନଭେ ଉଇଁବେ ଏ ଭାସ୍କର ସ୍ୱରୂପ
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳିବେ ଦଶଦିଶ ସ୍ୱୀୟ ପ୍ରଭାଲୋକେ,
ଯେ ଆଲୋକେ ଧରି ହେବେ ଭବାର୍ଣ୍ଣବ ପାର
ଅଜ୍ଞଜୀବେ ଅବିଦ୍ୟାନ୍ଧ ଅନ୍ଧକାରମୟ,
ଦୀପ୍ତ ସ୍ତମ୍ଭାଲୋକେ ଯଥା ବୋଇତ ଯାତ୍ରୀଏ
ଦୁରନ୍ତ ତାମସୀ ତମେ ଘୋରେ ସିନ୍ଧୁ ପାରେ ।
ଭେଦବାଦୀ-କୁସଂସ୍କାର-ତାମସ ଜଡ଼ିତ
ଭାରତର ଧର୍ମପଥ ଦର୍ଶିବ ଶାଶ୍ୱତ
ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ, ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ତାଙ୍କ ପ୍ରଜ୍ଞାଲୋକେ,
ଲୁପ୍ତ ପ୍ରାୟ ସନାତନ ଧର୍ମେ ଏ ମହାତ୍ମା
ଉଦ୍ଧାରି ସ୍ଥାପିବେ ସ୍ୱୀୟ ସୁ-ପ୍ରତିଭା ବଳେ
ଜ୍ଞାନଗର୍ଭ ବେଦାନ୍ତର ଉଚ୍ଚତମ ଧର୍ମ,
ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଅଦ୍ୱୈତମତେ ପ୍ରଜ୍ଞା ଜ୍ୟୋତି ଯୋଗେ
ଖଣ୍ଡି ନାସ୍ତିକାଦି ବହୁ ଭେଦବାଦୀ ମତେ
ହରାଇ ସୁଯୁକ୍ତି ତର୍କେ ନୈୟାୟିକ ଗଣେ

* ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଜନ୍ମସ୍ଥଳୀ

ଅକାଟ୍ୟ କୁଟିଳ ଯୁକ୍ତି ପ୍ରଦର୍ଶନକାରୀ’
କରଦେବେ ମୁକ୍ତି ପଥ ଅକ୍ଲେଶ ସରଳ
ଧର୍ମରାଜ୍ୟେ ଅଦ୍ୱିତୀୟ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ହେବେ
ବିରଚି ପ୍ରସ୍ଥାନତ୍ରୟ* ଟୀକା ସୁବୋଧିନୀ ।
ବିଜୟର ବୈଜୟନ୍ତୀ ଉଡ଼ିବ ଭାରତେ
ତାଙ୍କ ନାମେ ପ୍ରତି ତୀର୍ଥେ ପ୍ରତି ପୀଠ ସ୍ଥଳେ
ହିମାଳୟୁ କୁମାରିକା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସର୍ବତ୍ର ।
ସେତୁବନ୍ଧେ ରାମେଶ୍ୱର ରାମ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ,
କମଳ କଳିକା ଦେଇ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଲଙ୍କା ପୁର
ବାରିଧି ଧଉତ ପାଦ ପୂଜୁଅଛି ଯାର ।”
ଏହିରୂପେ ନାନା ତୀର୍ଥ ଆଶ୍ରମ ଅରଣ୍ୟ
କେତେ ମନୋହର କେତେ ଭୟପ୍ରଦ ସ୍ଥଳୀ
ଜନପଦ, ବନ ଆଦି ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟ ନଭେ
ଭ୍ରମିଣ ଅସିଲେ ତହୁଁ ଉତ୍କଳ ଅଞ୍ଚଳେ,
ପୁଣ୍ୟ ଭୂମି ଭାରତର ମନୋହର ପୁରୀ;
“ଫେନରୂଢ଼ ଗୁରୁ ଊର୍ମି ଉତ୍ତାଳ ସଙ୍କୁଳ
ଭୀଷଣ ସୁନ୍ଦରେ ଏହି ପୟୋଧି ପୁଳିନେ
ବିଖ୍ୟାତ ନୀଳାଦ୍ରି ନାମେ, ଏ ଅଦ୍ରି ଶିଖରେ”
କହିଲେ ସ୍ୱପନ ଦେବୀ “ଦେଖ ଏହି ସ୍ଥାନେ
ଦାରୁବ୍ରହ୍ମରୂପେ କୃଷ୍ଣ ଭଗବାନ ସ୍ୱୟଂ
କୁରୁ ଯୁଦ୍ଧ ଶେଷେ ପୁଣି ସ୍ୱବଂଶ ବିନାଶି,
ଭୂଭାର-ହରଣ-କାର୍ଯ୍ୟ ନିଃଶେଷି ଏ ରୂପେ
ସିନ୍ଧୁ-ସ୍ରୋତ ସଙ୍ଗେ ଆସି ପ୍ରତ୍ୟୁଷୁ ସେବେଳେ
ବିରାଜିବେ “ଜଗନ୍ନାଥ” ନାମବହି ଭବେ ।
ଗହଣେ ଆସିବେ ତାଙ୍କ ସର୍ବ ଦେବଦେବୀ
ଭୂପ ସଙ୍ଗେ ଭୃତ୍ୟ ପର, ଖଟଣି ନିମନ୍ତେ
ଏତୀର୍ଥ ଦର୍ଶନେ ତେଣୁ ଲଭିବେ ମାନବେ
ସର୍ବ ତୀର୍ଥ ଦର୍ଶନର ପୁଣ୍ୟ ଏକାବେଳେ
ଶ୍ୱାପଦ ସଙ୍କୁଳେ ଏହି ଭୀମ ନୀଳାଚଳ
ହେବ କାଳେ ପରିଣତ ମହାତୀର୍ଥ ରୂପେ,
ଧର୍ମାଗ୍ରଣୀ ‘ପୁରୀ’ ନାମେ ବୋଲାଇବ ଲୋକେ,
ଧରମର ମୂଳମନ୍ତ୍ର ‘ସାମ୍ୟନୀତି’ ଏଥି
ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବେ ବହୁକାଳ ରହିବ ଏଠବେ,
ଯଶୋଧ୍ୱଂସୀ କାଳ ବଶେ ନବୀନ ଭାବଦ,
କୁଟିଳ କୁନୀତି ପ୍ରିୟ କଳି ଗୁଣେ କିନ୍ତୁ
ସେହି ସାମ୍ୟନୀତି କ୍ରମେ ଲଭିବ ଦୁର୍ଗତି
ଅନୀତି ଓ ଅନାଗ୍ରହେ ହୋଇ ପରିଣତ,
ଉଚ୍ଛିଷ୍ଟ ଭୋଜନେ ରହି ହେବ ହାସ୍ୟାସ୍ପଦ
ଜନ୍ମିବେ ଯେବେ ଏଥି ଭେଦବାଦୀ ଗଣେ
ଜାତୀୟ ବିଦ୍ୱେଷ ବହ୍ନି ଜଳାଇ ପ୍ରଚଣ୍ଡେ
ମନ୍ଦତ ବିରୋଧୀ ଅତି ତୁଚ୍ଛ ଭାବ ଯେନ ।
ଲୋଭ କାମାସକ୍ତ ଚିତ୍ତ, କୁସଂସ୍କାର ପ୍ରିୟ
ଧର୍ମଧ୍ୱଜା ଧର ହେବେ ମହା ପାପାଗ୍ରହୀ
ସେଠକ ଚକୋର ବୀର୍ଯ୍ୟ ଜନ୍ମ ହେଲୁ ପ୍ରାୟେ
ଶୁଦ୍ଧ ସତ୍ତ୍ୱ-ଗୁଣଧାରୀ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଔରସେ
ଜନ୍ମିବେ ଚଣ୍ଡାଳ, କୁଳ-ପାଂଶୁଳ ତାମସୀ,
ସ୍ୱର୍ଗପ୍ରାୟ ପୁରୀ ହେବ ନର୍କେ ପରିଣତ ।
ପ୍ରତି ତୀର୍ଥେ ଭାରତରେ ଏହି ଅଧୋଗତି
ଦେଖି, ସେବେଳେ ଶ୍ରୀହରି, କରୁଣାସାଗର,
ପାପ ସ୍ରୋତ ରୋଧିବାକୁ ଧରିବେ ମୂରତି
ଭୀତିପ୍ରଦ କଲ୍କୀରୂପେ ବିନାଶି ଦୁଷ୍ଟଙ୍କୁ
ସ୍ଥାପି ଶାନ୍ତିରାଜ୍ୟ ପୁନଃ ଚଳାଇବେ ବୈକୁଣ୍ଠ ।
ସୁନୀଳ ଫେନିଳ ତୁଙ୍ଗ ତରଙ୍ଗ ମାଳିନୀ
ଉତ୍କଳ ଶିଖରକୂଳ ସୁଗୁରୁ ଦର୍ପଣ,
ଚିର ଗୁରୁ ରୂପା ଦେଖି ଚିଲିକା ଦୀର୍ଘିକା
ଉତ୍କଳର ପାଦମୂଳେ ପୂଜଇ କେମନ ।”

* ଦଶ ଉପନିଷଦ, ବେଦାନ୍ତ ଦର୍ଶନ, ଭଗବଦ୍ଗୀତା

ଖଣ୍ଡେ ଦୂର ଯାଇ ଦେବୀ ଖଣ୍ଡ ଗିରି ଦେଖି
କହିଲେ "ଏ ଅପ୍ରସିଦ୍ଧ ଶୈଳ ହେବ କାଳେ
ସୁପ୍ରସିଦ୍ଧ ଅନଶ୍ୱର ବୌଦ୍ଧ-କୀର୍ତ୍ତି ବହି ।
ଏସ୍ଥଳୀ କୋଣାର୍କ କ୍ଷେତ୍ର ବୋଲାଇବ ଲୋକେ
ରମ୍ୟ ହର୍ମ୍ମ୍ୟେ ବସିବେ ସୂର୍ଯ୍ୟଦେବ ଏଥି,
ହର୍ମ୍ମ୍ୟ କାରୁ-କାର୍ଯ୍ୟ ଶିଳ୍ପ-ସୁଚାତୁର୍ଯ୍ୟ ଦେଖି
ସ୍ୱର୍ଗେ ଦେବ-ଶିଳ୍ପୀ ହେବେ ଈର୍ଷାକ୍ରାନ୍ତ ।
ଏହୁ ଗିରୁ ବେଳାଭୂମି ହେବ ଯାହା କାଳେ
ଶ୍ରୀଫଳ ନିକୁଞ୍ଜେ ପୂର୍ଣ୍ଣ, ନାମ 'ସତ୍ୟବାଦୀ'
ଭକ୍ତବାଞ୍ଛା ପୂର୍ଣ୍ଣ ଲାଗି ବୃନ୍ଦାବନୁଁ ଆସି
ଗୋପାଳ ରହିବେ 'ସାକ୍ଷୀ-ଗୋପାଳ' ସ୍ୱରୂପେ ।
ପୁଣ୍ୟ ତପୋବନ, ପୁରେ, ଏକାମ୍ର କାନନ
ତ୍ରିଭୁବନେଶ୍ୱର ଶିବ ବସିବେ ଏଥି
ତେଣୁ ଏ 'ଭୁବନେଶ୍ୱର' ବୋଲାଇବ ଲୋକେ ।
ଉତ୍କଳ ମୁକୁଟମଣି, କାଳୀ ବାସସ୍ଥଳୀ,
ଚଣ୍ଡୀ ସୁରକ୍ଷିତ ଏହି କଟକ ନଗର,
ମହାନଦୀ କାଠଯୋଡ଼ି ବୃତ୍ତାକାରେ ଯାର
ବେଢ଼ିଛନ୍ତି ଉଭୟପାଶେ, ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଯେସନେ
ନିର୍ମ୍ମଳ ଗଗନେ ଚନ୍ଦ୍ରମଣ୍ଡଳ ବେଢ଼ଇ;
କଟକର କଟିହାର ପ୍ରଶସ୍ତ ତଟିନୀ,
ମହାନଦୀ ପରପାରେ କପିଳାସ ଶୈଳେ
ସୁଗନ୍ଧାଢ୍ୟ ତରୁ ପୁଞ୍ଜେ ଗୁଳ୍ମକୁଞ୍ଜାବୃତ
ନିରେଖିଲେ ଯନ୍ତୁଁ ହସେ ଅଙ୍ଗ ଅପ୍ରଶସ୍ତ,
ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ସୌର କରେ ସୂକ୍ଷ୍ମରେଖା ପ୍ରାନ୍ତେ
ପ୍ରଶସ୍ତ ସୈକତ ଶଯ୍ୟା ମହାନଦୀ ଗର୍ଭେ ।"
ଅଭ୍ରଗର୍ଭ ସେ ଶିଖରେ ଶଶାଙ୍କ-ଶେଖରେ
ହର-ଉରଙ୍ଗମ ଧ୍ୟାୟୀ ପାର୍ବତୀ ସହିତେ,
ପ୍ରଣମିଲେ ଭକ୍ତିଭରେ ସ୍ୟନ୍ଦନୁ ସରିବେ ।
"ଉତ୍କଳ ନଗରୀ ଶିଖା ଗିରିଗଣାଗ୍ରଣୀ
ତୁଙ୍ଗ ଗିରି ମାଲ୍ୟଗିରି, ଚଉପାଶେ ଯାର,
ଭ୍ରମନ୍ତି ଜଳଦ ଦଳ ରକ୍ଷାକାରେ ଦେଖି
କ୍ରୀଡ଼ନ୍ତି ବାଳକେ ଯଥା ସ୍ତମ୍ଭ ଥୋଇ ମଧ୍ୟେ ।
ପତିତପାବନୀ ପୂତ ଗୋନାସା ପ୍ରସୂତା
ବୈତରଣୀ ନିର୍ଝରଣୀ ଯା କୂଳେ ସୁବତ୍ସା ଗୋ
ଦାନ ଦେଇ କଳିଯୁଗେ ପାରହେବେ ଲୋକେ
ଏଣୁ ବୈତରଣୀ, ପରେ ପ୍ରେତପଥ ରୋଧୀ
ପୂତ ସ୍ଥଳୀ ଜାଣି ତାର ମନୋହର ତୀରେ
ରାଜିବେ ବିରଜାଦେବୀ ଯଜ୍ଞକୁଣ୍ଡୋଦ୍ଭବା
ଶ୍ରୀବରାହନାଥ ଦେବ ସଙ୍ଗେ ପୁଣ୍ୟ ପୀଠେ ।
ଦ୍ୱିଶତ ବର୍ଷ ଅନ୍ତେ ଲଭିବେ ଜନମ
ଯଯାତିକେଶରୀ ନାମେ ନୃପତି କେଶରୀ;
ଯଶୋସ୍ତମ୍ଭ ରୂପେ ଏହି ମହାଯଶାଙ୍କର
ବସିବ ରାଜଧାନୀ ପୂତ କୀର୍ତ୍ତିଧାରୀ
'ଯାଜପୁର' ନାମେ ଖ୍ୟାତ ଉତ୍କଳ ମଣ୍ଡଳେ ।
ଗୁପ୍ତ ନାଭିଗୟା ଏହି, ପିଣ୍ଡ ଦେଲେ ଯହିଁ
ତରିଯିବେ ପିତୃଲୋକେ ପ୍ରେତପନ୍ଥ ପୁରୁ ।
'ସାଲନ୍ଦୀ' ମେଖଳା, ପୋଷ ତରୁ ଗୁରୁରୂପା
'ଭଦ୍ରକାଳୀ' ସୁରକ୍ଷିତ ଭଦ୍ରକ ନଗରୀ,
ମେଘାସନ ସୁତା ଏହି ସୁଜଳା ସାଲନ୍ଦୀ,
ସ୍ଫଟିକ-ରଜତ-ଜଳ ଗୁରୁ ନାରଙ୍ଗୁକ
ଅଞ୍ଚଳ ଆକାରେ ଉଡ଼ି ତରଙ୍ଗେ ଯାହାର,
ସରଳା ବାଳିକା ସମ ବହଇ କୌତୁକେ
ଶ୍ୱେତ ସିକତାଳ କାଳୀ ମୁଖରିତ ଯାର;
ତୀରବାସୀ ସୁସଙ୍ଗୀତେ ନିନାଦ କରିଥେ
'ବାବା ଅଖଣ୍ଡଳେଶ୍ୱର' ବାଞ୍ଛା ପୂର୍ତ୍ତିକାରୀ
ପୂତସ୍ଥଳୀ ଜାଣି ଏଥି ବସନ୍ତି ସୁଖେ ।
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣପ୍ରସୂ *ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣରେଖା, ଶ୍ୟାମଳ †ଶାଳ୍ମଳୀ
ମେଘାକାର ମେଘାସନ ମେଘାବୃତ ବପୁ ।"

*ସୁବର୍ଣ୍ଣ ରେଖା । † ଶିମୂଳ ପାହାଡ଼ ।

ପ୍ରଣମନ୍ତେ ଏଥି ଦେବୀ କୀଚକେଶ୍ୱରଙ୍କୁ
କହିଲେ ସୋହିଣୀ ରାଣୀ ' କେଉଁ ଦେଶ ମା ଏ?
ଶୈଳବେଷ୍ଟା ଚଉପାଶେ ଗୁରୁ ହର୍ମ୍ମ୍ୟମୟୀ ?"
ସସ୍ମିତେ ଭାଷିଲେ ଦେବୀ "ସମ୍ବନ୍ଧେ ଏ ପିତୃ-
ଦେଶ ତବ, ଏ ଜନମେ ତବ ସ୍ୱାମୀ ଶ୍ୱଶୁ-
ଗୃହ ଏହି" ବ୍ୟଗ୍ର ନେତ୍ରେ ନିରେଖନ୍ତେ ସବେ
"ବେଳ ନାହିଁ ଦେଖିବାକୁ, କୁରୁକ୍ଷେତ୍ରେ ଯିବା"
ଏତେ ବୋଲି ଚଳାଇଲେ ରଥ ଦେବୀ ଅଗ୍ରେ ।
ସୁଗନ୍ଧ ଗନ୍ଧମାର୍ଦ୍ଦନ ଅଗମ୍ୟ ଗହନ
ସୁଦୂରୁ ପ୍ରଧାନଘାଟ ପ୍ରପାତ ପ୍ରଧାନ
ସୌରକରେ ସୁରପତି କୋଦଣ୍ଡ ଆକାର
ବାମଣ୍ଡା ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ କିବା ମହାର୍ଘ ମହୁଡ଼ ?
ପ୍ରାୟ-ଅନାବୃତ ଜାତି *କେରୁଆ *ଜୁଆଙ୍ଗ
ଶୈଳ ଖୋଲ ବାସୀ, ଭିଲ, *କନ୍ଧ*ଭୂୟାଁ*କୋଲ୍ହ
ଲକ୍ଷ୍ୟଭେଦେ ଲଘୁହସ୍ତ ତୀର ସଞ୍ଚାଳନେ;
ସାନ୍ତାଳ ବିଶାଳକାୟ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି,
କୁଞ୍ଚିତ ବାବୁରିକେଶ ଶୁଦ୍ଧ ସତ୍ୟବାଦୀ,
ସତତ ହାଣ୍ଡିଆ ପାନେ ରତ ନୃତ୍ୟଗୀତେ,
ଚିର ଦୃଢ଼ଯୌବନା ଅନାର୍ଯ୍ୟ ଯୁବତୀ
ସଦା ହାସ୍ୟ ଲାସ୍ୟମୟୀ କୁସୁମ ବାସନା,
କୂଟ କପଟ ବା ମିଥ୍ୟା ଅଜଣା ଯାହାଙ୍କୁ,
ସୁଗୁରୁ ଉରଜ ଦେଖି ଘନଜଘନାଙ୍କ
କେଉଁ ଯୁବା କର ସ୍ୱତଃ ନହେ ପ୍ରସାରିତ ?
କୁରଙ୍ଗ-ତରଙ୍ଗ-ନୟନୀ ✢ତୁରଗ ଗାମିନୀ
ଧାବନ୍ତି ସୁରା ପିଇ କାହିଁନ୍ତ ନର୍ତ୍ତନେ
ନାହିଁ ଅବସାଦ ଅଙ୍ଗେ ଦିବସେ ତଥାପି ।
ନାଗପୁର ଶୃଙ୍ଗଦୃଶ୍ୟ ପ୍ରପାତ ପ୍ରଧାନ
†'ହୁଡ୍ରୁ' ଯହିଁ ହଡ଼ହଡ଼େ ପଡ଼ୁଛି ମଣି
ତରଳ ରଜତ ଧାରେ ମୋତି ବିନ୍ଦୁ ବର୍ଷି
ଝଙ୍କାରି କାନନ ଶ୍ରେଣୀ ଶୈଳଶିରୁ ପାଦେ
ଧୂର୍ଜଟି ଜଟିଳ ଜଟୁଁ କୈଳାସରୁ କିବା
ପାତାଳକୁ ବହେ ସ୍ରୋତ ବେଗବତୀ ରୂପ ?
ଜଳରାଶି ଧୂଳିରାଶି ଉଡୁଥିଲା ପ୍ରାୟେ
ବାଷ୍ପକଣେ ଚରଣିତ ହସେ କି ସୁନ୍ଦର ।"
ଏହିରୂପେ ଭ୍ରମି ଭ୍ରମି ଅନାର୍ଯ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳେ
ଚଳିଲେ ଜାହ୍ନବୀ କୂଳେ ବିରାଜନ୍ତି ଯହିଁ
ନୃକରୋଟି-କଣ୍ଠି ଦେବୀ କାଳୀ କଙ୍କାଳିନୀ ।
ଭକ୍ତିଭରେ ନମି ଦେବୀ କହିଲେ ଗମ୍ଭୀରେ,
"ଦେଖ ଏହି ବଙ୍ଗଦେଶ ଦିଶଇ ସମ୍ମୁଖେ,
ବେଦାନ୍ତ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ମତ ଅଦ୍ୱୈତ ବାଦକୁ
ସୂକ୍ଷ୍ମ ତତ୍ତ୍ୱ ହେତୁ ଯେବେ ଅଳ୍ପଜ୍ଞାନୀ ଲୋକେ
ନ ପାରିବେ ବୁଝି ତାର ପରମ ମହତ୍ତ୍ୱ,
କାଚର ବେପାରୀ ଯଥା ମାଣିକର ମୂଲ୍ୟ,
ତେସନେ କଳିରେ ଆହା ! ବଢ଼ିଯିବ ତେବେ
ନାସ୍ତିକତା, ତେଣୁ, ପାପେ ରତ ହୋଇ ସୁଦ୍ଧା
ନଭାବିବେ ଆପଣଙ୍କୁ ପାପୀ ବୋଲି କେହି ।
ଶାସ୍ତ୍ର ପଢ଼ି ହେବେ ପୁଣି ଅଶାସ୍ତ୍ର ଆଗ୍ରହୀ
ପାପ ସତ୍ତ୍ୱେ ଚଳିବେ ସେ କୁପଥେ ତାମସେ
ଜ୍ଞାନ ନାମେ ଜ୍ଞାନ ଚକ୍ଷୁ ଲୁଟି ଅହର୍ନିଶି
ଅଜ୍ଞାନ-କଳୁଷ-ତମେ କଟାଇବେ କାଳ;
ପଣ୍ଡିତାଭିମାନୀ ମୂର୍ଖେ ସ୍ୱାର୍ଥପର ହୋଇ
କହିବେ ବ୍ରହ୍ମାସ୍ମି ଅହଂ" 'ସୋଽହଂ' ଅପଣାକୁ,
କହନ୍ତୁ କାହାକୁ ଅଜ ଏ ବିଶ୍ୱ ପ୍ରପଞ୍ଚେ
ଧର୍ମାଧର୍ମ ପାପ ପୁଣ୍ୟ ସୁଖ ଦୁଃଖ ନାହିଁ
ଦୃଶ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟ ବସ୍ତୁ ସମ ଅସତ୍ୟ ଅଳୀକ,
ଜିହ୍ୱାରେ କହନ୍ତି ମାତ୍ର ଜାଣନ୍ତି ମନରେ

* ଅନାର୍ଯ୍ୟ ଜାତି । ✢ ପୁରୁଷ ପରି ଏମାନେ ଦ୍ରୁତ ଦୌଡ଼ି ପାରନ୍ତି । † ରାଞ୍ଚି 'ହୁଡ୍ରୁ' ପ୍ରପାତ

ହିମାଳୟ ସମତୁଲ ନୁହେ ପରମାଣୁ,
ଜୀବ ଶିବ ସମକକ୍ଷ ନୁହଇ କଦାପି ।
ଏଣେ ନୈୟାୟିକେ କ୍ଷୁଦ୍ର ଖଦ୍ୟୋତ ପରାୟେ
ଇଚ୍ଛନ୍ତି ଯେ ପ୍ରକାଶିବେ କୂଟ ତର୍କ ବାକ୍ୟେ
ହସ୍ତ-ଆମଳକ ପରି ପ୍ରଜ୍ଞାଲୋକେ ବୃଥା
ଅବାଂମନସ ଗୋଚର ତର୍କାତୀତ ଆତ୍ମା ।
ତାନ୍ତ୍ରିକଙ୍କ ଅତ୍ୟାଗ୍ରହ ହେବ ଅନ୍ୟ ଦିଗେ
ନିର୍ମମ ନୃଶଂସ ପୂଜା ପ୍ରବୃତ୍ତି ମାର୍ଗର;
ପଶୁ ନର ନାରୀ କେହି ଗର୍ଭବତୀ ବଧି
ସାଧିବେ ଶ୍ମଶାନେ ଶକ୍ତି ମଦ୍ୟ ମାଂସ ଦାନେ ।
ବର୍ତ୍ତମାନ ଦର୍ଶୀ ସ୍ୱାର୍ଥୀ ସଂସ୍କାରକ ବୃନ୍ଦେ,
ନବ ନବ ବିଧି ସୃଜି ବାନ୍ଧିବେ ସମାଜେ;
ଶାସ୍ତ୍ରଜୀବୀ ମତ୍ସ୍ୟଜୀବୀ ଧୀବର ପରାୟେ
ଶାସ୍ତ୍ର,ଶ୍ରୁତିବେ ଜାଲପାତି ଛନ୍ଦିଣ ସମାଜେ
ରୋଧିବେ ଉନ୍ନତି ପଥ ଭକ୍ତି-ଅନ୍ଧ ମୂଢେ;
ଏଛିଦ୍ରେ ପ୍ରବେଶି ଦେବେ ଘୃଣା ଗର୍ବ ଦୁଇ
(ଭେଦ ଉତ୍ପାଦନେ ଯେହୁ ସୁପଟୁ ଦୁହେଁ)
ଖଣ୍ଡଖଣ୍ଡ କରିଦେବେ ସମାଜ ବିଗ୍ରହେ
କୀଟ ଯଥା କ୍ରମେ କ୍ରମେ ବହୁ ମୂଲ୍ୟ ବସ୍ତ୍ରେ;
ଏରୂପେ ସଂହତ-ଜାତି, ଅଯୋଗ୍ୟାନ୍ୱିତ ହେବ
ବାଲ୍ୟ ଧର୍ମ ପରିଣତ ସଂହତି-ବିରୋଧୀ,
ନର,ନରସ୍ପୃଶ୍ୟ ସ୍ପର୍ଶେ ମଣିବେ ଅଶୁଚି ।
ହାୟ ! କି କହିବି ଶ୍ୱାନଠାରୁ ଘୃଣ୍ୟହେବେ
ଦ୍ୱିଜେତର ଜାତି, ସର୍ବଗୁଣେ ହେଲେହେଁ ସେ
ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଦ୍ୱିଜଠାରୁ, ଅଉ ବର୍ତ୍ତିଜ ଦ୍ୱିଜଈ
ହେଉପଛେ ମୂର୍ଖ, ଚୋର,କପଟୀ ଲମ୍ପଟ
ପାଷଣ୍ଡ ଅଧମ ଅବା ଆତତାୟୀ ସୁଦ୍ଧା
ତଥାପି ସେ ଦେବୋପମ ହୋଇବେ ପୂଜିତ
ନାରୀ ଜାତି ଦୁଃଖ ପୁଣି କି କହିବ ଅହୋ !
ପାଷାଣ ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ ହେବ ସେଦୁଃଖ ସ୍ମରଣେ
ଅତି ଘୃଣ୍ୟ ହେୟ ହେବେ ସମାଜ ଲୋଚନେ
କଠୋର ବିଧାନେ ତାଙ୍କୁ ବାନ୍ଧି ଶାସ୍ତ୍ରକାରେ
କରିବେ ମାନବର ଚିର କ୍ରୀତଦାସୀ
ଜୀବନ୍ତ ନରକ ଭୋଗ କରାଇବେ ବଳେ
କାଢ଼ି ନେଇ ସ୍ୱାଧୀନତା ସର୍ବ ବିଷୟରେ
ଗୃହ କାରାଗାରେ ତାଙ୍କୁ ରଖିବେ ଅଟକି
ବିହଙ୍ଗେ ପିଞ୍ଜରେ ଯଥା, ନା, ନା, ତାହାଠାରୁ
ହୀନକରି ରଖିଥିବେ ତମେ, ପୁଣି, ଦେଖ ,
ଶତ ଉପପତ୍ନୀ ସଙ୍ଗେ ନର, ନାରୀ ପୂଜ୍ୟ
ମାନ୍ୟ ନାରୀ, ପରପୁଂସ ଲୋକନେ କେବଳ
ଚରିତ୍ୟଜ୍ୟା ହୋଇବ ସେ ଜୀବନେ ନରର,
ମରଣାନ୍ତେ ପୁଣି ନର୍କ ବିଧାନ ତା ପାଇଁ;
ପତିର ମରଣେ ପତ୍ନୀ ସହ-ମୃତା ହେବ
ଅଥବା ଭୋଗିବ ଚିର ବୈଧବ୍ୟ ବେଦନା
ଆମରଣ ଅର୍ଦ୍ଧାଶନେ ଜୀବନ୍ମୃତ ବତ;
ପୁରୁଷ ଶବଦ କିନ୍ତୁ ମୁକ୍ତ ସେ ଶୃଙ୍ଖଳୁ ।"
ଜଗତ ବିଷାଦେ ତହୁଁ ଭାଷିଲେ ରୋହିଣୀ
"ଯେ ଜାତି ଧରିଛି ତାଙ୍କୁ ଗର୍ଭେ ଦଶମାସ
ସ୍ତନ୍ୟଦାନେ ପାଳିଛି ଯେ ଶୈଶବେ, କୈଶୋରେ
କେତେ କଷ୍ଟେ ମାତାରୂପେ, ଯୌବନରେ ପୁଣି
ଭୋଗାଏ ଯେ ସ୍ୱର୍ଗସୁଖ ସଙ୍ଗିନୀ ସ୍ୱରୂପେ
ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟେ ଯେ ଶୁଶ୍ରୂଷାସମ ଦାସୀରୂପେ ସେବେ
ଆଜୀବନ ନିଜ ସୁଖେ ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେଇ
ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସରସ୍ୱତୀ ଅଂଶେ ଜନ୍ମ ଯେ ଜାତିର
ପ୍ରକୃତି ସ୍ୱରୂପା ସୃଷ୍ଟି ରହସ୍ୟ କାରଣୀ,
ତାଙ୍କପ୍ରତି ହତାଦର, ଏତେ ଅତ୍ୟାଚାର
ସହିବ କି ବିଧି ? ଏତେ କୃତଘ୍ନତା ପାପେ
ନାହିଁ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ ?" "ଅଛି. କେ କହିଲା ନାହିଁ
କର୍ମଫଳ ଛାଡ଼ ନାହିଁ କାହାକୁ ସଂସାରେ",
ସ୍ୱପ୍ନଦେବୀ ଧୀରେ ଧୀରେ କହିଲେ ବୁଝାଇ

"ଅଚିରେ ଭୋଗିବେ ଆର୍ଯ୍ୟେ କୃତଘ୍ନତା ଫଳ
ଦେଶ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯିବେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସରସ୍ୱତୀ
ଶୁଷ୍କହ୍ରଦ ହୁଡୁଁ ଯଥା କମଳିନୀ ହଂସୀ
ହତଶ୍ରୀ ବିଦ୍ୟାହୀନ ହେବେ ଆର୍ଯ୍ୟ ସୁତ,
ଶକ୍ତି-ଅପବ୍ୟୟ-ରୂପୀ ପାପ-ଫଳେ ପୁଣି
ଚିର ଦରିଦ୍ରତା ହେବ ତାଙ୍କ ଭାଲେ ଲେଖା,
ପରାଧୀନେ ସହିବେ ସେ ଅସହ୍ୟ ଯାତନା,
ପର-ମୁଖାପେକ୍ଷୀ ହୋଇ କଟାଇବେ କାଳ
ଶୃଙ୍ଖଳବଦ୍ଧ ଶ୍ୱାନ ଯଥା, ଭାରତ ସନ୍ତାନେ ।
ନିରୁତ୍ସାହ କାପୁରୁଷ ମହାଭୀରୁ ଦ୍ୱିଜେ
ଅଯୋଗ୍ୟ ବହନେ ହୋଇ ଆର୍ଯ୍ୟ ଏହି ନାମ
ଭୋଗିବେ ତ୍ରିତାପ ପୁଣି ଅଜ୍ଞାନ ସମ୍ଭୂତ,
ମହା ଘୋର ଅନ୍ଧକାରେ ରହି ଆର୍ଯ୍ୟ ସୁତେ;
ଦୁଷ୍କ୍ରିୟାର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଫଳିବ ଏରୂପେ ।
ଏଣେ ଧର୍ମ ରାଜ୍ୟେ ହେବ ଭୀଷଣ ବିପ୍ଳବ
ପ୍ରୃତ ଇସ୍ଲାମ ଧର୍ମର* ଅପୂତ ସନ୍ତାନେ
ଧର୍ମ ନାମେ ମହାଧର୍ମ* ଆଚରିବେ ତେବେ
କୋରାନ✝ କୃପାଣ ଦୁଇ, ଦୁଇ କରେ ଧରି
ଦେଖାଇବେ ଭୟ କହି 'ହଅ ନତେ ମଥା
ନତୁବା ଗ୍ରହଣ କର ପୂତ ନବ ଧର୍ମ ।'
ତାନ୍ତ୍ରିକଙ୍କ ବାମାଚାର$ କଳୁଷ ପୂରିତ
ଏକଦିଗେ, ଅନ୍ୟଦିଗେ ଶୁଷ୍କ ମାୟାବାଦ
ମରୁ ମରୀଚିକା ସମ ସଂସାର ତୃଷାର୍ତ୍ତେ
ନ ମିଳଇ ଜଳ ଯହିଁ ଜଳାଭାସ ସ୍ଥିତ;

ପୁଣି ଅନ୍ୟ ଦିଗେ ହେବ ଭୀଷଣ ପୀଡ଼ନ
ଧର୍ମ ନାମେ ଯବନଙ୍କ ଅଧର୍ମାଚରଣ ।
ଏରୂପେ ଧର୍ମର ଗ୍ଳାନି, ଦୁଷ୍କୃତର ବୃଦ୍ଧି
ନିରେଖି ଶ୍ରୀହରି ତେବେ ହେବେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ
କଳିରେ ଚୈତନ୍ୟ ରୂପେ ଜାହ୍ନବୀ ପୁଳିନେ;
ଦ୍ୱାପରେ ଯମୁନା ତୀରେ ପୂତ ବୃନ୍ଦାବନେ
କଳିରେ କପିଳବାସ୍ତୁ କଲେ ଯେ ପବିତ୍ର
ବୁଦ୍ଧରୂପେ, ଶିବରୂପେ ଜ୍ଞାନ ଅବତାର
ପୂର୍ଣ୍ଣା‡କୂଳେ କେରଳେ§ ଯେ ଜନ୍ମିଥିଲେ ପୂର୍ବେ,
ପବିତ୍ର କ୍ଷତ୍ରିୟ କୁଳେ ଜନ୍ମି ରାଜବଂଶେ
ରାମ ସୀତା ନର ନାରୀ ଆଦର୍ଶ ସ୍ୱରୂପେ
ଶିଖାଇଲେ ମାନବଙ୍କୁ ମାନବର ଧର୍ମ;
କୃଷ୍ଣ ରୂପେ ବୃନ୍ଦାବନେ କଲେ ଯେ ରୋପଣ
କଂସ'ର କଶୋଷି ହୃଦେ ନିଃସ୍ୱାର୍ଥ ଉର୍ବର
ପ୍ରେମ ବୀଜ, କାଳେ ହେଲା ମହା ଦ୍ରୁମାକାର,
ଛାୟାତଳେ ବସି ଯାର ଲଭିଲେ ବିଶ୍ରାମ
ଫଳେ ନିବାରିଲେ ତୃଷା ତ୍ରିତାପ ତାପିତେ,
ଶିଖାଇଲେ ଗୀତାଚ୍ଛଳେ ମାନବଙ୍କୁ ପୁଣି
କର୍ତ୍ତବ୍ୟର ଗୂଢ଼ ତତ୍ତ୍ୱ ନିଷ୍କାମ ଧରମ ।
ଧର୍ମ-କୀର୍ତ୍ତି-ସ୍ତୂପ-ଧ୍ୱଂସୀ ଭୀମକାଳ-ସ୍ରୋତେ
ଧର୍ମ କର୍ମ ପ୍ରେମ ଅଦ୍ୟ ଧୋଇଯିବ ମାତ୍ର
ମୂର୍ତ୍ତି ଧୌତେ ଛୁଞ୍ଚ ପ୍ରାଣେ ରହିବ କେବଳ
କାମନା ପରମ ଅର୍ଥ ନରର ଜୀବନେ;
ସେ କାମାଗ୍ନି ତାପେ ଯେବେ ଦଗ୍ଧହେବେ ନର

* ମୁସଲମାନ ଧର୍ମ ।
* ମହା+ଅଧର୍ମ=ମହାଧର୍ମ ।
✝ ମୁସଲମାନ ମାନଙ୍କ ଧର୍ମ ପୁସ୍ତକ ।
$ ଶକ୍ତି ଉପାସକ ମାନଙ୍କର ଏକ ପ୍ରକାର କୁତ୍ସିତ ପନ୍ଥା ।
‡ ନଦୀ ବିଶେଷ ।
§ ଯେଉଁଠାରେ ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ।

ଶିଖାଇବେ ଆସି ତେବେ ବୁଦ୍ଧରୂପ ପ୍ରଭୁ
ରାଜ୍ୟ ତେଜି ଯୋଗୀ ହୋଇ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଯୌବନରେ
ତ୍ୟାଗେ ଶାନ୍ତି, ଜାତିଭେଦ ଅନୃତ ବିରୋଧୀ
ଅହିଂସା ପରମ ଧର୍ମ, ସାମ୍ୟନୀତି, ଆଉ
କାମନା ବିନାଶେ ଚିର ଦୁଃଖର ବିନାଶ,
ସମ୍ୟକ ଦର୍ଶନ-ଜ୍ଞାନ ଚରିତ୍ରରେ ମୋକ୍ଷ ।
ଶଙ୍କରାବତାରେ ଆସି ଶିଖାଇବେ ପୁଣି
ଜୀବ ଜନ୍ମ-ମୃତ୍ୟୁ ଚକ୍ର ଅଜ୍ଞାନେ ନିହିତ,
ଅନିର୍ବଚନୀୟ ସାନ୍ତ ଅନାଦି ଅଜ୍ଞାନ;
ଅଜ୍ଞାନରୁ ଅବିବେକ, ଅହଂକାର ଜନ୍ମେ,
ଅହଂକାର ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆସଇ ଆସକ୍ତି
ଆସକ୍ତିରୁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ କର୍ମ କରେ ଜୀବ,
କର୍ମରୁ ଶରୀର ପ୍ରାପ୍ତି ସୁଖ ଦୁଃଖାଧାର,
ଜ୍ଞାନ ବିନା ଜୀବ ମୁକ୍ତ ନ ହୁଏ ସେ ଚକ୍ରୁ,
ବୈରାଗ୍ୟ ବିବେକ ବିନା ନ ଉଦେ ସେ ଜ୍ଞାନ;
ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଭାସ୍କର ଜ୍ଞାନ ହେବ ପରିଣତ
କାଳେ ଅମା ଘନ-ତମେ; କାଳକ୍ରମେ ପୁଣି
କରାଳ ବଲ୍ମୀକ କାଳ, ଯଶସ୍ତମ୍ଭ ଧ୍ୱଂସୀ,
ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ରଖିବ ପ୍ରେମ ଅନୁସାର କର,
ନିଃସ୍ୱାର୍ଥ ଈଶ୍ୱର ପ୍ରେମ ହେବ ପରିଣତ
ଅପବିତ୍ର ନାରୀ ପ୍ରେମ ତୁଚ୍ଛ କାମମୟ ।
ଧରା ଦୁଃଖ ଦଶା ଦେଖି ଭକତ ବତ୍ସଳ
ଜନ୍ମି ଥିଲେ ଯହିଁ ଦେଖ ଏହି ସେ ନଦୀୟା,
ବଙ୍ଗାକାଶେ ଉଷା ତାରା, ପ୍ରବାହିଲା ଯହିଁ
ଭକ୍ତି ଭଗୀରଥୀ ସ୍ରୋତ ଗୌରାଙ୍ଗ ଶ୍ରୀପାଦୁ
କ୍ରମେ କ୍ରମେ ପ୍ଲାବିଗଲା ସମଗ୍ର ଭାରତେ ।
ଦର୍ଶନ-ହିମାଦ୍ରି-ଷଡ଼ ଶୃଙ୍ଗ ମଜ୍ଜାଇଣ,
ସେ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସୁତ ସ୍ରୋତେ ଅବଗାହି ସର୍ବ
ତ୍ରିତାପ--ତାପିତ ଜୀବେ ଲଭିବେ ସୁଶାନ୍ତି
"ନାମେ ରୁଚି ଜୀବେ ଦୟା" ଏହି ମହାମନ୍ତ୍ରେ
ରାଗମାର୍ଗେ ନବ ପନ୍ଥା ସୃଜି ବେଦ ମତେ
ଭୁକ୍ତି ମୁକ୍ତି-ପ୍ରଦା କର୍ମଜ୍ଞାନ ପନ୍ଥା ତ୍ୟଜି
ଶିଖାଇବେ ନବ ସୁଧା ବୈକୁଣ୍ଠ-ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ
* ପଞ୍ଚ ବର୍ଗ ଫଳ ପ୍ରେମ ଅଜ୍ଞାତ ଜଗତେ;
ପ୍ରଭୁ ଆବିର୍ଭାବେ କଳି ପାପମୟ ପ୍ରାଣ
ନିଷ୍ପାପ ହୋଇବ ନୀର ନିର୍ମଳ ଯେସନ
ଅଗସ୍ତି ନକ୍ଷତ୍ରୋଦୟେ ଶରତ ଆକାଶେ;
ସଂକୀର୍ତ୍ତନ ଛଳେ ନରେ ଶିଖାଇବେ ପ୍ରେମ
ମଧୁର ବାତ୍ସଲ୍ୟ, ସଖ୍ୟ, ଦାସ୍ୟ, ଶାନ୍ତ ଭାବେ
ଶାନ୍ତି-ପୁଷ୍ଟି-ତୁଷ୍ଟି-ଦାୟୀ, ସଂସାର ଜୀବନେ
ମିଶି ଭାବେ ମିଳାଇଣ ଅମ୍ଳେଚ୍ଛ ବ୍ରାହ୍ମଣେ
ଉଦ୍ଧାରିବେ ବଙ୍ଗଜାତି ବୁଦ୍ଧ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟ ।
କିଛିକାଳ ଅନ୍ତେ ପୁଣି ଜନ୍ମିବେ ଏଠାରେ
ରାମକୃଷ୍ଣ ନାମେ ଏକ ମହାତ୍ମା ପ୍ରବର
ପରମହଂସ ବୋଲିଣ ବୋଲାଇବେ ଲୋକେ
ବିବେକାନନ୍ଦ ନାମରେ ତାଙ୍କ ଶିଷ୍ୟାଗ୍ରଣୀ
ପୃଥିବୀ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ହେବେ ଧର୍ମ ସାମ୍ରାଜ୍ୟରେ
ମହାତ୍ମା ବିଜୟ-କୃଷ୍ଣ ରାମମୋହନାଦି
ଧର୍ମ ପ୍ରବର୍ତ୍ତକେ କେତେ ଜନ୍ମିବେ ଏ ବଙ୍ଗେ ।"
ସୁପ୍ରଶସ୍ତ ପଦ୍ମାତଟେ ଜଳମୟ ସ୍ଥଳୀ
ଦ୍ୱୀପାକାରେ ଖଣ୍ଡେ ଖଣ୍ଡେ ଦିଶେ ଗ୍ରାମ ଯହିଁ,
ଆସାମେ କାମାଖ୍ୟା ଦେବୀ ବ୍ରହ୍ମପୁତ୍ର ତଟେ
ମହାଶକ୍ତି ପୀଠ ସ୍ଥଳୀ କରି ଦରଶନ
ଚଳିଲା ଉତ୍ତର ମୁଖେ କୁରୁକ୍ଷେତ୍ର ଦିଗେ
ଅବେହାର ଇଚ୍ଛାଗାମୀ ବିମାନ ସେଠାରୁ ।
ଯଉଁ ଯାଉଁ ପଥେ ସବେ ଦେଖନ୍ତି କୌତୁକେ

* ଚୈତନ୍ୟଦେବଙ୍କ ମତେ ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ, କାମ, ମୋକ୍ଷ ଚତୁର୍ବର୍ଗ; ପ୍ରେମ ପଞ୍ଚମବର୍ଗ ।

କେତେ ନବ ନବ ଦୃଶ୍ୟ ସୁନ୍ଦର ଭୀଷଣ
ଚିର-ବିଚିତ୍ରତାମୟୀ ପ୍ରକୃତିର ଲୀଳା,
ସୁଶ୍ୟାମଳ ଶସ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ର ଦିଗନ୍ତ ବିସ୍ତାରି
କୁସୁମ କୁନ୍ତଳା ଗୁରୁ ସ୍ନିଗ୍ଧ ବନ ଛବି,
ମାଧବୀ କେତକୀ ମଲ୍ଲୀ ମାଳତୀ ନେବାଳୀ
(ଗୋଲାପ ନଅଳି ଚମ୍ପା ମୁଚୁକୁନ୍ଦ କୁନ୍ଦ
ପୁନ୍ନାଗ ସୁରପୁନ୍ନାଗ କିଂଶୁକ ବକୁଳ
କୁସୁମ ଅଜ୍ଞାତନାମା କେତେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ
ସୁଗନ୍ଧ ନିର୍ଗନ୍ଧ ଗୁରୁ ବିବିଧ ବର୍ଣ୍ଣର,
ସୁକୁଳିତ ତରୁଡାଳେ ପିକ 'କୁହୁ' 'କୁହୁ'
ସୁମନ ସ୍ତବକେ ଅଳି ଗୁଣୁ ଗୁଣୁ ବ୍ୟାଜେ
ବନଦେବୀ ବଜାନ୍ତି କି ବଖାଣି ମଧୁରେ ?
ଶ୍ରୀଫଳ ବଦରୀ ଜାମ୍ବୁ ଜମ୍ବୀର ଦାଡ଼ିମ୍ବ
ପଣସ ରମ୍ଭାଦି ଆମ୍ର ନମ୍ର ଫଳଭରେ
କୋବିଦେ ବିନମ୍ରୀ ଯଥା ପକ୍ୱ ଜ୍ଞାନ-ଫଳେ,
ସ୍ୱଚ୍ଛୋଦକ ସରୋବର ଶୋଭନେ ସୁଗୁରୁ
କାନନ କମଳା ବକ୍ଷେ ପଦକ କି ଅବା ?
ବନଗଜବ୍ରଜ କାହିଁ ସନ୍ତରନ୍ତି ସରେ
ଫୁତ୍କାରେ ପୁଷ୍କରୁ ଫିଙ୍ଗି ସଲିଳେ, ସଲୀଳେ
ଆବିଳ କରନ୍ତି ନୀରେ ନାଶି ପୁଷ୍ପ ସରେ
ଉଦ୍‌ବ୍ୟସ୍ତ କରାଇ ମତ୍ସ୍ୟ ଆଦି ଜଳଜୀବେ;
ସର୍ବତ୍ରାସୀ ବିହଙ୍ଗମେ ପଳାନ୍ତି ସତ୍ରାସେ
ହତଶ୍ରୀ କରନ୍ତି ସରେ ଗୃହୁଁ ଗୃହୁଁ ଗଜେ
ଜୟୀ ସେନାଦଳ ଯଥା ଜିତପୁର ଶିରୀ ।
କଳକଣ୍ଠ ଖଗଦଳ ବିବିଧ ବର୍ଣ୍ଣର,
ବିମାନକୁ ଦେଖି ଦୂରେ ଉଡ଼ିଯାନ୍ତି ଭୟେ
ମେଘ ଭ୍ରମେ କେକୀ କିନ୍ତୁ ନାଚେ ପୁଚ୍ଛ ଟେକି,
ସିଂହ ବ୍ୟାଘ୍ର ରଥ ଶବ୍ଦେ ଅନାଇ ଚକିତେ
ବାପୁ ଭବ ଅନ୍ୟମନେ ରହେ କେହି, ପୁଣି
ଶମ୍ଭୁ ଭବ ଗର୍ଜେ କ୍ରୋଧେ ଫୁଲାଇ କେଶର,
ବିନତା ନନ୍ଦନ ଭୟେ ଫଣୀଗଣେ ତାଙ୍କୁ
କେ କାହିଁ ଲୁଚିବେ ବ୍ୟସ୍ତେ ବାଟ ପାଉ ନାହିଁ ।
ଇତର ପ୍ରାଣୀଏ ଭୟେ ଲୁଚିଲେ କେ କାହିଁ,
ତୁଙ୍ଗ ଶୃଙ୍ଗଧର ଶୃଙ୍ଗ ଜଟିଳ କାହିଁ ବା
ବ୍ୟୋମକେଶ ଜଟା ସମ ଦିଶଇ ବିକଟ
ତୁଙ୍ଗ ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ ଶୃଙ୍ଗ ପର୍ବତ ବିଗ୍ରହେ
ମାନଦଣ୍ଡ ରେଖା ସମ ଦିଶେ ବଡ଼ ଯାନ;
ବଲ୍ଲରୀ ବେଷ୍ଟିତ ଦେଖ ବନସ୍ପତି ମାଳା
ରୋଗଘ୍ନ ବିଷଘ୍ନ କେହି ବିଷପୂର୍ଣ୍ଣ ଅବା
ଫଳ-ପୁଷ୍ପ-ପ୍ରଦ କେତେ ଫଳ ପୁଷ୍ପ ହୀନ
ଅପୁଷ୍ପ-ଫଳଦ କେତେ ଅଫଳ-ପୁଷ୍ପଦ ।
କୂର୍ମପୃଷ୍ଠାକାର ଶୈଳ ଉଠି ସ୍ତରେ ସ୍ତରେ
ଚକ୍ରବାଳ କୋଳେ ମିଳି ଉପୁଜଏ ମନେ
ସ୍ତବ୍ଧ ବୀଚିମାଳା-ନୀଳ-ସିନ୍ଧୁ-ଦୂର-ଦୃଶ୍ୟ;
କିମ୍ବା ସେନା ବସ୍ତାବାସ ଅସଂଖ୍ୟ ସେନାଙ୍କ ।
ଅଧିତ୍ୟକା ଉପତ୍ୟକା ଭୃଗୁ ଗୁମ୍ଫା ନାଳୀ
କୋଟର, ଟାଙ୍ଗର, ଟଙ୍କ, ଗୋଦନ୍ତ କାନ୍ଦରା
ଦୁରଙ୍ଗ ସଂକଟ ଦ୍ରୋଣୀ ଖୋଲ ଗମ୍ଭୀର
ମହାବିଭୀଷଣ ସ୍ଥଳୀ କଳ୍ପନା ଯାହାଙ୍କ
ନପାରେ ପ୍ରବେଶି ଭୟେ ସଂକୋଚଇ ସ୍ୱତଃ ।
ନାନାରଙ୍ଗ ପୁଷ୍ପାବୃତ ସମତଳ କାହିଁ
ଚର୍ଚ୍ଚିତ-ଗାଲିଚ-ଗୁରୁ-କାରୁକାର୍ଯ୍ୟ କାନ୍ତି
ବନଦେବୀ ବକ୍ଷଃସ୍ଥଳେ ଫୁଲ ପ୍ରାୟେ ଦିଶେ,
ବଙ୍କିମ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଝର, ବର୍ତ୍ମ ଅଦ୍ରି ଦେହେ
ଭୁଜଗର ଭ୍ରାନ୍ତି ଦୂରୁ ଉପୁଜାଏ ମନେ
କଳ୍ପନା ନୟନେ କିମ୍ବା ଦିଶଇ ଯେସନେ
ବନଦେବୀ ଶାଢ଼ୀ ପରେ ଗୁରୁ ଜରି ଧଡ଼ି ।
ଗୈରଅଙ୍ଗେ ଶୁଷ୍କଝର କ୍ଷତଚିହ୍ନ ବତେ
ସ୍ମୃତିପଥେ ଭାବୁକର ଆଣଇ ଅଲକ୍ଷେ
ନିରନ୍ତର ଅଭ୍ୟାସର କି ଶକ୍ତି ପ୍ରବଳ ।

ଅନ୍ତଃପୁର-ନବବଧୂ-ଚରଣ ନୂପୁର,
ମନ୍ଦିର-କଙ୍କଣ ପ୍ରାୟେ ଶୁଭଇ ନିଃସ୍ୱନ
ନିର୍ଝରଣୀ ପ୍ରବାହର ବନାନ୍ତେ ଅଦୃଶ୍ୟ ।
ଦରୀ ଗର୍ଭେ ଝର କାହିଁ ଘର ଘର ବହେ
ଅସ୍ଫୁଟ ନିଃସ୍ୱନ ମାତ୍ର ଶୁଭଇ ବାହାରେ
ନବୋଢ଼ା କନ୍ଦନ ଧ୍ୱନି ଅନ୍ତଃପୁରୁ ଯଥା,
କାହିଁ ଶୈଳ ଭଗ୍ନେ ବହେ ଦୁଇପାଶେ ଝର
(ମହତ ଉପମା କ୍ଷୁଦ୍ରେ ଦିଆ ଯାଏ ଯଦି)
ଧରେ ମତ୍ତ କରୀ ଶିରୁ ମଦ ଧାର ପ୍ରାୟେ ।
ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦା ରମଣୀ ପ୍ରାୟେ ନିର୍ଝରଣୀ କାହିଁ
ଶୃଙ୍ଗୁ ଶୃଙ୍ଗେ ଡେଇଁ, ଗୃହେ ଗତି ବନ୍ଧ ମନେ
ତରୁ ଗୁଳ୍ମ ଲତାକୀର୍ଣ୍ଣ ଶୈଳ ସାନୁଦେଶେ ।
ଅଗମ୍ୟ ଗହନ ସ୍ଥଳୀ ନିରାପଦ ଜାଣି
ରଚନ୍ତି ମକ୍ଷିକା ଦଳ ମଧୁଚକ୍ର ତହିଁ
କୃପଣେ ଗୁପତେ ଧନ ରଖନ୍ତି ଯେସନେ
କିମ୍ବା ଧର୍ମୀ ଧର୍ମ ଯଥା ଆଚରେ ଗୁପତେ ।
କାହିଁ ଘନ ତରୁ ଲତା, ଯାର ରନ୍ଧ୍ର ଭେଦି
ବିକ୍ଷିପ୍ତ ଆଲୋକ ରଶ୍ମି ଛାୟା ସଙ୍ଗେ ଦିଶେ
କୃଷ୍ଣସାର ମୃଗ ଚର୍ମେ ଶ୍ୱେତ ବିନ୍ଦୁ ବତ,
ତିଳ ମଧ୍ୟେ ଗୋଟି ଗୋଟି ଅକ୍ଷତ ମିଶ୍ରିତ
କିମ୍ବା ପାପୀ ପାପ ପୁଞ୍ଜେ ବିକ୍ଷିପ୍ତ ସୁକୃତ ।
କାହିଁ ଦନ୍ତାବଳ ଦଳ ଚଳ ମେଘାକାର,
ତ୍ରସ୍ତ-କୁରଙ୍ଗ-ଚକିତ-ଚାହାଣି-ଦାମିନୀ,
ଫଣୀ ମଣି-ତାରା, ନଦୀ, ଛାୟାପଥ ପ୍ରାୟେ
ନୀଳ-ନଭ-ନିଭ ଶ୍ୟାମ ଶଇଳେ ଶୋଭନ୍ତି ।
ବଜ୍ରୀ ବଜ୍ରାଘାତେ କାହିଁ ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ ଭୂଧର
ବିଶାଳ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ଶିଳା ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ଯହିଁ
ବିଶୃଙ୍ଖଳେ ଇତସ୍ତତଃ ପଡ଼ିଛି ଚୌଦିଗେ ।
ଶୈଳ ଭେଦି ଲତା ବୃକ୍ଷ ବେଢ଼ିଛି ପାଷାଣେ
ଲତା କି ଭୁଜଗ ତାହା ଜାଣୁଅଛି ବାରି;
ପତନ ଉନ୍ମୁଖ ହୋଇ କି ପଡ଼ି ରହିଛି
ବିଶାଳ ଆକାର ଶିଳା ଆଦି ସୃଷ୍ଟି କାଳୁ,
ଶତ ଝଞ୍ଜାବାତୁ ଯାକୁ ନ ପାରେ ଟଳାଇ ।
ସେ ଦୃଶ୍ୟେ ଚମକେ ମନ, ସଂକୋଚେ ଶରୀର;
ନୀରବ ନିସ୍ତବ୍ଧ ସ୍ଥଳୀ କାହିଁ ବା ରହିଛି
ଫୁଲ ଫଳ ଜଳେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଛି ଚୌଦିଗେ
ଯୋଗୀ ଜନ ଉପଯୋଗୀ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣ ଧାରୀ
ମୂର୍ତ୍ତିମତୀ ହୋଇ ଶାନ୍ତି ବିରାଜଇ ଯହିଁ ।
ସୁପ୍ରସନ୍ନ ପଞ୍ଚଭୂତ ବନସ୍ଥଳୀ ଆଦି
ପଞ୍ଚଭୂତ ବିକୃତିରେ ଗଢ଼ା ଯେତେ ସବେ
ପ୍ରପଞ୍ଚ କଙ୍କାଳ ରଜ-ତାମସ-ପ୍ରଧାନ
ନଥାଏ ଏଠାରେ ଯଥା ସମାଧିରେ ସୃଷ୍ଟି ।
ଚଳ ମେଘଦଳ ଛାୟା ତା ପଛେ, ତା ପଛେ
ଗଜ ବ୍ରଜ ଭାବି ତାକୁ ଗଜବ୍ରଜ ଦୂରୁ
ଗୃହାନ୍ତି ଚକିତେ, କେହି ନାଦନ୍ତି ଗମ୍ଭୀରେ;
ଶିଖାଏ ଅଲକ୍ଷ୍ୟେ ବୃଥେ ଚଳଶ୍ରୀ ଯୌବନ ।
ଗଳିତ ରଜତ-ଦ୍ୟୁତି ରୁଚିର ପ୍ରପାତ
ଜଳ-ଅର୍ଘ୍ୟ ଧାରା କି ସେ ବନଦେବୀଙ୍କର !
ପାରାବତେ ପ୍ରପାତର ନୀର ସ୍ତର ଭେଦି
ବସନ୍ତି ନିଃଶଙ୍କେ ଖୋଲେ ନୀର ଆବରଣେ ।
ଦୀର୍ଘ ତୃଣପୂର୍ଣ୍ଣ ପାଟ ଗିରି ପାଦେ କାହିଁ
ନରାଗମ୍ୟ ନିରାପଦ ଜାଣିଣ ସେ ସ୍ଥଳୀ
ଶୀକାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟେ ବ୍ୟାଘ୍ରେ ଛକି ଥାନ୍ତି ବସି
କେବେ କେବେ ମହୋରଗ ଯିବାରୁ ସେ ତୃଣେ
ପଥ ପ୍ରାୟେ ଦିଶେ ତୃଣ ନଇଁ ଦୁଇପାଶେ
ଜଣା ପଡ଼େ ସେଥିରୁ ଯେ କେଡ଼େ ଦୀର୍ଘ ସ୍ଥୂଳ;
ଘନ ଗୁଳ୍ମାବୃତ ପାଟେ କାହିଁବା ବସାଇ
ବକଦନ୍ତ ବଜ୍ରତୁଣ୍ଡ ସୁ-ଗମ୍ଭୀର-ବେଦୀ *

* ଯାହାକୁ ଫେଡିଲେ କାଟେ ନାହିଁ ।

ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦେ ଖେଳା) ଶିଶୁ ବନ୍ଧୁ ଯାଉ ତହିଁ ।
ଦାବାନଳ ଦଗ୍ଧ କାହିଁ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ବନ
ଦଗ୍ଧାଞ୍ଚଳ ପ୍ରାୟେ ଦିଶେ ବନ ସୁନ୍ଦରୀର ।
ଶିଳା ଅଙ୍ଗୁ ଶିଳାଜତୁ ଘର୍ମ ଆକାରେ କାହିଁ
ଶାଳ ବୃକ୍ଷେ ଝୁଣା ପ୍ରାୟେ ବନ୍ଧି ଲାଗିଅଛି,
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ରୌପ୍ୟ ଅଭ୍ରକଣ ଶିଳା ସଙ୍ଗେ ମିଶି
ଦିଶେ ଜକ ଜକ କାହିଁ ନୟନ-ରଞ୍ଜନ ।
ଧରା ଗର୍ଭେ ଶୀତୋତ୍ତାପ ବିଷମତାହେତୁ
ପ୍ରକୃତି ସୁନ୍ଦରୀ କ୍ରୀଡ଼ା ଭୂମିକମ୍ପ ଫଳେ
ଫାଟି ଯାଇ ଅଛି ଶୈଳ କାହିଁ କ୍ରୋଶବ୍ୟାପୀ ।
ବିଶାଳ ଉପଳରାଶି-ସ୍ତୂପ ଚୌଧାକାରେ
କାହିଁବା ମଣ୍ଡଳାକାରେ ରହିଛି ସଜ୍ଜିତ
ଗୋଟି ପରେ ଗୋଟି ପୁଣି ତାପରେ ତା'ପରେ
ସଳଖେ ଶିଳ୍ପୀଏ କେତେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରେ,
କେ ଯେତନେ ରଖିଛି ତାକୁ ସଜାଡ଼ି ଯତନେ;
କେମନ୍ତେ ରହିଛି ତାହା କେ ପାରଇ କଳି
ଏହିପରି କେତେ ଦୃଶ୍ୟ ରହିଛି ଏ ବଣେ
ବିଜ୍ଞାନ ଅକ୍ଷମ ଯାର ଭେଦ ଉନ୍ମୋଚନେ
(ବିଜ୍ଞାନ ବିଜ୍ଞାନ ବୋଲି କହନ୍ତି ଯାହାକୁ
ସେ ସିନା ଶୈଶବ କ୍ରୀଡ଼ା ପ୍ରକୃତି ସତୀର
କିମ୍ବା ସେ ପ୍ରକୃତି ଗ୍ରନ୍ଥେ ଅ, ଆ, କ, ଖ ପରି) ।
କ୍ଷୀଣ କୋଳାହଳେ କାହିଁ କମ୍ପେ ଅରଣ୍ୟାନୀ;
ବୃକ୍ଷ ପଂକ୍ତି ଭୁଷୁ ଭୁଷୁ ଜାମୁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱମୁଖେ,
କ୍ଷୀର ସ୍ଥିରେ ଉଚ୍ଚୁ ନୀଚେ ଖସନ୍ତି ଭୂତଳେ ।
କାହିଁ ମୂଷା ପଛେ ଅହି ତା ପଛେ ନକୁଳ
ତାପଛେ ଶୃଗାଳ ପୁଣି ତା ପଛେ ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ
ନିଜ ଲୁଚ ଲକ୍ଷ କରି ପଛେ ପଛେ ଧାଏଁ;
କୁରଙ୍ଗ କଣ୍ଡୂଳ ଶୃଙ୍ଗ ଘର୍ଷଣେ କାହିଁବା,
ବଳ୍କଳ ବିଶାଳ ଶାଖା, କାହିଁବା ଭୂତଳେ
ରୋମନ୍ଥ କରନ୍ତି ମୃଗେ ଛାୟାତଳେ ଲୁଚି;
ସିଂହ ଗଜ ଯୁଦ୍ଧ ଚୂଳେ ଲାଗିଛି ତୁମୁଳ,
ଦୂରୁ ଶୈଳ ବାସୀ ଭିଲ୍ଲ କିରାତ ତା ଦେଖି,
ଗମନ୍ତି ସେ ଠାବେ ପଛେ ମୁକ୍ତା ଦନ୍ତ ଲୋଭେ;
ଗଜ ବ୍ରଜ କ୍ରୀଡ଼ନେ ବା ଝଞ୍ଜା ବାତେ କାହିଁ
ଛିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ହୋଇ ଅଛି ତରୁ ଲତା ଶିଳା,
ସେ ଦୃଶ୍ୟ ଦର୍ଶନେ କବି ସ୍ମୃତି ପଥେ ଉଦେ
ଅକାଳ ଯୌବନ-ଗତା ଯୁବତୀ-ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ।
ମେଘ ମାଳ ବ୍ୟୋମ ମାର୍ଗେ ଆସୁ ଆସୁ ବେଗେ
ତାଡ଼ିତ ପର୍ବତଶୃଙ୍ଗେ ବାଧା ହେତୁ ଥୋକେ
ବସିଛନ୍ତି ସାନୁଦେଶେ, କ୍ରମେ କ୍ରମେ କେତେ
ଉଠୁଛନ୍ତି ଶୈଳ ଅଙ୍ଗି ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱକୁ ସର୍ପିରେ,
ଆଶ୍ରୟାର୍ଥୀ ହୋଇ ଥୋକେ ଶୈଳବାସୀ ଗୃହେ
ପ୍ରଗଲ୍ଭେ ପଶନ୍ତି ଦ୍ୱାର ବାତାୟନ ପଥେ ।
ଧୂମ୍ର ରାଶି ପ୍ରାୟେ ମେଘ ପର୍ବତ ନିତମ୍ବେ
ଘୋଟିଅଛି କାହିଁ ମେଘ ଉଡ଼ି ଉଡ଼ି ଯାଏ
ତୁଳା ରାଶି ପ୍ରାୟେ ଦୂରୁ ହୁଅଇ ପ୍ରତ୍ୟୟ ।
କେତେ ବକ ରେଖା ପ୍ରାୟେ ବିକ୍ଷିପ୍ତ ଶିଖଳ
ଗର୍ଭବତୀ ସ୍ତନ ପ୍ରାୟେ ଦିଶଇ ଟିଖର ।
ଶସ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରେ ମଞ୍ଚେ କାହିଁ ଶାଳୀ ଝୋପେ ବସି
ଶ୍ୟାମାହାସି ଜାବେ ଯେଉଁ ତଡନ୍ତି ଜାଗିରେ
ନିର୍ଭୟେ ବଜାଇ ତୁଣା ବିକଟ କୁହାଟେ,
ଅଗ୍ନି, ଧନୁ ଶର, ଯଷ୍ଟି ସହାୟେ ଏକାକୀ;
କାହିଁ ପାଠ କୂଳେ ବାନ୍ଧି ମହିଷାଳ ପଲ
ଲାଗିଛି ମହିଷ ପଲ ପୋଠା ଯେନ କଳେ,
ଖରା ବର୍ଷା ମଶା ଡାଂଶେ ନ କରି ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ।
ଦୁର୍ଗମ ଅରଣ୍ୟେ ଶୁଭେ କୁଠାର ଶବଦ,
ପୁଲିନ୍ଦ ଇନ୍ଧନ ଶିରେ ଆସନ୍ତି ତା ମଧ୍ୟେ
କେହିବା ବିକ୍ଷତ ମୁଖ ଭଲ୍ଲୁକାଲିଙ୍ଗନେ;
ବନ୍ୟ ଜାତି ଯୁବତୀଏ ଉନ୍ନତ ଉରଜା,
ଗୁଞ୍ଜା ଶିଳା ମାଳା ପିନ୍ଧି ଗଳପୁ ଗଳପୁ

ଅର୍ଜୁନା, କୋଚିଲା, କୋଳି, କେନ୍ଦୁ, ହରିତକୀ,
ଝୁଣା, ଶାଳ ପନସ ଆଦି କରନ୍ତି ସଂଗ୍ରହ;
ପୁଚ୍ଛସ୍ଥାନ ପକ୍ଷ ଯୁକ୍ତ ବିଷଧର ସର୍ପେ
ସୁଗନ୍ଧ ଚନ୍ଦନ ବନେ ଅଛନ୍ତି ଆଶ୍ରୟି,
ଭାସ୍ୱର ସେ ସର୍ପଶିରେ ମଣି ଜକ ଜକ
ଚଳ ମେଘେ ତାରା ଆଭା, ପଲ୍ଲବ ଗହ୍ୱରେ ।
କାହିଁ ଭଗ୍ନ ଦୁର୍ଗ ସୌଧ ଉର୍ଣ୍ଣନାଭ ଜାଲେ
ତରୁ ଲତା ଗୁଳ୍ମାକୀର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାଚୀନ ରାଜ୍ୟର
(ଉରଗ, ବିହଗ, ବ୍ୟାଘ୍ର ବାସସ୍ଥଳୀ ଏବେ)
ଭବୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ନଶ୍ୱରତା ମୂକ ସାକ୍ଷୀ ରୂପ
ଦିଅନ୍ତି ଚହଲାଇ ପାନ୍ଥେ, କିମ୍ବା ସେ ଭାବୁକେ
ବୁଡ଼ାଇ ବିଷାଦେ ତାକୁ ଦେଖାଏ କ୍ଷଣକେ
(କ୍ଷଣକେ ସ୍ୱପନ ଯେସନେ ଦୀର୍ଘ କାଳ କଥା
ଅଥବା ଇଙ୍ଗିତେ ଯେସନେ ସୁପତ ବୃତ୍ତାନ୍ତ)
ଚିତ୍ର ରୂପେ ପୂର୍ବକାଳ ଘଟିତ ଜାତ ମାନ,
କି ଥିଲା କି ହେଲା ପୁଣି ସୌଧର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା
ସର୍ବ ଗ୍ରାସୀ କାଳ ବଶେ ଏହିପରି ସିନା
ଧ୍ୱଂସ ହୋଇ ଯିବ ସର୍ବ ଏହି ଭବ ତାର
ସ୍ମୃତି ପଟେ ଉଦେ ହୋଇ ଶୁଷଇ ସେ ମର୍ମେ ।
ତରୁ ଶୂନ୍ୟ ମରୁ କାହିଁ ତପ୍ତ ସିକତାର,
ମାୟାବିନୀ ମରୀଚିକା ତପ୍ତାନିଳ ସଙ୍ଗେ
ମତ୍ତ ହଲ୍ଲୀଷକେ ଯହିଁ ଖର ସୌରକରେ ।
କେତେ ଗୁରୁ କ୍ଷୁଦ୍ର ଦୃଶ୍ୟ କୋମଳ କର୍କଶ
ସାଧ୍ୟ କାହିଁ କଳ୍ପନାର ପଶିବ ସେ ଦୃଶ୍ୟେ;
ଅନନ୍ତ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ରାଶି ଦେଖି ପ୍ରକୃତିର
ଥକ୍କା ପଡ଼ ଚକ୍ଷୁ ବୁଦ୍ଧି ସ୍ତବ୍ଧ ପ୍ରାୟ ହୁଏ,
ଉଦେ ହୁଏ ମନେ ଯେବେ ସେ କେତେ ମହାନ
ତାର ଅନୁରକ୍ତା ଯାର ପ୍ରକୃତି ସୁନ୍ଦରୀ;
ଶିଥିଳ ହୁଅଇ ଗାତ୍ର ରୋମାଞ୍ଚି ପୁଲକେ
ଅସ୍ଫୁଟା ବିଲସ୍ୟ; କୂପେ ମଗ୍ନ କୁମ୍ଭ ପରି ।
ତହିଁ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେବୀ ତାଙ୍କୁ ଦେଖାଇଲେ କ୍ରମେ
ଗୟା, କାଶୀ, ପ୍ରୟାଗାଦି ତୀର୍ଥ ହରିଦ୍ୱାର ।
ମହା ପୂତସ୍ଥଳୀ ଏହି ଗୟାସୁର ପୃଷ୍ଠ
ବିଷ୍ଣୁ-ପାଦ-ପଦ୍ମ ଧୋଇ ବହେ ଯହିଁ ଫଲ୍ଗୁ,
ପିତୃ ପିଣ୍ଡ-ଦାନ ବ୍ୟସ୍ତେ ଶୁଷ୍କାଙ୍ଗୀ ନଦୀ
ପ୍ରେତ ରୂପେ ପିତୃଲୋକେ ଯାର ବ୍ୟୋମଦେଶେ
ପିଣ୍ଡ ପ୍ରତିଗ୍ରହ ଅର୍ଥେ ରୁଣ୍ଡ ହୁଅନ୍ତିର ।
ଭୂକୈଳାସ, ବାରାଣସୀ ଜାହ୍ନବୀ ପୁଳିନେ
ଦେହତ୍ୟାଗେ ଜୀବ ଯହିଁ ଲଭଇ ନିର୍ବାଣ,
ତୁଙ୍ଗ ଶୁଭ୍ର ସୌଧ ପଂକ୍ତି, ପାଣ୍ଡୁ କୂଳେ ଯହିଁ
ଶ୍ୱେତ ମେଘାଙ୍କୁର ଭ୍ରାନ୍ତ ଉପୁଜାନ୍ତି ଦୂରୁ,
ବନ୍ଦନ୍ତି ପ୍ରଣମି ଅଗ୍ରେ ଚଳିଲେ ପ୍ରୟାଗେ
ମୁମୂର୍ଷୁ ବାଞ୍ଛିତ ସ୍ଥଳୀ ପରମ ପବିତ୍ର
ଗଙ୍ଗା ଯମୁନା ସଙ୍ଗମେ, ଯହିଁ ଊର୍ମ୍ମି ମାଳା
ଶ୍ୟାମଳ ଧବଳ ବର୍ଣ୍ଣେ, ପବନ ହିଲ୍ଲୋଳେ
ତରୁ ତଳ ଛାୟା ରନ୍ଧ୍ରେ ଚନ୍ଦ୍ରିକା ଯେସନ ।
ବିଚିତ୍ର ପ୍ରକୃତିମୟ ଚିତ୍ରକୂଟ ଗିରି,
ହରିଦ୍ୱାରେ ସ୍ୱର୍ଗ ଦ୍ୱାର ରୂପୀ ହିମାଚଳେ
ଧବଳ ଜଳଦ ବସ୍ତ୍ରେ ଅଙ୍ଗାବୃତ ଭାର
ଧବଳ ତୁଷାର ଶିରେ ଶୁକ୍ଳ କେଶ ଭାର
ତରୁ ଲତା ରୋମ ରାଜି ଗଙ୍ଗା ଆଦି ନଦୀ
ସ୍ୱେଦ ବିନ୍ଦୁ ବତ ଝରେ ଯାର ଅବୟବୁ,
ହିମ ଯୋଗେ ଗିରି ଯହିଁ ସ୍ଥାବର ଜଙ୍ଗଳ;
ଚିର ଶାନ୍ତିମୟ ଜାଣି ଯେ ଅଦ୍ରି କନ୍ଦରେ
ନିବସନ୍ତି ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ରେତା ତତ୍ତ୍ୱ ଜ୍ଞାନୀ ଗଣେ;
ସେହି ହିମାଚଳୁ ଯଥା ନିଃସରେ ତୁଷାର
ତରଳ ରଜତ ଧାରେ ଜାହ୍ନବୀ ଜୀବନେ
ତେସନ ତାପସ ଗଣ ମୁଖ ପଦ୍ମୁ ଏଥୁ
ଝରଇ ଅମୃତୋପମେ-ତତ୍ତ୍ୱ ଜ୍ଞାନଧାରା
ବିଷୟ ବାସନା-ଦାବ କାଦମ୍ବିନୀ ରୂପା

ତ୍ରିତାପ ତାପିତ ଜୀବ-ତାପ ନିବାରିଣୀ
ଇହ-ପର-କାଳ-ସୁଖ-ପଥ ପ୍ରଦର୍ଶିକା –
ସଂସାରରେ ଜିଜ୍ଞାସୁ ଜୀବେ, ଆଶ୍ରୟି ଯାହାକୁ
ଲଭନ୍ତି ପରମ ଶାନ୍ତି ସୁଖ ଆଜୀବନ
ମରଣେ ହୁଅନ୍ତି ପାର ଭବ ମାୟା ସିନ୍ଧୁ

ବିଷୟ-ସଲିଳ ଯହିଁ ଆଶା ଉର୍ମି ରୂପା
ମୋହ ଫେନ, ତରଳତା ସେଇଠି ମମତା
ସେ ଅଦ୍ର ଶିଖରେ ଦେଖି ବଦ୍ରନାଥେ ଦୂରୁ
ପ୍ରଣମି ଚଳିଲେ ସର୍ବେ କୁରୁ କ୍ଷେତ୍ର ଦିଗେ ।

ଦ୍ୱାଦଶ ସର୍ଗ ସମାପ୍ତ ।

ତ୍ରୟୋଦଶ ସର୍ଗ ।

"କୁରୁକ୍ଷେତ୍ର ।"

ସୁବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ କୁରୁକ୍ଷେତ୍ର ହସ୍ତିନାର ପାଶେ
ଦେଖି ଆଜ ଶୋଭେ କୋଟି କୋଟି ବସ୍ତ୍ରାବାସ ।
ଗୋଟି ଗୋଷ୍ଠି ହୋଇ ଦର୍ଶେ ଖଣ୍ଡ ଶୈଳ ପ୍ରାୟେ
ଦୂର ଦରଶକ ମନେ ଭ୍ରାନ୍ତି ଉପୁଜାଏ ।
ତୁଙ୍ଗ-ଶୁଭ୍ର-ସୌଧ-ଶୋଭି-ହସ୍ତିନା ଭୁବନ
ପ୍ରଚେତାଙ୍କ କି ସେ ସିନ୍ଧୁ ଗର୍ଭେ ନିକେତନ !
କୁରୁ କୁଳ ଜନ୍ମ ଦାତା ନୃପ କୁରୁ ନାମେ,
ଯତନେ କର୍ଷଣ କରୁଥିଲେ ଏହି ସ୍ଥାନେ,
ଏ ପ୍ରାନ୍ତର ପରିଣତ ହେଲା କ୍ଷେତ୍ରାକାରେ,
ତେଣୁ କୁରୁ-କ୍ଷେତ୍ର ବୋଲି ବିଖ୍ୟାତ ସଂସାରେ ।

ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ କୁରୁ ନୃପ ପ୍ରତି ସୁରପତି,
ବର ଦେଲେ ହେବ ତାର ସ୍ୱରଗ ପ୍ରାପତି,
ତପ କରୁ କରୁ ଅବା ସମରେ ଯେ ଜନ
ତେଜିବ ଏଠାରେ ତାର ନଶ୍ୱର ଜୀବନ ।
ନକଲେ କର୍ଷଣ ନୃପ ସେହି ଦିନୁ ତହିଁ
ଖ୍ୟାତ ହେଲା ବିଶ୍ୱେ ଧର୍ମ-କ୍ଷେତ୍ର ନାମ ବହି ।
କ୍ଷତ୍ରକୁଳ-ଦାବାନଳ-ରୂପୀ ପର୍ଶୁରାମ
କ୍ରମେ ଏକବିଂଶବାର ଧ୍ୱଂସି କ୍ଷତ୍ରଗ୍ରାମ,
ଅବଶେଷେ ଏଥି ଆସି ଜୀବନ ସାଙ୍ଗରେ
ସନ୍ତୋଷିଲେ ପିତୃ ଲୋକେ ତରପଣ ଦାନେ ।

କୁରୁ-କ୍ଷେତ୍ର ଶବ୍ଦ ଶୁଣି ଭାରତବାସୀର
ଚମକେ ହୃଦୟ, କର୍ମେ ଆଚରଣ ଶିର ।
ଭାଗ୍ୟ ପରବର୍ତ୍ତନର କ୍ଷେତ୍ର ସ୍ୱରକ୍ଷଣ
ଐତିହାସିକ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଘଟଣା ଭୀଷଣ,
ସହସା ତମିସ୍ରାତମେ ବିଜୁଳି ପରାଏ
ସ୍ମୃତି ପଟେ ଏକାବେଳେ ସବୁ ଦେଖାଯାଏ ।
ଗର୍ବ ଭୟ ଅବସାଦ ଆଦି ବୃତ୍ତି ମନ
ଏକସ ହୃଦୟେ ଉଠେ ତରଙ୍ଗ ସମାନ ।
ହବର ଶୁଭର କୁରୁକ୍ଷେତ୍ର କେତେ ଲୀଳା
ଦେଖିଲୁ ତୋ କୋଳେ କାଳେକାଳେ ଯା ଘଟିଲା
ମୂକ ସାକ୍ଷୀ ପ୍ରାୟେ ତୁହି ଜଣାଉ ନୀରବେ
ଅଗଣିତ ଇତିହାସ ଅଛି ତୋ ଗରଭେ
ଯେସ ମୃତକାୟେ ତୋର ମୃତ୍ତିକା ନିର୍ମିତ
ଗୋଟି ଗୋଟି ତୃଣ ଛଳେ ଘଟଣା ବେଷ୍ଟିତ ।
ସୃଷ୍ଟିବା ପୂର୍ବରୁ କାଳ ଉଠିଲି ଲୋଚନ
କେତେ ଜାତି ଉଠି ହୁଏ ତୋ କୋଳେ ପତନ ।
ସ୍ୱପ୍ନଦେବୀ ମୋହିନୀଙ୍କୁ ଅଙ୍ଗୁଳି ବଢ଼ାଇ
ଦୂରୁ ଦେଖାଇଲେ କ୍ଷେତ୍ର ସମାନରେ ଥାଇ,
ଦେଖ କୁରୁ କ୍ଷେତ୍ର ଦେଖ କେମନ୍ତ ଭୀଷଣ
କୌରବ ପାଣ୍ଡବ ବଳ ଏକତ୍ର ମିଳନ ।
ସିନ୍ଧୁ ରୂପେ କ୍ଷେତ୍ର ଯହିଁ ସେନା ମୀନ ଗଣ
ତହିଁ ମଧ୍ୟେ ଦ୍ୱୀପାକାର ହସ୍ତୀନାଭୁବନ,
ମକର କୁମ୍ଭୀର ପ୍ରାୟେ ତୁରଙ୍ଗ ମାତଙ୍ଗ,
ରଥ ବୋଇତ ସାରଥୀ ଯହିଁରେ ସାରଙ୍ଗ;
ରଥୀ ମହାରଥୀ ମାନେ ଭ୍ରମି ଭ୍ରମିଗଲେ
ଶୋଣିରକ୍ତ ନଦୀ ସ୍ରୋତେ ବହାଇ ଅବଳ,
ଅଗଣିତ ମୃତକାୟ ସାରଥି ପଦାତି,
ଭଳି ଭଳି ବାଜୀ ଗଜ ଭୀମକାୟ ହାତୀ,
କେତେ ଗୋଟା ଗୋଟା କେତେ ଖଣ୍ଡିତ ଅଙ୍ଗ
ଭଗ୍ନ ଭଗ୍ନ କେହୁ ଅବା ଛପେ ଏକ ସଙ୍ଗ ।
ରଥ ଛତ୍ର ଚାମ୍ବୁ ଆଦି ଧନୁ ଧନୁର୍ଗୁଣ
ଭାସନ୍ତି ତହିଁରେ ଯେସନ୍ତ ଫେନ କାଷ୍ଠ ତୃଣ ।
ବାୟୁ ବିକମ୍ପିତ କେତୁ ତରଙ୍ଗ ଆକାରେ
କୋଳାହଳ ଗମ୍ଭୀର ସିନ୍ଧୁ ଶବ୍ଦ ଟଙ୍କାରେ
ଭାସ୍ୱର ଅସ୍ତ୍ର ଗୁଳନ ସେ ଚଞ୍ଚଳ ଜଳେ
ସିନ୍ଧୁ ଗର୍ଭେ ରବିବିମ୍ବ ଝଲମଲେ;
ଶ୍ୱେତ ସେନାବାସ ସବ ଧବଳ ରୂପ ଭ୍ରାନ୍ତ
ରଜତ-ବନ୍ଧନ*-ପାଲ-ପ୍ରଥମ ସୁକାନ୍ତ
ଆୟୁଧ ତ୍ରିଶୂଳ ଖଡ୍ଗ ଶରାଦ୍ୟ ଭୀଷଣ
ତୁରୀ ଭେରୀ ଆଦି ବାଦ୍ୟ ବୀର ବିଭୂଷଣ,
କବଚ ଉଷ୍ଣୀଷ ହାର କିରୀଟ ଭାସ୍ୱର,
ବୀର ଗର୍ବେ ପୁଷ୍ଟ ପ୍ରାୟେ ଦିଶେ ବିକଥିର ।”
ଶୁନୁଁ ଶୁନୁଁ ରଥ ହେଲା ନିକଟୁ ନିକଟ
ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଯା ଦିଶୁଥିଲା, ଦିଶିଲା ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ।
ଆରବୀ ସୈନ୍ଧବୀ ବାଜୀ ଗଜ ବଳ ଗଢ
ପଦବ୍ୟୂହ ଭେଦେ ସଦା ବଶୀରଢ଼ ଅଛି ।
ଶିର ହୃଦ କମ୍ପି ଉଠେ ଯାର ହ୍ରେଷାରବେ
ଧାନ୍ତି ଧାଡ଼ି ମନ୍ଦୁରାରେ ଆବଦ୍ଧ ସରବେ ।
ଅଦ୍ଦାତ ଦନ୍ତାବଳ ବୃକ୍ଷ ପ୍ରଦେଶର
ନେପାଳି ଗୁଣ୍ଡୁଣୀ‡ ଆଦି ଧୂସରକଳର ।
ବାଳଶ ବୃହତ କାୟ ବାରଣ ନିମାନ
ବୈରି ବ୍ୟୂହେ ବେଢିବାକୁ ବ୍ୟସ୍ତ ଅଗ୍ରଗାମୀ;
କର୍କଶ ସୁଦୀର୍ଘ ଦନ୍ତ ହେମ ବିମଣ୍ଡିତ
ମୂଳି ବୋଲ ହେଉଛନ୍ତି ଶୁଣ୍ଡେ ଭୂଲମ୍ବିତ ।
ସ୍ତବ ଅଙ୍କୁଶାଘାତ-ସରୁ ମଧ୍ୟେ ଗଣେ
ତତନ୍ତ ସନ୍ତତ ବ୍ୟସ୍ତ ଶ୍ରବଣ-ବ୍ୟଜନେ;

* ନୌକା । ‡ ଚଳିତ କଥାରେ ଏକ ଜାତୀୟ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ହାତୀକୁ ଗୁଣ୍ଡୁଣ୍ଡିହାତୀ କହନ୍ତି ।

ଝୁଲୁଛନ୍ତି ଖେଳୁଛନ୍ତି ଶାଖା ଲମ୍ବାଇ
କେହୁ ତରୁ ମୂଳେ ଖେଳେ ଶୁଣ୍ଡ ଦୋହଲାଇ;
ବାରି ମଧ୍ୟ ବନ୍ଧ ଟେକି ବନ୍ଧ-ତରୁ ପାଶେ
ବୃକ୍ଷ ଶାଖା ଭଙ୍ଗି ଶୁଣ୍ଡେ ଘଷେ ତାଙ୍କୁ ତ୍ରାସେ ।
ମଦ ଧାର କ୍ଷର କାର ଶିରୁ ପଡ଼େ ଗଣ୍ଡେ
କରଣୀକୁ ଦେଖି ନାଦେ ବୃଂହିତେ ପ୍ରଚଣ୍ଡେ ।
ନାନା ଦେଶୀ ସୈନ୍ୟ ଆଜି କୁରୁକ୍ଷେତ୍ରେ ରଣ୍ଡେ
ମଣ୍ଡପ ମଣ୍ଡିତ ଯଥା ଦେଇ ପଞ୍ଚ-ଗୁଣ୍ଡ;
କିମ୍ବା ସୂର୍ଯ୍ୟ ଅସ୍ତ କାଳେ ଗୋଧୂଳି-ଗଗନେ
ଦିଶନ୍ତି ରଞ୍ଜିତ ଯଥା ବହୁ ମେଘ ଗଣେ ।
ଅଥବା ଶରତ କାଳେ ବନ-ସରୋବର
ନାନାବର୍ଣ୍ଣ ବହୁ ପୁଷ୍ପେ ଦିଶେ ମନୋହର ।
ଅଙ୍ଗପତି ଅଜ୍ଞାକାରୀ† ବୃଷାଙ୍କ କେତନ
ବୃଷସ୍କନ୍ଧ ଉରଶିଳ ବଳାଢ୍ୟ ଗଠନ
ବାମସ୍କନ୍ଧେ ଧନୁ କରେ ଟଂର ଟେରଶାଣ
ନିଷଙ୍ଗେ ପୂରିତ ପୁଷ୍ପେ ସୁଶାଣିତ ବାଣ,
ଗଙ୍ଗା ପଦ୍ମା ତୀର ବାସୀ ସେନା ବଙ୍ଗଦେଶୀ
କ୍ଷେପଣୀ କ୍ଷେପଏ ଦେଖୁ ପୁଷ୍ଟ ବାହୁ ପେଶୀ
ଦୃଢ଼ ଗାତ୍ର ବୃନ୍ଦ‡ ଜମ୍ବୁ ଶମ୍ବୁଦ୍ୱୀପୀ ବଳୀ
ସମର ନିପୁଣ ବୁଦ୍ଧିମନ୍ତ ସୁକୌଶଳୀ;
ବୈର ଭଙ୍ଗେ ବଟେର * ଭଦ୍ରପାଳ ଧର
ଭ୍ରମନ୍ତି ଏ ରଣ କ୍ଷେତ୍ରେ କ୍ରୀଡ଼ାକ୍ଷେତ୍ର ପର;
ରଣରଙ୍ଗ ବୀର୍ଯ୍ୟବନ୍ତ ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷ ସମରେ
ମତ୍ସ୍ୟାଙ୍କିତ କେତୁ ତାଙ୍କ ଉଡ଼େ ରଥୋପରେ,
✤ କାଳିନ୍ଦୀ ବେଳା କୂଳବାସୀ ବୀର ଶୌରସେନା

ସବ୍ୟ କରେ ଧନୁ ସବେ ତରେ ଶର ଘେନ,
ଧାଡ଼ ଧାଡ଼ ହୋଇ ଦେଖ ଭ୍ରମନ୍ତି କେସନ
ମରଣେ ମାରଣେ ଭୟ କଲେ ନାହିଁ ମନେ;
ସରଯୂ ତମସା ବାସୀ ସୂର୍ଯ୍ୟବଂଶୀ ବୀରେ
ସୁଦୃଢ଼ $ଅୟ୍ୟାସ-ସେହ୍ନା-ସନ୍ନଦ୍ଧ ଶରୀରେ,
ଶୋଭେ ଦକ୍ଷ ହସ୍ତେ ଜାନୁଲମ୍ବ କରବାଳ
ବାମକରେ ଧୃତ ଗଣ୍ଡାଚର୍ମେ ଗଢା ଢାଲ
ସିନ୍ଧୁଦେଶୀ ଅଶ୍ୱାରୋହୀ ସୁପଟୁ ପୃତନା ❦
❈ବରଣ୍ଡେ ଯେ ଶିଶୁ ମେଷେ କରନ୍ତି ଗଣନା.
କ୍ରୀଡ଼ନକ ପ୍ରାୟେ ହୟେ ଖେଳାନ୍ତି ଯେ ଗେଲେ,
ଭୂମିଭୂଲେ ଅଶ୍ୱପୃଷ୍ଠେ ମଣନ୍ତି ଯେ ହେଲେ;
ମଗଧର ଜରାସନ୍ଧୀ ଚମୂ ବୀର୍ଯ୍ୟବନ୍ତ
ଶତ୍ରୁଙ୍କୁ ଯେ ତୃଣ ପ୍ରାୟେ ମଣନ୍ତି ସତତ
ଶିର ଯାଉ ପଛେ ଗର୍ବ ଥାଉ ତାଙ୍କ ମନେ
ନ ଜାଣନ୍ତି ନମ୍ରତା ଏ କେସନ ସ୍ୱପନେ ।
ଲାଙ୍ଗଳ- ଲାଞ୍ଛିତ କେତୁ ଉଡାଇ କୌତୁକେ
ମୈଥିଳ ସୈନ୍ୟଙ୍କ ଶିଖା ପ୍ରାୟେ ହୁତଭୁକେ
ଶୂର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସୁବଳାଢ୍ୟ ଶୈଳୋପମ ଦିଶେ
ନ ମାରନ୍ତି କାହାକୁ ଏ, ରଣେ ଅକାରଣେ ।
ସୁକୌଶଳୀ ଗୁଲ୍ମ❋ ବୀର୍ଯ୍ୟଶାଳୀ କୋଶଳର
ଅଦ୍ଭୁତ ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ ପ୍ରାୟେ ଯୋଧେ ଜର ଜର
ଭୀଷଣ କୃପାଣ ତାଙ୍କ ହାସପଦ ଲୋକେ
ଭସାଏ ଲୋତକ ନୀରେ ଅରିକୁଳେ ଶୋକେ;
ପ୍ରାନ୍ତର ଅପର ପାର୍ଶ୍ୱେ ଦେଖ ବ୍ୟୂହ ମୂଳେ
ଚକ୍ରାଙ୍କିତ ଧ୍ୱଜା ଯାଙ୍କ ଉଡ଼େ ରଥ ଚୂଳେ,

† ସେନାଦଳ ।
‡ ଭାରତର ଦୁଇ ପାର୍ଶ୍ୱସ୍ଥ ଅଗ୍ନିଦ୍ୱୀପ ।
* ଅସ୍ତ୍ର ବିଶେଷ ।
✤ ଯମୁନା ।

$ ଲୌହମୟୀ ସାଞ୍ଜୁ ।
❈ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଜାତୀୟ ଘୋଟକେ ।
❦ ସେନାଦଳ ।
❋ ସେନା ।

ଯୁଝନ୍ତି ଏ ପାର୍ଥ ସଙ୍ଗେ କୁରୁ ଅନୁକୂଳେ,
କୃଷ୍ଣସେନା *ସଂଶପ୍ତକ କୃଷ୍ଣ ପ୍ରତିକୂଳେ ।
ଉଚ୍ଚଶୃଙ୍ଗ ✢ଅନୀକିନୀ ଜୟାଜୟ ପ୍ରତି
ଲକ୍ଷ୍ୟଶୂନ୍ୟ, କର୍ତ୍ତବ୍ୟର ପାଳନେ ଯୁଝନ୍ତି;
ପ୍ରଶାନ୍ତ-ଗମ୍ଭୀର ସର୍ବେ ରଣଦକ୍ଷ ବୀର
ପ୍ରାଣାନ୍ତେ ଦୁର୍ଦ୍ଦାନ୍ତ ଯୁଦ୍ଧ ସମରେ ଅଧୀର ।
ବିଶାଳ ଆୟସୀ ଗଦା ଥୋଇ ସ୍କନ୍ଧଦେଶେ
ସ୍ଥାପନ୍ତି କରକୁ ଥରେ ଥରେ ¶ଶିରକେଶେ;
ରକତ ଚନ୍ଦନ ଚିତା ଉଚ୍ଚ ଭାଲ ପଟେ
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ତ୍ରିଶୂଳ ଦେଖି ଶୋଭେ ଧ୍ୱଜ ପଟେ;
ଶୋଭଇ ସିନ୍ଦୂର ବିନ୍ଦୁ ଯେ $ବାହିନୀ ଶିରେ
ସିଂହବାହିନୀ ଭବାନୀ ଭକତ ଏ ସ୍ଥିରେ,
କାମାଖ୍ୟା ପାଳିତ ଦେଶୁ ଆସିଛନ୍ତି ଥୋକେ,
ଶକ୍ତି ଉପାସକ ଯହିଁ ଛନ୍ତି କେତେ ଲୋକେ,
କଟିରେ କଟାରି କାର ସ୍କନ୍ଧରେ ସାବେଳ,
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦଶନ ଯେସନ୍ତେ ଜ୍ୱଳନ୍ତ ହାଡ଼ବେଳ,
ବଳ କାନ୍ତି କାନ୍ତି ତାଙ୍କ କଣ୍ଠାର କଠିନ:
ଦିଶଇ କେମନ୍ତ ଦେଖ ଶ୍ଲକ୍ଷ୍ଣତର କ୍ଷୀଣ ।
ଦଶଭୁଜା ଜଗଦ୍ଧାତ୍ରୀ ଆଇ ଧ୍ୱଜପଟେ
ସଂକଟତାରିଣୀ ତାଙ୍କୁ ରଖନ୍ତି ସଂକଟେ ।
ବିକଟ କଟକ ଦେଖ ⁜ ଘଟୋତ୍କଚଙ୍କର
ଭୀମ ପରାକ୍ରମୀ ଭୀମ ହିଡ଼ମ୍ବା କୁମର;
ବିପକ୍ଷ ଦଳନେ ଦକ୍ଷ ଃ:ପ୍ରକ୍ଷ୍ୱେଡ଼ନ ଧାରୀ
ଅକାଟ୍ୟ ଗମ୍ଭୀରବେଶୀ ମହାମାୟାକାରୀ ।
ପରଦର୍ପ ଦନ୍ତକାରୀ ପୌ ❦ ବରୂଥିନୀ

ଖରଶାଣଶାଣିତଶୀନ ବରାସ୍ତ୍ର ଧାରଣୀ ।
ଧୁରନ୍ଧର ଯୋଧ ବୃନ୍ଦ ଗାନ୍ଧାର ଦେଶର:
ଦର୍ପ ପ୍ରାୟେ କମ୍ପପ୍ରଦ ଭୀଷଣ ସୁନ୍ଦର,
ପ୍ରାଣ-ମାୟାହୀନ ଅଗ୍ନିଶର୍ମା ଅଦଭୁତ
କଥାକେ କଥାକେ ମଥା ଦେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ,
ଦ୍ୱିଧାର ସୁତୀକ୍ଷ୍ଣ ଛୁରୀ ମୁକୁଆ ଭାସ୍ୱର
ବୈରି ବକ୍ଷ ଲକ୍ଷି ଭୁଷିବାକୁ ଅଗ୍ରସର ।
ଶିରୋମଣି ମଣିପୁର ହସ୍ତୀ ସେନାଦଳ
ଗୁଳିକ ପ୍ରବୀର ଯହିଁ ପ୍ରତାପୀ ପ୍ରବଳ ।
ଶ୍ମଶ୍ରୁଳ ବଦନ କେହି ଗାଲମୋଛ ଧାରୀ
ଚର୍ମବର୍ମାବୃତ ସର୍ବେ ଅସ୍ତ୍ର ସହାରୀ ।
ନାଦନ୍ତି ଦନ୍ତୀଏ ଭୀମେ ଶୁଭଇ ଦିଗନ୍ତେ
ଘନ ଘନ ଘଣ୍ଟାରବ ବାଜେ କଣ୍ଠ ତଟେ,
କେକୀ ପୁଚ୍ଛ ବର୍ଣ୍ଣ ଛଣି ※ପ୍ରବେଣୀ ମଣ୍ଡିତ
ବୃହତ୍କାୟ ବୃହଭାଲ ସିନ୍ଦୂର ଶୋଭିତ ।
ଗଦା, ପର୍ଶୁ, ଶୂଳ, କୁନ୍ତ କେହି ଧନୁର୍ଦ୍ଧାରୀ
ସୁଭାସ୍ୱର ‡ଚନ୍ଦ୍ରହାସ କା'କରେ କଟାର ।
ହସ୍ତୀପକ କରେ କରୀ ଗୁଳକ ପ୍ରବୀଣ
ଶୋଭେ ଦ୍ୱିରଦ ଭୟଦ ଅଙ୍କୁଶ ସୁତୀକ୍ଷ୍ଣ ।
ଖର୍ବ କୁଣ୍ଡ ଖର୍ବ ନାସା ନେପାଳ ସୈନିକେ
ଭାସ୍ୱର †ଭୁଜାଲି କରେ ଭ୍ରମନ୍ତି ନିର୍ଭୀକେ
ସତତ ତତ୍ପର ପ୍ରଭୁ-ଆଜ୍ଞା ପାଳନରେ
ନ୍ୟାୟାନ୍ୟାୟ ପ୍ରାଣପ୍ରତି ନବଗୁର ଥରେ ।
କଳିପ୍ରିୟ କଳିଙ୍ଗର ବଳିଷ୍ଠ ପଦାତି
ମଦୋଦ୍ଧତ ମତ୍ତ ମରଗୁମ୍ଫ ପ୍ରିୟ ଜାତି

* କୃଷ୍ଣଙ୍କର ସୈନିକ ମାନେ । ✢ ସେନାଦଳ । ※ ହସ୍ତୀ ପୃଷ୍ଠସ୍ଥ ବିଛଣା ।
¶ କେଶ । $ ସେନାଦଳ । ‡ ତରବାରି ।
⁜ ଭୀମ ଔରସରେ ହିଡ଼ମ୍ବା ରାକ୍ଷସୀ ଗର୍ଭଜ ପୁତ୍ର । † କଟାରି ।
ଃ: ଅସ୍ତ୍ର ବିଶେଷ । ❦ ସେନା ଦଳ ।

ମହେନ୍ଦ୍ର-ମଳୟ- ସେବୀ ମାତଙ୍ଗେ ଆରୋହି
ନଃଶଙ୍କେ ଭ୍ରମନ୍ତି ଶତ୍ରୁ ଦ୍ରୋହେ ଭୀତ ନୋହି ।
ଦୃଢ଼ ଗାତ୍ର ଦ୍ରାବିଡ଼ର ସୁଦୃଢ଼ ବାହିନୀ
ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷ ସମରେ * ଦ୍ରୁଣ ✢ ଦ୍ରୁଘଣ ଧାରଣୀ;
ଧନୁର୍ଦ୍ଧର ଅନ୍ଧ୍ର ସେନା ଭ୍ରମନ୍ତି ❦ ଆସ୍କନ୍ଦେ
ଅମନ୍ଦ ※ ଅସ୍କନ୍ଦେ ଥୋଇ ଶକ୍ତି ଶେଳ ସ୍କନ୍ଧେ ।
ଦୁର୍ଗଭେଦୀ ବୈରିଚ୍ଛେଦୀ ଯୁଦ୍ଧେ ଚେଦୀଦଳ
ଅଟଳ ସମୁଦ୍ରେ ଯେସନ୍ତେ ମୈନାକ ଅଚଳ ।
† ଧୃ ପକ୍ଷଗ୍ରାଧୀଶ ଖଣ୍ଡାଯୁଦ୍ଧେ ଉତ୍କଳର
ମକର-କୁଣ୍ଡଳ କର୍ଣ୍ଣେ ସହିସ୍ତ ପ୍ରବର
କପାଳେ ସିନ୍ଦୁରଧର ତାମ୍ବୁଳ ବୋଳିତ
କେଶ ବେଣ୍ଡା ବଙ୍କାର ବାବୁର କୁଞ୍ଚିତ ।
⁜ ବଣା ବଣତାଳୀ ଗୋଆଁ କେବୁଁ କଣିଗିଲ
ଟୈଣ୍ଡ୍ରା ଗୁହ୍ମେ ଯେଉଁ ବେଳା ଉଗଇ ଜଟିଳ;
ସେହି ବେଳା ଗୁଲ୍ମେ ନାର-ପଶ୍ଚିମ ନିବାସୀ
କେତେ ପୁଣି ସେନା ତହୁଁ ଗିରି-ଦୁର୍ଗ ବାସୀ,
ସର୍ବେ ଦୁର୍ନିବାର ରଣେ ଦୁର୍ଜୟ ପ୍ରତାପୀ
ସମରେ ଅପ୍ରତିହତ ଅଦ୍ଭୁତ ଦକ୍ଷ୍ୟାପୀ ।
ପୂତ ନାରପାଥୀ ପୁଷ୍ଟିପୁର ସେନାଗଣେ
ସରବେ ସକ୍ଷମ ଧୀର ମହାଦକ୍ଷ ରଣେ ।
ମଲ୍ଲ ଯୁଦ୍ଧେ ବିଶାରଦ ମାଳବ ନିବାସୀ
ସହୀସ୍ତ ହର୍ଯ୍ୟକ୍ଷ ମହ୍ୟସେନା ଶତ୍ରୁ ନାଶୀ;
କାଶୀବାସୀ ନିର୍ଭୟସ୍ତ ତ୍ରିଶୂଳ ଶୂଳଧରେ,
ରଜୋଗୁଣୀ ଭୋଜପୁରୀ ମଣି ଯୋଧଗଣେ
ଯେଉଁନି ଅଜାମିଳ ଶୂଳ ଜଗତେ ଅଜେୟ,
ଶତ୍ରୁକୁ ଶଶ ସଦୃଶ ମଣନ୍ତି ଯେ ହେୟ;
କନୌଜ ଜିଘାସାପ୍ରିୟ ଜିଷ୍ଣୁ ସେନା ଦଳ;
ମହେଶ୍ୱାସ ମହାରାଷ୍ଟ୍ର ଚମୂ ମହାବଳ
ବିନ୍ଧ୍ୟବାସୀ ସେନା ଅଭ କର୍ମନ ନସ୍ତୁର
କର୍ମନାଶା କୂଳାଗତ ଚୂରକର୍ମା ଶୂର ।
କେତେ ଗଣ୍ଡକୀ ଗୋମତୀ ଗୋଦାବରୀ ତୀରୁ
ଅଶ୍ୱ ହସ୍ତୀ ଉଷ୍ଟ୍ର ପୃଷ୍ଠେ ରଣରଙ୍ଗାଶ୍ରୀରୁ;
ଆସିଛନ୍ତି ଦଳେ ଦଳେ ସେନା ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ,
ସିନ୍ଧୁ ତଟୀ ନହେ ତାସ ପରାଏ ଅସଂଖ୍ୟ;
ବିବିଧ ଆୟୁଧ ଧରିଛନ୍ତି ନାନା ରଙ୍ଗେ,
ଉଷ୍ଣୀଷ ପୋଷାକ ପିନ୍ଧିଛନ୍ତି କେତେ ଢ଼ଙ୍ଗେ,
ଦେବଦତ୍ତ ଅସ୍ତ୍ର କେହି ରଖିଛନ୍ତି ଗୁପ୍ତ,
ବେଳ ଜାଣି ଛାଡ଼ିବାକୁ କରି ମନ୍ତ୍ରପୂତ;
କାହାର କର୍କଶ କର କାର୍ମୁକାକର୍ଷଣେ,
ଭୂଷିତ କାହାର ଅଙ୍ଗ ଅସ୍ତ୍ରକ୍ଷତ ବ୍ରଣେ,
ଚଣ୍ଡୀ ଯଜ୍ଞେ ✿ବଳି ଦେବେ କାମ୍ୟା ହେବେ ବଳି
ନଦାଇ କନ୍ଦାଇ ତାଙ୍କ କୁଳବାଳାବଳି
ଦୁର୍ଗଚୂଳେ ଦୂରଗାମୀ ଭୀଷଣ କମାଣ
ଶୋଭେ ପ୍ରାଚୀରରେ ‡ଦେବ ନାମା ତୋପମାନ

* ଖଡ଼୍ଗ ଧନୁ । ✢ ଲୌହ ଗଦା । ※ ଘୋଡ଼ାର ଗତି । ❦ ଯୁଦ୍ଧ ।
† ଏକ ପ୍ରକାର ଖଡ଼୍ଗ । ⁜ ସମୁଦ୍ର କୂଳସ୍ଥ ବୃକ୍ଷମାନଙ୍କର ନାମ, କୂଳଙ୍ଗରେ ବହୁତ ଦେଖାଯାଏ ।
✿ ପୂଜା ସାମଗ୍ରୀ ।
‡ ମୁଁ Ellora Cave ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଦଉଲତା ବାଦ କିଲ୍ଲାର ଉପର ଭାଗରେ ଗୋଟିଏ ବୃହତ୍ କମାଣ (୨୨ ହାତ ଲମ୍ବା) ଦେଖିଥିଲି । ତାହାର ନାମ " ଶ୍ରୀ ଜୟ ମଙ୍ଗଳ ଦୁର୍ଗା ତୋପ " ଏହାଛଡ଼ା ଏଠାରେ ପ୍ରାଚୀର ଉପରେ ଅନେକ କମାଣ ରକ୍ଷିତ ଅଛି ।

କେ କହି ପାରିବ ବ୍ୟୂହ ରଚନା କୌଶଳ
ସର୍ପ, ବୃତ୍ତ, କୋଣାକାର ବକ୍ରିମ ସରଳ;
ବଜ୍ର, ଦଣ୍ଡ, ଗରୁଡ଼ ଆଦି ବ୍ୟୂହ ନାନା ନାମେ
ରଚି ଛକ ବସିଛନ୍ତି ସେନା ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ;
ଜ୍ଞାତ ନୁହେ ସର୍ବେ ପଥ ପ୍ରବେଶ ନିର୍ଗମ
ଜଗିଛନ୍ତି ଦ୍ୱାରେ ମହାରଥୀ ଯମ ସମ;
ସଙ୍କୁଳିତ ନାନା ଅସ୍ତ୍ର ବୀର ବର୍ଗ କରେ
ବାୟୁ ଯନ୍ତ୍ର-ଦାବ ବହ୍ନି ଶିଖା ଶୋଭା ଧରେ;
କାକ ଶକୁନି ଶ୍ୟେନାଦି ଶବାଶନ ପକ୍ଷୀ
ସଞ୍ଚରନ୍ତି ବାୟୁ ସ୍ରୋତେ ଶବ ପ୍ରତି ଲକ୍ଷି;
ପ୍ରୀତି ନେତ୍ରେ ନିରେଖନ୍ତି ଭୋଜ ଆୟୋଜନ
କିଳିକିଳି ରବେ ତାଙ୍କ କମ୍ପଇ ଗଗନ ।
ଥାଇ ଥାଇ ଚିଲ କାହିଁ ଟିଲ୍ମାରି ନଖେ
ମାଂସ-ଖଣ୍ଡ ଧରି ବେଗେ ପଳାଏ ସଶଙ୍କେ;
ବଜ୍ର-ନଖ ପକ୍ଷୀରାଜ ଶ୍ୟେନ ଦେଖି ତାକୁ
ଝର୍ଯ୍ୟକେ ଖସଇ ଝଟେ କ୍ରୋଧେ ଧରିବାକୁ;
ତା ଦେଖି ଇତର ପକ୍ଷୀ ଭୟେ କୋଳାହଳେ
କେକାହିଁ ଲୁଚଇ ବ୍ୟସ୍ତେ ପଳାଇ ଗଛତଳେ ।
ଅସଂଖ୍ୟ ବାହକେ ଭାର ବୋଝ ଭେକରେ
ସେନା-ରକ୍ଷ-ଛଳେ କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି ସତତେ ।
ଗୋମାୟୁ, ଗୋଧିକା, ଫେରୁ ପଶୁ ଶବାହାରୀ
ଘେନି ଯାନ୍ତି କ୍ଷେତ୍ରୁ ଶବ ଲୁଚି ତମଶ୍ଚାରୀ ।
ଭୀଷଣ ଶ୍ମଶାନ ଦୂରେ ଜଳେ ଚିତା ଯହିଁ
ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗେ ଧୂମ ପ୍ରସରଇ;
କାହିଁ ପର୍ବତ ପ୍ରମାଣ ଭସ୍ମ ସ୍ତୂପ-ରାଶି
କାହିଁ ଜ୍ୱଳଇ ଅନଳେ ଶବ ସର୍ବଗ୍ରାସୀ;
ମେଘାକାର ଦିଶେ ତହିଁ ଧୂମ ଭସ୍ମ ସ୍ତୂପ
ଦପ ଦପ ଚିତାନଳ ବିଜୁଳି ସ୍ୱରୂପ ।
ଅଗଣିତ ମୃତ ଶବ ପଡ଼ିଛି ଅଦୂରେ
ବିକଳାଙ୍ଗ କ୍ଷତ କା'ର ପାଦ ଶିର ଉରେ,
ବିଷମ ଦୁର୍ଗନ୍ଧ ଦୃଶ୍ୟ ଅତି ବିଭୀଷଣ
ସ୍ୱପନେ ଯା ଚିତେ କରେ ରୋମ ହରଷଣ ।
ଡାକିନୀ ଯୋଗିନୀ ଭୂତ ପିଶାଚ କବନ୍ଧେ
ମହା କୋଳାହଳେ ନୃତ୍ୟ କରନ୍ତି ଆନନ୍ଦେ,
ଶବାହାରୀ ପଶୁ ପକ୍ଷୀ କୀଟ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ
ଦର୍ଶନେ ଯାହାର ହୃଦେ ଉଠଇ ଚମକ ।
ଇଚ୍ଛାଗାମୀ ରଥ ତହୁଁ ଗଲା ଅନ୍ୟ ପଥେ
ବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ସୁଦୂରୁ ହର୍ମ୍ମ୍ୟ ଦିଶିଲା ଅଗ୍ରତେ,
ସହସ୍ର ସହସ୍ର ରୋଗୀ ଶଯ୍ୟାଶାୟୀ ତହିଁ
ଶୋକ ମଗ୍ନ ସର୍ବେ କେହି କାନ୍ଦେ ରହି ରହି,
ଅସହ୍ୟ ଯନ୍ତ୍ରଣା ହେତୁ କେହିବା ଚିତ୍କାରେ
ଛଟ ପଟ କରେ କେହି ପତିତ ଶଯ୍ୟାରେ ।
ଅନ୍ଧ ଖଞ୍ଜ କୁବ୍ଜ କାଣ ବଧିର କ୍ଷତାଙ୍ଗ
ଅସ୍ତ୍ର ବିଷବ୍ରଣେ କେହି ଦଗ୍ଧ ବିକଳାଙ୍ଗ ।
ବୈଦ୍ୟ ସେବାକାରୀ ଶତ ଚିକିତ୍ସକ ଆଦି
ଔଷଧ ପ୍ରଦାନେ ରତ ହରିବାକୁ ବ୍ୟାଧି ।
ଅଦୂରେ ଦିଶିଲା ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଚୀର ପ୍ରଶସ୍ତ
ଏକମାତ୍ର ଦ୍ୱାର ତହିଁ ପ୍ରହରୀ ବିଶ୍ୱସ୍ତ ।
ଯଶସ୍ୱୀ ଭୂପେନ୍ଦ୍ର ସଦା ସଶଙ୍କିତ ଚିତ୍ତେ
"ଦେଖ ବାମ ନେ ନିରେଖେ କେମନ୍ତେ କେତେ
କହିଲେ ସ୍ୱପନ ଦେବୀ "ଏହି କାରାବାସ
କି ଅଛି କାଭାଗ୍ୟେ ଦେଖି ମନେ ଲାଗେ ତ୍ରାସ,
ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ନାଶିନୀ ନିଦ୍ରାସଞ୍ଚରନୀ
ମୂର୍ତ୍ତିମତୀ ଚିନ୍ତା ଏଥି ଦିବସ ରଜନୀ;
ପ୍ରାଚୀର ମଧ୍ୟେ ଦେଖ ସ୍ଥିତ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ
ପ୍ରକୋଷ୍ଠ ଅର୍ଗଳ ବଦ୍ଧ, ଯହିଁ ବନ୍ଦୀମାନେ
ମହାଶୋକେ କାଟୁଛନ୍ତି କାଳ କାତରରେ,
ଭଗ୍ନାଙ୍ଗୁ ଆଦରି ଅନଶନେ ଅର୍ଦ୍ଧାଶନେ,
ମୁଣ୍ଡେ କର ଦେଇ କେହି କାନ୍ଦେ ଝର ଝର
ଦୀର୍ଘ ଲୋମ ନଖ ହେତୁ ଦିଶେ ଅସୁନ୍ଦର ।

କର ପାଦ କାହାର ବା ଶୃଙ୍ଖଳ ଅବଦ୍ଧ"
ତମୋମୟ ପ୍ରକୋଷ୍ଠେ କେ ଏକାକୀ ନିବଦ୍ଧ;
କେହ ଇଷ୍ଟ ଦେବେ ଭାବେ ଏକଧ୍ୟାନ ମନେ
କେହ ଭାଗ୍ୟ ନିନ୍ଦି ପୁଣି ଭାବେ ପରକ୍ଷଣେ;
ଯା କରନ୍ତି ଈଶ୍ୱର ସେ ମଙ୍ଗଳ ନିମିତ୍ତ
କିଫଳ ଫଳିବ ବୃଥା ହେଲେହେଁ ଚିନ୍ତିତ;
କପାଳ ଲେଖନ କହ କେ କରିବ ଆନ
ଏତେ ବୋଲି ମନେ ମନେ ଚିନ୍ତେ ଭଗବାନ ।
କେହ ପ୍ରିୟତମ ପୁତ୍ର ପ୍ରିୟତମା କଥା
ଭାବୁ ଭାବୁ ବାଷ୍ପାକୁଳେ ନଇଁ ଢଏ ମଥା;
କେହ ଭାବେ ଚିନ୍ତା ନାହିଁ ମୋ ପାଇଁ ମୋହର
କହେବ ଯୁଦ୍ଧରେ ଅହା ଭ୍ରାତା ତନୟର ।
ବୃଦ୍ଧ ପିତା ମାତା ପାଇଁ କେହ ଭାବେ ବସି
ଥରେ ଥରେ ହାୟ ହାୟ କହେ ଦୀର୍ଘ ଶ୍ୱସି ।

ଅବିଶ୍ୱାସୀ ପଳାତକ ଗୁପ୍ତ ଚରଗଣେ
ବିଚାରାର୍ଥୀ ଯେତେ ଛନ୍ତି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଷଣ୍ଣେ,
ବିଚାର ହୋଇଛି କାର ହେବ ଉଦ୍‌ବନ୍ଧନ
ଜ୍ୱଳନ୍ତ ଅନଳ କୁଣ୍ଡେ କାହାକୁ ପାତନ ।
ଅନଶନେ ଅସ୍ତ୍ରାଘାତେ ହିଂସ୍ର ଜନ୍ତୁ ମୁଖେ
ଶୂଳ ଚୁଲେ କାହାକୁବା, ବାନ୍ଧି ଦେଇ ବୃକ୍ଷେ
ଆକର୍ଷି ସତେଜରେ ଦୁଇ ପାଦେ ଦୁଇ ଡାଳେ,
ମାରିବାକୁ କାହାକୁ ବା ଶର ବେଧି ଫାଳେ ।
ଏହିପରି ବନ୍ଦୀ ଯେତେ ଛନ୍ତି ସ୍ଥାନାନ୍ତରେ
ଜଣେ ଜଣେ କରି ଏକ ଏକ ପ୍ରକୋଷ୍ଠରେ,
ମରିବା ପୂର୍ବରୁ ମୃତ୍ୟୁ ବିକଟ ବଦନେ
ଭୟେ ମାରୁଥାଏ ତାଙ୍କୁ ସ୍ୱପ୍ନେ ଜାଗରଣେ,
ବଞ୍ଚି ଥାଉଁ ଥାଉଁ ମୃତ୍ୟୁ-ବିଷମ-ଯନ୍ତ୍ରଣା
କେତେ ଯେ ଭୋଗନ୍ତି କିଏ କରିବ କଳ୍ପନା ।

ତ୍ରୟୋଦଶ ସର୍ଗ ସମାପ୍ତ

ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ସର୍ଗ ।

ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କର ଭାବନା ।

ଉତ୍କଳ କୁଳ କଞ୍ଜରବି କବୀନ୍ଦ୍ର ଉପେନ୍ଦ୍ର !
ଯୋଗ୍ୟ ପୁତ୍ର ବୋଲି ଜାଣି ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଭାରତୀ,
ତବ ଆରାଧନା ମତେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟେ ସଦୟେ
ଦେଲେ ଗୃହରୂପା ତାଙ୍କ ନନ୍ଦନ କାନନୁ
କବିତା ଅମୃତ ବଲ୍ଲୀ, ଫୁଟେ ପାରିଜାତ
ଯହିଁ ଫଳଇ ପୀୟୂଷ ଶାଶ୍ୱତ ଦେଲେହେ
ରସିକ ବର ! ଶ୍ରୀକରେ ତୁମ୍ଭର, ସେ ବଲ୍ଲୀ
ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟୋଦ୍ୟାନେ, ଶୁଭ କ୍ଷଣେ ତୁଟେ
ରୋପିଲ ପ୍ରଥମେ ତୁମ୍ଭେ; ତାଦେଖି ଅନ୍ୟାନ୍ୟେ
ଜଗନ୍ନାଥ, ବଳଦେବ, ଅଭିମନ୍ୟୁ ଆଦି
ଦେବଦୁର୍ଲ୍ଲଭ, ସାରଳା ଦାସ, ରାଧାନାଥ
ରୋପିଲେ ଅନେକ ତରୁ ଲତା, ସେ କାନନେ;
ମଧୁ, ଗଙ୍ଗାଧର, ପୁଣି ଚିନ୍ତାମଣି ଯୋଗେ
କ୍ରମେ ସେ କାନନ ପୁଣି ହେଉଅଛି ବର୍ଦ୍ଧିଷ୍ଣୁ,
ବହୁ ତରୁ ଫୁଲ ଫଳେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସେ କାନନ,
ସାହିତ୍ୟ-ରସିକ- ସ୍ୱାଦୁଶୀଳ ରସନାର
ପରିବର୍ତ୍ତନାର୍ଥେ ତହିଁ ନ ଥିବାରୁ ଅମ୍ଳ,
ତେନ୍ତୁଳି ପାଦପ ମୁହିଁ ରୋପୁଛି ସଭୟେ ।
ଏକାକୀ ବସିଣ ମୌନେ ବୀର ଯୁଧିଷ୍ଠିର
ହସ୍ତତଳେ ନ୍ୟସ୍ତ ତାଙ୍କ ବଙ୍କିମ କପୋଳ
ଭାବୁଛନ୍ତି ଗୁପ୍ତଚର ନ ଆସିଲା କିପାଁ ?
ଶୁଣୁଅଛି ନବ ବ୍ୟୂହ ରଚଛନ୍ତି ଗୁରୁ
ସତ୍ୟକି ଏକଥା, କିପାଁ ନ ଆସିଲା ଦୂତ
ସତ୍ୟ ଅବା ମିଥ୍ୟା ଏହା କେ କହିବ ମୋତେ;
ଏହି ରୂପେ ଭାବି ଭାବି ତରଙ୍ଗ ଆକାରେ
ଚିତ୍ତହ୍ରଦେ ଉପୁଜିଲା ନାନା କଥା ମାନ—
ପ୍ରପଞ୍ଚ ଜଞ୍ଜାଳ ଏଥି ନାହିଁ ସୁଖ ତିଳେ
ସଂସାର ଅନିତ୍ୟ, ମିଥ୍ୟା ଯଥା ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲ,
ଏଇ ଅଛି ଏଇ ନାହିଁ ଜାଣି ଶୁଣି ମୂଢ଼ା
ବୃଥା ଅହଂକାରେ ମତ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ସରବେ
କେହି କେହି ତହିଁ ଯଦି ହୁଅନ୍ତି ବିରାଗୀ
ତଥାପି ନଛାଡ଼େ ତାଙ୍କୁ ପାରବ୍ଧ କଦାପି;
ମହା ବଳବାନ ଯୋଗ, ଛାଡ଼ିଲେହେଁ ତାକୁ
କିନ୍ତୁ ନ ଛାଡେ ସେ କେବେଁ, କିହେବ ସମରେ
କିପାଁ ନଆସିଲା ଦୂତ ହୋଇଲା କି ଧୃତା
ପ୍ରାତେ ପାର୍ଥ କୃଷ୍ଣ ସଙ୍ଗେ, ସଂଶପ୍ତକ ସେନା
ସଙ୍ଗେ ଗଲେ ଯୁଝିବାକୁ, ଭୀମ ହେଲେହେଁ ସେ
ମହାବଳୀ, ନୁହେଁ ବୁଦ୍ଧିଶାଳୀ; କି କରିବ
ରଚିଥାନ୍ତି ଯଦି ବ୍ୟୂହ କିହେବ ଉପାୟ !
ଏମନ୍ତ ସମୟେ ଦ୍ୱାରୀ ଜଣାଇଲା ଆସି
ଗୁପ୍ତଚର ବାର୍ତ୍ତାବେଦନ ଉପସ୍ଥିତ ଦ୍ୱାରେ,
ଆଦେଶିଲେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର 'ଆଣ ତାକୁ ତ୍ୱରି'
ସସମ୍ଭ୍ରମେ କରଯୋଡ଼ି ହୁଅନ୍ତେ ଆଗତ
'କହ କିପାଁ ନ ଆସିଲୁ କାଲି ନିଶା ଯୋଗେ
କହ କହ ସମାଚାର କି ଆଣିଛୁ ଚର ?'
ପଚାରନ୍ତେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର, କହିଲା, "ଶ୍ରୀଛାମୁ !
ଶୁଣିବା ହେଉ ମୁଁ କିପାଁ ନ ଆସିଲି କାଲି;
ଭିକ୍ଷୁ ବେଶେ ଉତ୍କଣ୍ଠେ ମୁଁ ଯାଉଥିଲି ପଥେ

କହୁଥିଲେ ପରସ୍ପରେ ପଥିକେ ପଥରେ
ଚକ୍ରବ୍ୟୂହ ରଚନାର କଥା ଚୁପେ ଚୁପେ,
କିନ୍ତୁ ମୋତେ ଦେଖି ମୌନ ହୋଇଲେ ସଭୟେ
ଧରିଲି ପାଗଳ ବେଶ କଦର୍ଯ୍ୟ କୁତ୍ସିତ
ଛିନ୍ନ ବସ୍ତ୍ରେ ଅର୍ଦ୍ଧାବୃତ ଅଙ୍ଗ ଉପାଙ୍ଗାଦି ।
ଗଳେ ସାପ-କାତି ସଙ୍ଗେ ଅସ୍ଥି ଫୁଲମାଳା,
କର୍ଦ୍ଦମାକ୍ତ ଅଙ୍ଗ ହସ୍ତେ ଭଙ୍ଗା ହାଣ୍ଡି ଧରି,
ସିନ୍ଦୁର, କଜ୍ଜଳ, ଖଡ଼ି ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଲେପି,
ଜଳ୍ପୁଥାଏଁ ଅସଲଗ୍ନ କଥା ମାନ ମୁଖେ
କେବେ ଉଚ୍ଚେ ହସେ, କେବେ ମୌନ ହୋଇଥାଏ
ପଛେ ପଛେ ଧାଉଁଥାନ୍ତି ବାଳକେ କୌତୁକେ,
ଶୁଣିଲି ପଥିକ ମୁଖୁଁ ଯାଉଁ ଯାଉଁ ପଥେ
ଚକ୍ରବ୍ୟୂହ ରଚନାର ସାମାନ୍ୟ ଆଭାସ;
ବଦଳାଇ ତହୁଁ ମୁହିଁ ଏ ବେଶ ସତ୍ୱର
ବଧିର ମୂକ ଭିକ୍ଷୁକ ବେଶ ଧରି, ଗ୍ରାମେ
ଶୁଣିଲି ପ୍ରାସାଦ ପାର୍ଶ୍ୱେ ପତି ପତ୍ନୀ ଦୁହେଁ
ଚକ୍ରବ୍ୟୂହ କଥା ବସି କହୁଥାନ୍ତି ଗୁପ୍ତେ;
ସତ୍ୟ କି ମିଥ୍ୟା ସେ ଏହା ଜାଣିବା ନିମନ୍ତେ
କୁରୁକୁଳବାଳା ସ୍ନାନ ଘାଟେ ଯାଇ ଗୁପ୍ତେ
ନାରୀ ବେଶେ ପ୍ରବେଶିଲି ଯମୁନା ନଦୀରେ,
ଶୁଣିଲି ଅସ୍ଫୁଟେ ତହିଁ ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟେ
ରଚିଣ ଅଦ୍ଭୁତ ବ୍ୟୂହ ଗୁରୁ ଅଦ୍ୟ ରାତ୍ରେ
ନାଶିବେ ପାଣ୍ଡବେ କାଲି ସବଂଶେ ସମରେ
କହୁଥିଲେ ସ୍ୱାମୀ ମୋର ଗୁପତେ ମୋଠାରେ
ନିଷେଧିଲେ କହି ମୋତେ ନ କହ କାହାକୁ,
ସାବଧାନେ ଥିବ ସଦା, ବଡ଼ ଗୁପ୍ତ କଥା ।
ନାରୀଙ୍କ କଥାକୁ ମୋର ଚର ଅବିଶ୍ୱାସ
ତେଣୁ ମୁଁ ଭବିଲି ପୁଣି ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ବେଶେ
ଜଟା କଣ୍ଠାଦି ମସ୍ତକେ କରେ କମଣ୍ଡଳୁ
ଭସ୍ମଲିପ୍ତ ଅଙ୍ଗ କଟେ ମୃଗାର୍ଦ୍ଧ ଚର୍ମ ।

ଶିବୋହଂ ଶିବୋହଂ ମୁଖେ କଥାକେ କଥାକେ
(ଏ ବେଶ ଶଠର ଏକା ମର୍ଯ୍ୟାଦା ରକ୍ଷକ
ଠକ-କାର୍ଯ୍ୟ-ସାଧକର ଅମୋଘାସ୍ତ୍ର ପୁଣି)
ଶିବାଳୟେ ପ୍ରବେଶିଲି କହି ବମ୍ ବମ୍
ସଜାଡ଼ି ଗଞ୍ଜିକା ଅତି ଯତନେ ସେଠାରେ
ବମ୍ ବମ୍ କହି ଉଚ୍ଚେ ତ୍ୟଜନ୍ତେ ମୁଁ ଧୂମ,
ଗଞ୍ଜିକା ସେବକ କାହିଁ ଆସିଲେ ଦଉଡ଼ି
ଆମିଷର ଗନ୍ଧ ପାଇ ମକ୍ଷିକା ଯେସନେ,
ଧୂମ ପାନ ଶେଷେ ମୋତେ କେହି କେହି ତହିଁ
ପୁଛିଲେ ଯୁଦ୍ଧର ଫଳ ସର୍ବଜ୍ଞ ସମକ୍ଷେ
ଏହି ରୂପେ ବାର୍ତ୍ତାଳାପେ ତାଙ୍କଠାରୁ ପୁଣି
ନବ ବ୍ୟୂହ ରଚନାର ପାଇଲି ଆଭାସ
କିନ୍ତୁ, ନ ଜାଣିଲି ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବେ, ତହୁଁ ପୁଣି
ସାଜିଲି ମଦ୍ୟପ ବେଶ ତ୍ୟଜି ଜଟା ଭସ୍ମ,
ଓଲଟାଇ ଅଙ୍ଗ ଢାଣ ବୋତାମ ବସାଇ
ବଗଲେ ବୋତଲ ପାଦ ଟଳ ଟଳ କରି
ମତୁଆଳି ପ୍ରାୟେ କହି ଅର୍ଦ୍ଧସ୍ଫୁଟ କଥା
ପାଦେ ଛିଣ୍ଡି ଜୋତା ଯାର ମଧ୍ୟେ ଦିଶେ ନଖ
(ନିରର୍ଥକ ହାସ୍ୟ ସମ ଉପମା ଯାହାର)
ଲୋଟୁଥାଏ କୁଞ୍ଜ ତଳେ ଅଯତ୍ନେ ଶିବିରେ,
ବନ୍ଧାଥିଲା ମୁଦ୍ରାଦୁଇ ତହିଁ ଦେଖି ଦୂରୁ
ସୈନ୍ୟାବାସୁଁ-ସୈନ୍ୟ ଦୁଇ ଆସିଲେ ଚୁପ ଚା
ପୁଛିଲେ ପୁଲକି ଗୃହେ "କୋନ୍ ହ୍ୟ ତୁମ୍"
ଦା-ଦା ଦାରୁଖାନା" ଉତ୍ତାରନ୍ତେ ମୋତେ
(ପରସ୍ପରେ ଠାରେ କହି ଦୁଇଜଣେ)
ଆସ ଆମ୍ଭ ସଙ୍ଗେ ଯିବ ବୋଇଲେ ସୈନିକେ;
ଏତେ ବୋଲି ଘେନିଗଲେ ବେଶ୍ୟାଳୟେ ସଙ୍ଗେ
ମିଳିଗଲି ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଖୀରେ ନୀର ପ୍ରାୟେ
ମିଥ୍ୟାରେ ଉଦ୍ଧାରି ମୁହିଁ ଶୋଇଲି କପଟେ
ଖୋଲି ନେଇ ମୁଦ୍ରା ଦୁଇ ସୈନ୍ୟଙ୍କ ତତ୍କ୍ଷଣେ

ଆଳାପି ବସିଲେ ସୁତ୍ରଖ ବେଶ୍ୟା ସଙ୍ଗ ଦୁହେଁ
ଏକଥା ସେକଥା ସଙ୍ଗେ ପଡ଼ିଗଲା ତହୁଁ
କାଲି ଯୁଦ୍ଧେ ବଞ୍ଚିବାର ନାହିଁତ ଭରସା,
ରଚିଛନ୍ତି ଚକ୍ରବ୍ୟୂହ ଦ୍ରୋଣ ଗୁରୁ ଅଦ୍ୟ,
ପ୍ରବେଶ ନିର୍ଗମ ଯହିଁ, ପାର୍ଥ ବିନା କେହି
ନ ଜାଣନ୍ତି ଏ ଜଗତେ; ନ ରହିବେ ପାର୍ଥ,
ସଂଶପ୍ତକ ସେନା ସଙ୍ଗେ ଯିବେ ଯୁଝିବାକୁ
କାଲି ନିଶ୍ଚେ ବନ୍ଦୀ ହେବ ସେନାପତି ଭୀମ
ଅଥବା ଯେ ଅସିବ ସେ ବ୍ୟୂହ ଭେଦିବାକୁ;
ପ୍ରଥମ ଦୁଆରେ ଆମ୍ଭେ ଜୟଦ୍ରଥ ସଙ୍ଗେ
ରହିବୁ ବୋଲିଣ ଆଜ୍ଞା ପାଇ ଅଛୁଁ ଅଜ
ଶେଷ ଦେଖା ଏହି ପ୍ରିୟେ ଜାଣିଥା ଅମ୍ଭର ।
ଶୁଣିଣ ଏକଥା ମୁହିଁ ମନ ତ୍ୟାଗ ଛଳେ
ହଳ ହଳ ଗଲି ତହୁଁ ହୋଇଲି ବାହାର
ନହେଉଁ ପ୍ରଭାତ ଆସି ପ୍ରବେଶିଲି ଦୁର୍ଗେ
କିନ୍ତୁ ନ ଛାଡ଼ିଲେ ଦ୍ୱାରୀ ପଥ ଯିବାକୁ ଭିତରେ,
ମୋଠାରୁ ସଙ୍କେତ ଯେବେ ପୁଚ୍ଛିଲେ ନାୟକେ
ନାୟକ ଆଦେଶ ମତେ ଛାଡ଼ିଲେ ତକ୍ଷଣେ,
ତେଣୁ ଏ ବିଳମ୍ବ ମୋର କ୍ଷମିବେ ରାଜନ;
ଦିଅନ୍ତୁ ମେଲାଣି ଏବେ ଯାଉଛି ସ୍ୱବାସେ
ଏତେ କହି ବାହୁଡ଼ିଲା ସମ୍ମାନ ସରବେ ।
ଗୁପ୍ତଚର ଆଗମନ ଶୁଣି ସଭାସଦେ
ଭୀମ ଅଭିମନ୍ୟୁ ଆଦି ବନ୍ଧୁ ବୀର ଗଣେ
ଥିଲେ ଉପସ୍ଥିତ ତହିଁ ଶୁଣିବାକୁ ବାର୍ତ୍ତା,
ଦୂତ ମୁଖୁଁ ବାର୍ତ୍ତା ଶୁଣି ହୋଇଲେ ବିସ୍ମୟ
ଯୁଧିଷ୍ଠିର ମୁଖ ତେବେ ଦିଶିଲା ବିବର୍ଣ୍ଣ
ଭାବି-ବିପଦର ଭୟେ ସହସା ମନରେ
ସଭା ସ୍ତବ୍ଧ ହୋଇଗଲା କିଛିକାଳ ପାଇଁ
ହେଥୁଁ କ୍ଷଣେ ଭୀମ ତେବେ ଭାଷିଲେ ସଭାରେ
"କହିବ କେହ ଚକ୍ରବ୍ୟୂହ-କୌଶଳର ଜ୍ଞାନ . .
ଭୀମ ମାତଙ୍ଗମ ପାଣ୍ଡବ ବନ ଲତା ସମ;"
"ତବ ଇଚ୍ଛା ପ୍ରଭୁ ! ଆଉ ନାହିଁ ବୁଦ୍ଧି ମୋର"
ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଧର୍ମଧ୍ୱଜ ଭାଷନ୍ତେ ଏସନ
ଅଗ୍ରସର ଅଭିମନ୍ୟୁ କହଇ ବିନୟେ
ଚକ୍ରବ୍ୟୂହ-ଭେଦ ପଥ ଜଣା ଅଛି ମୋତେ
ମୋହ ସଙ୍ଗେ ଦିଅନ୍ତୁ ସେନା ମୁଁ ଭେଦିବି ବ୍ୟୂହ
ନାଶିବି କୌରବେ ଆଜି ଦ୍ରୋଣ ଗୁରୁ ସହ;
କହେ ତହୁଁ ଧୃଷ୍ଟଦ୍ୟୁମ୍ନ ଅଭିମନ୍ୟୁ ପ୍ରତି
ଏକା ପାର୍ଥ ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟେ କାହାକୁତ ଗୁରୁ
ଶିଖାଇ ନାହାନ୍ତି ତୁମ୍ଭେ ଜାଣିଲ କିପରି ?
"ଜାଣିଅଛି ମାତା ଠାରୁ ବ୍ୟୂହ ଭେଦ ପଥ
ନିର୍ଗମନ ପଥ କିନ୍ତୁ ଜଣାନାହିଁ ମୋତେ,"
କହେ ଅଭିମନ୍ୟୁ ତହିଁ ରହି କ୍ଷଣକାଳ
ରୋଷ କଷାୟିତ ନେତ୍ରେ ଗର୍ବ ଅହଂକାରେ
"ଭାବିଛନ୍ତି ଗୁରୁ କେହି ନ ପାରିବେ ଭେଦି
ସଂଶପ୍ତକ ଯୁଦ୍ଧେ ବ୍ୟସ୍ତ ଜାଣିଣ ପିତାଙ୍କୁ
କପଟେ ସେ ରଚିଛନ୍ତି ବ୍ୟୂହ ପରା ଗୁପ୍ତେ,
ଦେଖିବି କେମନ୍ତେ ମୋତେ ରୋଧିବେ ସମରେ;
କରୁଛି ପ୍ରତିଜ୍ଞା ମୁହିଁ ଛୁଇଁ ତରବାରି
ଯା ଥିବ କପାଳେ ମୁହିଁ ପଶିବି ସେ ବ୍ୟୂହେ
ଦିଅନ୍ତୁ ଆଦେଶ ପିତୃ ପାଣ୍ଡବ ବାହିନୀ"
ଅଭିମନ୍ୟୁ, କହିଛେ ଯା ମୁଖ ମୋସମ୍ମୁଖେ
ସେ ଯେବେ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଅଜି କଲାଣି ଦର୍ପରେ
ନିଶ୍ଚେ ସେତ ଯିବ ରଣେ, କି କରିବି ଏବେ,
ନ ଜାଣିବେ ଲୋକେତ ଏ ଗୁପତ ରହସ୍ୟ,
ଅଭିମନ୍ୟୁ ବ୍ୟୂହ ଭେଦେ ଯାଉଅଛି ଶୁଣି
ସରବେ ଦୂଷିବେ ମୋତେ, ଯେହେତୁ ଜଗତେ
କହିଙ୍କ ଅନେକ ମାନ ମର୍ମଜ୍ଞ ଅଳପ,
ପାର୍ଥ ଥିଲେ ଏକଥାରେ ନୁହନ୍ତି ମୁଁ ଭାଗୀ;
ଏଣୁ ରୂପେ ନାନା ଚିନ୍ତା ଉଠିଣ ସହସା

ମୀନ ହେଲା ହ୍ରଦ ମଧ୍ୟେ ଲୀନ ହୁଏ ଯଥା
ଚାଳ-ପକ୍ଷୀ-ଦଳ-ଶୂନ୍ୟା ନଦୀଗର୍ଭେ, କିନ୍ତୁ
ରହିଗଲା ଏକ ଚିନ୍ତା (ବ୍ରଣେ ବ୍ୟଥା ଯଥା)
କି ଦେବ ଉତ୍ତର ତାକୁ ଧର୍ମ ସମକ୍ଷରେ ।
ତାକୁ ବୁଝାଇବା ସ୍ରୋତେ ବାଲି ବନ୍ଧ ଜାଣି
ନପାରି ନିସ୍ତବ୍ଧ ହୋଇ ରହିଲେ ମଉନେ ।
ତଳମୁଖ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ନ ଭାଷିଲେ ଯହୁଁ
ଧୃଷ୍ଟଦ୍ୟୁମ୍ନ କହେ ତେବେ "ନାହିଁ ବେଳ ଆଉ
କୁରୁ କୋଳାହଳ ତେଣେ ଶୁଣ, ପୁଣି ଏଣେ
ଆମ୍ଭ ସୈନ୍ୟ ନୋହୁଛନ୍ତି ଅବଧି ସଜ୍ଜିତ
କି କରିବୁଁ କାଲି ସର୍ବେ ବୁଝିପାରୁ ନାହୁଁ" ।
ଯଦ୍ୟପି ପ୍ରତିଜ୍ଞା ପୁଣି ନଦୀ କ୍ଷମ ଗତି
ନ ମାନନ୍ତି ବାରଣ ତା ଜାଣି ଯୁଧିଷ୍ଠିର,
କପାଳେ ଲେଖନ ପୁଣି ନୁହେଁ ଆନ ଭାବ
କ୍ଲେଶେ ସ୍ଥିର ଦୀର୍ଘେ ଶ୍ୱସି ଭାଷିଲେ ସଧୀରେ
"ଯାଅ ତେବେ ସର୍ବେ ମିଳି ଅଭିମନ୍ୟୁ ସଙ୍ଗେ
ନେଇ ନେଇ ନନ୍ଦପନ୍ଥ ପରି ରଖିବ ସତର୍କେ" ।
ସେନାଧ୍ୟକ୍ଷେ ଡାକି ଭୀମ କହିଲେ ତକ୍ଷଣେ
"ଅର୍ଦ୍ଧଦଣ୍ଡେ ସୈନ୍ୟଗଣେ କରନ୍ତୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ"
ଜଳେ ତୈଳ କମ୍ପା ଗନ୍ଧ ବାୟୁ ଯୋଗେ ଯଥା
ପ୍ରସରଇ କ୍ଷଣ ମଧ୍ୟେ ତେସନ ସେ ବାର୍ତ୍ତା
ହାଟେ ଘାଟେ ଗୋଠେ ବାଟେ ଅଳିନ୍ଦ ମନ୍ଦିରେ
ସୈନ୍ୟାବାସୁ ଅନ୍ତଃପୁର ଯାଏ ସବୁଠାରେ
ପ୍ରସରିଲା ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗେ, ହେଲେ କୁହାକୁହି
ନରନାରୀ ବାଳ ବୃଦ୍ଧ ସର୍ବେ ପରସ୍ପର
ଚକ୍ରବ୍ୟୂହ ଭେଦିବାକୁ ଯିବ ଅଭିମନ୍ୟୁ;
କେହି କହେ ପିତା ସମ ପୁତ୍ର ମହାରଥୀ
ଜିଣିବେ କ୍ଷଣକେ ଦ୍ରୋଣ ହେଉ ଚକ୍ରବ୍ୟୂହ;
କେହି କହେ ହବନ୍ତାଦେ ହଦୟେ ସେଠାବେ
ହେଲେହେଁ ସେ ମହାରଥୀ ଅଟନ୍ତି ବାଳକ,
କାହିଁ ଅଭିମନ୍ୟୁ କାହିଁ ଦ୍ରୋଣ ଯୁଦ୍ଧଗୁରୁ !
ବସ୍ତୁଧ୍ୱ ଷାରତ ନେନେ କେହି କହେ ତହିଁ
କେମନ୍ତେ ପେଷିଲେ ତାଙ୍କୁ ଜ୍ଞାନୀ ଯୁଧିଷ୍ଠିର !
ସତ୍ୟ ବୋଲି ଏ ସମ୍ବାଦ ନଆସେ ମନକୁ,
ଆନ କହେ ତୁମ୍ଭଠାରେ ସବୁ ତ ଅସତ୍ୟ
କହୁଛି ମୁଁ ଧ୍ରୁବ ସତ୍ୟ ନକର ସନ୍ଦେହ
ଚାଲ ଭାଇ ଉଚ୍ଚ ସ୍ଥାନେ ବସିବା ପ୍ରଥମେ,
ଦେଖିବା କେମନ୍ତେ ବ୍ୟୂହ ଭେଦେ ଅଭିମନ୍ୟୁ
ନୋହିଲେ ପଛକୁ ସ୍ଥାନ ମିଳିବା ଦୁଷ୍କର ।
ମନ୍ଦିରେ ମନ୍ଦିରେ ବାଜେ ବିବିଧ ବାଜଣା
ଚଣ୍ଡୀମଣ୍ଡପରେ ପୁଣି ଶିବାଳୟେ ଦ୍ୱିଜେ
ଚଣ୍ଡୀପାଠେ ନଳଦାନେ ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ଜପେ
ଶିବାଣୀ ଶିବଙ୍କ ପାଶେ ପୂଜା ଯଥାବିଧି
ମନାସିଲେ ଶୁଭ ସର୍ବେ ଯୁବରାଜଙ୍କର ।
ବାଜିଲା ସଙ୍କେତ ଭେରୀ "ସାଜ ହୁଗବୋଲି"
ତତ୍ପରେ ସେନା ଖାସେ ସାଜନ୍ତି ସୈନିକେ
ଯଥା ଯୋଗ୍ୟ ପରିଚ୍ଛଦେ ସ୍ୱର ଭିସ୍ତାଦେବେ
ଅଶ୍ୱବୃନ୍ଦ ଅଶ୍ୱପାଳେ ଦ୍ୱିରଦେ ମାହୁନ୍ତେ
ସାରଥି ଯତନେ ରଥେ ଆଣିଲେ ସଜାଇ
ଅଶ୍ୱାରୋହୀ ଗଜାରୋହୀ ରଥୀଏ ସତ୍ୱର
ଦେଖିନେଲେ ଅଶ୍ୱ ହସ୍ତୀ ରଣ-ସାଜ ସଜ୍ଜା
ସେନାଧ୍ୟକ୍ଷ ସର୍ବ ଶେଷେ ଅସନ୍ତେ ସେଠାରେ
ଅସ୍ତ୍ର ଦରଶନ ଛଳେ ସମ୍ଭାଳିଲେ ତାଙ୍କୁ
"ଅସୁଛନ୍ତି ଯୁବରାଜ ଥାଅ ଏହିଭାବେ"
ଏତେ କହି ସେନାଧ୍ୟକ୍ଷ ଚଳିଲେ ଅନ୍ୟତ୍ର ।

ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ସର୍ଗ ସମାପ୍ତ ।

ପଞ୍ଚଦଶ ସର୍ଗ ।

ଋଗ—ଖଣ୍ଡଗୈଞ୍ଜି ।

ଭାବ ଉତ୍ତର ସମ୍ପେଶ,*
ଘନାଛନ୍ନେ ଯାନ ବେଶ-
ଧର ଉଷା ପରବେଶ,
କଲ ପ୍ରଭାତେ,
ଚୋକ କୁମ୍ଭାଟୁଆ ନିଃସ୍ୱନେ
କାନ୍ଦଦୁଃଖ ଜଣାଇଲା ସଦନେ ବନେ । ୧ ।
ପ୍ରଭାତ ମନ୍ଦ ମରୁତ,
ତହିଁ ବହୁଥିବାରୁ ତ,
ଜଣାଗଲା ଉଷାଉତ,-
ଦୁଃଖ-ନିଃଶ୍ୱାସ
ପଙ୍କଜ ଶିଶିର ପତନ-
ଛଳେ କରୁଥିଲା ନେତ୍ର ଅଶ୍ରୁ ବର୍ଷଣ । ୨ ।
ଏକାଳେ ଆଳିଏ ଅସି,
ସ୍ନେହେ ଉତ୍ତରେ ! ସମ୍ଭାଷି
ଉଠ ଉଠ ପିକଭାଷି !
ହେଲାଣି ଦିନ
ଡାକିଲେ ନ ଛାଡ଼େ କି ମନ
କେଳି ଶଯ୍ୟା ତେଜିବାକୁ ଅଛି ବହନ । ୩ ।
କେଉଁ ସଖୀ ହସି ଅଳ୍ପ
ଭାଷେ କାହୁଁ କରୁଁ ଗଳ୍ପ,
ହେଲା ନିଶି ଶେଷ ତଳ୍ପ*
ତେଜିବା ପାଇଁ
ତେଣୁ ହୁଏ ବିଳମ୍ବ ଏତେ
ଉନ୍ନିଦ୍ରେ ପାହୁଛି ନିଶା ପଚ୍ଚରୁ କେତେ । ୪ ।

ପଞ୍ଚ ମାସ ଗର୍ଭବାସ
ଅଯତ୍ନେ ଜଡ଼ିତ ବାସ
ଧର ଅଳସେ ଅବାସ
ତେଜି ଉତ୍ତରା
ଆସିଲା ତା' ପୃଷ୍ଠେ କବରୀ
ଯେସନ୍ତେ ନୀଳ ମେଘ ଅଛି ଚନ୍ଦ୍ର ଆବରି । ୫
ଉତ୍ତରା ରାକା-ରଜନୀ-
କର ମୁଖୀ "ଶୋସଜନୀ !
କି ଯୋଗେ ଆଜି ରଜନୀ
ପାହିଲା ମୋର"
ଭାଷିଲା ବିଷଣ୍ଣ ବଦନେ
ଢଳ ଢଳ ଅଶ୍ରୁ ତାର ବେନି ନୟନେ । ୬
"ମନ ଛନ ଛନ ମମ
ଧୃତ ବନ ବିହଙ୍ଗମ
ପିଞ୍ଜରେ ଅବଦ୍ଧ ସମ
ହୁଅଇ କାହିଁ
ଥାଇ ଥାଇ ଉଠେ ବେଦନ
ଯେତେ ବୁଝାଇଲେ ସଖି ! ନବୁଝେ ମନ । ୭
' କାଲି ନିଶିରେ ସ୍ୱପନ
ଦେଖିଲା ବେଳୁ କମ୍ପନ
ହୃଦେ ଉଠୁଛି, †ଲପନ
ଯାଉଛି ଶୁଖି,
କି କହିବ ସ୍ୱପନ ବୃତ୍ତ
ଡରୁଛି ମୋତେ ଯେସନ୍ତେ ଜୀବନ୍ତ ମୂର୍ତ୍ତି । ୮ ।

---

* ସ୍ୱପ୍ନ । * ଓଛଣା । † ମୁଖ ।

ଭାଙ୍ଗିଗଲା ହାସ୍ୟ ରସ
ସହସା ହେଲେ ବିରସ
ରସିକା ସଖିଏ, ରସ-
ବତୀ, ଆବର,
ବିନା ମେଘେ ବଜ୍ର ପତନ
ହେଲା ପ୍ରାୟେ ହେଲେ ସର୍ବେ ବିସ୍ମୟାପନ୍ନ । ୯ ।
ସଖିଏ ଉଦ୍‌ବେଗେ ତ୍ୱରା
ନିରେଖି ଦୁଃଖେ କାତରା
ପଙ୍କଜ ମୁଖୀ ଉତ୍ତରା
ପୁଚ୍ଛିଲେ "କାଲି
ଦେଖିଲୁ ତୁ କେଉଁ ସ୍ୱପନ
ଯା ଯୋଗୁଁ କରୁଛୁ ଏଡ଼େ ମନ ବିଷଣ୍ଣ । ୧୦ ।"
ଉତ୍ତରା ତହୁଁ ଉତ୍ତରେ
କ୍ଷଣେ ରହି ନିରୁତ୍ତରେ
ଭାଷିଲେ ଧୀର ସ୍ୱରରେ
"ଶୁଣ କି ହେଲା,
ଭ୍ରମୁଥିଲି ଶୂନ୍ୟ ପଥରେ
ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଦିବ୍ୟ ଦେହେ ସ୍ୱପ୍ନେ ରଥରେ" । ୧୧
"ଏକାଳେ ଅକାଶୁଁ ଅସି
ଅପ୍ସରାଏ ଗୁରୁହାସୀ
ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଦର୍ପ ପ୍ରକାଶି
ମୋର ଅଗ୍ରତେ,
ପରିଚିତା ପ୍ରାୟେ ସମସ୍ତେ
ମାତିଲେ ହାସ୍ୟକୌତୁକେ କାନ୍ତ ସଙ୍ଗତେ" । ୧୨ ।
"ମୋ ରଥରୁ ଅପସରି
କାନ୍ତ ସେହି ଅପସରୀ
ରଥେ ଚଢ଼ି କରେ ଧରି
ଚାଲିଲେ ଛାଡ଼ି
କାନ୍ଦିଲେ ସେ ବୋଇଲେ ଶୋକେ
ତୋସଙ୍ଗେ ଏଶେଷ ଦେଖା ପ୍ରିୟେ ! ଏଲୋକେ' ॥
"ଦେଖିଲି ମୁଁ ଦିବ୍ୟାଲୋକେ,
ଚାଲିଲେ ସେ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଲୋକେ
ଛାଡ଼ି ମୋତେ ମର୍ତ୍ତ୍ୟଲୋକେ,
ଚେତକି ବେଳୁ
ଭାଙ୍ଗି ଯାଇ ନିଦ୍ରା, ହୃଦୟ
ଭବ ଭାବୀ-ଅମଙ୍ଗଳ ନୋହୁଛି ଥୟ" । ୧୪
"ଦକ୍ଷିଣ ନେତ୍ର ସ୍ପନ୍ଦନ
ହେଉଛି ପୁଣି," ବଦନ
ତଳେ ପୋଛିଣ ଚନ୍ଦନ
କଲେ ନୟନେ,
ଲୋତକ ପୋଛିଣ ଅଞ୍ଚଳେ
"କି ଅଛି ଧୋଡ଼ା କପାଳେ" କହି ବିକଳେ । ୧୫ ॥
'ତୁଚ୍ଛା କଥାଟା'କୁ *ଭାବ
ଅଧୀର ହେଉଛ †ଭାବ
କେବେ କି ସ୍ୱପ୍ନର ଭାବୀ —
ଫଳ ଘଟଇ ?"
ବୋଲନ୍ତି ସଙ୍ଗିନୀ ନିକର
"ଜାଣି ଶୁଣି କିପାଁ ଖେଦ ବୃଥା ଗୋ କର" । ୧୬ ॥
"ମାତୁଳ ଯାହାର ଜିଷ୍ଣୁ ✝
ପିତା ପିତାମହ ଜିଷ୍ଣୁ *
ସ୍ୱୟଂ ତେଜଶୀଳ ଜିଷ୍ଣୁ-
ସମ ତା' ପାଇଁ,
ଡରୁଅଛ କିପାଁ ବୃଥାରେ
ଅମଙ୍ଗଳ-ଛାୟା ତାଙ୍କୁ ଛୁଇଁ କି ପାରେ" । ୧୭ ।

* କଳ୍ପନା କର । † ଚିନ୍ତାକର ।
✝ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ । * ଅର୍ଜୁନ, ଇନ୍ଦ୍ର ।

ସ୍ୱପ୍ନାନୁଭୂତ ପ୍ରକାଶି
କେହବା ଭଣିଲେ "କାଶୀ-
ଶ୍ୱର ଦୟା ପରକାଶି
ନାଶ ହେବ ଦୁଃଖ,
ମଙ୍ଗଳେ !" କେ ଡାକେ ଅବଳା
"ସ୍ୱପ୍ନ ଦୋଷ ନାଶ ହେବ ସିନ୍ଦୂର କଳା" । ୧୮ ।
କେହି କହେ "ଦ୍ୱିଜକର
ଆସ · ସର୍ବେ ସ୍ନାନକର
ପୂଜିବା ଶିବ ଶଙ୍କର
କଟିବ ଦୋଷ",
ଏ ରୂପେ ଉତ୍ସବ ମଙ୍ଗଳ
ପାଞ୍ଚିଲେ ସରବେ ତହିଁ ମନେ ଚଞ୍ଚଳ । ୧୯ ।
କୁମାର ଆସିବା ବାର୍ତ୍ତା
ବେଗେ ଅନ୍ତଃପୁର ବାର୍ତ୍ତା-
ବହ ଜଣାନ୍ତେ, ଏ ବାର୍ତ୍ତା
ଶୁଣି ସଖୀଏ
ଅପସରି ଗଲେ ସରବେ
ଉତ୍ତରାକୁ ଛାଡ଼ି ଏକା ପୁରେ, ନୀରବେ । ୨୦ ।
ଅଶ୍ରୁ ପୋଛି ପଣନ୍ତରେ
କାନ୍ତ ଆଶେ ଏକାନ୍ତରେ
ଗୃହେ ବିଷଣ୍ଣ ଅନ୍ତରେ
ବାସ ସମ୍ଭାଳି,
ଉଦାସୀନେ ବସିଲେ ଯାଇ
ଅବଗୁଣ୍ଠନେ ବଦନାମ୍ବୁଜ ଘୋଡ଼ାଇ । ୨୧ ।
ପୁରେ ପ୍ରବେଶି ସତ୍ୱରେ
ଅଭିମନ୍ୟୁ ତରତରେ
ସମ୍ବୋଧି ପ୍ରେମେ "ଉତ୍ତରେ !
ପ୍ରିୟେ ! ସମରେ
ଯିବ ତେଣୁ ବିଦାୟ ପାଇଁ
ଆସିଛି" ଭଣିଲେ "ଆଉ ବିଳମ୍ବ ନାହିଁ" ।୨୨।

କୁମାର ମନ ଚଞ୍ଚଳ
ଯୁଦ୍ଧେ ଯିବାକୁ ଚଞ୍ଚଳ
ଦେଖି, ଉତ୍ତରା ଅଞ୍ଚଳ
ବଦନେ ଦେଇ,
କର ଧରି ବିକୃତ ସ୍ୱରେ
ଭଣିଲେ "ନଯାଅ ନାଥ ଆଜ୍ଞ ସମରେ" ।୨୩
ସ୍ୱପ୍ନକଥା ମନେ ଭାଳି
ନପାରି ତହୁଁ ସମ୍ଭାଳି
କାନ୍ଦିଣ ବିକଳେ ବାଳୀ
ଗଦ୍‌ଗଦ କଣ୍ଠେ,
ବୋଇଲେ "ନଗ୍ଛ଼ିବ ନାଥ !
ରଖ ଏ ଦାସୀ ପ୍ରାର୍ଥନା ମୋର ଶପଥ" । ୨୪ ।
କୁମାର ସ୍ମିତ ବଦନେ
"କିମ୍ପା ଗୋ କୁନ୍ଦରଦନେ
କାନ୍ଦୁଛ ଏତେ କଦନେ ?"
ପ୍ରେମେ ଭଣିଲେ,
"ନକର ଗୋ ଖେଦ ମନରେ
ଦିଅ ବିଦାୟ ହରଷେ ଯିବି ସମରେ" । ୨୫
"ଜନମି କ୍ଷତ୍ରିୟ କୁଳେ
ଡ଼ରିଲେ ଏତେ ବ୍ୟାକୁଳେ
ରଣ କ୍ଷେତ୍ରେ ଅତିକୁଳେ
ଚଳେ କି ପ୍ରିୟେ !
ନଜାଣି କି କ୍ଷଣ ଜୀବନ,
ପରହିତ ପାଇଁ ବିଧି କଲେ ସୃଜନ" ।୨୬।
"ଜୀବନର ପରମ ଧର୍ମ
ପାଳନ ସ୍ୱ-ବର୍ଣ୍ଣ-ଧର୍ମ
ନକଲେ ହେବ ଅଧର୍ମ,
ଏକଥା ପ୍ରିୟେ !
ନ ଜାଣକି ?" ସୁହାସେ କହି,
ପ୍ରେମ ବୋଳା ତତ୍ତ୍ୱ କଥା ଦେଲେ ବୁଝାଇ ।୨୭

ଅଭିମନ୍ୟୁ ସେନାପତି
ହେବାକଥା, ପୁଣି ପତି
ନ ଥିବା ଶୁଣି, ଶ୍ରୀପତି
ଧାତ୍ରିଣି ମନେ,
ସୁଭଦ୍ରା ବିଷଣ୍ଣ ଅନ୍ତରେ
ଖୋଜନ୍ତି ପୁତେ ଉଦ୍‌ବେଗେ ପୁରେ, ଚତ୍ୱରେ

ଶୁଣି ଜନନୀ ବଚନେ
କୁମାର ମୃଦୁ ବଚନେ
ଭଣିଲେ "ପିକ ବଚନେ!
ଯାଉଛି, ଥାଅ—"
କି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ମୂଢ଼ା ଉତ୍ତର
ଶୁଣି ସ୍ତମ୍ଭୀଭୂତା ଶୋକେ ରହିଲେ ଧୀର । ୨୯ ।

ପୁରୁ ବାହାର ପ୍ରାଙ୍ଗଣେ
କୁମାର ମାତା ଚରଣେ
ପ୍ରଣମି କହିଲେ ରଣେ
ଯିବି ବିଦାୟ
ଦିଅ, ଚକ୍ରବ୍ୟୂହ ଭେଦନେ
ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ତାତ ସଙ୍ଗେ ଯିବେ ମୋର ରକ୍ଷଣେ।୩୦।

"କାହିଁ ଯିବୁରେ କୁମର"
ଭଣିଲେ ମାତା "ଅମର
ବିପକ୍ଷ ହୋଇ, ସମର
ଯେ ଗୁରୁ ସଙ୍ଗେ
କରିବାକୁ ଡରନ୍ତି ମନେ
ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କି ସାହସେ ଯୁଝିବୁ ରଣେ" ।୩୧।

"ହୋଇଛି ପ୍ରତିଜ୍ଞା--ବନ୍ଧ
ନ ହୋଇବ ସ୍ନେହ ବନ୍ଧ
କ୍ଷମ ମାତଃ ! କେବେ ବନ୍ଧ
ହୁଏ କି ଭବେ,"
କହେ ବୀର ଦୃଢେ ନିର୍ମମ
"ସିନ୍ଧୁ-ମୁଖୀ-ନଦୀ, ଦୃଢ଼-ପ୍ରତିଜ୍ଞ-ମନ" । ୩୨ ।

ତହୁଁ କୁମର ସତ୍ୱରେ
ମାତାଙ୍କୁ ସ୍ଥିତ ଚତ୍ୱରେ
ଗର୍ବୀ ହୋଇ ବୀରତ୍ୱରେ
ଚଳିଲେ ଯୁଦ୍ଧେ
ସୁଭଦ୍ରା ବିଷଣ୍ଣ ଅନ୍ତରେ
ଅଶ୍ରୁ ସ୍ତମ୍ଭିଣ ରହିଲେ ବ୍ୟସ୍ତ କୁମରେ । ୩୩ ।

ପଞ୍ଚଦଶ ସର୍ଗ ସମାପ୍ତ ।

ଷୋଡ଼ଶ ସର୍ଗ ।

"କୁରୁକ୍ଷେତ୍ର ।"

ବିଷଣ୍ଣେ ଉତ୍ତରା ପାଶୁ ଦେଖି ବିଭାବରୀ,
ଉଷାଯାଚେଶ ଶୁଭ ତାଙ୍କୁ ମଳିନ ବଦନେ
ଚାଲି ଗଲେ କୁରୁକ୍ଷେତ୍ର ଶିଶିରାଶ୍ରୁ ମୁଞ୍ଚି;
ଯେ ଅଶ୍ରୁ ସଲିଳେ ସିକ୍ତ ହେଲା ବସୁନ୍ଧରା ।
ଉଦିଲେ ଉଦୟାଚଳେ ଆରକ୍ତ ଆଦିତ୍ୟ;
ମନେ ହେଲା ଦେଖି ଯେହ୍ନେ ଦେବ ବିକର୍ତ୍ତନ,*
ରୋଷ କଷାୟିତ ନେତ୍ରେ କୁରୁ ବୀର ପ୍ରତି,
ଭାବି ତାଙ୍କ ବିଗର୍ହିତ ଗୁପତ ମନ୍ତ୍ରଣା
ଭୀରୁ-କାପୁରୁଷ-ଯୋଗ୍ୟ, ଗତ ଯାମିନୀର
ଚାହିଁଛନ୍ତି ଘୃଣା ଭରେ, ନ ପାରି ତା ସହି ।
ପତି ରୁଷ୍ଟ ମୁଖେ ଚାହିଁ ଚାରୁ ସୂର୍ଯ୍ୟ-ମୁଖୀ
ସ୍ଥଳ-କମଳିନୀ ସ୍ଥଳେ, କମଳିନୀ ଜଳେ,
ନିସ୍ପନ୍ଦେ ଅଛନ୍ତି ଯେହ୍ନେ ବିଷ୍ଣ୍ଣେ; ସଶଙ୍କେ
ଟଳ ଟଳ ନେତ୍ର କରି ଶିଶିରାଶ୍ରୁ ଛଳେ !
ଏଣେ ସ୍ନେହମୟୀ ମାତା, ପ୍ରାଣପ୍ରିୟାଠାରୁ
ଘେନି ବୀର ଅଭିମନ୍ୟୁ ସତ୍ୱରେ ବିଦାୟ,
ନା-ନା—ଛିନ୍ନ କରି ଚିର ପାଇଁ ମମତା ବନ୍ଧନ,
(ବିଧିର ବିଧାନ ହାୟ ! କେକରେ ଲଙ୍ଘନ)
ସାଜି ସେନାପତି ବେଶେ ବାହାରନ୍ତେ, ତହୁଁ
ସଧବା ଯୁବତୀ ଘେନି ଅର୍ଘ୍ୟ-ଥାଳୀ କରେ
କୁଳ ପ୍ରଥା ଅନୁଯାୟୀ କୃତିମ ହରଷେ,
ବନ୍ଦିଲେ; ବନ୍ଦୀଏ ଉଚ୍ଚେ ଗାଇଲେ ମଙ୍ଗଳ,
ଶଙ୍ଖ, ଘଣ୍ଟା, ତୁରୀ ଭେରୀ ବାଜିଲା ସଘନେ,
ବେଦ ମନ୍ତ୍ରେ ଆଶୀର୍ବାଦ ଦ୍ୱିଜବର୍ଗଙ୍କର,
ହୁଳାହୁଳି ସହ ମିଶି ପଡ଼ିଲା ଉଚ୍ଛୁଳି ।
ରସାଳ-ପଲ୍ଲବ ଶୋଭି ସିନ୍ଦୁର ମଣ୍ଡିତ,
ପୂର୍ଣ୍ଣ-ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ-କୁମ୍ଭ ଶୋଭେ ଧାନ୍ୟ ରାଶି ପରେ,
ରମ୍ଭାବୃକ୍ଷ ଧାଡି ଧାଡି ହୋଇଛି ରୋପିତ,
ସୁଚାରୁ ତୋରଣ ଅଗ୍ରେ ପତାକା ବେଷ୍ଟିତ;
"ଜୟ ଅଭିମନ୍ୟୁ ଜୟ" ଲେଖା ତଦୁପର ।
ପ୍ରଣମି ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗେ ବୀର ଇଷ୍ଟ ଦେବେ ପୁଣି
ଦର୍ଶାଇ ସମ୍ମାନ ସର୍ବେ ଯଥା ଯୋଗ୍ୟ ତହିଁ
ଚଳନ୍ତେ ସମରେ, ତହୁଁ ଫେରିଲେ ନାରୀଏ
ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର-ନିଭାନନା, ଅଶ୍ରୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ନେତ୍ରେ;
ଅତୃପ୍ତ ଦର୍ଶନ ଆଶା ପୂରଣେ କେହି ବା
ପଣନ୍ତ ଟାଣିବା ଛଳେ ଚାହିଁଲେ ପଶ୍ଚାତେ ।
ଉଦାୟୁଧ ଯୋଧ ବୃନ୍ଦେ ଚାହିଁ ଯୁଧିଷ୍ଠିର
କହିଲେ ସମ୍ବୋଧି ତହୁଁ, "ହେ ବୀର ମଣ୍ଡଳ !
ଅର୍ପିଲି ତୁମ୍ଭର କରେ ହୃତ୍ପିଣ୍ଡ ମୋହର,
ମୋହର କି ପାଇଁ, ଏହି ପାଣ୍ଡବ ବଂଶର;
ଜୀବନ ସର୍ବସ୍ୱ ମୋର କିଶୋର କୁମାରେ,
ନେତ୍ରେ ନେତ୍ରପତ୍ର ଯଥା ରଖଇ ଘୋଡ଼ାଇ,
ସେହି ପରି ସର୍ବେ ମିଳି ରଖିବ ବତ୍ସକୁ,
ଏତିକି ମିନତି ଆଜି କରେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର;
ଧନ, ପ୍ରାଣ ଦେଇ ସର୍ବେ ସାଧୁଅଛ ହିତ
କାରୁଁ ପ୍ରତିକୂଳେ ଯୁଝି, ପାଣ୍ଡବ ବଂଶର,

* ସୂର୍ଯ୍ୟ

ଅପେକ୍ଷୀ ଥିଲେ ଯେ ନ୍ୟାୟ ପାଇଁ, ହେଲେହେଁ ହେବାରେ
ଋଣପାଶେ ତୁମ୍ଭ ପାଶେ ଚିରବଦ୍ଧ ମୁହିଁ;
ହେଉନାହିଁ ମନ ବଶେ ଛାଡ଼ିବାକୁ ରଣେ
କିନ୍ତୁ କି କହିବି କହ, ଜାଣୁଛନ୍ତି ସର୍ବେ,
ଅବସ୍ଥାର ଦାସ ନର, ଚିର ଏ ସଂସାରେ
ନୁହେଁ ସେ ସ୍ୱାଧୀନ କେବେଁ, ଅବସ୍ଥା ନିରେଖି
କରେ ବ୍ୟବସ୍ଥା ସତତ, ଯାହା ହେଉ ଆଜ;
ତୁମ୍ଭର ଭରସା ବଳେ ଛାଡ଼ିଲି ତୁମରେ,
ଯା' ଥାଉ କପାଳେ ତା'ର ଯା' କରନ୍ତୁ ହରି ।
କହୁଁ କହୁଁ ନେତ୍ର ତାଙ୍କ ହେଲା ଅଶ୍ରୁସିକ୍ତ;
"ଜୟ ଅଭିମନ୍ୟୁ ଜୟ" ଏ ସମୟେ ପୁଣି
ବୋଇଲେ ସକଳେ ଉଚ୍ଚେ ସୈନିକେ, ଦର୍ଶକେ;
ବାଜିଲା ସଂଗ୍ରାମ-ଶିଙ୍ଗା, ଦାମାମା, ଦୁନ୍ଦୁଭି,
କାହାଳି, ମହୁରି, ଢକ୍କା, ତୁରି, ଭେରି, ଢୋଲ,
ଝାଞ୍ଜରି, ଜଗଝମ୍ପା, ଆଦି ଘନ ଘୋଷେ;
ବାରଣ ବୃଂହଣ, ପୁଣି ଅଶ୍ୱ ହ୍ରେଷାରବ
ବୀର-ବାଦ୍ୟ ରୋଳ ସଙ୍ଗେ ମିଶି ସେ ସମୟେ
ନିସ୍ତେଜ ହୃଦୟେ ତେଜ ଆଣେ ଯଥା ସୁରା—
ସେହିପରି ଭୀରୁ ହୃଦେ ଆଣିଦେଲା ତେଜ,
ବୀର ହୃଦ କଥା ଅବା କି କହିବି ଆଉ;
ତୀବ୍ର ବେଗେ ରକ୍ତ ସ୍ରୋତ ସଞ୍ଚରିଲା ଦେହେ,
ଆରକ୍ତ ଦିଶିଲା ନେତ୍ର; କି କହିବି ପୁଣି,
ହାବେଳି ଗରଭେ ଅଗ୍ନି ପ୍ରବେଶିଲା ପ୍ରାୟେ
ଟର୍କିଲେ ସୈନିକେ ତେଜି ପ୍ରାଣର ମମତା,
ଉଠାଇ କୋଦଣ୍ଡ, କାଣ୍ଡ, ଅସି, ଶୂଳ, ଗଦା,
ମୂଷଳ, ତୋମର, କେହି କୁନ୍ତ, ପର୍ଶୁ ଆଦି
ମହ ଦର୍ପେ ତାଳ ଠୁକି ବାହୁ ଜାନୁପରେ ।
ବ୍ୟଗ୍ରହେଲେ ଅଗ୍ରେ ସର୍ବେ ଯିବାକୁ ସମରେ;
ଫୁଟିଲା ଏକାଳେ ତୋପ ପାଣ୍ଡବ ପକ୍ଷରୁ
ମଙ୍ଗଳ-ଗମନ-ଶଂସୀ, ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପୁଣି

ସମର ସଙ୍କେତ ବାଦ୍ୟ ବାଜନ୍ତେ ସହସା,
ହିଲ୍ଲୋଳମୁଖରିତ ହେଲା ସେ ଆହବ ।
ଚଳିଲା ବାହିନୀ ଯେହ୍ନେ ଦାବାନଳ ବନେ
ରଥ ଚୂଡ଼ା, ଶୂଳ, ଭଲ୍ଲ, ସୁତୀକ୍ଷ୍ଣ ଖଡ଼ଗ
ଶିଖାରୂପେ ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦିଶେ ସେ ଅନଳେ,
ଧୂସର କୁଞ୍ଜର ପୁଞ୍ଜ ଧୂମରାଶି ସମ,
ଦିଶିଲା ଉଥିତ ଯେହ୍ନେ ସେ ଦାବାଗ୍ନି ଗର୍ଭୁ !
ଅଶ୍ୱାରୋହୀ, ଗଜାରୋହୀ, ଦଳପତି ସହ
ଦଳେ ଦଳେ ଚାଲୁଛନ୍ତି ଆଗପଛ ହୋଇ;
ଘର୍ଘର ଚଳଇ ରଥ ଉଡ଼ାଇ ପତାକା,
ପଥ ରୋଧି ଧାଡ଼ି ଧାଡ଼ି ଚାଲନ୍ତି ପଦାତି ।
ଅଗଣିତ ସୈନ୍ୟରାଶି ଜଳଧି ତରଙ୍ଗ ସମ,
ତହିଁ ମଧ୍ୟେ ଅଭିମନ୍ୟୁ ବୀରେନ୍ଦ୍ର କେଶରୀ
ରତ୍ନ-ଧୃତହାସ ଯାର ତୋରା ଗୋରା ବପୁ,
ଦିଶନ୍ତି ଯେସନେ ତାରାଦଳେ ତାରାପତି,
ସେନାଗ୍ରଣୀ ହୋଇ ଆଜ ଚଳନ୍ତି ସମରେ
କାର୍ତ୍ତିକ ଯେସନେ ରଣେ ତାରକାର ବଧେ ।
ପ୍ରାସାଦ ଶିର୍ଷରେ ପୁଣି ପ୍ରାଚୀରେ, ଗବାକ୍ଷେ
ଉଚ୍ଚ-ବୃକ୍ଷ ଚୂଡ଼େ, କେହି ଧାନଗଦାପରେ,
ନିରେଖନ୍ତି ବୃନ୍ଦ ହୋଇ ନାରୀ ବାଳବୃନ୍ଦେ,
ସତୃଷ୍ଣ ନୟନେ ଯାଚି ବିଜୟ ବାହୁଡ଼ା
ଇଷ୍ଟଦେବ ପଦେ, କେହି ମନାସନ୍ତି ବ୍ରତ,
ବଳି ରଣଚଣ୍ଡୀ ପଦେ ରଣଯାତ୍ରୀ ପାଇଁ ।
ଯୁବତୀ କୋମଳ କରୁଁ ଯାଉଁ ଯାଉଁ ପଥେ,
ଲାଜାଞ୍ଜଳି, ପୁଷ୍ପାଞ୍ଜଳି, ରଣଯାତ୍ରୀ ଶିରେ
ଆଶୀର ସ୍ୱରୂପେ ବର୍ଷେ ପ୍ରାସାଦ ଶିଖରୁ ।
ରଣଯାତ୍ରୀ ପ୍ରତି ଗୃହେଁ କାହିଁ ବା କାନ୍ଦନ୍ତି
ମାତା, ମାତାମହୀ, ପତ୍ନୀ ସନ୍ତାନାଦି ଅଙ୍କେ
ବଧିବକୁ ଦାରୁଣ କହି ନିନ୍ଦି ନିଜ କପାଳେ;
କାହିଁ ବା ପଙ୍କରେ ଶିଶୁ ସରଳ ନିର୍ବୋଧ

ଛଳ ଛଳ ମାତା ନେତ୍ରେ ନିରେଖି କରୁଣେ
'କିପାଇଁ କାନ୍ଦୁଛୁ ମାତଃ ? କାହିଁ ଗଲେ ପିତା,
ଆଣିବେ ତ ମୋହପାଇଁ କଣି ପୁତ୍ତଳିକା ?,
ଉତ୍ତରା ଅତୃପ୍ତ ନେତ୍ରେ ସଖୀଗଣ ସଙ୍ଗେ,
ନିରେଖନ୍ତି ପତି ରଥେ ନିର୍ନିମେଷ ନେତ୍ରେ,
ବହୁଯତ୍ନେ ଅଶ୍ରୁଧାର ଅବଷ ନୀରବେ
ଅଜ୍ଞାତେ ଚାଳାଇ; ଆହା ! ଦୃଷ୍ଟି ଅଗୋଚର
ଯହୁଁ ହେଲା ପତି ରଥ, ଦେଖିଲେ ସହସା,
ପଡ଼ିଛି କଙ୍କଣ ପଟେ, କରୁ ଖସି ତଳେ,
ତା' ଦେଖି ବିସ୍ମୟେ, ତହୁଁ ସମ୍ଭାଳି ନପାରି
ବାଷ୍ପଗଦଗଦ ସ୍ୱରେ କହିଲା ଉତ୍ତରା
"ସରିଗଲା ଖେଳା ଲୀଳା ଆଜଠାରୁ ମୋର
କିବା ପ୍ରୟୋଜନ ଆଉ ଏ ପୋଡ଼ା ଜୀବନେ"
କହୁଁ କହୁଁ ମୂର୍ଚ୍ଛାଗ୍ରସ୍ତେ ପଡ଼ିଲେ ଭୂତଳେ,
ଯତନେ ସଖୀଏ ତାଙ୍କୁ ସେବିଲେ ସେବେଳେ ।
ଏଣେ ରଣୋତ୍ସବ ମୁଖେ ଚଳିଲା ବାହିନୀ
ଉଡ଼ାଇ ଆକାଶେ ଧୂଳି ମେଘ ସ୍ତର ପରି;
ଭସ୍ୱର ତ୍ରିଶୂଳ ଖଡ୍ଗ ଚୂଡ଼ା ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୟ,
ବିଚିତ୍ର ପତାକା ଉଡ଼ି କରେ ଝଲମଲ,
ଚଞ୍ଚଳ ଚପଳା ରୂପେ, ଦିଶିଲା ସେ ମେଘେ,
ହସ୍ତୀ-କଣ୍ଠୋତ୍ଥିତ ଅତି ଉତ୍କଟ ବୃଂହିତ,
ବାଦ୍ୟ ଘୋଷ ସଙ୍ଗେ ମିଶି ଉଚ୍ଚ ହ୍ରେଷାରବ,
ବଜ୍ରରବ ସମ ହେଲା ସେ ମେଘେ ସେବେଳେ;
ସେ ଭୈରବ ରବେ ମିଶି "ଜୟ ଅଭିମନ୍ୟୁ"
ରଣୋନ୍ମତ୍ତ ସୈନ୍ୟ କଣ୍ଠୁ ଉଲ୍ଲାସ ଶବଦ,
କମ୍ପିଲା ମେଦିନୀ ନଭ ଦିଗନ୍ତ ପଟଳ;
ଘନ ଧୂଳି ରାଶି ହେତୁ ଘୋର ଅନ୍ଧକାରେ
ଏକପରେ ଅନ୍ୟେ ତହିଁ ପଡ଼ନ୍ତି ହାବୋଡ଼ ।
କସି କର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରସାରଣେ, କ୍ରମେ ଧୂଳି ରାଶି
ସ୍ତରେ ସ୍ତରେ ମେଘାକାରେ ଉଠିଲା ଗଗନେ
ଭାବିଲେ ଦୈବଜ୍ଞେ ଦେଖି ସବିସ୍ମୟେ ତାଙ୍କୁ
ଭାବି-ଅମଙ୍ଗଳ-ଶଂସୀ-ରଣ-କୁହେଳିକା ।
ଏକାଳେ ଅଶୁଭଶଂସୀ ଦୁର୍ନିମିତ୍ତ ଗଣ
ମରଣ କେତନ ରୂପୀ, ଦେଖିଲେ ସୈନିକେ;
ଉଡ଼ନ୍ତି ଆକାଶେ ଗୃଧ୍ର, ଶ୍ୟେନ, ପେଚୁ, ଚିଲ,
ଶବାହାରୀ ପକ୍ଷୀଗଣ ଘୋର ରବ କରି,
ଚଳ ଚନ୍ଦ୍ରାତପ ପ୍ରାୟେ ସୂକ୍ତ ସେନାଶିରେ,
କେବେ ବା ବସନ୍ତି କେହି ଚୂଡ଼ା ଛତ୍ର ପରେ;
ହଠ ମୁଖେ ଶିବାଫଳ ରବନ୍ତି ବିକଳେ;
ସହସା କୁମାର ରଥେ ଲଗିଲା ଏକାଳେ
ଚକ୍ରୋତ୍ଥିତ ଅଗ୍ନି ଅତି ବିଘୂର୍ଣ୍ଣନ ହେତୁ ।
ଏହି ରୂପେ ଗୌଣଭାବେ ପ୍ରକୃତି କେବଳ
ନଜଣାଇ ମୁଖ୍ୟଭାବେ ଜଣାଇଲା ତହିଁ,
ବୁହାଇ ପବନ ଗତି ପ୍ରତିକୂଳ ପଥେ ।
ଅଶୁଭ ସଂକେତ ଦେଖି ସୈନିକଙ୍କ ମନ,
ଚଳଇ ପଶ୍ଚାତେ ଯେହ୍ନେ ଚଳ ରଥେ କେତୁ
କର୍ତ୍ତବ୍ୟାନୁରୋଧେ କିନ୍ତୁ ଦେହ ରଥ ପରି,
ଅନିଚ୍ଛାରେ ଚଳେ ଅଗ୍ରେ; ମାତ୍ର ଅଭିମନ୍ୟୁ
"ଈଶ୍ୱରେଚ୍ଛା ନିରଙ୍କୁଶା" ସର୍ବୋପରି ଭାବି
ଚଳାଇଲେ ପୂର୍ବପରି ରଥ ଦୃଢ଼ ଭାବେ ।
ଦେଖୁ ଦେଖୁ ସୈନ୍ୟ ସର୍ବ ଯୁଦ୍ଧ ଭୂମି ପାଶେ
ହେଲେ ଉପସ୍ଥିତ ଯହିଁ କୁରୁ ସେନାବୃନ୍ଦ
ଅଗଣିତ ତରୁଶିଳା ଗିରି ଅଙ୍ଗେ ଯଥା—
ଘନ ସନ୍ନିବେଶେ ଶୁଭ୍ର ଗୁରୁକୃତ ବ୍ୟୂହ ।
"ଜୟ ଅଭିମନ୍ୟୁ" ବୋଲି ନାଦନ୍ତେ ପାଣ୍ଡବେ
"ଜୟ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ଜୟ" କୁରୁ ସେନା କହି
ବେନି ବରୂଥିନୀ କ୍ରମେ ହେଲେ ସମ୍ମୁଖୀନ;
ସେ ଦୃଶ୍ୟ ଦର୍ଶନେ ମନେ ଉଦେ ହେଲା ଯେତେ
ବିଭିନ୍ନ ସାଗରୁ ଜଳ ତରଙ୍ଗ ସଂକୁଳ
ମିଳିଲେ କି ଭୀମ ବେଗେ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ଜୁଆରେ !,

ବାଜିଲା ଏକାଳେ ବାଦ୍ୟ, ଭୀମ ଘନ ଘୋଷେ
ସମର-ସଂକେତ-ଶଂସୀ ବଦାର କକୁଭ ।
ଅମ୍ବୁଧି ନିର୍ଘୋଷ ସମ ଘନ କମ୍ବୁ ରବ,
ସୈନିକ କୁହାଟ ସଙ୍ଗେ ବାରଣ ବୃଂହଣ
ଅଶ୍ୱ ହ୍ରେଷାରବ ମିଶି ଭୀମ ବାଦ୍ୟ ସେନେ
ଉପୁଜିଲା ଘୋର ରଡ଼ି କର୍ଣ୍ଣ ବିଦାରକ,
ମନେ ହେଲା ଗର୍ଜିଲାକି ପ୍ରଭଞ୍ଜନ ସହ
ଅମ୍ବୁଧି ଗରଭେ ପଶି ଅକାଳେ ସଂବର୍ତ୍ତ
ବିଶ୍ୱଗ୍ରାସୀ; ଟଳମଳ ହେଲା ବସୁନ୍ଧରା
ଶୈଳ ସହ, ଭାଙ୍ଗିଗଲା ଅକସ୍ମାତେ ନିଦ୍ରା
ହର୍ଯ୍ୟକ୍ଷର ଗୁହାଶାୟୀ, ସହସା ଗର୍ଜିଲା
ସରୋଷେ ଗୁହା ମୁଖେ ଆସି, ଚମକି ପଶୁଏ,
ଶଶକ, ଶଗାଳ, ମୃଗ, ବ୍ୟାଘ୍ର ଏକ ସଙ୍ଗେ,
ଭକ୍ଷ୍ୟ ଭକ୍ଷକର ଭାବ ଭୁଲି ଯାଇ ଭୟେ,
ପଳାଇଲେ ବଣାହୋଇ ଏଣେ ତେଣେ ସର୍ବେ
ଭାଙ୍ଗିଗଲା ନିର୍ବିକଳ୍ପ ସମାଧି ଯୋଗୀର,
ଗର୍ଭିଣୀର ଗର୍ଭପାତ ହେଲା ଛନକାରେ,
ନୀଡ଼ ଛାଡ଼ି ଉଡ଼ି ଗଲେ ଧନ୍ଦାରେ ପକ୍ଷୀଏ;
ପଶି ସେ ନିର୍ଘୋଷ ଜଳେ ମଜ୍ଜି ମହାସିନ୍ଧୁ
ଉଠିଲା ତରଙ୍ଗ ମାଳା ପର୍ବତ ପ୍ରତିମ,
ଜଳ ଜୀବେ ମହାଭୟେ ଗଣିଲେ ପ୍ରମାଦ;
କିଂକର୍ତ୍ତବ୍ୟମୂଢ଼ ହେଲେ ସର୍ବେ ବିଶ୍ୱବାସୀ,
ଜଳଚର ସ୍ଥଳଚର ନଭଶ୍ଚର ଯେତେ ।
ଥରିଲେ ତ୍ରିଦିବେ ଦେବ, ପାତାଳେ ବାସୁକୀ,
ବରୁଣ ବରୁଣାଳୟେ ଯକ୍ଷେ ଯକ୍ଷପୁରେ,
କମ୍ପିଥିଲେ ବିଶ୍ୱବାସୀ ଦୈତ୍ୟ ଯଜ୍ଞେ ଯଥା
ପ୍ରଳମ୍ବ କୁନ୍ତଳା କାଳୀ ରଣ ରଙ୍ଗିଣୀର
ଘନ ଘନ ହାସ୍ୟୋଚ୍ଛ୍ୱାସେ ବିକଟ କୁହାଟେ ।
ହିମାଚଳେ ହୈମବତୀ ଗୃହାନ୍ତେ ଚକିତେ,
ହସି ଟେକିଙ୍କୁ ଶମ୍ଭୁ କହିଲେ ସଂକେତେ,
ଉନ୍ମିଳନସୂଚକ ତ୍ୟଜି ସମାଧି ସେ ବେଳେ,
"ଅଭିମନ୍ୟୁ ତାସବତି ସେନାପତି ବେଶେ
ଉପସ୍ଥିତ କୁରୁକ୍ଷେତ୍ରେ ବ୍ୟୂହ ଭେଦିବାକୁ,
ଏଣୁ ଯୁଦ୍ଧ କୋଳାହଳେ କମ୍ପେ ବିଶ୍ୱ ଆଜି"
ତୋଳିଲେ ଏକାଳେ ଉଚ୍ଚେ ସୈନିକେ ପତାକା
ବାୟୁ ବିକମ୍ପିତ କେତୁ ଦିଶିଲା ଯେସନ
ବିକଟାଳ କାଳ ଆସ୍ୟେ ଲହ ଲହ ଜିହ୍ୱା
ଉଦାୟୁଧ ପ୍ରତିପକ୍ଷେ ଦେଖି ଯୋଧ ବୃନ୍ଦେ
ପରସ୍ପର ପ୍ରାଣନାଶେ ଅଟଳ ପ୍ରତିଜ୍ଞା,
ବଜ୍ରଦୃଢ-ହୃଦ ତାଙ୍କ ହେଲା ଦକଦକ.
ଥରିଲା ସର୍ବାଙ୍ଗ, ଘନେ ବହିଲା ନିଃଶ୍ୱାସ,
ଝରିଲା ଶୀତଳ ସ୍ୱେଦ, କଳା ପଡ଼ି ଦେହ,
ଖିନ୍ନ ମାତ୍ରନେଲା ପାଟି ଶୁଖି କଣ୍ଠ ଜିହ୍ୱା,
ଦେଖିଲେ ଅନ୍ଧାର ମଞ୍ଚ ଧୁରବାରୁ, ମାତ
ମେଦୌର୍ବଲ୍ୟ, ଯୋଡ଼ାଇଲେ ବାହ୍ୟ ଦମ୍ଭେ ସର୍ବେ
ମୃତ୍ୟୁ ମୁଖେ ପଡ଼ି ଆଜ ମୃତ୍ୟୁରେ କି ଭୟ
ବୁଝିଲେକି ବୀରଗଣେ ବାକ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟେ ଭେଦ?
କୁମାରଙ୍କ ଆଜ୍ଞାକ୍ରମେ ଦ୍ରୋଣ ପାଶେ ତ୍ୱରା,
ସାରଥୀ ସ୍ୟନ୍ଦନ ନେଲା ପ୍ରହାରଣ ହସ୍ତେ ।
ଅଭିମନ୍ୟୁ ପଛେ ପଛେ, ପାଣ୍ଡବ ବାହିନୀ
ବ୍ୟୂହ ମୁଖେ ଦ୍ରୋଣ ଅଗ୍ରେ ଚଳିଲେ ସଦର୍ପେ;
ମହାନଦୀ ଭୀମ ସ୍ରୋତ ଭୀମାବର୍ତ୍ତି ସହ,
ପଶିଲାକି ସିନ୍ଧୁ ଗର୍ଭେ ଖରତର ବେଗେ !
କାନ୍ତାରଥ ମଧ୍ୟେ ଯଥା କେଶରୀ କିଶୋର,
ପ୍ରବେଶି ତେସନ ସୈନ୍ୟେ ନିର୍ଭୀକ କୁମାର,
ଗୁରୁ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ବର୍ମାବୃତ, ଧ୍ୱଜ-ଦଣ୍ଡ-ଶାଳୀ
ପ୍ରଣମିଲେ ବାଣ ଦେଇ ଯୁଦ୍ଧ ଗୁରୁ ପାଦେ,
ପ୍ରତିବାଣେ ଗୁରୁ ବୀରେ ଚୁମ୍ବିଲେ କପୋଳେ,
ଶାଶ୍ୱତ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ବିଧି ଶସ୍ତ୍ରବିଦ୍ୟାଛନ୍ଦେ ।
ଲାଗିଲା ତୁମୂଳ ଯୁଦ୍ଧ, ଲୋମହର୍ଷକାରୀ,

ଦୁହେଁ ଦୁହେଁ ପରସ୍ପରେ ଆକ୍ରମିଲେ ସରୋଷେ,
ଅସି, ଶୂଳ, ଗଦା, ଭଲ୍ଲ, କୁନ୍ତ, ଖର ଘେନି,
ଅଶ୍ୱାରୋହୀ ଅଶ୍ୱାରୋହୀ, ପଦାତି ପଦାତି,
ଗଜାରୋହୀ ଗଜାରୋହୀ, ରଥୀ ରଥୀ ସଙ୍ଗେ,
ଭଟ୍ଟେ ଭଟ୍ଟେ ଭଡ଼ି ଭୂମେ ରଡ ଛାଡ଼ି କ୍ରୋଧେ,
ମସମସ ଧସଧସ କଲେ ପରସ୍ପରେ ।
ଘାତକର କ୍ରୂର ହାସ୍ୟ ଭୀଷଣ ହୁଙ୍କାର,
ଆହତର ମର୍ମଭେଦୀ କରୁଣ କ୍ରନ୍ଦନ,
ଅସ୍ତ୍ର ଝଣ ଝଣ ସଙ୍ଗେ ବାହୁ ଆସ୍ଫୋଟନ,
"ମାର ମାର" "ଧର ଧର" ବିକଟ କୁହାଟେ
ଭେଦିଲା ଶ୍ରବଣ ପଥ; ଉଡ଼ିଲା ଅମ୍ବରେ
ବିଦ୍ୟୁଦ୍‌ଗର୍ଭ ଖରଶାଣ ଅସଂଖ୍ୟ ବିଶିଖ,
ତ୍ରିଶୂଳ, ସାବେଳ, ବର୍ଚ୍ଛା, ଯମଜିହ୍ୱା ସମ
ଭେଦି ଚର୍ମ ବର୍ମ ଦେହ ବହିଲା ଶୋଣିତ
ନିର୍ଝରଶ୍ରେଣୀ ଶୈଳରୁ ଯଥା, ଦର ଦର ଧାରେ;
ଅସଂଖ୍ୟ ସୈନିକ ସହ ଗଜ-ବାଜୀ ରାଜି,
କେହି ଅସି କେହି ପର୍ଶୁ ଶୂଳ ଗଦାଘାତେ
ବାତ୍ୟାଘାତେ ବୃକ୍ଷ ଯଥା, ହତ ହେଲେ କ୍ଷଣେ ।
ଦିଶିଲା ସମର ଭୂମି ଶବାବୃତ, ଯଥା
କୁଷ୍ମାକୀର୍ଣ୍ଣ ଅମସୃଣ ଯଜ୍ଞ-କୁଣ୍ଡ ବେଦୀ,
ତୃଣ ପୂର୍ଣ୍ଣ ନଦୀ ଶଯ୍ୟା ବନ୍ୟା ଶେଷେ କିମ୍ବା ।
ସେନା ଛିନ୍ନ ହସ୍ତ ପଦ ରକ୍ତାକ୍ତ ସ୍କନ୍ଧତ
ଦିଶିଲା ଭୀଷଣ ସୌମ୍ୟ କଳ୍ପନା ନୟନେ,
ପକ୍ଷ-ଫଣ-ଫଣୀ ସମ ଛିନ୍ନ-ପୁଚ୍ଛ-ଶୀର୍ଷ ।
ସଦ୍ୟ ଭିନ୍ନ ବ୍ରଣ ଶୂନ୍ୟ ବୀର ଶିର ରାଜି,
କୁଞ୍ଚିତ ସୁକେଶ ମୁକ୍ତ କେହବା ଶୃଙ୍ଖଳ,
ପତିତ ଭୂତଳେ ଯଥା ବିନାଳ କମଳ
ଭ୍ରମର ନିକରେ ଘେରା; ପତିତ ଚୌପାଖେ,
ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଜଙ୍ଘାଗ୍ରୀବା ନାସା ଦଶନ ରସନା
ଗଜ ବାଜୀ ରଥ ରଥୀ, ରଥୋପକରଣ,
କବଚ ମୁକୁଟ ମଣି ଉଷ୍ଣୀଷ ମହାର୍ଘ
ବଳୟ, କୁଣ୍ଡଳ, ହାର, ଛତ୍ର, କେତୁ, ରଜ୍ଜୁ,
ଚାମର, ତୋମର, ଶର, ଶରାସନ, ଅସି
ନାନା ଅସ୍ତ୍ର, ଶସ୍ତ୍ର, ବସ୍ତ୍ର, ଶଙ୍ଖ, ସଂଖ୍ୟାତୀତ,
ଇତସ୍ତତଃ କ୍ଷିପ୍ତ କେତେ କେ ପାରିବ କଳି !
ନିଦାଘ-ନୀରଦ ସମ ଗମ୍ଭୀରେ ହୁଙ୍କାରି
ଆକ୍ରମିଲେ କୁରୁ ଚମୂ ଚତୁରଙ୍ଗ ବଳେ,
ପାଣ୍ଡୁବଳ ମହାବଳ ଯମ ସମ ଭୀମେ;
ପ୍ରଭଞ୍ଜନ ବେଗେ ଗଦା ପ୍ରଭଞ୍ଜନାଙ୍ଗଜ
ଭ୍ରମାଇ ମାଇଲା ସୈନ୍ୟ ପଶି କୁରୁ-ବ୍ୟୂହେ,
ପଡ଼ିଲେ ସୈନିକେ ଯେହ୍ନେ ତୁଫାନେ ବଦଳୀ,
ରଡ଼ି ଛାଡ଼ି ପଳାଇଲେ କୁରୁ ବଳ ଦୂରେ,
ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱଶ୍ୱାସେ ଇତସ୍ତତଃ ଛିନ୍ନଭିନ୍ନ ହୋଇ
ବାୟୁ ବଳେ ମେଘମାଳା ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ଯଥା ।
ଛତ୍ର ଭଙ୍ଗ ଦେଖି ଦୂରୁ ଶଲ୍ୟ, ଦୁଃଶାସନ
ଅଶ୍ୱାସି ଫେରାଇ ସୈନ୍ୟ, ଆକ୍ରମିଲେ କ୍ରୋଧେ
ମହାପରାକ୍ରମୀ ଭୀମେ, ଦ୍ୱିଗୁଣ ଦାହେ;
ବେଢ଼ିଲେ ଚୌପାଶେ ସୈନ୍ୟ, ଘନ ଘନ ଅସ୍ତ୍ର-
ବୃଷ୍ଟି କରି ଭୀମପରେ, ପବନ ନନ୍ଦନ
ଭୀମ ହୁଙ୍କାର ସମରେ, ନାଶିଲେ ସୈନିକେ,
ମତ୍ତ ମାତଙ୍ଗମ ଯଥା ନଶେ ପଦ୍ମବନ,
ମନ୍ଥି ସରେ ସରସ୍ତରେ ଦେଇ ମହାନସ ।
ସେନା ନାଶ ଦେଖି କ୍ରୋଧେ କ୍ରୂର ଦୁଃଶାସନ
ଭୀମଙ୍କ ଅଲକ୍ଷେ ଛକି ବୋଇଲା "ବର୍ବର !
କେ ରଖିବ ତୋତେ ଆଜି ଦେଖିବି ସମରେ",
ଏତେ କହି ଭୀମ ପୃଷ୍ଠେ ପ୍ରହାରିଲା ଗଦା
ବଜ୍ର ତୁଲେ, ବଜ୍ର ଯଥା ଶୃଙ୍ଗଧର ପୃଷ୍ଠେ;
ସେ ବିଷମାଘାତେ ଭୀମ ହେଲେ ଭୂପତିତ;
ଧୃଷ୍ଟଦ୍ୟୁମ୍ନ, ଚେକିତାନ, ନକୁଳାଦି ମିଳି
ସକଳେ ରଖିଲେ ଭୀମେ ସବଳେ ସେବେଳେ

ଯେହ୍ନେ ନେହପଙ୍କ ପ୍ରାୟେ ଘେର ତାଙ୍କୁ ଦୃଢ଼େ ।
କୁରୁବଳ ସିଂହନାଦେ କମ୍ପିଲା ମେଦିନୀ ।
କ୍ଷଣପରେ ଭୀମ ଉଠି ପ୍ରତିହିଂସା ବଶେ,
ଆହତ କେଶସ୍ପର୍ଶ ପ୍ରାୟେ କ୍ରୋଧେ ଅପମାନେ,
ବିଦ୍ୟୁଦ୍‌ବେଗେ, ଗଦାବଳେ ଭେଦି ଦୃଢ଼ ବ୍ୟୂହ,
ଭ୍ରୂକୁଟି କୁଟିଳ ମୁଖେ, ହୁଙ୍କାର ଭୀଷଣେ,
ସବଳେ ଭୂତଳେ ଦେଲା କଗୃଡ଼ି ଦୁଃଶାକୁ,
କ୍ଷୁଧାତୁର ସିଂହ ଯଥା ଗୋ-ଗୋଷ୍ଠେ ବୃଷଭେ ।
କୁରୁବଳେ ହାହାକାର ପଡ଼ିଲା ତା ଦେଖି
ଭୂରିଶ୍ରବା, କୃପ, ଶଲ୍ୟ, କର୍ଣ୍ଣ, ଚିତ୍ରସେନ,
କୃତବର୍ମା, ବୃହଦ୍‌ବଳ, ସବଳେ ଦଉଡ଼ି
କାଢ଼ିନେଲେ ଦୁଃଶାସନେ, ଭୀମ ମୁଖୁଁ, ପୁଣି,
ଫିଙ୍ଗିଦେଇ ଗଦା ତାଙ୍କ, ମିଳି ସର୍ବେ ତହୁଁ,
ଘେରିଲେ ଭୀମଙ୍କୁ ପାଇ ନିରସ୍ତ୍ର ଏକାକୀ,
କିରାତେ ଯେସନେ ଶୈଳେ ମହାବଳ ବ୍ୟାଘ୍ରେ
ମାତ୍ର ଭରସିଲେ ନାହିଁ ମାରିବାକୁ କେହି;
ଭୀମଙ୍କୁ ଏକାକୀ ଦେଖି ଅଗ୍ରତ କବଳେ,
ବୀର ସହଦେବ ଦେଲେ ଦୂରୁ ଝପଟାଇ
ବାୟୁଗତି ଅଶ୍ବ, ସଙ୍ଗେ ଆସିଲେ ନକୁଳ
ଶତ୍ରୁକୁଳ ନାଶି, ଚଢ଼ି ଗଜରାଜ ପୃଷ୍ଠେ,
ଦଳି ବଳ ଯେହ୍ନେ ଝଡ଼ ବଜୁଳି ଝପଟେ ।
ଧୃଷ୍ଟଦ୍ୟୁମ୍ନ, ଚେକିତାନ ଆଦି ବହୁ ବୀରେ
କେହି ଗଜେ, ଅଶ୍ବେ କେହି ଆସିଲେ ସ୍ୟନ୍ଦନେ
ରୁଧିର ପିଚ୍ଛିଳ ପଥେ ପଙ୍କିଳ, ବନ୍ଧୁର
ଠାବେ ଠାବେ ଶବ ଯୋଗେ, ନକୁଳ ସଙ୍କେତେ
ଆସିଲେ ସୈନ୍ୟକେ ମାତ୍ର ଗୁଡ଼ି ଘୋର ରଡ଼ି
ସିନ୍ଧୁ ମୁଖେ ସ୍ରୋତଗଣ ବର୍ଷାକାଳେ ଯଥା ।
ପ୍ରଚଣ୍ଡ ପାଣ୍ଡବଯୋଧେ ଆଯୁଧ ଆସ୍ଫାଳି
ଆକ୍ରମିଲେ କୁରୁବୀରେ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ବିକ୍ରମେ ।
କୁରୁବୀର ବୃନ୍ଦେ ତହୁଁ ଦୃଢ଼େ ଥାଇ ବ୍ୟୂହେ,
ଓଗାଳିଲେ ପଥ ପୁରେ ଅଦମ୍ୟ ସାହସେ ।
ଦୁଇଦଳେ ପରସ୍ପର ସମ ବଳ ହେତୁ
ନ ହଟିଲେ କେହି ତିଳେ, ଇତିମଧ୍ୟେ ଭୀମ
ହେଲେହେଁ ନିରସ୍ତ୍ର, ହସ୍ତୀଯୂଥେ ସିଂହ ସମ
ବାହୁବଳେ ବାଟ କାଟି ପଶିଲେ ସ୍ବଦଳେ ।
କୁରୁ-କୁଟ-ମନ୍ତ୍ରଦାତା, ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ପନ୍ନ ମତି
ଶକୁନି, ଏକାଳେ ଦେଖି ସମର ଅବସ୍ଥା
ଜୟଦ୍ରଥ ରଥେ ଉଠି କହିଲେ ତା' କର୍ଣ୍ଣେ
"ଏକାଅଛି ଅଭିମନ୍ୟୁ ଦେଖ ଚକ୍ରବ୍ୟୂହେ,
ଏ ସୁଯୋଗେ ରୋଧି ରଖ ପାଣ୍ଡବ-ବାହିନୀ,
ମାରିବା କୁମାରେ ବ୍ୟୂହେ ଘେରି ଚଉପାଶ୍ବ;
ଗଲେ ଗଲେ ଶୁଭ ବେଳ ନ ମିଳଇ ଆଉ
ତପ୍ତ ଥାଉଁ ଲୌହେ ସିନା ଯୋଡ଼େ ଲୌହକାର"
ଉପଯୁକ୍ତ ଏ ମନ୍ତ୍ରଣା ଭାବି ଜୟଦ୍ରଥ
କୁରୁ ମହାରଥିଗଣେ ଡ଼ାକିଲେ ସଂକେତେ ।
ଆସିଲେ ତା ଜାଣି ଦୂରୁ ବୀର ଅଶ୍ବତ୍ଥାମା,
ପର୍ବତପ୍ରତିମ ରଣେ, ପ୍ରତିପକ୍ଷରୋଧୀ,
ସିଂହ-ପୁଚ୍ଛ-କେତୁ ରଥେ, ଆସିଲା ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷ
ବର୍ଛାଧାରୀ ହସ୍ତୀ ପୃଷ୍ଠେ ପ୍ରବେଣୀ ମଣ୍ଡିତ;
ଦର୍ପେ ପ୍ରକ୍ଷେପିତନ ଧର, ଆସେ କ୍ଷେମଧନ୍ୱା,
ଘଟୋତ୍କଚସହ ରଣେ ମତ୍ତ ଥିଲେ ଯେହ୍ନେ;
କମ୍ବୋଜ-ରାଜନ ଜାଣି, ବାଜିବରେ ଦେଲେ
ଝପଟାଇ, ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅଶ୍ବାରୋହୀ ଦଳ,
ବିଦ୍ୟୁଦ୍‌ଗତି ହୟେ ଚଢ଼ି ଆସିଲେ ସବେଗେ
ତାଙ୍କ ପଛେ, କରେ ଧରି ଉଲଗ୍ନ ଖଡ଼୍ଗ ।
ଆସିଲା ବାହ୍ଲୀକ ଭଲ୍ଲ ଧରି ପଛେ ପଛେ
ତୀରନ୍ଦାଜ ଦଳ ସହ ଦେର ପୁରଞ୍ଜୟୀ ।
ମିଳିଲେ କଳିଙ୍ଗ-ରାଜ ଗଜରାଜ ପୃଷ୍ଠେ
ଝୁଲି ଝୁଲି, ଗଜାରୋହୀ ସହ ହସ୍ତୀ ସେନା,
ଚଳଶୈଳ ସମ ଦୂରୁ ହଟିଲେ ଭୀଷଣ ।

ଶକୁନିକୁ ସଙ୍ଗେ ଘେନି ରଜା ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ,
ଉରଗ ଲାଞ୍ଛିତ କେତୁ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣରୂଢ଼ ରଥେ,
ମେଘାରୂଢ଼ ଇନ୍ଦ୍ର ସମ ଆସିଲେ ସେଠାରେ
ଦଳେ ବଳେ, ମେଘଦଳ ଝଞ୍ଜାଘାତେ ଯଥା ।
ଛଳକୌଶଳେ ମିଳି ସର୍ବେ ରୋଧିବେ ପାଣ୍ଡବେ
ଜୟଦ୍ରଥ ସଙ୍ଗେ ଯୋଧେ ସ୍ଥିର କରି ଶେଷେ
ହେଲେ ଅଗ୍ରସର, ତହୁଁ ରଙ୍ଗି ପୁରୋଭାଗେ
ଜୟଦ୍ରଥେ ରଥେ ଯାର ଉଡ଼େ ଫର ଫର
ବରାହ ଲାଞ୍ଛିତ କେତୁ ରଜତ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ।
ମେଘଗଣ ସଙ୍ଗେ ଘେନି ମଘବା ଜଅବା !
ଜୟଦ୍ରଥ ସେନା ଦଳେ ପଶିଲେ ତେସନ ।
ଅଲଙ୍ଘ୍ୟ ନିରନ୍ଧ୍ର ବ୍ୟୂହ ରଚି ସେ ତକ୍ଷଣେ
ବୃତ୍ତାକାରେ ପାଣ୍ଡୁ ସୈନ୍ୟ ଘେରିଲେ ସୁଦୃଢ଼େ
ସମୁଦ୍ରକୁ ବେଳା ପ୍ରାୟେ, ବୀର ଅଭିମନ୍ୟୁ,
ସ୍ୱଦଳୁ ବିଶ୍ଳିଷ୍ଟ ହୋଇ ଚକ୍ରବ୍ୟୂହେ ତେଣୁ
ରହିଗଲା ନିଙ୍କ ଯଥା କୂଆସନ୍ତେ ହ୍ରଦେ ।
ଚକ୍ରବ୍ୟୂହେ କୁମାରକୁ ଏକା ଜାଣି ଭୀମ,
କରଣୀ କରଭେ ଯଥା ଦେଖି ବ୍ୟାଧ ବେଢ଼ା,
ଗଦାଚଳେ ପଦା କରି ପରପକ୍ଷୀ ଦଳେ,
ପରସ୍ପର କଲେ ପଥ ମତ୍ତ ହସ୍ତୀ ଯଥା,
ଅଗମ୍ୟ ଅରଣ୍ୟ ଶୁଣ୍ଡେ ଭାଙ୍ଗି ତରୁଗଣେ
ପଥରୋଧୀ ଶିଳାରାଶି ଫିଙ୍ଗି ପାଦେ ପୁଣି;
ପଶିଲେ ପାଣ୍ଡବ ସେନା ସବେଗେ ସେ ପଥେ
ନିମ୍ନଭୂମେ ଜଳ ସମ; ଭୀମ ଗଦାଘାତେ,
ପଡ଼ିଲା ଭୂତଳେ କାର ମୁଣ୍ଡ ଫାଟି ରସା
ଦଧିଭାଣ୍ଡ ଦଧି ସମ ଥପ ଥପ ହୋଇ;
ଉଡ଼ିଗଲା ଛିଡ଼ି ଫାଳେ ହସ୍ତ ମୁଖ ପାଦ
ରୌଦ୍ରାତପେ କପା ଗର୍ଭୁ ତୁଳା ବୀଜ ଯଥା,
କା'ହାରବା, ନଭ ମାର୍ଗୁ ଚିଲ ଶ୍ୟେନେ ନେଲେ
ଛଲ୍ମାର ଛିନ୍ନ ଅଙ୍ଗ ନ ପଡ଼ୁଁ ଭୂତଳେ ।

ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମା କ୍ଷେମଧନ୍ୱା ଜୟଦ୍ରଥ ସହ
ଏକକାଳେ ବରଷି ଶର ଆଶୀବିଷ ସମ,
ସବିଶେଷ ବାନ୍ଧିଲେ ଭୀମେ କାଷ୍ଠ ଗଦା ହସ୍ତୁ;
ଅସ୍ତ ବ୍ୟସ୍ତ ହେଲେ ଯହୁଁ ଭୀମ ଅସ୍ତ୍ରାଘାତେ,
ସହସା ସହାୟ ପାଇଁ ସହଦେବ ଆଉ
ଧୃଷ୍ଟକେତୁ ଘଟୋତ୍କଚ ଆସି ପଛେ ପଛେ
ଯୁଝିଲେ କୌରବ ସଙ୍ଗେ ଅସୀମ ସାହସେ ।
ଭୀଷଣ ହୁଙ୍କାରେ ଗର୍ଜି ପ୍ରଭଞ୍ଜନ ସମ
ପଡ଼ିଲେ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ବେଗେ ପରସ୍ପର ପରେ ।
ଅତୁଳ ସେ ଯୁଦ୍ଧ, କଳି ନୁହଇ କଦାପି;
ଇତସ୍ତତଃ ବାତ୍ୟାଘାତେ ସିନ୍ଧୁ ବୀଚିସମ
ଯାଅନ୍ତି ଗୋଡ଼ାଇ କେବେ ପାଣ୍ଡବେ କୌରବେ,
କେବେବା କୌରବେ ପୁଣି ତଡ଼ନ୍ତି ପାଣ୍ଡବେ
ବିମର୍ଦ୍ଦି ଅରାତି ଦଳେ ଜର୍ଦ୍ଧେୟ ନିଷ୍ଠୁରେ ।
ସମଶକ୍ତି ଶାଳୀ ହେତୁ ନ ହଟିଲେ କେହି
ଧୃଷ୍ଟକେତୁ ଧୂମକେତୁ ସମ ଯୁଦ୍ଧନଭେ
ଶ୍ରୁତାୟୁଧେ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଶର ବନ୍ଧିଲେ ନିଷ୍ଠୁରେ ।
ପଶିଲା ସେ ଶର ଦୂରେ ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମା ପଦେ
ଶ୍ରୁତାୟୁଧ ଶୂଳ ମୂଳେ ଗ୍ରୀବା ଜଙ୍ଘୁ ଭେଦି;
କିନ୍ତୁ ପ୍ରତିଫଳ ତାର ପାଇଲେ ତକ୍ଷଣେ
ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମା ବାଣାଘାତେ ଅଚେତନ ହୋଇ,
ବୃହଦ୍‌ବଳ ନକୁଳର ଶୂଳାଘାତେ ତଳେ
ରଥୁପଡ଼ି ଗଡ଼ି ଗୁଡ଼ି ପଡ଼ିଲେ ଉତ୍ସନ୍ନେ,
ତହୁଁ ଦେଖି ଭୂରିଶ୍ରବା ନକୁଳେ ସବଳେ
ଫିଙ୍ଗିଲେ ସାବେଲ ରୋଷେ, ଭାଗ୍ୟେ ସେ ସାବେଲ
ପଶିଲା ଯା ଶୂନ୍ୟ ପଥେ ହାବେଲି ସଦୃଶ
ଭେଦିଲା କୁଞ୍ଜରେ ତାଙ୍କ କର୍ଣ୍ଣ ପାଶେ ଯାଇ
ନବାଙ୍ଗ ନକୁଳ ଅଙ୍ଗେ ସ୍ପର୍ଶି ମାତ୍ର ବର୍ମ,
ସେ ଘାତେ ପଡ଼ିଲା ଗଜ, ଗଜୁ ବୀର ତଳେ ।
ଜୟତ୍ସେନ ବାଣାଘାତେ ବୀର ସହଦେବ

ଅହିତ ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ ପ୍ରାୟେ ପ୍ରଚଣ୍ଡବାଣାଘାତେ
ପକାଇଲେ ପୋଡି ତାଙ୍କୁ ଆପାଦ ମସ୍ତକ ।
ଭଗଦତ୍ତ ସହଦେବ ଭଲ୍ଲପାଳ କ୍ଷେପି
ଶରାସନ ହସ୍ତୁ ତାଙ୍କ ଫିଙ୍ଗି ଦେଲେ ଦୂରେ;
ଏକାଳେ କଳିଙ୍ଗ ରାଜ ସାର୍ଦ୍ଧ ଭଲ୍ଲ ମାରି
ସହଦେବ ଅଶ୍ୱ ପୃଷ୍ଠେ ବାଜନ୍ତେ ସବେଗେ
ସହଦେବେ ଫିଙ୍ଗି ପୃଷ୍ଠୁ ସେ ବିଷମାଘାତେ
ପଳାଇଲା ଅଶ୍ୱ ନେଇ ବିମର୍ଦ୍ଦି ସ୍ୱଦଳେ;
ମହାଦ୍ରୁମ ଘଟୋତ୍କଚ ଉପାଡ଼ି ସମୂଳେ,
ଭ୍ରୂକୁଟି କୁଟିଳ ନେତ୍ରେ, ବଢ଼ି ଗୁଢ଼ କ୍ରୋଧେ,
ଆସିଲା ଦଉଡ଼ି ଯେସନ୍ତେ ସଚଳ ଅଚଳ;
ପଳାଇଲେ କୁରୁସେନା ଦୂରୁ ଡରି ତାକୁ
ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ ମୃତ୍ୟୁ ପ୍ରାୟେ ଅଦ୍ଭୁତ ଦ୍ୟୁତ ।
ହେଲା ସମ୍ମୁଖୀନ ଯହୁଁ ଜୟଦ୍ରଥ ଦ୍ରୁତେ
ଉତ୍ତୋଳି ପିଟିଲା ତରୁ ରଥେ ତାର ବେଗେ
ଚୂର୍ଣ୍ଣୀଭୂତ ହେଲା ରଥ ତରୁ ଗୁରୁ ଘାତେ ।
ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମା, କୃତବର୍ମା ଶ୍ରୁତାୟୁଧ ମିଳି
ଘଟୋତ୍କଚ ରଣକାଣ୍ଡ ଶମିଲେ ସହସା
ପକାଇ ତା କରୁ ତରୁ ଅସ୍ତ୍ର ବର୍ଷାଘାତେ ।
ଇତି ମଧ୍ୟେ ଜୟଦ୍ରଥ ନବ ରଥେ ଆସି
ଘେରିଲେ ପାଣ୍ଡବେ, ଦେଖି ମନେ ହେଲା ଯେସନ୍ତେ
ବର୍ଦ୍ଧିଷ୍ଣୁ ଉଚ୍ଛଳ ସ୍ରୋତ ବନ୍ୟା କାଳେ ଯଥା
ନଦୀ ଗର୍ଭେ ଶିଳାଘାତେ ଲେଉଟି ପଛକୁ
ଫେରି ମହାବଳେ ପୁଣି ବୁଡାଏ ଶିଳାକୁ,
ତେସନ କୌରବ ବୀରେ ଘଟୋତ୍କଚ ଘାତେ
ଘୁଞ୍ଚି ଯାଇ ପଛେ ପୁଣି, ଦ୍ୱିଗୁଣ ସାହସେ
ପାଣ୍ଡବଙ୍କୁ ପ୍ରଚଣ୍ଡଘାତେ ଆକ୍ରମିଲେ ବେଗେ ।
କୌରବ ବୀରଙ୍କ ତୀବ୍ର ଅସ୍ତ୍ର ବର୍ଷାଘାତେ,
ପଡ଼ିଲେ ପାଣ୍ଡବ ସେନା ପକ୍ୱ ପତ୍ର ଯଥା
ବାୟୁ ବେଗେ ପଡ଼େ ଝଡ଼ି କାନନେ ଅସଂଖ୍ୟ

ବିମର୍ଦ୍ଦି ତୁରଗ ଗଜେ. ରିପୁରକ୍ତପାତେ
ବୁହାଇଲେ କୁରୁବୀରେ ଶୋଣିତ ତଟିନୀ,
ରକ୍ତୋଷ୍ମୁକା-ରଣଚଣ୍ଡୀ-ନାବକେଳି-ଯୋଗ୍ୟା ।
ଶୁଷ୍କ ରଣାଙ୍ଗନେ ହେଲା ଅଗମ୍ୟା ସେ ନଦୀ,
ମହାନଦୀ ଠାବେ ଠାବେ ଶିଳା ଯୋଗେ ଯଥା,
ଭଗ୍ନ ରଥ, ଅସ୍ତ୍ର—ମୃତ ହସ୍ତୀ ଅଶ୍ୱ ଯୋଗେ ।
ହାହାକାର ପଡିଗଲା ପାଣ୍ଡୁ ବଳେ କ୍ଷଣେ;
ବିଷମ ସେ ଘାତ ସହି ନ ପାରି ପାଣ୍ଡବେ
ପଳାଇଲେ ରଣ ଛାଡି ହୃତା ହୃଢ଼ ହୋଇ
କଣ୍ଟୃତ ହାବୋଡ଼, କେହି ହସ୍ତୀ ଅଶ୍ୱ ପଦେ
ଦଳି ହୋଇଗଲେ, କେହି ରଥ ପଡ଼ି ଭରେ
ଅସ୍ଥିଶୂନ୍ୟ ମାଂସପିଣ୍ଡ ହେଲେ ପରିଣତ
ବସ୍ତାବୃତ ଭୂଜା ପ୍ରାୟେ ଚର୍ମାବୃତ ରହି ।
ରଥ ଆଗେ ପଡି କେହି ପେଷି ହେଲେ ଯେସନ୍ତେ
ଯନ୍ତ୍ରା ମଧ୍ୟେ ଶସ୍ୟ, କେହିବା ସେ ରଥ ଚକ୍ରେ
ଲପଟାଇ ଶେଷେ, ଛିନ୍ନ ହୋଇ ତହୁଁ, ଦୂରେ,
ପଡିଲେ ବିପକ୍ଷ ଦଳେ, ମନେ ହେଲା ଯେସନ୍ତେ
ବେଧିବାକୁ ଅରିକୁଳେ ପଡ଼ିଲେକ ତେଇଁ !
ଭଗ୍ନରଥ ସ୍ତମ୍ଭେ ଥୋକେ ମୁକ୍ତ ଅସ୍ତ୍ର ମୁନେ
ଗୁନ୍ଥି ହୋଇ ସେ ଗହଳେ ହେଲେ ଛଟପଟ;
ମାହୁନ୍ତ ବାରଣ ଆଉ ନ ମାନି ବାରଣେ,
ତୀକ୍ଷ୍ଣାଙ୍କୁଶ ଘାତେ ତାଙ୍କ ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନ କରି
ନାସେ ଶୁଣ୍ଡ ମୁଖେ ରଖି, ଫିଙ୍ଗି ଆରୋହୀକୁ
ପଳାଇଲେ ବଣେ ହୋଇ ଭୀମ ଘନ ଘୋଷେ
ଗଜ ଚକ୍ଷୁ ଧରି ଦୃଢ଼େ ଜୀବନ ବିକଳେ;
କାହିଁବା ମାହୁନ୍ତ ଝୁଲି ଗଲେ ହସ୍ତୀ ସଙ୍ଗେ ।
ଶୁଣ୍ଡହୀନ ହସ୍ତୀ କାହିଁ ଖଣ୍ଡେ ଦୂର ଯାଇ
ପଡ଼ିଲା ପର୍ବତାକାରେ ବିକଟ ଚିତ୍କାରି
ଶତ ଶତ ସେନା ମାରି ସେ ପତନ ସଙ୍ଗେ ।
ବଲ୍ଗାଧାରୀ ବଲ୍ଗାରୋଧ ନମାନି ଘୋଟକେ,

ଉଚ୍ଛନ୍ନେ ଉଲ୍ଲଘେ ଫିଙ୍ଗି ଆରୋହକ ଦୂରେ
ସଫେଣ ଶୋଣିତ ମୁଖେ, ମଳ ମୂତ୍ର ତ୍ୟଜି
ମୁହୁର୍ମୁହୁ କେହୁ ଘୋଣ ନିଃସୃତ ଫୁତ୍କାରେ
ସ୍ୱେଦାର୍ଦ୍ର ଶରୀରେ, ଯେହ୍ନେ ସଦ୍ୟ ଜଳୋତ୍ଥିତ,
ପଳାଇଲେ ରଣ ସ୍ଥଳୁ କର୍ଣ୍ଣକଟୁ ରବେ ।
ସମ୍ଭାଳି ନପାରି କାହିଁ ପଡ଼ିଗଲା ସାଦୀ
ତ୍ୱରମାଣ ଅଶ୍ୱ ପୃଷ୍ଠୁ, ମାତ୍ର ପାଦ ତାର
ରେକାବ ସଂଲଗ୍ନ ହେତୁ, ଦେହ ସେ ସାଦୀର,
ଘୋଟକ ଝମ୍ପଟ ସଙ୍ଗେ ଘଷି ହୋଇ ଭୂମେ,
ଛିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ହୋଇଗଲା ସ୍ଥଳ ସ୍ଥଳ ଅଙ୍ଗୁ ।
ପଳାଇଲେ ରଣ ସ୍ଥଳୁ ପାଣ୍ଡବେ ସତ୍ରାସେ,
ପ୍ରଭଞ୍ଜନ ଆଗେ ଯଥା ଶୁଷ୍କ ପତ୍ରାବଳି ।

ବିଜୟ ବାହୁଡ଼ା ଲଭି କୌରବ ବାହିନୀ
ଗର୍ଜିଲେ ଭୈରବେ, ଯେହ୍ନେ ମେଘେ ଘଡ଼ଘଡ଼,
ଉପୁଜାଇ କର୍ଣ୍ଣଶୂଳ ପାଣ୍ଡୁ ସେନାଙ୍କର ।
ଦୈବ ପ୍ରତିକୂଳ ଯଦି ନିଷ୍ଫଳ ସକଳ
ଉଦ୍ୟୋଗ, ପୁରୁଷକାର, ବଳ, ବିଦ୍ୟା ଆଦି;
ହେ ପାଣ୍ଡବେ ! ରଣ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପ୍ରତିକୂଳ ଆଜି
ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ, ଯାଅ ହେ ଫେରି ସ୍ୱଗୃହେ ମଉନେ,
କିପାଁ ମନୋଦୁଃଖେ ବୃଥା ସନ୍ତପ୍ତ ସକଳେ ?
ଯଶାଯଶ, ଜନ୍ମ-ମୃତ୍ୟୁ, ଲାଭ କ୍ଷତି ଆଦି
ଜୟ-ପରାଜୟ-କୁଞ୍ଚି ବିଧି ହସ୍ତେ ଜାଣି,
ତଥାପି କିପାଁଇ ଦୁଃଖ କର ଅକାରଣେ ?
ଅଭିମନ୍ୟୁ କଥା ମନୁ ଛାଡ଼ ହେ ସକଳେ,
ରକ୍ଷିବାର ଥିଲେ ତାର, ଏକ ବ୍ୟୂହୁ କିପାଁ
ଏହିପରି ଶତ ବ୍ୟୂହୁ ଫେରିବ ଅକ୍ଷତେ ।

ଗୋ କଳ୍ପନେ ! ଚାଲ ତ୍ୱରା ଚକ୍ରବ୍ୟୂହେ ଫେରି
ଅଭିମନ୍ୟୁ ଯୁଝେ ଯହିଁ ଏକାକୀ ନିର୍ଭୀକେ,
ଦେଖିବା ତା ଭାଗ୍ୟେ ଅଜି କି ଲେଖିଛି ବିଧି !

ପଶିଲା ଅଗ୍ରତେ ବ୍ୟୂହ, ସିନ୍ଧୁ ସମ ଯହିଁ
ରଥୀ ମହାରଥୀ, ତିମି ତିମିଙ୍ଗିଳାକାରେ,
ମୀନବତ୍ ପଦାତିକେ, ରଥ ବାଜୀ ଗଜ,
ମକର କୁମ୍ଭୀର କୂର୍ମ ପରାୟେ ଶୋଭନ୍ତି;
ମହାଗ୍ରାହ ସମ ଏକା ସେ ବ୍ୟୂହ ଭାଗରେ
ପଶନ୍ତି ଭୀଷଣ-ସୌମ୍ୟ ସୁଭଦ୍ରା-ନନ୍ଦନ !
ଭୀଷଣ ସେ ଚକ୍ରବ୍ୟୂହ, ଅସଂଖ୍ୟ ସୈନିକ
ଦେଇ ମହାଦୂରେ ଗଡ଼ା, ଚକ୍ରାକାରେ ଯାର,
ମଧୁଚକ୍ରେ ମକ୍ଷି ଯଥା ରହିଛନ୍ତି ଘେରି,
ସହସ୍ର ପତ୍ରସମ କେନ୍ଦ୍ର ଚଉପାଶେ,
କିମ୍ବା ହ୍ରଦ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗେ ଶୈଳଶ୍ରେଣୀ ଯଥା;
ରଥୀ ମହାରଥୀ, ରଥ ଅଶ୍ୱେ, ଗଜେ କେହି
ସଙ୍ଗେ ଦଳ ବଳ ଘେନି ! ନିବିଡ଼ ସେ ବ୍ୟୂହ
କୀଚକ ନିକୁଞ୍ଜ ଯେହ୍ନେ ଅରଣ୍ୟେ ନୀରନ୍ଧ୍ର ।
ଉଷ୍ଣୀଷ, କିରୀଟ, ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ରଥଚୂଡ଼ା ପୁଣି
ଚଞ୍ଚଳ ଉନ୍ମୁକ୍ତ ଅସ୍ତ୍ର ସେ ବ୍ୟୂହ ପ୍ରାଚୀରେ,
ଦିଶଇ ଭାସ୍ୱର ଯଥା ଅମା ନିଶାମାରେ
ଦାବାନଳ ଜ୍ୱଳେ ଦୂର ଶୈଳଶ୍ରେଣୀ ଘେରି,
ବୃତ୍ତାକାରେ ସ୍ତରେ ସ୍ତରେ ନିଦାଘେ, ଅଥବା
ପ୍ରାସାଦ ଶିଖରେ ଯଥା ଗୋଟି ଗୋଟି ହୋଇ
ଶୋଭାନ୍ୱିତ ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ଘୃତ ଦୀପାବଳି
ତ୍ରିତାପ-ହାରିଣୀ ଶ୍ୟାମା ସ୍ୱାଗତ ନିମନ୍ତେ ।
ନରକଥା ଦୂରେ ଥାଉ, ମୂଷିକ ଯା ଦେଇ
ନପାରିବ ପ୍ରବେଶି, କିମ୍ବା ନ ପାରେ ବାହାରି ।

ବନିତା ନନ୍ଦନ ସମ ଅର୍ଜ୍ଜୁନ ନନ୍ଦନ,
ଅପ୍ରମିତ ବଳେ ଏକା ଅରାତି ପ୍ରମାଥୀ
ଏକବାରେ ଶତବାଣ ପ୍ରତିଘାତ ଦେଇ,

ଯୁଝନ୍ତି କୌରବ ସଙ୍ଗେ ସନ୍ନିଳେ ସାହସେ ।
ଅଶ୍ୱ ହସ୍ତୀ ରଥୋପରୁ, ବୃକ୍ଷୁଁ ପୁଷ୍ପ ପ୍ରାୟେ
ଶରାଘାତେ ଭୂମିତଳେ ଲୋଟାନ୍ତି କାହାକୁ,
କେବେବା ପ୍ରଜ୍ୱାଳ ଅସି ଚପଳା ଚଞ୍ଚଳେ,
କାଟନ୍ତି କୌରବେ, ଇକ୍ଷୁ ଇକ୍ଷୁଜୀବୀ ଯଥା
ଅଗ୍ରାରୁ, କଣ୍ଡାରୁ କା'କୁ ଅଣୁ ରୁବା ପୁଣି ।
ଶୂଳ ମୂନେ ଗୁନ୍ଥି କାରେ ଫିଙ୍ଗନ୍ତି ବା ଦୂରେ,
ହେଳାରେ ବାଳକେ ଯଥା କନ୍ଦୁକେ ଖେଳାଏ ।

ବିଖଣ୍ଡିତ ଶଣ୍ଡୀ ମୁଣ୍ଡ ଠାବେ ଠାବେ ଦିଶେ,
ଶାଳ୍ମଳୀ କୁସୁମ ଛବା ପତିତ ଭୂତଳେ !
ରକ୍ତ-ଉଷ୍ଣ-ସ୍ରାବୀ-ଶିର ପଡ଼ିବାରୁ ତଳେ,
ଖଡ୍ଗାଘାତେ; ସଂଖ୍ୟାତୀତ, ଦିଶିଲା ଯେସନ,
ଝକରକା ରକ୍ତ ବୃଷ୍ଟି ହେଉଛି କି ତହିଁ ?
ନୃମୁଣ୍ଡେ, କବନ୍ଧେ ପୁଣି ଶୋଣିତ ଆସାରେ,
ମେଦ, ମାଂସ, ବସା, ମଳ ବିଭତ୍ସ ମିଶ୍ରଣେ,
ମନେହେଲା କୁମାର କି ଦେଲେ ଅଡ଼ମ୍ବରେ
✝କ୍ରବ୍ୟାଦ ପ୍ରମୋଦ ପାଇଁ ଲୋମହର୍ଷ ଭୋଜୀ ?
ଭ୍ରମନ୍ତି ବଇରୀ ଦଳ ଚଳେ ତାଙ୍କ ରଥ,
କୃଷକ ଲଙ୍ଗଳ ଯଥା ବନ୍ଧୁରାର୍ଦ୍ର ଭୂମେ
କବନ୍ଧ ବନ୍ଧୁର ପଥେ ଶୋଣିତ ପିଚ୍ଛିଳ ।
କୁମାରଙ୍କ ରଥ ଗତି ଅବରୋଧି ଗୁରୁ
ବିନ୍ଧିଲେ ସୁତୀକ୍ଷ୍ଣ ବାଣେ ରୋଷଭରେ ତାଙ୍କୁ;
ଗତିଶୀଳ ମହୋରଗ ଆଘାତେ ଯେସନ,
ଗର୍ଜି ରୋଷେ ଫଣୀ ଟେକି ଦଂଶଇ ଘାତକେ,
କ୍ରୋଧ ବିସ୍ଫାରିତ ନେତ୍ରେ କୁମାର ତେସନ,
ସୁଧ'ସହ ପ୍ରତିଶୋଧ ଦେଲେ ଶତବାଣେ ।
କାଟିଲେ ସେ ବାଣେ ଧନୁଁ-ଗୁରୁ ଅର୍ଦ୍ଧପଥେ,
ନିମିଷେ କୁମାର ପୁଣି ବିନ୍ଧିଲେ ପ୍ରଚଣ୍ଡେ,
ରୁକ୍ମପୁଙ୍ଖ ତୀବ୍ରପ୍ରଭ ସହସ୍ର ସାୟକ ।
ପ୍ରତିଘାତେ କାଟି ଦ୍ରୋଣ ବିନ୍ଧିଲେ କୁମାରେ,
ବାଣ-ବୃଷ୍ଟି ଅଗ୍ନି-ବୃଷ୍ଟି ପରସ୍ପେ ହେବାରୁ
ନ ଦିଶିଲେ ଦୁହେଁ କିଏ କାହିଁ ଛନ୍ତି ରଣେ ।
ସୁଚତୁର, ବହୁଦର୍ଶୀ, ଯୋଦ୍ଧା ଯୁଦ୍ଧଗୁରୁ,
କେବେ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ କେବେ ନିମ୍ନେ କେବେ ଆଡ଼େଅଡ଼
ବିନ୍ଧନ୍ତି କୁମାରେ ଅସ୍ତ୍ର ବିବିଧ କୌଶଳେ;
ତାଦେଖି ସୈନିକେ ଉଚ୍ଚେ କହିଲେ କୁମାରେ
"ଛାଡ଼ ପ୍ରାଣଆଶା ଆଜି ଯୁଦ୍ଧ ଗୁରୁ ଆଗେ"
ସର୍ବଗୁଣେ ସମତୁଲ ଗୁରୁ ସଙ୍ଗେ, ବରଂ
ଗୁରୁଠାରୁ ବଳଶାଳୀ ହେଲେହେଁ, ତଥାପି,
ବହୁଦର୍ଶୀ ହେତୁ ତାଙ୍କୁ ନ ପାରୁ ସେ ବେଳେ,
ଉତ୍ତରେ ସଗର୍ବେ ବୀର କହିଲେ ହୁଙ୍କାରେ
"ସତୀ ଶିରୋମଣି ମାତା ସୁଭଦ୍ରା ଯାହାର,
ଅର୍ଜୁନ ଯା ପିତା, ପୁଣି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମାତୁଳ,
ତା ସଙ୍ଗେ ପାରେ କି କେବେ ବୃଦ୍ଧ ବିପ୍ର ଜଣେ
ହୀନଦୃଷ୍ଟି, ଶ୍ଳଥ-ମୁଷ୍ଟି, ପଳିତ କୁନ୍ତଳ" ?
ଏତେ କହି ଡେଇଁ ପଡ଼ି ଗୁରୁ ରଥପରେ,
କାଟିଲେ ସାରଥି ଅଶ୍ୱ ମନୋଗତି ବେଗେ;
ପୁଣି ଡେଇଁ ନିଜ ରଥେ ବସିଣ ସୁଦ୍ରୁତେ
ଅସ୍ତ୍ର ବ୍ୟସ୍ତ କଲେ ଦ୍ରୋଣେ ନାନା ଶସ୍ତ୍ରାଘାତେ;
ଯୁଦ୍ଧ ବିଶାରଦ ଗୁରୁ ହେଲେହେଁ କିହେବ
କୁମାର କ୍ଷିପ୍ରତା ସଙ୍ଗେ ସମକକ୍ଷ ନୋହି
ବୟୋବୃଦ୍ଧି ହେତୁ ହେଲେ ପରାଜିତ ରଣେ ।
ରାହୁ ଜିଣି ରବି ଯଥା, ରଣାକାଶେ ବୀର
ଦିଶିଲା ଉଜ୍ଜ୍ୱଳତର ଜିଣି ଗୁରୁ ରଣେ ।
ଯୁଝି ମଲେ ଥୋକେ, ପୁଣି ପଳାଇଲେ ଥୋକେ

✝ ପିଶାଚ ।

ସ୍ୱେଦାର୍ଦ୍ର ସହାସେ ରଣେ ଇତସ୍ତତଃ, ତେଣୁ
ଭଗିଲା ଚକ୍ରବ୍ୟୂହ ପାଡ଼ିଲ ସେ ବେଳେ
ହିମ-ଶିଳା ରାଶି ଯଥା ଗଳିତ ଆତପେ ।
ଚଳିଲା କୁମାର ରଥ ସୂର୍ଯ୍ୟ ରଥ ଯଥା
ଗଗନେ, ଅବାଧେ, ଭେଦି ଚକ୍ରବ୍ୟୂହ; ଦୂରୁ
ଗୁରୁଙ୍କ ପ୍ରୟତ୍ନ ପୁଣି ଛନ୍ଦ ଭଙ୍ଗ ହେତୁ
କୁମାର ଅବାଧ ଗତି ନିରେଖି ଆବର
ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ, କର୍ଣ୍ଣ, ଶଲ୍ୟ, କୃପାଚାର୍ଯ୍ୟ ସଙ୍ଗେ
ଠୁଳାଇ ନୃପଙ୍କେ ପୁଣି ବେଢ଼ିଲେ କୁମାରେ;
ଘେରନ୍ତି ଶିକାରୀ ଶରେ ଗଣ୍ଡାରେ ଯେସନ
ଆମିଷ ଲାଳସୀ ବ୍ୟାଘ୍ରେ ହଣନ୍ତି ସଭୟେ ।
କରି ପଣେ ହରି ପର, ହର୍ଷେ ଅଭିମନ୍ୟୁ,
କାହାଁକୁ ମାରିବ ଆଗେ, ଛନ୍ନମତି ହୋଇ,
ନିରେଖି ଉଦରମ୍ଭରି ସୁଖାଦ୍ୟ ଯେସନ
ଆକ୍ରମିଲେ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନେ କ୍ଷୁର ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଶରେ;
ଚମକି ସହସା ନେଲେ ଘୁଞ୍ଚାଇ ସେ ଶିର,
ନବାଜି ସେ ଶର ତେଣୁ ତାଙ୍କ ପରେ ଦ୍ରୁତେ,
ବାଜିଲା ଘୋଟକେ ତାଙ୍କ *ପାର୍ଷ୍ଣି ଗ୍ରୀବା ଭେଦି;
ରଥ ସହ ଅଶ୍ୱ ଲମ୍ଫେ ପଳାଇଲା ଦୂରେ
ସାରଥି ଅକ୍ଷମ ହେତୁ ସେ ଅଶ୍ୱ ଦମନେ ।
ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ଦଶା ଦେଖି ରୋଷେ ତହୁଁ କର୍ଣ୍ଣ,
ପର୍ଶୁରାମ-ବରଶିଷ୍ୟ, କ୍ଷତ୍ର-ବୀର୍ଯ୍ୟ-ଧ୍ୱଂସୀ,
ଭ୍ରୂକୁଟି କୁଟିଳ ମୁଖେ ଓଷ୍ଠ ପୃଷ୍ଠ ଦଂଶି,
ବର୍ଷିଲା ସୁତୀକ୍ଷ୍ଣ ବାଣ କୁମାରେ, ନିମିଷେ,
ଅର୍ଦ୍ଧ ପଥେ କାଟି ତାକୁ ପ୍ରତିଘାତେ ପୁଣି
ବିନ୍ଧି ତୀକ୍ଷ୍ଣ ତୀର ଚାର ନାଶିଲେ ତା' ଦର୍ପ,
ପଶିଲା ସେ ତୀର ଯେସନ୍ତେ ଉରଗ ବଲ୍ମୀକେ,
କର୍ଣ୍ଣ ବାହୁ-ବର୍ମ ଭେଦି ରଥସ୍ତମ୍ଭେ ଦ୍ରୁତେ;
ଭୂଧର ଭୂକମ୍ପେ ଯଥା, ସେ ବିଷମ ଘାତେ,
ଭୟେ ଥରି କର୍ଣ୍ଣ ବୀର ହେଲେ ବିଚଳିତ
ହସ୍ତଚ୍ୟୁତ ହେଲା ଧନୁ ଅବଶତା ହେତୁ;
କିଂକର୍ତ୍ତବ୍ୟ ମୂଢ଼ ତାଙ୍କୁ ନିରେଖି ସାରଥୀ
ପଳାଇଲା ରଥ ନେଇ କୁମାର ସମ୍ମୁଖୁ
ପ୍ରହାର ନିର୍ଦ୍ଦୟେ ହୟେ; ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଦୂରୁ,
ସହସା ତା ଦେଖି ଶଲ୍ୟ, ଅଦମ୍ୟ ସାହସେ,
କୁମାର ଅଳକ୍ଷ୍ୟେ ତାଙ୍କୁ ଲକ୍ଷି ମହା କ୍ରୋଧେ
ସବେଗେ ଫିଙ୍ଗିଲା ଶେଲ, ଆସିଲା ସେ ଶେଲ
ଯେସନ୍ତେ ଉଲ୍କା ଚଳେ ନଭେ, କୁମାର ସହସା,
ଉପରେ ପଡ଼ିବା ପୂର୍ବୁ, ଅପୂର୍ବ କୌଶଳେ,
ବଞ୍ଚାଇଲେ ଦେହ ତାଙ୍କ ଶୋଇ ଯାଇ ରଥେ;
କିନ୍ତୁ ପ୍ରତିଫଳ ଶଲ୍ୟ ପାଇଲେ ତକ୍ଷଣେ,
କୁମାର ପରଶୁ ଘାତେ ରଥଚ୍ୟୁତ ହୋଇ,
ଶୈଳ ଚ୍ୟୁତଶିଳା ପ୍ରାୟେ ପଡ଼ୁ ପଡ଼ୁ ତଳେ,
ରହିଗଲେ ଅର୍ଦ୍ଧପଥେ ରଥ ସ୍ତମ୍ଭ ଧରି ।

ଗଦାଯୁଦ୍ଧେ ବିଶାରଦ ଦୁଃଶାସନ ତହୁଁ,
ଗର୍ଜି ହୁଁ ହୁଙ୍କାର ରବେ ଆସିଲା ସମ୍ମୁଖେ,
ଗର୍ଜିଲେ କୁମାର କ୍ରୋଧେ ନିର୍ଭୟ ହୃଦୟେ,
କରିଅରି-ହରି ଯଥ ମତ୍ତ-କରି ନାଦେ
ଧନୁ ରଖି ଗଦା ହସ୍ତେ ଧଇଲେ କୁମାର ।
"ଏତେ ଦିନେ ଅଭିମନ୍ୟୁ ପାଇଛିରେ ତୋତେ"
ନଶ ମୋଡ଼ି ବଢ଼ି ଛୁଡ଼ି କହେ ଦୁଃଶା ଦର୍ପେ
"ନାହିଁରେ ମାତୁଳ କୃଷ୍ଣ କୁଟିଳ ଲମ୍ପଟ,
ପଞ୍ଚପିତା ମଧ୍ୟୁ କେହୁ ନାହିଁ ଜଣେ ପୁଣି,
ବଞ୍ଚାଇ ରଖିବେ ତୋତେ ମୋ ଅଗୁ ସମରେ" ।
"ଷଣ୍ଢ କୁଳେ କୁଳାଙ୍ଗାର" କହିଲେ କୁମାର

* ସାରଥି ପାର୍ଶ୍ୱସ୍ଥ ବାଜି ।

କାହାକୁ ଦେଖାଉ ଭୟ ରେ ବର୍ବର ! ମୂଢ଼ !
ଶଶାଙ୍କର ପାଟ ସମ ତୁଚ୍ଛ ରଣବ୍ୟୂହେ
ପଦେଡ଼କରେ ଟେକିବେ କାହିଁ ଅଭିମନ୍ୟୁ-ସିଂହ !
ରେ ପାପିଷ୍ଠ ! ବୃଥା,ଆଶା ଛାଡ଼ ମନ୍ଦ, ଶୁଣ
ପିତା ଇନ୍ଦ୍ରଜିତ ଯାର ଶଙ୍କର ବିଜୟୀ,
ଡରେ ନୀ ସେ ଯୁଝିବାକୁ ଯମ ସଙ୍ଗେ ଏକା,
ତୋ ସଙ୍ଗେ କପଟାଚାର ! ରେ ଭୀରୁ ! ନିର୍ଲଜ୍ଜ !
ଡରେ କି ସେ କେବେ ? ଆଶା ଯଦି ବଞ୍ଚିବାର,
ଛାଡ଼ ବୃଥା ବାକ୍ୟ ବ୍ୟୟ, ଛାଡ଼ଦେ ରେ ପଥ
ସହସା, ନରୁବା, ଧର ଗଦା, କର ଯୁଦ୍ଧ !
ଲାଗିଲା ତୁମୁଳ ଯୁଦ୍ଧ, ଦେଖନ୍ତି ବିସ୍ମୟେ
କୁରୁବୀରବୃନ୍ଦ ଦୂରୁଁ, ସମ ବିଶାରଦ
ଦୁହେଁ ଗଦାଯୁଦ୍ଧେ, ମଦମତ୍ତ କରୀ ଯଥା
ଶୁଣ୍ଡାଘାତେ ପରସ୍ପରେ ଯୁଝନ୍ତି ହୁଙ୍କାର;
କେବେ ବା ତୀର୍ଯ୍ୟକେ, କେବେ ପାଦ ମଧ୍ୟେ ଗଳି
ନଇଁ ପଡ଼, ଲମ୍ଫ ଦେଇ, କେବେ ଶିରୋପରେ,
ପରସ୍ପରେ ଯୁଝୁଅନ୍ତି ଅଷ୍ଟଯ୍ୟ କୌଶଳେ,
ଦକ୍ଷତା କ୍ଷିପ୍ରତା ଶିକ୍ଷା ଅତି ଚମତ୍କାର,
ମନେ ହୁଏ ମଲ୍ଲ ନଷ୍ଟେ କୁମାର ଏ ଥର,
ନେତ୍ରପକ୍ଷ ତୋଳି ପୁଣି ଗୃହାନ୍ତେ ସହସା,
ନା-ନା, ମଲ୍ଲ ଦୁଃଶା ନଷ୍ଟେ କୁମାର ଗଦାରେ,
ଏହିପରି ପୁନଃ ପୁନଃ ହେବା ପରେ ଶେଷେ,
କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଦୁଃଶାସନ ଗଦାଘାତ ପାଇ,
ପଳାଇଲା ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱଶ୍ୱାସେ ରଣେ ଭଙ୍ଗ ଦେଇ,
ପରାଜିତ ଶ୍ୱାନ ଯଥା ସଙ୍କୋଚ ସ୍ୱ ବପୁ ।
ପ୍ରାଣ ମାୟା ଛାଡ଼ି ତହୁଁ ଶତ ଶତ ଭଟେ,
ଯୁଗପତ୍ ଆକ୍ରମିଲେ ଦାମ୍ଭିକ କୁମାରେ,
ଗଦା, ଅସି, ଶୂଳ, ପର୍ଶୁ, ଭିନ୍ଦିପାଳ ଧରି;
ରଣ ବିଶାରଦ ତହୁଁ କୁମାର ଏକାକୀ,
ବିଚିତ୍ର ସୁଶିକ୍ଷା ବଳେ ସହସ୍ର ପରାଜୟେ,
ହଟେଷ, ଦକ୍ଷେତର କରେ, ପଦେ, ଦନ୍ତେ ପୁଣି,
ସିଂହ ବୃଷପାଳେ ଯଥା, ଦନ୍ତେ, ମୁଖେ, ନଖେ;
ପିଙ୍ଗିଣ ଲଢ଼ା ଅସ୍ତ୍ର ନାଶିଲେ କୌରବେ,
ଶତ ଶତ ବୀର ଭଟେ ଲୋଟାଇ ଭୂତଳେ;
ଗଦାଘାତେ ଶିର କା'ର ଫାଟିଲା ସହସା,
ପକ୍ୱ ଫୁଟି ପ୍ରାୟେ ବସା ବାହି ମସ୍ତକରୁ,
କୁଣ୍ଡଳ ମଣ୍ଡିତ ମୁଣ୍ଡ, ଝଡ଼ିଲା କାହାର,
ଆକାଶୁ ନକ୍ଷତ୍ରାକାରେ, ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଅସି ଘାତେ,
କାଣ୍ଡ ଲଗ୍ନ ଶତ ଶତ ବାଣେ ବିଦ୍ଧ ଦେହ,
ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ କଦମ୍ବୋପମ ପ୍ରକାଶିଲା, କାହା
କୁପିତ ଶଲ୍ଲକୀ ସମ ଦିଶିଲା ବିଭ୍ରମେ;
ରକ୍ତ ସ୍ରୋତେ, ଅଗଣିତ ମୃତ ଶବ ପୁଣି,
ରଣଭୂମି ଦୃଶ୍ୟ ହେଲା ମହା ଭୟଙ୍କର ।
ଗରୁଡ଼-ବିଚ୍ଛିନ୍ନ-ପୁଚ୍ଛ ମହୋରଗ ପ୍ରାୟେ,
ଛିନ୍ନ ହସ୍ତୀ ଶୁଣ୍ଢ କାହିଁ କରେ ଛଟ ଛଟ ।

ରକ୍ତସ୍ରୋତେ ପଡ଼ି କାହିଁ ଭାସେ ଢାଲଖଣ୍ଡା,
ଅଶ୍ୱ ହସ୍ତୀ ଗଣ୍ଡ ମୁଣ୍ଡ, ଛିନ୍ନ ମୁଣ୍ଡେ ପୁଣି
ବହିଷ୍କୃତ ଦନ୍ତ ଜିହ୍ୱା, ବିସ୍ଫାରିତ ନେତ୍ରେ,
ଭାସଇ ଭୀଷଣ ତର ଅତି ବିକଟାଳ,
ସଦ୍ୟଚ୍ୟୁତ ହେତୁ କା'ର ସ୍ପନ୍ଦନ ସେ ସ୍ରୋତେ,
ଚଳ-ଭୀମ-ଜଳ-ଜୀବ ପ୍ରାୟେ ଭ୍ରମେ ଭାସେ ।

ମହା ଦମ୍ଭେ କୁରୁବୀର, ସେନା ନାଶ ଦେଖି,
ମେଘ ପରେ ମେଘ ଯଥା *ଭୁହା ଭୁହା ଅସି,
ଅସଂଖ୍ୟ ଅସଂଖ୍ୟ ବର୍ଷା ଢ଼ାଳି ଶୈଳ ଅଙ୍ଗେ

* ପୁନଃ ପୁନଃ ।

ଦଳେ ଦଳେ ଅସି ତଥା ତା ପଛେ ତା ପଛେ,
ଆକ୍ରମିଲେ କୁମାରଙ୍କୁ ନାନା ଅସ୍ତ୍ରାଘାତେ ।
ବୃଥା ପରିଶ୍ରମ ! ଠେଲିଇ କି ଶୈଳ କାହିଁ,
ଝଟିକା ଝପଟେ ! କମ୍ପା ଡୁବେ କି ତା ଜଳେ ?
ଭୀଷଣ ପ୍ଲାବନ ଯାର ଅତଳ ସଲିଳେ,
ବୁଡାଏ ନଗର ଘର ପଶୁ ମନୁଷ୍ୟାଦି ?
ବିଭୀଷଣ ଅସ୍ତ୍ର କ୍ଷେପ, ନୃଶଂସ ହନନ,
ଉଗ୍ରମୂର୍ତ୍ତି ଦେଖି ତାଙ୍କ ଅତି ବିକଟାଳ,
ବିଶ୍ୱଧ୍ୱଂସୀ ରୁଦ୍ରରୂପୀ ଅନ୍ତିମ ପ୍ରଳୟେ,
ରହି ନ ପାରିଲେ କେହି କୁମାର ଅଗ୍ରତେ,
ଦାବାନଳ ଉଗ୍ରତେଜେ ବନଜୀବେ ଯଥା ।
ଶୋଭିଲେ ଅରାତି ଦଳେ କୁମାର ଯେସନ,
କୁମାର-ଅସୁର ଯୁଦ୍ଧେ, ଯମ ଜୀବ କୁଳେ,
ପର୍ଣ୍ଣସମ ଷଣ୍ଢ କୁଳେ, ଗରୁଡ଼ ପନ୍ନଗେ,
ରବି କୁହେଳିକା କୁଳେ, ଅଗ୍ନି ଧୂମ ପୁଞ୍ଜେ,
କମ୍ପା ଶୁଦ୍ଧଜ୍ଞାନ ଯଥା, କର୍ମ ବଣି ମଧ୍ୟେ ।
ଆକ୍ରମଣେ ଅଗ୍ରସର ବୃଥା କୁରୁ ବୀରେ,
ଅନଳେ ଶଲଭ ବତ, ମୃତ୍ୟୁ ଲଭି ଫଳେ,
ଅଗ୍ରସର ହେଲେ ହାସ୍ୟ ଜନ୍ତୁପତି ପୁରେ ।

କେ କହିବ କେତେ ମଲେ ? କେ ପାରିବ ଗଣି
ନଭେ ତାରା, ସିନ୍ଧୁ-ଊର୍ମି, ଶୈଳେ ଶିଳା ଅବା?
ଯେତେ ମରୁଥାନ୍ତି ତେତେ ଅସନ୍ତି ସମ୍ମୁଖେ,
ଦଳେ ଦଳେ ଅବିଶ୍ରାନ୍ତ ସିନ୍ଧୁ ବୀଚି ପ୍ରାୟେ
ଅନନ୍ତ ସୈନିକେ ଗଢ଼ା, ସୁଦୃଢ଼ ସେ ବ୍ୟୂହ,
ଅସଂଖ୍ୟ ପାଦପ ପୁଞ୍ଜେ ଅରଣ୍ୟ ଯେସନ,
ଭୀମ ପ୍ରଭଞ୍ଜନ ତୁଲେ ମନ୍ଥି ସୈନ୍ୟ ସିନ୍ଧୁ
ଭେଦି ସେ ନୀରନ୍ଧ୍ର ବ୍ୟୂହ ଚଳିଲେ କୁମାର ।
ଅପ୍ରତିହତ ସେ ଗତି, ଦାବ-ଗଜ ତୁଲେ,
ଅବା ସ୍ରୋତ ଗତି ଯଥା ସିନ୍ଧୁ ଅଭିମୁଖୀ ।

ତୁଟିଲା କୌରବ ଆଠ କୁମାର ସମ୍ମୁଖେ,
ଖର ଦିନକର କରେ କୁହେଳିକା ଯଥା,
ମୃଗହନ୍ତା ମୃଗରାଜେ ଦେଖି ଯଥା ବନେ,
ପଳାନ୍ତି ସହାସେ ମୃଗେ ବନାନ୍ତରେ ଦ୍ରୁତ,
ତେସନ କୌରବ ବୀରେ ପଳାଇଲେ ରଣୁ,
ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ କାଳରୂପେ ନିରେଖି କୁମାରେ ।
ଧୂମକେତୁ ପ୍ରାୟେ ତାଙ୍କ ରଥ କେତୁ ଦୂରୁ,
ମହାଭୟପ୍ରଦ ହେଲା କୁରୁଚମୂ ପ୍ରତି ।
ଘର୍ଘର କୁମାର ରଥ, ଚଳେ ବ୍ୟୂହ ଭେଦି,
ଭଗ୍ନ ସେତୁ ମଧ୍ୟେ ଯଥା ଜଳସ୍ରୋତ ବେଗେ ।
ପଳାଇଲେ ସୈନ୍ୟ ଯନ୍ତୁଁ, ଦଳିଲା ସେ ବ୍ୟୂହ,
ବନ୍ୟା ଶେଷେ ନଦୀ ଯଥା କ୍ଷୀଣତର, ତହୁଁ,
ଅସିଲେ ଯୁବକ-ଦଳ ରାଜ ପୁତ୍ରେ ଗଠା,
ସମସ୍ତେ ଅଜାତଶ୍ମଶ୍ରୁ, ଚପଳ ସ୍ୱଭାବେ,
ମଦନ ମୋହନ ରୂପେ, ଚଢ଼ି ଦିବ୍ୟ ରଥେ,
ମନୋହର ଭୂଷଣେ ପୁଣି ଦିବ୍ୟସ୍ତ୍ରେ ଭୂଷିତ ।
ସେ ଦଳ ମୂଳକ ବୀର କିଶୋର †ଲକ୍ଷ୍ମଣ,
କାର୍ତ୍ତିକ ପ୍ରତିମ ରୂପେ, ସତୀ-ଧୃତି-ହାରୀ, ।

ନବ ବୃଷଭତ୍ୱ ପ୍ରାପ୍ତ ପୁଙ୍ଗବ ଯେସନ
ହୁହୁଙ୍କାରେ ଶୃଙ୍ଗମୂଳ ଭୂମି ଖୋଳି ଖୁରେ,
ନବ ବୃଷେ ଗୋଷ୍ଠେ ଦେଖି ବିନ୍ଧନ ଉଦ୍ୟତ,
କୁମାରେ ଆକ୍ରମୋଦ୍ୟତ ହୁଅନ୍ତେ ତେସନ,
"ହେ ଯୁବକେ ?" ଅଭିମନ୍ୟୁ କହିଲେ ସମ୍ବୋଧି,
"ନସ୍ତ୍ରିନ ପିତୃଳା ତୁମ୍ଭେ ପିତା ମାତାଙ୍କର,"

† ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନଙ୍କ ପୁତ୍ର ।

ପତ୍ନୀ ପିତ୍ରେ ପ୍ରାଣ ସମ ସବେଁ ଅଛ ପୁଣି,
ମେଣ୍ଟି ନାହିଁ ଭୋଗ ଆଶା ଜୀବନେ କାହାର,
ଯେଣୁ ପଞ୍ଚମର୍ଶ ମୋର ଛାଡ ଧଅ ପଥ,
ନତୁବା ବୃଥାରେ ମର, କହାଇ ଅପରେ,
ଲଭିବ କି ଫଳ ତହିଁ ?" କହିଲା ଲକ୍ଷ୍ମଣ
ଗର୍ବେ, "ଛାଡ ପ୍ରାଣ ଆଶା ଆଜ ଅଭିମନ୍ୟୁ !
ଉତ୍ତରୀ-ଉତ୍ସଙ୍ଗ-ସ୍ମୃତି ଭୁଲାଇ ମୁଁ ତୋର,
ଶୁଆଇବି ତୋତେ ସୁଖେ ଗୃଧ୍ରିଣୀ ସଙ୍ଗତେ,
ପୂଜିବି ଚଣ୍ଡୀ ମୁଣ୍ଡେ ତଣ୍ଡୀ ନୃମୁଣ୍ଡ ଲୋଲୁପା,
ମାଂସେ ତୋର ତୋଷିବି ମୁଁ ଶବାହାରୀ ଜୀବେ"

ମେଘାନ୍ତର ରୌଦ୍ର ଯଥା ଅସହ୍ୟ ତେସନ,
ଲକ୍ଷ୍ମଣ କଟୂକ୍ତି ହେଲା କୁମାରେ ଅସହ୍ୟ ।
ଲକ୍ଷ୍ମଣ କୁକ୍ଷଣେ ତହୁଁ ବନ୍ଧିଲା ସବେଗେ,
✝ନର୍ମୋକ-ଉନ୍ମୁକ୍ତ-ନାଗ-ସଙ୍କାଶ-ବିଶିଖ;
ସେ ବାଣ, କୁମାର କର୍ଣ୍ଣ ପାଶେ ଯାନ୍ତେ ଭୂଇଁ,
ପୁଚ୍ଛାଘାତେ ସର୍ପ ପ୍ରାୟେ, ରଣୋନ୍ମାଦେ, ତହୁଁ
ଜଳି କ୍ରୋଧେ ଅଭିମନ୍ୟୁ ପ୍ରତିଘାତେ ତାକୁ

ଶତ ଶତ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଶରେ ବନ୍ଧିଲେ କୁମାରେ;
ତୀବ୍ର କ୍ଷର ସଂଗ୍ରାମନେ ଛାଇଲା ରୌଦ୍ରଗ
ବାର ହେଲା ନାହିଁ ବାର ଅବା ବାଣ ବୃଷ୍ଟି ।
କ୍ଷିପ୍ର ଅସ୍ତ୍ରକ୍ଷେପ ପୁଣି ଲଘୁ ହସ୍ତ ଯୋଗୁଁ,
ଆବର ବଚନ ଶିକ୍ଷା ଅଲୌକିକ ହେତୁ,
ଶୋଭେ ସେ ଅଲାତଚକ୍ର ପ୍ରତିମ ସଂଗ୍ରାମେ
ଦିଶିଲେ ସହସ୍ର ପ୍ରାୟେ ପ୍ରତିପକ୍ଷ ନେତ୍ରେ ।
ଅସ୍ତ୍ରବର୍ଷି, ଅଗ୍ନି ବର୍ଷି ଚକ୍ରି-ବାଣୁ ଯଥା,
ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗେ ତାଙ୍କ କର ବିନିଃସୃତ ହୋଇ,
ଚୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା କ୍ଷଣେ ଯୁବାଦଳ ଶରେ,
ଶିର, ଉର, ଆଦି ତାଙ୍କ ଚେଷ୍ଟା, କର୍ଣ୍ଣ ଭେଦି ।
ଚଳଗତ୍ତ୍ୱ ସଙ୍ଗେ, ଭ୍ରାନ୍ତ ଦିଶିଲେ ଯେସନ
ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ମଧୁମକ୍ଷି ଉଡ଼ନ୍ତି କି ଚଳି*
ଗୃଳିବାକୁ କେହି ତାଙ୍କ ପ୍ରିୟତମ ଚକ୍ରେ ?
ନାଶିଲେ ମୁବକ ଦଳେ ଏକା ଅଭିମନ୍ୟୁ
ଶତଶତ ଅସ୍ତ୍ରଘାତେ, ଦାବାନଳ ଯଥା
ଶତଶିଖା ଗୃଳ ନାଶେ ଜୀବଗଣ ବନେ ।
ଫଳେ, ଅଗ୍ରସର ହୋଇ କୁମାର ନିଧନେ
ହତହେଲେ ଯୁବାଗଣ କୁମାରଙ୍କ ହାତେ

ନ ଫେରିଲେ କେହି ଯହୁଁ କୁମାର ସମ୍ମୁଖୁ
ସିନ୍ଧୁମୁଖୁ ସ୍ରୋତସମ, ଜୀବନ ବଞ୍ଚାଇ,
ରଥୀ ମହାରଥୀ ଆଦି ସରବେ ସନ୍ତାପେ,
ଭରସିଲେ ନାହିଁ କେହି ପାଖେ ପଶିବାକୁ,
ନ ପଶନ୍ତି ଲୋକେ ଯଥା ସେ ଗମ୍ଭୀର ସରେ
ଗର୍ଭେ ଯାର ନରହନ୍ତା ମହାଗ୍ରାହ ସ୍ଥିତ ।

ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ କୂଟରୂପୀ ଶକୁନି ସେ ବେଳେ,
ସେ ମହା ସଙ୍କଟେ ଦେଖି ରାଜା ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନେ,
ପୁତ୍ର ଶୋକେ ଛିନ୍ନମତି ପାଗଳ ପ୍ରତିମ,
ରଥୀବୃନ୍ଦେ ହତୋତ୍ସାହ କରେଖି ଅବର,
କହିଲେ ସଙ୍କେତେ ଡାକି ମହାରଥୀ ଗଣେ,
ଦ୍ରୋଣ କର୍ଣ୍ଣ କୃପ ଶଲ୍ୟ ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମା ଆଦି
"ସହସା ସମସ୍ତେ ମିଳି ଆକ୍ରମି କୁମାରେ
ରଥ, ଅଶ୍ୱ, ଅସ୍ତ୍ର ତାର କାଟ ଜଣେ ଜଣେ;
ଏରୂପେ ନିରସ୍ତ୍ରେ ତାକୁ ମାରିବା ଅକ୍ରମେ,
ନାହିଁ ଅନ୍ୟୋପାୟ ଦେଖ ବିଗୁରି ସରବେ ।

✝ ସାପ କାତି ।

* ଗଳି ।

ସୂକ୍ଷ୍ମଛିଦ୍ର-ବଗନ୍ଧିତ-ମାନୁ ପରାମର୍ଶେ,
ମହାମସ୍ତ୍ୟ ତିମିଙ୍ଗିଳେ, ନାବିକେ ଯେସନ,
ଯୋଦ୍ଧମାନେ ହ୍ରଦେ ତାକୁ ଘେରନ୍ତି କୌଶଳେ
ସେସନ କୁମାରେ, କୁରୁ ମହାରଥୀ ଗଣ,
ଛଳେ କଣ୍ଟକ ସହ ଏକତ୍ରେ ସବେ,
ଘେରିଲେ ସେ ଚକ୍ରବ୍ୟୂହେ କାପୁରୁଷ ଭୁଲେ ।
ସେନା ସଂଗ୍ରହଣ ଦେଖି ମନେ ହେଲା ଯେତେକେ
ଗ୍ରାସିବାକୁ ବେଳାଭୂମି ରୁଦ୍ର ମୂର୍ତ୍ତି ଧରି
କି ଅବ ତରଙ୍ଗାକୁଳ ମାଡ଼ି ଆସେ କିବା ?
ସେ ଛକେ ଥାଟ ସଙ୍ଗେ ମହାରଥୀ ବୃନ୍ଦ
ଘେରିଲେ କୁମାର ବଥେ, ଦ୍ୱୀପେ ଯାଚ ପ୍ରାୟେ।
ସେନା ସିନ୍ଧୁ ମଧ୍ୟେ ବୀର, ଅସ୍ତ୍ରିତ ପ୍ରମାଥ,
ବାଡ଼ବାଗ୍ନି ସମ ପଶି ମନ୍ଥି ଦେଲେ କ୍ଷଣେ,
ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ସେନା ନାଶି ନଯୁନ ପଲକେ ।
ବୃଥା ସେନା ନାଶ ମାତ୍ର କଫଳ ତହିଁରେ,
ଶୁଖାଇକି ସିନ୍ଧୁ କେବେ ଚଣ୍ଡ ଔର୍ବ ବଳେ ? *
ଶୈଳ ଶିଳାଶୂନ୍ୟ ଅବା ବନ ତରୁହୀନ
ହୁଅଇ କି କେବେ କାହିଁ ଭୀମ ବଜ୍ର ଯୋଗେ ।
ଏକାଳେ କାଟିଲେ ତାଙ୍କ ଶରାସନେ କର୍ଣ୍ଣ,

କ୍ରୁଦ୍ଧ ପର୍ଶୁଘାତେ ପାର୍ଷ୍ଣି ସାରଥିକୁ ପୁଣି,
ଭେଦିଗଲେ ଅଶ୍ୱଗଣେ, ତୀକ୍ଷ୍ଣବାଣାଘାତେ;
ବୋଧହୋଇ ରଥୁଁ ତେଜି ପଦାତିକ ରୂପେ,
ଯୁଝିଲେ ଅଂଳେ ବୀର ସେ ମହାସଙ୍କଟେ ।
ସଂଗ୍ରହିଲ ସେ କରବାଳ ଚପଳା ଚକ୍ଷକେ,
ଜ୍ୱାଳାମୟୀ ଦୃଷ୍ଟିବହ୍ନି ପ୍ରାୟେ ଶୋଭି ତହିଁ,
କାଟିଲେ ସୈନିକେ, ଯେସନ୍ତେ ତୃଣେ ତୃଣଜୀବୀ
ମୁହୂର୍ମୁହୁ ଲମ୍ଫେ ପୁଣି ସୈନିକ ତରଙ୍ଗେ,
ଦୁଇକରେ କାଟୁ କାଟୁ ଚଳିଲେ ତାମଧ୍ୟେ,
ତରଙ୍ଗ ସଂକୁଳ ସ୍ରୋତେ ତିମିଙ୍ଗିଳ ଯଥା ।
ଗୁରୁ ତାଙ୍କ ଅସି ସହ କାଟନ୍ତେ ନାରାଚ,
ସହସା ସେ ଚକ୍ରଧର ଭ୍ରମିଲେ ଭୈରବେ,
ଚକ୍ରଧାରୀ ବିଷ୍ଣୁ ସମ ଶୋଭି ରଣଭୂମେ,
ସେକାଳେ କୁମାର ରୂପ ହେଲା ଦୁର୍ନିରୀକ୍ଷ୍ୟ
ନିଦାଘ-ମଧ୍ୟାହ୍ନ- ଚଣ୍ଡ-ମାର୍ତ୍ତଣ୍ଡ-ପ୍ରତିମ ।
ଶତଶତ ଅସ୍ତ୍ରାଘାତେ ରକ୍ତ ବହି ଅଙ୍ଗୁ
ଝରଧାରା ଗୈରିକଶୈଳ ପରାୟେ ଶୋଭିଲେ ।
କ୍ଷିପ୍ରମତ କୁମାରଙ୍କ କ୍ଷିପ୍ରଗତି ହେତୁ,
ଭ୍ରୂକୁଟି କୁଟିଳ ମୁଖ କୁଞ୍ଚିତ କୁନ୍ତଳ,
ଶୋଣିତାର୍ଦ୍ର ଦେହ ପୁଣି ଦିଶିଲା ଯେସନ
ରଙ୍ଗମେଘେ ବିଦ୍ୟୁଦ୍ଦାମ ଘନ ଘନ ଖେଳେ !

ଅଭିମନ୍ୟୁ କରେ ଚକ୍ର, ବହୁ ଅସ୍ତ୍ରାଘାତେ,
ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ହୋଇ, ଶେଷେ, ଅଶ୍ୱତ୍ଥାମା ଶରେ
ପଡ଼ନ୍ତେ ଭୂତଳେ, ବୀର, ଅସ୍ତ୍ର ବ୍ୟସ୍ତେ ତହୁଁ
ଜଳମଗ୍ନ ଜନ ଯଥା ଜୀବନ ବିକଳେ,
ଯାହାପାଏ ତାହା ଧରେ, ସେ ଜଳେ, ତେସନ,
ସହସା ସାଉଁଟି ଏକ ଗଦା ନେଲେ ଟେକି
ଆହତଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ ଯଥା ନଖେ ଚିରି ଭୂମି,
କଡ଼ମଡ଼ି ଭୁଜଙ୍ଗ ଦନ୍ତେ ବାଳତରୁ ରାଜି,
ମନ୍ଥି ଲତା ଗୁଳ୍ମଦଳେ, କେବେ ଅବା ପୁଣି,
ସହସା ହାବୋଡ଼ି କାକୁ ଗତିପଥେ ତାର,
ଝାମ୍ପି ଫାଡ଼ି ଦିଏ ତାକୁ ଦଶନେ, ତେସନ
କୁମାର, ସ୍ୟନ୍ଦନେ, କେବେ ମୃତ ଅଶ୍ୱ ଗଜେ,
ଗୋଡ଼ାଇ ନୃଶଂସେ କେବେ ପଳାତକ ଗଣେ,
ନିର୍ବିଶେଷେ ଜଡ଼ଜୀବ, କ୍ରୋଧାନ୍ଧ ସମ୍ମୁଖେ,

* ବାଡ଼ବାଗ୍ନି ।

ଯାହାକୁ ପାଇଲେ ତାକୁ ପିଟିଲେ ଗଦାରେ

ବୃଥା ଏବଭ୍ରାନ୍ତି ତବ ଏବେ ହେ କୁମାର !
କାରଣ ନମାନି ଭ୍ରାତୃ ପତ୍ନୀ ଜନନୀଙ୍କ
ଗ୍ରହଦୋଷେ ହୋଇ ଆଜି ବିଗ୍ରହ ପ୍ରୟାସୀ,
ଜୀବନ୍ତ ନା ତାଙ୍କୁ ପିନା କରିବ ଅମୃତ;
କନ୍ଦାଇବ ମହାଶୋକେ ପାଣ୍ଡୁ କୁଳେ ପୁଣି ?

କି କରିବ କହ ବୀର ! ତୁମ୍ଭର କି ଗତି,
ମହାବଳୀ କର୍ମ, ଭଟ ନ ଛାଡ଼େ କାହାକୁ
ଭକ୍ତ, ଜ୍ଞାନୀ, ଯୋଗୀ, କିମ୍ବା ଅବତାରେ ସୁଦ୍ଧା
ଭୁଞ୍ଜିବ ସେ କଷ୍ଟେ ଯାର ପ୍ରାରବ୍ଧେ ଯା ଲେଖା,
ନ ଲଭଇ ବନ୍ଧୁସେଥୁଁ ଗତି ଚେଷ୍ଟା ସତ୍ତ୍ୱେ ।
ରଣସିନ୍ଧୁ ମନ୍ଥି ଆଜ ଅର୍ଜିଲ ଯେ କୀର୍ତ୍ତି,
ହେ ବୀର ! ରହିବ ଏହା ଅମ୍ଳାନ, ଶାଶ୍ୱତ-
ଅମ୍ଳାନ ଯେସନ ସିନ୍ଧୁଜ ତ ପାରିଜାତ;
ଆର୍ଯ୍ୟ କୁଳେ କୀର୍ତ୍ତି ତବ ରହିବ ଅକ୍ଷୟ
ସର୍ବଗ୍ରାସୀ କାଳ ତାକୁ ନପାରିବ ଗିଳି,
ମଲେ ସୁଦ୍ଧା ନମରିବ, ହେ କୁମର ! ବରଂ
ନବକାନ୍ତି ପାଇଛବେ ହୋଇବ ଅମର ।

ନିର୍ବାଣର ପୂର୍ବେ ଯଥା ପ୍ରଦୀପ ସହସା
ଜ୍ୱଳଇ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳତର, ତେସନ କୁମାର
ମହାନିର୍ବାଣର ପୂର୍ବେ ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ କ୍ରୋଧେ,
ପ୍ରବେଶିଲେ କାଳୀକେୟେ* ପାଇଣ ତକ୍ଷଣେ
ଏସନ ନୃଶଂସେ ତାକୁ ପିଟିଲେ ଯେ ତାର
ନ ମିଳିଲା ପତ୍ତା, କାହିଁ କାଳକେୟ ଶବ !

ଏକାଳେ ସହସା ତାଙ୍କ ପୋଡି ହୋଇ ପଦ
ରୁଧିର କର୍ଦ୍ଦମେ, ପଡ଼ି ବିଷମ ସଂକଟେ,
ସାନ୍ଧ୍ୟ ରବିବପୁ ସମ ହୀନଶକ୍ତି ହେତୁ,
ଦୁର୍ଦ୍ଦୈବ ବଶତଃ ଆଉ ନପାରିଲେ ଉଠି ।

ସରିଗଲା ଭବଲୀଳା ଜାଣିଲେ ବୀର
ଦୁର୍ଭେଦ୍ୟ ମମତାଚ୍ଛେଦ ମୃତ୍ୟୁ ମୁଖେ ପଡ଼ି,
ଅସ୍ତ୍ର ତ୍ୟଜି, ନେତ୍ର ବୁଜି ରହିଲେ ନିଶ୍ଚଳେ ;
ସ୍ୱପ୍ନସମ ଜୀବନର ପୂର୍ବସ୍ମୃତି ସଙ୍ଗେ
ଜନକ ଜନନୀ ସ୍ନେହ, ପ୍ରଣୟ ପତ୍ନୀର
କରୁଣ ବଦନ ତାଙ୍କ ମୁଖ ଛବି ପୁଣି;
ଦିଶିଲା ଅଗ୍ରତେ ସ୍ୱଚ୍ଛ, ପ୍ରତିବିମ୍ବ ଯଥା
ଦିଶେ ସ୍ୱଚ୍ଛ ଦରପଣେ, ପଲକେ, ଅବିରତ
ଉତ୍ତରାର ଅମଙ୍ଗଳ ଭାବୀ-ଶୋକ ଭାବି
ବହିଲା ଲୋତକ ତାଙ୍କ ନେତ୍ରୁ ଦରଦରେ;
ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ମମତାରେ ଆଉ କପଟ ମୋହରେ,
ଯା' ଅଛି କପାଳେ ଯାର ଭୋଗିବ ସେ ନିଶ୍ଚୟ,
ଏହାଭାବି, ମାୟାକାଟି, ମହାଯଶୀ ତହୁଁ,
ଗୁରୁ, ପିତା, ମାତା ବନ୍ଧୁ ମାନଙ୍କୁ, ଅନ୍ତିମେ
ଧ୍ୟାଇଲେ ଶ୍ରୀପତି ପଦ ମୁମୂର୍ଷୁ ବାଞ୍ଛିତ ।

ପଙ୍କେ ମଗ୍ନ ହସ୍ତୀ କିମ୍ବା କୂପେ ପାଇ ସିଂହେ
ମହା ହର୍ଷେ ବ୍ୟାଧେ ତାକୁ ମାରନ୍ତି ଯେସନ
କ୍ରୂର ହର୍ଷେ କୁରୁବୀରେ କୁମାରେ ତେସନ
ବଧିଲେ ବିବିଧ ଅସ୍ତ୍ରେ ଘେରି ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗୁ ।
ଧିକ ଧିକ ସର୍ବେ ହେ କୌରବ ବୀର !!
ନ କର ଅନ୍ୟାୟ ଏଡ଼େ କୁମାର ଉପରେ,
ଥିଲା ବହିବାକୁ ଏଥି ସାହା ନାହିଁ ବୋଲି

* ଶକୁନିଙ୍କ ଭ୍ରାତାର ନାମ ।

ତେଣୁ ସିନା ଏତେ ହର୍ଷେ ମାରୁଛ ନୃଶଂସେ !
ହେ ବୀରେ ! ତେତିକ ଥାଅ ଛଡ଼ଦଅ ଏବେ,
ନ ଶୁଣି ମାରୁଛ ଯେବେ, ମନେ ରଖ ନଷ୍ଟେ,
ସ୍ୱୁ । ସବୁ ପ୍ରତିଫଳ ପାଇବ ସମସ୍ତେ ।
ଅଠରେ, ଶୁଣିବେ ଯେବେ ପାଣ୍ଡବେ ଏ ବାର୍ତ୍ତା,
ନ ପାଇବ ତ୍ରାହି କେହି ତାଙ୍କ ହସ୍ତୁ ଜଣେ ।

ବନଦାହୀ ଅନଳର ଶେଷ କଣା ତୁଲେ,
ଗତପ୍ରାଣ ପ୍ରାୟେ ଜାଣି କୁମାରେ, ଅନ୍ତମେ,
ଗଦାଘାତେ ଦୁଃଶା ସୁତ ନିଃଶେଷିଲା ତାଙ୍କୁ ।

ପାଣ୍ଡବ ଗୌରବ ରବି, କୁରୁ କୋଳାହଳେ,
ପକ୍ଷୀ କୋଳାହଳ ସଙ୍ଗେ ତପନ ଛୟସନ,
ଅସ୍ତଗଲେ ଚିର ପାଇଁ; ଗୃହେଁ ଗୃହେଁ ତହୁଁ
ନିଃସର ଶଶିଭୁ ତାଙ୍କ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଜ୍ୟୋତିଃ,
ନଭମାର୍ଗେ ଉଲ୍କାକାରେ ପ୍ରଭା ଯୋଗେ ଯାଇ,
ନକାଳ ଢଳିଲେ ସୂର୍ଯ୍ୟ, ସହସା ସେ ବେଳେ,
ଚନ୍ଦ୍ର ଅଗେ ତାର ପ୍ରାୟେ, ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଶ୍ରେଣୀ ହିଗ
ମଧ୍ୟ ଶୂନ୍ୟେ ମିଶିଗଲା ପଲକେ ସମ୍ମୁଖେ ।

ମନେ ହେଲା କୁମାରଙ୍କୁ ନିରେଖି ସେବେଳେ
ପାବକ ପ୍ରଶାନ୍ତ କିବା ବନଦହନାନ୍ତେ !
ଅବା ରୁଦ୍ର ଝଂଝା ବାତ୍ୟା ନିବୃତ୍ତ ଯେପରି
ବିମର୍ଦ୍ଦି ନଗର ବନ ଉତ୍ପାଟି ଦ୍ରୁମାଳି ।

ସହସା ଉଠିଲା ବାଜି ବିବିଧ ବାଜଣା,
ଶଙ୍ଖ, ଘଣ୍ଟା, ଭୁରୀ, ଆଦି ମଙ୍ଗଳ ମହୁରୀ;
ଶୁଭିଲା ଆକାଶ-ବ୍ୟାପି ଗୁରୁ ବେଦ-ଧ୍ୱନି
ସପ୍ତର୍ଷି ମଣ୍ଡଳେ, ଉଚ୍ଚେ ଗାଇଲେ ଚାରଣେ ।
ସୁରାଙ୍ଗନା ହୁଳାହୁଳି ପଡ଼ିଲା ଉଚ୍ଛୁଳି;
ସହସ୍ର ଦୀପାଳି ଜ୍ୱଳି ଉଠିଲା ବିମାନେ;
ସହର୍ଷେ ରୋହିଣୀ ଧରି ଶୁଭ ଅର୍ଘ୍ୟସ୍ଥାଳୀ
ବନ୍ଧାପନ ରତା;—ଯେତେ ଅମର ଅପ୍ସରୀ
ବରଷିଲେ ଦେବ-ପୁଷ୍ପ ସହ ଲାଜାଞ୍ଜଳି ।

ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଅଭିମନ୍ୟୁ ଶେଷେ, ଷୋଡ଼ଶ ବରଷେ,
କନ୍ଦାଇ ପାଣ୍ଡବ କୁଳେ ଛନ୍ଦକାରେ ଶେଷେ,
ଗଲା ଚଳି ଚିର ପାଇଁ, ପୁଷ୍ପ ଗନ୍ଧ ପ୍ରାୟେ,
ପୁଣ୍ୟଶ୍ଳୋକ ପୁଣ୍ୟପ୍ରାଣ ପୁଣ୍ୟ ଭକ୍ତ ଲୋକେ

ଓଁ ତତ୍ ସତ୍

ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣାର୍ପଣମସ୍ତୁ ।

ସମାପ୍ତ

୧୯୩୨ ମସିହା ସେପ୍ଟେମ୍ବର ତା ୭ ରିଖ ବା ୧୩୩୯ ସାଲ ଭାଦ୍ର ଶୁକ୍ଳସପ୍ତମୀ ବୁଧବାର

ଶୁଦ୍ଧିପତ୍ର ।

ମନ୍ଦର ସହିତ ଏ ପୁସ୍ତକଟି ମୁଦ୍ରିତ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଅଲକ୍ଷିତ ଭାବରେ କେତେକ ମୁଦ୍ରଣ ପ୍ରମାଦ ରହି ଯାଇଅଛି । ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରେସମାନଙ୍କରେ 'ଆକାର' 'ଇକାର 'ଉକାର' 'ଊକାର' 'ରଫଳା' ଓ 'ଯଫଳା' ଆଦି ଛାପିବା ସମୟରେ ଭାଙ୍ଗି ଯାଇଥାଏ । ଏହି ପୁସ୍ତକରେ ସେ ଦୋଷ ମଧ୍ୟ ବାଦ୍ ଯାଇ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଯେଉଁ ଯେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ଅର୍ଥ ବୋଧରେ ବାଧା ଜନ୍ମିବାର ସମ୍ଭବ ସେହିପରି ସ୍ଥାନମାନଙ୍କର ଶୁଦ୍ଧିପତ୍ର ନିମ୍ନରେ ଦିଆଗଲା ।

ପୃଷ୍ଠା	ସ୍ତମ୍ଭ	ପଂକ୍ତି	ଅଶୁଦ୍ଧ	ଶୁଦ୍ଧ
୩	୧	୧୭	(ଅବରୋଧ	ଅବରୋଧ
୩	୧	୨୯	ବସ୍ତସନେ	ବାସ୍ତସନକ
୩	୧	୩୧	ନସ୍କାଶିଲେ	ନଷ୍କୋଷିଲେ
୩	୨	୩୧	ଜନମ	ଜନର
୪	୧	୫	ସଫସ୍ତ ।	ସଫସ୍ତ
୪	୨	୧୪	(କୁଟିଳ	କୁଟିଳ
୪	୨	୨୪	(ମଣି	ମଣି
୬	୧	୧୪	ରଣନାଟଙ୍କାମ	ରଣନାଟଙ୍କାତ
୬	୨	୧୪	ଭୀମ ମୂର୍ତ୍ତି	ଭୀମମୂର୍ତ୍ତି ,
୭	୧	୨୮	ଢଅନ୍ତ	ଢଅନ୍ତୁ
୭	୨	୮	(ହୋଇଲା	ହୋଇଲା
୭	୨	୨୯	ଶୁଣ୍ଡେ ଶୁଣ୍ଡେ	ଶୁଣ୍ଡ ଶୁଣ୍ଡ
୮	ଫୁଟନୋଟ	—	ନଦ୍ରା	ଶଯ୍ୟା
୧୦	୧	୩୦	ଭୁବ।ଷାଙ୍କ	ଭୁବାସଙ୍କୁ
୧୧	୨	୧୨	କାନ୍ତ	କାନ୍ତୁ
୧୪	୨	୮	,,	,,
୧୯	୨	୧୬	କଣୁକାସ୍ତ	ଶୁକସାସ୍ତ
୨୨	୨	୯	ଦେଉଥା	ଦେଉଥାଏ
୨୨	୨	୧୫	ସଙ୍ଗେ	ସଙ୍ଗେତାର

ପୃଷ୍ଠା	ସ୍ତମ୍ଭ	ପଂକ୍ତି	ଅଶୁଦ୍ଧି	ଶୁଦ୍ଧି
୨୨	୨	୩୦	ସ୍ମୃତି	ସ୍ମୃତିରେ
୨୬	୧	୨୫	ଭଗ୍ୟ-ଭ	ଭଗ୍ୟ-ଭବ
୨୯	୨	୨୦	ପଙ୍କ	ପୂଙ୍କ
୩୫	୧	୨୩	ଉର୍ଦ୍ଧ	ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ
୪୬	୧	୪	ଭସ୍ମ	ଭସ୍ମ
୪୭	୧	୨୮	ଢବାକର	ଢବାଦର
୪୯	୨	୧୯	ଉକ୍ତି	ଭକ୍ତି
୫୦	୧	୨୪	ଅବଶରେ	ଅବସରେ
୫୦	୧	୨୭	ହେବେ	ହେଲେ
୫୨	୨	୨	ବଦ୍ଧ	ବଧ
୫୩	୧	୧୯	ନହେଲେ	ନକଲେ
୫୪	୨	୧	ଏ ବେଳେ	ସେ ବେଳେ
୫୫	୧	୧୦	ସତ୍ୟ	ସତ୍ତା
୫୫	ଫୁଟନୋଟ	୨	ତେର ଭୁର୍ଯ୍ୟ ଯୁନା	ତେରଭୁ ଯମୁନା
୫୬	୨	୬		"କହିଲେ ସ୍ୱପନ ଦେବୀ କର୍ମ ଫଳ ଏକା"
୫୮	୧	୧୬	ଯନ୍ତୁଁ	ସଦା
୫୯	୨	୧୩	ସୁବର୍ଣ୍ଣ	ସ୍ୱବର୍ଣ୍ଣ
୬୧	୧	୧୧	ଅଇଲ	ଅଇଲୁ
୬୨	୧	୧୭	ନସ୍ୱନ	ନସ୍ୱନା
୬୩	୧	୧୬	ଯମ	ନାମ
୬୬	୧	୧	ସ୍ଥନ	ସ୍ଥାନେ
୬୭	୧	୯	ଦର୍ଶନେ	ଦଶନେ
୭୧	୧	୧୯	(ଉଠେ	ଉଠେ
୭୧	୧	୨୬	ରଖ ମ	ରଖ ମା
୭୧	୨	୨୭	କାଛନୀ)	କାଙ୍କ୍ଷୀ
୭୨	୧	୧୩	ବ ସିନ	ବାହିନୀ
୭୩	୨	୩	ନସ୍ୱନ	ନସ୍ୱନୁ
୭୩	୨	୨୪	ଯୁବା ମନ	ଯୁବା ନାମ
୭୪	୨	୧୦	ଭୁଉଣୀ	ଭୂଚଣୀ

ପୃଷ୍ଠା	ସ୍ତମ୍ଭ	ପଂକ୍ତି	ଅଶୁଦ୍ଧ	ଶୁଦ୍ଧ
୭୫	୨	୭	ଯାର	କା'ର
୭୭	୧	୨	କେତେ	କେଡେ
୭୭	୧	୯	ଚହିଁତ	ଚହିଁଛ
୭୭	୧	୨୧	ଅସେ	ଅଣେ
୭୭	୨	୨	ଚଢ଼େ	ଚଢ଼ି
୭୮	୧	୧୫	ଗଢ଼ଛ	ଗଢିଛ
୭୮	୧	୨୯	ଘଷ୍ଟ	ଧୃଷ୍ଟ
୭୯	୨	୯	ଅଢ	ମାଳ
୮୦	୧	୧୨	ନାଶା	ନସା
୮୦	୧	୧୯	ତାକୁ ରୁପେ	ତା କୁରୂପେ
୮୧	୧	୨୦	ବ ଢ କାଢ	କାଢ
୮୨	୨	୧୪	ଭୁସସ୍ଥ	ଭୂସ୍ୱସ୍ଥ
୮୨	୨	୨୮	ଦଳ ଢଲ୍ଲ	ଢଲ୍ଲ ଦଳ
୮୩	୧	୩	ଦେବ	ବେଦ
୮୫	୧	୧୪	ସ୍ଫୁରଣେ	ସ୍ଫୁରଣ
୮୫	୧	୧୫	ଭୁଷାର	ଭୂଷାରେ
୮୫	୨	୨୮	ବସେ	ବସି
୮୭	୨	୨୭	ଅନ୍ତ	ଅନ୍ଧ
୮୭	୧	୨୪	ପାତନ୍ତ	ପୋତନ୍ତ
୮୮	୧	୧	ଉକ୍ଷାଶେ	ଉକ୍ଷାଷେ
୯୧	୧	୩୦	କାଞ୍ଚୁକ	କଞ୍ଚୁକ
୯୨	୧	୨୫	ପାରୁ	ପାରବ
୯୩	୨	୭	ସେଶେଶ୍ୱରୀ	ଯୋଗେଶ୍ୱରୀ
୩	୨	୨୬	ଜୋକ	ମୂକା
	୧	୨୦	ଉଷାକୁଳେ	ଭାଷାକୁଳେ
	୧	୨୨	ଜଙ୍ଘମ	ଜଙ୍ଗମ
	୧	୧୯	ଭେଦବାସ	ଭେଦବାଦ
୧୦୨	୧	୨୧	ମୁଦମ	ସୁଦାମ
୧୦୪	୧	୨୪	କ୍ଷପୀ	ପକ୍ଷୀ

ପୃଷ୍ଠା	ସ୍ତମ୍ଭ	ପଂକ୍ତି	ଅଶୁଦ୍ଧ	ଶୁଦ୍ଧ
୧୦୫	୨	୮	ନଗକାରେ	ନଗକାରେ
୧୦୯	୨	୮	ପ୍ରତ୍ୟସ୍ତେ	ପ୍ରଶସ୍ତେ
୧୧୬	୧	୧୭	ସତ	ସତତ
୧୧୬	୨	୧	ଢଣ୍ପ	ଧୃଣ୍ୟ
୧୧୮	୨	୨୫	ପୀ ସ୍ଥଳୀ	ପୀଠ ସ୍ଥଳୀ
୧୧୯	୨	୧୩	ଉପୁଜଏ	ଉପୁଜାଏ
୧୨୪	ହି	୯	ଙ୍ଗୁଭର	ଭଙ୍ଗୁର
୧୨୪	୧	୨୧	ସିନ୍ଧ	ସିନ୍ଧୁ
୧୨୫	୧	୭	ରଣ୍ଡ	ଲୁଣ୍ଡ
୧୨୬	୧	୨୫	ପୌଣ୍ଡ	ପୌଣ୍ଡ୍ର
୧୨୬	୨	୨୦	ଖର୍ବ କୃତି	ଖର୍ବାକୃତି
୧୨୭	୧	୭	ଦୁଗ	ଦୁର୍ଗ
୧୨୭	୧	୮	ମେନାକ	ମୈନାକ
୧୨୮	୧	୨୭	ସ୍ତୁପ	ସ୍ତୂପ
୧୩୪	୧	୬	ଜଣାଗଲ	ଜଣାଇଲା
୧୪୭	୨	୫	ଦୁହେ	ଦୁହେଁ
୧୪୭	୨	୨୭	ବସିଲ	ବସିଲେ
୧୫୧	୧	୨୬	କର	କରୁ